MARK SOLONIN

1941-ŲJŲ BIRŽELIS

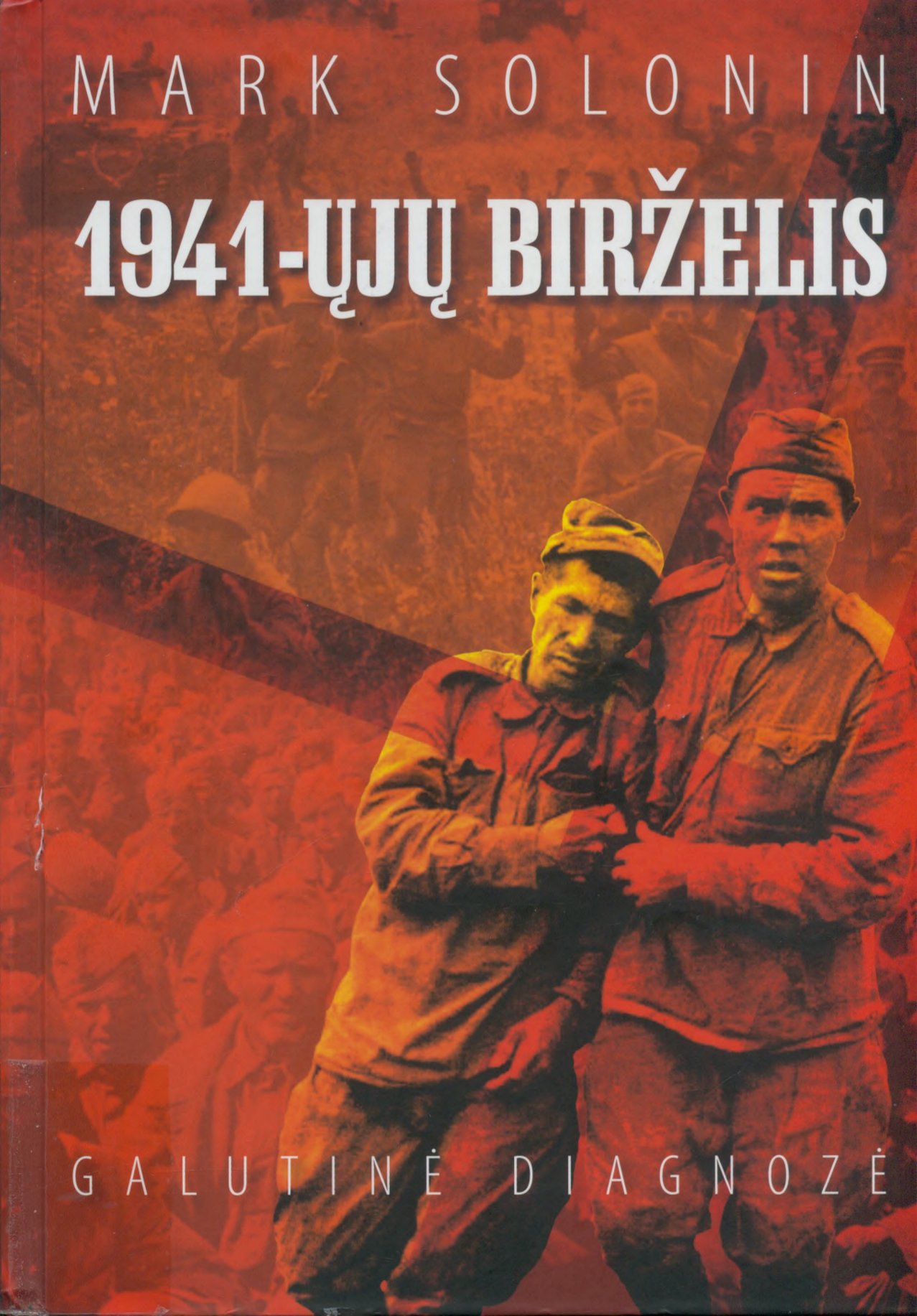

GALUTINĖ DIAGNOZĖ

MARK SOLONIN

1941-ŲJŲ BIRŽELIS

GALUTINĖ DIAGNOZĖ

BRIEDIS
VILNIUS
2017

Versta iš:
Марк Солонин
Июнь 41-го. Окончательный диагноз

Leidinio bibliografinė informacija
pateikiama Lietuvos nacionalinės
Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos
duomenų banke (NBDB)

ISBN 978-9955-26-575-7

© Mark Solonin, 2017
© Vertimas iš rusų kalbos, Vytautas Leščinskas, 2017
© Leidykla „Briedis", 2017

TURINYS

PRATARMĖ 9

PIRMOJI DALIS. Išvakarėse 27
1.1. skyrius. 1941 m. pavyzdžio Raudonoji armija 28
1.2. skyrius. Didysis žaidimas 87

ANTROJI DALIS. Pietvakarių frontas 129
2.1. skyrius. Šalių kariuomenių sudėtis, dislokavimas, planai 130
2.2. skyrius. Lvovas 160
2.3. skyrius. Dubnas 197
2.4. skyrius. Luckas 248
2.5. skyrius. Pietvakarių frontas. Rezultatai 294

TREČIOJI DALIS. Armijų grupės „Centras“ juostoje 309
3.1. skyrius. Šalių kariuomenių sudėtis, dislokavimas, planai 310
3.2. skyrius. Vilnius 335
3.3. skyrius. Brestas 373
3.4. skyrius. Gardinas 404
3.5. skyrius. Minskas 441
3.6. skyrius. Vakarų frontas. Rezultatai 474

KETVIRTOJI DALIS. Nuomonės. Pastabos. Išvados 487

EPILOGAS 503

ŽEMĖLAPIAI 513

ŠALTINIAI 521

Karti tiesa apie „Didįjį Tėvynės“ karą

Kadangi 1941 m. karinės katastrofos tikrieji mastai slepiami iki šiol, istorinės pakraipos oficiozas, mėgindamas rasti bent kokių Raudonosios armijos triuškinamojo pralaimėjimo pateisinimų, nutyli tą faktą, kad sovietų ir vokiečių nuostolių pasienio kautynėse santykis pasiekė tiesiog neįtikimą dydį – 35:1 (trisdešimt penki sovietų kariai prieš vieną iš rikiuotės išvestą hitlerininką)!

„Tai yra „stebuklas“, kuris neatitinka jokių karo mokslo kanonų. Toks netekčių santykis įmanomas nebent tuo atveju, kai baltieji kolonizatoriai, atvykę į Afriką su patrankomis ir šautuvais, puola ietimis bei kirtikliais ginkluotus aborigenus. Bet 1941 m. vasarą SSRS pasienyje buvo visai kitokia situacija: besiginančioji pusė apskritai nenusileido priešui nei kariuomenės dydžiu, nei ginkluote, netgi turėjo daugiau už priešą stipriam kontrsmūgiui reikalingų priemonių – tankų ir aviacijos, be to, turėjo galimybę gindamasi pasinaudoti natūralių kliūčių ir ilgalaikių gynybos įrenginių sistema...“

Žinomo karo istoriko Marko Solonino unikalaus masto išsamūs tyrimai aiškiai atsako į klausimą: kokiam karui rengėsi Stalinas ir kodėl tikrasis karas prasidėjo katastrofišku Raudonosios armijos pralaimėjimu? Naudodamasis dešimtimis tūkstančių puslapių pirminių Rusijos ir Vokietijos archyvuose saugomų dokumentų ir pateikdamas pirmųjų karo dienų kovos veiksmus iliustruojančius 25 originalius žemėlapius bei schemas, autorius nustato Stalino režimo, už kurį 1941 metais nenorėjo kariauti net sava kariuomenė, galutinę diagnozę. Tai kaip tik tokia knyga, kokios dešimtis metų laukė visi, kurie nori išsamiai ir nešališkai tirti didžiausią rusų tautos tragediją.

„Ši knyga, kaip ir visos ankstesnės, buvo parašyta ne pagal užsakymą, niekieno nefinansuojama, be jokios tiesioginės ar netiesioginės valstybinių, akademinių, visuomeninių bei politinių struktūrų paramos, – pabrėžia M. Soloninas. – Be to, surinkti ir išversti didžiulę masę archyvinių dokumentų reikėjo daug jėgų bei nemažų išlaidų. Man pavyko susidoroti su ta užduotimi pagelbstint dešimtims žmonių, kurių daugumos net pavardžių nežinau. Aš karštai ir nuoširdžiai dėkoju kiekvienam iš jų ir laikau sau malonia pareiga pažymėti už ypatingą indėlį Piotrą Černyšiovą (Ukraina), Igorį Gumenį (Ukraina), Michailą Gorfunkelį (Didžioji Britanija), Sergejų Goršenevą (Rusija), Ilją Dombrovskį (Nyderlandai), Aleksejų Žarovą (Rusija), Dmitrijų Kirikovą (Vokietija), Richardą Lechmaną (Ukraina), Sergejų Petrovą (Rusija), Vasilijų Ristą (Vokietija), Aleksandrą Fišerį (JAV).“

PRATARMĖ

Katastrofa

1941 m. birželio 22 d. auštant hitlerinės Vokietijos kariuomenė įsiveržė į SSRS teritoriją. Po trijų savaičių vokiečių generolai galėjo konstatuoti, kad pagal „Barbarosos" planą jiems skirta pirmoji užduotis (*„Pagrindinės rusų sausumos kariuomenės pajėgos, esančios Vakarų Rusijoje, turi būti sunaikintos drąsiomis operacijomis tankų pleištams greitai ir giliai išsiveržiant priekin. Turi būti užkirstas kelias pajėgiai kovoti priešo kariuomenei atsitraukti į plačias Rusijos teritorijos erdves...*") iš esmės jau įvykdyta.

„Tankų pleištai" veržėsi greit ir toli. Priešas užėmė Lietuvą, Latviją, beveik visą Baltarusiją (Gudiją), Vakarų Ukrainą, forsavo Bugą, Nemuną, Dauguvą, Bereziną, Gorynę ir Slučę, pasiekė Dnieprą. Liepos 10 d. vokiečiai užėmė Pskovą, liepos 16 d. – Smolenską.

Du trečdaliai atstumo nuo vakarinės sienos iki Leningrado ir Maskvos buvo nužygiuota. Vermachto tankų divizijos pasistūmėjo po 500 ir daugiau kilometrų Sovietų Sąjungos keliais. Per pirmąsias 20 karo dienų vokiečiai užėmė apie 450 tūkstančių kvadratinių kilometrų teritoriją, o tai maždaug dvigubai viršija 1939 m. rugsėjį Vermachto okupuotą Lenkijos teritoriją ir trigubai – Belgijos, Olandijos ir 1940 m. gegužę Vermachto užgrobtos Prancūzijos šiaurrytinės dalies teritoriją.

Pabaltijo ir Vakarų karinių apygardų (daugiau kaip 70 divizijų, 1 mln. žmonių) kariuomenė buvo sutriuškinta, išsklaidyta po miškus ar pateko į nelaisvę. Kiek vėliau tai nutiko ir Pietvakarių bei Pietų frontuose. „Kovingų priešininko dalinių" atsitraukimui buvo sėkmingai užkirstas kelias – už Dniepro ir Dauguvos sugebėjo atsitraukti tik išsklaidyti kažkada milžiniškos armijos likučiai. Divizijų vadai, kurie įstengė išvesti bent po pusantro tūkstančio žmonių su tuzinu kulkosvaidžių ir pora patrankų (taigi išsaugojo 10–15 proc. karinio personalo), įsakymuose buvo minimi kaip itin nusipelnę...

Iki liepos 6–9 d. Šiaurės vakarų, Vakarų ir Pietvakarių frontų kariuomenė neteko 11,7 tūkst. tankų, 19 tūkst. pabūklų ir minosvaidžių. [**1**] Ypač didelių, iš esmės neįmanomų kompensuoti nuostolių patyrė tankų kariuomenė, kuriai sukurti reikėjo daugelio metų

1941 m. birželio 22-oji „Barbarosos" plano – Sovietų Sąjungos puolimo – įgyvendinimo pradžia.

darbo ir didžiulių materialinių išteklių. Jau 1941 m. liepos 15 d. mechanizuotųjų korpusų likučiai buvo pradėti oficialiai performuoti. Vakarinių apygardų KOP aviacijos divizijos ir pulkai neteko ne mažiau kaip 80–85 proc. lėktuvų. Beje, ir sąrašuose likusios kovos mašinos daugiausia buvo netvarkingos. Taigi iki 1941 m. rugpjūčio 1 d. sovietų KOP neteko 10 proc. lėktuvų (keturiskart daugiau, negu Rytų fronte Liuftvafė), iš kurių 5240 priskirti prie „neapskaitytų nuostolių". [4]

Staiga netekus didžiulių teritorijų, neišvengiamai buvo prarasta milžiniškų karinio turto atsargų, kažkodėl sutelktų prie Sovietų Sąjungos vakarinių ribų. AVV (artilerijos vyriausiosios valdybos) duomenimis, iš 40 artilerijos sandėlių, išdėstytų Leningrado, Nežino, Kremenčiugo linijoje, pavyko evakuoti tik 11. Pasienio apygardose taip pat prarasta šimtai tūkstančių tonų degalų bei tepalų, dešimtys milijonų individualiųjų tvarsliavos paketų, daugybė maisto, pašaro, aprangos...

Nestebina tai, kad iki liepos vidurio daugeliui vokiečių generolų kampanija Rytų fronte jau atrodė baigta. Jie negalėjo įsivaizduoti, jog tiek nuostolių patyrusi kariuomenė įstengs priešintis toliau. Taip, „sumušti Hitlerio generolai" galiausiai klydo ir karas baigėsi Berlyne, bet džiaugtis dėl to tegalima su ašaromis akyse. Tai, kas buvo lengvai ir greitai prarasta per 1941 m. vasaros bei rudens 3–4 mėnesius, teko atsiimti kraujo nuolatinio liejimo per trejus metus kaina, milijonų kareivių gyvybių fronte, taikių gyventojų okupuotose teritorijose gyvybių kaina. Apskritai prie 1941 m. sienos linijos Raudonoji armija tegalėjo grįžti 1944 m. liepą–rugpjūtį. Tačiau mūšiai, pavyzdžiui, Pabaltijyje, vyko iki 1945 m. pavasario.

Ir vis tiek visoje šioje istorijoje neįtikimu dalyku reikia pripažinti ne didelį Vermachto puolimo į gylį tempą, ne didžiulius Raudonosios armijos nuostolius, o stebėtinus (nepaprastai mažus) priešo nuostolius. Itin sėkmingai puolantis Vermachtas patyrė **dešimtis kartų mažesnių** nuostolių už besiginančią Raudonąją armiją.

Štai, pavyzdžiui, Vermachto 6-oji tankų divizija („Šiaurės“ armijų grupė) buvo prasčiau ginkluota už kitas – jos tankų parkas daugiausia sudarytas iš 1935 m. pavyzdžio techniškai pasenusių lengvųjų čekiškų tankų Pz 35(t), kurie naudoti žygiuose ir mūšiuose ankstesniais metais, tad buvo labai padilę. Birželio 24 d. prie Dubysos upės (Lietuva) vokiečių 6-oji tankų armija pasitiktiniame mūšyje susidūrė su Raudonosios armijos 2-ąja tankų divizija, be kita ko, turinčia 31 naujausiąjį tanką KV. Sovietų divizija šiame mūšyje buvo visiškai sutriuškinta, neteko technikos, jos vadas žuvo. Vokiečių 6-oji tankų divizija neteko tik 121 žmogaus (31 žuvo, 18 dingo be žinios, 72 sužeisti), [5] išeitų, mažiau negu vienas procentas etatinio skaičiaus.

Ir tai buvo pačią sunkiausią dieną patirti didžiausi nuostoliai. Birželio 28 d. 6-oji tankų divizija forsavo vandeningąją Dauguvą – strateginės svarbos natūralią gynybos kliūtį. Nuostoliai: 3 žuvusieji, 14 sužeistųjų. [6] Persikėlusi į šiaurinį krantą vokiečių tankų divizija patraukė į Pskovą. Liepos 4–6 d. pasitiktiniame mūšyje ji sutriuškino Raudonosios armijos 163-iosios motorizuotosios ir 3-iosios tankų divizijų dalinius, pralaužė Ostrovo IUT (ilgalaikių ugnies taškų) liniją, forsavo porą mažų upelių. Nuostoliai per tris dienas: 28 žuvę, 55 sužeisti žmonės. [7]

Štai dar viena – vokiečių 11-oji tankų – divizija, kurios karinio personalo nuostoliai buvo vieni iš pačių didžiausių tarp Vermachto tankų divizijų: iki liepos 3 d. neteko 923 žmonių, iš jų 333 – negrįžtamai. [8] Tai 6 procentai etatinio skaičiaus. Bet netekusi tų šešių procentų 11-oji tankų divizija spėjo štai ką nuveikti: be paliovos puldama 1-osios tankų grupės avangarde, nužygiavo daugiau kaip 200 kilometrų, kovėsi su sovietų 10-osios ir 43-iosios tankų divizijų bei 228-osios šaulių divizijų daliniais, taip pat su 109-osios ir 213-osios motorizuotųjų divizijų daliniais, su 57-osios tankų divizijos 114-uoju tankų pulku. Tie mūšiai baigėsi tuo, kad iš šių divizijų liko tik numeriai, geriausiu atveju – 30–40 proc. karinio personalo su kokia dešimčia tankų, o vokiečių divizija nužygiavo tolyn į rytus...

Apskritai visa Vermachto grupuotė Rytų fronte nuo birželio 22 d. iki liepos 6 d. neteko 64 132 žmonių, iš jų 19 789 – negrįžtamai. Šiuos skaičius savo įžymiajame „Karo dienoraštyje“ (1941 m. liepos 10 d. įrašas) pateikia Vokietijos sausumos pajėgų štabo vadas generolas pulkininkas F. Halderis.

Suprantama, liepos 10 d. Halderis dar neturėjo visos informacijos apie liepos 6 d. nuostolius, tad anksčiau pateikti yra šiek tiek sumažinti skaičiai (64 tūkst., iš jų 20 tūkst. – negrįžtamieji). Vadinamųjų „dešimtadienių“ (remiantis junginių bei dalinių štabų pranešimais vyriausiosios vadovybės kas dešimtą dieną sudarytų netekčių ataskaitų) duomenimis, iki 1941 m. liepos 10 d. pateikiama žinių apie Vermachto nuostolius: 77 tūkst. žmonių, iš jų 23 tūkst. negrįžtamieji. Rytų fronte tuo metu, Halderio apskaičiavimu, Vermachtas turėjo 3,3 mln. žmonių, taigi bendri jo nuostoliai (žuvusieji, sužeistieji, dingusieji be žinios) buvo apie 2,3 proc.

Bet ir šiais skaičiais galima suabejoti, nes bet kokie pranešimai nėra visai tikslūs. Aišku, galima ir toliau mėginti tikslinti statistikos duomenis, bet ta begalinė diskusija neturi

Sovietų tankai *BT-7* 1941 m. gegužės 1-osios parade Leningrade. Tuomet daug ką suglumino pavasario pabaigoje iškritęs sniegas. Iki karo pradžios liko mažiau nei du mėnesiai.

atitraukti mūsų dėmesio nuo to, kas svarbiausia. Svarbiausia yra tai, kad sutriuškindamas Raudonosios armijos pirmąjį ešeloną, kuris divizijų skaičiumi buvo ne mažesnis už bet kurios Europos šalies kariuomenę, o tankų ir lėktuvų skaičiumi daug kartų lenkė bet kurią iš jų, už didžiulės teritorijos okupavimą Vermachtas sumokėjo tik 2–3 procentais savo karinio personalo. Jei kalbėtume ne apie bendrus, o tik apie negrįžtamuosius (žuvusius ir dingusius be žinios žmones), jie būtų apie 1 proc. „Nepastebėjo būrys, kad žuvo karys...“ Net turint galvoje, kad sovietinė istoriografija kovas Prancūzijoje vadino „Vermachto triumfo žygiu“, vokiečių negrįžtamieji nuostoliai ten buvo dvigubai didesni (46 tūkst. žmonių). [**16**]

Pats geriausias būdas įvertinti Vermachto netektis – palyginti jas su priešo, t. y. su Raudonosios armijos netektimis. Dabartinių rusų karo istorikų nuomone, nuo birželio 22 d. iki liepos 6–9 d. Šiaurės vakarų, Vakarų ir Pietvakarių frontų kariuomenė negrįžtamai prarado 589 tūkst. žmonių ir į šį skaičių dar neįtraukti Šiaurės fronto (Leningrado karinės apygardos) ir Pietų fronto (Odesos KA), kurie aktyvius kovos veiksmus pradėjo atitinkamai 1941 m. birželio 29 d. ir liepos 2 d. [**17**]

Dabar jau nekelia abejonių, kad duomenys, kuriuos pateikia rinkinio „Slaptumo grifas pašalintas“ (Krivošejevo rinkinys), yra aiškiai gerokai sumažinti. Štai konkretus pavyzdys: Šiaurės vakarų fronto bendrus nuostolius jie įvertino 88,5 tūkst. žmonių (tik 23 proc. pradinio skaičiaus). Ar tai gali būti tiesa, kai visi žinomi dokumentai vieningai liudija – frontas buvo visiškai sutriuškintas, iki Ostrovo ir Pskovo prisikapstė tik atskiros kovotojų ir vadų grupės*. Ir įsidėmėtina, kad to paties rinkinio 368 puslapyje pranešama, jog nuo birželio

* Pagal I. Ivlevo, atlikusio milžinišką darbą tiriant pirminius dokumentus apie Šiaurės vakarų fronto karinio personalo žmonių skaičiaus kitimą, apskaičiavimus, fronto netektys iki liepos 9 d. buvo 260 tūkst. žmonių, o tai trigubai daugiau už Krivošejevo apskaičiuotus nuostolius.

22 d. iki liepos 9 d. Šiaurės vakarų frontas neteko 341 tūkstančio vienetų šaulių ginklų. Kaip 89 tūkst. žmonių galėjo „pamesti“ 341 tūkst. šautuvų?

Normalioje kariaujančioje kariuomenėje prarastų ginklų skaičius būna mažesnis už žmonių netektis. Šautuvų palikti neleidžiama, jie turi numerius ir už kiekvieną šautuvą kas nors pasirašo. Šautuvas sveria 3–4 kilogramus, tad sveikas vyras be ypatingo vargo gali išnešti iš mūšio lauko 3–4 šautuvus, kuriuos palieka žuvę ar sužeisti draugai. O nenormalioje, paniškai krinkančioje kariuomenėje asmeninių ginklų netektys gali prilygti karinio personalo netektims, bet ne viršyti jas 4 kartus!

Beje, Vakarų frontas taip pat įstengė („galėjo“ statistikos rinkinio puslapiuose) pamesti 521 tūkst. vienetų šaulių ginklų, prarasdamas 418 tūkstančių žmonių. Tik Krivošejevo rinkinyje pateikti Pietvakarių fronto nuostolių skaičiai bent iš dalies nesikerta su sveiku protu (prarasta 242 tūkst. žmonių ir 170 tūkst. vienetų šaulių ginklų).

Taigi net pagal Krivošejevo sąmoningai gerokai sumažintus skaičius, karinio personalo negrįžtamųjų netekčių santykis per vadinamąsias pasienio kautynes (iki liepos 6–10 d.) išeina **1 su 23**. O tikrasis negrįžtamųjų praradimų vaizdas bus 900–1000 tūkst. sovietų ir 25–30 tūkst. priešo karių, taigi santykis būtų **1 su 35**. Šiek tiek nesilaikydamas pasakojimo chronologijos, iškart priminsiu, kad galutinis negrįžtamųjų nuostolių santykis per visus 1941 metus buvo maždaug **1 su 28**.

Tai yra „stebuklas“, kuris neatitinka jokių karo mokslo kanonų. Toks netekčių santykis įmanomas nebent tuo atveju, kai baltieji kolonizatoriai, atplaukę į Afriką su patrankomis ir šautuvais, puola aborigenus, ginkluotus ietimis bei kirtikliais. Bet 1941 m. vasarą prie SSRS vakarinių sienų buvo visai kitokia situacija: besiginanti šalis nenusileido priešui nei kariuomenės dydžiu, nei ginkluote, be to, turėjo daugiau smarkiam kontrsmūgiui smogti reikalingų technikos priemonių – tankų ir aviacijos, taip pat turėjo galimybę savo gynybai naudotis natūraliomis kliūtimis (vandeningos Bugo, Nemuno, Berezinos, Dauguvos, Dniepro, Dniestro upės) bei ilgalaikiais ugnies taškais (apie 1 tūkstantį gelžbetoninių IUT prie „naujosios“ sienos ir daugiau kaip 3 tūkstančius – prie „senosios“).

Paaiškinimų paieškos

Ką tai reiškia? Kas nutiko „nenugalimai ir legendinei“ Raudonajai armijai? Kodėl taip bjauriai galėjo būti sutriuškinta šalies, turinčios nesuskaičiuojamų gamtos išteklių, šalies, kuri, išskyrus rengimąsi naujam karui, tiesą sakant, daugiau nieko neveikė, kariuomenė?

Teisingas atsakymas prasideda nuo teisingo klausimo. Tą patį aforizmą galima, mano nuomone, perfrazuoti kitaip: neteisingas atsakymas (tuo labiau – tyčinis mėginimas klaidinti žmones) prasideda nuo netikusiai suformuoto klausimo. Kaip tik taip ir veikė sovietų istorikai propagandistai – jų knygiūkščių atitinkamas paragrafas buvo pavadintas „Raudonosios armijos laikinų nesėkmių priežastys“. Ar net dar kiečiau: „Pasienio kautynių pralaimėjimo priežastys“.

Žodžiai „laikina nesėkmė“ – visai ne tai, kas skatina ieškoti kokios svarios priežasties. Kas išsiverčia be laikinų nesėkmių? O jau terminą „pasienio kautynės“ taikyti daugumą Europos šalių plotą viršijančiose erdvėse išsiplėtojusiai karinei kampanijai ir tikrai yra puikus partinių propagandistų radinys. Skaitytojo vaizduotė iškart kuria pasieniečių būrio mūšio su juos užgriuvusia gauja vaizdą. Belieka pridurti du žodžius – „nelauktai ir netikėtai“ – ir „pasienio kautynių pralaimėjimo“ priežastis taps paprasta ir suprantama...

Beje, tezė apie taikiai miegančios šalies „nelauktą ir netikėtą“ užpuolimą net ir sovietų laikais nepretendavo į „pirmosios gynybos linijos“ statusą, o greičiau vaidino „priešlaukio“ vaidmenį (šis karybos terminas reiškia teritorijos ruožą, kuriame ketinama pristabdyti priešo puolimą, sulėtinti jo veržimąsi prie pagrindinės priešo gynybos linijos).

Net sovietiniai propagandistai (žodis „net“ šiuo atveju taikomas ne įvertinti proto gebėjimus, o apibūdinti situaciją, kurioje jie dirbo jausdami už nugaros patikimą „organų“, pasirengusių užkimšti burną kiekvienam nesutinkančiajam, paramą), suprato, kad pernelyg eskaluoti nelemtai pagarsėjusios „netikėtumo“ temos neverta – jau per daug kvailai tada atrodytų brangioji partija, jos išmintingasis centro komitetas ir pats Vadas, neįstengę įžvelgti prie SSRS sienų telkiamos milžiniškos trijų milijonų žmonių priešo kariuomenės. O jau su pirmaisiais „viešumo“ spinduliais netikėtumo gėlytės galutinai nuvyto: dabar kiekvienas sąžiningas moksleivis žino, jog ilga virtinė Raudonosios armijos didžiulių pralaimėjimų (Umanės, Kijevo, Viazmos, Briansko, Kerčės, Charkovo katilai), prasidėjusių 1941 m. vasarą, virtinė nenutrūko nė rudenį ir atsinaujino 1942 metų gegužę.

Taigi pirmoji ir pagrindinė „gynybos linija“ sovietų istorinėje mitologijoje tapo „daugkartinis priešo kiekybinis pranašumas, ypač tankais ir aviacija“. Štai jau šis teiginys skamba įtikinamai. Svariai. Nuo vaikystės apdorotas sovietinis žmogus iškart įsivaizdavo tris raudonarmiečius su „vienu šautuvu trejetui“, kuriuos užklumpa po „tigro“ šarvais pasislėpę penki vokiečiai. O paskui juos – automatininkų kolona, visi kaip vienas susėdę į šarvuotuosius transporterius. Na, ir kariauk, kad nori!

Visas tas kliedesys išsisklaidė kaip rūkas auštant, kai tik atsirado pirmųjų ideologinės cenzūros likvidavimo ženklų. Iki to meto tankai, patrankos, kulkosvaidžiai buvo daugelį kartų suskaičiuoti ir rezultatai paskelbti. Dabar nežinoti, koks iš tikrųjų buvo pajėgų santykis, gali tik tas, kuris labai stipriai užsimerkė ir per paskutinius 10–15 metų nepraplėšė akių. Iš daugybės deramų publikacijų galiu rekomenduoti, pavyzdžiui, išsamų M. Meltiuchovo straipsnį. **[19]** Patys smalsiausi gali tiesiogiai remtis pirminiais dokumentais, laimė, mūsų dienomis jais galima naudotis net neatsitraukus nuo kompiuterio. **[20]**

Norėčiau tik priminti, kad birželio 22-ąją karas ne pasibaigė, o tik prasidėjo. Taigi viena su kita kovojančių grupuočių pajėgų pirmąją karo dieną „žaibiška fotografija“ niekaip negali būti laikoma išsamiu atsakymu į klausimą, kokios jos buvo iš tikrųjų. Nė kiek ne mažiau svarbus (ir teoriškai, ir praktiškai) gebėjimas didinti pajėgas, kompensuoti karinio personalo netektis, formuoti naujus junginius. Apie tai kaip tik tradiciškai ir pamirštama.

1941 m. balandis. Šaukimo į Raudonąją armiją komisija. Viršuje užrašytas demagogiškas J. Stalino pareiškimas: „Nė vienos pėdos svetimos žemės nenorime. Bet ir savo žemės niekam neatiduosime!"

O toks įprotis sovietų laikais atsirado visai neatsitiktinai – „žaibiška fotografija" labai iškreipia (Vokietijos naudai) pajėgų santykio tikrąjį vaizdą.

Vermachto vadovybė 1941 m. birželio 22 d. prie Sovietų Sąjungos sienos sutelkė didžiausias Vokietijos, kuri jau seniai mobilizavo rezervistus, įmanomas pajėgas ir vykdė karo veiksmus keliuose sausumos frontuose, Reicho padangėje bei Atlanto platybėse. Iš viso iki 1941 m. Rytų fronte iš vyriausiosios vadovybės (VV) rezervo į mūšius buvo mestos dvi tankų, viena motorizuotoji bei 25 pėstininkų divizijos – ir pagal absoliutų, ir pagal santykinį dydį labai kuklios pajėgos. Trijose – „Šiaurės", „Centro" bei „Pietų" – armijų grupėse buvo 119 divizijų, neįskaitant vadinamųjų saugos pajėgų. Žygiuojantys Vermachto junginiai Rytų fronte, lyginant su pradinėmis jų pajėgomis, iki 1941 m. pabaigos gavo mažiau nei 20 proc. papildomų pajėgų.

Kita vertus, tos pajėgos, kurias Raudonoji armija išskleidė vakarinėse apygardose iki birželio 22 d., buvo minimumas, kurį 200 milijonų gyventojų turinti Sovietų Sąjunga galėjo išskleisti Vakaruose, kol nebuvo baigta slapta mobilizacija. 1941 m. birželio 23 d. buvo pradėta atvira mobilizacija ir jau iki liepos 1 d. į ginkluotąsias pajėgas buvo pašaukta 5,3 mln. žmonių.* Tai reiškė, kad bendras Raudonosios armijos karinio personalo žmonių skaičius padidėjo dvigubai, o tai leido šimtais formuoti naujas divizijas bei brigadas. Liepos 1 d., suprantama, mobilizacija nesibaigė. Ji buvo tik prasidėjusi. Iš viso iki metų pabaigos,

* Priešingai, nei aktyviai platinama ir sėkmingai į masių sąmonę įkalta klaida, per pirmąją „mobilizacijos bangą" buvo pašaukti ne berniokėliai moksleiviai, o anksčiau baigę karinę tarnybą rezervistai, įskaitant 505 tūkst. atsargos karininkų.

minimaliais apskaičiavimais, mobilizuota 11,7 mln. žmonių. Sąžiningi šiuolaikiniai tyrėjai suskaičiavo ir ištisus 14 mln. Aišku, ne visi šie milijonai iškart pateko į veikiančiąją kariuomenę, bet apskritai 1941 m. Raudonajai armijai skirtas bendras „gyvosios jėgos išteklius" maždaug trigubai viršijo atitinkamą priešo išteklių.

Jau iki liepos 10 d., nepaisant itin didelių nuostolių ir apsupčių pirmosiomis karo savaitėmis, Raudonosios armijos veikiančiuosiuose frontuose buvo 202 (!) divizijos, iš jų 62 „naujos", nedalyvavusios antrojo strateginio ešelono junginių mūšiuose birželį.* **[140]** Ir jau minėtos 62 divizijos – tik ilgo sąrašo pradžia. Dar iki tos datos VV rezerve palei frontą buvo 22 šaulių, 6 tankų ir 3 motorizuotosios divizijos. Iki rugpjūčio 1 d. veikiančioji kariuomenė padidėjo iki 263 divizijų. O mobilizacijos smagratis vis sukosi ir sukosi, fronte atsirasdavo vis daugiau naujų formuočių.

Dar iškalbingesni yra tankų kariuomenės papildymo rezultatai. Rytų fronto kariuomenei papildyti 1941 m. antroje pusėje Vermachtas gavo 513 tankų ir šturmo pabūklų. Be to, į mūšius mesta dvi naujos divizijos (2-oji ir 5-oji), kuri turėjo 380 tankų. Iš viso 893 tankai, iš jų 631 vidutinis. O Raudonoji armija per tą laiką gavo iš pramonės 5600 naujų tankų, iš jų 2200 vidutinių T-34 bei 1000 sunkiųjų KV. Ir tai neskaičiuojant tankų, kurie į veikiančiąją kariuomenę pateko su naujai į frontą permetamais tankų junginiais bei daliniais iš vidinių karinių apygardų.

Sovietiniai propagandistai stengėsi ne šiaip sau – jie suprato, kad ilgai išlaikyti pirmąją gynybos liniją (t. y. atvirai ir įžūliai meluoti apie „daugkartinį kiekybinį Vermachto pranašumą") nepavyks, tad iš anksto buvo rengiama antroji linija: *„Taip, ginkluotės buvo daug, bet ji visa beviltiškai pasenusi, niekaip nesulyginama su priešo karine technika."* Įsidėmėtinas pavyzdys – anksčiau minėtame M. Meltiuchovo straipsnyje pranešama, kad klasikinės sovietinės „Antrojo pasaulinio karo istorijos" 4-ojo tomo rankraščio paraštėse įrašyta pastaba: *„SSRS ginkluotųjų pajėgų, ypač tankų – 18 600, lėktuvų – 15 990, skaičiai pernelyg dideli* (ak, kaip pasakyta! – M. S.). *Nesant jų kokybės charakteristikos, skaitytojas gali susidaryti klaidingą nuomonę apie šalių pajėgumą karo išvakarėse. Yra žinoma, kad sovietų kariuomenės tankų absoliuti dauguma buvo pasenusių sistemų..."*

Ši gudrybė sugalvota prieš daugelį dešimtmečių, bet labai sėkmingai naudojama kaip tik dabar. „Naujųjų rusų" jaunoji karta jau priprato, jog parduotuvėje negalima rasti ne tik savos šalies gamybos radijo imtuvo, bet ir Rusijoje pagaminto lygintuvo, be to, ir Rusijoje pagaminti lygintuvai, dulkių siurbliai bei arbatinukai be ypatingų abejonių būtų linkę patikėti, kad ir Sovietų Sąjunga buvo toks atsilikęs kaimas. *„Bet kuriuo atveju **nėra reikalo įrodinėti*** (paryškinta mano – M. S.), *jog sovietų pramonė ir technine įranga, ir darbo jėgos kvalifikacija buvo aiškiai prastesnė negu Vokietijos pramonė."* Štai taip pasitikėdamas ir tvirtai rašo vienas labai žinomas siauruose „patriotiniuose sluoksniuose" asmuo, kuris nė kiek

t

* Neįskaičiuotos ir vadinamosios liaudies pašauktinių divizijos bei atskiri pulkai; dvi kavalerijos divizijos ar dvi brigados skaičiuojamos kaip viena „apskaitinė" divizija; penki oro desanto korpusai įskaičiuoti kaip dvi „apskaitinės divizijos". a

nesutrikdamas kalba apie save: „*Nebaigiau dviejų – Sverdlovsko valstybinio medicinos ir Uralo valstybinio pedagoginio – institutų. Esu fantastikos mėgėjų judėjimo klubų aktyvistas.*“

Dar vienas – tik jau ne paprastas fantastikos „mėgėjas“, o fantastikos rašytojas („*A. Ulanovas, rašytojas fantastas. Gimė 1976 m. sausio 22 d. Kijeve. Rašo kovinės ir humoristinės fantastikos, fentezi bei alternatyviosios istorijos žanrais*“), kuris tinka į interneto žinomo tinklaraštininko D. Šejino kompaniją, parašė ištisą knygą ir joje tiesiog „ištaškė po sienas“ sovietų prieškario gynybą: „*SSRS negalėjo, niekaip negalėjo šarvamušių sviedinių linijos aprūpinti aukštos kvalifikacijos trijų (tekintojas, suvirintojas, štampuotojas) specialybių darbuotojais kaip vokiečiai, – tokių žmonių sovietų pramonėje buvo itin mažai, jie skirstyti gamykloms vienetais...*“ **[21]** Štai koks meistriškas hipotetinis rečitatyvas: „negalėjo, niekaip negalėjo...“

Esu pasirengęs nesąlygiškai patikėti, kad tarp Ulanovo ir Šejino draugų bei pažįstamų net „po vieną“ nepavyktų rasti nė vieno, tikrai nusimanančio apie gamyklos cechą. Nėra kam jauniems žmonėms paaiškinti, jog žodžių derinys „aukštos kvalifikacijos štampuotojas“ – tai nevykęs pajuokavimas. Aukštos kvalifikacijos reikia mokslininkui, tiriančiam metalų mechaninės deformacijos principus. Aukštos kvalifikacijos reikia dideliam inžinierių, sukūrusių galingą hidraulinį presą, kolektyvui. O štai iš mažaraštės kolūkietės, kuri prie šio preso karo metu bus paskirta, reikalaujama atlikti tris operacijas: įdėti ruošinį, paspausti mygtuką ir išimti pagamintą detalę. Tokių štampuotojų (ir kandidatų į štampuotojus) Sovietų Sąjungoje buvo dešimtys milijonų.

Tekintojas – štampuotojui ne pora, bet ir tekinimo darbų esti įvairių. Pats paprasčiausias yra tekinimo staklių suklyje įtvirtinti nedidelę apskritą simetrinę ašiai detalę ir ištekinti joje apskritą griovelį. Su tokia užduotimi susidoros profesinės mokyklos moksleivis jau per pirmą mokymosi mėnesį. Tokios kvalifikacijos tekintojų SSRS turėjo ne vienetus, o milijonus (mokymo dirbtuvę su tekinimo staklėmis turėjo kiekviena mokykla), o daugiau nieko nereikėjo šarvamušiui sviediniui įtaisyti štampuotą antgalį (aerodinaminį gaubtelį), o kad dar paminėtas ir suvirintojas, tad galima spėti (Ulanovas ir Šejinas brėžinio nepateikė), jog gaubtelis privirinamas, o ne standžiai užmaunamas, t. y. tvirtinimo griovelio dydžiui didelio tikslumo nereikėjo. Kaip tik tinkamas darbas technikos mokyklos vaikinukui...

Laimė, per pastaruosius 10–20 metų parašyta ir rimtų tiriamųjų veikalų, skirtų vos ne visų sovietų karinės technikos pavyzdžių kūrimo, gamybos ir kovinio naudojimo istorijai. Atliktas didelis darbas, ištirti kalnai pirminių dokumentų, išsklaidyti kai kurie dar likę mitai (kaip antai „skraidantis tankas“ Il-2 ir neįveikiama „katiuša“, kurios vokiečiai neva „net neįstengė nukopijuoti“). Taigi nustatyta: apskritai Raudonosios armijos ginkluotė buvo aukščiau vidutinio lygio, taktiniais techniniais duomenimis nenusileido, – vėlgi apskritai – jokiai pasaulio kariuomenei.

Prieškariu SSRS buvo aktyviai kuriami ir „technikos stebuklai“ – ne tik brėžiniuose egzistavo, bet ir gaminti tankų taikikliai su girostabilizatoriais, lėktuvų išvedimo iš pikiravimo automatai, infraraudonųjų spindulių naktinio matymo sistemos, radiolokatoriai, raketiniai

greitintuvai ir t.t. Taip, daug kas (jei ne dauguma) iš minėtų pavyzdžių buvo nupirkti ar nukopijuoti iš Vakarų, bet mums šiuo atveju svarbu ne procesas, ne būdas, o rezultatas.

Taip, buvo problemų dėl karinės technikos ergonomikos, dėl jos konstrukcijų patikimumo ir priežiūros patogumo – trūko prityrusių inžinierių, pernelyg skubėta techniką priimant ginkluotėn. Dėl įvairių trūkumų karinę techniką buvo sudėtinga naudoti ir remontuoti, bet tai vis tiek buvo įmanoma. Ši tiesa įtikinamai pademonstruota praktikoje: 1944 m. Suomijos kariuomenė kariavo (ir dar kaip kariavo!) naudodama trofėjinius, 1940–1941 metais paimtus, sovietų lėktuvus, tankus ir artilerijos vilkikus.

Tačiau negalima nepripažinti, kad *„sovietų kariuomenėje absoliuti dauguma tankų buvo pasenusių sistemų“*. Šis teiginys yra visiškai teisingas, bet su dviem svarbiais patikslinimais. Pirmiausia, jei atskaitos tašku laikysime T-34 ir KV, net ne dauguma, o visi vokiečių tankai 1942 m. birželio 22 d. buvo „pasenusių sistemų“. Kita vertus, naujausių sistemų visada, bet kurioje pasaulio kariuomenėje yra mažuma, o iki to meto, kai jos pakeis savo pirmtakes ir taps pačiomis masiškiausiomis, neišvengiamai pateks į „pasenusių“ kategoriją. Tai ir yra ginklavimosi varžybos. 1941 m. vasarą šarvuotasis monstras KV stulbino ir sovietų, ir vokiečių tankistus. Iki 1945 m. pavasario kartu su sunkiuoju tanku IS ir savaeigiu pabūklu ISU-152 tas pats KV jau atrodė labai blankiai...

1935 m. sovietinis plakatas su J. Stalino ir K. Vorošilovo atvaizdais: „Tegyvuoja Darbininkų ir valstiečių raudonoji armija – ištikima mūsų sienų sergėtoja!“

Naujoji laisvos minties ir žodžio epocha paskatino ištisą puokštę naujų, kartais labai ekstravagantiškų 1941 m. karinės katastrofos priežasčių versijų. Diskusijos tapo kur kas prieinamesnės. Pavyzdžiui, anksčiau norint paskelbti straipsnį laikraštyje, reikėjo trinti redakcijų slenksčius, demonstruoti ordinus, žinias, mokslinį laipsnį... O dabar paprasta ir kiekvienas, kuriam blykstelėjo „idėja“, gali per pasaulinį tinklą su ja supažindinti visą planetą.

Daugelis tuo aktyviai naudojasi. Man teko skaityti (ir ne kartą!) apie tai, kad Vermachto štabuose, pasirodo, galiojo baisi slapta taisyklė, esą,

kuria remiantis pranešimuose apie nuostolius naudotas slaptas „sumažinimo koeficientas“. Vieni draugai laiko, kad vokiečių pranešimuose netekčių skaičiai sumažinti lygiai dvigubai, kiti nė kiek nesutrikdami kalba apie dešimtkartinį („taip jiems patogiau skaičiuoti“) nuostolių menkinimą. Ir dar Vermachte, pasirodo, negrįžtamai prarastu tankas laikomas tik tas, kuris jau išgabentas perlydyti, o visi kiti, sustingę, apanglėję stūksantys laukuose, nebuvo tokiais pripažįstami. Nors tokios „versijos“ visiškai nepanašios į tiesą, jas paminėti verta, nes tai dar kartą patvirtina, jog neįtikimas Raudonosios armijos sutriuškinimas 1941 m. vasarą neišsitenka jokiose formaliosios logikos ribose ir būtinai reikia tai kažkaip paaiškinti.

Keletą tokių „paaiškinimų“ pasiūlė jaunasis istorijos mokslų kandidatas A. Isajevas. Jei atmintis manęs neapvilia, pirma iš eilės buvo „plokštumų dogma“. Karyboje vartojamos tokios sąvokos: „kautynių rikiuotės tankumas“, „taktinis tankumas“. Šis parametras apskaičiuojamas ką nors dalijant iš fronto ruožo geometrinio tankumo, pavyzdžiui: 15 tankų fronto kilometrui, 130 pabūklų vamzdžių kilometrui, 250 sviedinių hektarui ir t.t. Kartais vartojamos ir atvirkštinės trupmenos: 20 km divizijai, 800 m batalionui... Kovos statutuose nurodyti ir visai konkretūs kovos rikiuotės tankumo reikalavimai – ir puolant, ir ginantis.

Tad štai ponas Isajevas apskaičiavo nuotolį nuo Baltijos iki Juodosios jūros (be to, apskaičiavo teisingai, atsižvelgdamas į sudėtingai vingiuojančią sienos liniją), padalijo iš divizijų skaičiaus Raudonosios armijos pirmajame strateginiame ešelone ir padarė neabejotiną išvadą: sulaikyti Vermachtą nebuvo jokios galimybės! Vienai divizijai tenka kur kas daugiau kilometrų, negu nustatyta kovos statute. Pralaimėjimas buvo neišvengiamas!

Ši liūdna išvada publiką nepaprastai nudžiugino („Štai pagaliau! Viskas taip paprasta ir suprantama, ir moksliška!“), o mane net labai nuvylė. Nejaugi dabar mokykloje visai nieko nemokoma? Jei A daugiau už B, tai ir A dalijant iš C visada bus daugiau už B, padalytą iš C. Nesvarbu, koks būtų C. Sovietų ir vokiečių divizijų skaičių galima padalyti iš fronto pločio, Baikalo ežero gylio, Žukovo žirgo uodegos ilgio – bet kuriuo atveju Raudonosios armijos rezultatas bus DIDESNIS! Ir jei 150 sovietų divizijų nepakako gynybai, tad kaip 120 vokiečių divizijų įstengė tokiame bekraščiame fronte pulti? Ir dar kaip pulti!

Kita Isajevo idėja („stebuklingas kalavijas ir aukso vidurys“) tiesiog stulbina savo hm... grožiu. „Aukso vidurys“ – tai vokiečių tankų divizijos organizacinė struktūra *(„Vokiečiai atrado savo tankų kariuomenės organizavimo „aukso vidurį“: 2–3 tankų batalionams Vermachto tankų divizijoje buvo 4 (ar 5, jei skaičiuosime su motociklininkais) motorizuotųjų pėstininkų batalionai... Kaip tik toks tankų kariuomenės organizavimas leido vokiečiams pasiekti Maskvos, Leningrado ir Kijevo sienas“*). Tokiomis proporcijomis suformuota divizija – tai ir yra, pasak pono Isajevo, visa naikinantis „stebuklingasis kalavijas“. O ką turėjo Raudonoji armija? *„Jei vadinsime daiktus jų tikraisiais vardais, bus aišku, kad „tankų divizijos“ tipo struktūros sovietų pusė neturėjo. Tai, kad būta „tankų divizijomis“ vadinamų organizacinių struktūrų, neturi mūsų klaidinti – savarankiškų tankų junginių užduočių jos atlikti*

negalėjo... Tos divizijos buvo ***perpildytos tankais*** (paryškinta mano – M.S.) *ir perpildytos motorizuotaisiais pėstininkais bei artilerija.*" **[22]**

Stebuklinga frazė apie tankų divizijų „perpildymą" tankais atkakliai kartojama dešimtyse puslapių. Pati pajėgiausia pasaulyje sovietų tankų kariuomenė skelbiama neegzistuojanti tik todėl, kad Raudonosios armijos tankų divizijos struktūra skyrėsi nuo atitinkamos 1941 m. vokiečių kariuomenės struktūros, be to, pastaroji laikoma nepralenkiamu tobulumo idealu, dėl ko ji gali daryti stebuklus.

Visa ši „teorija" virsta niekais, vos tik priminus, kad ir Raudonoji armija turėjo tikrų „aukso vidurio" divizijų. Aišku, tai 1940 m. sudėties motorizuotoji divizija. Visa jos struktūra lygiai tokia, kaip Vermachto tankų divizijos: vienas tankų, du motorizuotųjų šaulių pulkai ir artilerijos pulkas. Net tankų ir žmonių skaičius bei artilerijos pulko ginkluotės sudėtis nesiskiria. Bet štai įvykusio „stebuklo" rezultatai visai priešingi...

Kalbant apie sovietų tankų divizijų „perpildymą" tankais, tai, deja, būta tik teoriškai. Iš tiesų iki karo pradžios vidutinis tankų skaičius divizijoje buvo 208 vienetai (vokiečių Rytų fronto divizijoje vidutiniškai 200 tankų). Toliau – dar prasčiau: jau po keleto dienų (geriausiu atveju – po poros savaičių) net nedaugelyje iš pradžių „perpildytų" tankais divizijų liko po tuziną tankų, štai tik dėl to geriau kariauti joms neišeidavo. O vokiečiai iš pirmųjų dienų ryžtingai laužė taikos meto organizavimo struktūras – tankų divizijose buvo formuojamos paties įvairiausio pobūdžio bei mašinų skaičiaus „kovinės grupės", kurios ir vykdė puolimą nesukdamos galvos dėl kažkokio savo „aukso vidurio"...

Karinė nesėkmė, tuo labiau patirtas greitas ir visuotinis sutriuškinimas neišvengiamai skatina ieškoti šnipų, kelia įtarimų dėl išdavystės. Iš principo ši versija ne tokia jau beprotiška, kaip gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio, jei gerai žinoma, kad dešimtys Raudonosios armijos generolų, patekę į nelaisvę, aktyviai bendradarbiavo su priešu, tad nėra visai netikėtina, jog kai kurie, dar prieš patekdami į nelaisvę, galėjo tarnauti priešui.* Tuo labiau, nors nemėgstu „sąmokslo teorijų" ir kitų konspirologinių schemų, negaliu nepripažinti, kad „generolų sąmokslo" versija yra pirmoji (iš pateiktų šioje apžvalgoje), kuri bent jau teoriškai galėjo būti adekvati tam, kas įvyko.

Prasta tanko vikšro kairiojo viršutinio palaikomojo rato tepamojo mazgo konstrukcija ar nepakankamai „auksinė" divizijos organizavimo struktūra – tai smulkmenos, kurios iš pradžių atrodo nepakankamos paaiškinti tokio masto katastrofai, kuri 1941 m. vasarą ištiko Raudonąją armiją. O štai generolų išdavystė – rimtas dalykas, galintis turėti pačių pražūtingiausių padarinių. Pagaliau vyriausiosios vadovybės karo išvakarėse kai kurie veiksmų (o dar labiau – neveiklumo) tikri faktai netelpa net į pačias plačiausias Rusijai būdingo ypatingo apkiautimo ribas.

---

* 1941 m. rugpjūčio 19 d. DVRA (Darbininkų ir valstiečių raudonosios armijos) armijos generolas G. Žukovas išsiuntė Stalinui šį pranešimą: *„Aš manau, kad priešas labai gerai nusimano apie visą mūsų gynybos sistemą, visą mūsų pajėgų operatyvinę bei strateginę grupuotę ir žino mūsų artimiausios ateities galimybes. Matyt, tarp labai svarbių su bendra situacija artimai susijusių mūsų darbuotojų priešas turi savų žmonių..."*
(Русский Архив, т. 16, Великая Отечественная, Ставка ВГК. Документы и материалы, 1941 год – М: ТЕРРА, 1995, с. 361).

Menka bėda – beliko rasti sąmokslininkus, išsiaiškinti jų užmačias, planą, kontaktus su priešu. Nieko panašu iki šiol niekas nenuveikė. Tai, apie ką rašo įžymieji konspirologai (Kozinkinas, Martirosianas, Muchinas), yra tokie paistalai, kad žvelgti į juos rimtai gali tik tas, kuris ir be jokių argumentų tiki „ir sapnais, ir čiauduliais, ir paukščių klegesiu". Nelemtai pagarsėję „generolai sąmokslininkai" elgiasi kažkaip labai nelogiškai, jie nemėgina vienytis ir koordinuoti savo pastangų, o „išduoda paeiliui", vienas po kito, mėnuo po mėnesio: nuo Vakarų fronto apsupimo ir žlugimo 1941 m. birželį, dar didesnio masto katastrofos prie Kijevo 1941 m. rugsėjį bei Viazmos 1941 m. spalį iki triuškinamojo ir gėdingo pralaimėjimo Kryme ir prie Charkovo 1942 m. gegužę.

Savo nelaimei, „sąmokslo teorijos" kūrėjai draugiškai užgriuvo armijos generolą D. Pavlovą, Vakarų fronto vadą. Jų nelaimė yra ta, jog ši istorija (priešingai, nei daugelis panašių kitų) gerai žinoma – Pavlovo apklausų ir teismo protokolai paskelbti dar 1992 m. Iš dokumentų aiškėja, kad, netgi naudojantis žinomais metodais, atliekamas „tyrimas" negalėjo nustatyti jokių Pavlovo ryšių su priešu. Verta taip pat pažymėti, kad „išdavikas" Pavlovas naktį į birželio 22-ąją, neturėdamas tam Maskvos leidimo (!), įsakė paskelbti kovinį pavojų atplėšiant „raudonuosius paketus". Vėliau jis jokiais būdais nemėgino perbėgti pas priešą (o tai, visiškai sugiuvus frontui, buvo visai nesunku). Negana to, klusniai, „kaltai

J. Stalino valdymo laikotarpiu Raudonoji armija liaupsinta kaip nenugalima, „labiausiai puolanti kariuomenė pasaulyje".

nuleidęs galvą“ atvyko į Maskvą, kur liepos pirmosiomis dienomis buvo iškviestas „ant kilimo“. Gavęs naują paskyrimą (Vakarų fronto vado pavaduotoju), nedelsdamas iš Maskvos išvyko į frontą.

Pagaliau stulbina, kad mistiniai „sąmokslininkai“ nededa nė mažiausių pastangų atlikti tam vieninteliam veiksmui, kuris ir tegalėjo lemti sėkmę: suimti (ar nužudyti) Staliną. Kreiptis į liaudį, kariuomenę, vokiečių nelaisvėje esančius raudonarmiečius raginant pradėti antistalininį sukilimą „sąmokslininkai“ taip pat pamiršo. Manykite, kaip norite, bet sąmokslai taip nerengiami...

Natūraliu „sąmokslo teorijos“ kūrimo užbaigimu tapo idėja, kad nors sąmokslininkas buvo vienintelis, bet prasiskverbė į aukščiausiąją valstybės valdžios viršūnę, o jo vardas – Stalinas. Ši versija turi keletą variantų.

Nepralenkiamą absurdo rekordą pasiekė kažkoks pilietis Osokinas. [**23**] Jo sensacingo „atradimo“ esmė yra ta, kad neva Stalinas sudarė su Hitleriu patį slapčiausią susitarimą, pagal kurį Raudonoji armija susitelkė prie SSRS vakarinių sienų, kad, sulipusi į vagonus, išvyktų... prie Lamanšo pakrantės užkariauti Anglijos! Atsakydamas į šią paslaugą Stalinas neva leido vokiečių kariuomenei vykti per Sovietų Sąjungos teritoriją į Iraną. Tačiau Hitleris niekšingai apgavo Staliną: vokiečiai iššoko iš vagonų su automatais ir „atraitytomis rankovėmis“ (šią aplinkybę p. Osokinas ypač pabrėžia) ir sutriuškino Raudonąją armiją, kuri pagal Stalino ir Hitlerio slapto susitarimo sąlygas važiavo prie Lamanšo lengvabūdiškai, be sviedinių ir šovinių. Kaip vieną iš savo hipotezės netiesioginių įrodymų p. Osokinas pateikia faktą, jog kai kurių Raudonosios armijos dalinių kariams vietoje apatinių kelnių buvo išduotos trumpikės. Mat su trumpikėmis, jo nuomone, patogiau forsuoti Lamanšą.

Atrodytų, šio kliedesio nevertėtų nė paminėti, tačiau atsirado ir kitokių nuomonių. Osokino knyga išleista puikios poligrafinės kokybės, paskui biudžeto lėšomis sukurtas „dokumentinis“ (nejaugi?) filmas, kuris pompastiškai buvo pristatytas Maskvoje. Talentingasis „pirmeivis“ išdalijo interviu daugybei Rusijos centrinių žiniasklaidos priemonių. Štai tokius stebuklus paaiškinti be konspirologinių versijų iš tikrųjų sunku.

Dar vieną (tiesa, ne tokią ekstravagantišką) versiją išsakė sutuoktiniai pensininkai J. Verchovskis ir Tyrmos. Ir ne tik išsakė, bet ir materializavo ją knygos, kurią išleido garsi savo glaudžiu bendradarbiavimu su FST archyvų tarnyba leidykla „Olma Pres“, pavidalu. [**24**] Negana to, jei tikėsime autorių žodžiais, ši knyga buvo įtraukta į kažkokį „rekomenduojamos literatūros sąrašą“, kurį neva Rusijos Federacijos prezidento administracija siuntinėja gubernatoriams ir kitiems aukštiems valdininkams.

Verchovskis ir Tyrmos plačiai išrutuliojo seniai jau internetiniame tinklaraštyne klaidžiojančią idėją, jog Stalinas tyčia leido Hitleriui smogti triuškinamą smūgį Raudonajai armijai. Kam? Ogi siekdamas parodyti pasauliui, pirmiausia JAV prezidentui, jog yra „agresijos auka“, ir gauti pagalbą pagal lendlizą.

Iš karto matyti, kad toks spėjimas absurdiškas. Lendlizo įstatymas (tikrasis) oficialiai vadinamas „JAV gynybos rėmimo įstatymu“. Jame nebuvo minima nei „agresija“, nei

1941 m. birželio pabaiga–liepos pradžia. Pirmasis optimizmo kupinų puolančiųjų ir visiškai demoralizuotų gynėjų susitikimas...

„agresijos auka“ ir t. t. Šis įstatymas JAV prezidentui suteikė teisę savarankiškai – be kongreso sankcijos – priimti sprendimą tiekti ginkluotę, karinę techniką, šaudmenis šalims, kurios yra svarbios JAV gynybai. Būtent JAV gynybai. Jokių „labdaros tikslų“, jokio riteriško „rūpinimosi našlėmis ir našlaitėmis“ įstatyme nebuvo numatyta. Iš esmės pirmoji ir svarbiausia gavėja pagal lendlizą buvo Didžioji Britanija. Ir netapo kliūtimi net ta aplinkybė, jog formaliai „pirmąjį šūvį“ paleido anglai: Anglija paskelbė karą Vokietijai, o ne atvirkščiai ir kaip tik anglų aviacija 1939 m. rugsėjo 4 d. pirmąkart bombardavo priešo teritoriją. Prancūzijos kariuomenė, artimiausia Didžiosios Britanijos sąjungininkė, taip pat 1939 m. rugsėjo 9 d. pirmoji įsiveržė į Vokietijos teritoriją. Suprantama, nuspręsdami teikti politinę ir karinę pagalbą Anglijai ir Prancūzijai kare prieš hitlerinę Vokietiją JAV prezidentas ir kongresas vadovavosi ne teisinių kabliukų ieškojimu tema „kas iššovė pirmas“, o tikraisiais karo tikslais ir Amerikos tikraisiais interesais.

O apie draugo Stalino reputaciją galima pasakyti, kad 1941 m. birželį ją gelbėti buvo jau per vėlu. Po visa to, kas įvyko 1939–1940 m., po Lenkijos padalijimo, demonstratyviai ir įžūliai įforminto „Susitarimu dėl sienos ir draugystės“ su Hitleriu, po agresijos prieš Suomiją ir trijų Pabaltijo šalių (Estijos, Latvijos ir Lietuvos) aneksijos Stalinui amerikiečių akivaizdoje dėtis nekalta auka jokių galimybių nebuvo. „Maras teužgrius abiejų jūsų namus!“ – štai ir viskas, ką galėjo pasakyti bet kuris JAV pilietis apie Stalino ir Hitlerio peštynes dėl plėšikiško jų laimikio dalybų, nesvarbu, kokia forma tos peštynės prasidėjusios. Ir

kad pagaliau Didžioji Britanija ir Jungtinės Valstijos pripažino SSRS savo sąjungininku, tai lėmė žiauri „realiosios politikos" proza.

Neeilinę idėją suformulavo N. Volskis. Jis taip pat mano, kad Stalinas tyčia leido Hitleriui smogti pirmą – ir ne tiesiog pirmą, o labai sėkmingą – smūgį. Kodėl taip nusprendė, Volskis aiškina kur kas rimčiau: *„Kadrinė kariuomenė (o jei žvelgsime plačiau, – ir gyventojai apskritai) nebuvo motyvuoti rimtai kariauti... Jau Suomijoje paaiškėjo, kad paskutinis žygis neįvyks... Todėl Stalinui įgyvendinti savo planams, – iš tiesų užkariaujamiesiems, – reikėjo realiai motyvuoti savo valdinius nuo maršalo iki pamainos meistro Uralo gamykloje. Priversti visus kariauti iki mirties galėjo tik mirtina grėsmė visuotiniam egzistavimui."* **[25]**

Tai skamba logiškai, bet visai nepanašu į draugo Stalino stilių ir metodą. Kaip žinoma, Šeimininkas buvo labai atsargus, santūrus, apdairus – vos ne bailus (mažai žinomas faktas: draugas Stalinas nepasirašė potvarkio išbandyti pirmąją atominę bombą, taigi ji trinktelėjo tik su draugo Berijos parašu). O tai, apie ką rašo Volskis, reikėjo būti pasirengusiam labai rizikuoti – niekas negalėjo nuspėti, kaip reaguos liaudis ir kariuomenė į pirmuosius pralaimėjimus: „šalto pasiutimo potvyniu ir pasirengimu kovoti iki galo" (taip sovietų pasiuntinys Londonui I. Maiskis apibūdino anglų reakciją į pirmuosius Liuftvafės bombardavimus), ar masiškai dezertyruodamos?

Pagaliau visiškai nesuderinama su ketinimu „leisti Hitleriui šiek tiek laimėti" tai, kad pasienio apygardose buvo sutelktos milžiniškos karinio turto atsargos. Jei Stalino tikslai būtų buvę kaip tik tokie, kaip juos aprašo N.Volskis, pasienio ruože būtų „patupdytos" kokios dvidešimt šaulių divizijų, o kadrinės kariuomenės pagrindines pajėgas, įskaitant visais atžvilgiais vertingiausius mechanizuotuosius korpusus, reikėjo išdėstyti į rytus nuo Dniepro ir Dauguvos...

Kontrolinis darbas

Neatsitiktinai tiek daug vietos skyrėme vokiečių ir sovietų kariuomenių nuostolių aritmetiniam nagrinėjimui. Kaip tik klausimas, kodėl Raudonosios armijos nuostoliai buvo dešimtis kartų didesni už Vermachto nuostolius, padeda įspėti 1941 m. tamsią paslaptį. Tų nuostolių struktūra labai skirtinga. Vokiečių kariuomenėje vienam žuvusiajam teko vidutiniškai trys sužeistieji, o Raudonojoje armijoje negrįžtamieji nuostoliai tris keturis kartus didesni už sanitarinius nuostolius.

Kaip tai galėjo būti? Negalėjo juk sovietų ir vokiečių kario kūno anatomija ir fiziologija radikaliai skirtis? Suprantama, anatomija šiuo atveju niekuo dėta. 1941 m. vasarą Raudonosios armijos daliniuose negrįžtamieji nuostoliai buvo daugiausia (kai kuriais atvejais – beveik vien tik) dezertyrai ir belaisviai. O žuvusiųjų – penkis–septynis kartus mažiau. „Kariuomenė atskiromis grupėmis išsisklaidė po miškus", – atsiminimuose rašė karo pradžioje buvęs Vakarų fronto vado pavaduotoju generolas Boldinas.

Tai, kad „nenugalimosios armijos" kariai ėmė pasiduoti didžiuliais būriais, J. Stalinui buvo itin nemaloni staigmena.

Analizuojant karinio personalo nuostolių struktūrą, buvo galima sėkmingai atlikti tolesnius tyrimus. Ne mažiau iškalbingi pasirodė ir kovinės technikos nuostoliai (jų dinamika, struktūra, santykis su analogiškos technikos nuostoliais iki ir po 1941 m., palyginimas su priešo nuostoliais). Tada reikėjo tik „pareguliuoti ryškumą" ir atidžiai, pagal dienas bei valandas išnagrinėti pirmųjų karo savaičių karo veiksmų eigą. Taip pavyko suformuoti 1941 m. karinės katastrofos vientisą paveikslą.

Darbo rezultatus aš išdėsčiau knygoje, pavadinimu „Statinė ir lankai" (pirmasis tiražas išleistas 2004 m.), paskui, 2008 m., radikaliai perdirbtas šios knygos variantas išleistas pavadinimu: „Birželio 22-oji: katastrofos anatomija". Pagrindinė koncepcija buvo išplėtota ir papildyta knygoje „Birželio 23-ioji, M diena". Tikroji sovietų ginkluotųjų pajėgų būklė yra detaliai išnagrinėta knygoje apie Sovietų Sąjungos–Suomijos karą „Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją?" 1941 m. sutriuškinimo istorijos aviacijos „daliai" skirtos knygos „Taikiai miegančiuose aerodromuose" ir dvitomė „Naujoji katastrofos chronologija".

Galiausiai susiformavo tam tikras „darbo korpusas", kuriame detaliai išnagrinėta ir dalykiškai argumentuota ši išvada: svarbiausia pralaimėjimo priežastis yra ne operatyvinio meno, taktikos, ginkluotės kiekio ir kokybės problemos. Pačia trumpiausia formuluote atsakymas į klausimą, kokia yra pralaimėjimo priežastis, gali būti išreikštas pora žodžių: KARIUOMENĖ NEKARIAVO. 1941 m. kautynių laukuose susidūrė ne dvi kariuomenės, o organizuotos ir veikiančios kaip suderintas laikrodžio mechanizmas fašistinės Vokietijos ginkluotosios pajėgos ir didžiulė ginkluota minia.

Raudonosios armijos virtimas nevaldoma minia neturėjo nieko bendra su nelemtai pagarsėjusiu „ryšio priemonių nebuvimu". **Ir priežastis, ir padarinys, ir svarbiausias kariuomenės stichinio irimo turinys tapo masinis įsakymų nevykdymas, masinis dezertyravimas (viešas ir slaptas), masinis pasidavimas į nelaisvę.** Sovietų Sąjunga pasirodė nepasirengusi karui „žmogiškojo veiksnio" atžvilgiu. Tai buvo visiška priešingybė

dešimtmečius sovietų propagandos žmonėms į galvas kaltiems teiginiams. Raudonoji armija nusileido priešui ne patrankų, tankų ir kulkosvaidžių skaičiumi, o pasirengimu, gebėjimu ir noru atlikti savo pareigą. Susidūrus su tikru, atkakliu ir tvirtu priešu, paaiškėjo, jog **Raudonoji armija turėjo daug tankų, bet buvo menkai motyvuota ginkluotai kovai.**

Prieš šešerius metus „Katastrofos anatomijos" pratarmėje rašiau: *„Naudojamų šaltinių bazė turi aiškų trūkumą: ji ne visa, fragmentiška ir sudaryta daugiausia kaip tik tų žmonių, kurie dėl savo tarnybinių bei partinių pareigų turėjo tikslą nuslėpti tiesą apie Raudonosios armijos katastrofiško sutriuškinimo priežastis ir aplinkybes... Tiesą sakant, šioje knygoje nėra nė vieno naujo dokumento ar fakto."*

Knyga, kurią dabar laikote rankose, sudaryta visai kitaip – joje principingai ir nuosekliai ignoruojami visokie sovietų „istorikų" rašiniai. Jei jie porą kartų aptinkami naudojamos literatūros sąraše, tai reiškia, kad panaudoti kaip kažkokio nežaboto melo iliustracija.

Ta pati lemtis ištiko ir sovietų generolų atsiminimus. Tegul juos teisia Dievas, bet dabar, turėdami galimybę palyginti su realiais dokumentais ir faktais tai, ką jie parašė (tiksliau, už juos parašė idėjiškai pakaustyti „literatūriniai darbuotojai"), sunku atsikratyti nepatogumo ir gėdos jausmo. Ir jei yra toje drumstoje srovėje spindinčių tiesos kruopelyčių, tokį „auksą" išgauti reikia pernelyg daug varginamo darbo, o jo rezultatai nėra garantuoti. Dabar jau paprasčiau pasinaudoti pirminiais archyviniais dokumentais.

Mano pirmosiose knygose skaitytojui buvo pateikiama naujų išvadų ir visuotinai žinomų (sąžiningiau sakant, iš prieinamų, bet dviejų kartų istorikų ignoruotų) faktų. O šioje knygoje viskas tiesiog atvirkščiai, joje nėra naujų (naujų mano ankstesnių darbų atžvilgiu) išvadų, visos jos „senos", bet šįkart sustiprintos tūkstančiais puslapių Rusijos ir Vokietijos karinių archyvų dokumentų. Dauguma šių dokumentų anksčiau niekada neskelbti.

Galima sakyti, jog ši knyga yra „rašto darbas". Ankstesnių knygų patikrinimas bei patikslinimas. Galite taip pat ją laikyti „kontroliniu šūviu" į pjuvenų prikimštą sovietų pseudoistorijos kaliausę. Dabar jos vieta tik sąvartyne.

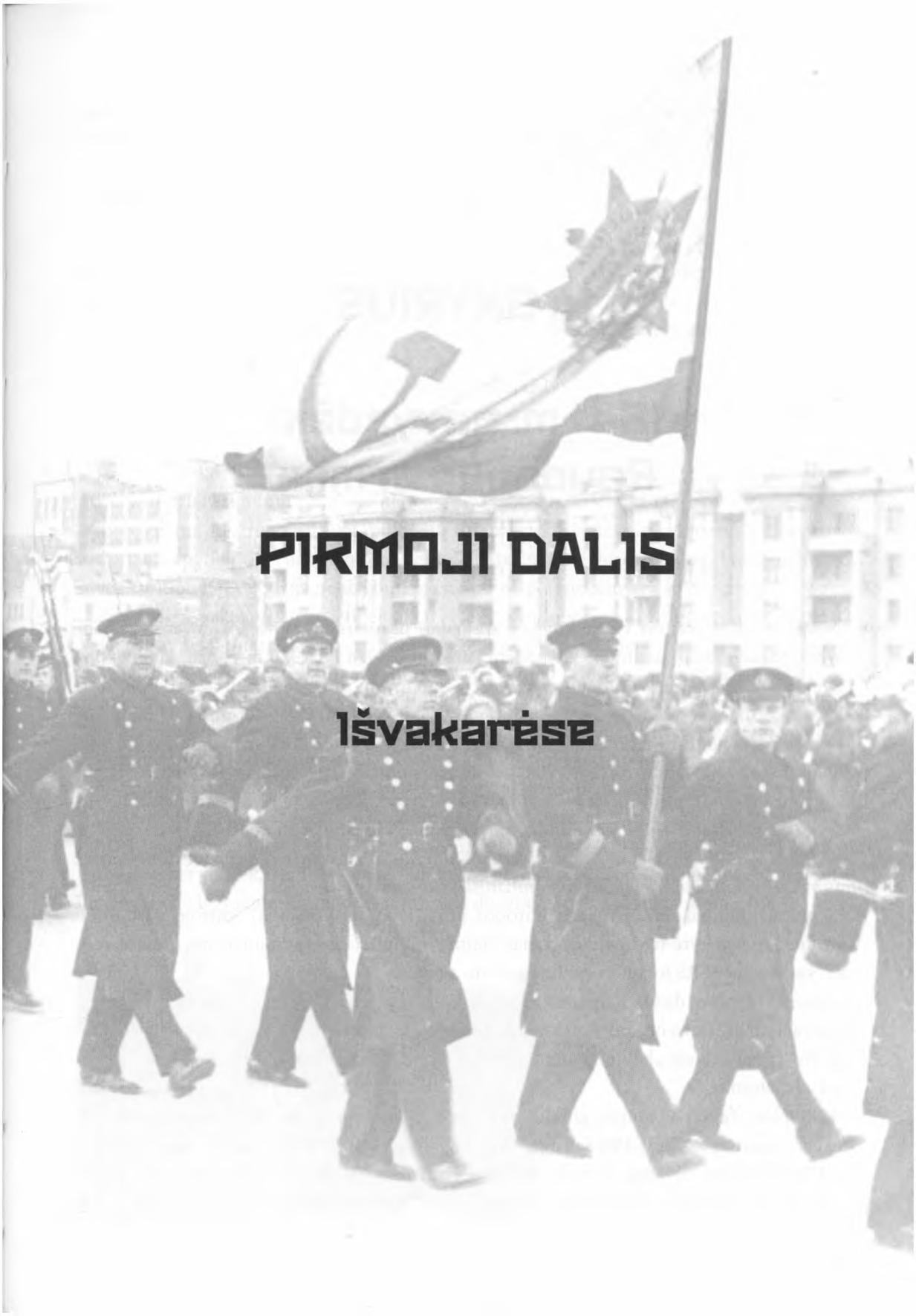

PIRMOJI DALIS

Išvakarėse

1.1. SKYRIUS

1941 m. pavyzdžio Raudonoji armija

Šiame skyriuje (kaip ir visoje knygoje apskritai) neaptarsime proceso, kuriam vykstant Sovietų Rusija, visai nualinta kelerių metų karo (nuo 1914 iki 1920 m.), virto labai galinga valstybe. Apie tai ir šiaip daug prirašyta, o šiuo atveju mus – siekiant ištirti ir suprasti Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karo pirmųjų savaičių veiksmų eigą – domina ne metodas, ne procesas, o galutinis rezultatas. Pateiksime tik trumpą vieno 2008 m. balandžio 2 d. oficialaus dokumento citatą. Rusijos valstybės dūma patvirtino specialų pareiškimą, skirtą *holodomoro* aukoms atminti: *„Dėl prievartinės kolektyvizacijos sukelto bado nukentėjo daugelis RSFSR, Kazachstano, Ukrainos, Baltarusijos regionų. Nuo bado ir su neprivalgymu susijusių ligų 1932–1933 m. žuvo apie 7 mln. žmonių. SSRS tautos nepaprastai brangiai sumokėjo už tais metais vykusį industrializavimą, milžinišką ekonominį proveržį...“*

Septyni milijonai. Jokia Vakarų Europos šalis (išskyrus Vokietiją) Antrojo pasaulinio karo metais nepatyrė tokių aukų, kurias Stalino valdiniai dar vadinamaisiais „taikos metais“ sudėjo ant SSRS forsuoto militarizavimo altoriaus.

Žmones priversti dirbti Stalinas ir jo bendražygiai mokėjo. Galima (ir reikia) ginčytis dėl to, ar racionaliai buvo organizuoti tie didieji darbai atsižvelgiant į „kainos– rezultato“ kriterijų. Bet kuriuo atveju „kaina“ Stalinui menkai terūpėjo, o rezultatas išėjo didžiulis. Svarus, tvirtas, matomas.

Ciklopiški kalnai sukauptų ginklų leido sukurti didžiausią pasaulyje kariuomenę, iki 1941 m. vasaros turinčią **198 šaulių** (iš jų 19 kalnų šaulių), **61 tankų, 31 motorizuotąją, 13 kavalerijos divizijų. Iš viso 303 divizijas.** Taip pat **94 VVR** (vyriausiosios vadovybės rezervo) **korpusų artilerijos pulkus, 74 VVR artilerijos pulkus, 10 PTABr** (VVR

prieštankinės artilerijos brigada), **16 oro desanto brigadų**. Laikydamiesi nusistovėjusios tradicijos, į šį sąrašą neįtraukėme daugybės NKVD junginių bei dalinių.

Šaulių divizija

XX a. pirmosios pusės kariuomenių pagrindinės gynybos pajėgos, vienintelis įrankis, kuriuo naudojantis galima užimti teritoriją ir įsitvirtinti joje puolant, buvo pėstininkai. *„Bet kuris žemėlapis, kuriame pažymėta padėtis Rytų fronte, parodys, kad svarbiausiuose ruožuose daugumos gynybos įrenginių, taip pat ir daugybės proveržių vietose pirmiausia veikė pėstininkų divizijos“* (Mideldorfas).

Svarbiausia „plytelė“, pagrindinis taktinis vienetas buvo pėstininkų („šaulių“, kaip vadinta Raudonojoje armijoje) divizija. Konstruojant šią labai svarbią ir įvairialypę „plytelę“, būtinai reikėjo išspręsti du uždavinius. Pirma, užtikrinti maksimaliai įmanomą galimybę divizijai vykdyti savarankiškus veiksmus. Idealiu atveju divizija turėjo viską atlikti pati: priblokšti priešą ugnimi, veikti remdamasi žvalgybos duomenimis bei ryšių priemonėmis, atsitraukdama susprogdinti tiltą, puldama sukurti perkėlą keltais, remontuoti savo kovos techniką, gydyti arklius nuo ligų ir taisyti pakinktus. Antra, visuose šiuose komponentuose savos kariuomenės divizija neturi būti prastesnė už potencialių priešų divizijas.

Pastarąjį aspektą verta ištirti detaliau. Nors Raudonosios armijos šaulių divizijos ir Vermachto pėstininkų divizijos struktūra bei ginkluotė dabar nėra jokia paslaptis ir popieriuje ar internete be vargo galima rasti bet kokią būtiną informaciją, įskaitant ir ištisą divizijos etatų sąrašą su išvardytais visais jos pakinktininkais, paštininkais, gyvulių varovais ir propagandistais, paistalai, esą, „sovietų divizija buvo dvigubai silpnesnė už vokiečių diviziją“, vis dar mirga Rusijos „istorikų“ bei žurnalistų rašinių puslapiuose.

Kadangi pradėjome kalbą apie pėstininkus, tai apie jų padalinius pasakosime toliau. Raudonosios armijos šaulių divizijoje buvo trys pėstininkų (šaulių) pulkai, kiekviename po tris batalionus. Taigi beveik niekuo nesiskiria nuo vokiečių divizijos. „Beveik“ reiškia neesminį, bet vis tiek tam tikrą sovietų divizijos pranašumą. Jau menkiausios dalelės – šaulių skyriaus – lygmeniu Raudonosios armijos divizijoje kiek daugiau žmonių (ne 10, o 11).

1940 m. Maršalas Semionas Timošenka, armijos generolai Georgijus Žukovas ir Kirilas Mereckovas Kijevo apygardos kariuomenės pratybose.

Raudonarmiečių buitis. Šalia matomi du 7,62 mm kalibro Maksimo sistemos kulkosvaidžiai, kuriuos savo ginkluotėje pradėjo naudoti dar caro kariuomenė.

Vokiečių pėstininkų pulke ryšių būrys, o Raudonosios armijos šaulių pulke – ryšių kuopa; vokiečių pionierių būrys, o Raudonosios armijos – pionierių kuopa. Priešlėktuvinės gynybos kuopos ir pėstininkų žvalgybos kuopos analogo Vermachto pulke apskritai nėra. Iš viso Raudonosios armijos šaulių pulkas karinio personalo bendru žmonių skaičiumi kiek didesnis už Vermachto pėstininkų pulką: 3182 prieš 3049.

Suprantama, palyginus vien žmonių skaičių, apie XX a. kariuomenę ne ką galima pasakyti (beje, jau ir II a. pr. Kr. kautynėse raiteliai buvo skaičiuojami atskirai nuo pėstininkų, lankininkai nebuvo verčiami į „vieną krūvą“ su sunkiai ginkluotais šarvuotais kariais ir t.t.). Kur kas svarbiau įvertinti sovietų ir vokiečių pėstininkų ginkluotę.

Svarbiausia pėstininkų dalinių bei padalinių ugnies sistema buvo kulkosvaidžiai.* Sovietų divizijoje vienas rankinis kulkosvaidis šaulių skyriui ir vokiečių skyriui – vienas rankinis kulkosvaidis. Sovietų šaulių kuopoje – 12 rankinių kulkosvaidžių, vokiečių pėstininkų kuopoje – irgi dvylika. Batalionuose – atitinkamai po 36 rankinius kulkosvaidžius. Atsižvelgiant į pulko lygio padalinių ginkluotę, iš viso sovietų divizijos šaulių pulke buvo 116 rankinių kulkosvaidžių, o vokiečių pėstininkų pulke – 115.

O štai sunkiųjų, taigi taiklesnių ir pranašesnių praktine greitošauda, kulkosvaidžių sovietų divizijoje gerokai daugiau. Vokiečių pėstininkų kuopoje sunkiųjų kulkosvaidžių nebuvo visai, o Raudonosios armijos šaulių kuopa turėjo kulkosvaidininkų būrį su dviem „maksimais“. Apskritai sovietų divizijos šaulių pulkas turėjo 54 sunkiuosius kulkosvaidžius, o vokiečių pėstininkų pulkas – tik 36. Taigi ugnies tankumo skirtumas jau aiškiai pastebimas.

* Bendras kovinis šovinių komplektas Vermachto pėstininkų batalione rankiniams ir sunkiesiems kulkosvaidžiams buvo 58 tūkst. vienetų ir vos 24 tūkst. šovinių šautuvams. Sovietų 1938 m. „šaudmenų eikvojimo per aktyvaus mūšio dieną“ normatyvas numatė 20 šovinių vienam šautuvui ir 620 šovinių rankiniam kulkosvaidžiui. Taigi jau skyriaus lygmeniu kulkosvaidininkas eikvojo trigubai daugiau šovinių, negu visi šauliai drauge. Šaulių batalione, atsižvelgiant į jo apginklavimą sunkiaisiais kulkosvaidžiais su mūšio dienos normatyvu 1400 šovinių, kulkosvaidžių ugnies persvara prieš šautuvų ugnį darosi dar didesnė.

Antra (mažesnioji) pėstininkų padalinių ugnies galios dalis buvo šautuvai. Jų skaičius maždaug lygus (123 vienetai Raudonosios armijos šaulių kuopoje ir 130 Vermachto pėstininkų kuopoje). Tačiau iš esmės skyrėsi jų kokybė, tiksliau sakant, naudojamo ginklo tipas.

Vokiečių pėstininkas buvo ginkluotas Mauzerio šautuvu, kurio (kaip ir rusiškos Mosino „triochlineikos") spyną po kiekvieno šūvio reikėjo atidaryti bei atitraukti, paskui – stumti priekin ir uždaryti. Taigi kiekvienąkart tenka taikytis iš naujo, vadinasi, sumažėja praktinė greitošauda. Karo išvakarėse Raudonoji armija buvo perginkluojama Tokarevo pusiau automatiniu šautuvu (SVT-38/40) su 10 šovinių dėtuve, tad jo greitošauda buvo kur kas didesnė ir tai padidino šaulių padalinių ugnies tankumą.*

Kad šis šautuvas tuo metu galėjo būti laikomas vienu geriausių šaulių ginklų pavyzdžių pasaulyje, gali patvirtinti, tarkime, faktas, jog trofėjiniais SVT buvo oficialiai ginkluojami Vermachto daliniai.

Pagal etatų sąrašą Raudonosios armijos šaulių kuopai turėjo būti skirti 96 SVT ir 27 paprastos „triochlineikos", kuriomis buvo ginkluojami vežėjai, raštininkai, pasiuntiniai, sunkiųjų kulkosvaidžių ir minosvaidžių tarnybų kovotojai, t. y. tie, kuriems galėjo kilti būtinybė šaudyti tik „nenumatytose situacijose". Divizijoje iš viso 27 šaulių kuopos. Norint jas visiškai aprūpinti pusiau automatiniais šautuvais, reikėjo 2,6 tūkst. SVT. O iš viso pagal etatų sąrašą priklausė 3307 pusautomačiai šautuvai. Iš tiesų iki karo pradžios sovietų pramonė pagamino apie 1 mln. SVT. Tiek su didele atsarga užteko aprūpinti visas Raudonosios armijos šaulių divizijas.

Apskritai visų tipų šautuvų ir karabinų Raudonoji armija turėjo 7740 tūkst. vienetų. **[30]** Taigi vidutiniškai po 33 tūkst. kiekvienai iš 236 „apskaitinių" šaulių divizijų.** Turint galvoje, kad šaulių divizijos etatiniam sąrašui priklausė turėti 10 420 šautuvų ir karabinų, realią situaciją galima apibūdinti žodžiais: „trys šautuvai vienam". Kulkosvaidžių (ypač sunkiųjų „maksimų", kurie gaminti Rusijoje bei SSRS keletą dešimtmečių) taip pat buvo sukaupta labai daug. Vidutiniškai po 722 rankinius ir 323 sunkiuosius vienai „apskaitinei" divizijai. Tai maždaug dvigubai daugiau už etatinius poreikius.

O vadinamieji „automatai" (Vermachte MP-40, Raudonojoje armijoje PPD ir PPŠ), naudojantys pistoleto šovinius, su veiksmingu šaudymo nuotoliu iki 200 m, pėstininkų (šaulių) pulkui turėjo labai menką reikšmę. Vermachte pistoletais kulkosvaidžiais buvo ginkluojami padalinių vadai (iš viso 16 MP-40 pėstininkų kuopai), žvalgai, pionieriai, bet jokių specialių „automatininkų" padalinių Vermachto pėstininkų divizijos etatų sąraše apskritai nebuvo (tai, aišku, nekliudė kurti „automatais" ginkluotas improvizuotas kovines grupes, kurios kėlė paniką demoralizuoto priešo kariuomenės užnugaryje). Iš viso pistoletais kulkosvaidžiais buvo ginkluoti mažiau nei 5 proc. Vermachto pėstininkų divizijos

* Draugas Stalinas 1940 m. balandžio 17 d. Raudonosios armijos vyriausiųjų vadų pasitarime kalbėjo: *„Kovotojas, kuris turi dešimties užtaisų šautuvą, paleis trigubai daugiau kulkų negu žmogus su mūsiškiu šautuvu. Kovotojas su automatiškai užsitaisančiu šautuvu prilygsta trims kovotojams..."*

** Iš tikrųjų 198 šaulių ir 31 motorizuotoji; 13 kavalerijos divizijų, atsižvelgiant į jų karinio personalo žmonių skaičių, apskaitomos kaip 7 šaulių divizijos.

9 mm kalibro pistoletu kulkosvaidžiu *MP 40* ginkluotas vokiečių desantininkas.

karinio personalo. Raudonojoje armijoje teoriškai šis skaičius turėjo siekti 9 proc. (1204 vienetai divizijai), bet iš tiesų iki karo pradžios jų būta apie tris kartus mažiau.

Vien pėstininkų pulko šaulių ginklais nebuvo apsiribojama. XX a. vidurio kariuomenėse pėstininkų pulkas turėjo savos artilerijos: lengvųjų patrankų, minosvaidžių. Sovietų ir vokiečių divizijose minosvaidžių skaičius buvo visiškai vienodas: 9 lengvieji (50 mm) ir 6 vidutiniai (81/82 mm) minosvaidžiai kiekviename pėstininkų (šaulių) batalione, dar 3 lengvieji minosvaidžiai žvalgybos batalione. Iš viso 84 lengvieji ir 54 vidutiniai minosvaidžiai divizijai.

Lengvųjų pulko patrankų skaičius ir kalibras taip pat visai sutampa: po šešias „tricoles" pulke (tiesa, turint galvoje dvi tokias žvalgybos bataliono patrankas, Vermachto pėstininkų divizija turėjo 20 lengvųjų pabūklų, o Raudonosios armijos divizija – 18). Tačiau artilerijos sistemos buvo labai skirtingos. Pulko artilerijos svarbiausia užduotis yra ta, kad, išdėstyta tiesiog puolančių pėstininkų kovos rikiuotėje, ji turi slopinti priešo ugnies taškus (kulkosvaidžius). Taigi tokiam ginklui nereikia nei galimybės toli šaudyti, nei ypatingos galios sviedinių, bet svoris turi netrukdyti tarnybai pačios jėgomis ridenti jį mūšio lauke.

Vokiečių vadovybė nusprendė, kad svarbiausia pulko patrankai – mažas svoris. Todėl buvo sukurta 75 mm kalibro sistema, nepaprastai mažo sviedinio pradinio greičio (221 m/sek., kas labiau atitinka minosvaidžio, negu patrankos savybes) ir labai lengva –

400 kg. Dar viena vokiško pėstininkų pabūklo ypatybė buvo atskirasis užtaisymas (sviedinys nesujungtas su parako užtaisu į vientisą konstrukciją), tad dideliu vamzdžio pakilimo kampu buvo galima mažais užtaisais apšaudyti artimus taikinius. Bet jo šaudymo tempas buvo mažesnis, negu naudojant unitarinį užtaisymo būdą.

Raudonojoje armijoje įsivyravo kitoks požiūris. Sovietinė 1927 m. pavyzdžio 76 mm pulko patranka svėrė dvigubai daugiau už vokiečių „lengvąjį pėstininkų pabūklą“ , bet jos sviedinio greitis siekė 387 m/sek. (kinetinė energija 3,5 karto didesnė). Naudodama unitarinį užtaisą, šaudė didesniu tempu, taip pat tiksliau ir toliau, vadinasi, turėjo galimybių kliudyti mažesnius ir judančius taikinius, o iš labai arti – net lengvuosius tankus.

Kurdami sunkiosios pėstininkų pulko artilerijos pabūklus vokiečiai aiškiai klydo. 150 mm „sunkusis pėstininkų pabūklas“ buvo „ne peliukas, ne varliukas, o nežinomas žvėriukas“. Jokioje pasaulio kariuomenėje nei anksčiau, nei vėliau tokių pulko artilerijos sistemų nebuvo. Didžiulis svoris (1750 kg kovinėje parengtyje) iš esmės neleido tarnybai savo jėgomis perkelti jį iš vienos vietos į kitą raižytoje vietovėje, o jokių tam skirtų mechaninių transporterių pulkas neturėjo. Kita vertus, labai mažas sviedinio pradinis greitis (240 m/sek., mažesnis negu sovietų 120 mm minosvaidžio) lėmė mažą šaudymo nuotolį (4700 m), tad jo nebuvo galima naudoti kaip visavertės haubicos (jau nekalbant apie tai, jog pėstininkų pulko struktūroje nebuvo ryšių, koregavimo, optinės žvalgybos padalinių, kurie galėtų padėti naudoti sunkiąją haubicą.

Tokių „stebuklingų ginklų“ Vermachto pėstininkų pulkuose buvo po du. O Raudonosios armijos šaulių pulkas turėjo keturis 120 mm minosvaidžius. Keturi – tai dvigubai daugiau nei du, bet tai dar ne visas skirtumas. Sovietų minosvaidis svėrė šešis kartus mažiau, negu vokiečių „sunkusis pėstininkų pabūklas“ ir jį valkioti po mūšio lauką nebuvo ypatinga problema. 16 kg minos kaunamasis poveikis (artilerijoje tai vadinama „sviedinio galia“) buvo visai pakankamas griauti pagrindinių

120 mm sovietų gamybos minosvaidžiai *PM-41*.

tipų taikiniams (kulkosvaidžių lizdams, lengvai dengtiems blindažams), o nieko daugiau pulko artilerija ir nenuveikdavo. Galutinį rezultatą parodė karo praktika – nuo 1943 m. vokiečiai pradėjo pėstininkų pulkų 150 mm pabūklus keisti keturiais 120 mm minosvaidžiais.

Karo pradžioje visa Raudonajai armijai priklausanti artilerijos ginkluotė buvo gauta. Be to, su tam tikra atsarga. Kiekvienai iš 236 „apskaitinių" divizijų vidutiniškai teko 154 minosvaidžiai (50 mm kalibro) – vietoj 84, taip pat 62 minosvaidžiai vietoj 54 (82 mm kalibro, 16 minosvaidžių (120 mm kalibro) vietoj 12, be to, 20 pulko patrankų (76 mm kalibro) vietoj 18. **[30, 33]**

Taigi sovietų šaulių pulkas niekuo nenusileido Vermachto pėstininkų pulkui, o daugeliu aspektų jį net pralenkė.

Lygindami Raudonosios armijos artilerijos ginkluotę su Vermachto pėstininkų divizijos ginkluote, padarysime dar paprastesnę ir tikslesnę išvadą. Sovietų divizijoje buvo du artilerijos pulkai, iš viso penki artilerijos divizionai. Vokiečių pėstininkų divizija turėjo vieną artilerijos pulką, iš viso keturis artilerijos divizionus. Sovietų divizijos artilerija turėjo 60 vamzdžių, vokiečių divizija – 48 vamzdžius. Bendras salvės svoris buvo atitinkamai 1300 kg ir 1100 kg. Taigi pagal visus šiuos tris parametrus sovietų divizija buvo aiškiai pranašesnė.

Tačiau tokiu paprastu aritmetiniu skaičiavimu apibūdinant sovietų divizijos artilerijos pranašumą, dar reikia įvertinti „vamzdžių" galią. Bet iš pradžių – šiek tiek būtinos teorijos.

Visos artilerijos sistemos skirstomos į du pagrindinius tipus: patrankos ir haubicos. Jų skirtumą paprasčiausia iliustruoti konkrečiu pavyzdžiu. Vermachtas buvo ginkluotas 105 mm patrankomis ir 150 mm haubicomis. Šios sistemos kovinėje parengtyje svėrė vienodai (5640 ir 5510 kg atitinkamai), energetika taip pat labai panaši (5,33 mDž ir 5,82 mDž). Štai tik ta energetika panaudojama visai skirtingai. Patranka lengvą 15 kg sviedinį išsviedžia 835 m/sek. greičiu, taigi 2,5 karto greičiau už garsą prie žemės. O haubica išmeta kur kas sunkesnį (43 kg) sviedinį tik 520 m/sek. greičiu.

Techninių parametrų skirtumas lemia ir esminį taktinio naudojimo skirtumą. Patranka šaudo lėkšta trajektorija (greit skriejantis sviedinys lekia beveik lygiagrečiai su žemės paviršiumi), tiesiuoju taikymu į mažų matmenų ar į judančius taikinius. O haubica išmeta sviedinį taip, kaip svaidė akmenis Senovės pasaulio kovos balistos – aukštai į viršų. Haubicos aukšta trajektorija šaudo dažnai iš pridengtų pozicijų (t. y. priešai vieni kitų nemato, o ugnis valdoma pasitelkiant išorinius koreguotojus – nuo žemės ar iš oro. Patranka geriausiai tinka šaudyti į tankus, lėktuvus, IUT ambrazūras. Bet haubica gali kliudyti kalvų šlaitų dengiamus taikinius. Jei pabūklų svoris vienodas, haubicos sviedinys visada bus gerokai sunkesnis ir galingesnis. Kita vertus, pataikymo į mažą taikinį tikimybė šaudant iš haubicos nėra didelė, o valdyti jos ugnį reikia nemažų pastangų.

Kaip matome, lyginant haubicą su patranka, absurdiška vartoti žodžius „geresnė" ar „prastesnė". Tai skirtingos priemonės, kurios ir pritaikytos nevienodoms užduotims atlikti. O, siekiant laimėti mūšį, tas užduotis atlikti yra vienodai svarbu. Kaip tik todėl ne kitaip

kaip klaida reikia pripažinti Vermachto divizijų totalinį „haubicavimą“. Vokiečių artilerijos pulkas turėjo tik haubicų: 12 sunkiųjų 150 mm (vienas divizionas) ir 36 lengvųjų 105 mm (trys divizionai). O jei pridursime, kad „normalių“, t. y. su dideliu pradiniu sviedinio greičiu, patrankų pulko artilerija neturėjo, išeina, jog Vermachto pėstininkų divizija neturėjo jokių priemonių šaudyti į mažus, ypač judančius taikinius.

Šios klaidos padariniai išryškėjo jau 1941 m. birželį (apie tai, pasitelkdami dešimtis dokumentų, kalbėsime kituose knygos skyriuose), kai mūšio lauke atsirado tokių mažų judančių taikinių, kaip sunkieji tankai KV. Vokiečių vadai ir kareiviai su siaubu pastebėjo, kad prieš tokią mašiną jie yra beginkliai. Prieštankinės 37 mm „tarškynės“ išmušdavo tų plieninių monstrų šarvuose tik nedideles duobutes, o galingesnės patrankos Vermachto pėstininkų divizijos neturėjo.*

Raudonosios armijos šaulių divizijos artilerijos ginkluotė buvo gerokai tinkamesnė, ją naudoti mūšyje buvo galima įvairiems tikslams. Iš penkių divizionų – trys haubicų (12 sunkiųjų 152 mm ir 24 lengvosios 122 mm, vienas patrankų (12 ilgavamzdžių 76 mm „divizinių“) ir vienas mišrusis (4 patrankos ir 8 lengvosios haubicos). Atsižvelgiant į tai, jog sovietų „lengvoji“ haubica šaudė pusantro karto sunkesniais sviediniais negu vokiečių 105 mm haubica, sovietų šaulių divizijos haubicų (iš viso 44 vamzdžiai) bendras salvės svoris viršijo vokiečių haubicų (48 vamzdžiai) bendrą salvės svorį. Be to, sovietų šaulių divizija dar turėjo 16 patrankų, kurios galėjo pramušti bet kurio vokiečių tanko priekinį (t. y. patį tvirčiausią) šarvą iš kilometro atstumo.

Visai neilgai truks palyginti sovietų ir vokiečių divizijos zenitinę ginkluotę.

Tai visai nesudėtinga: Vermachto pėstininkų divizija zenitinių priemonių neturėjo. Tiesiog visiškai neturėjo. Tuo sunku patikėti: kaip ir apie ką mąstė vokiečių generolai, sudarydami tokį etatų sąrašą (knygiūkščių apie tai, kaip „rytą, auštant, smūgiu ramiai miegantiems sovietų aviacijos aerodromams...“ tada dar nebūta), bet vokiečių divizija neturėjo kuo gintis nuo atakų iš oro. O Raudonosios armijos šaulių divizija turėjo savą zenitinį divizioną, kuriam pagal etatų sąrašą priklausė 8 automatinės 37 mm patrankos ir 4 vidutinės 76 mm kalibro zenitinės patrankos. Be to, šaulių divizijos zenitinių priemonių sąrašas tuo anaiptol nesibaigia.

Kiekvienas šaulių pulkas turėjo savo PLG (priešlėktuvinės gynybos) kuopą, kuriai pagal etatų sąrašą priklausė 3 stambaus kalibro (12,7 mm) kulkosvaidžiai DŠK ir 6 keturvamzdžiai kulkosvaidžiai „Maksim“. Artilerijos pulkai po vieną keturvamzdį kulkosvaidį turėjo kiekviename iš penkių divizionų. Taip, galima sutikti, kad tokiomis zenitinėmis priemonėmis galima greičiau pagąsdinti priešo lakūną, nei numušti jo lėktuvą, bet juk šaulių divizijos ir užduotys kitokios negu naikintuvų aviacijos pulko, ir jei pavyksta priešą sunervinti, nukreipti nuo kovinio kurso, priversti per anksti nustoti pikiruoti, vadinasi, savo darbą kariuomenės PLG zenitininkai bus atlikę. Tiesa, tikrovėje zenitinių priemonių būta gerokai

* Vadinamosiose pirmosios bangos divizijose (1941 m. birželio mėn. tai buvo ketvirtadalis Rytų fronte veikusių Vermachto pėstininkų divizijų), kurios turėjo 50 mm prieštankinių patrankų – po dvi pėstininkų pulkui. Bet ir tai iš esmės nedaug pagelbėjo, nes pramušti standartiniu šarvamušiu sviediniu KV šarvą ši patranka galėjo tik šaudant iš labai arti).

1938 m. į Raudonosios armijos ginkluotę įtrauktas 12, 7 mm kalibro zenitinis kulkosvaidis *DŠK*.

mažiau nei pagal etatų sąrašą: 37 mm automatai kariuomenei buvo tik pradėti tiekti, kulkosvaidžių DŠK taip pat visur trūko, tačiau, bent kiek pasiknaisiojus dokumentuose, paaiškėjo, kad po 10–12 įvairių zenitinių „vamzdžių" būta kiekvienoje divizijoje. Kad daug, nepasakysi, bet vokiečiai apskritai neturėjo nė po vieną.

Dabar atkreipkime dėmesį į XX a. kariuomenei tokį svarbų rodiklį kaip aktyvi prieštankinė gynyba. Pėstininkų (šaulių) pulko lygmenyje būta visiškai vienodo šių priemonių skaičiaus – po 12 prieštankinių patrankų pulke. Tik patrankos skirtingos: Raudonojoje armijoje – 45 mm kalibro, o Vermachte – 37 mm kalibro. Kai kurie draugai (pavyzdžiui, A. Isajevas) ilgai ir atkakliai aiškino publikai, kad *„37 mm vokiečių ir 45 mm sovietų patrankos, nors ir skirtingo kalibro, buvo panašios ir fugasiniu poveikiu, ir galimybe pakenkti šarvuotiems taikiniams"*. **[26]** Tačiau stebuklų nebūna, o kūno tūris ir svoris didėja geometrine progresija, taigi, net esant visiškam geometriniam panašumui, 45 mm sviedinys bus 1,8 karto sunkesnis už 37 mm kalibro sviedinį. Bet niekas sovietų konstruktorių neįpareigojo išlaikyti geometrinį panašumą, tad 45 mm patrankai jie sukūrė 2,14 kg sveriantį skeveldrinį sviedinį, o vokiečių 37 mm patrankos sviedinys svėrė 0,62 kg – trigubai mažiau!

Reikia pažymėti, kad „keturiasdešimtpenktinę" naudoti kaip lengvąjį pėstininkų ginklą nebuvo priverstinė improvizacija – ši kovinio naudojimo taktika buvo numatyta iš anksto. 45 mm prieštankinių patrankų du trečdaliai bendro etatinių kovinių komplektų skaičiaus (!) buvo skeveldriniai šaudmenys. Ir tų sviedinių būta ne vien popieriuje – milijonai 45 mm šaudmenų riogsojo sandėliuose. Pagal 1941 m. planą buvo numatyta pagaminti 8,3 mln. 45 mm skeveldrinių šaudmenų (ir „vos" 2,2 mln. – šarvamušių). **[27]**

O tai, kas svarbiausia, t. y. kovai su priešo tankais iš tiesų sovietų 45 mm ir vokiečių 37 mm patrankos buvo lygiavertės (nors sovietų sistema pagal šarvamušio sviedinio kinetinę energiją dvigubai viršijo vokiečių sistemą). Ir viena, ir kita patikimai naikino lengvuosius

tankus su prieškulkiniais šarvais ir buvo iš esmės bevertės* prieš naujosios kartos sunkiuosius tankus (detaliau tai aptarsime kitame skyriuje).

Pulko lygmeniu vokiečių pėstininkų ir sovietų šaulių divizijose prieštankinių patrankų skaičius buvo vienodas, bet kitu lygmeniu atsiranda radikalus skirtumas. Sovietų divizijos vado žinioje buvo prieštankinis divizionas – 18 patrankų (45 mm), o Vermachto pėstininkų divizijos vadas disponavo ištisu prieštankiniu batalionu** (trys kuopos po 12, iš viso 36 patrankos (37 mm kalibro). Atrodytų, jau šiuo atžvilgiu vokiečių divizija įgyja aiškią persvarą.

Bet neskubėsime daryti išvadų. Prieštankinis batalionas – tai visa, ką pėstininkų divizijos vadas galėjo pasiųsti į numatomą priešo tankų prasiveržimo rajoną. Jokių kitų patrankų, galinčių kovoti su tankais, Vermachto pėstininkų divizija neturėjo (tai jau pažymėta anksčiau). O Raudonosios armijos šaulių divizijos vadui prieštankinis divizionas – tik viena iš daugelio kovos su tankais priemonių. Buvo dar 16 ilgavamzdžių 76 mm patrankų (sviedinio pradinis greitis 650–680 m/sek.) artilerijos pulke. 1941 m. vasarą jie patikimai pramušdavo bet kurio Vermachto tanko šarvus. Be to, buvo dar 4 galingesnės priešlėktuvinio diviziono 76 mm zenitinės patrankos. Taigi iš viso jau (18 + 16 + 4) 38 „vamzdžiai". Daugiau negu Vermachto pėstininkų divizijos prieštankiniame batalione, be to, kur kas geresni. O kai kurios šaulių divizijos iki karo pradžios suspėjo gauti dar ir 37 mm greitašaudžių zenitinių patrankų, kurios taip pat galėjo būti sėkmingai naudojamos kovai su lengvaisiais tankais.

Bet ir tai dar ne viskas. Divizija turi žvalgybos batalioną. Raudonosios armijos šaulių divizijos žvalgybos batalionas dvigubai mažesnis už vokiečių žvalgybos batalioną žmonių skaičiumi (273 prieš 623), bet nepalyginamai geriau ginkluotas. Vermachto pėstininkų divizijos žvalgybos batalionas – tai iš esmės paprastas sumažintas pėstininkų batalionas. Jis dažnai ir naudojamas kaip puolančių pėstininkų priešakinis būrys (tai daugelį kartų aptiksime kitų knygos skyrių dokumentuose). Bendrą PTG (prieštankinės gynybos) priemonių skaičių šis dalinys padidina tik trimis 37 mm patrankomis. O sovietų šaulių divizijos žvalgybos batalionas turėjo 16 plaukiamųjų tankečių su kulkosvaidžiais T-37/T-38 ir 10 šarvuotųjų automobilių BA-10, ginkluotų 45 mm patrankomis, įtaisytomis sukiojamame „tanko" (pagal išvaizdą ir konstrukciją) bokštelyje. Štai ir dar 10 prieštankinių „vamzdžių", be to, pridengtų šarvais ir labai mobilių.

---

* Iš knygų, atsiminimų ir kino skaitytojas tikriausiai žino, kad Raudonosios armijos ginkluotėje „keturiasdešimtpenktinė" buvo iki pačios karo pabaigos. Bet tai jau KITA patranka. Būdama tokio paties kalibro naujoji 45 mm prieštankinė patranka M-42 turėjo gerokai ilgesnį vamzdį (60 kalibrų vietoj ankstesnių 46) ir stipresnį parako užtaisą. Taigi nuo 760 iki 870 m/sek. padidėjo sviedinio pradinis greitis ir šarvų pramušamoji galia (iš arti – iki 60 mm storio).

** Daugelį metų vyksta diskusija dėl to, kaip šiuo atveju išversti vokišką žodį *Abteilung*. Kalbant apie artileriją, jis paprastai verčiamas į *diviziją*. Bet gana keistai atrodo, kai divizionu vadinama struktūra, turinti 36 pabūklus. Todėl šioje knygoje ji vadinama batalionu, o jam priklausantys padaliniai vadinami „kuopomis", o ne „baterijomis".

Mobilumas yra itin svarbi PTG padalinių savybė. Tankų ataka visada būna greit vykstanti (1,5–2 km nuotolį nuo išsiskleidimo linijos iki priešo apkasų tankas neskubėdamas įveikia per 7 minutes). Taigi prieštankinis divizionas, atvykęs į pralaužimo vietą pusvalandį pavėlavęs, negalėtų įvykdyti kovinės užduoties – priešo tankai bus pranykę už dūmų ir dulkių kamuolių... PTG priemonių mobilumo problema Vermachte buvo šalinama puikiai. Gabenti prieštankinio diviziono 37 mm patrankoms buvo naudojamas triašis automobilis Kfz-69. Plentu ši gana lengva (2450 kg) mašina su 60 AG varikliu skriejo iki 70 km/val. greičiu. Tiesa, vilkdama 37 mm patranką ji neturėjo važiuoti greičiau kaip 40–50 km/val. – dėl patrankos važiuoklės konstrukcijos ypatybių. Šis automobilis su dviem poromis užpakalinių varomųjų ratų galėjo būti laikomas visureigiu Belgijos ir Prancūzijos automagistralėse, bet ne Rusijos bekelėje.

Sovietų Sąjungoje daryta kitaip. Raudonosios armijos vadovybė nusprendė, kad prieštankinės priemonės transportavimo priemonė turi būti ne menkesnio važumo negu tankas. Tokia mašina – šarvuotasis vikšrinis vilkikas „Komsomolec" – sukurtas naudojant lengvojo plaukiamojo tanko T-37 mazgus bei agregatus. Vilkikas galėjo traukti iki 2 tonų svorio pabūklus (t. y. visas ir perspektyvoje numatomas prieštankines patrankas), įveikdavo 1,4 m pločio griovius, 0,6 m gylio brastas, šarvuotu priekiu laužė iki 18 cm storio egles, apsisukdavo 5 m skersmens aikštelėje. Dėl labai mažo vikšrų lyginamojo slėgio į gruntą (0,58 kg/cm^2, kai vokiečių tankų šis rodiklis buvo 0,9–1) „Komsomolec" buvo važesnis už bet kurį priešo tanką. Be to, ši vikšrinė mašina buvo ginkluota tokiu kaip tanko sukiojamu kulkosvaidžiu, pasiekdavo iki 47 km/val. greitį (plentu, be krovinio bei priekabos) ir 11 km/val. su visa apkrova (prikabinta patranka, kėbule sukrautais šaudmenimis) raižyta vietove.

1940 m. gegužės 1-oji. Šarvuotieji automobiliai *BA-10* per paradą Maskvoje.

Pusketvirtos tonos sveriantis šarvuotasis vikšrinis vilkikas *T-20 Komsomolec*.

Šių stebuklingų mašinų nuo 1937 m. iki 1941 m. pagaminta 7780 ir iki karo pradžios Raudonosios armijos daliniuose buvo 6,7 tūkst. „Komsomolecų". [31] Prieštankiniam divizionui su 18 patrankų pagal šaulių divizijos etatų sąrašą priklausė 21 vilkikas. Taigi, pasitelkus paprastą aritmetiką, galima nustatyti, kad šio „Komsomolecų" skaičiaus užteko visiškai sukomplektuoti 319 divizionų, o tai beveik pusantro karto daugiau už jų tikrą skaičių.* Anksčiau minėtų plaukiamųjų tankų T-37/T-38/T-40 iki 1941 m. birželio 1 d. karinėse apygardose buvo 3447 vienetai.[32] Vidutiniškai po 15 tankų vienai divizijai, t. y. beveik visas komplektas. Žinoma, tie tankai plaukiojo nekaip, prasčiau už iškylų katerius, bet galėjo ir miško upelį be brastos ar tilto įveikti, ir prieštankinę patranką į šaudymo poziciją atitempti.

Tikrai unikalus buvo Raudonosios armijos šaulių divizijos haubicų artilerijos motorizavimas. Trims divizionams (36 haubicos) pagal etatų sąrašą priklausė 72 traktoriai (vikšriniai vilkikai), 90 krovininių, 9 specialieji ir 3 lengvieji automobiliai. Iš jų 36 traktoriai naudoti tempti pabūklams, 27 traukė priekabas su šaudmenimis, 9 buvo laikomi rezerve, pakeisti išėjusiems iš rikiuotės. Apie tokią prabangą vokiečių artileristai negalėjo nė svajoti – Vermachto divizijoje visą artileriją vilko arkliai.

Prie vikšrinių traukos priemonių aiškių pranašumų (galios, važumo, gebėjimo nesustojant įveikti didelius atstumus) reikia pridėti dar vieną ypač svarbų XX a. vidurio kare veiksnį – traktorius, priešingai nei vargšas gyvulys, nesibaido žemai skraidančių lėktuvų.

* 1941 m. birželio 22 d. Pietvakarių fronto Kijevo YKA (ypatingosios karinės apygardos) kariuomenė turėjo 1142 vilkikus „Komsomolec", nors jų poreikis pagal etatų sąrašą buvo 874 vien. (CAMO, f. 229, ap. 157, b. 20, l. 6, 9).

Sovietų gamybos traktoriai *S-60 Stalinec* dažnai naudoti kariuomenės reikmėms – vilkti sunkiuosius pabūklus.

Specialių artilerijos vilkikų neužteko net pirmaeiliams naudotojams – mechanizuotiesiems korpusams, todėl šaulių divizijų haubicų pulkams buvo skiriama paprastų traktorių (STZ-3, ČTZ-60, ČTZ-65) su 52–65 AG varikliais. Jie riedėjo, aišku, lėtai (6–8 km/val.), bet visai tiko šaulių divizijos artilerijai – nuo pėsčiomis einančių kareivių pabūklai neatsilikdavo. O Rusijos keliuose per rudens purvą dėl gero važumo jie neturėjo konkurentų.

Valdyti didžiulę sudėtingą daugelio grandžių struktūrą, vadinamą „šaulių divizija", reikėjo patikimo ryšio. Kaip „žinoma" visiems ir kiekvienam, ryšio Raudonoji armija neturėjo, nes diversantai nukarpė laidus, o apie raciją niekas kariuomenėje nė negirdėjo. Apie tuos diversantus „žino" net tie, kurie nieko daugiau apie karo istoriją neskaitė. Ir tai neatsitiktinai – diversantų iš tiesų būta. Kiekvienoje iš keturių Vermachto tankų grupių buvo priskirta po vieną kuopą diversantų iš ypatingosios paskirties dalinio „Brandenburg". Kituose skyriuose pasinaudosime dokumentais, kuriuose rasime konkretų atsakymą į klausimą apie tai, kaip tie nesuskaičiuojami diversantų pulkai buvo panaudoti. Paaiškės ir tai, koks realus procesas slypi už žodžių „Raudonoji armija neteko ryšių." O kol kas grįšime prie paprastų skaičių ir pradžiai panagrinėsime paprasčiausią dalyką – karo veiksmų teatro geometriją.

Lauko statutas (PU-39, 375 punktas) nustatė 8–12 km divizijos gynybos ruožą (puolant jis dar mažesnis). Tikrovėje laikytis šių normų pavykdavo ne visada ir mes remsimės tuo, jog divizija ginasi plačiame 20 km fronte. Divizija turi kaimynus iš kairės ir iš dešinės, taigi manysime, kad ir jie gina po 20 km pločio frontą. Divizijos paprastai priklauso šaulių korpusui, kurio štabas įsikūręs už 20–30 km nuo priešakinių linijų. Taigi šaulių divizijos vadui reikia ryšio su jam pavaldžiais pulkais (jie už 5–6 km), ryšio su vyresniuoju štabu (20–30 km), ryšio su gretimų divizijų vadais (taip pat ne toliau kaip 20–30 km). Taigi didesnio nuotolio kaip 30 km nėra.

Tokiu atstumu operatyvinę suvestinę į korpuso štabą tiesiog gali nugabenti pasiuntinys. Tai labiausiai apsaugotas nuo trukdžių ryšių būdas iš visų, kokius tik galima sugalvoti. Net nereikia dėl to eiti pėsčiam: šaulių divizija turi ištisą ryšių batalioną, kuriam skirti

6 jojamieji arkliai, 3 motociklai, 1 lengvasis automobilis ir 3 šarvuotieji automobiliai BA-20 (su jais diversantas tikrai nesusidoros). Dar batalionas laiko 18 tarnybinių šunų kaip tik tam, kad galėtų juos siųsti su šifruotais pranešimais. 10–20 km nuotoliu „ryšių priemone" visai gali tapti ir signalinės raketos, laužai, spalvoti dūmai ir t.t.

Štai su tokiomis ryšių priemonėmis (tiesa, be motociklų ir automobilių) kariavo Suvorovas ir Napoleonas. Ir jiems puikiai sekėsi! XIX a. pabaigoje atsirado telefonas. O telefonų Raudonoji armija turėjo daug, būtent 1941 m. sausio 1 d. – 252 376 vienetus. **[28]** Vidutiniškai daugiau kaip 800 aparatų kiekvienai iš 303 divizijų. Telefono aparatus reikia sujungti laidais. Jų taip pat buvo. 1941 m. birželio 1 d. Raudonoji armija turėjo 71 tūkst. km dvilaidžio kabelio, 315 tūkst. km vienlaidžio telefono kabelio ir 35 tūkst. telegrafo kabelio. **[29]** Tokio ilgio laidu galima apjuosti Žemę per pusiaują 10 kartų. Skaičiuojant vienai divizijai, išeitų vidutiniškai po 1400 km laido.

Kad nereikėtų valkioti sunkių ričių su laidais patiems ryšininkams, ryšių batalionas turėjo 11 sunkvežimių. Laidus reikia išvynioti, nutiesti, prijungti prie aparatų. Tam reikėjo žmonių. Jų buvo. Kiekviename Raudonosios armijos šaulių pulke – ryšių kuopa, kiekvienoje po 60 žmonių. Divizijos ryšių batalione – 278 žmonės. Ir dar žvalgybos bataliono ryšių būrys. Vienoje divizijoje ryšininkų maždaug tiek pat, kiek buvo vokiečių diversantų visame Rytų fronte.

Šaulių divizijoje, kurios puolimo tempas pačiais optimistiškiausiais skaičiavimais, neviršijo 10 km per dieną, laidinio telefono linijos iš principo galėjo užtikrinti visus būtinus ryšius. Tačiau Raudonosios armijos pėstininkai turėjo ir radijo ryšio priemonių. Po 24 radijo stotis kiekviename šaulių pulke, 37 radijo stotys haubicų artilerijos pulke, 25 radijo stotys lengvosios artilerijos pulke, 10 – zenitiniame divizione, trys – divizijos ryšių batalione, trys – žvalgybos batalione... Iš viso pagal etatų sąrašą šaulių divizijoje 153 (šimtas penkiasdešimt trys) radijo stotys. Įsidėmėkite šį skaičių, gerbiamasis skaitytojau. Ir supraskite, jog kai tam tikros ideologinės orientacijos „istorikai" pradeda gailiai raudoti tema „apygardos divizijos ryšių priemonėmis buvo aprūpintos tik 30 procentų" jie pasakoja jums apie tai, kaip diversantai nukirpo divizijos, kuri turėjo ne 153, o tik 46 radijo stotis, laidus.

Dabar nuo kiekio eikime prie kokybės. Radijo stotys buvo skirstomos į vadinamąsias „pulko" ir „bataliono". „Pulko" statusą paprastai turėjo radijo stotis 5-AK (priimta ginkluotėn 1939 m.). Jos siųstuvo galia 20 vatų, veikimo nuotolis 25 km telefono ir 50 km telegrafo režimu. Kaip matome, „pulko" radijo stotis iš esmės galėjo užtikrinti ryšį „divizijos–korpuso" grandyje. Ir tokių racijų turėjo būti 19 (konkrečiai, 3 iš jų – žvalgybos batalione).

„Bataliono" statusą turėjo 1,5–3 vatų galios lengvos nešiojamosios radijo stotys (RB, 6-PK, RBK, RBS, RRU ir kitos). Priešingai nei paplitusi klaidinga nuomonė, tarp jų buvo ir UTB (ultratrumpųjų bangų) diapazonu veikiančių stočių (pavyzdžiui, RRU su 33,25–40,5 megahercų derinamaisiais fiksuotais dažniais).

Tai – teorija. O kaip būta iš tikrųjų? 1941 m. birželio 1 d. Raudonoji armija turėjo jau minėtų tipų **6729 radijo stotis 5-AK ir 41 735 batalionų radijo stotis.[29]** Tačiau jų būta

net daugiau, nes dokumentas, iš kurio paimti šie skaičiai, vadinamas: „Karinėse apygardose esančių ryšių priemonių žiniaraštis", o, be apygardų, dar yra ir ginkluotųjų pajėgų centrinių įstaigų. Konkrečiai, Vakarų YKA (didžioji dalis pasakojimų apie „diversantus, nukirpusius..." susiję, suprantama, su pirmosiomis karo dienomis Baltarusijoje) turėjo 708 racijas 5-AK ir 5011 batalionų racijų. Vidutiniškai po 10 pulko ir 73 batalionų radijo stotis kiekvienam „vartotojui" (44 visų tipų divizijoms ir 25 atskiriesiems artilerijos pulkams).

Suprantama, nebuvo užmiršti ir didelių junginių štabai. Turint tikslą sukurti ryšių sistemą grandyje „korpusas–armija–frontas" buvo masiškai gaminamos radijo stotys RSB ir RSMK (80 vatų galios), 11-AK ir RAF (galia 500 vatų). Jų iki 1941 m. birželio 1 d. iš viso turėta **1638**. Vidutiniškai po 18 vien. kiekvienam šaulių bei mechanizuotajam korpusui (o korpuse paprastai trys ir ne daugiau kaip keturios divizijos, kiekvienai iš kurių priklausė viena RSB ir korpuso vadovybės ryšių su kaimynais bei armijos štabu linija. Štai Vakarų YKA buvo 89 galingos 11-AK ir RAF (jos pažymėtos viena eilute) ir 57 RSB. Ir tai be įvairių tipų 34 stacionarių armijos radijo stočių. Gretimoje Kijevo apygardoje – atitinkamai 107, 92 ir 53.

Kaip visa tai panaudota? Apie tai detaliai kalbėsime kituose skyriuose, bet vieną įsidėmėtiną dokumentą verta pasitelkti jau dabar. Pirmosiomis 1941 m. dienomis (tiksli data dokumente nepateikiama) Pietvakarių fronto 5-osios armijos karo taryba siunčia jai pavaldiems korpusams direktyvą, kuri prasideda konstatuojant šiuos faktus:

„Per visus mūsų armijos karo veiksmus radijo ryšys su mechanizuotaisiais korpusais kaip vienintelė ryšio priemonė veikia nestabiliai dėl korpusų ryšių viršininkų kaltės. Nustatyta,

1939 m. kovas. Vermachto mobilieji motociklininkų būriai Prahoje.

kad radijo ryšys nutrūksta paprastai prasidedant nakčiai, kai atmosferos sąlygos esti pačios palankiausios. Tai rodo, kad arba darbas nutraukiamas dėl baiminimosi, kad bus užpelenguota, arba radistai tiesiog miega. Radijo signalų lentelė ignoruojama ir korpusai pranešimams signalais nesinaudoja. Ypač per visus veiksmus netvarka palaikant radijo ryšį pastebima 22-ojo MK štabe. Kaip teigiama kapitono Filimonovo pranešime, 22-ojo MK racija visiškai neveikė 2 paras, nes įklimpo pelkėje, o apie tai niekas nepraneša. Negana to, šio korpuso ryšių viršininko potvarkiu racija veikia tik priėmimo režimu – irgi baiminantis, kad bus užpelenguota..." [277]

Tačiau grįžkime prie Raudonosios armijos šaulių divizijos ir jos galimybių sugretinimo su Vermachto pėstininkų divizija. Buvo ir tokių parametrų, kuriais vokiečių pėstininkų divizija neabejotinai pranašesnė už sovietų diviziją. Pirmiausia – motociklais. Vermachto pėstininkų divizijai priklausė 530 motociklų, iš jų 190 su priekabomis. O sovietų divizijoje pagal etatų sąrašą jų buvo 14. Vokiečių pėstininkų divizijoje specialių motociklininkų padalinių nebuvo, bet motociklais gausiai aprūpintos iš esmės visos divizijos: motociklais važinėjo ryšininkai, žvalgai, kurjeriai, pasiuntiniai, gydytojai ir t.t. Buvo divizijoje ir lengvųjų automobilių. Jų vokiečių pėstininkų divizija turėjo 394, o Raudonosios armijos šaulių divizija – tik 19. Taigi aritmetinis pranašumas aiškus. Bet taktinis – ne toks ir didelis, kaip gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Didžioji dalis sovietų šaulių divizijos vadų turėjo jodinėti arkliais (tam tikslui divizijos etatų sąraše numatyta 616 žirgų). Aišku, vokiečių karininkas lengvuoju automobiliu judėjo greičiau ir kur kas patogiau, bet tik kol teko važinėti senosios gerosios Europos grįstais keliais bei gatvėmis. Rudens bekelėje tose linijose, kurios vadintos „keliais", lengvasis automobilis arba visai sustodavo, arba jį teko tempti pora arklių (yra tokių nuotraukų)...

Tačiau Vermachto pagrindinė karinio personalo masė žygiavo pėsčiomis. Visa artilerija, išskyrus prieštankinę, buvo traukiama arklių. Kaip tik šie du veiksniai ir nulėmė žygio tempą. Lengvųjų transporto priemonių (motociklų ir lengvųjų automobilių) gausa nieko pakeisti negalėjo, nors, aišku, jie apskritai didino divizijos kovinį potencialą. O krovininių automobilių skaičius skyrėsi visai nedaug: Vermachto pėstininkų divizijoje 615, o sovietų šaulių divizijoje 529). Toks mašinų skaičius Raudonojoje armijoje galėjo susikaupti tik po atliktos atviros mobilizacijos.

Ir pagaliau palyginsime žmonių skaičių. Vermachto pėstininkų divizijoje jų buvo 16 proc. daugiau, negu Raudonosios armijos šaulių divizijoje (16 859 prieš 14 483). Tai paaiškinti labai paprasta. Pirmiausia vokiečių divizijoje daugiau žmonių užnugario tarnybose – apie 2 tūkst. daugiau nei sovietų divizijoje. Kita vertus, pagal vokiečių etatų sąrašą beveik visur daugiau žmonių priskiriama prie vieno ginklo. Pavyzdžiui, vokiečių sunkiojo kulkosvaidžio tarnyba sudaryta iš keturių (!) žmonių, nors, suprantama, šaudo tik vienas. Vokiečių artilerijos pulke 2696 žmonės 48 pabūklams, o dviejuose sovietų šaulių divizijos artilerijos pulkuose 2315 žmonių 60 pabūklų ir t.t. Pagaliau Vermachto pėstininkų divizijoje buvo ištisas „lauko atsargos batalionas" (pagal etatų sąrašą 876 žmonės), kurio sovietų divizijoje apskritai nebuvo.

Išvados. Sovietų šaulių ir vokiečių pėstininkų divizijų koviniuose daliniuose žmonių ir ginklų skaičius buvo apytiksliai vienodas. Sovietų šaulių divizijos artilerija galingesnė ir mobilesnė (su mechaninėmis traukos priemonėmis), joje daugiau PLG ir PTG priemonių. O autotransporto priemonių ir užnugario struktūrų daugiau turėjo vokiečiai. Apskritai – visai lygiaverčiai junginiai. Tai, suprantama, neatsitiktinis sutapimas – Maskvos ir Berlyno generaliniai štabai atidžiai stebėjo potencialaus priešo ginkluotųjų pajėgų sudėtį.

Artilerija ir šaudmenys

Negailestingas „karo dievas" XX a. pirmosios pusės ginkluotuose konfliktuose buvo artilerija. Ne elegantiškas ir greitas lėktuvas – naikintuvas ir ne grėsmingasis tankas, o paprastas ir iš pažiūros neišvaizdus minosvaidis bei patranka ugnies lavina griovė gynybos įtvirtinimus ir vadavietes, greit ir negailestingai naikino kylančius atakon priešus (jų darbas – pusė visų žuvusiųjų ir sužeistųjų per Antrąjį pasaulinį karą), skynė kelią saviems tankams ir pėstininkams.

Tai, kas pasakyta, paaiškinsime vienu gana sąlyginiu, bet įsidėmėtinu apskaičiavimu – palyginsime haubicų artilerijos pulko ir bombonešių aviacijos pulko galimybes. Korpuso artilerijos pulkas – tai trys divizionai, iš viso 36 pabūklai. Sakysim, jog tai 152 mm haubicos. Joms „aktyvaus mūšio dienai" skirtas šaudmenų normatyvas – 72 sviediniai, kurie esti skirtingi. Bet kalbėsime apie tipinį 40 kg skeveldrinį fugasinį. Vadinasi, pulkas gali „išversti", kaip sako artileristai, jų 104 tonas. Be to, reikia pabrėžti, kad anksčiau minėtas normatyvas – tai apskaitinis tiekimo vienetas ir su pabūklo techninėmis galimybėmis niekaip nėra susijęs. Haubica 72 sviedinius be ypatingų jos tarnybos pastangų iššaus per vieną valandą. Jei tik netrūktų sviedinių ir su pertraukomis, būtinomis vamzdžiams ataušinti, 104 tonų skaičių galima ir padvigubinti, ir patrigubinti ar net padidinti keturis kartus...

1941 metų vasaros fronto aviacijos bombonešių pulkas – tai 60 bombonešių SB. Aviacijos pulkui bei aerodromui aprūpinti, lakūnams, antžeminiam techniniam personalui parengti, ginkluotei skirtos materialinių išteklių sąnaudos yra tiesiog nesulyginamos su artilerijos pulkui būtinomis sąnaudomis. Ir koks tomis sąnaudomis pasiekiamas rezultatas? Itin retais atvejais bombonešių pulkas per dieną atlikdavo 60 lėktuvų išskridimų ir numesdavo ant priešo 36 tonas bombų (tipinė įkrova – šešios bombos FAB-100). Bet ir su tomis tonomis lėktuvai galėjo pakilti tik dieną, geru oru, o artilerija malė priešą ištisą parą. Reikia dar atsižvelgti į tai, kad gerai prisišaudžiusi ir deramai koreguojama artilerija šaudo labai taikliai, o to meto „horizontalieji" bombonešiai net poligono sąlygomis vos pataikydavo į 300 m skersmens apskritimą.*

* Tai visai nereiškia, kad „aviacija sugalvota be reikalo". Aviacija už vamzdinę artileriją pranašesnė bent jau trimis parametrais: veikimo nuotoliu, atskiro sprogmens svoriu, operatyviniu mobilumu. Aviacija atlieka tokias užduotis, kurių artilerija iš principo negali įvykdyti. Bet dėl to, kad tiesiogiai sausumos kariuomenę paremiant ugnimi per Antrąjį pasaulinį karą, artilerijos vaidmuo buvo lemiamas, neverta nė ginčytis.

Reikia pažymėti, kad draugas Stalinas artileriją mėgo ir vertino, jos vaidmenį bei reikšmę aiškiai suprato. Per pasitarimą, skirtą karo su Suomija rezultatams (1940 m. balandžio 17 d.) jis kalbėjo: „*Dabartiniame kare reikia masinės artilerijos. Dabartiniame kare artilerija – tai Dievas... Kas nori persitvarkyti naujai, šiuolaikiškai, turi suprasti, kad artilerija, masinė artilerija, lemia karo baigtį...*“ Šis supratimas buvo reiškiamas konkrečiais darbais – žr. 1 lentelę (sudaryta pagal **3** ir **33**).

1 lentelė

	SSRS	Vokietija
82 (81) mm minosvaidžiai	14 524	11 767
76 (75) mm pulko ir kalnų patrankos	6785	4176
76 mm divizijos patrankos	8513	-
120 mm minosvaidžiai (150 mm „pėstininkų pabūklai“)	3872	867
105 mm haubicos	-	7076
122 mm haubicos	8124	-
107 mm (105 mm) patrankos	862	760
152 mm (150 mm) haubicos	3817	2867
122 mm patrankos A-19	1255	-
152 mm patrankos haubicos ML-20	2603	-
203 mm (210 mm) haubicos	871	388

Kaip matome, pagal visas pozicijas, pagal visus pagrindinius artilerijos sistemų kalibrus iki karo pradžios Raudonoji armija turėjo daugiau vamzdžių negu jos priešas.

Kad Vermachto pėstininkų divizijoje visai nebūta sovietų divizijos pabūklo analogo, jau kalbėta anksčiau. Kita vertus, SSRS 76 mm „divizinukių“ prigaminta su tokiu pertekliumi, kad jomis kartais buvo ginkluojamos šaulių pulkų artilerijos baterijos, kurioms pagal etatų sąrašą priklausė trumpavamzdės 76 mm patrankos. Pati masiškiausia divizijos haubica (o tai ir yra svarbiausia karo darbininkė) buvo Raudonosios armijos 122 mm sistema, kurios bet koks sviedinys gerokai (45 proc.) viršijo vokiečių 105 mm haubicos sviedinį (22 kg prieš 15 kg).

Dar didesnis Raudonosios armijos artilerijos pranašumas kitame lygmenyje, korpusuose bei armijose. Vermachtui priskiriamuose atskiruose artilerijos divizionuose buvo naudojamos 105 mm patrankos ir tokios pačios 150 mm haubicos, kurių turėjo pėstininkų divizijų artilerijos pulkai. Rengiantis įsiveržti į SSRS, buvo nuspręsta priskirti sunkiųjų pabūklų divizioną (12 haubicų (150 mm) ar 8 tokias haubicas ir 4105 mm patrankas tankų divizijų artilerijos pulkui. Tad Vermachto vadovybei, veikiančiai pagal „Triškos durtinio“ metodą, teko išformuoti 17 atskirųjų artilerijos divizionų.

Sovietų artilerijos dalinių kariai prie 1938 m. pradėtų gaminti 122 mm kalibro haubicų *M-30*.

Pagaliau (ir kol kas neįskaitant vadinamosios „didelės galios" artilerijos, t. y. daugiau kaip 200 mm kalibro haubicų ir didesnio kaip 150 mm kalibro patrankų) iki 1941 m. birželio Vermachtas visuose frontuose bei ruožuose turėjo 33 patrankų, 38 haubicų ir 12 vadinamųjų „mišriųjų" (8 haubicos ir 4 patrankos) divizionų.

Raudonojoje armijoje tuo metu buvo išskleidžiami (neįskaitant „didelės galios" artilerijos) 133 atskiri artilerijos pulkai (94 korpusų, 12 VVR patrankų ir 27 VVR haubicų pulk.). **[3, 19, 33]** Pulkų pusantro karto daugiau negu vokiečių divizionų! Šie pulkai buvo skirtingos struktūros, bet daugiausia sudaryti iš trijų divizionų. Turimo pabūklų skaičiaus (iš viso 4,7 tūkst. vienetų) iš esmės užteko jiems galutinai sukomplektuoti. Bet ir sustoti prie to, kas pasiekta, niekas neketino – pagal 1941 m. vasario 7 d. patvirtintą artilerijos ginkluotės planą numatyta pagaminti dar 2 tūkst. pabūklų (300 vien. 107 mm patrankų, 600 vien. 122 mm patrankų ir 1100 vien. 152 mm patrankų haubicų).**[34]**

Daugkartinį pranašumą skaičiumi papildė esmingas artilerijos sistemų taktinių techninių charakteristikų pranašumas (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

	Svoris	Sviedinio svoris	Nuotolis, km
105 mm patranka K-18	5640	15	19,1
150 mm haubica sFH18	5510	44	13,3
122 mm patranka A-19	7155	25	20,4
152 mm haubica ML-20	7130	43	17,2

Vokiečių savaeigis 105 mm kalibro pabūklas *K-18*, kuris dar vadintas Storuoju Maksu. Pradėtas gaminti 1939 m.

Stebėtina, bet faktas, kad vienintelė Vermachto artilerijos sistema, tinkama šaudyti „20 km atstumu", buvo 105 mm patranka K-18.* Tačiau pagal sviedinio svorį ši sistema niekaip nesulyginama su sovietų A-19 ir ML-20. O vokiečių pagrindinė 150 mm haubica, kuri sviedinio svoriu prilygo ML-20, galėjo šaudyti į 4–7 km mažesnį nuotolį negu sovietų korpuso pabūklai. Tokia kiekybė jau pradeda virsti kokybe, nes artilerijos dvikovos sąlygomis (kalbant griežtai kariškai, priešbaterine ugnimi) pasiekiamumo skirtumas 4–7 km leidžia, atsižvelgiant į būtiną „žmogiškąjį veiksnį", t. y. išprususį vadą ir išmokytus artileristus, nuslopinti priešo artileriją ir jaustis gana saugiai. Puikūs pabūklai A-19 ir ML-20 sovietų kariuomenėje naudoti dar keletą dešimtmečių po Antrojo pasaulinio karo, o SSRS satelitų kariuomenėse – iki XX a. pabaigos.

Griauti ypač tvirtiems gynybos įrenginiams (gelžbetoniniams IUT) numatyta naudoti sunkiąsias artilerijos sistemas (pagal SSRS galiojančią terminologiją, „didelės" ir „ypatingos" galios artileriją). Sovietų istorikai nenuilstamai pabrėždavo, kad žavėjimasis sunkiosiomis artilerijos sistemomis akivaizdžiai demonstruoja vokiečių militarizmo agresyvius ketinimus. Didžiuliai pabūklai, sveriantys po 15–20 ir daugiau tonų, su sunkiais ratais, vikšrine važiuokle ar net ant geležinkelio platformų, kainavo nepigiai, bet Hitleriui, kaip žinoma, dirbo visa Europa.

Padedant „visai Europai" (t. y. naudojant Čekijos ir Prancūzijos gamybos pabūklus), Vermachte pavyko suformuoti 41 diviziją, kurie buvo ginkluoti 388 vien. 210 mm** kalibro

* Suprantama, turima galvoje masinės artilerijos sistemos, karinių pajėgų gaunamos tūkstančiais vienetų. O apie „vienetinius", pavyzdžiui, tokius kaip puikių taktinių techninių charakteristikų vokiečių 150 mm patranka, kurių per 4 metus buvo pagaminta 101, nekalbame.

** Vermachtas jas vadino „mortyromis", nors pagal vamzdžio ilgį (31 kalibras) ir maksimalų sviedinio svorį (565 m/sek.) tai buvo sunkiosios haubicos patrankos.

ir 40 sunkiųjų 173 mm patrankų. Be to, suformuoti 7 divizionai, ginkluoti 150 mm patrankomis (pagal etatų sąrašą kiekviename tokiame divizione turėjo būti 9 pabūklai). [33] Iš viso išeitų bemaž 500 sunkiųjų artilerijos sistemų („egzotinių", panašių į 600 mm mortyras nenagrinėsime, nes svarbaus vaidmens 1941 m. įvykiuose jos neatliko).

Stalinui Europa nedirbo, o jo politika buvo, kaip visiems žinoma, nekintamai taiki. Taigi iki 1941 m. birželio Raudonojoji armija turėjo 871 vien. 203 mm kalibro haubicų, 47 naujausias 150 mm mortyras Br-2. [3] Iš viso (neįskaitant „egzotikos") – 956 didelio kalibro artilerijos sistemos. Pagrindiniai struktūriniai vienetai – didelės galios VVR haubicų pulkai, po tris divizionus kiekviename (buvo dvejopos sudėties – po 24 ir 36 pabūklus pulke), ginkluojamus 203 mm haubicomis B-4. Tokių pulkų suformuota 33 (kitais duomenimis, 34) ir tai vienas iš nedaugelio sovietų artilerijos struktūrinių elementų, kuriems dar nebuvo patiekta pakankamai pagal karo meto etatus priklausančios ginkluotės. Taigi teko tenkintis vos dvigubu kiekybiniu pranašumu prieš Vermachtą.

Ištikima savo tradicijoms* sovietų istorinė propaganda, nutylėdama tikrus sovietų artilerijos pranašumo faktus, sukurpė griozdišką mitą apie „katiušą". Šimtuose knygų ir laikraščių straipsnių pasakojama apie tai, kad vyriausiosios artilerijos valdybos „retrogradai" trukdė kurti šį „stebuklingą ginklą", bet teisybė triumfavo: likus vienai dienai iki karo pradžios, salvinės ugnies įrenginys BM-13 priimtas ginkluotėn ir jau 1941 m. liepos 14 d. „katiušų" baterija smogė pirmąjį triuškinamąjį smūgį. *„Baterija nušlavė nuo žemės paviršiaus Oršos geležinkelio mazgą... Naujojo ginklo efektyvumas pranoko visus lūkesčius... Paskui iš šio fronto ruožo hitlerininkai išvežė tris ešelonus žuvusiųjų* (tik kurgi juos nuvežė?) *ir sužeistųjų."* Vėliau *„hitlerininkai mėgino, bet iki pačios karo pabaigos taip ir neįstengė sukurti nieko panašu".*

Nieko panašu Vermachto ginkluotėje iš tikrųjų nebuvo. Ir neatsitiktinai. Parakinės raketos buvo žinomos dar senovės kinams. Ir viduramžių metraščiuose pasitaiko paminėtų atvejų apie kažkokių panašių į raketas priemonių naudojimą prieš apgultas tvirtoves. Bet, norint naujametį „fejerverką" paversti ginklo sistema, galinčia ne tik „sukelti priešui panišką siaubą", bet ir sunaikinti numatytą taikinį, reikėjo pašalinti nemaža techninių kliūčių. Pirmiausia pasirinkti būdą stabilizuoti raketos skriejimo trajektoriją.

Sovietų nevaldomųjų raketų kūrėjai nusprendė panaudoti aerodinaminį stabilizavimo būdą. Tokį patį, kuris sėkmingai naudojamas karyboje pradedant nuo arbaleto ar lanko strėlės. Tai paprasta, pigu, bet efektyviai stabilizuoti raketą reikia, kad ji skrietų gana dideliu greičiu (aerodinaminės jėgos priklauso nuo oro srovės greičio kvadrato). 82 mm kalibro raketinis sviedinys (RS-82) su aerodinaminiu stabilizavimu buvo sukurtas ir sovietų aviacijos sėkmingai naudotas mūšiuose prie Chalchin Golo.

* Šios propagandos pastangomis pačia garsiausia diversante tapo nelaiminga mergina, mėginusi vokiečių užimtame kaime padegti arklidę, pačiu įžymiausiu lakūnu – per vieną iš pirmųjų išskridimų numušto bombonešio įgulos vadas, pačiu žinomiausiu sovietų karių drąsos pavyzdžiu – nuo pradžios iki galo išgalvota istorija „apie 28 panfiloviečius ir 50 tankų". O šimtai tikrų Raudonosios armijos didvyriškų ir sumanių kovotojų bei vadų veiksmų buvo visai pamiršti.

Aviacijai tai buvo dvigubai sėkmingas sprendimas. Pirma, iki paleidimo akimirkos raketa jau juda 100–120 m/sek. greičiu. Antra, „viskas pažįstama lyginant" – to meto lėktuvų pagrindinių šaunamųjų ginklų (šautuvinio kalibro kulkosvaidžiai ir lengvosios 20 mm patrankos) fone RS-82 buvo neįprastai galingas antžeminės kariuomenės rėmimo įrankis.

Mėginant panaudoti tuos pačius būdus kuriant antžeminės reaktyvinės artilerijos sistemas, neišvengiamai buvo patenkama į aklavietę. Kad paleidžiama raketa pasiektų pakankamą greitį, įrenginio kreiptuvai turėjo būti ilgi (5 ar daugiau metrų), taigi dėl to padidėja įrenginio gabaritai ir svoris („katiušos" paleidžiamasis įrenginys, suprantama, be automobilio masės, svėrė 2200–2300 kg), o raketos svorio struktūroje didelę dalį užėmė skriejimo variklis. Beje, nepaisant pastangų ir sąnaudų, raketinių sviedinių sklaida buvo didžiulė (pagal 1942 m. lenteles, šaudant 3000 m atstumu, šoninis nukrypimas buvo 51 m, o pagal atstumą – 257 m).

Vokiečių inžinieriai, ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje tapę absoliučiais raketų kūrino lyderiais pasaulyje, pasirinko kitą būdą. Vokiečių kariuomenės reaktyviniai sviediniai buvo stabilizuojami, kai įkaitusios dujos, išsiveržiamos pro tam tikru kampu pakreiptų išmetamųjų vamzdžių sistemą, sviedinį suko. Taigi toks stabilizavimo būdas leido pasiekti nepalyginamai didesnį krintančių sviedinių glaustumą, be to, besisukantis sviedinys galėjo stabiliai skrieti santykinai mažu greičiu. Dėl to tapo įmanoma labai padidinti priešą kaunančios sviedinio kovinės dalies svorį, o įrenginiui tiko labai trumpi ir lengvi kreiptuvai.

1940 m. į Vermachto ginkluotę įtrauktas reaktyvinis minosvaidis *Nebelwerfer*.

Labiausiai paplito šešiavamzdis 150 mm paleidžiamasis įrenginys (rusų literatūroje dažnai vadinamas „šešiavamzdžiu minosvaidžiu", bet techniniu požiūriu tai nėra teisinga), kuris žygio režimu svėrė vos 515 kg, tad įrenginį galėjo traukti bet kuris automobilis, arkliais kinkytas vežimas, per lauką tempti jo tarnybos žmonės. Stabilizavimo sukimu principas patogus tuo, kad sviediniui nebūtinas didelis greitis, be to, tai leido naudoti sunkesnes, 280 mm ir 320 mm raketas. 280 mm raketos kovinė dalis buvo pripildyta 45 kg sprogstamosios medžiagos (dešimt kartų daugiau, negu 132 mm „katiušos" sviedinys ir tiesiogiai pataikęs galėjo sugriauti mūrinį namą. 320 mm raketa buvo užtaisoma 50 kg degamojo mišinio, kuris galėjo 200 kv. m plotą užlieti apie 2 m aukščio liepsna.

Tad vokiečiams pavyko sukurti labai efektyvią ginkluotės sistemą, kuri užėmė specifinę „nišą" ir buvo lengvas, pigus, mobilus įrenginys, galintis nedideliu atstumu smogti smūgį, prilygstantį didelės galios artilerijai. Galutinis konstruktorių „lenktyniavimo" rezultatas paaiškėjo kovinio naudojimo praktikoje. Jau 1943 m. SSRS prasidėjo „katiušos" reaktyvinio sviedinio modernizavimo darbai naudojant raketos stabilizavimą sukimo būdu. Šeštojo dešimtmečio pradžioje priimtos sovietų kariuomenės ginkluotėn sistemos BM-14 ir BM-24 naudojo besparnius sukamuosius reaktyvinius sviedinius, iš esmės tiksliai kartodamos svarbiausius vokiečių inžinierių sprendimus.

Sistema „Nebelwerfer"* Vermachto priimta ginkluotėn 1940 m. Iki 1941 m. birželio, tuo metu, kai Maskvoje dar tik buvo pasirašomi popieriai „katiušas" priimti ginkluotėn, Vermachtas jau turėjo 18 divizionų reaktyvinių minosvaidžių (po 18 įrenginių kiekviename), jie dalyvavo mūšiuose nuo pirmųjų vokiečių įsiveržimo į SSRS valandų.

Artilerijoje svarbiausias dalykas yra šaudmenys. Sviedinys (mina) – tai „naudingasis krovinys", kuriam nugabenti į taikinį skirtas ištisas didžiulis techninis kompleksas: grupė žmonių, pabūklas, vilkikas, sunkvežimis, ryšių linijos, lėktuvai koreguotojų lėktuvai ir t.t. Antrojo pasaulinio karo metais menką šaudymo taiklumą kompensavo didžiulis panaudotų šaudmenų kiekis (vienam kulkosvaidžio lizdui nuslopinti pagal normatyvus numatyta išeikvoti 60–80 sviedinių). Tad net pagal pačią paprasčiausią charakteristiką – bendrąjį svorį – artilerijos sviediniai gerokai viršijo pabūklus, kurie juos svaidė ant priešų galvų.

Štai GLK (gynybos liaudies komisariato) įsakymu Nr. 0182 (keista istorijos ironija: šis įsakymas pasirašytas 1941 m. gegužės 9 d.) pačiai masiškiausiai Raudonosios armijos 120 mm haubicai nustatytas komplektas buvo 80 artilerijos šaudmenų. Atsižvelgiant į sviedinio, užtaiso ir taros (sviedinių dėžės) svorį, visas vieno kovinio komplekto svoris (2,5 tonos) vos didesnis už pačios haubicos svorį. Tačiau su vienu koviniu komplektu neilgai pakariausi. Paprastai puolamajai operacijai atlikti (tai trunka 15–20 dienų) planuota išeikvoti 4–5 komplektus šaudmenų.** Taigi visi per operaciją

* „Dūmosvaidis"– pažodžiui verčiant taip reikėtų vadinti šį įrenginį. Pavadinimas susijęs su tuo, kokiam tikslui jis sukurtas – priemonė sudaryti dūmų uždangai.

** Pavyzdžiui, pradiniame (nuo 1939 m. spalio 29 d.) Suomijos kariuomenės Karelijos sąsmaukoje sutriuškinimo plane buvo numatytas toks šaudmenų naudojimo kiekis: 1 kovinis komplektas mūšiui pasienio ruože, 3 koviniai komplektai pralaužti įtvirtintajam rajonui („Manerheimo linijai") ir 1 kovinis komplektas persekiojant besitraukiantį priešą.

panaudoti šaudmenys daugelį kartų viršijo ginklo svorį. 1941 m. Vermachtas Rytų fronte išeik-vojo 580 kilotonų visų rūšių šaudmenų, o tai maždaug 15 kartų viršija bendrą visų fronte veikusių artilerijos sistemų svorį.

Pagal Versalio taikos sutarties sąlygas šalys nugalėtojos nustatė Vokietijai griežtus ginkluotės apribojimus: ji turėjo teisę reichsvero gynybai sukaupti ne daugiau kaip po 1000 artilerijos šaudmenų kiekvienam iš 204 vien. 75 mm pabūklų ir po 800 artilerijos šaudmenų kiekvienai iš 84 vien. 105 mm kalibro haubicų. Iš viso 217 tūkst. sviedinių. Menkniekis, palyginus su didžiųjų valstybių kariuomenių pabūklų ir sviedinių skaičiumi. Kai 1935 m. Hitleris pareiškė, kad Vokietija atsisako vykdyti Versalio sutarties sąlygas, iki Antrojo pasaulinio karo pradžios buvo likę vos kiek daugiau nei 4 metai. Istorija Hitleriui davė mažai laiko, o gamta – dar mažiau žaliavų išteklių (Vokietijoje buvo išgaunama vario, alavo, švino, salietros, kaip žinoma, pernelyg skurdžiai). Sovietų Sąjungos padėtis buvo nepalyginamai geresnė. Tuo akivaizdesnis prioritetų, su kuriais dvi totalitarinės diktatūros rengėsi karui, skirtumas (žr. 1, 3, 4 lenteles).

3 lentelė

Šaudmenys (mln. vien.)	Vokietija	SSRS
81 mm (82 mm, 107 mm minosvaidžiai)	12,7	12,1
75 mm (76 mm) lauko patrankos	8	16,4
105 mm (122 mm) haubicos	25,8	6,7
150 mm (152 mm) haubicos ir haub. patr.	7,1	4,6

4 lentelė

Šaudmenys vienam vamzdžiui	Vokietija	SSRS
81 mm (82 mm, 107 mm minosvaidžiai)	1100	600
75 mm (76 mm) lauko patrankos	1900	1100
105 mm (122 mm) haubicos	3650	800
150 mm (152 mm) haubicos ir haub. patr.	1900	717

Situacija, kaip matome, gana paradoksinė. Raudonoji armija, gerokai pralenkdama Vermachtą visų pagrindinių kalibrų pabūklų skaičiumi, būsimam priešui nusileido ir bendru sukauptų šaudmenų skaičiumi (iki 1941 m. birželio Vokietija turėjo apie 740 kilotonų vidutinių vamzdinės artilerijos sviedinių, o Sovietų Sąjunga – 450 kilotonų), ir pagal lyginamąjį sviedinių svorį skaičiuojant vienam vamzdžiui. Be to, pagal pastarąjį rodiklį išteklių skirtumas – ypač didelis.

Šiuo atveju neatsitiktinai vartojame žodžius „išteklių santykis“ vietoj žodžio „pranašumas“. Daug sviedinių vienam vamzdžiui – nei gerai, nei blogai – **tai skirtingi požiūriai į karo planavimą**. Keletas tūkstančių sviedinių pabūklui leis kariauti ilgai, vykdant vieną

Sovietų artileristai užtaiso didžiulės galios 203, 4 mm kalibro haubicą *B-4*.

operaciją po kitos. Daug „vamzdžių", esant mažam šaudmenų kiekiui kiekvienam iš jų, tai galimybė smogti trumpą, bet triuškinamą smūgį. Hitleris, kaip žinoma visiems ir kiekvienam, savo kariuomenę rengė „žaibo karui". O kam, jei spręsime pagal 4 lentelės skaičius, rengėsi Stalinas?

Beje, pats patikimiausias sukauptų sviedinių skaičiaus įvertinimo kriterijus yra ne pagal vamzdžius, o pagal keliamas užduotis. Pavyzdžiui, pagal karo pabaigoje remiantis praktine patirtimi nustatytus normatyvus (o tie normatyvai daugelį kartų viršijo prieškarinius!), visoms Vermachto pėstininkų divizijos ugnies priemonėms sunaikinti reikėjo „išpyškinti" 50 tūkst. 122 mm haubicos sviedinių. O iki karo pradžios vien penkiose vakarinėse pasienio apygardose (neįskaitant „priskirtų" joms centro atsargų), buvo sutelkta 3,38 mln. 122 mm haubicos šaudmenų* (vidutiniškai po 10 kovinių komplektų pabūklui). Taigi esamų šaudmenų atsargų turėjo su kaupu užtekti sutriuškinti 60 divizijų, t. y. pusei vokiečių įsiveržimo kariuomenės pajėgų.

Kitai pusei taip pat buvo numatytas ne geresnis likimas – be 3,8 mln. 122 mm šaudmenų, vakarinėse apygardose sukaupta dar ir 2,79 mln. kur kas galingesnių 152 mm haubicų ir haubicų patrankų šaudmenų. Galutinai „išvalyti vietovei" – dar 7,2 mln. artilerijos šaudmenų 76 mm pulko, kalnų ir divizijų patrankoms. O jei ir to neužtektų, dar lieka 6,1 mln. 82 mm minosvaidžių sviedinių.

Nepamiršti ir priešo tankai. Iš viso vakarinėse pasienio apygardose buvo 6870 „keturiasdešimtpenktinių" (kitais duomenimis – 7520) ir kiekvienai iš jų teko vidutiniškai po 373 šarvamušius sviedinius. Šis skaičius apygardose įvairavo: nuo 149 Odesos apygardoje iki

* Čia ir toliau, jei nenurodoma kitaip, remiamasi žinyno „Artilerijos aprūpinimas Didžiajame Tėvynės kare 1941–1945 m." (Nr. 3 šaltinių sąraše) pateiktais skaičiais.

606 Vakarų apygardoje. Jei skaičiuotume atsižvelgdami į minimumą (neskaitant Leningrado ir Odesos apygardų), iki 1941 m. birželio 22-osios ryto mūšiams su trimis tūkstančiais vokiečių tankų buvo parengta 2,3 mln. 45 mm šarvamušių sviedinių. Vidutiniškai po 700 kiekvienam tankui.

Itin verti dėmesio ir į pasienio apygardas atgabenti 234 tūkstančiai 203 mm haubicos B-4 artilerijos šaudmenų. 1944 m. vykstant milžiniško masto puolamosioms operacijoms, Raudonoji armija išeikvojo „vos" 168 tūkstančius tokių sviedinių. Pusantro karto mažiau. 203 mm haubica galėjo svaidyti 100 kg sviedinius 18 km nuotoliu. Šie sviediniai skirti griauti ypač atspariems gynybos įtvirtinimams (specialūs šarvamušiai sviediniai pramušdavo 1,5 m storio IUT perdangas). Tai, kad pasienio apygardose buvo sukaupta kalnai betonmušių sviedinių (po 12 kovinių komplektų pabūklui), nebyliai, bet tvirtai liudija itin rimtus draugo Stalino ketinimus...

Deja, aprūpinant Raudonąją armiją šaudmenimis, padaryta ir rimtų klaidų, vienos iš kurių sveiku protu paaiškinti nepavyksta: kariuomenė turėjo mažai 76 mm patrankų šarvamušių sviedinių – tik 132 tūkst.

76 mm šarvamušių sviedinių stoka gerokai sumenkino du Raudonosios armijos karinės technikos – šaulių divizijai priklausančių 16 ilgavamzdžių 76 mm patrankų, galinčių pramušti bet kurio vokiečių tanko priekinius šarvus, ir tokių pačių „tricolių" naujųjų tankų (T-34 ir KV) – pranašumus. Neturėdami šarvamušių sviedinių naujieji sovietų tankai „nužemėjo" iki vokiečių Pz IV su trumpavamzde 75 mm „nuorūka".

Tai, aišku, mažai. Tačiau žodį „mažai" visada verta patikslinti – su kuo lyginant – mažai? Šarvamušių 76 mm sviedinių turėta labai mažai lyginant su realiomis sovietų ekonomikos galimybėmis, kurios leido iki 1941 m. birželio sukaupti 12 mln. šarvamušių, 16 mln. fugasinių 76 mm sviedinių ir 5 mln. zenitinių (t. y. kur kas sudėtingesnių ir brangesnių) 76 mm sviedinių. Žvelgiant į šiuos skaičius, sunku suprasti, kas gi trukdė imtis masiškai gaminti 76 mm šarvamušius sviedinius? Laiko buvo pakankamai: tankai T-34 ir KV priimti Raudonosios armijos ginkluotėn 1939 m. gruodžio 19 d. 76 mm divizijos patranka F-22 – dar anksčiau, 1936 m.

Vaizdas darosi ne toks beviltiškas, jei palyginsime šarvamušių sviedinių skaičių su užduotimi, kuriai vykdyti jų reikia. Šarvamušiais sviediniais nešaudoma „į plotus", nekuriamos ugnies „užtvaros", juos apskritai nebūtina eikvoti milijonais. Tanko dvikovoje su patranka daugelį kartų iššauti patranka tiesiog nespėja... 1941 m. birželio 22 d. vokiečių įsiveržimo kariuomenė taikinių, kuriems vertėjo eikvoti tricolius šarvamušius sviedinius, turėjo apie 1400 (trumpai sakant, dar mažiau, nes tarp šioje grafoje apskaitytų vidutinių tankų Pz IV buvo tam tikras skaičius ankstyvųjų serijų mašinų su 30 mm priekiniais šarvais). Padalijus realiai turimus sviedinius iš šio skaičiaus, išeina 95 vienetai 76 mm šarvamušių sviedinių vienam vokiečių vidutiniam priešo tankui ar SP (savaeigiam pabūklui) su stipriais priekiniais šarvais. O tai jau anaiptol nemažai!

Taip, iš tiesų, karas – tai ne pasjansas ir, jam vykstant, negalima priešą paprašyti savo tankus atridenti priešais 76 mm „divizinukių" pozicijas, o kitą lengvai šarvuotą smulkmę – artyn prieštankinių „keturiasdešimtpenktinių". Bet netgi jei mūšio sąlygomis teks eikvoti deficitinius 76 mm šarvamušius sviedinius bet kuriai judančiai vikšrinei šarvuotajai mašinai (tokių Vermachtas Rytų fronte turėjo niekaip ne daugiau negu 4 tūkst., įskaitant kulkosvaidžiais ginkluotas tanketes ir lengvuosius SP), net ir tokiu atveju Raudonosios armijos kariuomenė turėjo 33 sviedinius vienam taikiniui. Sumaniai naudojant, visai užtektų pamušti priešo mašinoms.

Visa ši nenuneigiama aritmetika neatsižvelgia į „žmogiškąjį veiksnį", išryškėjusį tuo, kaip buvo skirstomi ir naudojami turimi ištekliai. Likus dviem mėnesiams iki karo pradžios, 1941 m. balandžio 24 d., gynybos liaudies komisariato pavaduotojas, AVV (artilerijos vyriausiosios valdybos) viršininkas maršalas Kulikas į vakarines apygardas išsiuntė šio turinio telegramas: *„76 mm šarvamušius sviedinius siųsti kariuomenei skaičiuojant taip: kiekvienai šaulių divizijų patrankai – 6, kavalerijos divizijai – 12, motorizuotajai divizijai – 12, šaruotiesiems traukiniams – 10, kazematų pabūklams – 20, kaponyrų pabūklams – 10, tankams KV – 25, tankams T-34 – 13".* **[35]** O toliau skaitome dar vieną labai įdomią frazę: *„Apskaičiuota pagal kovinę sudėtį iki 1942 -1-1, atsižvelgiant į faktinį šarvamušių sviedinių kiekį 1941-7-1".* T. y. apskaičiuojant buvo atsižvelgta į tikrai turimą šarvamušių šaudmenų skaičių (tik šiek tiek netiksliai dėl datų – balandžio 24 d. ir birželio 1 d. – skirtumo), bet „vamzdžių" priskaičiuota gerokai daugiau *(„pagal 1942-1-1 kovinę sudėtį").*

Norint pakrauti į kiekvieną tanką KV po 25 šarvamušius sviedinius ir dar po 13 į kiekvieną tanką T-34, reikėjo (skaičiuojant tik pagal vakarines apygardas) 27 tūkst. 76 mm šarvamušių sviedinių. Tai lygiai penktadalis turimų sviedinių išteklių. Atrodytų, kokių problemų galėjo kilti įvykdant maršalo ir gynybos liaudies komisaro įsakymą? Deja, sovietų „žmogiškasis veiksnys" pasirodė nenuspėjamas.

1941 m. gegužės 16 d. tas pats maršalas Kulikas išsiuntė į Minską, Vakarų YKA artilerijos viršininkui šią telegramą: *„Reikalauju nedelsiant operatyviu transportu virš įprastinio vežimų plano nugabenti kariuomenei, pirmiausia tankų divizijoms, šarvamušių šaudmenų."* Praėjo mėnuo ir dar keturios dienos. Birželio 20-ąją, 15.30 maršalas Kulikas siunčia į Minską eilinę telegramą: *„Pagal vienos iš PTABr* (prieštankinių artilerijos brigadų) *pranešimą, apygarda neišduoda brigadai artilerijos šaudmenų kovinio komplekto. Reikalauju nedelsiant visoms PTABr išduoti po kovinį komplektą, įskaitant priklausančius šarvamušius šaudmenis. Telegrafuokite birželio 21 d. apie Jūsų potvarkį ir paaiškinkite neleistino delsimo išduoti kovinius komplektus priežastis."* **[36]**

Po dviejų dienų prasidėjo karas. Telegrafuoti apie priežastis jau buvo per vėlu...

Įtvirtintieji rajonai

Esama tam tikro „faktų", Rusijoje žinomų kiekvienam, kuris bent kiek domisi „didžiojo tėvynės" karo istorija, rinkinio. Vienas šautuvas trims, faneriniai sovietų naikintuvai, beviltiškai pasenę tankai... Toje pačioje eilėje įsprausta ir legenda apie tai, esą, karo išvakarėse susprogdinta įtvirtinimų linija prie „senosios sienos", o prie naujosios nieko tinkama pastatyti taip ir nespėta. Kaip ir dera kiekvienam mitui, tos pasakėlės tenkina tam tikrą svarbų visuomenės psichinį poreikį, šiuo atveju teikia nepažeidžiantį didžiarusių nacionalinio pasididžiavimo jausmo 1941 m. vasaros baisios karinės katastrofos priežasčių paaiškinimą. Kaip kiekvienas mitas, taip ir šis, gyvuoja savaime, jo nereikia pagrįsti dokumentais ir jis nė kiek nesilpsta susidūręs su tikrais faktais.

Ir vis tiek istorija apie tai, jog „ten susprogdino, čia nepastatė", lyginant su visomis kitomis panašiomis, yra savotiškai skirtinga. Raudonosios armijos šautuvų ir prieštankinių patrankų skaičius yra kažkokia abstrakcija, kurios rankomis pačiupinėti negalima. Skaitytojas turi tikėti tuo, ką kalba garbūs mokslininkai valstybės televizijos ekrane, ar eikvoti savus pinigus ir užtarnautą poilsį, kad pasiknistų sostinės archyvuose (to joks normalus žmogus nedarys). O štai „nepastatyti IUT" – iš tiesų ne išmonė. Taip, juos sprogdino vokiečiai, sprogdino ir sovietai, juos buvo mėginta nugriauti penktajame ir šeštajame dešimtmečiuose, bet pastatyta tiek daug ir taip tvirtai, kad ir iki šių dienų išlikusių IUT esama daug. Juos galima pamatyti, paliesti rankomis, įeiti vidun. Ir Rusijoje, ir Lenkijoje (didžioji dalis Vakarų YKA (ypatingosios karinės apygardos) įtvirtintųjų rajonų po karo liko grąžintoje Lenkijai teritorijoje), esama „ieškotojų", kurie iššniukštinėjo vos ne kiekvieną IUT, sambūrių, esama specializuotų interneto tinklaraščių, kuriuose pateikiama šimtai, jei ne tūkstančiai nuotraukų. Bet mitas gyvuoja toliau...

Žodžiais „įtvirtintasis rajonas" sovietų karine kalba reiškiamos dvi sąvokos: tai ir vietovės rajonas, kuriame išdėstyti gynybos statiniai, daugiausia gelžbetoniniai ilgalaikiai ugnies taškai (IUT), ir karinis dalinys, kuriam priskirti šie statiniai ir kuriuose įsitvirtinęs jis kaunasi mūšyje. Tie statiniai – gynybiniai, juose įtvirtintojo rajono kariniai padaliniai įsikuria ir kovoja gynybos mūšyje, bet šie faktai neturi jokios sąsajos su ginamąja ar puolamąja strategija. Lygiai taip pat, kaip prieštankinės patrankos ir priešlėktuvinės gynybos ginklai (zenitiniai kulkosvaidžiai ir patrankos) yra būtini puolančiai kariuomenei, taip ir įtvirtintieji rajonai vaidina savo svarbų vaidmenį puolamojoje operacijoje. Tai aiškiai ir tiesiai rašoma Raudonosios armijos lauko statute: „*Sukaustydami priešą visame savo fronte jie sudaro galimybę sutelkti dideles pajėgas ir priemones smogti priešui triuškinamuosius smūgius kituose ruožuose.*" (PU-39, 2 skyrius, p. 33).

Karybos pagrindų pagrindas – koncentracijos principas. „*Visur būti vienodai stipriam neįmanoma*", – su griežta karine logika teigiama jau minėto lauko statuto 11 punkte. „*Didžioji dalis pajėgų bei priemonių puolamajame mūšyje turi būti panaudojama pagrindinio smūgio ruože.*" Tai pasakyti lengva, sunkiau yra padaryti. Sutelkdami didžiąją dalį pajėgų siaurame

1941 m. liepos 18 d., Žytomyro sritis, Ukraina. Elitinės SS divizijos *Leibstandarte SS Adolf Hitler* kariai apžiūrinėja sovietų betoninius įtvirtinimus.

puolimo ruože, neišvengiamai susilpninsime plačius gretimus ruožus. Ir jei priešas ne bailys ir ne kvailys, o kaip tik tokiam atvejui, kovoti su tokiu priešu ir kuriami kovos statutai, tai jis pamėgins smogti kontrsmūgį susilpnintame mūsų fronto ruože. Štai tokioje situacijoje įtvirtintojo rajono vaidmuo yra itin svarbus.

Remiantis tikru žemėlapiu, 1941 m. balandžio 6 d. generalinio štabo operatyvinės valdybos viršininko generolo majoro Anisovo pasirašytas scheminis žemėlapis (CAMO, f. 16, ap. 295, b. 244), liudija, kaip šią teoriją planuota taikyti praktikoje (1 pav.). Aiškiai matyti, kaip pavojingą plyšį tarp dviejų Pietvakarių fronto smogiamųjų grupuočių (5-osios armijos, puolančios Kovelio, Chelmo, Liublino linija, ir 6-osios armijos, puolančios Lvovo, Bilgorajaus, Liublino linija) dengia trys įtvirtintieji rajonai: Voluinės Vladimiro (ĮR Nr. 2), Strumilovo (ĮR Nr. 4) ir Rava Ruskos (ĮR Nr. 6). „Lvovo kyšulio" šiaurės „smaigalyje" išskleidžiama fronto pagrindinė grupuotė, ten įtvirtintųjų rajonų nėra.

Smogiamosios grupuotės pietinį sparną dengia Peremyšlio įtvirtintasis rajonas (ĮR Nr. 8). Toliau į pietus, Sano aukštupyje, siena vingiuoja didelei kariuomenės masei neperžengiamomis Karpatų kalnų viršūnėmis. Šiauriau Kovelio Kijevo YKA teritoriją natūraliai dengia neišvažiuojamas pelkėto miško masyvas (Ukrainos Polesė) ir šį ruožą nuspręsta sustiprinti Kovelio ĮR įtvirtinimais, bet jo statyba iki 1941 m. birželio buvo dar tik pradėta.

Schemoje aiškiai matyti dar viena reikšminga XX a. įtvirtintųjų rajonų ypatybė – priešingai, nei Didžioji kinų siena, jie anaiptol nebuvo ištęsti viena nenutrūkstama linija. ĮR dengia tik nedidelę dalį bendro sienos ilgio. O pažvelgus į supaprastintą karinį topografinį

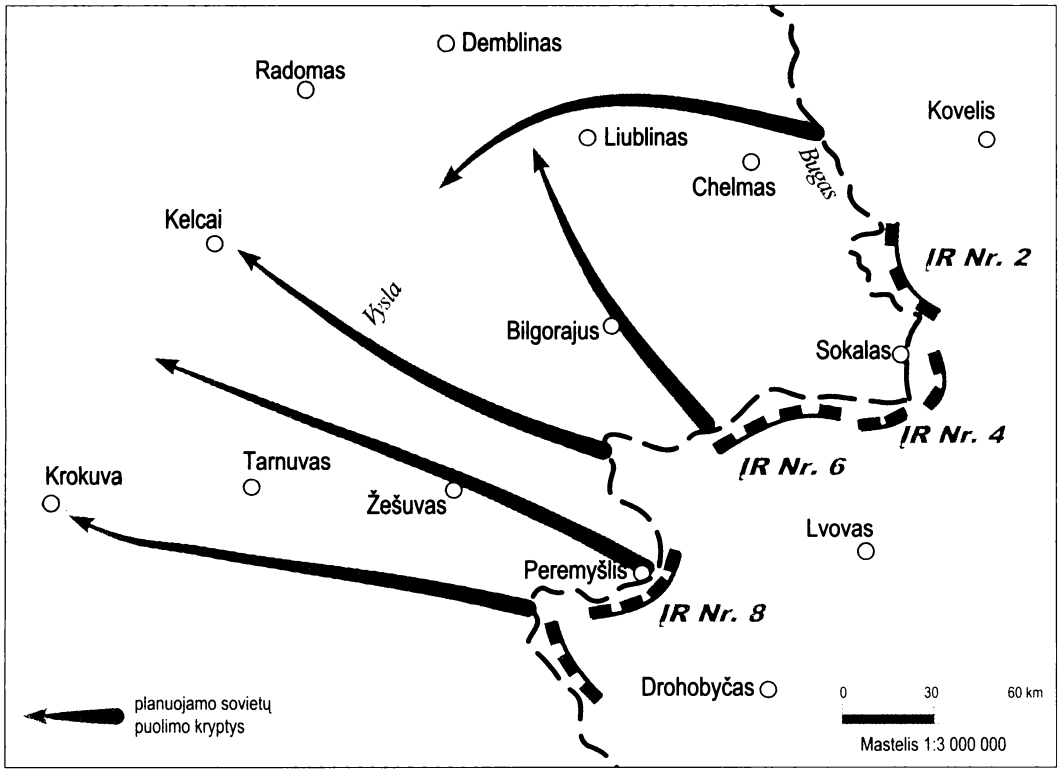

1 pav. Kijevo YKA įtvirtintieji rajonai.

žemėlapį, tampa aišku, jog ir įtvirtintųjų rajonų viduje nėra nieko panašu į nenutrūkstamą IUT liniją. Gynybos įrenginiai sutelkti keliomis grupėmis, labai tiksliai pavadintomis „gynybos mazgais". Kiekviename tokiame mazge po 10 ir daugiau IUT (Rava Ruskos ĮR buvo gynybos mazgai su 17 IUT, Bresto (Brastos) ĮR, Semiatyčių kaimo rajone – gynybos mazgas su 20 IUT). Galiausiai kiekvienas gynybos mazgas tapo panašus į viduramžių tvirtovę, tik jo sienos ne mūrinės, o švininės – nė prie vieno IUT negalima priartėti nepatenkant į jo kaimynų ugnies škvalą.

Tos „tvirtovės" buvo statomos ten, kur statytos ir senovėje – prie kelių, tiltų ir perkėlų. Antrojo pasaulinio karo meto kariuomenė, kaip niekad anksčiau ar vėliau, buvo susijusi su keliais, kurių jai reikėjo gabenti didžiulius kiekius sunkių technikos priemonių bei kitų išteklių (pirmiausia, artilerijos ir šaudmenų), nes dar trūko visureigių vikšrinių transporterių ir nebuvo sraigtasparnių. Tvirti ĮR gynybos mazgai užkimšdavo svarbiausias transporto arterijas*, dėl ko neišvengiamai sustodavo visos priešo kariuomenės judėjimas. Be kelių, per kalnų perėjas ir miškų takais galėjo prasiskverbti žvalgybos ar diversantų grupės, bet ne Vermachto divizijos.

* Anksčiau minėtas Bresto ĮR gynybos mazgas prie Semiatyčių dengė 140 km sienos ruože nuo Bresto iki Zambruvo vieninteli plentą, vedantį nuo vokiečių okupuotos Lenkijos teritorijos per Belską į Balstogę.

Rava Ruskos ĮR 90 km fronte planuota pastatyti 13 tokių mazgų tvirtovių, Bresto ĮR – 10. Ir tai dar labai kuklu. Vakarų YKA dešiniajame (šiauriniame) sparne numatomoje gynybos juostoje (pulti Varšuvos ir Liublino kryptimi turėjo fronto smogiamoji grupuotė, telkiama jo kairiajame sparne) buvo statomas Osoveco ĮR (22 gynybos mazgai vidutiniškai kiekviename po 27 IUT) ir Gardino ĮR (28 mazgai, 606 IUT). [37]

Lietuvos teritorijoje keturiuose ĮR (Telšių, Šiaulių, Kauno, Alytaus) buvo numatyta pastatyti 1641 IUT – aštuoniskart (?) daugiau negu įžymiojoje „Manerheimo linijoje". Iš viso įtvirtintųjų rajonų linija nuo Baltijos iki Juodosios jūros turėjo būti sudaryta iš 5 tūkst. IUT (skirtingi šaltiniai pateikia skaičius nuo 4737 iki 5807). Toks skirtumas paaiškinamas tuo, jog statybos programa nuolat plėtėsi, buvo priimami sprendimai sukurti vis naujus įtvirtintuosius rajonus.

1941 m. balandį, prasidėjus pavasariui, ĮR statybos vyko ištisomis paromis. Be savų statybininkų ir tokiais atvejais neišvengiamų kalinių, į statybas buvo įtraukiama dešimtys tūkstančių vietos gyventojų. Paskui ir to atrodė per maža, tad statybininkais buvo paversti keletas šaulių batalionų iš kiekvienos apygardos divizijos. Iš Maskvos viena po kitos skriejo rūsčios telegramos, spartindamos ir be to pašėlusį statybos tempą (štai Vakarų YKA per du 1941 m. pavasario mėnesius pastatyta 217 gelžbetoninių gynybos įrenginių, o tai – 128 proc. pirminio plano apimties). Sprendžiant pagal prieinamus dokumentus (CAMO, f. 48,

1941 m. liepa. Ryčiau Červonograd (Lvovo sritis, Ukraina) žuvę vokiečių kariai. Tolėliau matomi betoniniai Raudonosios armijos įtvirtinimai.

ap. 3408, b. 19–21, generalinio štabo siųstas telegramas), paskutinėmis taikos dienomis vyriausioji karinė vadovybė atliko didžiulio statybos tresto funkcijas, nes svarbiausia susirašinėjimo tema buvo: cementas, armatūra, plano įvykdymo procentai...

Kiek iš viso spėta pastatyti IUT prie naujosios sienos? Tikslaus atsakymo į šį klausimą nežino niekas (iš dalies dar ir todėl, kad daugybė statinių iš tikrųjų buvo pastatyti, bet užsakovų nepriimti, o paskutinės ataskaitos paprastai datuotos birželio 1 d. Taigi atsakymo variantų gali būti daugybė. Patį „neteisingiausią" (t. y. pripažįstantį daugybę baigtų statinių) atsakymą įžymiojoje knygoje „Atsiminimai ir apmąstymai" pateikia maršalas Žukovas: *„Iki karo pradžios pavyko pastatyti apie 2500 gelžbetoninių statinių, iš kurių 1000 buvo ginkluoti ĮR tipo artilerija, o kiti 1500 – tik kulkosvaidžiais."* **[39]** Žukovo atsiminimai – viena iš labiausiai skaitomų knygų apie DTK („didįjį tėvynės karą"), ji buvo išleista 12 kartų, iš viso daugiau kaip milijonas egzempliorių. Daugelis iš tų, kurie tiki užkeikimu „prie naujosios sienos nieko nespėta pastatyti", tuos žodžius skaitė (bent jau matė juos). Beje, ko norėti iš plačiosios publikos, kai nemaža istorijos mokslų daktarų tiesiog vieno straipsnio gretimose pastraipose pateikia ir Žukovo 2,5 tūkstančio IUT, ir specialistams žinomus trigubai mažesnius skaičius. **[40]**

Tūkstantis prie naujosios sienos. Trys tūkstančiai prie senosios. Ar tai daug? Viskas paaiškėja lyginant. „Manerheimo linijoje" būta apie 200 IUT. Penkiskart mažiau negu „Molotovo linijoje". Beje, šis kiekybės skirtumas taip pat net mažu mastu neatskleidžia tai, kas svarbiausia, suomių ir sovietų naujųjų įtvirtinimų techninio lygio principinio skirtumo.

„Generolai rengiasi praėjusiam karui." Šis aforizmas puikiausiai tinka išreikšti, kaip buvo sukurta „Manerheimo linija". Trečiojo dešimtmečio pirmojoje pusėje pastatyta 120 IUT. Kiekvienas jų – tai žema gelžbetoninė pašiūrė su skyle sienoje. Iš skylės kyšojo sunkiojo kulkosvaidžio vamzdis (ambrazūrose nebuvo net paprasčiausių šarvinių užsklandų). Parako dūmus pašalinti turėjo nebent skersvėjis, traukiantis pro durų grotas ir ambrazūrą. Dėl jaunos Suomijos respublikos didelio skurdumo IUT buvo statomi iš 350–450 markės betono (sovietų standartai fortifikaciniams statiniams numatė 750 markės ir dar geresnį betoną), be to, su „lanksčiu armavimu", t. y. vietoj tvirtos strypelinės armatūros naudota viela, todėl, vykstant mūšiams, kai kurie „Manerheimo linijos" IUT buvo sudaužyti 152 mm divizijos haubicų sviediniais. Štai tokie tarsi pašiūrės ir olos hibridai buvo pusė visų „Manerheimo linijos" IUT. Ir net tokie tais laikais laikyti pakankama kliūtimi sustabdyti priešo pėstininkų ir raitelių puolimą.

Suomių antrosios eilės IUT pastatyti kur kas geriau: iš normalaus betono, su 2–3 kulkosvaidžiais, su ambrazūrų užsklandomis ir net su tokiais technikos stebuklais, kaip rankiniai ventiliacijos įrenginiai. Pagaliau 1937–1939 m. pastatyta keletas (įvairūs šaltiniai pateikia skirtingus skaičius – nuo 5 iki 8) didelių fortų (vadinamųjų IUT „milijoninių"), iš kurių kiekviename įtaisyta po keletą kulkosvaidžių ir po vieną ar dvi patrankas. Maždaug tokio ar kiek geresnio lygmens buvo ir sovietų „Stalino linijos" IUT. Skyrėsi tik skaičiumi: pavyzdžiui, Letičevo ĮR įrengti 363 IUT, Korostenės – 455.

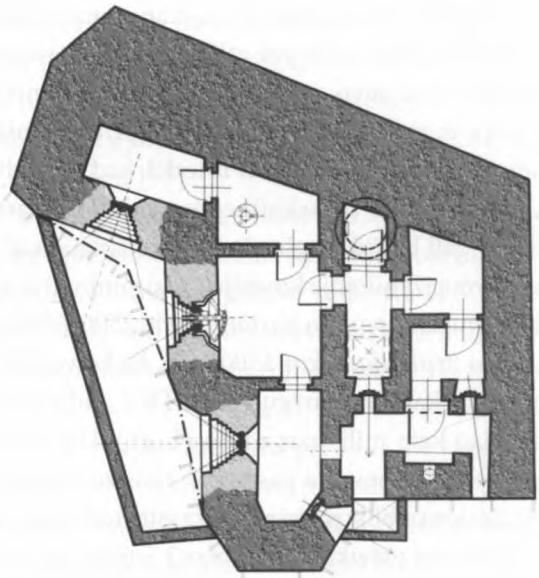

„Molotovo linijos“ tipinis IUT.

Antrojo pasaulinio karo pirmųjų kovos veiksmų praktika patvirtino, kad tokius IUT gali gana greitai išvesti iš rikiuotės puolančiųjų artilerija, tankai ir aviacija. Pamoka nepraėjo veltui. Įtvirtintieji rajonai išilgai naujosios sienos, kuriuos pradėta statyti 1940 m. vasarą, buvo kuriami visai kitokiu techniniu pagrindu. Naujosios kartos IUT atrodė panašūs į jų pirmtakus tiek, kiek didelis sunkvežimis panašus į kaimiškas vežėčias.

Didelis, sudėtingos formos statinys su vienu (kartais su dviem) požemio aukštais. Sienos ir perdangos dviejų ir daugiau metrų storio, iš geros kokybės gelžbetonio išlaikydavo (tai buvo realiai patvirtinta 1941 m. birželį) pataikius 210 mm haubicos šarvamušiams sviediniams. Vadinamoji „laukpusinė“ (esanti mūšio lauko pusėje) siena vientisa, be jokios angos, į sparnus nukreiptos ambrazūros padarytos IUT šoninėse sienose. Jos puolantiesiems nematomos ir negali būti sugriautos artilerijai šaudant iš tolo. Į ambrazūras įmūrytos lietos šarvinio metalo kraitės,nepramušamos tiesiogiai pataikius prieštankinės patrankos sviediniui. Kraitės viduje hermetiškame šarnyriniame įrenginyje įmontuota suporinta su kulkosvaidžiu 45 mm ar 76 mm patranka. Paprastai IUT vienas įrenginys su patranka ir du – su kulkosvaidžiais (nors buvo pastatytų ir su 5 ar 6 ambrazūromis). Periskopai, ventiliacijos įrenginiai su filtrais, radijo ir telefono ryšys, įgulos požeminės slėptuvės. Toks buvo galutinai įrengtas „Molotovo linijos“ IUT, bet ir be didžiosios dalies specialiosios technikos, net vos tik pastatytas betoninis bunkeris geriau saugojo įgulą, negu visai įrengtas „Manerheimo linijos“ tipinis IUT.

Paklausykime tų, kuriems tas tvirtoves teko šturmuoti. Štai kaip aprašo vokiečiai Peremyšlio ĮR pietinio sektoriaus gynybos statinius: *„IUT labai patogiai išdėstyti vietovėje ir visiškai dominuoja Saliužo–Sanoko kelio ir žemumos, kuri driekiasi priešais kelią iki Sano upės rajone... Betono danga siekia du metrus, sienos taip pat maždaug tokio storio. IUT iš lauko pusės uždaromi keleriomis grotuotomis durimis – taip jas pavyko apsaugoti, kad neišmuštų sprogimo banga. Už jų – dar kelerios plieninės durys, už kurių yra vidaus patalpos. Dalis IUT ginkluoti dviem 76 mm pabūklais, kiti – keletu sunkiųjų kulkosvaidžių. Prieštankiniai pabūklai ir greitašaudžiai kulkosvaidžiai išdėstyti už storų plieninių ambrazūrų, nepaprastai atsparių artilerijos apšaudymui. Pabūklai taikomi naudojantis taikymo įrenginiu, užtikrinančiu*

taikytojo saugumą šaudant priešo artilerijai (taigi kalbama apie periskopus – M.S.)... *Priešais patrankų ar kulkosvaidžių ambrazūras – betonine tvora apjuostas 1,5 m gylio griovys, dėl ko neįmanoma užkimšti ar susprogdinti ambrazūros, bent jau tai padaryti labai sunku...*" **[42]**

O štai vieno iš mačiusių vokiečius, kurie šturmavo Peremyšlio ĮR, pro taikiklio išpjovą. Jaunesnysis seržantas Ivanas Molčanovas pasakoja: „*Tai buvo stiprus įtvirtinimas, kurio ambrazūrose buvo dvi 76 mm patrankos ir du Degtiariovo sunkieji kulkosvaidžiai... Per instruktažą mums vadas pasakė, kad turime ne tiesiog jame pratupėti 6 mėnesius, o besigindami. Ar kol mūsų nesusprogdins kartu su IUT. Jame esančių maisto produktų ir šaudmenų turėjo užtekti pusei metų. IUT buvo dviaukštis, storomis, 3,5 metro, gelžbetoninėmis sienomis* (tikriausiai perdedama – M.S.). *Kol mes į jį kraustėmės, vokiečiai tuo metu užėmė dalį Peremyšlio mūsų pusėje. Tada jie pradėjo smarkiai šaudyti į IUT, bet sviediniai atšokdavo kaip žirniai nuo sienos...*"

Priešingai nei paplitusi (t. y. smarkiai platinama) klaida, „Molotovo linijos" IUT nebuvo statomi per porą žingsnių nuo sienos, „todėl vokiečiai juos galėjo užimti jau pirmosiomis įsiveržimo valandomis". Priminsime, kad Zambruvo, Bresto, Voluinės Vladimiro, Strumilovo ĮR, dalis Rava Ruskos ir Peremyšlio įtvirtintųjų rajonų buvo išsidėstę palei pasienio (Bugo, Solokijos, Sano) upių krantus ir „peržengti" šias upes, tuo labiau su patrankomis, liepsnosvaidžiais ir sprogmenų užtaisais Vermachto šturmo grupės negalėjo ir labai norėdamos. Antra, iš tikrųjų tarp sienos ir ĮR gynybos mazgų buvo parengta keleto kilometrų gylio vadinamoji priešlaukio juosta. Vladimirskis (karo pradžioje – Pietvakarių fronto 5-osios armijos štabo operatyvinio skyriaus viršininko pavaduotojas) specialistams chrestomatine tapusioje savo monografijoje be ypatingų emocijų konstatuoja: „*Voluinės Vladimiro ĮR taip pat buvo parengta nuo 1 iki 4 km gylio saugos juosta su išilgai Bugo upės dešiniojo kranto dešimčia* įrengtų *lauko tipo bataliono rajonų. Parengtis: 80–90 proc.*" **[43]**

Žodžiai „taip pat" taikytinas anksčiau aprašytai Kovelio įtvirtintojo rajono* priešlaukio saugos juostai, kurioje, pagal to paties Vladimirskio pranešimą, „*kiekviename bataliono rajone saugos juostose buvo pastatyta po 130–135 lauko tipo gynybos statinius, daugiausia MŽUT* (medžio bei žemės ugnies taškai – M.S.) *ir parengta tranšėjų bei po keletą IUT. Tarp kiekvieno* [bataliono] *rajono buvo: 3–4 gelžbetoniniai 45 mm patrankų ir sunkiųjų kulkosvaidžių kazematai, 6–9 MŽUT – sunkiųjų kulkosvaidžių puskaponyriai, 6 priešskeveldriniai kulkosvaidžių lizdai, 12–15 slaptųjų ugnies taškų (SUT), 6 priešskeveldriniai apkasai 45 mm ir 76 mm patrankoms...*" Iš tiesų vieni niekai. Nieko tinkama nepastatė...

---

* Būtent su Kovelio ĮR priešlaukiu susijusi viena iš labai paplitusių legendų. Neva iniciatyvūs vietų vadai nusprendė užimti ĮR priešlaukį, o kvailys Stalinas (pagal kitą versiją niekšingasis satrapas Berija) pareikalavo kariuomenę išvesti, o vadus nubausti. Istorikų laimei, išliko Kijevo YKA karo tarybos birželio 10 d. į Maskvą išsiųsta telegrama: „*Raudonosios armijos generalinio štabo viršininkui drg. Žukovui. Į Nr. 59/GŠV (generalinio štabo viršininko) pranešu, kad Kovelio ĮR 1940 m. lauko statybos batalionų rajonų Nr. 7, 8, 9, 10 gelžbetoniniai statiniai ir dalis MŽUT užimti Kovelio dviejų batalionų kadrų* ***pagal drg. Vatutino pasirašytą šifruotąją telegramą*** (čia ir toliau paryškinta mano – M.S.). *š. m. 4.6 Nr. 9/485. Visuose kituose ĮR lauko statiniai niekur neužimti... Prašau nurodyti, ar įguloms* ***toliau užimti*** *Voluinės Vladimiro, Strumilovo, Rava Ruskos ir Peremyšlio ĮR priekinio krašto ugnies statinius*" (CAMO, f. 48, ap. 3408, b. 46, l. 13).

Suomių „Manerheimo linijos" bunkerių apšaudymas daugiau kaip 100 kg sveriančiais savaeigės haubicos *B-4* sviediniais.

Suprantama, visa, ką pastatė vieni žmonės, gali sugriauti kiti žmonės. Nėra tokių tvirtovių, kurių neįmanoma paimti šturmo ar apgulos būdais. „Molotovo linijos" IUT netapo jokiomis iš principo neįveikiamomis kliūtimis puolantiems vokiečiams. Klausimas tik, kokiomis išteklių sąnaudomis ir per kokį laiką jie įstengs jas įveikti. O išteklių sunaikinti tūkstančiams IUT reikėjo daug. Kad žodis „daug" įgytų konkretų turinį, pažvelkime į nepalyginamai silpnesnės „Manerheimo linijos" pralaužimo istoriją.

Bendra įvykių chronologija gerai žinoma. 7–10 dienų prireikė įveikti 30–40 km „priešlaukį" ir pasiekti įtvirtinimų pagrindinę liniją, paskui – dvi savaitės kruvinų mėginimų ją pralaužti. Vėliau pusantro mėnesio truko operatyvinė pauzė. 1940 m. vasario 11 d. prasidėjo puolimas, kuris kovo pirmosiomis dienomis baigėsi galutinai pralaužus suomių įtvirtintąjį rajoną ir Raudonajai armijai pasiekus Vyborgą.

Šiam rezultatui pasiekti Karelijos sąsmaukoje išskleistai Šiaurės vakarų fronto kariuomenei buvo priskirta 13 pulkų ir 4 divizionai didelės bei ypatingos galios artilerijos (tai ne epitetai, o terminai). Iki kovo pradžios frontui priklausė 7 tūkst. pabūklų ir minosvaidžių, daugiau kaip 3 tūkst. tankų. Puolančioji grupuotė išeikvojo 46 tūkst. 203 mm haubicų artilerijos šaudmenų ir 6 tūkst. ypatingos galios artilerijos šaudmenų. Iš viso (t. y. ne tik Karelijos sąsmaukoje) per tris karo mėnesius išeikvota 79,7 kilotonos (!) artilerijos šaudmenų. Suprantama, to buvo per maža ir dar 22,6 kilotonos bombų pridėjo aviacija, numetė 12 890 FAB-250 ir 1677 FAB-500. **[44]**

Taigi prieš vieną „Manerheimo linijos" IUT panaudota vidutiniškai 260 sunkiųjų haubicų (203 mm ir didesnio kalibro) sviedinių. Pačiu kukliausiu apskaičiavimu (manant, kad pusė sunkiųjų fugasinių bombų panaudota bombarduoti Suomijos miestams, o tai yra aiškiai perdėta), ant kiekvieno IUT numesta 36 didelio kalibro bombos. Šiame fone 104 tūkst. bombų FAB-100, 1,8 milijono 122 mm ir 152 mm haubicų sviedinių, taip pat 127 milijonų šautuvų šovinių, panaudotų per Žiemos karą, galima ir neprisiminti.

Štai tiek materialinių išteklių reikėjo išeikvoti pralaužiant „Manerheimo liniją" per vieną mėnesį, o karinio personalo nuostoliai buvo 40 tūkst. žuvusių ir 150 tūkst. sužeistų žmonių (maždaug pusė Raudonosios armijos bendrų netekčių per Suomijos karą). **[45]**

Šiaurės vakarų frontui tada vadovavo 1-ojo rango komandarmas (būsimasis maršalas) S. Timošenka. 1940 m. jis tapo SSRS gynybos liaudies komisaru. Vienai iš dviejų Šiaurės vakarų fronto armijų vadovavo K. Mereckovas, po Žiemos karo tapęs armijos generolu ir Raudonosios armijos generalinio štabo viršininku. Kaip tik šie du žmonės Didžiojo Karo išvakarėse buvo atsakingi už pačių svarbiausių, strateginių Raudonosios armijos planų kūrimą. Ir jiems anksčiau pateikti skaičiai nebuvo tiesiog ženklai popieriuje – tai jie puikiai žinojo ir jautė, nes savo akimis matė krūvas raudonarmiečių lavonų suomių IUT prieigose, savo ausimis girdėjo baisų kanonados griaudėjimą. Ar verta stebėtis, kad iš nepalyginamai tvirtesnės „Molotovo linijos" jie tikėjosi kažko panašu.

Tankų kariuomenė

Vien įtvirtintaisiais rajonais, vien gindamasis karo nelaimėsi. Raudonosios armijos statutas šią mintį formulavo be šešėlio abejonės: *„Tik ryžtingas puolimas pagrindiniame ruože, pasibaigiantis apsupimu ir nenutrūkstamu persekiojimu, veda prie visiško priešo pajėgų bei priemonių sunaikinimo. Puolamasis mūšis yra DVRA (darbininkų ir valstiečių raudonosios armijos) veiksmų svarbiausia rūšis"* (PU-39, 10 punktas). XX a. vidurio sausumos kariuomenių svarbiausiu įrankiu puolamajame mūšyje tapo tankų kariuomenė.

Nė viena šalis pasaulyje taip nesistengė ir nepasiekė tokių didžiulių laimėjimų kurdama šį smogiamąjį įrankį kaip Sovietų Sąjunga. Nė viena iš didelių pasaulio valstybių nesusidūrė su tokiomis kliūtimis ir sunkumais kurdama tankų kariuomenę, kaip Vokietija, kuriai pagal Versalio taikos sutarties sąlygas apskritai buvo uždrausta gaminti tankus ar pirkti juos užsienyje. Tuo metu (ketvirtojo dešimtmečio pradžioje), kai Sovietų Sąjungoje jau buvo pradėta tankų serijinė gamyba ir sukurti pirmieji pasaulyje dideli tankų junginiai, vokiečių reichsveras lauko mokymus vykdė naudodamasis nesamų tankų kartoniniais maketais. Kokie gi buvo priešininkų tankų kariuomenių kūrimo rezultatai 1941 m. birželį?

1940 m. masiškiausias Vermachto tankas – lengvasis *Pz II*.

Elementarioji dalelė, iš kurios sudaroma tankų kariuomenė (bet anaiptol nėra visas jos turinys!), yra šarvuota vikšrinė mašina, tankas. Antrojo pasaulinio karo pradiniame etape tai buvo labai menka (lyginant su tomis, kurių atsirado vos po 3–4 metų) mašina: nei stiprių šarvų, nei ugnies galios, kurią būtų galima prilyginti divizijos ar bent pulko artilerijai, nei realaus važumo judant ne keliais. *„Jie buvo mažai manevringi ir lengvai sugadinami artilerijos ugnies, veikė naudodami benziną, todėl lengvai užsidegantys, nepakankamai stipriais šarvais.“* Tai visai teisingas, realistinis ir blaivus įvertinimas. Šiuo atveju „pergalės maršalui“ negalima paprieštarauti. Tiesa, reikia vieną svarbų dalyką patikslinti: Žukovas taip rašė apie sovietų tankus, užmiršęs pridurti, kad vokiečių tankai buvo gerokai prastesni.

Lenkijos kampanijoje (1939 m.) masiškiausias Vermachto tankas buvo Pz I. Tai 5 tonų svorio mokomoji bei kovos tanketė, ginkluota dviem šautuvinio kalibro kulkosvaidžiais. Ji pradėta gaminti netrukus po to, kai Hitleris atėjo į valdžią, pakeisti kartoniniams maketams, kurie anksčiau naudoti rengiant Vokietijos būsimosios tankų kariuomenės kadrus. 1940 m. gegužę masiškiausias tankas Vokietijos koviniuose daliniuose buvo devyniatonis Pz II (10 tankų divizijų, tada įveikusių Prancūziją bei jos sąjungininkus, turėjo 880 šio tipo tankų), o antras pagal skaičių – tas pats Pz I (643 vien.).

„Dvejetukas“ visai prilygo sovietų T-26 šarvų, kurie buvo tokio paties storio (14,5 mm), stiprumu. Juos galėjo pramušti bet kuri prieštankinė patranka, o iš arti – ir prieštankinio šautuvo kulka ar trumpavamzdė pulko patranka. Variklis benzininis, autoritetingo maršalo nuomone, „lengvai užsidegantis“ siauri vikšrai, taigi mažai važus bekelėje. O, svarbiausia, stebėtinai silpna ginkluotė – 20 mm automatinė patranka (įsidėmėtina, kad pirmųjų karo savaičių sovietų dokumentuose jis vadinamas „lengvuoju tanku su didelio kalibro kulkosvaidžiu.“ 20 mm – tai tipiškas aviacinių patrankų kalibras, kurio iš lengvo diuraliuminio pagamintam priešo lėktuvo apvalkalui pramušti užteko. Sovietų Sąjungoje ketvirtajame dešimtmetyje nė į galvą niekam nešovė panašiai apginkluoti tankus ar sunkiuosius šarvuočius: 20 mm sviedinuko (svoris 90–130 g) skeveldrų bei smūgio bangos poveikis labai menkas, didesnės žalos padaryti jis gali tik tiesiogiai pataikydamas.

„Vokietija įsijungė į Antrąjį pasaulinį karą turėdama juokingą skaičių prastų tankų“ (V. Suvorovas). Geriau nė nepasakysi. Kaip tik su tokiais tankais Vermachtas per keletą savaičių į skutus sudraskė Prancūzijos (ne pačią silpniausią Europoje) ir jos sąjungininkų kariuomenę. Kaip tai galėjo būti įmanoma? Atsakymas į šį klausimą gerai žinomas. Itin svarbu pabrėžti, jog jis buvo žinomas kur kas seniau, negu prasidėjo „žaibo karas“, šis atsakymas įrašytas visuose kovos statutuose, jį privalėjo išmokti atmintinai jaunųjų vadų trumpųjų – šešių mėnesių – kursų absolventas.

Pajėgų koncentravimas ir kariuomenės rūšių sąveika. Seni kaip pasaulis, jokių technikos stebuklų neatšaukti karybos principai. Vokiečiai sumaniai naudojo jų turimą „juokingą skaičių prastų tankų“.

Strategijos lygmeniu vokiečiai pasirodė esą pajėgų koncentravimo principo šalininkai tuo, kad iš jų turėtų 156 divizijų karui su Prancūzija bei jos sąjungininkais panaudojo 136.

Didžiulėse Danijos, Lenkijos, Čekoslovakijos, Austrijos ir pačios Vokietijos platybėse buvo palikta vos 13 divizijų (dar 7 divizijos kovėsi Norvegijoje). Operatyviniu lygmeniu pajėgų koncentravimo principas realizuotas su tuo pačiu nenukrypstamu ryžtu: pagrindinio smūgio ruože, fronte per 130 km nuo Lježo iki Sedano, buvo sutelkta 7 tankų divizijos iš 10 ir 5 motorizuotosios divizijos iš 5. Negana to, gegužės 15 d. į pralaužimo ruožą buvo permestos dar 2 tankų divizijos iš Belgijos. Taktikos (mūšio) lygmeniu Vermachto tankų divizija (o 1940 m. gegužę ji turėjo apie 270 tankų) puolė vos kelių kilometrų fronto ruože, t. y. priešo pėstininkų pulko gynybos ruože.

Tokiame fronte prancūzai tegalėjo turėti vieną prieštankinę bateriją, geriausiu atveju – divizioną. Vykstant tankų atakai, į prieštankinio diviziono poziciją (12–18 pabūklų, kurių tarnybas saugo tik palaidinės) užgriūva ugnies škvalas – taip, labai silpnas, iš 20 mm patrankų, bet jų skaičius – pora šimtų, o paskui patrankas ir jų tarnybas spaudė į žemę „lengvieji tankai", t. y. 10 tonų svorio plieninės pabaisos... Net jei diviziono vadas ir kariai elgsis savižudiškai drąsiai ir kariškai labai sumaniai, jie spės pamušti nebent porą dešimčių tankų (mat tankų šarvai beveik „kartoniniai"), bet jokių galimybių sustabdyti tankų diviziją jie neturi.

Beje, visai nebūtina prarasti brangiai kainuojančių tankų. Besiginančiųjų prieštankinę artileriją galima ir reikia nuslopinti dar iki tankų atakos pradžios. Terminas „nuslopinti" artilerijoje turi visai konkretų turinį: priversti priešo pabūklo tarnybą nustoti šaudyti ir slėptis priedangoje (sunaikinti karinį personalą ir techniką – tai jau būtų „virš užduoties"). Tankų ataka visada veržli – net per šlapią arimą vos šliaužiantis Pz II gali per 5 minutes įveikti paskutinį kilometrą, skiriantį jį nuo prieštankinio diviziono šaudymo pozicijos. Taigi nuslopinti priešo prieštankinę artileriją reikėtų tik labai trumpam laikui.

Suprantama, prieš pradedant šaudyti užmaskuotas priešo patrankas reikia aptikti, tad pasitelkiama žvalgyba. Jos gautą informaciją reikia pateikti artileristams, vadinasi, turi patikimai veikti ryšiai. Siekiant veikti išvien, reikia turėti sumanų ir energingą vadą, kuris yra svarbiausia karinės mašinos „detalė". Jei visa tai deramai veikia, divizija, net turėdama tik silpnų lengvųjų tankų, priešo pėstininkų pulko gynybą pjaus tarsi peilis sviestą.

O jau tada, kai tankai pralauš pirmąją gynybos liniją, prasideda tai, kas yra svarbiausia. Mat tankų divizijos taktinio laimėjimo rezultatas gali reikšti viską, o gali ir nieko nereikšti. Kaip tik iš dokumentinio aprašymo to „visko ar nieko" bus sudaryti kiti mūsų knygos skyriai. Galima iš karto išvardyti, apie ką šioje knygoje bus kalbama: 1941 m. vasarą, net tais retais ar net itin retais atvejais, kai Raudonosios armijos tankų divizijos bei korpusai pasiekdavo lokalių laimėjimų, tai baigdavosi „niekuo". Nė karto, nė vienoje fronto vietoje taktinio proveržio paversti operatyviniu laimėjimu nepavyko. Vokiečiai šaltakraujiškai pasitelkdavo prieštankinę ir zenitinę artileriją, iškviesdavo aviaciją, paleisdavo į darbą visas „parankines" priemones – nuo sunkiųjų haubicų iki granatų ryšulių. Galiausiai po vienos ar dviejų puolimo dienų sovietų tankų daliniai tapdavo tiesiog nevaldomi ir būdavo visiškai sutriuškinami.

Vokiečių pėstininkų ir tankų sąveika mūšio sąlygomis.

Vokiečių tankų junginių pirmasis laimėjimas, atvirkščiai, virsdavo visos priešo gynybos griūtimi. Atakuojama kariuomenė nepaprastai greitai virsdavo ginkluota minia, kuri imdavo bėgti. Bet pabėgti nuo tanko, net lėčiausio, sunku. Kelių ir tiltų pralaidumas anaiptol nėra begalinis, be to, sumaištis ir panika tą pralaidumą dar keleriopai sumažina. Tada vokiečiai pasitelkdavo aviaciją. Kelius užkimšusios žmonių minios, susigrūdusios prie tiltų bei perkėlų, tapdavo idealiais taikiniais bombonešiams, tad dėl kilusio chaoso žmones apimdavo tarsi kolektyvinė beprotystė ir metę ginklus jie sprukdavo kuris kur galėjo. Taigi puolantiesiems tekdavo tik spausti bėgančiuosius, o tai gali atlikti bet koks tankas, jo kovinės savybės nebuvo itin svarbios.

Būtent tai ir vyko 1940 m. gegužę–birželį Prancūzijoje. Tas pats, tik kur kas didesniu mastu vyko 1941 m. Rytų fronte (vokiečiams). Paskui pasikartojo 1942 m. O vėliau kažkas pasikeitė. Raudonoji armija nustojo krikti ir Vermachto tankų „pleištai" netrukus įstrigo, nors mašinų kokybė radikaliai pagerėjo, lengvuosius Pz I, Pz II, Pz 38 (t) kariai jau ir pamiršo, kautynių laukus ėmė vagoti grėsmingieji „tigrai" ir „panteros", bet nė vieno veržlaus tankų šuolio, panašaus į tuos, kuriuos vokiečiai vieną po kito atliko pirmaisiais karo metais, padaryti nepavyko. Taip, buvo sėkmingų mūšių epizodų, net vokiečių tankų junginių sėkmingų operacijų, bet galiausiai jie baigdavosi „niekuo" bei dideliais tankų nuostoliais.

Bendra išvada: turėti daug tankų pageidautina, bet tai nėra būtina tankų kariuomenės efektyvių veiksmų sąlyga. **Kariaujama tuo, kas turima.** Jei menkus, „kartoninius" tankus valdys labai kvalifikuoti žmonės, ypač kai priešas visai dezorganizuotas, vis tiek galima pasiekti didžiulių operatyvinių laimėjimų.

Tokia yra teorija. Dabar pažvelkime į praktiką. Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karo pirmųjų savaičių praktika matyti iš Raudonosios armijos tankų dalinių vadų pranešimų. Archyvuose šių pranešimų išliko nemažai. Tik juos skaitant, nereikėtų pamiršti, kas, kur ir kada vieną ar kitą rašė. Toliau pateikti dokumentai sudaryti daugiausia 1941 m. rugpjūčio pirmosiomis dienomis. Juos pasirašė visiškai sumuštų pulkų, divizijų ir mechanizuotųjų korpusų vadai. Daugelis iš jų tas ataskaitas rašė gelbėdamiesi iš apsupties, netekę visų materialinių išteklių ir iki 90 proc. karinio personalo. Šie žmonės dar nežinojo, ar jiems

bus atleista už tokio puikaus vadovavimo kariuomenei rezultatus, ar „pastatys prie sienos“. Atrodytų, kam, jei ne jiems pasakoti apie visagalius, nesunaikinamus vokiečių tankus, apie daugkartinę priešo kiekybinę persvarą, apie pasenusius ir nepatikimus savus tankus ir t.t. – išvardyti visą „objektyvių priežasčių“ sąrašą, kurį sėkmingai kurpė dvi sovietų istorikų kartos. Bet 1941 m. vadai kalba visai apie ką kita.

24-oji tankų divizija (10 MK (mechanizuotasis korpusas), Šiaurės, paskui Šiaurės vakarų frontas:

„Motomechaniniai priešo daliniai veikia tik keliuose, drąsiai įsiskverbia į užnugarį ir daugiausia įsikuria gyvenvietėse... Taigi priešas prikausytas prie kelių, nuo kurių kokybės priklauso jo judėjimo greitis... Mototechninių dalinių veiksmai darosi tokie įžūlūs, kad traukiantis [sovietų kariuomenei] *ieško silpnesnės sudėties sparnų. Jei nepavyksta ataka nesustojant, nedelsiant prasideda artilerijos rengimas, pasirodžius tankams KV, visos priemonės sutelkiamos prieš juos...“* [**46**]

11-asis mechanizuotasis korpusas (Vakarų frontas):

„Jau per pirmąsias mūsų tankų atakas priešas patyrė didelių nuostolių ir, vėlesniuose mūšiuose pasirodžius mūsų tankams, pasitraukdavo už savo besiginančių pėstininkų... Puolimą [priešo] *rengia aviacija mėtydama bombas ir apšaudydama iš kulkosvaidžių. Paskui vyksta artilerijos rengimas ir apšaudoma iš minosvaidžių – tai trunka 2–3 valandas. Tada pajuda tankai, per 300–500 m priekyje pėstininkų. Raižytame ir miškingame ruože tankai atakoje nedalyvauja. Atakuodami gynybos gilumoje jie neatitrūksta toli nuo pėstininkų ir tik kai besiginantieji* (originale – „gynyba“) *pradeda greitai trauktis, – įsibrauna tarp jų ir juos persekioja...“* [**47**]

7-oji tankų divizija (6 MK, Vakarų frontas):

„Vokiečiai tankus daugiausia naudoja nedideliais padaliniais: būrys, kuopa, batalionas, kurie veikia išvien su kitų rūšių kariuomene (motorizuotaisiais pėstininkais ir raiteliais)... Pasirodžius mūsų tankams, priešo tankai nestojo į mūšį, o skubiai atsitraukdavo. Vokiečių prieštankinės gynybos sistema yra išplėtota, be to, reikia pažymėti, kad, be 37 mm prieštankinių pabūklų, plačiai naudojama visa didelio kalibro pusiau automatinė artilerija... Pats dalyvavau mašinoms KV ir T-34 puolant keturis prieštankinius rajonus. Buvo numuštas vienos mašinos mechaniko vairuotojo liuko dangtis, o kitos TTD (tanko taikiklio-tolimačio) *rutulys. Reikia pasakyti, kad iš rikiuotės išvedami daugiausia pabūklai ir kulkosvaidžiai, o apskritai mašina T-34, nekalbant jau apie KV, puikiai atlaiko 37 mm pabūklų sviedinių smūgius.“* [**48**]

114-asis tankų pulkas (57-oji atskiroji tankų divizija, Pietvakarių, vėliau Vakarų frontas):

„Pulko veiksmų ruože priešas naudojo apie vieną batalioną lengvųjų tankų, apie kuopą vidutinių tankų. Be to, naudojo tanketes ir šarvuotąsias mašinas. Nė per vieną mūsų tankų ataką priešo tankai į mūšį su mūsų tankais nestojo. Jie veikė arba savo dalinių sparnuose, arba puldavo mūsų dalinių sparnus bei skverbėsi į užnugarį, bet besitraukiančius mūsų tankus, priešo tankai puola iš paskos ir persekioja. Priešas tankus naudojo daugiausia puldamas

mūsų dalinių sparnus bei braudamasis į užnugarį, taip pat persekiodamas... Buvo atsitikimas, kai priešo tankai atakavo tiesiog iš priekio, bet vos buvo išvesti iš rikiuotės du iš jų, visa rikiuotė pasuko atgal ir po keleto minučių pasirodė iš kitos pusės...

Išvada: priešo tankai paprastai yra ***priemonė pralaužti ir demoralizuoti sparnams bei užnugariui*** (paryškinta mano – M.S.)*, taigi mūsų daliniai niekur neturi užmiršti suorganizuoti prieštankinę gynybą. Visais atvejais patrankomis ginkluoti mūsų tankai gali būti naudojami prieštankinei gynybai (tankai T-26)...*" **[49]**

17-oji tankų divizija (5 MK, Vakarų frontas):

„*Per visą mūšių laiką nuo 1941 m. 7-7 iki 8-5 17-osios divizijos daliniai atliko* (neįskaitomai – 1, 4 ar 7) *tankų atakas puldami priešo tankus. Vieną kartą buvo atakuoti priešo tankų (60 mašinų). Visais atvejais priešas vengė atakų, visada stengėsi atsitraukti puolant lygiavertėms ar net mažesnėms pajėgoms). Per mėnesį trukusius mūšius nustatyta: gera dalinių* [priešo], *ypač antžeminės kariuomenės ir aviacijos sąveika, gerai veikia ryšių tarnybos priemonės. Ypač plačiai priešas naudoja šviesos signalizavimo priemones...*" **[50]**

8-oji tankų divizija (4 MK, Pietvakarių frontas):

„*Priešo tankai, kurie veikė Starokonstantinovo ir kituose rajonuose, yra tokie: vidutinis tankas: ginkluotė – viena trumpavamzdė 75 mm patranka, du kulkosvaidžiai* (sprendžiant iš aprašymo – Pz IV, kuris daugumoje kitų ataskaitų vadinamas „sunkiuoju" – M.S.)... *Šarvai iki 25 mm. Važiuoklė: siauri vikšrai, silpni ratai ir balansyrai. Tanko važumas menkas, bekelėje neveikia...*

Priešo tankai, [net] *turėdami kiekybinį pranašumą prieš mūsų tankus, neatakuoja, tik vienu atveju Starokonstantinovo rajone,* [kai] *maždaug batalionas tankų pradėjo ataką, iš jų mūsų tankai sunaikino 22 vienetus, kiti atsitraukė, nestojo į mūšį. Prieš tankų ir pėstininkų ataką paprastai būna ilgas artilerijos rengimas ir didelio ploto apšaudymas iš minosvaidžių. Puolimas rengiamas glaudžiai sąveikaujant visoms kariuomenės rūšims. Labai greitai pasirodo iškviesta aviacija...*" **[51]**

37-oji tankų divizija (15 MK, Pietvakarių frontas):

„*Mūšiuose nustatyta, kad,* ***mūsų kariuomenei priešinantis*** (paryškinta mano – M.S.), *puolantys priešo daliniai atsitraukdavo ar aplenkdavo priešinimosi rajonus. Reikia pažymėti, jog kai mūsų daliniai atsitraukdavo, priešas imdavo persekioti ir stengėsi lygiagrečiais keliais pasiekti mūsų kariuomenės atsitraukimo kelius...*

Priešo tankai į mūšį su mūsų tankais nestojo ir nemėgino atakuoti, o siekė mūsų tankų atakas trukdyti iš vietos. Šarvai [vokiečių] *tankų ploni, nepakankami ir pramušami ne tik 45 mm patrankos šarvamušių, bet ir skeveldrinių sviedinių... Priešo tankai menkai šarvuoti ir naudojami ribotai, tikriausiai tausojant savo tankus, taip pat taupant degalus. Priešingai negu priešo kovos priemonės, mūsų tankai ir artilerijos kovos priemonės pralenkia* [jas] *ir yra tobulos (stiprūs šarvai, didelė ugnies galia ir judrumas)...*" **[52]**

32-oji tankų divizija (4 MK, Pietvakarių frontas):

„Mūsų tankų [naujųjų tipų] *šarvų vokiečių 37 mm patrankos nepramuša. Buvo atvejų, kai į tanką KV pataikyta apie 100 kartų, bet šarvai nepramušti. Tankus T-26, BT-7 ir šarvuočius (lengvuosius ir sunkiuosius) pramuša priešo ir didelio kalibro kulkosvaidžių kulkos, ir 37 mm patrankų sviediniai. Mūsų tankų ugnis dviem trim šūviais sunaikindavo priešo tankus. Labai dažnai nuo mūsų 76 mm patrankų sviedinių priešo tankai užsidega...“* **[53]**

Pranešimas apie 104-osios tankų divizijos kovos veiksmus nuo liepos 21 iki 30 d. (Vakarų frontas):

„Tankai KV ir T-34 po mūšio turi daug šarvamušių sviedinių smūgių žymių. Šių mašinų kiaurai pramuštų šarvų nepastebėta. Divizijos vadas labai gerai įvertino mūšyje išaiškėjusias tankų KV ir T-34 kovines bei technines savybes... T-34 ir ypač KV žygyje juda lėtai dėl neparengtų sunkiai išvažiuojamų kelių ruožų. Šiuos tankus reikia lydėti pionieriams ar parengtiems pėstininkams...“ **[54]**

Vyriausiosios šarvuočių ir tankų valdybos (VŠTV) štabo viršininko majoro Sirotkino pranešimas „Vokietijos kariuomenės tankų dalinių veiksmai. Iš Raudonosios armijos tankų junginių kautynių patirties nuo 1941 m. 6-22 iki 9-1“:

„Visų vokiečių tankų šarvai atsparūs tik šaulių ginklams ir pramušami mūsų prieštankinės artilerijos. Pramušus vokiečių tankų variklių skyrių šarvus didelio kalibro kulkosvaidžių kulkoms, visi jie užsidega.

Oro įsiurbimo angos įrengtos tanko korpuso viršuje, virš variklio skyriaus. Vokiečių tankų bokštelių viršuje įtaisytas ventiliacijos liukas. Degusis skystis iš užmesto ant stogo ar variklio skyriaus butelio lengvai pateks į tanko vidų. Pastaruoju metu oro įsiurbimo angos, pridengiamos tankiais metaliniais tinkleliais, apsaugotos nuo ugnies... Mūsų prieštankinė ir tankų artilerija, snaiperių ugnis į stebėjimo plyšius bei liukus, prieštankinės minos ir granatos yra veiksmingos priemonės kovojant su vokiečių tankais...“ **[55]**

Taip, įtariam skaitytojui toks įvairių žmonių, nepriklausomų vienas nuo kito, rašytų ataskaitų sutapimas – ne tik turinio atžvilgiu, bet ir beveik pažodžiui, – pasirodys įtartinas. Ar tik klastingas autorius nenuslėpė nuo skaitytojų pranešimų, kuriuose rašoma kitaip? Man šie nuogąstavimai suprantami. Kuo galėčiau pagelbėti, nežinau. Parodyti skaitytojui „visus dokumentus“ negaliu – visi archyvo saugyklos dokumentai vos telpa keliuose daugiaaukščiuose pastatuose. Belieka tiesiog palaukti, kol teisingos orientacijos jauni istorikai, neturintys minimalių inžinerinių žinių, bet taip smarkiai čirškaujantys apie „cementuotus chromo bei molibdeno šarvus“, pateiks publikai kitų dokumentų, su kitokiais vertinimais bei išvadomis...

Ar žinojo Raudonosios armijos vadovybė, kad būtina telkti pajėgas ir pasirūpinti kariuomenės rūšių sąveika? Tai netikęs, galima sakyti, tiesiog kvailas klausimas, bet tenka net tokį aptarti, nes patikliai publikai kiekviename kampe pliauškiama apie kažkokią „žaibo karo technologiją“, apie kažkokias slaptas žinias, kurių vokiečiai įgijo „remdamiesi dvejų metų pasaulinio karo patirtimi“ (beje, kurgi Vermachtas iki 1941 m. birželio 22-osios spėjo dvejus metus pakariauti? Lenkijos, Prancūzijos ir Balkanų kampanijose bendrai neišeis ir trijų

Sovietų lengvasis tankas *T-26*. Gamintas nuo 1931 iki 1941 m. britiško *Vickers Mk E* pagrindu.

mėnesių). Tad štai, ponai, „žaibo karas" – tai ne technologija, ne metodas, ne slaptas užkeikimas. 1940–1941 m. Hitlerio „žaibo karas" – tai rezultatas. Padarinys, o ne priežastis. Tai daugelio priežasčių poveikio, konkrečiai – Vermachto vadų sumanaus pasinaudojimo operatyvinio meno principais – rezultatas.

Šie principai Raudonosios armijos vadovybei buvo ne tik žinomi, bet ir užfiksuoti kovos statutuose: *„Kariuomenės rūšių sąveika yra pagrindinė sėkmės mūšyje sąlyga... Pergalė pasiekiama tik bendromis visų kariuomenės rūšių pastangomis...*

Jokie kariuomenės veiksmai mūšio lauke neįmanomi be artilerijos paramos ir neleistini be jos... Tankai, atakuojantys priekinį kraštą, visais atvejais turi būti remiami artilerijos ir be jos atakuoti neleistina..."

Negana to, vokiečių vadovybė iš tikrųjų manė, jog galima naudoti tankų junginius pačioje operacijos pradžioje, pirmajame ešelone pralaužti priešo gynybos ruožą, bet sovietų vadovybė šiuo aspektu buvo kur kas apdairesnė. *„Tankų junginiai savarankiškiems veiksmams naudojami drauge su raiteliais, motorizuotaisiais pėstininkais ir aviacija* ***siekiant plėsti proveržį per priešo gynybos pralaužos plyšį*** (paryškinta mano – M.S.) *ir dažniausiai yra vyriausiosios vadovybės priemonė siekiant puolimo lemiamo rezultato"* (PU-39, p. 264). Vykstant garsiajam Raudonosios armijos vyriausiosios vadovybės gruodžio (1940 m.) pasitarimui, ši tema – naudoti tankus gynybos pralaužos plyšyje, kurį prieš tai padaro artilerija ir pėstininkai, – tapo paties atidžiausio nagrinėjimo dalyku. Įsidėmėtina, kad darydamas svarbiausią pranešimą šia tema armijos generolas Pavlovas (tankistas, Ispanijos karo dalyvis, vėliau Raudonosios armijos šarvuočių bei tankų vyriausiosios valdybos viršininkas) vokiečių indėlį į „gilios operacijos" teoriją apibūdino taip: *„Vokiečiai nieko nauja neišgalvojo. Jie rėmėsi tuo, ką mes buvome sumanę, šiek tiek pagerino ir panaudojo."*

Teorija – tai gerai, bet net labiausiai išsimokslinęs architektas nepastatys namo be plytų ir statybininkų. Ar Raudonosios armijos tankų kariuomenė turėjo tokių „plytučių", kurias

galima panaudoti masiškai? Ar buvo su kuo organizuoti sąveiką? Atsakymai į šiuos klausimus dar trumpesni ir paprastesni. Apie artileriją jau kalbėta anksčiau: atskirų artilerijos pulkų Raudonoji armija turėjo pusantro karto daugiau, negu vokiečiai – atskirųjų divizionų. O tankų skaičiumi Stalino imperija buvo neprilygstama visoje planetoje.

1934 m. sausio 1 d. sovietų tankų parkas turėjo 7574 mašinas (taip, priskaičiuotos ir kulkosvaidžiais ginkluotos tanketės, bet vokiečiai tuo metu treniravosi tik naudodamiesi kartoniniais maketais). Po trejų metų, 1937 m., Raudonoji armija turėjo jau 17 280 tankų – daugiau, negu visos Europos šalys bendrai. 1936 m. Raudonoji armija turėjo (jau neskaičiuojant lengvai šarvuotų žaisliukų su kulkosvaidžiais), 11 600 tankų, ginkluotų 45 mm patrankomis ar liepsnosvaidžiais (T-26, BT-5, BT-7), ir apie 550 tankų, ginkluotų 76 mm patrankomis (vadintų „artileriniais“ – BT-7A ir sunkiųjų daugiabokščių T-28 ir T-35). **[56]** Tai šešiskart daugiau, negu Pasaulinio karo pradžioje (1939 m. rugsėjo 1 d.) turėjo Vermachtas, jei įskaitysime ir 1223 Pz II su 20 mm patranka.

Didžiulis tankų skaičius kartu su aiškiu pajėgų koncentravimo idėjos supratimu leido sukurti pirmuosius pasaulyje didelius tankų junginius. 1930 m. (Europa tada lengvabūdiškai šoko fokstrotą) suformuota 1-oji atskiroji mechanizuotoji brigada. 1932 m. ši brigada performuota į mechanizuotąjį korpusą. Tais pačiais metais patvirtinta instrukcija „Savaeigių mechaninių junginių vairavimas mūšyje“, o 1935 m. pabaigoje DVRA jau turėjo 4 mechanizuotuosius korpusus ir 18 tankų brigadų. Kitais, 1936 m., tankų brigadų padaugėjo iki 30. Tuo metu Vermachtas turėjo tris tankų divizijas ir formavo ketvirtą.

Raudonosios armijos motorizuotųjų junginių pavadinimai, struktūra ir kovinė sudėtis buvo nuolat atnaujinama, sukurta tankų, šaulių bei kulkosvaidininkų motorizuotųjų bei šarvuočių brigadų. Galiausiai 1940 m. vasarą nuspręsta formuoti tokios sudėties mechanizuotuosius korpusus: dvi tankų divizijos, viena motorizuotoji divizija, motociklininkų pulkas, korpuso padaliniai (ryšių batalionas, inžinerijos batalionas ir kiti). Trumpai sakant, mechanizuotajame korpuse buvo ne dvi, o trys „tankų“ divizijos, nes sovietų motorizuotoji divizija pagal struktūrą atitiko vokiečių tankų diviziją (vienas tankų, vienas artilerijos ir du pėstininkų pulkai), o pagal etatinį tankų skaičių (275) ją pranoko.

Iki 1940 m. gruodžio 1 d. baigti formuoti devyni mechanizuotieji korpusai ir dvi atskirosios tankų divizijos, bet kartu Raudonojoje armijoje liko ir 45 (!) proc. tankų brigadų. **[57]** Paskutinis taškas telkiant šarvuočių ir tankų kariuomenę tapo 1941 m. vasarį–kovą priimti sprendimai išformuoti tankų brigadas. Tokios „smulkios“ struktūros buvo laikomos pasenusiomis. Dabar Raudonojoje armijoje turėjo likti tik dideli junginiai (mechanizuotieji korpusai), galintys savarankiškai atlikti operatyvinio masto užduotis. Numatyta išskleisti 30 (trisdešimt) mechanizuotųjų korpusų po 1 tūkst. tankų ir 36 tūkst. žmonių kiekviename.

Milijonas žmonių tankų kariuomenėje, 100 tūkst. tiesiog tankuose – tai daugiau, negu buvo raitelių Čingischano ordoje.

4-ojo dešimtmečio pabaigoje SSRS karinėje pramonėje sukauptas konstravimo ir technologijų įdirbis leido sukurti naujas, iš principo geresnes „plytutes“ organizuoti tankų

kariuomenei: vidutinį tanką T-34 ir sunkųjį tanką KV (ir vienas, ir kitas Raudonosios armijos ginkluotėn priimtas 1939 m. gruodžio 19 d.). Sviediniams atsparūs šarvai, galinga ginkluotė (ilgavamzdė 76 mm patranka), dyzelinis variklis, platūs vikšrai, geras važumas ir didelė eigos atsarga bendrai reiškė, kad sukurtas kokybiškai naujas karo įrankis. Ir tai anaiptol pirmasis supratau ne aš. Ir ne Viktoras Suvorovas. Dar 1954 m. Miuleris-Gilebrantas klasikiniame darbe, tapusiame tikra kiekvieno karo istoriko parankine knyga, buvo rašė:

„Raudonosios armijos ginkluotę iki kampanijos pradžios papildė naujasis tankas T-34, kuriam vokiečių pajėgos negalėjo priešintis nei lygiaverčiu tanku, nei atitinkama gynybos priemone. Tankas T-34 buvo nemaloni staigmena, nes greitas, gero važumo, stipriai šarvuotas, gerai ginkluotas, ypač kad turėjo ilgavamzdę 76 mm taiklesnę patranką, kuri net šaudant iš neįprastai toli, turėjo šarvų pramušamąją galią, taigi buvo visai naujo tipo ginklas.“ **[33]**

T-34 ir KV daugelyje situacijų galėjo savarankiškai, be lauko artilerijos pagalbos, naikinti priešo ugnies priemones priekiniame krašte, paskui smarkia ugnimi paremti pėstininkus per visą taktinį gylį. Šiais tankais ginkluota divizija galėjo jau ne tik persekioti bėgančiuosius, bet ir įveikti atkakliai besiginantį priešą. Sunkusis tankas KV realiai galėjo veikti apšaudomas vokiečių divizijos artilerijos. Pateiksime vieną gana dokumentuotą epizodą: 1941 m. pirmosiomis rugpjūčio dienomis 107-osios tankų divizijos tankas KV (įgulos vadas – leitenantas Vasilijus Kapusta) nuslopino priešo prieštankinių pabūklų bateriją, išlaikė 200 tiesioginių pataikymų, iš kurių nė vienas nepramušė šarvo. **[321]**

Tankų divizijos, aprūpintos naujųjų tipų tankais, struktūra buvo tokia: du tankų pulkai, kiekvienas sudarytas iš 4 batalionų (sunkiųjų tankų KV batalionas, du batalionai vidutinių tankų T-34, batalionas ugniasvaidžių tankų OT-26), haubicų artilerijos pulkas, sudarytas iš dviejų divizionų, tipiškas, sudarytas iš 3 batalionų motorizuotųjų šaulių pulkas. Be to, divizija turėjo žvalgybos batalioną, ryšių batalioną, zenitinį divizioną, pontoninių tiltų batalioną, remonto ir medicinos padalinius. Divizijos struktūroje aiškiai matyti siekis sukurti jai maksimalų autonomiškumą, galimybę savarankiškai veikti priešo gynybos operatyvinėje zonoje, atitolus nuo savos kariuomenės pagrindinės masės.

Svarbiausia mechanizuotojo korpuso ginkluotė – tankai ir šarvuotieji automobiliai – buvo paskirstomi taip (žr. 5 lentelę):

Sunkusis 47,5 tonos sveriantis sovietų tankas *KV-1* taip pavadintas Klimento Vorošilovo garbei.

5 lentelė

	T. d.	M. d.	M. k.	Vok. t. d.
KV	63	0	126	-
T-34	210	0	426	30 Pz IV
BT-7	26	258	310	106 Pz III
T-26	22	0	44	-
0T-26	54	0	108	65 Pz II
T-37/38/40	0	17	17	8 Pz Bef
Iš viso tankų	375	275	1031	209
BA-10	56	18	152	-
BA-20	39	33	114	?

Pastaba: Be divizijoms priklausančių šarvuotosios technikos priemonių, tankų ir šarvuotųjų automobilių turėjo korpusų daliniai ir mechanizuotųjų korpusų valdybos.

Taigi iš viso Raudonosios armijos mechaniniame korpuse (įskaitant 40 vikšrinių vilkikų „Komsomolec“) pagal etatų sąrašą turėjo būti 1337 vienetai ginkluotų technikos priemonių. 45 mm ir didesnio kalibro patrankomis buvo ginkluotos 1058 šarvuotosios technikos priemonės (tankai KV, T-34, BT-7, T-26, šarvuotieji automobiliai BA-10).

Viskas paaiškėja lyginant. Bet korektiškam palyginimui pageidautina iš pradžių apsispręsti, ką su kuo lyginti ir kodėl. Anksčiau, apžvelgdami pėstininkų junginių struktūrą ir ginkluotę, Raudonosios armijos šaulių diviziją lyginome su Vermachto pėstininkų divizija. Toks požiūris turi suprantamą pagrindą: vienos ir kitos pusės pėstininkų (šaulių) divizijoms buvo keliamos panašios užduotys. Panašus buvo ir bendras SSRS ir Vokietijos divizijų skaičius (maždaug 200 vienos pusės ir 170 – kitos). Jų skaičius fronte 1941 m. taip pat apylygis (90–100 divizijų).

Bet, skaičiuojant tankų junginius, išeina visai kitokia „aritmetika“. 17 Vermachto tankų divizijų prieš Raudonosios armijos 20 divizijų*, be to, pagal visus prieškarinius planus mechanizuotąjį korpusą numatyta panaudoti „neišardytu“ pavidalu, kaip vientisą šarvuočių ir tankų junginį. Jam keltos kaip tik tokio masto užduotys, kurias atlikti Vermachtui reikėjo tankų divizijos. Mano nuomone, vokiečių tankų diviziją reikėtų lyginti su sovietų mechanizuotuoju korpusu. Bet tai būtų pernelyg paprasta. Ir be ilgų skaičiavimų aišku, jog net pusiau sukomplektuotas mechanizuotasis korpusas visais kiekybės rodikliais lenkia Vermachto tankų diviziją. Tad ir mes tradiciškai lyginsime diviziją su divizija.

* Į šį sąrašą neįtraukti Leningrado karinės apygardos 10 mechanizuotųjų korpusų, kurie pirmosiomis karo dienomis kovos veiksmuose aktyviai nedalyvavo, neįtraukti ir formuojami Vakarų YKA 17-asis ir 20-asis mechanizuotieji korpusai.

Vermachto tankų divizijos struktūra daugelį kartų keitėsi, be to, tik į vieną pusę – mažinant jos tankų branduolį. 1935 m. pabaigoje suformavus tris pirmąsias divizijas, jose buvo po du tankų pulkus, po du batalionus kiekviename pulke, iš viso 561 tankas. Iki Prancūzijos kampanijos pradžios batalione tankų sumažėjo, buvo 74 vienetai.

Apskritai (įskaitant divizijos vadovybę) turėjo būti 316 tankų, bet kai kuriose divizijose (6-ojoje, 7-ojoje ir 8-ojoje) buvo vos trys tankų batalionai. Rengiantis įsiveržti į SSRS, Vermachto tankų divizijų skaičius padvigubintas (nuo 10 iki 20), jų struktūra taip pat radikaliai pasikeitė. Dabar tankų divizijoje liko vos vienas tankų pulkas.

Vientisos etatų struktūros vienintelis tankų pulkas neturėjo. Buvo ir sudarytų iš dviejų ir iš trijų batalionų (vidutiniškai po 154 tankus divizijoje). Iš galutinės trijų batalionų sudėties iki 1941 m. birželio 22 d. sutelktų 17 tankų divizijų Rytų fronte aštuonios turėjo po tankų pulką, sudarytą iš dviejų batalionų (vidutiniškai 154 tankai divizijoje). Iki visos 3 batalionų etatinės sudėties (būten tokios, kaip pateikta 5 lentelėje) priartėjo tik vienintelė 17-oji tankų divizija („Centro“ armijų grupės 2-oji tankų grupė).

Niekas iš karo istorikų (išskyrus istorijos mokslų kandidatą Isajevą) ir, kas gerokai svarbiau, iš praktikų divizijos tankų branduolio mažinime neįžvelgė nieko gera. Ko gera, pats įžymiausias ir sėkmingiausiai veikęs Vermachto praktikas Heincas Guderianas, 1943 m. paskirtas Vokietijos tankų kariuomenės generaliniu inspektoriumi, parengė Hitleriui detalų pranešimą, kuriame apibūdino padėtį ir numatė būtinas priemones jai pagerinti. Apie tankų divizijos struktūrą buvo sakoma štai kas:

„Visiškai pasirengusi kovai tankų divizija yra tada, kai jos tankų skaičius atitinkamai proporcingas kitų priemonių bei mašinų skaičiui. Jei tankų skaičius bus gerokai mažesnis nei 400, tai aptarnaujamasis aparatas (žmonių ir ratinių mašinų skaičius) neatitiks divizijos tikrosios smogiamosios galios... Verčiau turėti nedaug visaverčių divizijų, negu daug prastai aprūpintų junginių, kuriems reikia neproporcingai daug mašinų, tad ***išeikvoja daug degalų ir***

Vokiečių vidutinis tankas *Pz IV* mokymuose.

Sovietų prieškario gamybos tankai. Iš kairės: lengvasis *BT-7*, vienetinis gaminys *A-20* ir du vidutiniai tankai *T-34* su skirtingo tipo patrankomis.

gyvosios jėgos be reikiamo efekto (paryškinta mano – M.S.), *apsunkina valdymą ir tiekimą, sudaro keliuose grūstis.*" Toliau Guderianas siūlo grąžinti prieškario schemą, kai tankų divizija turėjo 4 tankų batalionus. **[59]**

1956 m. pasirodė dabar kone chrestomatija virtusi E. Mideldorfo (karo metais kovose dalyvavusio karininko, paskui Vokietijos sausumos kariuomenės generalinio štabo referento) knyga „Rusijos kampanija: taktika ir ginkluotė", kurioje pateikti šie rezultatai:

„Nors vokiečių tankų kariuomenė per paskutinį karą įvykdė kovos veiksmų metodų revoliuciją, tie metodai nebuvo patys geriausi. Dar 1940 m. šarvuotosios mašinos buvo tik nedidelė tankų divizijos dalis. Tuo metu 300 tankų teko apie 3000 nešarvuotų ratinių mašinų, negalinčių važiuoti ne keliais. Užuot prieš puolant Rusiją sustiprinus divizijos tankų branduolį, Hitleriui reikalaujant tankų skaičius divizijoje buvo sumažintas iki 200. 1944 m. mėginta tą klaidą ištaisyti..." Kaip priešingybę Mideldorfas gerai įvertino Raudonosios armijos tankų kariuomenės organizacinę struktūrą: *„Rusų tankų junginių organizavimo ypatybė yra stiprus tankų branduolys... Rusų tankų divizija su 10 tūkst. žmonių, turėjo dvigubai daugiau tankų, negu vokiečių tankų divizija, turinti apie 15 tūkst. žmonių.*" **[60]**

Neatsitiktinai praktikai taip dažnai mini „ratines mašinas, negalinčias važiuoti ne keliais". Iš 17 tankų divizijų Rytų fronte 3 neturėjo nė vieno pėstininkų šarvuotojo transporterio. Didžioji dalis (12 divizijų) turėjo vieną šarvuotaisiais transporteriais aprūpintą motorizuotųjų pėstininkų kuopą. Vieną kuopą iš dvylikos. Daugiau pusiau vikšrinių šarvuotųjų transporterių turėjo tik 10-oji tankų divizija (vieną motorizuotąjį pėstininkų batalioną iš keturių) ir 1-oji tankų divizija (du šarvuotaisiais transporteriais aprūpintus batalionus). **[61]** Automobiliai, kuriais naudojosi Vermachto tankų divizijų motorizuotieji pėstininkai, visai nebuvo tokie, kaip triašiai „Studebekeriai" ar dabartiniai dyzeliniai „Uralai". Į rytus riedėjo lavina visokiausių automobilių, įskaitant trofėjinius prancūziškus autobusus ir duonvežius furgonus. Net 1941 m. vasarą jau po pirmojo lietaus (ar be lietaus, bet smėlėtais Baltarusijos ir Lietuvos keliais) motorizuotieji pėstininkai atsilikdavo nuo tankų avangardo, o tai labai apsunkino organizuoti jų sąveiką mūšyje.

Dabar grįžkime prie 5 lentelės. Vokiečių tankų tipai joje išdėstyti remiantis vieninteliu kriterijumi: patrankos kalibru ir skeveldrinio sviedinio svoriu.* Be to, visai neatsižvelgiama į tai, kad pagal kitus kriterijus Pz IV galima prilyginti T-34 ir t.t. Kaip matome, tankų „vamzdžių" skaičiumi sovietų etatinė tankų divizija pranoksta vokiečių tankų diviziją 2,4 karto (321 prieš 136). Dėl to, kad „tricolių vamzdžių" sovietų divizijoje kur kas daugiau (273 prieš 30), bendru tankų patrankų salvės svoriu ji **pralenkia vokiečių diviziją penkeriopai**. Ir visa tai – dar neįskaitant 45 mm patrankomis ginkluotų 56 šarvuotųjų automobilių BA-10.

Dėl stulbinamo Raudonosios armijos tankų divizijos pranašumo patrankų skaičiumi bei kalibru darosi visai suprantama, kad jos struktūroje nėra prieštankinės artilerijos diviziono. Vermachto tankų divizijoje buvo standartinis 3 kuopų prieštankinis batalionas (36 trisdešimt septynių mm kalibro patrankos, o, prieš įsiveržiant į SSRS, kai kuriose divizijose viena 37 mm „tarškynių" kuopa pakeista devyniomis 50 mm kalibro patrankomis. Sovietų divizijoje 45 mm prieštankinių pabūklų divizionas būtų atrodęs net keistai greta 273 kur kas galingesnių, tankų šarvais pridengtų 76 mm patrankų. Sovietų motorizuotoji divizija, kuri buvo Vermachto tankų divizijos analogas, turėjo standartinį prieštankinį divizioną (18 „keturiasdešimtpenktinių"), dar 12 prieštankinių patrankų dviejuose divizijos motorizuotuosiuose pulkuose. Be to, siekiant atmušti priešo tankų ataką, buvo galima pasitelkti 8 ilgavamzdes 76 mm patrankas, kurias turėjo motorizuotosios divizijos artilerijos pulkas, keturias 76 mm zenitines patrankas, 18 šarvuotųjų automobilių BA-10.

Vienintelis parametras, kuriuo vokiečių tankų divizijos galimybės buvo didesnės, – artilerijos pulkų skaičius. Raudonosios armijos tankų divizijoje buvo du divizionai (12 vien. 122 mm ir 12 vien. 152 mm haubicų), o Vermachto tankų divizijoje – trys divizionai (24 vien. 122 mm ir 12 vien. 150 mm haubicų). Taigi vamzdžių vokiečiai turėjo pusantro karto daugiau, bet atsižvelgiant į 105 mm ir 122 mm kalibro haubicų sviedinių svorį (15 ir 22 kg) bendru salvės svoriu jų pranašumas yra minimalus (876 ir 744 kg). Vargu ar šie skaičiai gali būti protingas pagrindas teigti, jog sovietų tankų divizija „nepakankamai įkrauta" artilerija. Beje, ir menkas pranašumas išnyksta tais atvejais, kai keturios vokiečių divizijos sunkiojo artilerijos diviziono 150 mm haubicos būdavo pakeičiamos 105 mm patrankomis.

Prieštankinės gynybos priemonės

Sovietų naujųjų tankų (KV ir T-34) ginkluotės bei šarvų santykis su geriausiais vokiečių tankais (paskutinės modifikacijos Pz III su 50 mm patranka) priešui buvo nepalankus ir tankų dvikovoje jam laimėti atrodė tėra mažai galimybių. Visai neatsitiktinai Raudonosios armijos vadai savo ataskaitose vieningai pažymi: „Priešo tankai su mūsų tankais nestoja į mūšį." Vermachtas neskatino beprotiškų drąsuolių ir tankų kariuomenė naudota bent jau

* Sovietų liepsnosvaidžiai tankai ir lengvieji Pz II į vieną eilutę įtraukti kaip turintys netipinę ginkluotę, galintys atlikti tik tam tikras specifines užduotis.

tais atvejais, kai vokiečiai turėjo galimybę primesti priešui savo iniciatyvą atlikti svarbiausiai užduočiai (*„tankai yra proveržio ir užnugario bei sparnų demoralizavimo priemonė“*).

Kita vertus, Raudonosios armijos mechanizuotieji korpusai, – nors ir teorijoje, ir prieškariniuose planuose kaip tik jie buvo laikomi svarbiausiu kontrsmūgio prasiveržusiam priešui įrankiu, – dažniausiai kovojo su priešo pėstininkais. Štai iš turinčių daug naujų tipų tankų penkių mechanizuotųjų (3 MK, 6 MK, 4 MK, 8 MK, 15 MK) korpusų trys buvo sudraskyti į skutus, kai susidūrė su Vermachto pėstininkais. O pasitiktiniame tankų mūšyje dalyvavo (su tokiu pačiu rezultatu) tik vienintelis 3 MK. Kad suprastume, kaip vyko tie mūšiai ir kodėl baigėsi tokiais rezultatais, reikia detaliai išnagrinėti Antrojo pasaulinio karo meto pėstininkų prieštankinės gynybos galimybes.

Pirmiausia reikia patikslinti daugelį kartų anksčiau pavartoto termino „sviediniams atsparūs šarvai“ konkrečią prasmę. Sviedinių esti įvairių. Sovietų 122 mm patrankos A-19 sviedinys vieno kilometro atstumu pramušdavo 180 mm (dvigubai storesnę už „tigro“ priekinį šarvą) plieninę plokštę. Bet ir 122 mm patranka anaiptol nėra vamzdinės artilerijos galimybių riba – sunkiųjų kreiserių bei linijinių laivų 250–350 mm kalibro „vamzdžiai“ pasižymi tiesiog siaubingomis energinėmis savybėmis. Tačiau linijiniai laivai paprastai su tankais nekariauja. Taigi tankų „sviediniams atspariais šarvais“ laikomi tokie, kurie atlaiko tik tam tikrų artilerijos sistemų sviedinių tiesioginius pataikymus.

Būtent kokių?

Esama dviejų vienas kitą papildančių požiūrių, kurie apibūdina šį sąrašą. Labiausiai paplitęs iš jų yra paprastas ir suprantamas: bet kurios priešo pėstininkų (šaulių) divizijos turimos artilerijos sistemos, ir tiek. Šiuo atveju vadovaujamasi akivaizdžia logika: per tą laiką, kol divizijos vadas paprašys korpuso ar armijos artilerijos paramos ir ją gaus, tankai „iškočios“ jo diviziją ir prasibraus į gynybos operatyvinį gylį.

Kitas požiūris paremtas tuo, kad sėkmingai dvikovai su tanku prieštankinė patranka turi būti ne tik pakankamos pramušamosios galios, bet ir mažų gabaritų, nedidelio svorio. Mažą patranką galima patikimai užmaskuoti ir taip laimėti „pirmojo šūvio“ galimybę, o lengvą pabūklą tarnyba gali, vykstant mūšiui, daugelį kartų greitai perkelti į kitą šaudymo poziciją. PTG pabūklo svoris, kaip parodė karo praktika, neturi būti didesnis kaip 1,5 tonos (ne didesnio svorio buvo pačios masiškiausios Antrojo pasaulinio karo pabaigos sistemos: vokiečių 75 mm Pak-40, sovietų 57 mm ZiS-2 ir 76 mm „divizinukė“ ZiS-3).

Taigi 1941 m. birželį sąvoka „sviediniams atsparūs šarvai“ konkrečiai reiškė: Raudonosios armijos tankui – galimybę atlaikyti 37 mm prieštankinės patrankos Pak-36, Vermachto tankui – 45 mm prieštankinės patrankos ir dvizijos 76 mm patrankos sviedinio pataikymą. Apie mažai turėtų – Vermachto 50 mm Pak-38 ir sovietų zenitinių 76 mm – patrankų galimybes šiuo atveju specialiai nekalbėsime, aptarsime tik dažniausiai pasitaikančias mūšių situacijas).

Prieš imant vartyti atitinkamus žinynus, būtų naudinga išsiaiškinti, jog sąvoka „šarvo pramušimas“ yra sudėtinga ir daugiareikšmė. Ką laikyti pramušimu? Ar menką įtrūkimą

Vokiška prieštankinė patranka – 3,7 cm *Pak 35/36.*

kitame šarvo plokštės šone, ar („kiauro pramušimo riba“)? Ar futbolo kamuolio pralaužą šarve? Pagaliau pats sviedinio ir kliūties sąveikos procesas yra tikimybinis, t. y. iš vienos pagamintos partijos paimti sviediniai ir iššauti iš to paties pabūklo galėjo taikinį pramušti, o galėjo ir nepramušti. Verta pažymėti, kad SSRS taikomi standartai buvo vieni iš pačių griežčiausių – daugiau kaip 90 proc. sviedinio masės perkelti per kliūtį iš 75 proc. pataikymų. Visi tie vertinimų skirtumai ir lemia žinynuose pateikiamų duomenų apie prieštankinių patrankų pramušamąją galią esminius skirtumus. Į tai ir buvo atsižvelgta sudarant 6 lentelę.

6 lentelė

	37 mm Pak-36	1937 m. pav. 45 mm	76 mm USV
ŠM sviedinio svoris, kg	0,68	1,43	6,2
Nuotolis 100 m (mm)	50–38/42–31	58–47/ 43–40	80–74/69–65
Nuotolis 500 m (mm)	48–35/36–27	50–43/44–32	75–70/61–55

Pastaba: susidūrimo su šarvu kampas 90 laipsnių / susidūrimo kampas 60 laipsnių.

Skaičių daug, tačiau išvados iš šių skaičių gaunamos itin paprastos. „Senųjų tipų" sovietų tankų (T-26, BT, T-28) šarvų storis buvo 15–22 mm. Tokius šarvus vokiečių 37 mm patranka pramušdavo visada, bet kuriuo realiu taiklaus šaudymo atstumu. 1938–1940 m. vokiečių gamybos tankai (taip pat priimti Vermachto ginkluotėn čekiški tankai) turėjo 15–30 mm storio šarvus. Šiuos šarvus sovietų PTG patrankos taip pat pramušdavo bet kokiu taiklaus šaudymo atstumu. Galima sakyti, kad buvo pasiekta tam tikra „skurdo lygybė". Ir vis tiek vokiečių tankai „lygesni už kitus" – jiems teko patirti sunkesnių sovietų šarvamušių sviedinių smūgius, taigi ir padariniai, pramušus šarvą 680 g ir 6,2 kg svorio sviediniui, esti skirtingi.

1940–1941 m. būsimieji priešai susirūpino, kaip savo tankus geriau apšarvuoti. Hitleriui dirbo „visa Europa" (įdomi ta „visa Europa" be Didžiosios Britanijos, Ispanijos, Šveicarijos, Švedijos, o apginkluoti Italijai dar reikėjo eikvoti ir Vokietijos išteklius), bet dirbo prastai, ne stalininiu tempu. Tad visa, ką pavyko nuveikti, – buvo tik pritvirtinti varžtais (ar privirinti) prie tankų Pz III ir Pz IV plieniniai „prielipai". Ir priekiniai šarvai pastorėjo iki 50–60 mm, taigi pranoko „keturiasdešimtpenktinės" galimybes.* Paskui buvo sustiprinti kitų modifikacijų mašinų bokštelių priekiniai šarvai – pastorinti iki 50 mm. Kitos bokštelių ir korpusų sienelės **liko buvusio 20–30 mm storio**.

Tankas mūšio lauke ne visada juda tiesia linija, PTG pabūklams atsukęs tik savo „kaktą", jo bokštelis – sukiojamasis (nors tai sudaro daugybę techninių ir komponavimo problemų), o bet kaip pasisukęs vokiečių tankas atkreipdavo savo plonus šarvus prieštankinių pabūklų ugnies pusėn. Tačiau pačios masiškiausios 45 mm patrankos (kaip jau minėta, jomis buvo ginkluoti ir šarvuotieji automobiliai BA-10) tapo „ribotai tinkamos" kovoti su Vermachto vidutiniais tankais. Dabar prieš juos reikėjo naudoti 76 mm „divizinukes", kurių divizija turėjo palyginus mažai – 16, o šaulių pulke jų apskritai nebuvo.

Beje, ir tankų su „prielipais" turėta ne itin daug. Koks tikslus jų skaičius buvo 1941 m. birželio 22 d., nežino niekas. Paprastai į šį sąrašą įtraukiami visi Pz III su 50 mm patrankomis (707 vien.) ir kažkuri neapibrėžta „didžioji dalis" tankų Pz IV (jų iš viso būta 439 vien.). Net šiuo atveju išeina tik viena trečioji Vermachto bendros tankų grupuotės (be to, 6 iš 17 tankų divizijų „trečiukų" visai neturėjo). Bet, susipažinus su Raudonosios armijos štabų dokumentais, verta suabejoti šio įvertinimo teisingumu – daugumoje atvejų aprašant susidūrimus su priešo tankais, ginkluotais 75 mm ir 50 mm patrankomis, jų šarvų storis įvertinamas 25–30–40 mm. Tai dar būtų galima paaiškinti skubotumu (mūšyje juk mikrometru nesinaudosi), bet ir VŠTV (vyriausiosios šarvuočių bei tankų valdybos) parengtame apibendrinamajame dokumente (sprendžiant pagal dokumento sudarymo numerį – 1942-1-28), „trečiukas" aprašytas kaip tankas su šarvais, *„priekiniais, šoniniais, ir bokštelio – 30 mm storio"*. Apie „ketvirtuką" rašoma: *„priekiniai šarvai 40–50 mm, šoniniai 20–40 mm, bokštelio – 20 mm"*. **[62]**

* Tačiau esama dokumentais patvirtintų atvejų, kai vokiečių vidutinių tankų šarvus pramušdavo 45 mm patrankos sviediniai. Tai galima paaiškinti ir bendru sviedinio poveikio šarvui statistiniu neapibrėžtumu, ir tuo, jog po keleto tiesioginių pataikymų „ekranas" galėjo būti nuplėštas nuo tanko korpuso.

Vidutinis vokiečių tankas *Pz III*. Gamintas nuo 1939 iki 1943 m. Svoris – 19,5 t.

Stalinas rengėsi karui rimtai ir tam turėjo didelių žaliavų bei darbo rankų išteklių. Nepamiršti, beje, ir „prielipai“ (papildomais šarvais ekranuoti vidutiniai tribokščiai tankai T-28), bet svarbiausia, kad 1941 m. birželio 1 d. Raudonoji armija turėjo beveik pusantro tūkstančio „naujų tipų“ tankų (545 KV ir 969 T-34). Šios mašinos vokiečių pėstininkų divizijos prieštankinei gynybai sudarė bemaž nepašalinamą problemą. Sunkiojo tanko KV korpusas ir bokštelis buvo 75 mm storio (kai kurių modifikacijų „kakta“ sustiprinta iki 90 mm). Tokių šarvų 37 mm patranka negalėjo pramušti jokiomis aplinkybėmis.

Vidutinio tanko T-34 korpusas buvo suvirintas iš „vos“ 40 ir 45 mm storio šarvinių plokščių, bet šarvai nuožulnūs, su dideliu pasvirimo kampu. Korpuso priekinis šarvas nuo vertikalės pasviręs 60 laipsnių kampu, o tai beveik garantuotai sudarė sąlygas šarviniam sviediniui atšokti.* Korpuso šoninės plokštės (40 mm) pasvirusios 40 laipsnių kampu, bokštelio šonai (52 mm storio) pasvirę 30 laipsnių. Tad vokiečių 37 mm patranka tapo iš esmės bevertė net šaudant iš arti (dėl to ir imta niekinamai vadinti „tarškyne“). Tiesa, „trisdešimtketvirtuko“ silpna vieta buvo vertikalus 45 mm storio šarvas tarp vikšrų, bet pataikyti į tą vietą – anaiptol ne juokai...

* Nutoldami nuo mūsų knygos chronologinės tvarkos, pažymėsime, kad 1942 m. spalį, kai Vermachto prieštankinės gynybos pagrindinė patranka tapo 50 mm Pak-38, tiriant 154 pamuštus tankus T-34, nustatyta: korpuso priekį pramušė tik 11 proc. pataikiusių 50 mm sviedinių, šonus pramušė 62 proc.

Dar kartą priminsime, kad jokių kitų patrankų (analogiškų sovietų ilgavamzdėms 76 mm „divizinukėms" bei zenitinėms) Vermachto pėstininkų divizija neturėjo. Tuo metu naujausių 50 mm patrankų Pak-38 Rytų fronte turėjo tik kas ketvirta Vermachto pėstininkų divizija, be to, tik po 2 vien. pėstininkų pulkui. Tai leido pamušti keletą „klajojančių" tankų, bet savo pajėgomis atmušti T-34 ir KV masinę ataką Vermachto pėstininkų divizija negalėjo.

„Prieštankinė gynyba, be abejonės, yra pats liūdniausias vokiečių pėstininkų istorijos skyrius. Vokiečių pėstininkų kančios kovojant su rusų T-34 kelias prasidėjo nuo 37 mm prieštankinio pabūklo, kariuomenėje praminto „tarškyne", ir vingiavo iki 50 mm bei 75 mm prieštankinių patrankų su mechanine trauka. Matyt, taip ir lieka iki galo nežinoma, kodėl per pusketvirtų metų nuo pirmojo tanko T-34 pasirodymo akimirkos 1941 m. rugpjūtį iki 1945 m. balandžio nebuvo sukurtos tinkamos pėstininkų prieštankinės priemonės." **[63]**

Šioje garsiojoje Mideldorfo knygos citatoje daug kas įsidėmėtina, pavyzdžiui, žodžiai, kad tankai T-34 neva fronte pasirodė tik 1941 m. rugpjūtį (t. y. apie tūkstantį jų, birželį buvusių vakarinėse apygardose, liko nepastebėti). O kalbant apie daugelį metų užtrukusį pėstininkų perginklavimo adekvačia prieštankine patranka, viena iš šios nesėkmės priežasčių buvo mėginimas pašalinti problemą „paprastai ir greitai" – tobulinant turimų mažo kalibro PTG pabūklų sviedinius.

Šarvamušių sviedinių esti įvairių. Ir šio „luito" konstrukcija ne tokia jau paprasta, kaip galima pamanyti. Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje pradėtas didelėmis serijomis gaminti „pokalibris" sviedinys. Jis buvo gana sudėtingos konstrukcijos: labai tvirta šarvamušė šerdis su apvalkalu („padėklu"), iš išorės panašiu į siūlų ritę. Sviedinio priekį dengė lengvas aerodinaminis gaubtas. Sviediniui pataikius, gaubtas iškart subliūkšdavo, o šerdis pramušdavo šarvą.

Dėl tokios konstrukcijos sviedinio svoris dvigubai sumažėjo, o jo greitis smarkiai padidėjo. Štai 37 mm patrankos pokalibrio sviedinio pradinis greitis buvo 1020 m/sek. (o ne

Vermachto šarvuotasis, pusiau vikšrinis vilkikas *SdKfz 10* velka 50 mm kalibro patranką *Pak 38*.

760 m/sek., kaip paprasto šarvamušio sviedinio), 50 mm patrankos Pak-38 pokalibris sviedinys pasiekdavo 1200 m/sek. greitį (o ne 830 m/sek., kaip paprastas). Todėl šarvų pramušamumo lentelėse atsirado stulbinamų skaičių: vokiečių 37 mm standartinė patranka 100 m atstumu pokalibriu sviediniu pramušdavo 75–80 mm (o tai jau tanko KV šarvų atsparumo ribos), 50 mm Pak-38 iš 100 m nuotolio pramušdavo 120 mm šarvą. Galima manyti, jog šios lentelės kai kam padarė didelį įspūdį ir Vokietijos gamyklos 1940 m. pagamino 319 tūkst. 37 mm pokalibrių sviedinių. **[64]**

Kai šiais sviediniais pradėta šaudyti į sovietų naujuosius tankus, paaiškėjo, kad „ne viskas auksas, kas auksu žiba". Ir paaiškėjo taip ryškiai, kad 1941 m. 37 mm pokalibrinių šarvamušių sviedinių gamyba buvo sumažinta iki 16 tūkst., o paskui ir visai nutraukta. Kodėl?

Pirmiausia todėl, kad tankas – tai ne oro balioniukas, kurį užtenka pradurti adata. Atsiradus skylei tanko šarvuose, savaime tai dar nereiškia, jog tankas sunaikintas. Pateiksime vieną būdingą pavyzdį. Poligone šaudant į lengvąjį T-26 iš prieštankinio šautuvo, paaiškėjo, kad iš 39 kulkų, pramušusių tanko šarvą, tik viena kliudė vieno iš trijų įgulą vaizduojančių manekenų „koją", o rimtų padarinių turėjo tik dvi kulkos, pataikiusios į benzino baką. Tad ir 37 mm patrankos pokalibris sviedinys buvo ne ką pavojingesnis už storą tvirtą „vinį", kuri galėjo tanką išvesti iš rikiuotės tik pataikiusi į svarbų agregatą. Tuo sudėtingiau pakenkti sovietų „naujų tipų" tankams (T-34 ir KV), nes jų varikliai dyzeliniai ir vidaus ertmėse nesikaupia benzino garai, kurie gali užsiliepsnoti nuo pirmosios kibirkšties.

Visai neatsitiktinai „normalūs" sviediniai buvo su sprogstamąja medžiaga (nuo 12 iki 155 g sovietų 76 mm patrankos šarvamušiai sviediniai) ir su dugniniu sprogdikliu: sprogimas tanko korpuso uždaroje erdvėje išvesdavo iš rikiuotės įgulą, taip pat galėjo sukelti gaisrą variklio skyriuje ar detonuoti šaudmenis. Bet pokalibris sviedinys jokio sprogstamojo užtaiso neturėjo.

Kita vertus, dėl žinomo fizikos dėsnio* lengvas pokalibris sviedinys greičiau netekdavo pradinio greičio. Dėl to toliau kaip už 600–700 m pokalibrio sviedinio efektyvumas sumažėja, tampa panašus į paprasto „luito" efektyvumą. Bet ir tai dar ne viskas – ilga ir santykinai plona tvirtoji šerdis trupa susidūrusi su „trisdešimtketvirtuko" nuožulniu šarvo lakštu. Štai tarp anksčiau minėto 154 pamuštų T-34 tyrimo 1942 m. rudenį rezultatų buvo ir išvada, jog tik 20 proc. pokalibrių sviedinių pataikymų atvejais buvo pramuštas priekinis šarvas (nors „pagal lentelę" 45 mm šarvą toks sviedinys turėtų pramušti kaip kartono lakštą).

Dar viena itin svarbi priežastis, kodėl pokalibriai sviediniai galiausiai nustoti gaminti, buvo ta, kad tvirtoji šerdis gaminta iš volframo karbido. O volframas – tai brangiai kainuojanti egzotika ir svaidytis (tiesiogine prasme) deficitine žaliava, reikalinga ir elektronikai, ir gaminant specialių rūšių plieną, karui užtrukus, Vokietija negalėjo. Pokalibrių 50 mm sviedinių buvo pagaminama vis mažiau – nuo 644 tūkst. 1941 m. iki 40 tūkst. 1943 m., paskui

* Kadangi, sviediniui išlėkus iš pabūklo vamzdžio, vienintelė jį toliau varanti jėga yra „energijos galia" (mokyklų dėstytojai šio termino nemėgsta), sumažėjus sviedinio masei, bet nesumažėjus jo geometriniam dydžiui, taigi ir nepakitus aerodinaminėms savybėms (ar net joms pablogėjus, kai nėra gaubto), sparčiai mažėja greitis.

1940 m. pradėtas gaminti savaeigis prieštankinis pabūklas *Panzerjäger I*, ginkluotas čekiška 47 mm kalibro patranka *KPÚV vz. 38* („Škoda").

ir visai negaminta. Reali ir tikrai efektyvi (sėkmingi apie 90 proc. pataikymų į tanką) kovos priemonė galėjo būti tik 75 mm prieštankinė patranka Pak-40 su „normaliu" užtaisu.

Pajėgų sutelkimo principas, apie kurį kalbėjome aptardami tankų kariuomenės svarbą, galioja ir organizuojant prieštankinę gynybą. Nestebina ir kad abi pusės (Vokietija ir SSRS) savo ginkluotųjų pajėgų struktūroje kūrė ir specialius prieštankinius dalinius. Vermachte prieštankinės gynybos sustiprinimo pagrindinis elementas buvo standartinis batalionas (30 vien. 37 mm kalibro patrankų) su mechanine trauka (automobiliai) – lygiai kaip ir bet kurioje pėstininkų divizijoje. Su tais pačiais kovinio efektyvumo apribojimais, kuriuos sudarė pasirodę mūšio lauke tankai T-34 ir KV. Iki 1941 m. birželio 22 d. tokių batalionų visame Rytų fronte tebuvo 6 (šeši). Taigi 216 papildomų „tarškynių" nuo Baltijos iki Juodosios jūros.

Tačiau tai dar ne viskas. Buvo juk ir „visa Europa", iš kurios Hitleriui atiteko pora šimtų Čekoslovakijoje paimtų 1938 m. pavyzdžio 47 mm prieštankinių patrankų „Škoda" (ši sistema pagal šarvamušio sviedinio svorį ir jo pradinę energiją 15–20 proc. lenkė sovietų „keturiasdešimtpenktukę"). Kadangi dėl primityvios ir pasenusios ratų konstrukcijos jos nebuvo galima tempti didesniu negu 15 km / val. greičiu, vokiečiai nusprendė šią patranką užrioglinti ant lengvojo tanko Pz I važiuoklės. Taip atsirado stebėtinas „objektas", pavadintas tankų naikintoju „Panzerjäger I".

Jei pamėgintume rasti šio įrenginio analogų tarp Raudonosios armijos šarvuotosios technikos priemonių, tai įsivaizduokime tanką T-26 nupjautu bokštelio stogu ir užpakaliu (vokiečių „naikintojo" patranka buvo įtaisyta atviroje šarvuotoje kabinoje). Pagal šarvų (13–15 mm), variklio galią (90–100 AG) ir ginkluotę jie buvo panašūs. Didžiausias skirtumas tas, kad vokiečių lengvojo tanko (pakaba, transmisija) iš pradžių nebuvo apskaičiuota tokiam krūviui. Pacituosime dokumentą – Prancūzijos kampanijoje dalyvavusio 643-iojo tankų naikintojų bataliono vado ataskaitą:

„...Žygiuojant kartu su pėstininkų daliniais, išeidavo iš rikiuotės technika. Ypač dažnai gedo sankabos ir diferencialai. Tokie patys destruktyvūs rezultatai buvo ir žygiuojant kartu su tankų daliniais... Kas pusvalandį per pirmuosius 20 žygio kilometrų reikėjo sustoti ataušinti

Sovietų gamybos 76 mm divizijos patranka *F-22 (USV)* užmaskuotoje pozicijoje.

variklius, apžiūrėti, reikalui esant, patepti ir atlikti remontą. Paskui reikėdavo sustoti kas 30 kilometrų...

Iš mašinos labai prastas matomumas. Į priekį galima žiūrėti pro viršutinę bokštelio nuopjovą, dėl ko gali netekti galvos. Gatvių kautynėse įgula iš esmės negali stebėti mūšio lauko... Drąsus priešo pėstininkas gali lengvai sunaikinti įgulą rankine granata sviesdamas ją iš šono ar užpakalio...

Važiuoklės šarvai per silpni. Juos prancūzų 25 mm kalibro prieštankinės patrankos pramuša net iš toli. Bokštelio šarvus pramuša net šautuvinio kalibro kulkos... Dėl mūsų naikintojų aukštų bokštelių mūšio lauke veikti buvo labai pavojinga..." **[65]**

Tokių stebuklingų mašinų buvo parengta vos 202. Jomis aprūpinti atskirieji tankų naikinimo batalionai. Iš jų Rytų fronte kovojo aštuonetas (2 „Šiaurės" armijų grupėje, 5 „Centro" armijų grupėje, 1 „Pietų" armijų grupėje).

Pagal etatus kiekviename batalione turėjo būti 3 kuopos po 9 mašinas, bet iš tikrųjų jų buvo mažiau, vidutiniškai batalione po 20. Dar dvi kuopos priklausė 900-ajai motorizuotajai brigadai ir SS brigadai „Leibstandarte SS Adolf Hitler". Įsiveržimo į SSRS išvakarėse vokiečiai pradėjo gaminti 47 mm pokalibrius sviedinius, o tai padidino šio savaeigio pabūklo šarvų pramušamąją galią, bet ir su jam būdingais tais pačiais trūkumais, apie kuriuos kalbėta anksčiau. „Panzerjäger" naudojimo mūšyje Rytų fronte praktika patvirtino jo ankstesnę reputaciją. 1941 m. liepą 521-ojo bataliono vadas pranešė:

„Atakuojant priešo pozicijas, turinčias prieštankinių pabūklų bei kitos artilerijos, kaip tai buvo prie Mogiliovo, aukštas bokštelis tapo geru taikiniu ir pancerjegeris buvo sunaikinamas anksčiau, negu galėjo stoti į mūšį. Arti sprogus sunkiosios artilerijos sviediniui, skeveldros pramuša ploną šarvą – taip buvo prie Rogačiovo. Rusų 45 mm prieštankinė patranka pramuša šarvą iš 1200 m atstumo. 1-oji kuopa tuose mūšiuose neteko 5 mašinų, iš kurių tik 2 buvo galima sutaisyti...“

Taigi vokiečių „tankų naikintojas“ buvo iš pačių pradžių pasmerktas nesėkmei. Prieštankinė patranka turi būti lengva, kompaktiška ir nepastebima arba jai reikia naudoti vidutinio (dar geriau – sunkiojo) tanko važiuoklę su itin tvirtais šarvais, kad būtų galima stoti į dvikovą su bet kokiu priešo tanku. PTG patranka su lengvojo tanko važiuokle ir tik nuo kulkų saugančiais šarvais – tai aiškus absurdas.

SSRS eita kitu keliu. Siekiant sustiprinti prieštankinę gynybą, pasitelkti ne batalionai ir net ne pulkai. 1941 m. balandžio 23 d. SSRS SSKP(b) ir LKT potvarkiu bei GLK atitinkamomis direktyvomis buvo įformintas sprendimas suformuoti 10 vyriausiosios vadovybės rezervo prieštankinės artilerijos brigadų (penkias Kijevo, tris Vakarų ir dvi Pabaltijo YKA). Karas prasidėjo anksčiau, negu planavo Stalinas, ir iš esmės didžioji dalis PTG iki birželio 22 d. nebuvo visai sukomplektuota. Bet verta šią struktūrą panagrinėti detaliau, kad įvertintume sovietų karinės bei politinės vadovybės ketinimų svarbą bei mastus.

Pagal patvirtintą etatų sąrašą prieštankinės artilerijos brigadoje buvo 2 artilerijos pulkai po 5 divizionus kiekviename, iš viso 10 divizionų, 120 PTG pabūklų brigadoje. Jos prieštankinių ginklų kalibras – ne mažesnis kaip 76 mm (patranka F-22; sviedinio pradinis greitis ir šarvų pramušamumas šiek tiek didesnis, negu anksčiau, 6 lentelėje pateiktos patrankos USV). Šiomis patrankomis buvo ginkluoti 4 divizionai ir per artimiausius dvejus metus, kol pasirodė „tigrai“ ir „panteros“, to užteko pamušti bet kuriam Vermachto tankui.

Tačiau tie, kurie kūrė prieštankinės brigados etatų sąrašą, šiuos reikalus tvarkė netgi griežčiau. Dar brigados 4 divizionai buvo ginkluojami 1939 m. pavyzdžio 85 mm zenitinėmis patrankomis 61-K. Naudoti šį ginklą jau buvo „pernelyg žiauru“ – 1 km atstumu zenitinė galėjo pramušti 110 mm storio šarvo plokštę, o vokiečiai nieko panašu neturėjo nė brėžiniuose. Bet ir to buvo dar mažai. Prieštankinei brigadai skirta ir 2 divizionai 105 mm patrankų!

Kadangi vokiečių „žaibo karo“ patirtis Prancūzijoje parodė, kad Vermachto tankų divizijų puolimą nuolat remia pikiruojamieji bombonešiai, prieštankinei brigadai skirta neįprastai daug priešlėktuvinės gynybos priemonių: 16 greitašaudžių 37 mm zenitinių patrankų ir 36 didelio kalibro kulkosvaidžių DŠK. Be to, brigadai priskirti minuotojų pionierių bei autotransporto batalionai. Iš viso brigadoje turėjo būti 5322 žmonės, 11 lengvųjų automobilių, 707 sunkvežimiai ir specialiosios mašinos, 165 vikšriniai vilkikai.

„Kam daug duodama, iš to daug reikalaujama.“ Raudonosios armijos vadovybė su prieštankinėmis brigadomis siejo dideles viltis. Tai aiškiai liudija 1941 m. birželio 3 d. Kijevo

YKA štabo viršininko patvirtintas dokumentas „Laikini nurodymai dėl PTABr (prieštankinės artilerijos brigados) kovinio rengimo, kovinio naudojimo ir kovos rikiuotės". **[67]**

Naudoti kautynėse reikėjo taip. 3–4 pločio fronto ruože prieštankinės artilerijos brigada turėjo sustabdyti 400–500 priešo tankų puolimą (ir tai ne klaida). Be to, tikėtasi, jog plieninė lavina judės *„nuosekliomis bangomis po 20–30 priešo tankų fronto kilometre, t. y. maždaug penkios bangos"*, 15 km/val. greičiu (250 m/min.) Brigados kovos rikiuotę numatyta išdėstyti dviem ešelonais: pirmajame 4 divizionai 76 mm patrankų ir vienas divizionas 107 mm patrankų pavojingiausiame ruože, 4 divizionai 85 mm patrankų, 4 divizionai 85 mm patrankų ir 1 divizionas 107 mm (t. y. galingesnių pabūklų) paliekama brigados vado rezervui – naikinti į gynybos gilumą prasiveržusiems sunkiesiems tankams.

Pirmojo ešelono veiksmai aprašyti taip: *„Kiekvienas pabūklas iš 1200 m atstumo gali mažiausiai 3–4 kartus per minutę taikliai iššauti, iš jų 1 šūvis išveda tanką iš rikiuotės* (atsižvelgiant į naudojamų ginklų galią, tai visai realistinis įvertinimas – M.S.). *Taigi pirmasis ir antrasis tankų ešelonai visiškai išvedami iš rikiuotės nepasiekę šaudymo pozicijų per 200 metrų."* Kitaip sakant, manyta, kad viena patranka turi išvesti iš rikiuotės keturis priešo tankus anksčiau, negu tankai išriedės į šaudymo pozicijas. Kaip turi būti veikiama toliau, „Laikinuosiuose nurodymuose" neparašyta, tikriausiai tikėtasi, jog priešas po tokių skerdynių nutrauks ataką ar patys atkakliausieji tankai bus sunaikinti šaudant iš brigados antrojo ešelono pabūklų.

Štai tokia kariuomenė buvo kuriama SSRS penktojo dešimtmečio pradžioje. Didžiulė, aprūpinta kalnais naujausios ginkluotės. Argi šie tūkstančiai ir dešimtys tūkstančių tankų, pabūklų, minosvaidžių nebuvo pakankamas pagrindas tikėtis kare triuškinamo laimėjimo?

Teisingas atsakymas – ne. Patrankos pačios nekariauja, kariauja žmonės. Ši triviali, bet ir pati svarbiausia mintis užfiksuota Raudonosios armijos Lauko statute: *„Visų vertingiausia DVRA yra Stalino epochos naujasis žmogus. Jam mūšyje tenka lemiamas vaidmuo. Be jo visos techninės kovos priemonės yra negyvos, jos tampa grėsmingu ginklu jo rankose. Visas DVRA karinis personalas ugdomas bolševikinio aktyvumo, drąsios iniciatyvos, nepalenkiamo polėkio, nepalaužiamo atkaklumo ir nuolatinio siekio mušti priešą dvasia"* (PU-39, 6 punktas). Beje, autoritetingo SSRS gynybos liaudies komisaro (vėliau – gynybos komiteto prie LKT pirmininko) nuomone, liaudis ir šiaip veržėsi į mūšį, be jokio ugdymo. Kalbėdamas 1939 m. gegužės 1-osios parade, drg. Vorošilovas žodis žodin pareiškė štai ką: *„Sovietų liaudis ne tik moka, bet ir mėgsta kariauti!"* **[68]**

Kitas klausimas. Ar buvo iš Stalino aplinkos generolų ir maršalų, liaudies komisarų ir partijos sekretorių bent vienas, kuris galėjo pasakyti jam maždaug taip: „Koba, pusė šalies tavęs nekenčia kaip nieko kito, kiti stengiasi išgyventi kaip įstengia. Jau po didelio, tikro karo pirmųjų šūvių visa tavo „nenugalima kariuomenė" išsilakstys po miškus ar pasiduos nelaisvėn." Teisingas atsakymas – ne. Tokių drąsuolių neatsirado. Nė vieno žmogaus. Štai kodėl draugas Stalinas ir jo maršalai kūrė drąsius planus, apie kuriuos kalbėsime kitame skyriuje.

1.2. SKYRIUS

Didysis žaidimas

Nuo V. Suvorovo knygos „Ledlaužis" pasirodymo akimirkos SSRS 1939–1940 m. karinio planavimo klausimai tapo (ir yra iki šiol) vieni iš pačių opiausių visuomenės diskusijos temų. „Sovoko" (žargoniškas Sovietų Sąjungos pavadinimas) patriotams" aršiai, apsiputojus neigti faktą, jog Raudonoji armija turėjo planų įsiveržti į Europą, tapo šaunumo, garbės ir didvyriškumo išraiška. Tai neigti jie ketina iki galo, ignoruodami bet kokius argumentus ir faktus su žinomos anekdotų serijos, kurioje vyriškis be trumpikių aptinkamas svetimame miegamajame, herojaus buku atkaklumu... Viskas, ką apie tai norėjau pasakyti, išdėstyta straipsniuose „Trys draugo Stalino planai" ir „Pirmasis smūgis". **[69]** Kas nori, gali perskaityti. Tačiau dar tikrai šia tema yra apie ką kalbėti, konkrečiai, reikia išplėsti jos chronologines ribas (mūsų laukia nemaža „nuostabių atradimų", kai pradėsime nagrinėti SSRS dalyvavimo 1938 m. „Sudetų krizėje" klausimą). Šios knygos puslapiuose pradėti didelę diskusiją „Suvorovo tema" neketiname ir iškart pasitelksime svarbiausius faktus, jais remdamiesi, darysime išvadas.

1927 m. lapkričio 7 d. Raudonosios armijos paradas priešais Lenino mauzoliejų. Nuo pat sovietų kariuomenės įkūrimo bolševikų vadai neslėpė, kad jų kariai kausis tik priešo teritorijoje ir niekada – savojoje.

Dokumentai

Bent jau tie, kurie šiuo metu yra prieinami. 13 tekstinių dokumentų, sudarytų nuo 1940 m. vasaros iki 1941 m. gegužės ir tiesiogiai atskleidžiančių karo prieš Vokietiją plano kūrimą. Tai:

- SSRS gynybos liaudies komisaro ir Raudonosios armijos generalinio štabo viršininko aiškinamasis raštas, skirtas SKP(b) CK, J. Stalinui ir V. Molotovui, „Dėl SSRS ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo Vakaruose ir Rytuose pagrindų," b/n, ne vėliau kaip 1940 m. rugpjūčio 15 d. **[70]**
- 1940 m. rugsėjo 18 d. dokumentas analogišku pavadinimu Nr. 103202. **[71]**
- 1940 m. spalio mėn. SSRS gynybos liaudies komisaro ir Raudonosios armijos generalinio štabo viršininko aiškinamasis raštas SKP(b) CK, J. Stalinui ir V. Molotovui Nr. 103313 (šis dokumentas paprastai vadinamas „Strateginio išskleidimo patikslintu spalio planu"). **[72]**
- 1940 m. spalio 25 d. SSRS gynybos komisaro direktyva Leningrado KA vadui, įpareigojanti sukurti operatyvinio išskleidimo planą, b/n. **[73]**
- 1940 m. lapkričio 28 d. SSRS gynybos liaudies komisaro nurodymai kuriant Kijevo YKA armijų operatyvinio išskleidimo planą, b/n. **[74]**
- Kijevo YKA štabo viršininko aiškinamasis raštas dėl Pietvakarių fronto karo tarybos sprendimo kuriant operatyvinio išskleidimo planą, b/n, ne vėliau kaip 1940 m. gruodžio mėn. **[75]**
- SSRS liaudies komisaro direktyva dėl Pabaltijo YKA armijų operatyvinio išskleidimo plano kūrimo, b/n, ne vėliau kaip 1941 m. sausio mėn. **[76]**
- Raštas dėl Vakarų fronto veiksmų plano, b/n, ne vėliau kaip 1941 m. vasario mėn. [77]
- SSRS liaudies komisaro direktyva dėl Pabaltijo YKA armijų operatyvinio išskleidimo plano kūrimo, b/n, ne vėliau kaip 1941 m. kovo 3 d. **[78]**
- 1941 m. kovo 11 d. SSRS gynybos liaudies komisaro ir Raudonosios armijos generalinio štabo viršininko aiškinamasis raštas „Patikslintas SSRS ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo Vakaruose ir Rytuose planas" SKP(b) CK, J. Stalinui ir V. Molotovui, b/n. **[79]**
- SSRS gynybos liaudies komisaro direktyva dėl Vakarų YKA kariuomenės operatyvinio išskleidimo plano sukūrimo, b/n. 1941 m. balandžio mėn. **[80]**
- 1941 m. balandžio 11 d. SSRS gynybos liaudies komisariato direktyva dėl Leningrado KA kariuomenės operatyvinio išskleidimo plano sukūrimo, b/n. **[81]**
- Siūlymai dėl Sovietų Sąjungos ginkluotųjų pajėgų strateginio išskleidimo plano, jei kiltų karas su Vokietija ir jos sąjungininkais, b/n. 1941 m. gegužės mėn. **[82]**

Taigi turime penkis Raudonosios armijos bendrojo strateginio plano variantus ir po du tekstinius dokumentus, atskleidžiančius kiekvieno iš keturių vakarinių apygardų / frontų kariuomenės operatyvinio išskleidimo planų kūrimą. Ypač svarbu pažymėti, jog šeši

Josifas Stalinas ir Klimentas Vorošilovas.

dokumentai pagal formą ir turinį yra SSRS gynybos liaudies komisaro įsakymai (direktyvos), **tai jokie „siūlymų projektų juodraščiai", o privalomi vykdyti šalies vyriausiosios karinės vadovybės įsakymai.**

Išslaptinta keletas dešimčių darbo žemėlapių (CAMO, f. 16, ap. 2951, b. 240, 244, 245), kuriuose grafiškai atskleisti ir anksčiau minėti planai, ir direktyvos, taip pat tam tikri jų kūrimo etapai (konkrečiai, yra žemėlapiai su vasario 24 d. ir balandžio 6 d. datomis, o tai nesutampa su žinomų tekstinių dokumentų sudarymo datomis, be to, žemėlapiuose nurodyta Raudonosios armijos kariuomenės grupuotės sudėtis ne visada tiksliai sutampa su tekstiniais dokumentais).

Bent jau nuo 1940 m. rugsėjo mėn. iki 1941 m. gegužės mėn. visi žinomi „didžiojo plano" variantai, kaip ir jį detalizuojantys apygardų / frontų operatyviniai planai, yra iš esmės vientisas dokumentas, kintantis tik mažai reikšmingomis detalėmis nuo vieno mėnesio iki kito. Aiškiai matyti visų šių „siūlymų", „raštų", direktyvų" ne tik prasmės, bet ir tekstinis panašumas. Kaip matrioškos vienas į kitą panašūs ir archyvuose aptikti žemėlapiai – dabar jie visai tiktų žinomam pastabumo testui „Raskite penkis skirtumus" (2 ir 3 pav., p. 90–91).

Visi dokumentai yra pasirengimo didžiulio masto puolamajai operacijai už SSRS valstybės sienos ir jos vykdymo plano aprašymas. Strateginė gynyba savoje teritorijoje juose nenagrinėjama net kaip vienas iš galimų veiksmų variantų.* Jokių kitų planų niekas taip

* Reikia pažymėti, kad Rusijos naujausioje istorijoje buvo trumpa akimirka, kai su šia akivaizdžia išvada sutiko net pripažinti oficialaus istorijos mokslo korifėjai. Štai ne kas kitas, o M. Garejevas 1991 m. liepą rašė: *„Sovietų vadovybės pagrindinių pastangų telkimo kryptis buvo pasirinkta ne strateginės gynybos operacijos interesais (tokia operacija tiesiog buvo nenumatoma ir neplanuojama), o visai kitokio pobūdžio veiksmams."*

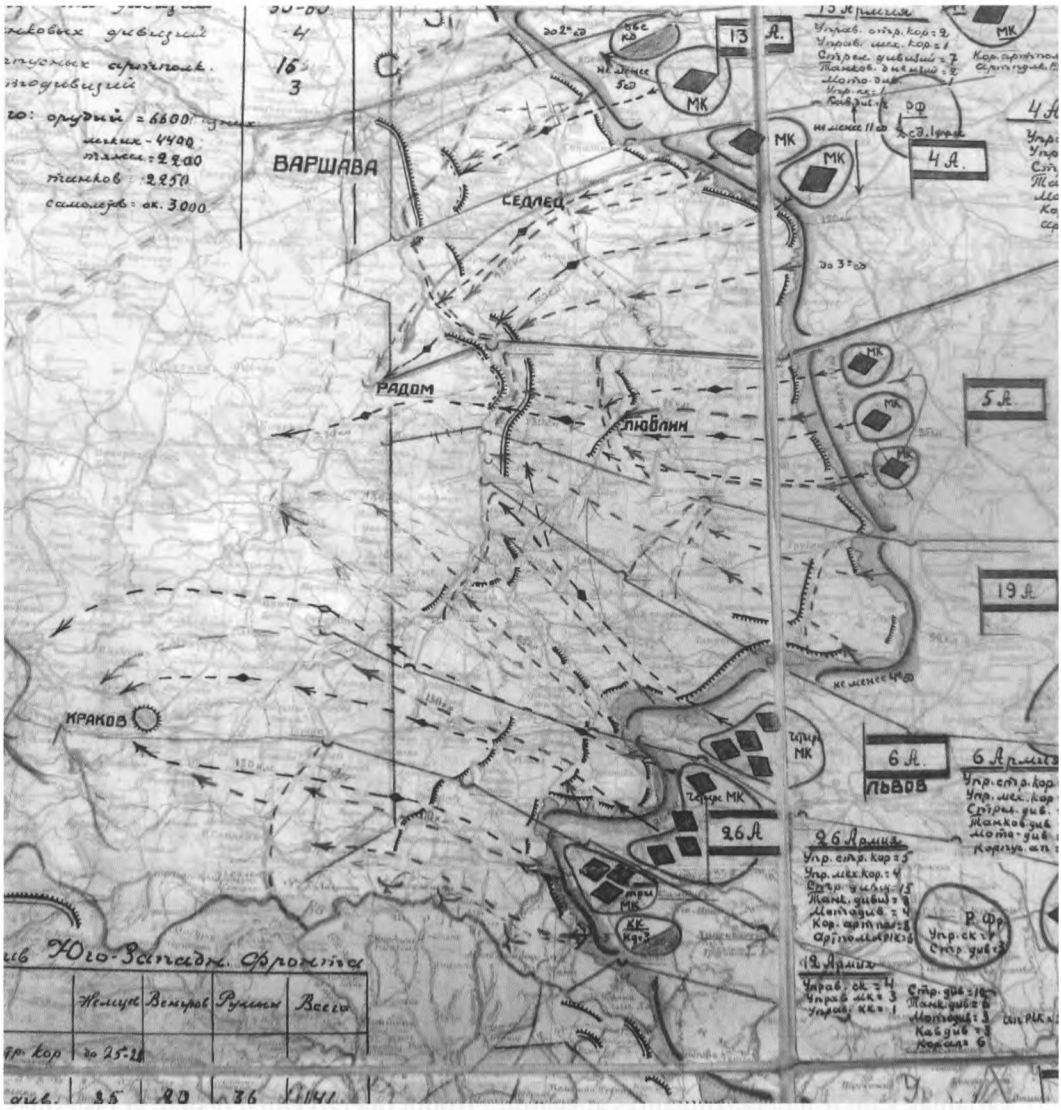

2 pav. Raudonosios armijos puolimo planas, 1941 m. vasario 24 d. variantas.

ir nerado. Atsižvelgiant į tai, jog norinčiųjų „duoti atkirtį priešiškoms užmačioms“ Rusijoje yra daug ir jų žinioje buvo ir yra visi šalies archyvai, galima su 99,99 proc. tikimybe manyti, kad jokio kito plano tiesiog nebūta.

O puolamosios operacijos sumanymas nekintamai formuluojamas taip: *„Visų naudingiausia išskleisti mūsų pagrindines pajėgas piečiau Pripetės upės, kad stipriu smūgiu Liublino, Radomo ir Krokuvos kryptimis būtų sumuštos vokiečių pagrindinės pajėgos ir jau per pirmuosius karo etapus Vokietija atkirsta nuo Balkanų šalių, atimti iš jos svarbiausias ekonomines bazes ir ryžtingai paveikti Balkanų šalis jų dalyvavimo kare prieš mus klausimais.“* **[83]**

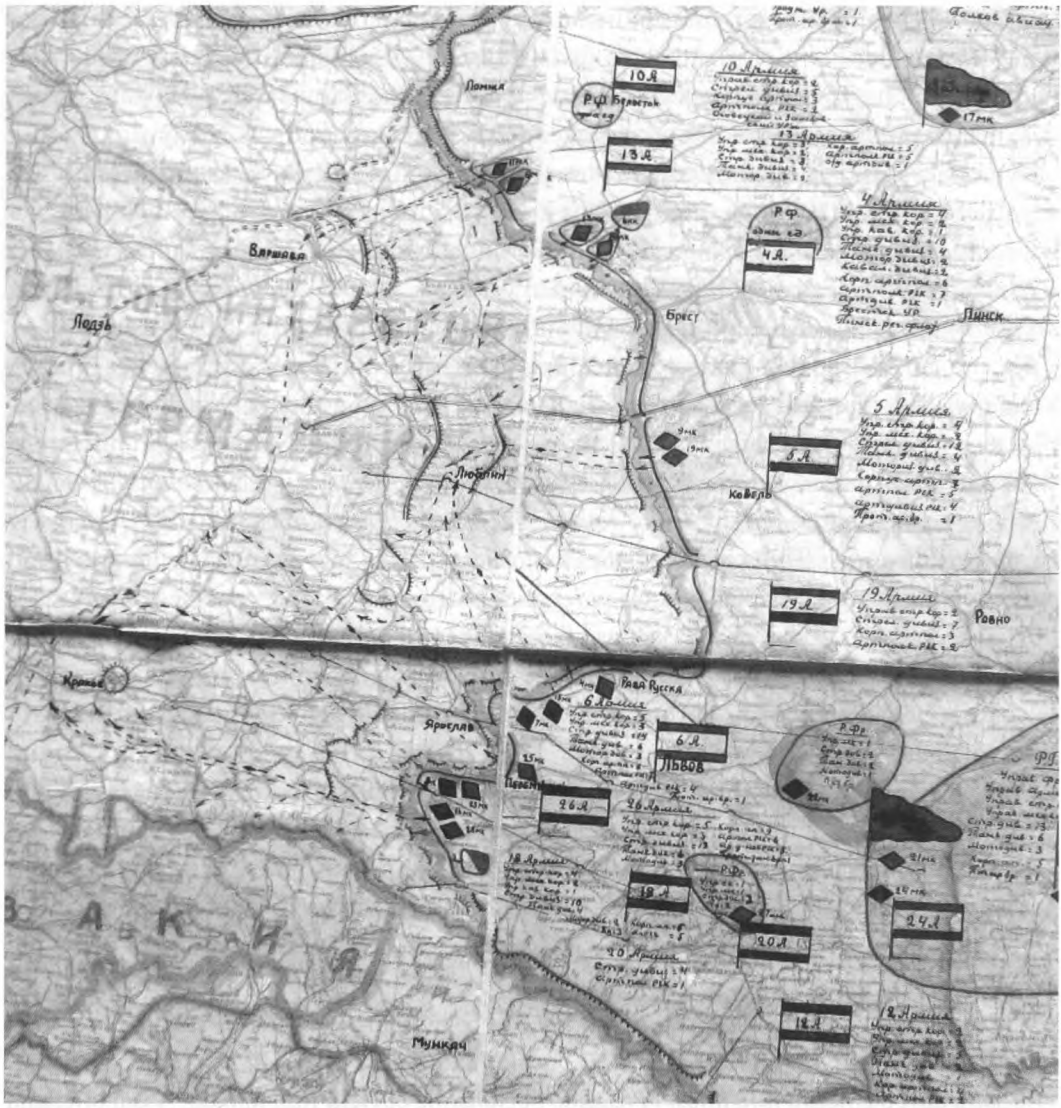

3 pav. Raudonosios armijos puolimo planas, 1941 m. balandžio 27 d. variantas.

Pagrindinį smūgį turi smogti Pietvakarių fronto kariuomenė veikdama išvien su Vakarų fronto kairiuoju (pietiniu) sparnu su užduotimi *„visiškai nugalėti priešo Liublino, Radomo, Sandomiro, Krokuvos grupuotę, forsuoti Vyslos upę, užimti Krokuvą bei Varšuvą ir pasiekti Varšuvos, Lodzės, Kroicburno, Opelno, Olomouco* (miestai Lenkijoje ir Slovakijoje už 250–350 km į vakarus nuo tuometės SSRS sienos – M. S.) *frontą“*.

Kovo (1941 m.) plano variantas* numatė tokį puolimo tempą: trečiąją dieną judrieji daliniai (t. y. tankų bei motorizuotosios divizijos) užima Liubliną, o 8-ąją operacijos dieną Krokuvą, „pagrindinėms pajėgoms pasiekti Vyslos upę iki operacijos 10-osios dienos (t. y. net pėstininkams planuotas puolimo tempas – 10–12 km kasdien). Kovo variantas dar pažymėtinas ir tuo, kad jame atsiranda tas slaptingasis žodis, be kurio „sumušti pagrindines priešo pajėgas" pakimba ore: „*Tolesnis Raudonosios armijos pagrindinių pajėgų strateginis tikslas, atsižvelgiant į aplinkybes, gali būti numatomas: „išplėsti operaciją per Poznanę* ***Berlyno*** (paryškinta mano – M. S.) *kryptimi ar veikti pietvakarių, Prahos ir Vienos, kryptimi arba smogti* [smūgį] *Torunės ir Dancigo kryptimi turint tikslą aplenkti Rytų Prūsiją.*"

Ką tuo noriu įrodyti? Visiškai nieko, nes nėra ginčytinos tezės, kurią reikia įrodyti. Raudonosios armijos karinės doktrinos puolamoji kryptis yra neginčytinas faktas. Tai ne hipotezė, o direktyvinis nurodymas, užfiksuotas jau lauko statuto PU-39 antrame punkte. „*Jei priešas mums primeta karą, Darbininkų ir valstiečių raudonoji armija bus labiausiai puolanti iš visų kada puolusių kariuomenių. Kariausime mes puldami, turėdami patį ryžtingiausią tikslą – visiškai sutriuškinti priešą jo paties teritorijoje.*" Lygiai taip pat neginčytina ir tai, kad ginkluotųjų pajėgų puolamoji kovinės parengties sistema negali būti valstybės užsienio politikos agresyvumo įrodymas. Bet kurios šalies, net pačios taikingiausios, kariuomenė kuriama siekiant laimėti. Pats efektyviausias būdas įvykdyti šią užduotį buvo, yra ir bus puolimas. „Puolimas" ir „agresija" – tai skirtingi žodžiai, iš skirtingų žodynų ir jie anaiptol ne visada yra sinonimai.

Stalino imperijos nuolatinio agresyvumo taip pat nereikia įrodinėti. Šis agresyvumas buvo išreikštas ne statuto punktuose ir ne raudonomis rodyklėlėmis operatyviniuose žemėlapiuose: jo negalima pridengti žodžių, panašių į „jei priešas mums primes karą..." „figos lapeliu". Nesutramdomas pasaulinės ekspansijos siekis buvo užfiksuotas SSRS valstybės herbe, kuriame pjautuvas ir kūjis juosė visą Žemės rutulį, o „proletariato valstybės" sienas žymėjo tik plonytė linija.

SSR Sąjungos sukūrimo deklaracijoje (1922 m. gruodžio 30 d.) tiesiai sakoma, jog naujoji valstybė „*taps patikima atrama prieš pasaulinį kapitalizmą ir nauju ryžtingu žingsniu visų šalių darbo žmonių jungimosi į Pasaulio Socialistinę Sovietų Respubliką.*" Visai oficialiai karo propaganda buvo persmelktos visos ketvirtojo dešimtmečio SSRS gyvenimo sritys.** Pačioje Maskvoje veikė globalinės ardomosios veiklos organizacijos (Kominterno), kuri, ignoruodama valstybių sienas, mėgino (laimė, nesėkmingai) Stalino valdomą diktatūrą

* Dokumento tekstas sudarytas kovo 11 d., kovo 17 d. gynybos liaudies komisaras Timošenka, generalinio štabo viršininkas Žukovas, vyriausiosios karo tarybos narys Malenkovas (ši trijulė turėjo nominalią teisę pasirašyti pačias svarbiausias direktyvas) ir gynybos komiteto prie LKT pirmininkas Vorošilovas praleido Stalino kabinete šešias (!) valandas, nuo 17.15 iki 23.30, o tai į lakonišką darbo stilių linkusiam „Šeimininkui" yra visiškai neįprasta.

** „*Et, po kokių dvidešimt metų, po gero karo išeitum ir žvilgtelėtum į Sovietų Sąjungą, sakysim, trisdešimt keturiasdešimt respubliką. Velniai griebtų, koks gerumėlis!*" Šiuos įsidėmėtinus žodžius filme „Didysis pilietis" ištarė jo pagrindinis herojus, partinis vadovas Šachovas (kurio prototipas buvo S. Kirovas). Beje, tiksliai žinoma, kad Stalinas ne tik skaitė filmo scenarijų, bet ir jam pritarė („*sudarytas jis neabejotinai politiškai sumaniai*") ir prirašinėjo paraštėse daugybę pastabų. Pikta likimo ironija: filmo kūrėjams Stalino premija buvo skirta 1941 m., likus nedaug laiko iki „gero karo" pradžios...

primesti daugelyje pasaulio šalių, vadovybės centras. Pagaliau ekspansijos siekis įgijo tiesioginę išraišką imperijos ribų plėtimu nuo 1922 iki 1953 metų.

Keitėsi tik ideologinė „pakuotė". Viskas prasidėdavo nuo įnirtingo mesijiško polėkio (*„raitijos viesulu veržias pasaulis į naują krantą"*), nuo svajonės apie naują žemę ir naują padangę, po kuria neliks vietos tokioms pasenusioms kvailystėms kaip valstybių sienos (*„kad pasaulis be Rusijų ir Latvijų gyventų vieningoj žmonijos draugėj"*), kai kam tuo net nuoširdžiai tikint, jog visas pasaulis laukia, kol bus paverstas milžinišku Stalino baraku *(„Kai ženklą sienos jau paskutinės / Kariai mūs nuo žemės nušluos / Kils vėliavos visur purpurinės, / Gėlės skleis žiedus darželiuos naujuos / Ir žmonės pasaulio saulėtojo / Paskui tave, Žemės šeštadali, / Į puotą ateis nugalėtojų / Pašlovinti didžiąją pergalę").*

Revoliucinio entuziazmo gėlės greitai nuvyto. Paskutiniąkart pavaizduoti kažką panašu į „darbo žmonių sukilimą" buvo imtasi 1939 m. gruodžio 1 d., kai per pirmąjį įsiveržimą į Suomiją buvo paskelbta apie kažkokios „Demokratinės Suomijos liaudies vyriausybės" atsiradimą. Tiesa, viso pasaulio pajuokai šios mitinės vyriausybės viršininku buvo paskirtas draugas Kuusinenas, nuo 1918 m. Maskvoje gyvenantis SKP(b) CK narys. Daugiau Stalinas taip gėdingai nesielgė ir visi „išvadavimai" vyko pagal griežtą schemą: iš pradžių karinė okupacija ir tik tada – „stichiniai" mitingai, per kuriuos „visa darbo liaudis vieningai..."

Į 1941 m. vasarą sovietų propaganda galutinai nusimetė bet kokią maskuotę. Birželio pradžioje paties SKP(b) CK sekretoriaus Ščerbakovo parengta direktyva „Dėl karinės politinės propagandos būklės" buvo sudaryta vartojant šiuos ir panašius teiginius: *„Sovietų Sąjungos užsienio politika neturi nieko bendra su pacifizmu, su taikos siekiu nepaisant nieko... Leninizmas moko, kad socializmo šalis, naudodamasi palankiai susiklosčiusia tarptautine padėtimi, turi ir privalo imtis puolamųjų karinių veiksmų iniciatyvos..."* **[84]**

Paskutinis variantas

Gegužės pradžioje atsiranda eilinis „Siūlymų dėl strateginio išskleidimo plano" variantas. Pagal operacijos sumanymą šis penktasis iš eilės (nuo 1940 m. rugpjūčio) karo su Vokietija plano variantas niekuo nesiskyrė nuo ankstesniųjų. Pagal užduotis, pagrindinių smūgių kryptis, kariuomenės išdėstymo tarp atskirų frontų proporcijų, terminų bei ribų gegužės „Siūlymai" beveik pažodžiui kartoja 1941 m. kovo 11 d. „Patikslintą strateginio išskleidimo planą." Dar kartą planuojama *„sutriuškinti vokiečių kariuomenės pagrindines pajėgas, išskleistas piečiau Demblino ir iki operacijos 30-osios dienos pasiekti frontą: Ostrolenka, Narevo upė, Lovičas, Lodzė, Kroicburgas, Opelnas, Olomoucas. Turėti tolesnį strateginį tikslą: puolant iš Katovicų rajono šiaurės ar šiaurės vakarų kryptimi, sutriuškinti vokiečių Centro bei Šiaurės frontą ir užimti buvusios Lenkijos ir Rytų Prūsijos teritoriją. Artimiausia užduotis – sutriuškinti vokiečių kariuomenę ryčiau Vyslos upės ir Krokuvos ruože, pasiekti Narevo, Vyslos upes ir užimti Katovicų rajoną..."*

Toks pats nekintamas tebėra ir „Siūlymų" kūrėjų nežinojimas apie priešo planus. Deja, „Hitlerio paslaptys ant Stalino stalo" nugulusios tik atsistatydinusių kagiebistų rašliavoje. O iš tiesų gegužės „Siūlymuose" priešo ketinimai aprašyti taip:

Vokiečių kariai vyksta į paskirties vietą.

„Labiausiai tikėtina, jog vokiečių kariuomenės pagrindinės pajėgos, sudarytos iš..., bus išskleistos piečiau Demblino–Bresto linijos smogti Kovelio, Rovno, Kijevo kryptimi. Šį smūgį tikriausiai papildys smūgis šiaurėje iš Rytų Prūsijos Vilniaus ir Rygos kryptimi, taip pat trumpi koncentriniai smūgiai iš Suvalkų ir Bresto pusės Volkovysko (Valkavisko), *Baranovičių kryptimi. Pietuose reikia tikėtis smūgių: a) Žmerinkos ruože – rumunų kariuomenės, remiamos vokiečių divizijų; b) Munkačo* (dabar Mukačevas – M.S.), *Lvovo; c) Sanoko, Lvovo ruože.“*

Šiuo atveju nėra nė menko panašumo su tikrais vokiečių planais. Pagrindinės Vermachto pajėgos („Centro“ armijų grupė) buvo išskleidžiamos ne piečiau, o šiauriau Polesės pelkių juostos (*„nuo Bresto–Demblino linijos“*). Prie Bresto sutelkta pati galingiausia 2-oji tankų armija turėjo užduotį smogti pagrindinį smūgį į 300–400 km gylį Minsko, Bobruisko kryptimi, o visai ne trumpą pagalbinį smūgį Baranovičių kryptimi. „Pietų“ armijų grupės ruože pagrindinį smūgį smogė 1-oji tankų grupė, bet ne per pelkėtą Kovelio mišką, o 50–60 km piečiau, Ustilugo, Kristinopolio (dabar Červonogradas) ruože. Karpatuose (*„Munkačo, Lvovo ir Sanoko, Lvovo ruože“*) visai nebuvo jokios vokiečių kariuomenės (išskyrus vadinamąsias saugos, t. y. policijos, divizijas). Smūgis pietuose, po „Lvovo kyšulio“ pagrindu (*„Žmerinkos ruože“*) buvo smogtas, bet po trijų savaičių nuo karo pradžios, jau visai kitokiomis operatyvinėmis aplinkybėmis.

Beje, tokia itin klaidinga nuomonė dėl priešo ketinimų buvo „sunulinta“ dėl to, kad „Siūlymų“ sudarytojai visai nesirengė priešui sudaryti galimybių realizuoti jo (priešo) puolamuosius planus: *„Atsižvelgiant į tai, kad Vokietija šiuo metu laiko savo kariuomenę mobilizuotą, su išskleistomis užnugario struktūromis, ji turi galimybę aplenkti mus ir smogti netikėtą smūgį. Siekiant tam užkirsti kelią, manau, jog būtina jokiu būdu neleisti imtis iniciatyvos Vokietijos vadovybei, išskleisti kariuomenę aplenkiant priešą ir atakuoti vokiečių kariuomenę tą akimirką, kai ji dar bus skleidimosi stadijoje ir nesuspės sudaryti fronto bei suorganizuoti kariuomenės rūšių sąveikos.“*

Raudonosios armijos maršalas Semionas Timošenka ir armijos generolas Georgijus Žukovas 1940 m. stebi kariuomenės mokymus.

Verta pagal galimybę patikslinti šio dokumento sudarymo ir aptarimo chronologiją. Šis plano variantas, kaip ir kiti, buvo parašyti generalinio štabo operatyvinės valdybos viršininko pavaduotojo majoro Vasilevskio ranka. Dokumentas surašytas SSRS liaudies komisaro blanke, nurodytas tik mėnuo, tikslios datos nėra. Stalinas, kuriam skirti „Siūlymai", šį kartą vadinamas LKT pirmininku. Taigi dokumentas negalėjo būti sudarytas anksčiau kaip 1941 m. gegužės 5 d. [**89**]

Dabar pasinaudosime tokiu chrestomatiniu šaltiniu, koks yra „Stalino kabineto lankymų žurnalas". Kad skaitytojui būtų patogiau, informaciją išdėstysime 7 lentelėje, iš kurios matyti, su kuo ir kiek laiko Stalino kabinete išbuvo gynybos liaudies komisaras Timošenka ir generalinio štabo viršininkas Žukovas.

7 lentelė

Data	Kas dar buvo	Trukmė
Gegužės 10 d.	Molotovas, Malenkovas	1 val. 50 min.
Gegužės 12 d.	Molotovas, Kaganovičius, Voznesenskis	1 val. 35 min.
Gegužės 14 d.	Kaganovičius	1 val. 55 min
Gegužės 19 d.	Molotovas, Vatutinas	1 val. 25 min.
Gegužės 23 d.	Molotovas, Kaganovičius	2 val. 20 min.

Pastaba: iš tikrųjų gegužės 23 d. Timošenka su Žukovu Stalino kabinete išbuvo 2 val. 55 min., bet paskutinės 35 min. skirtos pasitarimui su aviacinės ginkluotės konstruktorių grupe.

Mano nuomone, susidaro visai aiškus vaizdas. Gegužės 10 d. Šeimininko kabinete susirinko (ir be jokio nebūtino žmogaus) kaip tik ta grupė, kuri yra daugelį kartų minėta kaip „SSRS aukščiausioji politinė vadovybė". Molotovas – formalus Stalino pavaduotojas vyriausybėje ir iš tiesų „antrasis žmogus šalyje"; Malenkovas – CK sekretorius, vyriausiosios karo tarybos narys, ir du aukščiausieji karinės žinybos vadovai (Timošenka ir Žukovas). Trejetas, kuris nominaliai turėjo teisę pasirašinėti pačias svarbiausias direktyvas, ir Stalinas su Molotovu, kurie iš tikrųjų patvirtindavo pagrindinius politinius sprendimus.

Visai pagrįstai galima manyti, kad kaip tik tada, gegužės 10 d., „Siūlymai" pirmąkart pateikti Stalinui. Paskui, gegužės 12 ir 14 d., karo su Vokietija planas detaliai išplėtotas. Labai pažymėtina yra tai, jog pasitarime net dukart dalyvavo susisiekimo kelių liaudies komisaras Kaganovičius. Tvarkant grynai karinius, operatyvinius reikalus jis tiesioginio vaidmens neturėjo, bet jei buvo kalbama ne apie tolimos ateities planus, o visai praktinius ginkluotųjų pajėgų išskleidimo veiksmus, tai be geležinkelių niekaip neišsiversi ir šiame etape garvežiai bei vagonai nepalyginamai svarbesni už tankus. Nėra atsitiktinis dalykas ir (labai trumpai, vos 15 minučių) SSRS „Gosplano" pirmininko Voznesenskio pasirodymas. Kai kalbama apie pajėgų strateginį išskleidimą, negalima išsiversti be mobilizacijos, kuri neišvengiamai sutrikdo įprastinės ūkinės veiklos ritmą.

Paskui, nuo gegužės 14 iki 19 d., prasideda pasitarimų pauzė ir kaip tik tuo metu Vasilevskis pasirašo gegužės 15 d. žemėlapį. Vėliau, gegužės 19 d. į Stalino kabinetą susirinko visas trejetas plano kūrėjų, įskaitant ir generalinio štabo viršininko pavaduotoją Vatutiną – labai retą Stalino kabineto lankytoją. Tad visai pagrįstai galima manyti, jog buvo svarstomas pakoreguotas strateginio išskleidimo planas su patikslinimais, padarytais pagal gegužės 10, 12 ir 14 d. pasitarimų rezultatus. Pagaliau gegužės 23 d. šis patikslintas variantas galėjo būti vėl (ir labai atidžiai – 2 val. 20 min.) aptartas dalyvaujant „pagrindiniam geležinkelininkui" Kaganovičiui.

1941 m. gegužės 23 d. įvyko aiškiai neįprastas, daugelį valandų trukęs pasitarimas. Pirmieji į Stalino kabinetą įėjo Molotovas, Timošenka, Žukovas ir Vatutinas. Po 50 min. prie jų prisijungė penkių vakarinių pasienio karinių apygardų kariuomenės vadai, taip pat karo tarybų nariai ir šių apygardų KOP vadai bei Raudonosios armijos KOP vyriausiosios valdybos viršininkas Žigariovas. Šis dalyvių gausa neįprastas pasitarimas vyko 2 val. 30 min. Nieko panašu nebuvo nei iki gegužės 24 d., nei po šios datos iki pačios karo pradžios.

Štai ir viskas, kas dabar žinoma apie gegužės 24 d. pasitarimą. Sovietų oficiali istoriografija neišspaudė nė žodžio apie pasitarimo turinį ir gegužės 24-ąją primtus nutarimus. Nieko savo atsiminimuose nepranešė ir iki Stalino mirties išgyvenę pasitarimo dalyviai, kurių buvo labai nedaug. XXI a. pradžioje išslaptinti 1941 m. gegužės SKP(b) CK politinio biuro protokolų ypatingieji aplankai (RGASPI – Rusijos valstybės socialinės ir politinės istorijos archyve – RVSPIA), f. 17, ap. 162, b. 34–35), taip pat juose nėra nė menkiausios užuominos apie šį pasitarimą. Nepagelbės mums ir vokiečių archyvai – niekas iš to pasitarimo dalyvių nebuvo patekęs į vokiečių nelaisvę. Belieka konstatuoti, kad vien faktas, jog visa, kas susiję

su gegužės 24 d. pasitarimu, totaliai įslaptinta, savaime daug ką sako: jei ten būtų aptariami šalies gynimo, pasirengimo atremti hitlerininkų įsiveržimą planai, tai atitinkamos citatos būtų įtrauktos į visus mokyklinius vadovėlius...

Chronologine tvarka paskutinis iš dabar prieinamų prieškarinių strateginio planavimo dokumentų yra 1941 m. birželio 13 d., b/n „Pažyma apie SSRS ginkluotųjų pajėgų išskleidimą, jei kiltų karas Vakaruose". **[90]** Dokumentas parašytas Vatutino ranka. Jame nėra kovos veiksmų plano, puolimo terminų ir ribų. Tik labai ilga eilė armijų, korpusų ir divizijų.

Savaime šis dokumentas, siekiant suprasti Stalino ketinimus ir karinius planus, maža kuo pagelbsti. Bet kartu su 1941 m. gegužės 15 d. žemėlapiu jis galutinai „viską sudėlioja į savo vietas." Birželio 13 d. pažyma tiksliai aprašo tą Raudonosios armijos grupuotę, kuri pavaizduota gegužės 15 d. žemėlapyje. Sutampa ir armijų numeriai, ir jų kovinė sudėtis, ir mechanizuotųjų korpusų numeriai, ir junginių perdavimo iš vidinių apygardų į pasienio apygardas (frontus) schema. Turėdami šiuos du dokumentus, galime pagrįstai manyti, kad kaip tik tas karo planas, kuris užfiksuotas gegužės „Siūlymuose" su papildymais bei pakeitimais, padarytais aptariant jį Stalino kabinete, liko galiojančiu dokumentu. Jokio kito strateginio išskleidimo plano bent jau iki 1941 m. birželio 13 d. neatsirado.

„Negirdėtas įžūlumas..."

1941 m. birželio 22 d. auštant pirmąjį smūgį smogė Hitleris. Veiksmų iniciatyva atiteko vokiečių vadovybei. Kodėl? Kažin ar atsiras kitas klausimas, kuris būtų pusę šimtmečio taip aistringai nagrinėjamas. Nedrįsdami „nuplėšti uždangų" ir atskleisti „visą tiesą", pamėginsime surinkti ir susisteminti nedaugelį žinomų dokumentų bei faktų.

Pirmiausia nuspręsime, kaip kelti klausimą: kas, tiesą sakant, 1941 m. birželio 22-ąją įvyko? Kas įvyko ne atsižvelgiant į mūsų dabartines žinias, o remiantis tų įvykių aukštus postus užimančių amžininkų nuomone. XXI a. pradžioje išslaptinti archyvų fondai leidžia konkrečiai ir tiksliai atsakyti į klausimą, kaip birželio 22-ąją įvertino Raudonosios armijos vyriausioji vadovybė.

„Raudonosios armijos generalinio štabo operatyvinė suvestinė Nr. 01 1941-06-22 10.00 1941-06-22 4.00 vokiečiai be jokios dingsties surengė antskrydžius prieš mūsų aerodromus bei miestus ir jų sausumos kariuomenė peržengė sieną... (toliau detaliai, trijuose puslapiuose, pateikiama iki to meto Maskvoje gautų pranešimų suvestinė iš pirmųjų mūšių vietų – M.S.). *Frontų vadovybė pradėjo vykdyti priedangos planą ir judriosios kariuomenės aktyviais veiksmais stengiasi sunaikinti perėjusius sieną priešo dalinius. Priešas,* ***aplenkęs mūsų kariuomenę išskleidimo sparta*** (paryškinta mano – M.S.), *Raudonosios armijos dalinius, atliekančius pradinių pozicijų pagal priedangos planą užėmimo procesą, privertė stoti į mūšį. Naudodamasis šiuo pranašumu priešas atskiruose ruožuose įstengė iš dalies pasiekti kai kurių laimėjimų."* **[97]** Taškas. Citatos pabaiga.

Operatyvinę suvestinę Nr. 1 pasirašė generalinio štabo viršininkas armijos generolas Žukovas. Operatyvinė suvestinė Nr. 2 paskelbta birželio 22-osios vakarą*, ją vietoj Žukovo (jau išskridusio į Pietvakarių fronto štabą, į Tarnopolį) pasirašė generalinio štabo viršininko pavaduotojas generolas leitenantas Malandinas. Dienos įvykiai apibūdinti taip: *„Vokietijos reguliarioji kariuomenė per 6-22 kovėsi su SSRS pasienio daliniais pasiekdami nedidelių laimėjimų atskiruose ruožuose. Antroje dienos pusėje, atvykus Raudonosios armijos lauko kariuomenės priešakiniams daliniams, vokiečių kariuomenės atakos didžiojoje dalyje mūsų sienos atmuštos su priešo patirtais nuostoliais.“* **[98]**

Birželio 22 d. 9 valandą vakaro fronto vadovybei išsiųsta direktyva Nr. 3. Aukščiausioji karo taryba (Timošenka, Žukovas, Malenkovas) vėl konstatavo, jog *„priešas, patirdamas didelių nuostolių, pasiekė nedidelių laimėjimų nurodytuose ruožuose...“* Toliau direktyvoje keliama užduotis *„stipriais koncentriniais smūgiais apsupti ir sunaikinti“* į sovietų teritoriją prasiveržusį priešą, peržengti sieną ir iki birželio 24 d. pabaigos užimti Suvalkus ir Liubliną. **[99]**

Birželio 22-osios vakare buvo sudaryta ir generalinio štabo žvalgybos valdybos eilinė suvestinė. Šis dokumentas dar įdomesnis:

„Raudonosios armijos GŠ ŽV žvalgybos suvestinė Nr. 1/660724 iki 1941-6-22 20.00“

1. Vykstant kovos veiksmams, per 1941-6-22 dieną 6.20 gavome turėtų duomenų faktinį patvirtinimą apie toliau minimą priešo grupuotę, esančią prie pačios SSRS sienos... (toliau – ilgas septynių puslapių sąrašas – M.S.).

IŠVADA: Priešas per 6-22 metė į mūšį dideles pajėgas, būtent: 37–39 pėstininkų, 5 motorizuotąsias, 8 tankų, o iš viso 50–52 divizijas. Tačiau tai sudaro tik maždaug 30 proc. prieš fronto sutelktų priešo pajėgų.“ **[100]**

Taip, būtent taip Raudonosios armijos GŠ žvalgybos valdybos viršininkas armijos generolas Golikovas su teisėtu pasididžiavimu dėl nuveikto darbo pradeda 1941 m. jo žinybos sudarytą birželio 22 d. suvestinę („gavome turėtų duomenų faktinį patvirtinimą...“). Dėl birželio 22-osios dienos įvykių bent kiek nerimauti draugas Golikovas priežasčių nemato. Deja, tikrosios priešo grupuotės jis taip pat nemato. Net pagal tiksliausius ir santūriausius duomenis** vokiečiai pirmąją karo dieną į kautynes metė 72 divizijas (59 pėstininkų, 11 tankų, 1 motorizuotąją ir 1 kavalerijos), o tai apie 60 proc. Rytų fronte buvusios Vermachto bendros trijų armijų grupių kariuomenės.

Kitoje suvestinėje GŠ žvalgybos valdyba kiek geriau įvertino veikiančią priešo grupuotę (*„Veikiančių priešo pajėgų bendras divizijų skaičius 6-23 pabaigoje yra 62–64 divizijos“*), bet baigia dokumentą optimistine išvada: *„Atsižvelgiant į didelę priešo pajėgų persvarą, lyginant su mūsų priedangos divizijomis, jo pagrindinių smūgių ruožuose reikia mūsų kariuomenės*

* Suvestinė formaliai pažymėta kaip „iki 1941-6-22 20.00“, bet pagal originale esančias atžymas matyti, kad į generalinio štabo šifravimo skyrių birželio 22-osios suvestinę dokumentas atiduotas birželio 23-iosios rytą.

** Priminsiu, kad sovietų istoriografijos tradicinėje versijoje klastingas ir netikėtas užpuolimas buvo įvykdytas Vokietijos ir jos sąjungininkų 190 divizijų pajėgomis.

veiksmus per birželio 22 ir 23 d. apskritai įvertinti kaip sėkmingus, o priešo pasistūmėjimo tempą pripažinti menku." **[101]** Taip buvo apibūdinta padėtis, kai vokiečiai plačiu frontu forsavo Nemuną, priartėjo prie Vilniaus, užėmė Gardiną, Kobriną ir Pružanus, o iš pagrindinių priešo smūgių ruožuose atsidūrusių 11-osios ir 4-osios armijų jau liko tik numeriai...

Kad vaizdas būtų aiškesnis, žinoma, reikia prisiminti ir direktyvą Nr. 2, parengtą birželio 22 d. 7 val. 15 min. Formaliai dokumentas parengtas vyriausiosios karo tarybos vardu, pasirašytas Timošenkos, Žukovo ir Malenkovo, bet visas trejetas tuo metu dalyvavo Stalino, kuris, reikia manyti, ir buvo jos tikrasis autorius, kabinete vykstančiame pasitarime:

„1941 m. birželio 22 d. 04 valandą ryto vokiečių aviacija be jokios dingsties įvykdė antskrydžių prieš mūsų aerodromus ir miestus išilgai vakarų sienos ir juos bombardavo. Tuo pačiu metu įvairiose vietose Vokietijos kariuomenė pradėjo šaudyti iš artilerijos ir peržengė mūsų sieną. Dėl Vokietijos įvykdyto negirdėtai įžūlaus Sovietų Sąjungos užpuolimo ĮSAKAU:

1.Kariuomenei visomis pajėgomis bei priemonėmis užgriūti priešo pajėgas ir sunaikinti rajonuose, kuriuose jos pažeidė sovietų sieną.

2.Žvalgybos ir kovos aviacijai nustatyti priešo aviacijos ir sausumos kariuomenės grupuotės sutelkimo vietas.

Stipriais bombonešių ir atakos aviacijos smūgiais sunaikinti priešo aviaciją aerodromuose ir subombarduoti jo sausumos grupuotes. Aviacijai smogti smūgius iki 100–150 km Vokietijos teritorijos gilumoje. Subombarduoti Kionigsbergą (Karaliaučių) *ir Mėmelį* (Klaipėdą).

Prieš Suomijos ir Rumunijos teritoriją iki ypatingų nurodymų antskrydžių nerengti." **[102]**

Nei forma, nei turiniu direktyva Nr. 2 neatitinka statuto normų. „Negirdėtas įžūlumas," „be jokios dingsties" – taip kovos įsakymai nerašomi. Yra standartas ir jo turi būti laikomasi. Šis standartas nustatytas ne pagal kažkieno literatūrinį skonį, o vadovaujantis lauko statuto PU-39 90 str. („*Įsakymo pirmame punkte turi būti pateikta glausta priešo veiksmų ir bendros grupuotės charakteristika... Antrame punkte nurodomos kaimynų užduotys ir kaip ribojamasi su jais. Trečiame punkte pateikiama junginio užduočių formulavimas ir įsakymą duodančio*

1941 m. birželio 22 d. ir Archangelsko srityje esančio Rusijos miestelio Molotovsko (dab. Severodvinskas) gyventojams buvo paskelbta apie vokiečių pajėgų įsiveržimą.

vado sprendimas...“). Taigi, turint galvoje statuto reikalavimus, direktyva Nr. 2 yra ne kas kita, kaip emocingas šūksnis. Bet anaiptol tai ne beviltiškas riksmas! Greičiau – griausmingas įniršusio liūto urzgimas...

Štai taip 1941 m. birželio 22-osios dieną praleido „kolektyvinis Stalinas“. Tai buvo demonstravimų diena. Stalinas savo „artimiausiam ratui“ demonstravo pasipiktinimą kėsinimusi į jo skaistybę. Demonstravo tiems, su kuriais dešimtis valandų rymojo prie planuojamo įsiveržimo į Europą operatyvinių žemėlapių, kurie tikrų tikriausiai žinojo, „kad „negirdėto įžūlumo“ Hitlerio įvykdytas užpuolimas vos aplenkė Stalino planuojamą užpuolimą. Generolai ir maršalai demonstravo žvalų optimizmą, subtiliai užsimindami, esą, visi genialūs spėjimai išsipildė (*„gavome turimų duomenų patvirtinimą... priešas metė į kautynes tik 30 proc. prie fronto sutelktų pajėgų...“*) ir žadėjo per artimiausias tris dienas ištaisyti įvykusį kazusą (perkelti kovos veiksmus į priešo teritoriją).

Gynybos ir priedangos planai

Tačiau iš tikrųjų jokio pagrindo optimizmui nebuvo. Palei sieną kariuomenės išdėstyta mažai ir ji neturėjo situacijai adekvataus gynybos operacijos plano. Pastarąjį teiginį, tiesa, reikia panagrinėti šiek tiek detaliau.

Netikėto užpuolimo atrėmimo plano Raudonoji armija neturėjo – mat jo niekada ir neturėjo būti. Mobilizuojamoji kariuomenė iš principo negali nedelsdama stoti į mūšį (bendra mobilizacijos proceso trukmė buvo 30–35 dienos: mobilizuoti, sutelkti ir išskleisti pagrindinę masę karinių dalinių, atsižvelgiant į jų pasirengimą kovai taikos metu ir išdėstymo vietos reikia 5–10 dienų). Lygiai taip pat sėkmingai galima paklausti, ar ginkluotės liaudies komisariatas turėjo tanko amžinojo variklio projektą ir kas (Stalinas, ar išdavikai generolai) kaltas dėl to, kad šio projekto nebūta... O štai, kad priešo užpuolimas kariuomenei ir šaliai netaptų stulbinamu „netikėtumu“, aukščiausioji karinė vadovybė turėjo atlikti įvairių ir didelio masto darbų.

Nuolatinė ir patikima žvalgyba siekiant nustatyti potencialaus priešo ketinimus – tai ne tik ne vienas (netgi ne pats svarbiausias) dalykas. Pirmiausia reikia valstybės užsienio politiką sutvarkyti taip, kad diplomatiniai, ekonominiai bei kariniai tarpusavio santykiai su kaimynais pasiektų tokį lygmenį, kai užpuolimo klausimas nė negali kilti. Konkrečiomis 1939–1941 m. sąlygomis tai reiškė, kad jei Stalinas nebūtų susigundęs smulkmeniškai pasiplėšikauti, o būtų pasiekęs tarpusavio supratimą su Suomija, Lenkija ir Rumunija, tai „netikėtai užpulti“ SSRS Vokietijai apskritai nebūtų pavykę.

Tačiau ir tada, kai Stalinas „iš pusės“ su Hitleriu sunaikino Lenkijos „skiriamąjį barjerą“, dar buvo galima iš esmės sumažinti „netikėto užpuolimo“ tikimybę ir neigiamus padarinius ir nė viena šalis pasaulyje neturėjo tokių galimybių, kokias turėjo Stalino SSRS. Tokia jau buvo šalies geografinė padėtis. Sakysim, Lenkijai atsitraukti 250 kilometrų nuo sienos, skiriančios su Vokietija, reikštų, jog netenkama Varšuvos, Prancūzijai atsitraukti

1941 m. birželio 15 d. Suvalkuose dislokuoti vokiečių kariai ant savo vagono užrašė: „Suvalkai–Maskva". Iki Sovietų Sąjungos puolimo liko lygiai savaitė.

200 km nuo Belgijos sienos reikštų Paryžiaus netektį. O Sovietų Sąjunga galėjo 200–300 km vakarinių sričių paversti didžiuliu pagrindinės gynybos linijos „priešlaukiu".*

Jokios būtinybės įstumti kariuomenę į Balstogės ir Lvovo „kyšulių" spąstus nebuvo.

Atsižvelgiant į natūralias upių kliūtis, vieną iš galimų gynybos ruožų buvo įmanoma sudaryti išilgai Nemuno, Ščiaros, Styrės, Sereto upių, t. y. Gardino, Slonimo (Slanimo), Pinsko, Lucko, Tarnopolio, Černovcų (Černivcų) linija. Vakariau šios linijos nebuvo nė vieno bent kiek reikšmingo pramonės ar žemės ūkio rajono, kurio laikina netektis galėjo susilpninti šalies gynybos potencialą. Tarpukario Lenkijai (2-ajai Žečpospolitai) tai buvo atsilikęs, apleistas pakraštys, o Sovietų Sąjungai – „probleminis", dar „neįsavintas" nei politiniu, nei ekonominiu požiūriu regionas. Jo teritorijoje buvo galima (reikėjo) laikyti tik nedidelius, bet gerai sukomplektuotus pagal karo meto etatus priedangos dalinius, kurie, prasidėjus karo veiksmams, turėtų užduotį imtis judriosios gynybos** ir, traukdamiesi į rytus nuo

* Reikia pažymėti, kad kaip tik tokį priešo veiksmų variantą vokiečių vadovybė laikė sau labiausiai nenaudingu. Esami dokumentai liudija, jog 1941 m. žiemą–vasarą, per pasitarimus kuriant „Barbarosos" planą", nuolat nuogąstauta, kad *„rusai, atpažinę mūsų operatyvinius tikslus, po pirmojo pralaimėjimo pradės didelio masto atsitraukimą ir pereis į gynybą už kažkokios linijos rytuose."*

** Lauko statutas PU-39 šį terminą apibūdino taip: *„Judrioji gynyba turi tikslą – netekusi erdvės, laimėti laiko pasirengti gynybai prie kitos ribos... Tarpinį ruožą ginanti kariuomenė turi puolančiam priešui padaryti nuostolių, priversti jį išsiskleisti, gaišti laiką rengiant puolimą ir, nestodama į atkaklų mūšį su juo, išvengti smūgio."*

vienos ribos iki kitos, gadinti paliekamus kelius, griauti tiltus ir perkėlas. Taip rutuliojantis įvykiams, Vermachtas nebūtų galėjęs pasiekti Raudonosios armijos pagrindinės gynybos linijos anksčiau negu per 5–7 puolimo dienas ir „netikėto užpuolimo" klausimas visai būtų netekęs prasmės.

Ar pavyko per 70 pokario metų rasti bent vieną dokumentą, susijusį su tokiu strateginės gynybos planu? Ne.

Ar galima „kolektyvinio Stalino" tikruose praktiniuose veiksmuose – dislokuojant kariuomenę, keliant jai užduotis – aptikti ką panašu? Ne.

Viskas vyko tik atvirkščiai. „Molotovo linijos" gynybos statiniai buvo statomi tiesiog pasienio ruože. Vakarinių apygardų kariuomenė jau taikos metu sukoncentruota „kyšulių" teritorijoje, o tie junginiai, kurie dar nespėjo patekti į žabangus, buvo gabenami į vakarus paskutinėmis prieškario dienomis. Ypač įspūdingai atrodo Raudonosios armijos pagrindinės smogiamosios jėgos – mechanizuotųjų korpusų – dislokavimo žemėlapis (Šiuo atveju dar reikia įsidėmėti, kad schemoje pavaizduotas būtent prieškario dislokavimas, o pradedant išskleidimą, visa kariuomenė pajudėjo į vakarus) (4 pav.).

„Laikau savo pareiga pareikšti nuomonę kai kuriais SSRS vakarinės sienos Vakarų YKA gynimo klausimais... Sienos linija labai patogi priešui ir ypač nenaudinga mums... sudaro sąlygas apriesti mūsų dalinius... net pasiekę nedidelių laimėjimų vokiečiai iškart įsibrautų į 3-iosios ir 4-osios armijų užnugarį, didelio laimėjimo atveju būtų atkirsta visa 10-oji armija... Visi šie detaliau išdėstyti teiginiai pateikti generaliniam štabui ir jame aptarti. Su jais buvo sutikta, bet tikrų priemonių nesiimta. Be to, visada buvo pateikiamos puolamosios operacijos užduotys aiškiai neatitinkamomis realiomis pajėgomis." **[103]**

Tokį aiškinamąjį raštą 1941 m. liepos 19 d. pateikė buvęs Vakarų fronto KTN (karo tarybos narys) korpuso komisaras Fominychas draugui Mechliui. Vakarų fronto vadas Pavlovas ir fronto štabo viršininkas Klimovskichas tuo metu jau buvo suimti ir laukė teismo, kurio nuosprendis nekėlė abejonių. Ir paties komisaro Fominycho gyvybė kybojo ant plono siūlelio – štai kodėl nereikia stebėtis „naivaus apstulbimo" intonacijomis, su kuriomis jis aprašo apygardos kariuomenės dislokavimą, generalinio štabo „neveiklumą" ir nuolatines užduotis *„apmąstyti puolamosios operacijos variantus"*. Paskutiniais prieškario metais Mechlis buvo valstybės kontrolės liaudies komisaras, prisidėti prie strateginių planų kūrimo jam nebuvo leidžiama,* ir Fominychas nenorėjo apsunkinti savo padėties atskleisdamas pačią svarbiausią SSRS karinę paslaptį.

Aš suprantu pasipiktinimą, kuris šiame puslapyje jau turėjo perpildyti „apsiskaičiusį" skaitytoją: „Kaipgi nebuvo gynybos planų? O kaip dėl priedangos planų, sukurtų kiekvienoje apygardoje?" Tokį klausimą, nors yra aiškus atsakymas, verta aptarti, nes ši tema smarkiai užtemdyta daugelio metų istorijos falsifikuotojų pastangų. *„Kariuomenės mobilizavimo priedangos, sutelkimo ir išskleidimo"* operacija (kaip tik taip ji vadinta gynybos liaudies

* „Glavpuro" (vyriausiosios politinės valdybos) viršininku (o tai pagal pareigas reiškė gynybos liaudies komisaro pavaduotojo statusą) Mechlis paskirtas 1941 m. birželio 21 d. Iki tol per visus 1941 metus jis Stalino kabinete lankėsi tik vieną kartą (kovo 13 d. per didelį pasitarimą su pramonės vadovybe).

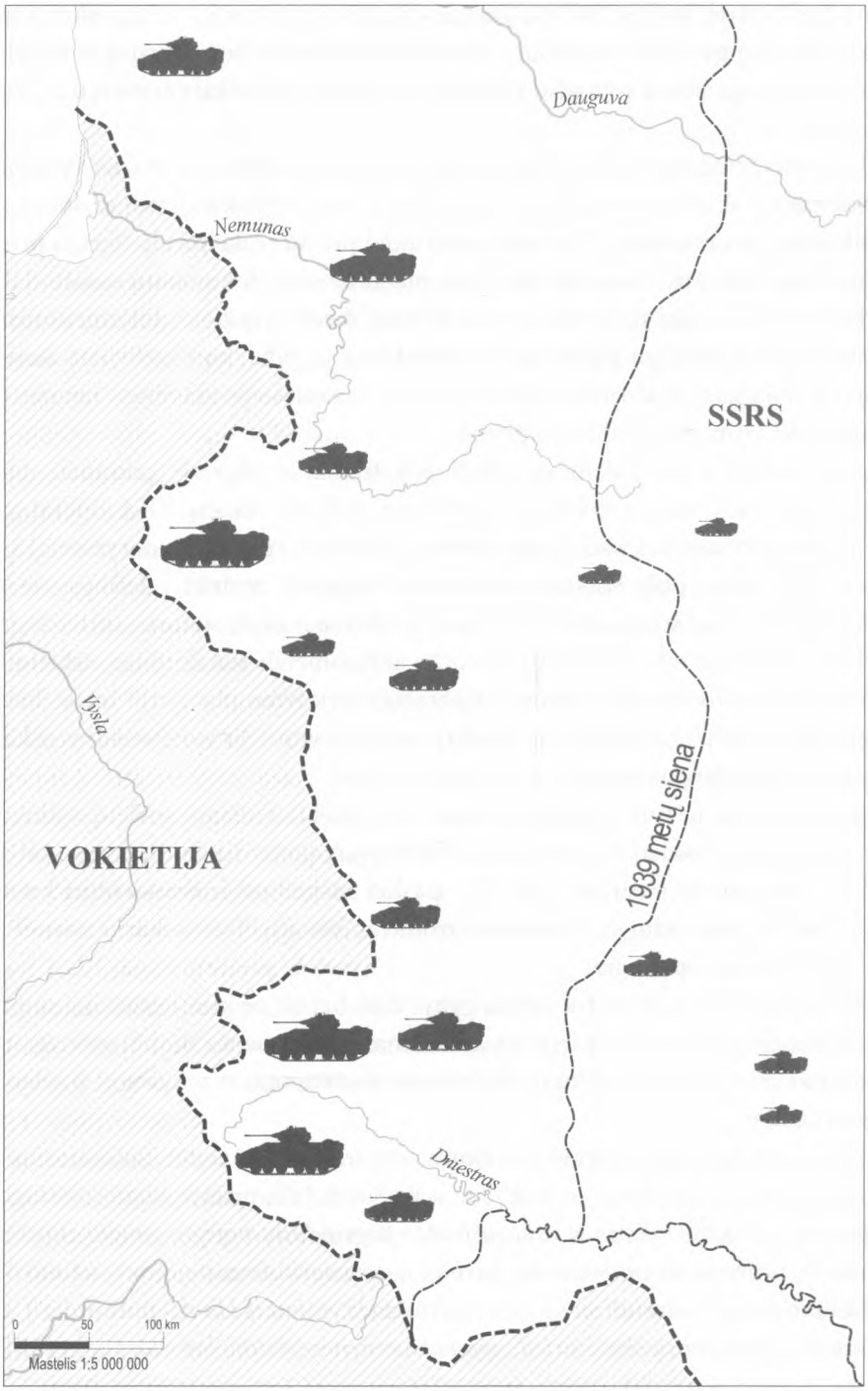

4 pav. Mechanizuotųjų korpusų dislokavimas (ženklelio dydis yra proporcingas tankų skaičiui).

komisaro direktyvose, kurias 1941 m. gegužės pradžioje gavo vakarinių pasienio apygardų vadai) ir strateginė gynybos operacija – tai skirtingos operacijos. Skirtingos pagal užduotis, terminus ir – kas šiuo atveju visų svarbiausia – pagal pasitelkiamų pajėgų ir priemonių mastą.

Mobilizavimo priedangos, kariuomenės telkimo ir išskleidimo operacija vykdoma visada, su kiekvieno išskleidimo pradžia ir nepriklauso nuo jo (išskleidimo) užduočių ir galimos (laukiamos, numanomos, labiausiai tikėtinos) priešo reakcijos. Iš tikrųjų priedangos planas buvo neatskiriama karo operatyvinio plano bendro dokumentų sąrašo dalis ir tokia tvarka buvo tiesiogiai nurodyta atitinkamuose direktyviniuose dokumentuose. [**104**] Tiksliu šios tvarkos analogu galima laikyti ginkluotą sargybą, kuri kiekvieną dieną ir kiekvieną naktį stoja saugoti karinio miestelio, net jei tas miestelis yra Sibiro taigoje, už tūkstančio mylių iki artimiausio tikėtino priešo.

Vienas iš būdingų pavyzdžių gali būti ankstesniame skyriuje paminėta balandžio (1941 m.) gynybos liaudies komisaro direktyva sukurti Vakarų YKA operatyvinio išskleidimo planą. Priminsiu, kad fronto kairysis (pietinis) sparnas, sudarytas iš 13-osios ir 14-osios armijų, turėjo pulti Varšuvos ir Liublino kryptimi, centras ir dešinysis sparnas turėjo užduotį gintis. Tad štai liaudies komisaro direktyva nurodė sukurti: „priedangos ir gynybos planą visam telkimo laikotarpiui; fronto kariuomenės sutelkimo ir išskleidimo planą; 13-osios ir 4-osios armijų pirmosios operacijos vykdymo planą ir 3-iosios bei 4-osios armijų gynybos planą." Kaip matome, direktyvos sudarytojai (ir vykdytojai) visiškai aiškiai skiria sąvokas „priedangos planas" ir „gynybos planas".

Priedangos operacija turi griežtai ribotus laiko išteklius. Pagal sovietų vadovybės direktyvas operacija prasidėdavo pirmąją mobilizacijos dieną (dokumentuose tai žymima kaip „M-1")* ir vyko 15 parų (iki „M-15"); paskui susitelkusi ir išsiskleidusi kariuomenė imdavosi vykdyti pagrindinę (Pietvakarių fronto ir Vakarų fronto kariuomenės kairysis sparnas – puolamąją) operaciją.

Priedangos operacijos užduotys visada gynybinės, bet tai nė kiek nesiejama su pagrindinės operacijos tikslais, kurios interesais atliekamas kariuomenės mobilizavimas, telkimas ir išskleidimas. Būtinumas pridengti išskleidimą numatomas ir rengimosi puolamosioms operacijoms etape.

Štai 1940 m. spalio 18 d. Suomijos užėmimo plane („Siūlymai dėl Raudonosios armijos ginkluotųjų pajėgų išskleidimo, jei kiltų karas su Suomija"), prieš vykdant ryžtingas ir nedviprasmiškas užduotis (*„Šiaurės vakarų fronto pagrindinių pajėgų smūgiu įsiveržti į centrinę Suomiją, sutriuškinti čia Suomijos kariuomenės pagrindines pajėgas ir užimti Suomijos centrinę dalį; šį smūgį suderinti su smūgiu Helsinkio kryptimi iš Hanko pusiasalio*"), nurodoma užtikrinti *„tvirtą mūsų sienų priedangą kariuomenės telkimo laikotarpiu"*. [**105**]

* Prieškariniuose dokumentuose skaičius, reiškiantis dieną, buvo atskiriamas brūkšneliu. Taigi įrašas „M-3" reiškia „trečioji mobilizacijos diena", o ne „trečioji diena IKI PRADŽIOS (mobilizacijos)." Vermachto žymėjimas buvo kitoks ir įrašas „B-5" vokiečių dokumentuose reiškia „penktoji diena iki operacijos pradžios".

Kariuomenės įvedimo į Iraną, t. y. tikrai puolamosios operacijos išvakarėse, be to, prieš tokį priešą, kurio priešinimasis mažai tikėtinas, kariuomenės vyriausiosios vadovybės direktyvoje Nr. 001196 Vidurio Azijos KA kariuomenei keliamos šios užduotys: „*Iki 1941-08-27 priedangos daliniams užtikrinti su Iranu besiribojančios sienos apsaugą* ***neleidžiant priešui prasiveržti į mūsų teritoriją*** (paryškinta mano – M.S.). *Ypatingą dėmesį skirti ruožams... Baigus sutelkti armijos pagrindinius dalinius, 1941-08-27 rytą peržengti Irano sieną ir iki 09-1 užimti... Toliau būti pasirengus puolimui Teherano kryptimi. Jei Irano kariuomenė priešintųsi, naikinti priešo kariuomenę ir jos karinį turtą, neleidžiant atsitraukti Teherano kryptimi.*“ **[106]**

Būtinumas pridengti telkimo ir išskleidimo procesą (ir tam reikalingų gynybos užduočių kėlimas) pastebimas ir vokiečių kariuomenės vadovybės dokumentuose – ir tai tada, kai „Barbarosos“ operacijos puolamasis pobūdis niekam nė nekėlė abejonių. Taip pat, kaip ir Raudonoji armija, vientiso bendro priedangos plano (PP) visai prie sienos telkiamai Vermachto grupuotei neturėjo, o reikalingi planai ir įsakymai buvo sudaromi armijų, korpusų ir divizijų lygmeniu.

Pirmąsias užuominas apie „Bertos planą“ pavyko aptikti 6-osios armijos („Pietų“ armijų grupė) ir jie pažymėti 1941 m. balandžio 23 d. data. 8-ojo armijos korpuso („Centro“ armijų grupės 9-oji armija) „Bertos planas“ atsiranda 1941 m. gegužės 6 d. **[107]** Vėlesnėmis dienomis dokumentų šia tema vis daugėja.

Štai Vermachto 4-ojoje armijoje (pačioje didžiausioje visoje grupuotėje, kuri buvo išskleidžiama prie „Balstogės kyšulio“ pietinio pakraščio, turinčioje užduotį pulti per Brestą, Baranovičius Minsko ir Bobruisko kryptimi) birželio 5 d. parengta armijos štabo viršininko generolo majoro Bliumentrito pasirašyta direktyva Nr. 0355/41 „Dėl operacijos „Dėmesio, Berta“. Spėjami priešo veiksmai aprašyti taip: „*Sutampančiais duomenimis, rusai ir toliau telkia savo kariuomenę pasienio ruože. Nors netoli sienos esantys rusų junginiai stiprinami, mažai tikėtina, kad jie puls. Bet jei tai įvyks, reikia manyti, jog rusų netikėta ataka prasidės naudojant KOP, parašiutininkų desantą ir desantus iš sklandytuvų.*“ Tada formuluojamos savos kariuomenės užduotys: „*Šiuo atveju vyriausiosios vadovybės įsakymu turi būti imtasi visų priemonių patikimai pridengti pasienio ruožą ir pirmiausia kariuomenės sandėlius... 4-osios armijos korpusai ginasi prie Vokietijos–Rusijos sienos ir nedelsdami atakuoja, nubloškia įsiveržusį priešą atgal...*“

1941 m. birželio 15 d. buvo parengtas 4-osios armijos vado generolo feldmaršalo fon Kliugės pasirašytas įsakymas Nr. 0450/41 „Dėl priemonių prieš galimą rusų puolimą“. Situacija apibūdinama kaip pavojingesnė: „*Dėl bendros padėties, mūsų pačių rengimosi ir su tuo susijusios įtampos negalima manyti, jog rusai, turėdami pirmajame ešelone aviacijos (taip pat parašiutininkų desanto kariuomenės), o iš dalies ir sausumos atakomis bei netikėtomis diversijomis gali sutrukdyti mūsų pasirengimą ir sužlugdyti išskleidimą. Šiuo vis dėlto įmanomu atveju priešo pastangos bus nukreiptos prieš didelius tiltus per Vyslą, Bugą, Narevą, taip pat prieš tiekimo sandėlius. Spėjamos atakos gali įvykti ne tik dieną, bet pirmiausia naktį.*“ **[108]**

Toliau pateikiami konkretūs nurodymai armijos junginiams, išdėstyti keturiuose mašinraščio puslapiuose. Kaip galima spręsti iš šio dokumento, ypatingą nerimą kėlė galimos diversijos ir (ar) oro desanto išlaipinimas prie svarbių Vermachto išskleidimui tiltų.

Generolas feldmaršalas Giunteris fon Kliugė *(Günther von Kluge)*, likus kelioms dienoms iki karo, nuogąstavo, kad sovietai gali smogti vokiečiams pirmi.

Iš visų labiausiai prie sovietų vadovybės ketinimų buvo priartėjusi 1-osios tankų grupės („Pietų" AG) vadovybė, kuri birželio 16 d. pagaliau susimąstė dėl pavojaus, kurį kėlė du į vakarus nukreipti sienos kyšuliai. Beje, ir tąkart Raudonosios armijos prevencinio smūgio tikimybė apibūdinama kaip labai abejotina: *„Rusų* [kariuomenės] *pasistūmėjimas mūsų pusėn teikia galimybę spėti, kad rengiamasi mus pulti. Galima numanyti, jog* [priešas] *puls iš dviejų kyšulių rajonų vakariau Lvovo ir Balstogės frontu Sano bei Vyslos kryptimis. Nors ir atrodo mažai tikėtina, jog rusai linkę į šį sprendimą, vis tiek mes čia neturime atsipalaiduoti (pražiopsoti)... Taip pakrypus įvykiams, atvykstantys* [šiuo metu] *judrieji junginiai turi būti nuolat pasirengę kovai. Tokiu atveju svarbu kaip galima greičiau turėti kovai parengtų karinių dalinių. Jie turi būti pajėgūs pasitikti priešo mobiliuosius junginius pagrindiniuose keliuose, ypač Lvovo–Peremyšlio kelyje...*" **[109]**

Įsidėmėtina, kad nors daugybėje kitų dokumentų šaudyti į sovietų lėktuvus leidžiama tik tuo atveju, *„kai aiškiai matyti, kad jie ketina atakuoti apšaudydami ar bombarduodami,"* bet birželio 16 d. įsakymu 1-ajai tankų grupei leidžiama *„šaudyti į visus aiškiai atpažintus priešo lėktuvus per 5 km į vakarus nuo sienos."*

Nors „Bertos planas" turėjo tam tikrų panašumų į sovietų vadovybės PP, jame būta ir esminių skirtumų. Štai kai kurie iš jų. Pirmiausia vokiečių PP variantas grynai situacinis, tebuvo reakcija į galimą priešo ataką. Jei priešas neveiklus, tai ir vokiečių kariuomenės veiksmai tėra vien atidesnis priešo stebėjimas ir žvalgyba.

Kita vertus, jei spėjami priešo veiksmai neperžengia didelio masto diversijos, oro desanto išlaipinimo, aviacijos antskrydžio ribų, tad ir priedangai pasitelkiamų pajėgų dydis labai

Panzergruppe 1 Gr.H.Qu., den 16.6.1941
Abt.Ia Nr.260/41 g.K.Chefs.

Geheime Kommandosache 2e Ausfertigungen
4. Ausfertigung

Chefsache!
Nur durch Offizier!

Gruppenbefehl Nr. 4

1.) Der russische Aufmarsch uns gegenüber lässt auch eine Angriffslösung gegen uns zu. Man könnte sich einen Angriff aus den beiden Zipfeln westlich Lemberg und Bialystok mit dem Westflügel am San und Weichsel denken.
Wenn es auch wenig wahrscheinlich erscheint, dass der Russe sich zu diesem Entschluss durchringt, so darf doch von uns nichts versäumt werden.

2.) Die in der Front eingesetzten Korps, die erst am 3. - 5. Tag der Panzergruppe unterstellt werden, haben ihre Weisungen von der 6. Armee erhalten.

3.) Die anrollenden Schnellen Verbände müssen in einem solchen Falle auch jederzeit einsatzbereit sein. Ihre Führer müssen sich über den Einsatz klar sein, es kommt hierbei darauf an, möglichst schnell kampfkräftige Gruppen zur Verfügung zu haben. Sie müssen in der Lage sein, feindlichen Schnellen Verbänden auf den Hauptstrassen, besonders den von Lemberg und Przemysl kommenden, entgegenzutreten.

4.) Im Falle eines russischen Angriffs treten - abgesehen davon, dass jeder Führer im Notfalle selbständig handeln muss - alle Schnellen Kräfte ostwärts der Linie Bilgorej - Lublin unter XXXVIII. bzw. III. A.K., westlich der Linie unter den einheitlichen Befehl des XIV. A.K.

Vermachto 1-osios tankų grupės vadovybės įsakymas.

ribotas. Pavyzdžiui, 28-ojoje pėstininkų divizijoje (priklausė anksčiau minėtam 8 AK) *„užimti sienos gynybos liniją pagal signalą „Dėmesio, Berta“* buvo skiriamas sustiprintas žvalgybos batalionas ir tankų naikintojų batalionas, kurie, kaip nurodyta plane, *„susidūrę su pranašesnėmis priešo pajėgomis, paskui atsitraukia į 7-ojo ir 49-ojo pėstininkų pulkų rajoną“.*

Raudonosios armijos vadovybė planavo priedangos operacijas nepalyginamai rimčiau. Operacijai buvo pasitelkiama visa vakarinių pasienio apygardų kariuomenė, be to, tiesiogiai priedangos pirmajame ešelone, 20–30 km nuo sienos numatyta išskleisti (skirtingose apygardose) 50–60 proc. bendro šaulių divizijų skaičiaus. [**110**] Tomis pajėgomis, be to, dar ir esant kliūčių – pasienio upių, bei tūkstančų IUT „Molotovo linijoje“, buvo galima sustabdyti ne tik diversines grupes, bet ir didelį priešo junginių prasiveržimą.

Be to, visų vakarinių apygardų PP nurodyta imtis aktyvių aviacijos veiksmų, nepaisant valstybės sienos: *„Stipriais smūgiais pagrindinėms kariuomenės grupuotėms, geležinkelių mazgams, tiltams ir tarpstotėms sutrikdyti ir sulaikyti priešo kariuomenės išskleidimą.“* Ir šie žodžiai nebuvo vien tuščia deklaracija – aviacijos smūgis priešo transporto tinklui buvo gerai apgalvotas. Štai į Vakarų YKA PP paskirtų aviacijos pajėgų (pikiruojamieji ir vadinamieji „horizontalieji“) bombonešiai, surašyti iš eilės, užima tris teksto puslapius, pateikti nurodymai, kokių tipų bombas naudoti, iš kokio aukščio mėtyti, būtinas (dokumento sudarytojų nuomone) grandžių ir pataikymų skaičius (konkrečiai, prieš Alenšteino (Alnaštynas, dabar Olštynas) geležinkelių mazgą – 60 grandžių, 170 pataikymų, prieš Varšuvos geležinkelių mazgą – 60 grandžių, 80 pataikymų, Torunės – 40 grandžių, 70 pataikymų, o iš viso planuota pasitelkti 320 grandžių, t. y. bemaž 1000 bombonešių). [**111**]

Negana to, aktyvių puolamųjų veiksmų numatyta ne tik ore, bet ir žemėje. Gynybos liaudies komisaras vakarinių pasienio apygardų sudaromiems PP kėlė užduotį: *„Esant palankioms sąlygoms, visai besiginančiai kariuomenei ir armijų bei apygardos rezervams būti pasirengusiems pagal vyriausiosios vadovybės nurodymą smogti staigius smūgius siekiant*

sutriuškinti priešo grupuotes, perkeliant kovos veiksmus į jo teritoriją ir užimant patogius ruožus." **[112]** Taigi gynybinė (teorijoje) kariuomenės mobilizavimo, telkimo ir priedangos operacija sklandžiai **virto pirmąja pagrindinės puolamosios operacijos faze**.

Suprantama, nuspręsti pradėti tokią „aktyvią gynybą" aukščiausioji karinė politinė vadovybė teisę pasiliko sau, bet kokia saviveikla – net generolų laipsnius turinčių apygardų vadų lygmeniu – buvo kategoriškai draudžiama. „*Priedangos planas suaktyvinamas gavus su mano, vyriausiosios karo tarybos nario, generalinio štabo viršininko parašais tokio turinio šifruotą telegramą: „Pradėti vykdyti 1941 m. priedangos planą.*" **[113]** Šia standartine fraze baigiamos visos direktyvos, raginančios kurti priedangos planą, kurios SSRS gynybos liaudies komisaro buvo išsiųstos karinėms apygardoms. Armijų, korpusų ir divizijų vadai net neturėjo teisės savo iniciatyva atplėšti „raudonojo paketo", kuriame saugoti nurodymai, kaip veikti priedangos operacijoje, įskaitant iš anksto parengtą įsakymą Nr. 1.*

Grįždami prie priedangos operacijos palyginimo su karinio miestelio saugojimu, turime pažymėti, jog yra principinis PP suaktyvinimo tvarkos (kaip ji buvo suprantama Raudonojoje armijoje) ir sargybos tarnybos statuto reikalavimų skirtumas. Kiekvienas kareivis žino (ir jam tai, einant į tarnybą, nuolat primenama), kad sargybos posto užpuolimo atveju sargybinis turi teisę ir privalo savarankiškai nuspręsti, ar panaudoti ginklą. Tik tada, kai užpuolimas atremtas, užpuolikai sunaikinti ar sulaikyti, galima rašyti aiškinamąjį raštą aukštesniems viršininkams, kurie praneš dar aukštesniems eilės tvarka ir taip išjudinta banga pasieks Maskvą. O PP suaktyvinimo tvarka yra visiškai priešinga.

Tai nėra nei atsitiktinumas, nei klaida. Tiesiog reikia pagaliau suprasti ir pripažinti, kad priedangos planas jokiu būdu nebuvo „agresijos atrėmimo planas." Tai aktyvaus ginkluoto Raudonosios armijos išskleidimo užtikrinimas – tokio išskleidimo, kuris prasidės anksčiau už priešo kariuomenės išskleidimą ir baigsis triuškinamu smūgiu vokiečių kariuomenei. Jei šią išvadą reikia dar kaip papildomai patvirtinti, galima pasakyti, jog tų patvirtinimų atsirado 2009 m. liepą, kai buvo išslaptinti nemaža 5-osios armijos (Kijevo apygarda, vėliau Pietvakarių frontas) priedangos plano vykdomųjų dokumentų. Šių dokumentų aprašą 1941 m. birželio 4 d. pasirašė 5-osios armijos štabo viršininko pavaduotojas papulkininkis Davydovas. **[114]** Išslaptintieji dokumentai yra tie patys „įsakymai Nr. 1", kurie gulėjo kiekvienos divizijos vado seife, „raudonuosiuose paketuose". Visi įsakymai prasideda standartine fraze: „*Priešas grasina vakarinei sienai. Sovietų vyriausybės ir Partijos sprendimu priedangos daliniai privalo vykti prie valstybės sienos.*" Ir nė vieno žodžio apie priešui užpuolus prasidėjusį karą!

Priedangos plano suaktyvinimo tvarka („iš viršaus žemyn" pagal įsakymą iš Maskvos, o ne kaip atsakomoji reakcija į vokiečių įsiveržimą) buvo svarbus, bet ne vienintelis aspektas, paverčiantis PP iš esmės beverčiu netikėto užpuolimo atveju. Kitas aspektas buvo nustatyta PP gynybos užduoties vykdymo tvarka (būdas, taktika): „*Ryžtinga gynyba išilgai valstybės*

* Tačiau būtina atkreipti dėmesį, kad junginių vadai dalyvavo kuriant PP toje šio proceso dalyje, kuri susijusi su jiems patikėta kariuomene, taigi užantspauduotame „raudonajame pakete" esanti „paslaptis" jiems buvo (bent jau bendrais bruožais) gerai žinoma.

sienos linijos ir kuriamų įtvirtintųjų rajonų ribos atremti priešo puolimą ir užtikrinti apygardos kariuomenės mobilizavimą, sutelkimą ir išskleidimą." Kaip tik ši frazė be menkiausių nukrypimų buvo pavartota kiekvienos iš vakarinių apygardų PP.

Šiuo atveju žodžių derinys „ryžtinga gynyba" – tai karinis terminas, o ne būdvardis „ryžtingas" greta daiktavardžio „gynyba". Išvertus iš specifinės karinės kalbos į laikraštinį terminą, „ryžtinga gynyba" reiškia: „Nė žingsnio atgal! Laikytis iki mirties!" Konkrečioje 1941 m. birželio situacijoje tai reiškė: draudžiama išvesti kariuomenę iš Balstogės ir Lvovo „kyšulių" spąstų, beviltišką mėginimą ginti sieną, *„kurios linija labai naudinga priešui ir itin nenaudinga mums"*. Beje, priešo tikro užpuolimo atveju tai suprasti teko labai greitai; jau ketvirtąją karo dieną, birželio 25-ąją 15.40 Vakarų fronto vadovybė įsakė visoms armijoms atsitraukti už Ščiaros upės ribos (už Lydos, Slonimo, Pinsko linijos), birželio 26 d. Pietvakarių fronto vadovybė leido 6-ajai armijai atsitraukti iš „Lvovo kyšulio" prie Počajevo, Zoločevo ribos (75 km ryčiau Lvovo). **[115]**

Vladimirskis (karo išvakarėse – Kijevo YKA 5-osios armijos štabo operatyvinio skyriaus viršininko pavaduotojas) stebisi ir piktinasi: *„Priedangos plane numatyta tik vienas armijos junginių išskleidimo variantas – pasienio gynybos ruože.* ***Visiškai neatsižvelgiama į priešo užpuolimo galimybę*** (paryškinta mano – M.S.) *iki mūsų kariuomenei užimant šį ruožą, šiam atvejui nebuvo numatyti ir parengti ruožai gilumoje ir galimybė juose išskleisti armijos junginius.*" **[143]**

Ar buvo klaida „užtikrinti kariuomenės išskleidimo ryžtingą gynybą pagal valstybės sienos liniją"? Ne. Klaida (geriausiu atveju) yra atkaklus noras matyti skirtumą tarp PP ir agresijos atrėmimo plano. PP, kaip operatyvinio plano dalis, negalėjo nebūti pajungtas pagrindinėms užduotims atlikti. O jei svarbiausia užduotis buvo pulti Varšuvos, Liublino ir Krokuvos kryptimi, tai ir pagrindinė smogiamoji grupuotė neišvengiamai telkta pasienio ruože. Tik ten ją ir buvo galima (reikėjo) pridengti. Bendro Raudonosios armijos puolamojo plano ribose kito PP, numatančio, pavyzdžiui, gynybą palei Dniepro rytinį krantą, negalima sugalvoti net teoriškai.

Paskutinis iš eilės ir pirmas pagal svarbą PP skirtumas nuo agresijos atrėmimo plano – priedangos grupuotės sudėtis. Priedangos operaciją visada atlieka tik dalis pajėgų. Tai neišvengiama – taip pat kaip neišvengiamai į sargybą skiriama tik maža dalis saugomo karinio miestelio karinio personalo, kaip neišvengiamai dalyvauja „greitosios pagalbos" tarnybos darbe tik dalis mieste esančių gydytojų ir medicinos seserų. O dabar paliksime metaforas ir pateiksime konkrečių skaičių ir žemėlapių (5–7 pav., p. 110–111).

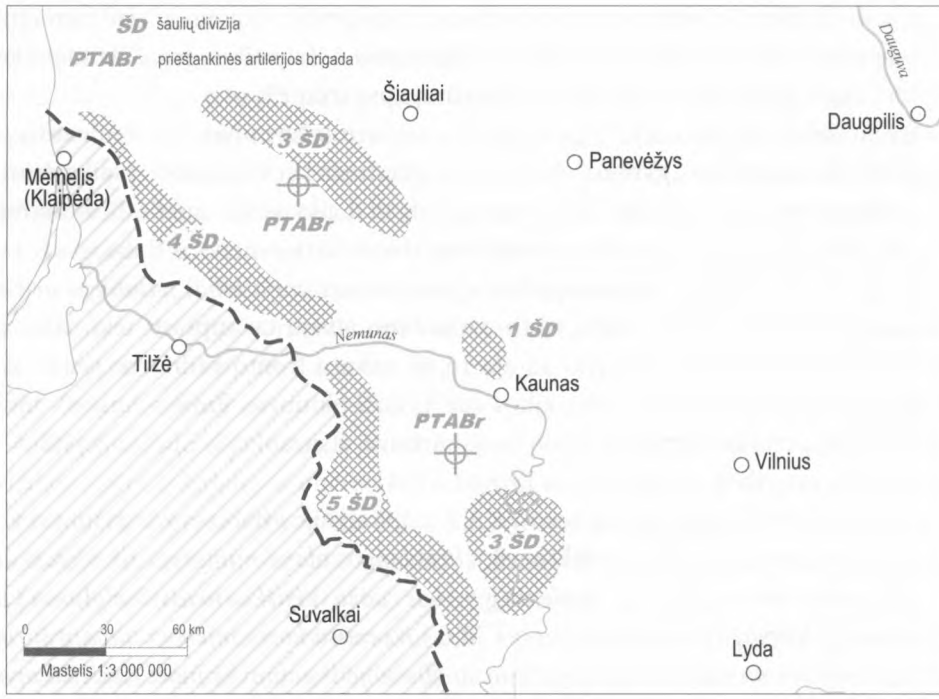

5 pav. Kariuomenės dislokavimas pagal priedangos planą. Pabaltijo YKA.

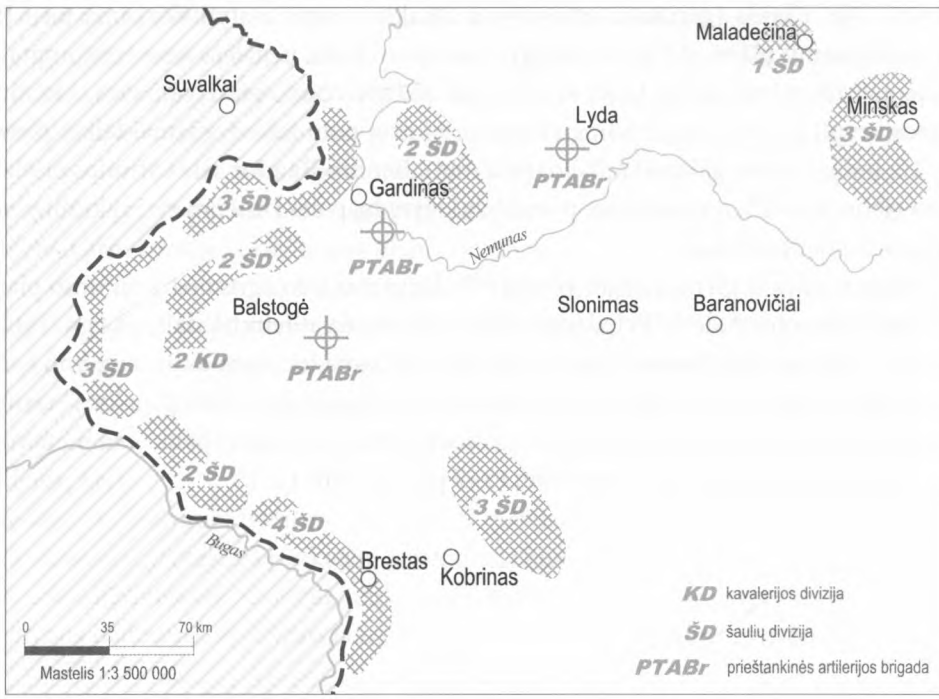

6 pav. Kariuomenės dislokavimas pagal priedangos planą. Vakarų YKA.

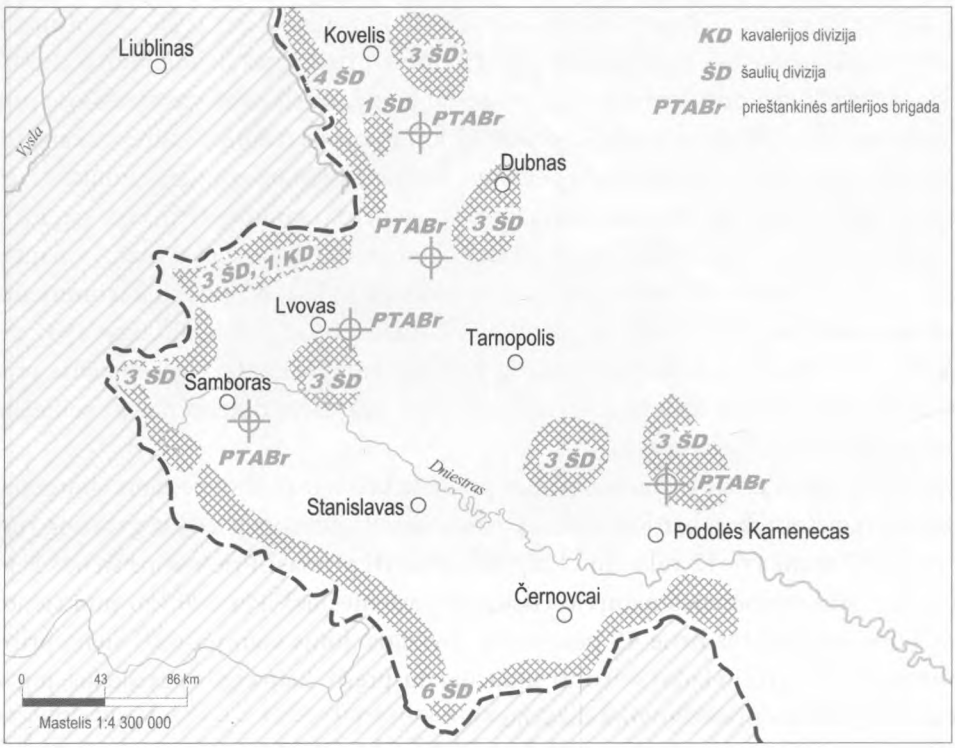

7 pav. Kariuomenės dislokavimas pagal priedangos planą. Kijevo YKA.

Schemose pavaizduota pasienio apygardų kariuomenės grupuotė priedangoje, be to, ne pirmąją operacijos dieną (M-1), o vieną iš vėlesnių dienų (pirmieji priedangos kariuomenės ešelonai baigė telktis nurodytuose PP rajonuose per M-3–M-4, antrieji ešelonai buvo telkiami laikotarpiu nuo M-3 iki M-13). Ką gi matome? Iš viso pasienio ruože nuo Baltijos krantų iki Besarabijos PP pirmajame ešelone (įskaitant Vakarų YKA dalinius Bebros (Biebžos) upės rytiniame krante) 40 šaulių ir 3 kavalerijos divizijas.* Dar kartą pabrėšime, jog „tiek daug" jų bus tik M-3 bei M-4 dienomis. O jei skaičiuotume labai griežtai, t. y. be „Lvovo kyšulio" pietinio pakraščio 7 divizijų (kur pirmosiomis karo dienomis vokiečiai puolamųjų veiksmų nevykdė), tad išeina, jog į pirmąjį mūšį galėjo stoti 29 šaulių ir 3 kavalerijos divizijos. Iš viso 30,5 „apskaitinės divizijos".

Kokias užduotis galima atlikti tokiomis pajėgomis? Pagal lauko statuto PU-39 105 punktą šaulių divizija gali ryžtingai gintis 8–12 km fronte. Buvo laikoma, kad, ginantis įtvirtintojo rajono ruože, galima fronto plotį padidinti dvigubai, t. y. daugiausia iki 20–25 km. Iš

* Kurgi buvo visi kiti? 35 šaulių divizijos, 1 kavalerijos divizija, 1 šaulių brigada antrajame ešelone ir trijų jau minėtų apygardų (Pabaltijo, Vakarų ir Kijevo) vadovybės rezerve, 28 šaulių ir 3 kavalerijos divizijos, priklausančios Leningrado ir Odesos apygardoms, 37 šaulių divizijos, priklausančios vyriausiosios vadovybės penkioms armijoms. Ir dar 58 šaulių divizijos vidinėse apygardose, Užkaukazėje bei SSRS Tolimuosiuose Rytuose.

tikrųjų pirmojo ešelono vienai divizijai teko 35–40 km sienos. Bet ir šie „vidutiniai ligoninėje" skaičiai neišreiškė viso situacijos tragiškumo: priedangos daliniai buvo ištęsti išilgai sienos beveik vienoda „grandine", o vokiečiai puolė, sutelkę pajėgas siauruose proveržio ruožuose. Štai 128-osios šaulių divizijos 45 km gynybos fronte (Šiaurės vakarų fronto pietiniame sparne) birželio 22 d. sieną peržengė Vermachto 3 tankų ir 2 pėstininkų divizijos.

Kas tai buvo? Klaida, kvailumas, nusikaltimas, „generolų sąmokslas"? Visai ne. PP buvo visai realūs – jei jie būtų naudojami pagal tiesioginę paskirtį, t. y. laiku suaktyvinant priedangos planą. O tokiam PP laiko galėjo būti tiek, kiek jo liko **iki priešo kariuomenės išskleidimo pradžios**. Pavyzdžiui, įsivaizduokime situaciją, kai „M diena" tapo 1941 m. gegužės 22-oji (ši diena įsidėmėtina tuo, jog kaip tik tada Vokietijos geležinkeliai pradėjo veikti didžiausiu karinių krovinių vežimų tempu ir prasidėjo didelio masto vokiečių kariuomenės perdislokavimas į rytus).

Gegužės 22-osios rytą priedangos planas pradeda veikti ir pirmojo ešelono junginiai organizuotai (priešo nebombarduojami) sukrunta užimti jiems nurodytus gynybos ruožus, o tai pagal PP trunka 6–12 valandų.* Kaip gali atsakyti priešas? Prie pačios sienos gegužės 22 d. vokiečiai kariuomenės neturėjo (išskyrus pasieniečius). Per 100 km nuo sienos iki Vyslos buvo išsklaidytos bene 45 pėstininkų divizijos. Joms vien pasiekti sieną prireiktų 3–4 dienų. Be to, reikėjo laiko įvertinti situaciją, nuspręsti, kaip elgtis paaiškėjus, jog SSRS pasienio apygardose prasidėjo mobilizacija.

Net jei bus nuspręsta mesti visas pajėgas į puolimą, nesulaukus grupuotės sutelkimo pagal „Barbarosos" planą, divizijų skaičiaus į vakarus ir į rytus nuo sienos santykis bus 1,5 prieš 1. Be to, dar pasienio upės, kurių tiltai jau sėkmingai susprogdinti. Ir tūkstančiai IUT. Taip pat prie sienos per M-5 jau priartėjusios „giluminės" šaulių divizijos (o 14 mechanizuotųjų korpusų net neminime). Be to, stiprūs sovietų aviacijos smūgiai *„pagrindinėms kariuomenės grupuotėms, geležinkelio mazgams, tiltams ir tarpstotėms."* Ir „rytinių" užduotis jau tampa visai reali...

Žvalgyba

Kas gi sukliudė laiku pradėti mobilizaciją ir suaktyvinti priedangos planus? Atsakymas į šį klausimą visiškai paprastas: SSRS aukščiausioji politinė vadovybė nieko nenutuokė apie priešo tikruosius planus, tuo labiau apie konkrečią „Barbarosos" operacijos datą. Štai ir mįslės įminimas. Taip, sovietų istorikų propagandistų rašinių puslapiuose viskas kur kas įdomiau. Kai kurios istorikų išgalvotos istorijos tikrai įsimintinos.

Štai, pavyzdžiui, 1995 m. vadovaujant FST ir UŽT (užsienio žvalgybos tarnyba) buvo išleistas dokumentų rinkinys stulbinamu pavadinimu „Hitlerio paslaptys ant Stalino stalo". Pirmuoju numeriu pateikiama žyma „Visiškai slaptai" papuošta ataskaita... apie Anglijos

* Išjudinti pagal aliarmo signalą buvo skirta laiko: šaulių, artilerijos ir kavalerijos daliniams – 2 val. vasarą ir 3 val. žiemą, tankų (mechanizuotiesiems) daliniams 2 val. vasarą, 4 val. žiemą, budintiesiems padaliniams – 45 min. Likęs laikas skirtas pasiekti išsiskleidimo rajoną ir išsidėstyti kovos pozicijose.

1941 m. birželio 22 d. Bugo upės pakrančių kalvos. Netrukus prasidės persikėlimas į kitą krantą – į Sovietų Sąjungos teritoriją.

ambasadoriaus Maskvai S. Krikso spaudos konferenciją. Kita „Hitlerio paslaptis" buvo SSRS NKGB ataskaita *„apie atsiliepimus diplomatinio korpuso sluoksniuose SSRS ir Jugoslavijos sutarties sudarymo klausimu"*. **[116]** Pastaraisiais metais panašių knygiūkščių pabiro šūsnimis. Sudaryti detalūs sąrašai: „keturiasdešimt nenuneigiamų žvalgybos įspėjimų", „šimtas keturiasdešimt įspėjimų..." Kaip vienas iš „nenuneigiamų" pateikiamas pasieniečių pranešimas apie tai, kad Lenkijos kaimo bobos iš Bugo vakarinio kranto šaukė: „Rusai, saugokitės! Jus vokiečiai greitai užpuls..."

Kaip teigia vienas prancūzų pasakymas, „net pati gražiausia mergina negali duoti daugiau, negu ji turi." Sovietų žvalgybos (kaip ir bet kurių kitų šio pobūdžio tarnybų) turinį bei patikimumą lėmė pirmiausia ir labiausiai turimi „šaltiniai", t. y. užverbuoti slaptos informacijos teikėjai. Visi kiti, tie mįslingieji „štirlicai" ir „radistės Ket" galėjo tik su didesniais ar mažesniais iškraipymais bei pavėluotai transliuoti į Maskvą iš „šaltinių" gautą informaciją. Taip, ją transliuoti, bet ne generuoti. Birželio 22-osios „paslapties" kontekste svarstyti keturiasdešimt ar šimtą keturiasdešimt pranešimų, gautų iš amžinai alkanų žurnalistų, parsidavėlių deputatų, komivojažierių ir vokiečių ambasadoriaus žmonos, nėra nė menkiausios prasmės – panašūs „šaltiniai" neturėjo nė menkiausio priėjimo prie Vokietijos aukščiausiosios karinės bei politinės vadovybės. Ką jie galėjo pranešti, išskyrus įvairias paskalas, įskaitant Vokietijos specialiųjų tarnybų dezinformaciją, kuri buvo tyčia platinama tokioje aplinkoje?

O sovietų žvalgybos užverbuotų vokiečių generolų ir karininkų sąrašas nėra ilgas. Tai vienintelis žmogus, vyresnysis leitenantas Haras Šulcė-Boizenas, Liuftvafės štabo žvalgybos

skyriaus bendradarbis.* Vyresnysis leitenantas stengėsi iš visų jėgų, bet dėl savo tarnybinės padėties buvo pernelyg toli nuo tų kabinetų, kuriuose priimami sprendimai. Iš esmės jis rinko ir pranešinėjo sovietų žvalgybai Liuftvafės štabo koridoriuose cirkuliuojančius gandus. Kartais (ypač grynai aviacijos klausimais) tie gandai atsirasdavo dėl tikrų įvykių, o ne rečiau ir pats Šulcė-Boizenas tapdavo „šaltiniu", kuriam padedant Vokietijos specialiųjų tarnybų dezinformacijos srautas liejosi į Maskvą.

XXI a. pradžioje „FST lakštingalos" atsitiesė ir išdidžiai pranešė patikliai publikai, jog anksčiau jai drumstė protą pasakėlėmis apie lemtingus Richardo Zorgės pranešimus (patys suprantate, draugai, laikai buvo nekokie ir ne apie viską buvo galima kalbėti tiesiogiai..."), bet štai dabar jie prisiminė ir papasakos Tikrą Tiesą. Pasirodo, buvęs kompetentingas „šaltinis" ir buvo patikimas pranešimas apie „Barbarosos" pradžios datą. 1941 m. birželio 19 d. gestapo bendradarbis, hauptšturmfiureris Vilis Lemanas (agentūrinis slapyvardis „Breitenbachas") susitiko su sovietų žvalgybos atstovu ir papasakojo jam, kad karas prasidės birželio 22-ąją 3 valandą ryto. Publikai buvo praneštos menkiausios smulkmenos: kur vyko jų susitikimas, kokie naudoti sutartiniai signalai, kaip tą dieną buvo Lemanas apsivilkęs („pavargęs, paglamžytais marškiniais") ir t.t.

Tačiau klausimų lieka. Pirmas klausimas: iš kur pats Lemanas apie tai sužinojo? Mirtinai užkankino kariuomenės pulkininką? Yra žinoma paprasta ir nepajudinama taisyklė: slapta informacija pranešama tik tiems, kuriems ji reikalinga vykdyti tarnybos pareigas. Gestapo hauptšturmfiureris (šis laipsnis prilygsta Vermachto kapitonui) V. Lemanas vykdė kontržvalgybos darbą gynybos pramonės įmonėse, paprasčiau sakant, stebėjo, kad iš karinės gamyklos nieko nebūtų vagiama, kad pro vartus nebūtų išneštas slaptas brėžinys, jo „nematomas frontas" plytėjo už šimtų kilometrų nuo Bugo ir Nemuno. Kam, kuriems galams jam informacija apie puolimo Rytų fronte dieną (tuo labiau – valandą)?!

Toliau dar įdomiau. Pasirodo, šifruotės su Lemano pranešimu nė viename Rusijos archyve nėra. Žinote kodėl? *„Ji buvo atgabenta ambasadoriaus Dekanozovo URLK* (užsienio reikalų liaudies komisariato) *linija ir sukėlė Berijos* (kaip Berija buvo susijęs su URLK, kuriam vadovavo Molotovas – nominalus Stalino pavaduotojas, iš esmės antrasis žmogus šalies vadovybėje?) *ir pasimetė kažkur URM archyve ar tarp Berijos dokumentų".* Uždanga nuleidžiama. Apie Berijos dokumentus nieko negaliu pasakyti, bet URM archyve teko dirbti. Liudiju: ten išlikę net 70 metų senumo popieriai, kuriuose surašytas susitikimo su trečiaeilės Azijos šalies ambasadoriumi grafikas, o vienintelis dokumentinis sovietų žvalgybos sėkmės patvirtinimas „pasimetė"? Jokių dokumentinių V. Lemano pranešimo pėdsakų kariniuose archyvuose taip pat nėra (pasakysime tiksliau – juos rasti niekam neprireikė). Tad jau nėra ko stebėtis pasakojimais apie tai, jog „Breitenbachas" 1941 m. balandžio 25 d. pranešė sovietų žvalgybai apie rengiamą įsiveržimą į Jugoslaviją (toks įsiveržimas įvyko

* Žodis „užverbuotas" greta šios pavardės atrodo nepadoriai ir yra netikslus – tikras antifašistas Šulcė-Boizenas pats atkakliai ieškojo kontakto su sovietų žvalgyba ir vėliau bendradarbiavo su ja ne už pinigus, o iš idėjinių paskatų.

Adolfas Hitleris su generolu feldmaršalu Vilhelmu Keiteliu *(Wilhelm Keitel)* planuoja „Barbarosos" eigą. Antrajame plane Nikolas fon Belovas *(Nicolaus von Below)* – oro pajėgų karininkas ir asmeninis fiurerio adjutantas.

balandžio 6 d.), o *„1935 m. jis pats dalyvavo išbandant pirmąją Vokietijos skystojo kuro raketą Fau-1 Penemiundės poligone...*[*]

Dabar pažvelkime į tikrus faktus ir tikras datas. Nuo 1940 m. gruodžio „Barbarosos" planas buvo kuriamas labai siaurame Vokietijos aukščiausiosios karinės bei politinės vadovybės rate (viena ar dvi dešimtys žmonių). Prasiskverbti į jį – žvalgo pasakiška svajonė ir neverta stebėtis (tuo labiau – piktintis), kad sovietų „štirlicams" tokio stebuklo padaryti nepavyko.

Iki gegužės 1 d. galutinai nustatyta operacijos pradžios data – 1941 m. birželio 22-oji. **[117]** Nuo tos akimirkos žinančiųjų šią informaciją žmonių lėtai, bet nuolat ėmė daugėti. Tam tikrą (anaiptol nepretenduojantį į galutinę diagnozę) supratimą apie šį procesą teikia Vermachto junginių dokumentai, kurių vertimai pateikti mano tinklaraštyje. **[118]** Pati ankstyviausia iš aptiktų datų yra gegužės 4-oji. Tą dieną 48-ojo tankų korpuso vadovybė[**] gavo *„Nurodymus išsidėstyti pradinėse pozicijose pagal „Barbarosos" planą" („Aufmarschanweisung Barbarossa").* " Po dviejų dienų korpuso štabe parengtas *„įsakymas atlikti žvalgybą, kuriame buvo pirmosios žvalgybos užduotys divizijoms, artilerijos ir pionierių štabams".* **[119]** Suprantama, įsakymas žygiuoti į pradines pozicijas – tai ne operacijos planas, tuo labiau jame nenurodoma konkreti puolimo data.

Nuo 1941 m. gegužės pabaigos iki birželio 10–13 d. daugybėje korpusų ir divizijų dokumentų pastebima atsiradęs „įsakymas pulti" ir vykstantys pasitarimai su pavaldžiais pulkų bei atskirųjų batalionų vadais. Visa tai kartu reiškia, jog įsiveržimo planas (jiems aktuali plano dalis) tapo žinomas jau maždaug tūkstančiui Vermachto karininkų. Tiksli „Barbarosos" pradžios data jiems vis tiek nebuvo žinoma, bet vien faktas, kad taktinės

* „Fau-1" (V-1) – tai ne pilotuojamasis lėktuvas su reaktyviniu varikliu, o balistinė raketa su skystojo kuro raketiniu varikliu „Fau-2" (V-2). Abi pradėtos bandyti 1942 m.

** Tokie junginiai Vermachto dokumentuose vadinti „armijos (motorizuotaisiais) korpusais". Čia ir toliau jie – pagal tikrąją sudėtį, atliekamas užduotis ir kad nebūtų painiojami su Raudonosios armijos mechanizuotaisiais korpusais, vadinti „tankų korpusais".- Reikia pasakyti, kad tokia žymėjimo sistema buvo naudojama ir tradicinėje sovietų karo istorijos literatūroje.

grandies karininkai supažindinti su tokia informacija, aiškiai liudijo, kad užpuolimas planuojamas anaiptol ne 1942–1943 ar vėlesniais metais („po pergalės prieš Angliją"), o artimiausiomis savaitėmis ar net dienomis.

Nuo birželio vidurio pradeda plėstis ir asmenų, turinčių galimybių žinoti pačią didžiausią „Trečiojo reicho" karinę paslaptį – informaciją apie operacijos pradžios dieną. Birželio 10 d. Vermachto karinė vadovybė apie tai informuoja tiesiogiai jai pavaldžius armijų ir armijų grupių štabus. **[120]** Trys grupės, septynios armijos, kiekvienoje iš jų – vadas, štabo viršininkas, štabo operatyvinio skyriaus viršininkas, taip pat Vermachto centrinio aparato generolai ir feldmaršalai. Tai jau apie pusšimtį žmonių. Birželio 15 d. 3-iosios tankų divizijos (2-oji tankų grupė) kovos veiksmų žurnale atsiranda toks įrašas: *„Divizijos vadas, operatyvinio ir užnugario skyrių viršininkai, proveržio grupių ir pionierių batalionų vadai dalyvauja vadų bei štabų žaidime 24-ojo tankų korpuso štabe, per kurį bus žaidžiama numatoma operacija su visomis detalėmis... Birželio 16-oji paskelbta „B minus 6" diena."* **[121]** Per kitas tris dienas analogiško turinio įrašai atsiranda daugelio kitų junginių dokumentuose.

Taigi iki birželio 17–19 d. tikslią įsiveržimo datą jau žinojo korpusų, divizijų ir pulkų vadai, atitinkamų štabų ir skyrių viršininkai – apie tūkstantį žmonių. **Kad sovietų žvalgyba būtų įstengusi sužinoti šį faktą, nė vieno tai patvirtinančio dokumento nėra.** Taip, galima pasakyti atsargiau: „kol kas niekas nepaskelbė atitinkamo dokumento", bet man tokia subtilybė atrodo jau visai nereikalinga. Jei būtų turėję ką skelbti, rinkinių „Hitlerio paslaptys ant Stalino stalo" sudarytojai nebūtų atsisakę malonumo spaudos konferencijų ataskaitas papildyti kiek svaresniu dokumentu...

Slaptas išskleidimas

Apgailėtina sovietų žvalgybos nesėkmė („pramiegojo Hitlerio įvykdytą užpuolimą") visai nereiškia, kad 1941 m. vasaros pradžioje „kolektyvinis Stalinas" nugrimzdo į taikų miegą. Nieko panašu, darbas virte virė. Nuo 1941 m. gegužės Raudonoji armija perėjo į ypatingą, taikaus gyvenimo normų neatitinkančią padėtį. Generalinio štabo operatyvinė suvestinė Nr. 01 be jokių skrupulų tai vadina „išskleidimu" (*„Priešas, aplenkęs mus išskleidimo tempu, privertė Raudonosios armijos dalinius..."*) Į šią aplinkybę pirmasis prieš ketvirtį amžiaus atkreipė dėmesį Viktoras Suvorovas, paskui prie nuomonės apie tai, jog Raudonoji armija buvo strateginio išskleidimo būsenos, prisijungė ir kai kurie rusų „statusiniai" istorikai (pavyzdžiui, P. Bobylevas ir M. Meltiuchovas). Kita vertus, daugelis specialistų reiškia pagrįstą nuomonę, jog strateginis išskleidimas be mobilizacijos iš principo neįmanomas, todėl korektiškiau kalbėti ne apie „išskleidimą", o 1941 m. gegužę–birželį vykdomas „plataus masto ikimobilizacines priemones".

Šios knygos autoriaus asmeninė nuomonė yra ta, jog jan visai nesvarbu, kaip TAI reikia vadinti. Kur kas įdomiau ir svarbiau, kada TAI prasidėjo ir kas spėta nuveikti iki 1941 m. birželio 22 d.

1940 m. Raudonarmiečių karių mokymai naudojant Maksimo sistemos kulkosvaidžius.

Į pirmąjį klausimą atsakyti nėra paprasta. Trumpai sakant, visas Stalino imperijos gyvenimas buvo vientisa didžiulė „mobilizacinė priemonė". „Pirmosios pasaulyje darbininkų ir valstiečių valstybės karinio susidūrimo su pūvančio kapitalizmo pajėgomis neišvengiamumas" buvo mirtinai įkaltas į bolševikinį „tikėjimo simbolį". Bet kuris sovietinis žmogus žinojo (privalėjo žinoti), jog priešai kaip alkani vilkai šniukštinėja palei SSRS sienas. Kalbant konkrečiau, reikia sutikti su V. Suvorovu, kuris išskleidimo proceso pradžia laikė 1939 m. rugpjūtį. Nuo to meto pradėta greit didinti SSRS ginkluotąsias pajėgas, dėl ko iki 1941 m. balandžio, t. y. dar nepradėjus „plataus masto ikimobilizacinių priemonių", karinio personalo padaugėjo (įskaitant karinį jūrų laivyną ir karines oro pajėgas) beveik iki 4,7 mln. žmonių. Taikos metu tokio dydžio kariuomenės neturėjo nė viena Europos ir Azijos šalis, o karo meto didesnę kariuomenę turėjo tik hitlerinė Vokietija.

Pagal mobilizacijos planą „MP-41" mobilizaciją įvykdžius „pagal Vakarų variantą" (t. y. be Tolimųjų Rytų ir pietinių apygardų), ginkluotųjų pajėgų dydis turėjo būti 7,85 mln. žmonių.**[127]** Kitaip sakant, šiame karo scenarijuje vykstant slaptai mobilizacijai, reikėjo pašaukti „vos" 3,2 mln. rezervistų* (ir tai iš tiesų mažai, palyginus su tuo, jog kitose Europos šalyse po mobilizacijos kariuomenės padaugėdavo keleriopai). Ketvirtadalis šio skaičiaus

* Iš tikrųjų vykstant 1941 m. atvirajai mobilizacijai, pašaukta keturiskart daugiau žmonių. Tai buvo susiję pirmiausia su „kolektyvinį Staliną" apėmusia isterija, kita vertus, atsiradus būtinumui kompensuoti milžiniškas bet kokias prieškarines prognozes pralenkusias netektis.

(802 tūkst. žmonių) buvo pašaukti prisidengiant „mokomosiomis stovyklomis“ 1941 m. gegužę–birželį. Galiausiai iki birželio 22 d. ginkluotųjų pajėgų žmonių skaičius buvo apie 5,7 mln. žmonių (iš jų vakarinėse pasienio apygardose 2692 tūkst., VVR armijose ir atskiruose junginiuose – 618 tūkst.) **[128]**

Taigi šiais žmonėmis buvo galima iki paskutinio kareivio sukomplektuoti visas 303 Raudonosios armijos divizijas, įskaitant giliai užnugaryje dislokuotus junginius. Tačiau tikrovėje ginkluotąsias pajėgas didinti buvo gerokai sudėtingiau.

Be divizijų veikiančiojoje kariuomenėje, esama dar korpusų, armijų bei fronto dalinių ir padalinių, be to, ir be veikiančiosios kariuomenės, ginkluotosios pajėgos turi didžiules, apie 30–40 proc. bendro skaičiaus, užnugario (mokomąsias, medicinos, mokomąsias technines) struktūras. Todėl iš tikrųjų iki karo pradžios vakarinių apygardų divizijos turėjo nuo 9 iki 14 tūkst. žmonių, dažniausiai – apie 10–11 tūkst.

Aiškiai mažiau už etatinį skaičių. Tai neginčijamas faktas. Bet žvelgti į šį faktą galima nevienodai. Sovietų tradicinė istoriografija (tiesa, apie tai tiesiogiai neperspėdama skaitytojų) į susidariusią situaciją žvelgė vadovaudamasi kumštynių ar dviejų pirmykščių genčių kautynių kategorijomis: sakysim, A gentis surinko 160 vyrų su vėzdais, o B gentis – tik 120, turinčių tokius pačius vėzdus, vadinasi, A yra kovotojų skaičiumi akivaizdžiai pranašesnė, taigi B turėtų neišvengiamai pralaimėti.

Bet mes neskubėsime daryti išvadų ir apsiginkluosime ne vėzdu, o skaičiuotuvu.

Kad artilerijos pabūklas galėtų taikliai šaudyti, būtini du žmonės: tarnybos vadas ir taikytojas. Labai pageidautinas trečias – užtaisytojas (kad du pirmieji galėtų nuolat stebėti

Raudonosios armijos artilerijos pulkininkas ir eilinis karys stebi priešą. Tam tikslui naudojamas kariuomenei skirtas optinis prietaisas *AST*.

mūšio lauką ir taikinį). Kam ši nuomonė atrodys ginčytina, gali pažvelgti į bet kokią bet kurio Antrojo pasaulinio karo meto tanko fotografiją. Tanko bokštelyje – du ar trys žmonės, be to, 76 mm (o į karo pabaigą ir 85 mm) patranka vis šaudo ir šaudo. Sovietų tanko KV-2 bokštelyje buvo įtaisyta netgi 152 mm haubica, kurią aptarnavo trys žmonės (ketvirtas – savo pareigas atliekantis tanko vadas). Tačiau 1941 m. balandį pagal etatų sąrašą nustatyta 76 mm divizijos patrankos tarnyba buvo sudaryta iš 6 žmonių, 122 mm haubicos tarnyba – iš 9 žmonių, 152 mm haubicos – iš 10 žmonių.

Iki galo sukomplektuoti visų šaulių divizijos artilerijos pulko pabūklų (aštuonios 122 mm haubicos ir šešiolika 76 mm patrankų) iš viso reikia 168 žmonių. O pagal 1941 m. balandžio etatų sąrašą šiame pulke turėjo būti 1038 žmonės. Iš šešių artilerijos pulko kovotojų prie pabūklo stovi tik vienas. Ką gi veikia visi kiti?

Mažesnioji dalis atlieka patį svarbiausią ir ilgo mokymo reikalingą darbą: užtikrina valdymą ir ryšius, stebi taikinius, koreguoja šaudymą, rengia reikalingus šaudymui duomenis. Didesnioji dalis bendro karių skaičiaus atlieka darbus, kuriems nereikia aukštos kvalifikacijos: ritina, stumdo, įkasa pabūklą, iškrauna, prausia ir šeria arklius, maudo ir valgydina žmones, skaito jiems politines informacijas, priima ir išduoda laiškus bei piniginį atlygį... Štai šiuos žmones, aišku, reikalingus ir visai ne pašalinius, ir telkia kariniai komisariatai išrašydami jiems šaukimus. Be to, 1941 m. birželį su atvirosios mobilizacijos „pirmąja banga“ pašaukti ne vakarykščiai mokiniai (sovietinių „žmonių sielų inžinierių“ mėgstamas siužetas), o rezervistai, t. y. atitarnavę „privalomąją“ ir įgiję reikalingą karinių žinių bei įgūdžių rinkinį, vyrai.

Tų pačių proporcijų laikomasi ir bet kuriuose kituose daliniuose bei junginiuose. Trijuose šaulių divizijos pulkuose pagal 9,5 tūkst. žmonių etatų sąrašą tiesiogiai iš šautuvų bei kulkosvaidžių į priešą šaudo vos 4,5 tūkst. (į tą skaičių įtraukti ir kulkosvaidžių tarnybų „antrieji numeriai“. Tankų divizijoje iš kiekvieno septyneto žmonių tanko viduje tūno tik vienas ir t.t. Šie skaičiai (tikriausiai keisti karybai tolimiems žmonėms) paaiškina tą empiriškai pastebimą faktą, jog baigiamajame karo etape 1944–1945 metais šaulių divizija sėkmingai pradėdavo operaciją turėdama geriausiu atveju (!) 7–8 tūkstančius žmonių. Kaip tik turėdama tokį skaičių karių divizijose Raudonoji armija pergalingai pasiekė Berlyną ir Prahą.

Taigi palyginkime mobilizacinio išskleidimo būsenos Raudonosios armijos diviziją su liesu žmogumi. Tai visai gyvas žmogus su rankomis, kojomis, galva ir akimis. Taip, jis negali kasdien atlikti to darbo, su kuriuo įstengia susidoroti stipruolis, be to, jam reikia sanatorijos su geresniu maitinimu, bet, atsiradus ypatingam reikalui (pavyzdžiui, kai dega savas namas), porą valandų gali padirbėti išsiversdmas ir be sanatorijos. Lygiai taip pat norėdama divizija gali keletą dienų pakariauti ir turėdama 10 tūkstančių žmonių, su nepraustais arkliais, neveikiančiu lauko paštu, be „raudonojo kampelio“, banko lauko kasos ir net – kare kaip kare – be karštą maistą ruošiančios virtuvės.

Prasčiau, bet anaiptol ne beviltiškai reikalai klostėsi aprūpinant kariuomenę technika: automobiliais ir traktoriais (artilerijos visureigiais). 1941 m. birželio 15 d. (t. y. iki atvirosios

„Raudonasis kampelis". 1931 m. Jame kabojo „didžiųjų revoliucijos vadų" portretai, raudonos vėliavėlės, rengtos politinės teorijos bei partijos istorijos pamokos.

mobilizacijos pradžios!) Raudonoji armija turėjo 272 tūkst. visų tipų automobilių ir 42,9 tūkst. traktorių (vilkikų). [**129**] Jei šiuos skaičius palygintume su MP-4 atlikti reikalingais skaičiais (atitinkamai 595 ir 90,8), aiškėja, jog trūksta pusės šių technikos priemonių reikalingo skaičiaus. Tai neabejotinai yra blogai. O jei palygintume su penkiose vakarinėse apygardose esančiomis 110 šaulių divizijų, 20 mechanizuotųjų korpusų ir 10 PTABr (prieštankinės artilerijos brigadų), tai **traktorių ten buvo dvigubai daugiau, o automobilių 1,6 karto daugiau, negu reikėjo**. Ir tai, beje, pagal tokias etatines normas, kai paprastos šaulių divizijos haubicų pulke vienam pabūklui tenka du vilkikai.

Vadinasi, problema buvo ne apskritai žmonių ir technikos stoka, bet tam tikro žmonių bei technikos skaičiaus reikiamu metu kai kuriose vietose trūkumas. O, kalbant apie laiką, tai Stalino kalendoriuje buvo pažymėta kažkokio mums nežinomo įvykio data – nuo liepos vidurio iki rugpjūčio vidurio.* Bet kokiu atveju 1941 m. birželio 22-oji su ja niekuo nesisiejo. O kalbant apie „vietą", – pažymėtina, jog Raudonosios armijos kariuomenės didelis perdislokavimas numatytas 1941 m. gegužės pabaigoje. Jis prasidėjo ir vyko toliau „užpakaliu priekin." Pirmiausia pajudėjo vidinių apygardų kariuomenė, paskui – pasienio apygardų antrieji ešelonai. Pasienio apygardų pirmajam ešelonui eilė nespėjo ateiti – prasidėjo karas.

1941 m. birželio 22 d. Užbaikalėje ir Mongolijoje dislokuoti 16-osios armijos ir 5-ojo mechanizuotojo korpuso junginiai pradėti krauti į ešelonus. Atsižvelgiant į didžiulį atstumą ir geležinkelių, veikiančių pagal taikos meto grafiką, pajėgumus, jie turėjo atvykti į Ukrainą, Berdičevo, Proskurovo, Šepetovkos rajoną nuo birželio 17 iki liepos 10 d.

* Kaip jau buvo pažymėta anksčiau, tarp iki šiol išslaptintų dokumentų nėra nieko, kas leistų nustatyti suplanuoto Raudonosios armijos puolimo pradžios datą. Atsižvelgiant į tai, kad VVR armijų (antrojo strateginio ešelono) sutelkimą planuota baigti iki liepos 10 d., galima spėti, jog liepos vidurys yra pati anksčiausia iš galimų operacijos pradžios datų. Dėl Pietvakarių Europos gamtinių bei klimato sąlygų pageidautina kovos veiksmus baigti iki lapkričio. Taigi rugpjūčio–rugsėjo metas gali būti laikomas galimų įsiveržimo terminų „viršutine riba".

Maždaug tuo pačiu metu (nurodyti tikslias datas nėra galimybių, nes procesas buvo apgaubtas net Sovietų Sąjungai beprecedente slaptumo skraiste) priimtas sprendimas formuoti keturias naujas armijas vadovybės ir vidaus reikalų struktūrų karinio personalo pagrindu: 19-ąją (Šiaurės Kaukazo apygarda), 20-ąją (Oriolo apygarda), 21-ąją (Pavolgio apygarda), 22-ąją (Uralo apygarda). Be to, šioms armijoms priskirti Maskvos ir Charkovo karinių apygardų junginiai. Kiek vėliau, birželio viduryje, buvo formuojamos 24-oji armija (Sibiro apygarda) ir 28-oji armija (Archangelsko apygarda).

Iš viso septynių armijų kariuomenė, pasikrovusi naktį nuošaliose tarpustotėse, faneros lakštais užkaltuose vagonuose pajudėjo į vakarus. Kur konkrečiai, sprendimai dėl to buvo daugelį kartų tikslinami ir radikaliai pasikeitė tik po birželio 22-osios įvykių. O pradiniu sprendimu (išreikštu anksčiau minėtoje birželio 13 d. „Vatutino pažymoje“) numatyta, kad 22-oji armija susitelks Vakarų fronto užnugaryje, Vitebsko rajone, 19-oji, 20-oji ir 21-oji susitelks Pietvakarių fronto gilumoje, ruože nuo Černigovo iki Čerkasų. 24-oji ir 28-oji armijos buvo išskleidžiamos atitinkamai į pietvakarius ir šiaurės vakarus nuo Maskvos. Visų vežimų pabaigos laikas (o tai apie 3 tūkst. geležinkelio ešelonų) turėjo būti liepos 3–10 d. **[130]**

VVR armijų kariuomenė (antrasis strateginis ešelonas) ne tik pradėjo telktis anksčiau už pirmąjį ešeloną, bet jiems, ir prisidengus „mokomosiomis stovyklomis“, pašauktų rezervistų teko daugiau nei pasienio apygardoms. Štai gegužės 20 d. Raudonosios armijos mobilizacijos valdybos pažymoje „Dėl 1941 m. priskirtinio personalo stovyklų rengimo šaulių divizijose“ pateikiami šie skaičiai: keturiose pasienio apygardose pašaukiama 134 tūkstančiai žmonių, o tose vidinėse apygardose, kurios paverstos VVR armijomis, – 322 tūkst. žmonių.* Čia, tiesa, reikia atsižvelgti į tai, jog pažymoje nepateikta duomenų apie Pabaltijo YKA). **[131]** Tai leido, dar vykstant „plataus masto priešmobilizacinėms priemonėms“, VVR armijų šaulių divizijų karinį personalą padidinti iki etatinio lygio (ar priartinti prie jo).

Birželio 9 d. Stalino kabinete įvyko eilinis (ankstesnieji buvo surengti birželio 3, 6 ir 7 d.), bet tikrai rekordinis pagal trukmę (iš viso 6 val. 25 min.) aukščiausiosios karinės bei politinės vadovybės pasitarimas. Be nuolatinių dalyvių (Timošenkos, Žukovo, Vatutino, Malenkovo) iškviesti maršalai Vorošilovas ir Kulikas, KOP vyriausiasis vadas Žigariovas, „Gosplano“ viršininkas Voznesenskis, RA mobilizacijos planavimo skyriaus prie LKT viršininkas Safonovas, aviacijos ir tankų pramonės liaudies komisarai Šachurinas ir Malyševas. Visai tikėtinas tokiam susirinkimui sprendimas dėl atvirosios mobilizacijos nebuvo priimtas. Bet ir tartasi tą dieną ne veltui.

Birželio 11 d. Vasilevskis savo ranka parašė gynybos liaudies komisaro blanke direktyvos Vakarų YKA vadui tekstą: „*Siekiant padidinti apygardos kariuomenės pasirengimą, visas gilumines šaulių divizijas ir šaulių korpusų valdybas su korpusų daliniais išvesti į stovyklą, į*

* Leningrado KA – 20 tūkst., Vakarų YKA – 24 tūkst., Kijevo YKA – 65,55, Odesos KA – 24 tūkst. Maskvos apygardoje – 60 tūkst., Charkovo – 58,55, Šiaurės Kaukazo – 48, Oriolo – 42, Pavolgio – 42, Sibiro – 36, Uralo – 30, Archangelsko – 5.

Sovietų Sąjungos maršalas Grigorijus Kulikas. Koordinavo Raudonosios armijos veiksmus 1939 m. įžengiant į Lenkiją, rengė kariuomenę Suomijos puolimui. 1950 m. sušaudytas Maskvos kalėjime kaip „liaudies priešas ir sąmokslininkas".

rajonus, numatytus jiems pagal priedangos planą (GLK (gynybos liaudies komisaro direktyva Nr. 503859).* ***Pasienio divizijas palikti vietoje*** (paryškinta mano – M. S.), *turint galvoje, kad jos bus išvestos prie sienos į joms skirtus rajonus, esant būtinumui, pagal ypatingą nurodymą... Šios kariuomenės išvedimą baigti iki 1941 m. liepos 1 d.*" [**132**] Kitą dieną analogiško turinio direktyva išsiųsta į Kijevo YKA.

Į Kijevą išsiųsta direktyva su tiesioginiu nurodymu: „*Kariuomenės judėjimą laikyti visiškoje paslaptyje. Žygį atlikti su taktiniais mokymais, naktimis.*" [**133**]

„Minsko" direktyvoje šių žodžių nebuvo, bet nepaprastų priemonių laikytis griežčiausio slaptumo imtasi ir ten. Vakarų fronto kovos veiksmų žurnale** paskutinių prieškarinių dienų įvykiai aprašyti taip: „*Kariuomenė žygiavo prie sienos pagal Raudonosios armijos generalinio štabo nurodymus. Žygiuojant įsakymų bei rašytinių potvarkių korpusams ir divizijoms nebuvo. Apygardos štabo viršininko generolo majoro Klimovskicho* ***nurodymus divizijų vadai gaudavo žodžiu*** (paryškinta mano – M.S.). *Kariniam personalui aiškinta, jog einama į didelius mokymus. Kariuomenė gabenosi visą mokomąjį turtą prietaisus, taikinius ir t.t.*" [**134**]

Įsidėmėtina, kad pranešimai apie „giluminių divizijų" pasistūmėjimą iš Minsko siunčiami į Maskvą operatyvinių suvestinių formatu, be to, jų eilės numeriai metų viduryje buvo 2, 3, 4, 5, 6 (pirmojo numerio archyve aptikti nepavyko). [**135**]

Jei tezei, kad Raudonoji armija rengėsi smogti priešui pirmąjį netikėtą smūgį, pagrįsti dar reikėtų kokių papildomų argumentų, tokia stebėtina kariuomenės išskleidimo tvarka savaime gali tapti pakankamu įrodymu: rengiantis atremti agresiją, reikėtų pirmiausia mobilizuoti ir išdėstyti kovos pozicijose pasienio apygardų pirmojo ešelono kariuomenę, paskui – vadinamąsias gilumines divizijas ir tik tada, jei likimas teiks tokią galimybę, imtis

* Direktyvos tekste buvo nurodymai, kiek keičiantys – lyginant su PP – kariuomenės dislokavimo vietas, pavyzdžiui, Baranovičių rajone vietoj vienos šaulių divizijos telktos keturios.

** Reikia pažymėti, kad Vakarų fronto KVŽ (kovos veiksmų žurnalas) sudarytas „atgaline data", tada, kai buvo suimta ir sušaudyta ankstesnioji fronto vadovybė, turbūt 1941 m. rugpjūtį–rugsėjį.

mobilizuoti ir perkelti į vakarus vidinių apygardų kariuomenę. Tikrovėje 1941 m. birželį viskas daryta kaip tik priešingai. Aistringas noras „per anksti neišgąsdinti Hitlerio" paskatino nekeisti taikos meto geležinkelių veikimo režimo. Vokiečiai, kaip jau minėta, ypatingą karinių krovinių vežimo režimą pradėjo taikyti likus mėnesiui iki įsiveržimo pradžios (1941 m. birželio 22 d.). Prieš Raudonajai armijai pradedant karą su pusiau suniokota Lenkija, SSRS europinės dalies geležinkeliams ypatingas režimas imtas taikyti 1939 m. rugsėjo 12 d., likus penkioms dienoms iki operacijos pradžios. [**136**] 1941 m. birželį nepaisant būsimųjų vežimų didžiulių mastų, nieko panašu nebuvo daroma. Karinių vežimų režimas įvestas ne birželio 22-ąją ir ne 23-iąją, o tik 24 d. 18.00, trečiąją karo dieną! [**137**]

Paskutinės taikos dienos

Išliko ir dabar išslaptinti Vakarų fronto vado armijos generolo D. Pavlovo tardymų protokolai. Taip, žinoma, jo parodymų patikimumas gali būti ginčijamas – pasmerktas generolas mėgino savo veiksmus vaizduoti kiek galima švelnesnėmis spalvomis. Kita vertus, maršalas Timošenka (jo pokalbį telefonu aptarsime vėliau) buvo gyvas, nepraradęs savo aukšto posto, tad kalbėti apie jį beprasmybes buvo, kaip sakoma, „brangiau sau." Tad štai pagal Pavlovo versiją birželio 22-osios naktį, pirmą valandą, jis pranešė liaudies komisarui, kad *„pusantros paros į Suvalkų kyšulį be pertraukos slinko vokiečių mototechnikos kolonos"* ir pagal 3-iosios armijos vado pranešimą *„daugelyje vietų vokiečių pusėje pašalintos spygliuotosios vielos užtvaros"*. Į tai maršalas Timošenka atsakė taip: *„Jūs būkite ramesnis ir nepanikuokite, dėl visa ko šiandien rytą surinkite štabą, gal kas nemalonu ir nutiks, bet, žiūrėkite, į jokią provokaciją nereaguokite."* [**122**] Įdomi formuluotė. „Kažkas nemalonu." Taip apie priešo 3 milijonų kariuomenę? Sunku nepastebėti, kad gynybos liaudies komisaras arba

Vokietijos–Sovietų Sąjungos siena pasidalytos Lenkijos teritorijoje. Vokiečių puskarininkį nuo dviejų sovietų pasieniečių skiria suarta juosta. Iki tarpusavio karo liko ne tiek jau daug...

vis dar abejoja, kad užpuolimas neišvengiamas, ar tiesiog mulkina savo valdinį. Kodėl? Jei toks kazusas būtų vienintelis, gal nevertėtų į jį kreipti dėmesio. Bet anaiptol ne vienintelis! Paskutinėmis taikos dienomis gynybos liaudies komisariato ir generalinio štabo sudaryti dokumentai buvo stulbinamai neadekvatūs. Nors mūsų knygos apimtis nėra begalinė, bet kai kurių pavyzdžių pateiksime.

Gynybos liaudies komisaras pasirašė įsakymą Nr. 0039 „Dėl operatyvinių aerodromų pagal 1941 m. pagrindinį statybos planą statybos padėties". **[123]**

Per keturias dienas nuo priešo įsiveržimo pradžios aerodromų pasienio apygardose statybą reikėjo nutraukti – didžiulės statybos ne tik trukdė skraidyti, bet dar ir demaskavo aerodromus. 50 km pasienio zonoje aerodromus jau buvo galima naikinti, nes dėl susidariusio pajėgų santykio atrodė labiau nei tikėtina, kad juos priešas užims. Tačiau maršalo Timošenkos įsakyme kalbama apie ką kita. Konstatuojamojoje dalyje pažymima, jog statyba vyksta neleistinai lėtai. Ir pagaliau liaudies komisaras įsako: *„Apygardų karo taryboms nedelsiant išplėsti aerodromų statybą plačiu frontu, skaičiuojant taip, kad skraidymo laukai būtų parengti* ***ne vėliau kaip 1941 m. rugpjūčio 1 d. ir aerodromai visiškai baigti būtų iki spalio 1 d.*** (paryškinta mano – M.S.) *Darbų atlikimo grafiką pristatyti man ne vėliau kaip iki 1941-6-25...*"

Birželio 18 d. Stalino kabinete įvyko eilinis pasitarimas su karine vadovybe. Dalyvavo Molotovas, Malenkovas, Timošenka, Žukovas ir valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojas Kobulovas. Tarėsi gana ilgai (2 val. 45 min.). Sprendžiant iš dabar žinomų faktų bei dokumentų, jokių principinių pokyčių vykdant „plataus masto priešmobilizacines priemones", t. y. Raudonosios armijos slapto strateginio išskleidimo, neįvyko. Apygardų (frontų) vadovybių prašymai forsuoti pasistūmėjimą (apie tai rašo anksčiau paminėtame aiškinamajame rašte Vakarų fronto karo tarybos narys Fominychas) buvo atmesti. Tiesiogiai uždrausta ir tokia pribrendusi ir perbrendusi priemonė, kaip vadovybės šeimų evakavimas iš pasienio (iš esmės – jau pafrontės) ruožo. Ir tai tada, kai tokio evakavimo tvarka, terminai, pasitelktas transportas, pakrovimo bei iškrovimo vietos buvo detaliai surašytos apygardų priedangos planų prieduose. **[138]**

Birželio 19 d. 10.45 generolas leitenantas Konevas, 19-osios armijos, formuojamos Šiaurės Kaukazo karinės apygardos valdybos ir kariuomenės pagrindu, vadas, siunčia telegramą gynybos liaudies komisarui: *„Prašau leisti 3–5 dienoms išvažiuoti į Rostovą prie Dono tvarkyti neatidėliotinų apygardos reikalų."* Konevo armija nuo birželio 10 d. buvo telkiama Čerkasų miesto rajone sudarant VV strateginį rezervą Pietvakarių fronto užnugaryje. Birželio 20 d. 19.57 išsiunčiama atsakomoji šifruota telegrama: *„Išvykti į Rostovą prie Dono 3–5 dienoms leidžiu. Timošenka."* **[124]** Bent jau iki birželio 24 d. VV rezervo armija lieka be vado, bet gynybos liaudies komisaras nemato priežasčių šią išvyką uždrausti. O „neatidėliotinai tvarkomi apygardos reikalai" išgaravo birželio 22-osios naktį ir Konevas lėktuvu (!) išskrido atgal į Čerkasus, į armijos štabą.

1941 m. birželio 20 d. vėlų vakarą, 23.25 generalinio štabo viršininko pavaduotojas generolas leitenantas Sokolovskis telegrafavo Odesos KA vadui: *„Agentūros duomenimis, vokiečių aviacijos štabas ėmė labiau domėtis šarvuočių ir tankų dalinių štabų buvimo vietomis Kišiniove. Manoma, jog numatoma kažkokia diversija. GŠ viršininkas įsakė įspėti jus apie tai.“* **[125]** Diversija. Galimybė, jog vokiečių aviacijos štabas atlieka paskutinius patikslinimus rinkdamasis bombarduoti ketinamus taikinius, neįžvelgiama.

Birželio 21 d. 18 val. 48 min. Rytų fronte išskleista Vermachto grupuotė pradėjo „atvirai vykdyti įsakymus.“ Nesuskaičiuojamos kariuomenės kolonos pajudėjo prie sienos, kuopų vadai (t. y. dešimtys tūkstančių žmonių!) gavo fiurerio įsakymo–kreipimosi į kareivius tekstą, kurį jie perskaitys savo padaliniuose vėlų vakarą (kaip galima spręsti iš turimų dokumentų, nuo 20 iki 22 val. Berlyno laiku). Tuo metu generolas Sokolovskis siunčia dvi telegramas Vakarų YKA ir Pabaltijo YKA: *„Generalinio štabo viršininkas įsakė leisti valstybės kontrolės atstovams draugams Ponomariovui, Kazamanovui, Leontjevui patikrinti ĮR, išskyrus operatyvinius taktinius reikalus.“* **[38]** Ne, kas galėtų ginčytis, apskaita ir kontrolė – itin svarbus dalykas, pats metas patikrinti, ar nenukniauktas nė vienas maišelis cemento.

Birželio 21-osios vėlyvas vakaras. Stalino kabinete kuriamas vyriausiosios karo tarybos įžymiosios direktyvos tekstas. Tos pačios direktyvos, kuri prasidėjo žodžiais: *„1941-6-22–23* ***galimas*** *(!!!) vokiečių netikėtas užpuolimas.“* Ir net šis tragiškai absurdiškas realiai susiklosčiusioje situacijoje žodis „galimas“ paverstas niekais reikalavimo: *„Mūsų kariuomenės užduotis nereaguoti į jokius provokacinius, galinčius sukelti didelių sunkumų, veiksmus.“*

1941 m. birželio 20 d. Sovietų pasienio patrulis vargu ar įtaria, kad po dviejų dienų prasidės vokiečių puolimas plačiu frontu.

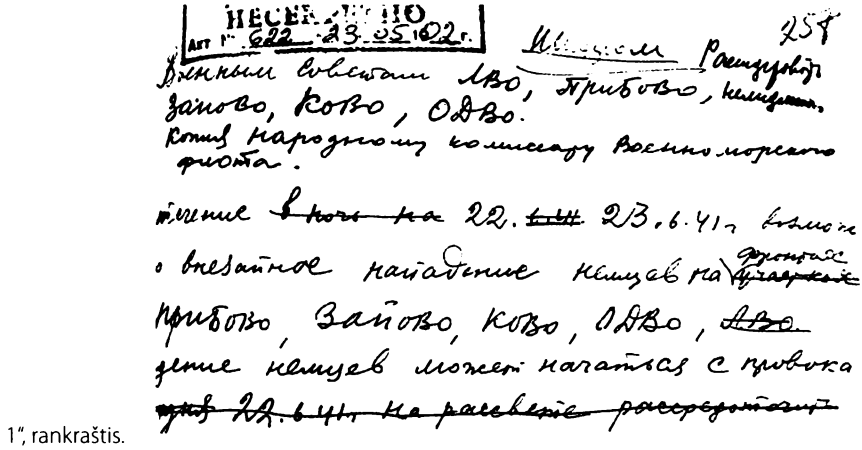

„Direktyva Nr. 1", rankraštis.

Ši direktyva, neabejotina, buvo. Atitinkama archyvo byla išslaptinta 2002 m. gegužę ir, susipažinę su rankraščio originalu (parašytu Žukovo ranka trijuose puslapiuose), galime pamatyti ir apibūdinti taisymą, kuris įterptas į tekstą jį aptariant. Pavyzdžiui, variantas „1941-6-22 naktį" galiausiai pakeistas ne tokiu konkrečiu „22–23". Iš frazės *„naktį į 1941-6-22 slapta užimti įtvirtintųjų rajonų ugnies taškus ir lauko statinius prie valstybės sienos"* buvo pašalinti žodžiai *„ir lauko statinius"*. Lauko statiniai (apkasai, tranšėjos, priedangos, MŽUT) ĮR priešlaukiai buvo išdėstyti tiesiog prie sienos linijos ir direktyvos sudarytojai vis dar vengė išgąsdinti vokiečius anksčiau laiko.

Beje, iš Stalino kabineto Timošenka ir Žukovas išėjo 22.20, o direktyvos tekstas buvo atiduotas į generalinio štabo šifravimo skyrių tik 23.45. Negalima pasakyti, kad juodasis „pakardas" skriejo naktį per Maskvą pašėlusiu greičiu... Tačiau nuo direktyvos atidavimo iki artilerijos ugnies škvalo palei sieną dar liko keletas valandų. Per Bugo upę prasiskverbė perbėgėlis – Vermachto jefreitorius Alfredas Liskovas (memuarinėje literatūroje užsimenama dar apie du perbėgėlius, perplaukusius pasienio upes naktį iš birželio 21-osios į 22-ąją). Tie nežinomieji paskutinę minutę mėgino gelbėti „pasaulinio proletariato tėvynę". O ką tuo metu veikė SSRS gynybos liaudies komisariatas?

Yra užfiksuota popieriuje Stalino reakcija į pranešimą apie vokiečių įsiveržimą. Tai padarė vienas iš svarbiausių pasitarimo dalyvių – maršalas Žukovas. 1956 m. gegužės 19 d. jis sudarė ir atidavė Chruščiovui patvirtinti pranešimo SSKP CK plenume projektą. Tas plenumas taip ir neįvyko, bet Žukovo nepasakytos kalbos tekstas išliko archyve iki mūsų dienų: *„Stalinas, sunkiai kvėpuodamas į telefono ragelį, keletą minučių nieko negalėjo pasakyti, o į pakartotinius klausimus atsakė: „Tai vokiečių kariškių provokacija. Nešaudyti, kad neprasidėtų platesnio masto veiksmai..." Mintį apie vokiečių provokaciją Stalinas vėl patvirtino, kai atvyko į CK. Pranešimą apie tai, kad vokiečių kariuomenė kai kuriuose ruožuose jau įsibrovė į mūsų teritoriją, jo neįtikino, jog priešas pradėjo tikrą ir iš anksto suplanuotą karą."* **[126]** Reikia pažymėti, kad savo pranešimą plenume Žukovui reikėjo padaryti dalyvaujant

Vermachto karių stovykla Lenkijos pasienio miškuose prieš pat įsiveržimą į šią šalį. Lygiai tokios pat stovyklos buvo sukurtos 1941-ųjų vasaros pradžioje prie Sovietų Sąjungos sienos.

gyvam liudininkui (1956 m. pavasarį Molotovas buvo dar CK narys), todėl esama rimto pagrindo tikėti šios versijos tikroviškumu.

1941 m. birželio 21 d. Kominterno vykdomojo komiteto vadovas draugas Dimitrovas savo dienoraštyje įrašė: *„Rytą skambinau Molotovui. Prašiau, kad pasikalbėtų su Jos. Visarionovičiumi apie padėtį ir būtinus nurodymus kompartijoms. Molotovas: „Padėtis neaiški. Vyksta didelis žaidimas. Ne viskas priklauso nuo mūsų...“* **[139]** „Didelis žaidimas.“ Bet galbūt teisingiau situaciją apibūdintų žodžiai „vyksta didelė kova“?

Didelė, baisi kova kunkuliavo paties svarbiausio sovietų šalies žmogaus galvoje. Jis nebuvo kvailys ir negalėjo nesuprasti, ką reiškia nenutrūkstamas pranešimų srautas paskutinėmis valandomis prieš birželio 22-ąją. Kita vertus, labai neėmė noras atsitraukti nuo mėgstamo dalyko (savo konkurentui iš Berlyno rengiamo netikėto triuškinamojo smūgio į nugarą), o patirtis, paties Stalino praktinė patirtis stiprino mintį, kad joks žmogus negali, neišdrįs priešintis jo valiai. Sveikas protas ir logika (kuria jis taip didžiavosi) jam sakė, jog lyginti Hitlerį su tokiais menkystomis kaip Bucharinas, Zinovjevas ar Ježovas klaidinga ir pavojinga. Dėl liguistai išpūstos nuomonės apie save tapo psichologiškai neįmanoma net netiesiogiai, tyliai pripažinti savo klaidas, tuo labiau – mėšlungiškus mėginimus jas ištaisyti. Kankinamai draskomas tokių jausmų draugas Stalinas neįprastai anksti, 23.00, išėjo iš savo kabineto.*

* Aš ne kartą (knygoje „Birželio 23-ioji – M diena“, straipsniuose „Trys draugo Stalino planai“, „Paskutinės taikos dienos“) išsakiau spėjimą, kad galbūt yra trūkstamoji grandis, leidžianti sujungti į visumą tokius prieštaringus, iš pirmo žvilgsnio iracionalius Stalino veiksmus. Ta „grandis“ – versija apie birželio 22–23 d. suplanuotą plataus masto provokaciją – vokiečių užpuolimo inscenizavimą (pasienio gyvenamųjų kvartalų apšaudymą ir (ar) bombardavimą). Be to, apie suplanuotą provokaciją galėjo nežinoti net Timošenka ir Žukovas. Jiems Stalinas iškėlė tik vieną užduotį: nereaguoti į provokacijas ir abu sąžiningai siekė (ir pasiekė!), kad jų valdiniai taip ir elgtųsi. Tiesioginių įrodymų, patvirtinančių šią hipotezę, nėra ir galimybės aptikti juos Rusijos archyvuose lygios nuliui. Beje, elektronų, protonų ir neutronų niekas nematė, o įsitikinimas, kad jie egzistuoja, grindžiamas tik tuo, jog šis teorinis modelis leidžia paaiškinti daugybę tikrovėje pastebimų reiškinių.

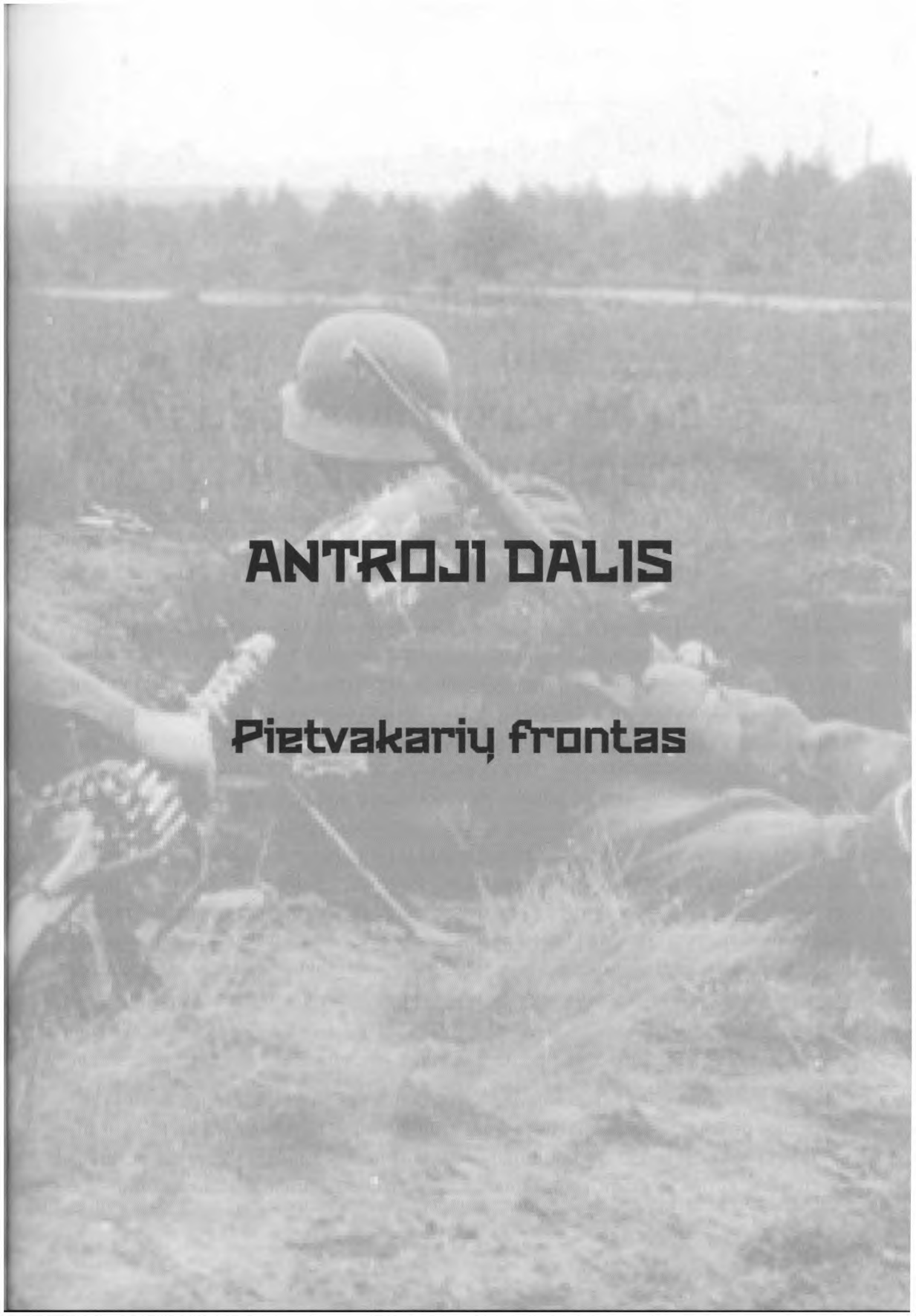

ANTROJI DALIS

Pietvakarių frontas

2.1. skyrius

Šalių kariuomenių sudėtis, dislokavimas, planai

1941 m. birželio 22-ąją auštant prasidėjo karas. Raudonoji armija stojo į šį karą nebaigusi kariuomenės strateginio išskleidimo, net nespėjusi pradėti atvirosios mobilizacijos. Jokiai iš bent kiek reikšmingesnių Europos šalių Antrasis pasaulinis karas neprasidėjo taip „netikėtai". Raudonoji armija neturėjo susidariusiai situacijai adekvataus veiksmų plano, nesuspėjo sutvarkyti nei prieškariniuose operatyviniuose planuose numatytos puolamosios grupuotės, nei improvizuotos gynybinės grupuotės. Tokiomis pradinėmis sąlygomis Raudonosios armijos vadovybei kilusi užduotis negalėjo būti įvykdyta paprastai, remiantis jau parengtais sprendimais. Bet koks veiksmų variantas grėsė galima nesėkme, bet kuris variantas neišvengiamai lėmė didelius žmonių ir technikos nuostolius. Tačiau „geriausio iš prasčiausių" pasirinkimo galimybių buvo. Ir įvairiuose didžiulio karo veiksmų teatro ruožuose jų būta iš esmės skirtingų. Jas nagrinėsime pradėdami nuo to ruožo, kuriame Raudonosios armijos situacija klostėsi palankiausiai, t. y. nuo Pietvakarių fronto. Kaip tik ten numatyta išskleisti pati didžiausia ir geriausiai iš visų ginkluota Raudonosios armijos grupuotė, būtent ten priešas buvo silpnesnis už ją visais kiekybiniais parametrais.

Pajėgų santykis

Pietvakarių frontas, išskleistas Kijevo YKA kariuomenės pagrindu, turėjo 32 šaulių ir 2 kavalerijos divizijas. Priešas („Pietų" armijų grupės 6-oji ir 17-oji armijos kartu su armijų grupės rezervais) turėjo 24 pėstininkų divizijas (įskaitant keturias lengvąsias pėstininkų divizijas, kurios, lyginant su „normaliomis" divizijomis, turėjo mažiau žmonių – ne

Vokiečiai prie Sano upės. Kitame krante – Sovietų Sąjungos teritorija. 1941 m. birželio 22 d.

tris, o du pėstininkų pulkus). Taigi puolančioji šalis (Vermachtas) ne tik neturėjo pėstininkų skaičiaus pranašumo, bet net trečdaliu jų turėjo mažiau už besiginančiuosius. Bet ir tai dar ne viskas – Pietvakarių fronto ruože buvo iškraunamos dvi VV rezervo armijos (16-oji Šepetovkos, Žytomyro rajone ir 19-oji Čerkasų rajone), į kurias ketinta įjungti 16 šaulių divizijų.

Pietvakarių fronto artilerija (korpusų artilerijos pulkai ir VVR pulkai, neįskaitant „didelės ir ypatingos galios" artilerijos) turėjo 30 atskirųjų artilerijos pulkų (keturi, priklausantys 5-ajai armijai, penki – šeštajai armijai, du – 26-ajai armijai, keturi – 12-ajai armijai, penkiolika – pavaldžių fronto vadovybei). Priešas Pietvakarių fronto linijoje turėjo 7 patrankų, 3 mišriuosius ir 7 haubicų divizionus, iš viso 17 atskirųjų artilerijos divizionų. Kitaip sakant, šiame ruože Raudonosios armijos artilerijos pulkų (po tris ar keturis divizionus kiekviename) buvo beveik dvigubai daugiau negu priešo divizionų!

Labai solidi atrodė ir sovietų sunkiosios artilerijos grupuotė: penki (4-asis, 168-asis, 324-asis, 330-asis, 526-asis) didelės galios haubicų pulkai ir keturi (34-asis, 245-asis, 315-asis, 316-asis) atskirieji „ypatingos galios" artilerijos divizionai. [**140**] Visi jie buvo pavaldūs fronto vadovybei, kuri iš viso turėjo 192 vien. 203 mm kalibro haubicas ir 35 supersunkiąsias 280 mm haubicas. [**3**] Didelė sunkiosios artilerijos koncentracija Pietvakarių fronte, žinoma, neatsitiktinė – tai ir yra materialinis pasirengimas puolimui Krokuvos, Katovicų kryptimi, per kurį didelių kalibrų artilerija turėjo griauti priešo įtvirtinimus. O vokiečių 6-oji ir 17-oji armijos („Pietų" armijų grupės rezerve didelės galios artilerijos nebuvo) iš viso teturėjo 13 divizionų, ginkluotų daugiausia 210 mm haubicomis, bet būta ir sunkesnių sistemų: 305 mm mortyrų, 240 mm patrankų. Pagal didžiausią etatų skaičių visai sukomplektuotų vokiečių 13 divizionų galėjo būti 117 didelės galios artilerijos sistemų. Tai dvigubai mažiau, negu turėjo Pietvakarių frontas.

„Rytinių" šarvuočių bei tankų kariuomenės pranašumas buvo tiesiog gniuždantis. Pietvakarių frontas turėjo aštuonis mechanizuotuosius korpusus, t. y. 16 tankų ir 8 motorizuotąsias divizijas (priminsime, jog sovietų motorizuotoji divizija pagal struktūrą maždaug

1937 m. *Leibstandarte SS Adolf Hitler* parade. Šis fiurerio vardu pavadintas SS junginys iš pradžių vykdė garbės sargybos, nacių partijos viršūnių apsaugos funkcijas. Vėliau performuotas į elitinį kovinį vienetą, kuris kariavo ir Vakarų, ir Rytų frontuose.

1941 m. *Leibstandarte SS Adolf Hitler* kariai Rytų fronte. Matomas 7,92 mm kalibro kulkosvaidis *MG-34*.

atitiko vokiečių tankų diviziją, o etatiniu tankų skaičiumi už ją buvo pranašesnė). Be to, į Berdičevo, Proskurovo rajoną vis atvykdavo ir išsikraudavo 16-osios armijos 3 tankų ir 1 motorizuotoji divizijos. Taigi iš viso susidarė 28 tankų junginiai.

Priešo 1-oji tankų grupė turėjo tik 5 tankų divizijas, taip pat 3 motorizuotąsias divizijas ir motorizuotąją brigadą „Leibstandarte SS Adolf Hitler".* Visos penkios „Pietų" AG turėjo po dviejų batalionų (t. y. minimalaus dydžio) tankų pulką, nuo 143 iki 149 tankų divizijoje – iš viso 728 tankus. Jei skaičiuotume, be kulkosvaidžiais ginkluotų Pz I ir patrankų maketais „ginkluotus" vadų tankus, liktų tik 666 tankai (100 Pz IV, 355 Pz III, 211 Pz II).

Reikia atkreipti dėmesį į šių divizijų numerius: 9-oji, 11-oji, 13-oji, 14-oji, 16-oji. Liūdnai pagarsėjusi „dvejų metų šiuolaikinio karo patirtis" tikrovėje reiškė tai, jog Lenkijos kampanijoje jos nedalyvavo, nes tada jų dar nebūta ir tik viena iš penkių (9-oji tankų divizija) dalyvavo kampanijoje Vakarų fronte (1940 m. gegužė–birželis), be to, vien antraeiliame Olandijos ruože. Kitos keturios suformuotos 1940 m. antroje pusėje pėstininkų junginių pagrindu ir, išskyrus keleto dienų karą Jugoslavijoje, kur spėjo „pasižymėti" 11-oji ir 14-oji tankų divizijos, kautynių patirties apskritai neturėjo.

Kad vaizdas būtų aiškus, taip pat reikia paminėti tris (191-ąjį, 197-ąjį, 243-iąjį) „šturmo pabūklų" divizionus. Šios mašinos su vidutinio tanko Pz III važiuokle ginkluotos šarvais pridengtomis 75 mm trumpavamzdėmis patrankomis. Buvo ir vienas (670-asis) savaeigių „tankų naikintojų" divizionas bei vienas (102-asis) liepsnosvaidžių tankų, sukurtų trofėjinių prancūziškų tankų B-Ibis pagrindu, batalionas. Iš viso su šiais padaliniais susidarė apie 770 ginkluotos šarvuotosios technikos vienetų.

Jei visos 28 Pietvakarių fronto ruože turėtos tankų ir motorizuotosios divizijos būtų sukomplektuotos pagal visą etatų sąrašą ir mestos į mūšį, tai vokiečiams galėjo priešintis 9,5 tūkst. tankų (šiuo atveju, beje, kyla klausimas, kur rasti tiek tiltų bei kelių, kuriais tokio dydžio tankų lavina galėtų judėti?). Tačiau, kaip visai teisingai pažymima sovietų dviejų kartų istorikų, tikrasis jų skaičius anaiptol neprilygo etatiniam skaičiui. Istorija Stalinui skyrė mažai laiko, o Pietvakarių fronto vadovybei – mažai tankų. Tas „mažai" buvo 4,7 tūkst. tankų,** taigi pranašumas skaičiumi prieš vokiečius – „vos" šešeriopas. Nepamirškime ir 800 šarvuotųjų automobilių BA-10, ginkluotų 45 mm patranka su „tanko" sukiojamuoju bokšteliu.

Galima suskaičiuoti dar tiksliau. Tankai didelėmis miniomis nekariauja, jais aprūpinti atitinkami kariuomenės junginiai, taigi iš bendro skaičiaus reikia išskirti tuos, kurių po mažai išsklaidyta formuojamose divizijose. Taip skaičiuojant Pietvakarių fronto tankų skaičius sumažėja iki 14 divizijų, iš kurių kiekvienoje būta maždaug tiek tankų, kiek apskritai turėjo priešo tankų divizijos (ar gerokai daugiau).

---

* Šis karinis dalinys (iš pradžių – pulkas) buvo unikalios, be to, daugelį kartų keičiamos struktūros. 1941 m. birželio 22 d. tai atrodė tarsi „pėstininkų brigada" ar „sumažinta divizija".

** Į tą skaičių neįtraukti 16-osios armijos 13-osios, 17-osios ir 57-osios tankų divizijų kulkosvaidžiais ginkluoti plaukiamieji tankai T-37/38/40 ir dar senesnio tipo tanketės T-27.

Taigi tik dideliuose, kovai pasirengusiuose junginiuose būta apie 3,7 tūkst. tvarkingų (!) tankų ir 0,4 tūkst. šarvuotųjų automobilių BA-10.

Didžiulę sovietų persvarą papildė ir taip pat gerokai pranašesnės šarvuotosios technikos taktinės techninės charakteristikos. „Pietų" armijų grupės penkios tankų divizijos turėjo tik 355 vidutinius tankus (Pz IV ir naujausių modifikacijų Pz III su 50 mm patranka bei priekinės korpuso dalies šarvų „prielipu"). Visi kiti – tai lengvieji tankai (100 ankstesnių modifikacijų Pz III su 37 mm paranka ir 211 Pz II). O kitoje fronto pusėje naujausių tankų (KV ir T-34) buvo tiek,* kiek vokiečiai turėjo visokių, įskaitant lengvuosius tankus ir savaeigius pabūklus.

8 lentelė

	KV	T-34	T-28	BT, T-26	BA-10
19 td (22 MK)	-	-	-	148	58
41 da (22 MK)	31	-	-	345	?
215 md (22 ML)	-	-	-	129	?
10 td (15 MK)	63	18	45	193	56
37 td (15 MK)	1	34	-	277	14
8 td (4 MK)	50	140	60	62	57
32 td (4 MK)	49	173	-	128	28
81 md (4 MK)	-	-	-	238	18
12 td (8 MK)	58	98	-	179	54
34 td (8 MK)	8	-	48	267	10
15 td (16 MK)	4	-	69	156	54
39 td (16 MK)	-	-	-	203	16
43 td (19MK)	5	9	-	232	?
109 md (5 MK)	-	-	-	154	?
Iš viso:	269	492	222	2711	378

Pastaba:

- neįtrauktos kulkosvaidžiais ginkluotos tanketės T-27, T-37, T-38, T-40;
- įtraukti tik tvarkingi tankai (išskyrus duomenis apie 215 md, 34 td, 39 td, 109 md);
- 34 td turėjo tankų T-35, o ne T-28.

* 14 divizijų turėtų šių tankų aritmetinė suma yra 761 – ją galima laikyti tik orientacine, nes naujųjų tankų tiekimo procesas vyko nenutrūkstamai ir įvairiuose dokumentuose pateikti duomenys skiriasi. Štai tos pačios archyvo bylos skirtinguose dokumentuose (CAMO, f. 38, ap. 11353, b. 909) Pietvakarių fronto bendras tankų T-34 skaičius pateikiamas toks: 485, 493, 496, 519 vienetų.

Masinė sovietinių tankų *T-34* gamyba.

Nepamiršdami ištisą pusę šimtmečio trukusio „smegenų teršimo", esą, „du trečdaliai sovietų tankų buvo netvarkingi", iškart pateiksime skaičius apie Kijevo YKA tankų kariuomenę 1941 m. birželio 1 d.: 1029 „1-osios kategorijos tankai" (naujieji, tvarkingi) ir 3217 „2-osios kategorijos" (*„naudojamų, visai tvarkingų ir tinkamų naudoti pagal tiesioginę paskirtį"*)* tankų. Šaltinis: VŠTV (vyriausiosios šarvuočių bei tankų valdybos) 2-ojo skyriaus 1-ojo poskyrio viršininko draugo Senukovo 1941 m. liepos 11 d. pasirašytas „Kovos mašinų skaičiaus ir techninės būklės žiniaraštis". **[141]** Nenuostabu, jog naujausiųjų T-34 ir KV tipų tvarkingų tankų procentas didesnis negu 99. Bet ir iš „beviltiškai pasenusių" T-26 tvarkingų esama 89 proc. bendro skaičiaus, BT-5/7 tvarkingų – 90 proc. Net seniai negaminamų tribokščių T-28 tvarkingais pripažinta 79,5 proc.

Tam tikros informacijos (kruopščiai tirti šį dalyką nebent būtų imtasi ateityje) apie Pietvakarių fronto tankų priežiūros ir remonto galimybes Kijevo YKA teritorijoje pateikiama nebaigtame apygardų ir centrinio pavaldumo šarvuočių bei tankų sandėlių turto sąraše: Nr. 376 Tarnopolyje – 32 vagonai, Nr. 965 Lvove – 143 vagonai, Nr. 130 Charkove – 550 vagonų, Nr. 304 Kijeve – 674 vagonai. **[142]** Suprantama, VŠTV apygardos sandėliuose buvo prikrauta ne vien tankų atsarginių dalių, bet vis tiek skaičius – pusantro tūkstančio vagonų – atrodo įspūdingas.

Ypač perskaičius dar šią 1941 m. rugpjūčio 4 d. ištrauką: *„Vis dar nepatenkinamai aprūpinama atsarginėmis dalimis. Iš 25 tonų, kurios atgabentos į diviziją, tik 25 proc. buvo tinkamos. Pavyzdžiui, dažnai tankams trūksta visai nereikšmingų atsarginių dalių, o tai trukdo greitai juos remontuoti."* **[143]** Ar štai laiškas, kurį liepos 3 d. 1-osios tankų grupės štabo viršininkas išsiuntė „judriosios" (tankų) kariuomenės generaliniam inspektoriui: *„Turiu prašyti jus pagalbos. Mes užsakome atsarginių dalių, bet nieko negauname. Panašu, jog užsakymas vykdomas labai lėtai. Remonto dirbtuvės perpildytos, mes negalime dirbti, nes neturime*

* Šiuo atveju taip pat nepaminėti plaukiamieji T-37/38/40, tanketės T-27, T-26, vilkikai su T-26 važiuokle.

Vokiečių kariuomenė kaupia degalus.

atsarginių dalių. Ypač trūksta tankų variklių (išeina iš rikiuotės dėl dulkių), pavarų dėžių „Variorex", senojo pavyzdžio atraminių ratų tankams Pz III..." **[141]**

Šiuolaikinių istorijos falsifikuotojų Rusijoje svarstymų (dejonių) pati mėgstamiausia tema yra ši: esą, mechanizuotieji korpusai neturėjo tiek automobilių, kiek priklauso pagal etatų sąrašą. Graudi „Jaroslavnos rauda" ritasi interneto bangomis ir popierinių knygų puslapiais. „Nustokime skaičiuoti „tankiukus"! Tankiukai be automobilių kariauti negali! Ką mechanizuotieji korpusai galėjo padaryti, kai jiems vežioti nei šaudmenų, nei degalų (šioje vietoje rėksniai daro pauzę ir pagaliau užraukia frazę) nebuvo kuo." Pauzės vietoje turėtų būti žodžiai: „šimtus kilometrų į priešo teritorijos gilumą prasibrovus veržliai puolantiems tankams." Su tokiu patikslinimu „rauda" galėtų įgyti bent šiokią tokią prasmę. O realioje situacijoje, kai nė viena Pietvakarių fronto tankų divizija (išskyrus 34-ąją) puldama neįveikė daugiau kaip 30–40 km ir 1–2 dienas nesikovė, kalbėti apie „degalų ir šaudmenų vežiojimą" atrodo keistokai...

Tačiau reikia įvertinti realias materialinių išteklių, kurių reikėtų veržliai puolantiems šimtus kilometrų į priešo teritoriją nuriedėjusiems tankams, apimtis. Gerai, kad galime pasinaudoti itin vertingu anksčiau jau minėtu dokumentu – 1941 m. rugpjūčio 4 d. Vermachto 1-osios tankų grupės užnugario tarnybos (kvartirmeisterio) ataskaita. **[143]** Iki to laiko 1-osios tankų grupės divizijos kariavo prie Kijevo ir Umanės (t. y. nužygiavo nuo sienos ne mažiau kaip 500 km), o jų priešo – Pietvakarių fronto mechanizuotųjų korpusų – liko tik numeriai. Toks rezultatas buvo pasiektas išnaudojus* per parą vidutiniškai:

- 1000 kub. m degalų;
- 500 tonų šaudmenų;
- 400 tonų maisto produktų.

* Tikslių skaičių mėgėjams: *„Iki operacijos 42-osios dienos išeikvota 42 984 m³ degalų, 21 011 tonų šaudmenų, 16 540 tonų maisto produktų."*

Vokiečių ataskaitos sudarytojai atsižvelgė į tai, kad jie aprūpina 10 divizijų. O Pietvakarių fronto mechanizuotieji korpusai, neįskaitant formuojamo 24-ojo MK, kuris neturėjo nei dėmesio verto skaičiaus mašinų, nei tankų, buvo dvigubai daugiau divizijų. Vadinasi, joms aprūpinti, kad galėtų taip kariauti, kaip kariavo vokiečių motorizuotieji junginiai, reikėjo kasdien apie 4 tūkst. tonų. Su atsarga, atsižvelgdami į stebėtiną SSRS įprastinį benzino „nusilaistymą bei išgaravimą", skirkime „riebų kąsnį": **5 tūkst. tonų** degalų, šaudmenų ir maisto produktų per dieną.

Kokių problemų galėjo būti Pietvakarių fronto mechanizuotiesiems korpusams vežiojant tokį kiekį krovinių? Ko jiems trūko? Problemų buvo didžiulių, bet tik galvose, o visai ne dėl automobilių „trūkumo". Paskaičiuokime: 2,3 tūkst. sunkvežimių turėjo 4 MK, 2,5 tūkst. – 8 MK, 1,5 tūkst. – 15 MK, taip pat 1,5 tūkst. – 16 MK, 1 tūkst. – 22 MK, 0,9 tūkst. – 9 MK ir 0,7 tūkst. – 19 MK.

Iš viso – 10,4 tūkst. automobilių. Neįskaitant paimtų – mobilizuotų – iš šalies ūkio. Dalijame automobilių skaičių iš dviejų (dalis mašinų vežioja specialius krovinius bei įrangą, kažkiek jų pasiėmė viršininkai evakuoti savo fortepijonams bei fikusams ir t.t.). Lieka 5 tūkst. sunkvežimių. Ne mažiau kaip pusė šio skaičiaus – tritoniai „Zisai", kiti – pusantratoniai. Kur ta problema? 10 tūkst. tonų krovinių buvo galima nuvežti vienu reisu...

„Pietų" armijų grupės atskirieji prieštankiniai daliniai Pietvakarių fronto ruože turėjo ištisus tris prieštankinius padalinius: du (525-ąjį ir 652-ąjį) batalionus paprastų traukiamųjų patrankų, po 36 vien. 37 mm kalibro „tarškynes" kiekviename, ir vieną (610-ąjį) batalioną prieštankinių savaeigių 47 mm patrankų (apie šio „daikto" galimybes mūšyje jau kalbėta anksčiau). Iš viso (ir manant, jog visi šie padaliniai buvo sukomplektuoti iki paskutinės sagos) susidaro 99 vamzdžiai. Taigi, lyginant su Pietvakarių fronto tankų junginių skaičiumi bei jų ginkluote, šis skaičius atrodo tiesiog menkas.

Pietvakarių fronte buvo išskleidžiamos penkios (1-oji, 2-oji, 3-ioji, 4-oji, 5-oji) prieštankinės artilerijos brigados, tad iš viso susidarė 600 vamzdžių – 76, 85 ir 107 mm patrankų. Eikvoti šių kalibrų sviedinius prieš tuos tankus, kurių turėjo vokiečiai, atrodytų gana keista. Bet kare (kaip, beje, ir bet kuriuo kitu atveju) „atsarga gėdos nedaro". Anksčiau jau citavome Kijevo YKA štabe sudarytus „PTABr naudojimo laikinuosius nurodymus", pagal kuriuos viena brigada galėjo (turėjo) sustabdyti 400–500 priešo tankų, o kiekviena patranka *„galėjo 3–4 kartus iššauti per minutę, iš jų 1 šūvis išveda tanką iš rikiuotės"*. Penkioms PTABr tokio priešo tankų skaičiaus ruože tiesiog nebuvo, taigi pademonstruoti visų savo galimybių jos negalėjo. Tuo labiau visai realistiška būtų manyti, kad esančių PTABr užteks pribaigti smarkiai apdaužytus veržiantis pro šaulių divizijų gynybą ir apšaudytus iš „Molotovo linijos" IUT prieštankinių patrankų priešo tankų dalinius.

Būdinga 1941 m. vasaros kovos veiksmų ypatybė buvo sunkiųjų priešlėktuvinių pabūklų kaip improvizuotų priemonių kovai su tankais naudojimas (dar dažniau ši tema pastaraisiais metais mirgėjo karo istorijos literatūros puslapiuose). Ir nors didelio kalibro (85 ar 88 mm) zenitinis pabūklas, sveriantis 4–5 tonas, aukštesnis už žmogų, buvo, švelniai

Sovietų oro desanto būrys prie sunkiojo keturmotorio bombonešio *TB-3*. Nors šie lėktuvai gaminti iki 1938 m., kariuomenėje jie naudoti per visą Antrąjį pasaulinį karą.

sakant, ne pats tinkamiausias ginklas dvikovoje su tanku, vargas (adekvačios galios prieštankinių priemonių stoka) privertė vokiečius naudoti ir juos.

1-osios tankų grupės 6-osios ir 17-osios armijų puolimo ruože buvo sutelkta 14 sunkiųjų, t. y. „mišriųjų" PLG divizionų, kurie turėjo 88 mm zenitinių pabūklų. Trumpai sakant, visi jie buvo skirti tiesioginėms užduotims atlikti – kovoti su priešo aviacija (o atsižvelgiant į tuometį pajėgų santykį padangėje, kuris susidarė Vakarų Ukrainoje, tokia PLG sudėtis visai nebuvo perteklinė). Be to, reikia atsižvelgti, jog 10 iš 14 divizionų priklausė Liuftvafei ir sausumos kariuomenei nebuvo pavaldūs. Tačiau Pietvakarių fronto ruože priešas turėjo (teisingiau sakant, galėjo turėti, jei divizionai būtų iki galo sukomplektuoti) 160 sunkiųjų pabūklų.*

Raudonoji armija galėjo pasidžiaugti kito lygmens skaičiais: iki 1941 m. birželio 22 d. Pietvakarių fronto kariuomenė turėjo 1140 vien. 76 mm ir 85 mm zenitinių pabūklų. **[3]**

Skaitytojas tikriausiai jau pastebėjo, kad šioje knygoje apie karą ore nekalbama, tad tiems, kurie domisi, galiu pasiūlyti perskaityti dviejų tomų „Naująją katastrofos chronologiją", kurioje pirmųjų dienų įvykiai nagrinėjami tiesiog pateikiant, kaip klostėsi įvykiai kiekviename aerodrome ir aviacijos pulke vieną ar kitą valandą. **[145]**

Šiuo atveju pateiksime tik trumpą informaciją.

Siekiant kuo didesnio tikslumo – į bendrą skaičių neįtraukiant žvalgybos aviacijos pulkų, atakos lėktuvų pulkų (jie karo pradžioje buvo aprūpinti pasenusiais biplanais I-153bis), be vadinamųjų formuojamųjų pulkų, be sunkiųjų bombonešių aviacijos pulkų, aprūpintų keturmotoriais gigantais TB-3, Kijevo YKA iki karo pradžios turėjo 1174 lėktuvus naikintuvus (iš jų 222 MiG-3 ir Jak-1) bei 586 bombonešius. Iš viso 1760 lėktuvų ir daugiau kaip 1,6 tūkst. jų įgulų. Be to, dalyvauti kovos veiksmuose Ukrainos padangėje galėjo būti

* Armijos PLG du divizionai (275-asis ir 279-asis) turėjo ne tris, o dvi 88 mm pabūklų baterijas (po 4 vien.).

pasitelktas TBA (tolimosios bombonešių aviacijos) 4-asis aviacijos korpusas (Zaporožė, Melitopolis), sudarytas iš 6 pulkų, kuriems priklausė 345 bombonešiai, ir 2-asis TBA aviacijos korpusas, sudarytas iš 6 aviacijos pulkų, – 252 bombonešiai.

Priešo 5-ajame aviacijos pulke, kuris veikė kartu su „Pietų" armijų grupe Ukrainoje, buvo 3 naikintuvų ir 8 bombonešių grupės (aviacijos pulkai). Iš viso (įskaitant laikinai netvarkingus lėktuvus) 5-ajam aviacijos korpusui priklausė 247 bombonešiai (163 J-88 ir 84 He-111) bei 109 naikintuvai Bf-109. Nė vieno pikiruojamojo Ju-87 Pietvakarių fronto ruože apskritai nebuvo. Praėjus dienai po karo veiksmų pradžios (birželio 27 d.), gautas įsakymas permesti iš Rumunijos į Pietų Lenkijos aerodromus dar vieną naikintuvų grupę, turinčią 20 tvarkingų „meserščmitų".

Taigi pagal bendrą lėktuvų ir įgulų skaičių sovietų KOP šiame karo veiksmų teatre buvo beveik penkiskart pranašesnės lėktuvų skaičiumi. O jei skaičiuosime tolimojo veikimo bombonešius, tai pranašumas jau bus šešiakartis. Naikintuvų sovietai turėjo devynis kartus daugiau. Per visą ilgą birželio 22-osios dieną Pietvakarių fronto KOP negrįžtamai neteko žemėje 135 lėktuvų (126 naikintuvų ir 9 bombonešių) bei dar 25–34 naikintuvai negrįžtamai prarasti oro mūšiuose. Priešas tą dieną negrįžtamai neteko 33 lėktuvų (28 bombonešių ir 5 naikintuvų). Vadinasi, per pirmąją karo dieną šalių lėktuvų skaičiaus santykis iš esmės nepasikeitė.

Kad vaizdas būtų visai aiškus, reikia priminti, jog buvo ir „trečioji šalis" – ginkluotas antisovietinis pogrindis. Pietvakarių fronto kariuomenei karas prasidėjo, pasak laikraščio „Pravda", iš ponų nelaisvės išvaduotoje Vakarų Ukrainos žemėje. Tvarka, kurią ten įvedė „išvaduotojai" iš NKVD, vietos gyventojams iš pradžių kėlė begalinę nuostabą, paskui – mirtiną siaubą, o dar vėliau – kerštо troškimą. Masiniai kalinių sušaudymai Vakarų Ukrainos kalėjimuose pirmosiomis karo dienomis dar „įpylė aliejaus į ugnį," sukėlė kruviną sumaištį. Ypač smarkiai „plykstelėjo" Galicijoje, kuri praėjusius pusantro šimtmečio buvo valdoma Habsburgų imperijos (o iki tol – Lenkijos) ir kurioje ir anksčiau į Rusiją buvo žvelgiama be ypatingos simpatijos.

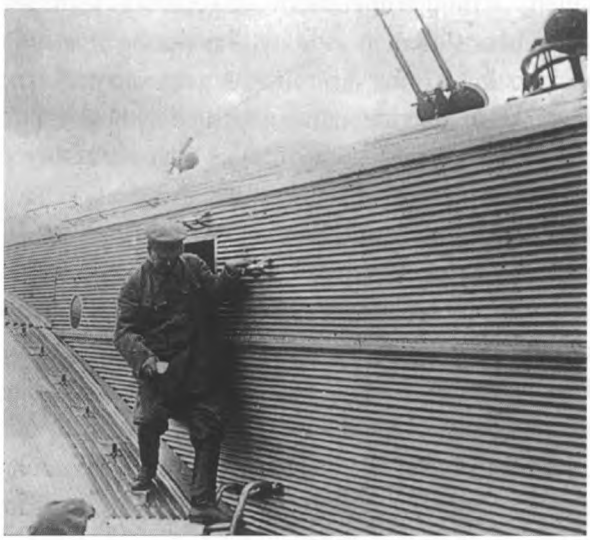

Josifas Stalinas susipažįsta su bombonešiu *BT-3*. „Visų tautų tėvas" gyvai domėjosi Raudonosios armijos ginkluotės pavyzdžiais, nors, istorikų teigimu, nieko karybos moksle neišmanančio Stalino „rekomendacijos" kariuomenės vadams dažnai virsdavo pačia tikriausia katastrofa.

Gerdas fon Runštedtas *(Gerd von Rundstedt)* 1940 m.

Tačiau, siekdami nenutolti nuo pagrindinės temos, apie tai plačiau nekalbėsime. Trumpai galima ir reikia pažymėti, jog „trečiosios šalies" poveikio masto kovos veiksmų eigai bei baigčiai nereikia nei menkinti (kaip buvo įprasta sovietų istoriografijoje), nei perdėti (tai, deja, pastaruoju metu tapo madinga).

Suprantama, negausios, neturinčios vieningos vadovybės ukrainiečių ir lenkų nacionalistų grupės negalėjo stoti į atvirą mūšį su reguliariąja kariuomene ir padaryti jai didelės žalos. Kita vertus, antisovietinis pogrindis padėjo vokiečių žvalgybai sukurti reikalingą (jei nesakysime, perteklinę) agentūrą, visur trukdė mobilizuoti žmones ir transportą į Raudonąją armiją. Galbūt pats esmingiausias nacionalistų „indėlis" į Vermachto sėkmę buvo sudaryti tokias sąlygas Raudonosios armijos okupacinės kariuomenės vadų šeimoms, dėl ko jau nuo pirmųjų karo valandų daugelis vadų metė savo valdinius ir puolė gelbėti savo žmonų bei vaikų.

Kaip paskutinį iš eilės (bet anaiptol ne pagal svarbą) išnagrinėsime tokį šalių pajėgų santykio aspektą kaip jų vadų kvalifikacija. „Pietų" armijų grupei vadovavo generolas feldmaršalas Rundštedtas. Jo biografijoje sunku rasti bent šį tą neįprasta – viskas tiesiog „tvarkinga". Kilęs iš kariškio šeimos (jo tėvas išsitarnavo iki Prūsijos kariuomenės generolo majoro), sulaukęs 12 metų, įstojo į kadetų mokyklą, 1893 m. gavo leitenanto laipsnį, o 1907 m. baigė karo akademiją.

Jo buvęs priešas Pietvakarių fronto vadas pulkininkas Kirponosas dvejais metais vėliau, 1909-aisiais, pradėjo dirbti Koroviakovo girininkijoje miško sargu. Pirmojo pasaulinio karo metais majoras Rundštedtas tarnavo pėstininkų korpuso štabo viršininku, apdovanotas dviem geležiniais kryžiais. Eigulys Kirponosas mobilizuotas 1915 m. rugsėjį, bet ne pernelyg veržėsi kariauti – tik 1917 m. pateko į Rumunijos frontą, kur tarnavo kuopos felčeriu.

Vokietijai pralaimėjus, Rundštedtas liko tarnauti reichsvere, 1927 m. jau buvo generolas majoras, o, atėjus į valdžią Hitleriui, turėdamas generolo leitenanto laipsnį, vadovavo 1-ajai armijos grupei Berlyne. Antrąjį pasaulinį karą Rundštedtas pasitiko turėdamas generolo pulkininko laipsnį ir eidamas „Pietų" armijų grupės, kuri 1939 m. užėmė Varšuvą, vado

pareigas. Paskui – Prancūzijos kampanija, per kurią vadovavo armijų grupei „A“, pralaužusiai frontą prie Sedano ir apsupusiai sąjungininkų pagrindines pajėgas prie Diunkerko. Po pergalės Prancūzijoje gavo aukščiausią karinį generolo feldmaršalo laipsnį.

Rusijai pralaimėjus karą, felčeris Kirponosas įniko į revoliuciją ir, kaip jis rašo autobiografijoje, *„buvau raudonųjų partizanų organizacijos būrių iniciatorius... 1919 m. birželio 1 d. buvau paskirtas Žytomyro m. raudonųjų vadų mokyklos viršininko padėjėju...“* **[146]** Kirponoso karjeros viršūnė – trejus metus (nuo 1931 iki 1934) ėjo 51-osios šaulių divizijos štabo viršininko pareigas Odesoje, paskui pasiųstas į provincijos užkampį Kazanės pėstininkų mokyklos viršininku.

Brigados vadas Michailas Kirponosas. Vėliau jam suteiktas generolo pulkininko laipsnis. Žuvo 1941 m. rugsėjo 20 d. susirėmime su vokiečiais.

Svaiginamas pakilimas prasidėjo po Suomijos karo. Pėstininkų mokyklos viršininkas buvo pašauktas į veikiančiąją kariuomenę ir tapo 70-osios šaulių divizijos vadu. Paskutinėmis karo dienomis Kirponoso divizija atliko žygdarbį – baisų, kruviną, visai beprasmį. Pagal taikos sutartį Vyborgo (Vipurio) miestas turėjo atitekti SSRS. Tačiau Stalinas ir Timošenka, nelaukdami ugnies nutraukimo dienos bei valandos, įsakė miestą užimti šturmu. 70-ajai šaulių divizijai buvo pavesta aplenkti miestą žygiuojant Suomijos įlankos ledu ir divizijos vadas nupėdino priekyje atakuojančiųjų grandinės. Kirponoso asmeninė drąsa buvo pastebėta – jis gavo Sovietų Sąjungos didvyrio aukso žvaigždę ir buvo paskirtas 49-ojo šaulių korpuso vadu.

Štai čia draugui Stalinui vertėjo ir sustoti. Bet kur tau – labai jau patiko jam kuklus ir drąsus naujai iškeptasis generolas majoras Kirponosas. 1940 m. birželį, peršokęs iškart keletą tarnybos laiptų pakopų, buvęs divizijos vadas paskiriamas... Leningrado karinės apygardos kariuomenės vadu! Bet ir to pasirodė per maža. 1941 m. vasarį Stalinas paskyrė G. Žukovą generalinio štabo vadu, o atsilaisvinusį Kijevo YKA – pačios galingiausios Sovietų Sąjungos karinės apygardos – vado kabinetą užėmė Kirponosas, kartu gavęs trečią per 9 mėnesius (!!!) paaukštinimą kariniu laipsniu (dabar jis jau generolas pulkininkas).

„Retas pavyzdys karų istorijoje...“

Nepaisydama aritmetinio pajėgų santykio, vargu ar paliekančio vokiečiams teorinę galimybę sėkmingai gintis, Vermachto vadovybė planavo puolamąją operaciją su drąsiais tikslais ir į didžiulį gylį. Iki tam tikro laipsnio vokiečių generolų užduotį „lengvino“ tai, kad jie labai blankiai įsivaizdavo, kokią apskritai priešas turi kiekybinę persvarą. Štai 1941 m. birželio pradžios 6-osios armijos dokumentuose tankų pajėgos Kijevo YKA ruože buvo prilyginamos 1900 vienetų, iš jų 1000 – „motorizuotose smogiamosiose grupėse“ (galbūt taip pavadinti mechanizuotieji korpusai?); *„priešo oro pajėgos Galicijoje, Voluinėje ir šiaurinėje Ukrainoje iki Dniepro“* buvo įvertinamos 700 naikintuvų ir 325 bombonešiais. **[147]**

1941 m. gegužės 2 d. patvirtintos „Nurodymuose (*Aufmarscheinweisung*) vykdant „Barbarosą“ Vermachto „Pietų“ armijų grupės užduotys formuluojamos taip: *„Operacijos svarbiausia užduotis yra sunaikinti rusų kariuomenę Rusijos vakarinėse srityse. Tam tikslui reikia pralaužti rusų frontą keliose vietose pranašesnėmis pajėgomis, greitu, giliu smūgiu į rytus užkirsti kelią rusams atsitraukti už Dniepro ir rusų vadovybei neleisti rusams vykdyti tarpusavyje susijusių kontroperacijų... Kiekvieno vado garbės reikalu turi tapti siekis neleisti pajėgiam kovoti priešui atsitraukti į rytus.“* **[148]**

Kadangi į „Pietų“ armijų grupę buvo įtraukta santykinai nedidelė tankų grupuotė, ketinimo smogti du smūgius (piečiau ir šiauriau Lvovo „kyšulio“) Vermachto vadovybė pagaliau atsisakė. Visos penkios tankų divizijos sujungtos į vieną 1-ąją tankų grupę, kuriai reikėjo atlikti sudėtingą operaciją – prasiveržti 350–400 km ir kartu apriesti trapią priešo grupuotę.

Vietovės geografinės sąlygos neteikė didelės laisvės renkantis pagrindinio smūgio kryptį. Lvovo „kyšulio“ pietinis kraštas driekėsi per Karpatų kalnų virtinę, tad ten galėjo prasiskverbti diversinė grupė, bet ne XX a. vidurio mechanizuotoji kariuomenė. Vietovė piečiau Karpatų (Besarabija ir Ukrainos pietinės stepės), atrodytų, buvo optimali naudoti didelius tankų junginius, bet puolančiųjų kelią Pruto, Dniestro, Pietinio Bugo upių „aštriatvorė“, be to, žemutinėje, t. y. vandeningiausioje, jų tėkmės dalyje, rajonas šiauriau Kovelio, Rovno, Voluinės Naugardo (Ukrainos Polesė) – tai bekraštis miškų bei pelkių masyvas, o vokiečių kariuomenė tokiose vietose kariauti nemokėjo. Buvęs Vermachto generolas Filipis išgarsėjusiame pokario meto tyrime jas aprašo taip: *„Net liepos pradžioje dar pastebima pavasario polaidžio pėdsakų. Nereguliuojamas pelkių vanduo neretai vis dar buvo užliejęs krantus, dideli vietovės ruožai nepradžiūvo. Tinkamų naudotis kelių buvo labai mažai, o važiuoti ne keliais beveik neįmanoma.“* **[149]**

Taigi pagal atmetimo metodą teliko vienintelis priimtinas variantas – smogti mechanizuotųjų junginių smūgį palei Lvovo „kyšulio“ pietinį kraštą. Reikia pažymėti, kad ir šio sprendimo variantų galėjo būti du: pulti tiesiai į rytus, Lucko, Rovno, Žytomyro ašimi ar pralaužti pasienio įtvirtinimus Lvovo „kyšulio“ šiauriniame pakraštyje ir toliau pulti Tarnopolio, Proskurovo kryptimi. Pastaruoju atveju vokiečiai turėjo skverbtis per vadinamąjį Galicijos

1941 m. 5-osios motorizuotosios SS divizijos *Wiking* sunkvežimiai *Renault AHR 5T* Žytomyro apylinkėse. Technika pažymėta divizijos emblema – svastika suapvalintais kraštais, vadinamuoju „Saulės ratu" *(Sonnenrad)*.

kalnagūbrį – reljefo pakilumą tarp Pripetės ir Dniestro intakų. Taigi galima žygiuoti tvirtais gruntiniais keliais ir išvengti būtinumo įveikti daugybę vandens kliūčių.

Apie šią galimybę užsiminta ir anksčiau cituotuose „Nurodymuose...", bet iš tikrųjų Vermachto vadovybė pasirinko pirmąjį sprendimo variantą, o tai reiškė, jog teks traukti pelkėta vietove ir vieną po kitos forsuoti tris upes: Styrę, Gorynę ir Slučę. Galima spėti, kad sprendimą pulti išilgai Polesės pelkių pietinio krašto nulėmė noras iš vienos pusės apriečiant „nurėžti" kiek galima didesnę sovietų kariuomenės grupuotę. O jei būtų puolama Tarnopolio, Proskurovo kryptimi, didelės Raudonosios armijos pajėgos galėjo likti už sudaromo „apsupties katilo" ribų.

Galiausiai 1-ajai tankų grupei buvo iškeltos šios užduotys:

„Pralaužę pasienio įtvirtinimus jos motorizuotieji junginiai ir priskirti daliniai kaip galima greičiau žygiuoja į rytus šia tvarka: 48-asis tankų korpusas per Sokalį, Radzechovą, Šurovicę (prie Styrės) Dubno kryptimi, 3-iasis tankų korpusas per Voluinės Vladimirą, Lucką – Rovno kryptimi... Tankų grupės pirmoji užduotis: kiek galima greičiau užimti perkėlas per Styrės upę prie Šurovicės, Berestečkos ir Lucko, siekiant nuo šios ribos per Berdičevą ir Žytomyrą žygiuoti į Kijevą. Pastangų centrą perkelti ten, kur bus geresni pradiniai laimėjimai...

Toliau vykstant operacijai, 1-oji tankų grupė turi laiku sudaryti placdarmus prie Kijevo ir žemiau jo, tuo metu, kai pagrindinė jos kariuomenės masė nedelsdama puola toliau vakariau Dniepro, pietryčių kryptimi turėdama tikslą atkirsti priešui kelią per Dnieprą ir taip sudaryti pagrindą jam sunaikinti." **[150]**

Kiekviename iš jau minėtų anksčiau tankų korpusų buvo po tris divizijas. Po tam tikrų dvejonių, trukusių iki pačios įsiveržimo dienos, nustatyta tokia jų sudėtis: 13-oji ir 14-oji tankų, 25-oji motorizuotoji divizijos priklauso „šiauriniam" 3-iajam tankų korpusui, 11-oji ir 16-oji tankų divizijos, 16-oji motorizuotoji – „pietiniam" 48-ajam tankų korpusui. Tankų grupės antrajame ešelone komandos peržengti sieną laukė 14-oji tankų grupė (9-oji tankų divizija, SS motorizuotoji divizija „Wiking" ir SS motorizuotoji brigada „Leibstandarte

SS Adolf Hitler“). Tuo metu, kai sovietų vadovybė (jei spręsime pagal prieškarinius planus) laikė, jog yra įmanoma Vakarų Ukrainos KVT (karo veiksmų teatre) išskleisti ir perstumdyti nuo 30 iki 42 tankų bei motorizuotųjų divizijų, Vermachto generolai nematė pakankamo skaičiaus kelių net penkioms tankų ir trims motorizuotosioms divizijoms, mesti į mūšį 14-ąjį tankų korpusą, jų nuomone, buvo įmanoma tik tada, kai 17-osios armijos junginiai pralaužė Rava Ruskos įtvirtintąjį rajoną ir atvėrė kelią tankams Žolkevo, Busko, Brodų kryptimi (8 pav., p. 151).

Tankų korpusai – tai „ieties smaigalys“, tai svarbi detalė, bet anaiptol ne vienintelė ir tuo labiau ne pati didžiausia. Kaip ir visuose Rytų fronto ruožuose, „Pietų“ armijų grupės ruože didžiausia vokiečių kariuomenės masė buvo pėstininkų divizijos. Kitaip nei nusprendė „Šiaurės“ ir „Centro“ armijų grupių vadovybės, „Pietų“ armijų grupės vadovybė nerizikavo savo mažu tankų divizijų skaičiumi ir pasienio įtvirtinimų linijos pralaužimo užduotis buvo patikėta vien pėstininkų daliniams. Tankų divizijos turėjo brautis į pėstininkų joms sudarytą pralaužą, o motorizuotosioms divizijoms reikėjo judėti antrajame ešelone įkandin tankų divizijų.

Bendras sienos ilgis (nuo Vlodavo šiaurėje iki Lipkanų pietuose) Kijevo YKA ruože, įskaitant visus pasienio upių Bugo ir Sano vingius, daugiau kaip 900 km. Jei vokiečiai būtų vienodai išdėstę turimas 24 pėstininkų divizijas išilgai visos sienos, tai būtų išėjęs „siūlelis“, kuris neįstengtų net gintis, tuo labiau netiktų „greitam ir giliam smūgiui į rytus“. Suprantama, „Pietų“ AG vadovybė tokios klaidos nepadarė ir operatyvinio meno pirmosios taisyklės (pajėgų sutelkimo pasirinktame ruože) griežtai laikėsi. 6-osios ir 17-osios armijų pirmojo ešelono 18 pėstininkų divizijų buvo išskleistos ruože nuo Liubomlio iki Peremyšlio (8 pav., p. 151), kuris buvo tik trečdalis Kijevo YKA ruožui tenkančios sienos bendro ilgio. Piečiau Peremyšlio veikė mažai pajėgi „tramdomoji“ grupė, kuriai priklausė dvi vadinamosios saugos divizijos.*

Piečiau Sano miesto, t. y. per visą „Lvovo kyšulio“ pietinio krašto ilgį iki Pruto upės vokiečių kariuomenės apskritai nebuvo.

Lygiai taip pat ryžtingai telktos pajėgos ir taktiniu lygmeniu. Esančios 18 divizijų nebuvo ištęstos vienoda grandinėle. Numatyto tankų korpuso pagrindinio smūgio ruože nuo Voluinės Vladimiro iki Kristinopolio sutelktos septynios (o įskaitant 9-ąją pėstininkų diviziją, turinčią užduotį pulti pietų kryptimi ir atkirsti sovietų kariuomenę nuo Bugo upės perkėlų prie Kristinopolio, tai ir ištisos aštuonios) pėstininkų divizijos. Dar vienas „pajėgų grumstas“ buvo Rava Ruskos rajone, kur trys Vermachto pėstininkų divizijos pasirengė pulti išilgai Zamostės, Žolkevo plento. Kituose ruožuose vokiečių pėstininkai puolė labai „išretinta“ rikiuote – vidutiniškai po 20–25 km fronto divizijai, o tai keletą kartų viršijo Raudonosios armijos statutines normas.

* Saugos divizija – specifinė karo policijos struktūra, skirta saugoti kariuomenės užnugarį ir kovoti su partizanais (diversantais), sustiprinta vienu pėstininkų pulku ir lengvosios artilerijos divizionu. Net dvi tokios divizijos visais atžvilgiais buvo silpnesnės už normalią pėstininkų (šaulių) diviziją.

Vermachto „saugos pulko" kariai Rusijoje.

Sutelkusi didelę dalį pajėgų pirmajame ešelone „Pietų" AG liko su labai menkais rezervais: 6 divizijomis, įskaitant vieną (4-ąją) ne visos sudėties kalnų pėstininkų diviziją ir tris (97-ąją, 99-ąją, 100-ąją) lengvąsias pėstininkų divizijas. Bet, ko gera, pati ryškiausia „drąsos prie beprotybės ribos" apraiška tapo štabų išdėstymas. Pats svarbiausias štabas (armijų grupės vadovybė) įkurdintas prie Žešuvo miesto, plentu už 60 km nuo sienos, nutolus nuo kitos savos kariuomenės, atskirtas nuo jos Sano upės. Ne ką saugiau įkurdintas ir 17-osios armijos štabas. Ir kaip šiuo atveju neprisiminsi Vasilijaus Ivanovičiaus Čiapajevo žūties, kurio divizijos štabas per dešimtis varstų atitrūko nuo savo dalinių ir buvo visiškai sunaikintas per drąsų kazokų raitelių reidą...

Svarbiausia (jei nesakysime griežčiau) – vienintelė sąlyga, leidžianti sėkmingai realizuoti „Pietų" armijų grupės vadovybės operatyvinį planą, turėjo būti Pietvakarių fronto vadovybės pasyvumas. Anksčiau minėtoje knygoje generolas Filipis rašo: *„Rusų pajėgų grupuotė Raudonajai armijai teikė didelių galimybių sėkmingai gintis. Ji galėjo efektyviai panaudoti šią grupuotę smogti interventams, pavyzdžiui, suspaudusi į kumštį gilumoje vykusiai išdėstytus mechanizuotuosius junginius ir likusias nesukaustytas dideles pajėgas prie Vengrijos sienos, taip pat permesti į šią grupę tam tikrą skaičių dalinių nuo Besarabijos sienos, kur aktyvūs karo veiksmai nevyko. Šio kumščio smūgį buvo galima nukreipti į vokiečių proveržio pleišto kairįjį sparną. Tada taip pasitikt sukurtam vokiečių planui būtų kilusi grėsmė.* ***Tik teisingai įvertinęs raudonųjų galimybes valdyti kariuomenę*** (paryškinta mano – M.S.) *armijų grupės vadas galėjo imtis rizikos, susijusios su anksčiau išdėstytu sumanymu...*

Apskritai aptariamasis planas ir jo sėkmingas įvykdymas yra retas karų istorijoje vienpusio aprietimo pavyzdys. Tuo labiau jis įsidėmėtinas, jog netikėtumo veiksnio poveikis kažin ar galėjo šiuo atveju reikštis už pirmųjų kovų ribų. Ir nors priešas turėjo laiku suprasti, koks jam gresia pavojus, vis tiek padarė vokiečių vadovybei „malonią paslaugą", būtiną vykdant aprašomą planą." **[149]**

Fronto kariuomenės dislokavimas ir būklė

Tiesiog prie sienos, Vermachto 6-osios ir 17-osios armijų būsimojo puolimo ruože, išdėstyta dešimt sovietų divizijų: nuo Liubomlio iki Kristinopolio keturios (45-oji, 62-oji, 87-oji, 124-oji) 5-osios armijos šaulių divizijos, toliau 3-ioji kavalerijos ir trys (41-oji, 159-oji, 97-oji) 6-osios armijos šaulių divizijos. Prie Peremyšlio ir piečiau buvo dvi 26-osios armijos divizijos (99-oji šaulių ir 72-oji kalnų šaulių). 5-ajai armijai priklausanti 135-oji šaulių divizija dislokuota šiauriau Lucko, per 80 km nuo sienos.

Karpatuose, palei pietinį „Lvovo kyšulio" kraštą buvo išskleidžiama 26-osios armijos pietinio sparno (173-ioji šaulių) divizija ir 12-osios armijos šešios šaulių (kalnų šaulių) divizijos. Penki fronto antrojo ešelono (31-asis, 36-asis, 37-asis, 49-asis ir 55-asis) šaulių korpusai po tris šaulių divizijas kiekviename žygiavo ir iki birželio 22-osios ryto pasiekė „senąją sieną" ar kiek vakariau jos (Sarnų, Tarnopolio liniją), t. y. buvo už 150–200 km nuo fronto linijos.

Trys pajėgiausi mechanizuotieji korpusai (ne tik priklausantys Pietvakarių frontui, bet ir visoje Raudonojoje armijoje) 8-asis, 4-asis ir 15-asis susitelkė išilgai Samboro, Lvovo, Brodų, Kremeneco „lanko" per 50–100 km nuo sienos. 22-asis mechanizuotasis korpusas buvo perskirtas į dvi dalis: 41-oji tankų divizija (tankų skaičiumi pati didžiausia visoje Raudonojoje armijoje) išdėstyta greta sienos, prie Voluinės Vladimiro miesto, kitos dvi korpuso divizijos (19-oji tankų ir 215-oji motorizuotoji) dislokuotos tarp Lucko ir Rovno. Šie tankų junginiai galėjo pasistūmėti iki fronto per 1–2 dienas.

„Lvovo kyšulio" papėdėje, Stanislavo (dabar Ivano Frankivskas), Černovcų ruože buvo išskleidžiamas 16-asis korpusas. Trys formuojami santykinai silpni mechanizuotieji korpusai (9-asis, 19-asis ir 24-asis) dislokuoti gilumoje, atitinkamai prie Voluinės Naugardo, Berdičevo ir Proskurovo. Nuo fronto linijos juos skyrė 200–250 km. Pagaliau Berdičevo, Šepetovkos, Proskurovo ruože buvo iškraunami VV rezervo 16-osios armijos junginiai, iš jų ir 109-oji motorizuotoji divizija.

Tiesiogiai pavaldžios fronto vadovybei prieštankinės artilerijos brigados buvo Voluinės Naugardo (95-oji), Lucko (1-oji), Tarnopolio (92-oji), Stanislavo (93-ioji), Podolės Kameneco (4-oji). Visos jos, išskyrus 1-ąją PTABr, buvo per 100–150 km nuo sienos.

Taigi susiklostė paradoksali situacija: nepaisant Pietvakarių fronto bendros kiekybinės persvaros, šalių pirmojo tiesioginio susidūrimo ruože vokiečiai turėjo dvigubą kiekybinį pranašumą pėstininkais, o pagrindinio smūgio ruože (Sokalio, Kristinopolio, Rava Ruskos) – buvo triskart ir net keturiskart pranašesni.

Negana to, jog Pietvakarių fronto šaulių divizijos reikiamu metu neatsidūrė reikiamoje vietoje, jos iki pačios karo pradžios nesukomplektuotos pagal karo meto etatų sąrašą.

1941 m. birželio pabaiga. Vokiečiai keliasi per Bugo upę.

Taikos metu jos buvo išlaikomos pagal vadinamąjį „10 tūkstančių sąrašą," bet iš tikrųjų divizijos turėjo po 9–9,5 tūkst. žmonių. Vykdant slaptąją mobilizaciją, „mokomųjų stovyklų" dingstimi į Kijevo YKA pašaukta daugiau kaip 60 tūkst. žmonių. Dėl to tapo įmanoma divizijos karinį personalą padidinti nuo 1 iki 3 tūkstančių žmonių.*

Visiško mobilizavimo konkretūs skaičiai ir terminai generolo Vladimirskio chrestomatinio pobūdžio monografijoje (karo pradžioje – Pietvakarių fronto 5-osios armijos štabo operatyvinio skyriaus viršininko pavaduotojo) rašoma:

„Nuo 1941 m. gegužės 20 d., turint tikslą naujai parengti visus Ukrainos vakarinėse srityse gyvenančius atsargos eilinius bei seržantus, jie 45 d. laikotarpiui buvo pašaukti į mokomąsias stovyklas prie šaulių divizijų. Dėl to į kiekvieną šaulių diviziją (išskyrus 135-ąją) papildomai įsiliejo apie 2500 žmonių eilinių ir po 150–200 – seržantų. Tai leido kiekvienos divizijos karinį personalą padidinti iki 12–12,5 tūkst. žmonių, arba iki 85–90 proc. karo meto etatų skaičiaus...

Pagal mobilizacijos planus numatyta dalinių mobilizavimo tvarka iš esmės yra tokia. Kiekvienas dalinys dalytas į du mobilizacinius ešelonus. Į pirmąjį mobilizacinį ešeloną buvo įtraukiama 80–85 proc. dalinio kadrinio personalo... Nustatytas pirmojo ešelono pasirengimo išvykti kovos užduočiai atlikti laikas buvo 6 valandos. Antrasis dalinio mobilizacinis ešelonas sudarytas iš 15–20 proc. kadrinio personalo, taip pat viso atvykusio pagal mobilizaciją pririšytojo atsargos personalo. Antrajam ešelonui, taigi ir visam junginiui pasirengimo laikas buvo nustatytas: pasienio ruože dislokuotiems junginiams, taip pat ***PLG ir KOP***

* Iš viso (o ne tik į šaulių divizijas) apygardoje, prisidengiant „mokomosiomis stovyklomis", pašaukta 142 tūkst. žmonių, o tai leido bendrą karinio personalo žmonių skaičių padidinti iki 907 tūkst. [128] Taigi apskritai vidutiniškai 15,6 tūkst. kiekvienoje divizijoje, bet tikrovėje apie 30–50 proc. karinio personalo buvo ne divizijose, o korpusams, armijoms, apygardai pavaldžiuose daliniuose bei padaliniuose.

kariuomenei – ne vėliau kaip nustatyta mobilizuojant, o visiems kitiems junginiams – per parą (paryškinta mano – M.S.). *Į šių terminų pabaigą atvykstantis visas mobilizuotas karinis personalas po sanitarinio apdorojimo, gavęs ginklus, aprangą, ekipuotę ir šaudmenis, turėjo įsilieti į tuos padalinius, prie kurių buvo prirašytas.*" **[43]**

Taigi visiškai mobilizuoti Pietvakarių fronto pirmojo ešelono šaulių divizijas reikėjo vos 1–2 dienų, – bent jau šiuo atžvilgiu Stalino „didysis žaidimas" Raudonajai armijai buvo naudingas ir, vykstant „plataus masto priešmobilizacinėms priemonėms", daug ką pavyko nuveikti dar iki birželio 22-osios ryto. O dabar pažvelkime, kaip keitėsi situacija kitoje upės pusėje.

5-osios armijos gynybos ruože vokiečiai pirmajame ešelone turėjo 9 pėstininkų divizijas, taigi buvo dvigubai pranašesni žmonių skaičiumi. Bet tą pranašumą dar reikėjo perkelti į Bugo rytinį krantą, vadinasi, statyti pontoninius tiltus, permesti jais kiekvienos divizijos 16 tūkst. žmonių ir 5 tūkst. arklių, paskui išskleisti divizijas kautynių rikiuotės tvarka puolimui. Visa tai anaiptol nėra paprasta ir vyksta nesparčiai. Net per mokymus, be jokio kitos šalies priešinimosi tokiam manevrui prireiks mažiausiai pusės dienos. O jei priešinamasi? Jei priešas griauna perkėlas artilerijos ugnimi (vien atskirųjų artilerijos pulkų 5-oji armija turėjo keturis, o tai mažiausiai 12 sunkiosios artilerijos divizionų), bombarduoja iš oro, jei pirmuosius neišvengiamai mažus būrius pasitinka uraganinė kulkosvaidžių ir minosvaidžių ugnimi? Kiek tokioje situacijoje prireiks laiko perkelti abstrakčią „kiekybinę persvarą" ir kas iš tos persvaros liks?

Variantai

Tad, apžvelgus tai, kas išdėstyta šiame skyriuje, galima aptarti tris iš principo skirtingus veiksmų, kurių galėjo imtis Pietvakarių fronto vadovybė, variantus.

Pirmasis. Atkakli gynyba pasienio įtvirtintųjų rajonų ruože ir didžiausias spartusis Pietvakarių fronto antrojo ešelono šaulių korpusų pastūmėjimas prie sienos. Šiuo atveju gynybos operacijos sėkmės sąlyga – 5-osios ir 6-osios armijų kariuomenės galimybė priešintis tam tikrą (ir anaiptol ne itin ilgą) laiką.

Antrojo ešelono šaulių korpusai (15 divizijų) buvo maždaug už 200 km nuo sienos. Žygiuojant toliau pėsčiomis su gurguole ir mokomaisiais taikiniais, iki sienos jiems reikėtų traukti dar 7–10 dienų. Tačiau, esant norui ir turint sumanią vadovybę, kariaujama visai kitaip. Šiuo atveju galima prisiminti, kaip anglai evakavo savo kariuomenę (300 tūkst. žmonių) iš Diunkerko per Lamanšą. Buvo naudojamos visos priemonės, kiekvienas galintis plaukti laiviūkštis – nuo iškylų katerių iki uosto vilkikų bei žvejų škunų. Tvirtoje žemėje viskas vyksta dar greičiau ir lengviau.

Pirmiausia reikėjo sumažinti gabenamos kariuomenės masę – siekiant sudaryti sėkmingą gynybą pasienyje, visai nebūtinai reikėjo vienu metu permesti visas 15 šaulių divizijų su visomis jų tarnybomis ir užnugario padaliniais. Būtina ir pakankama per trumpiausią laiką į pasienio įtvirtintųjų rajonų liniją pastūmėti 5–7 divizijų „kovinį branduolį"

(kulkosvaidininkų, minosvaidžių, zenitinius, prieštankinius padalinius). Ir tai, beje, ne dilетanto pavėluotos fantazijos, o 1941 m. vasarį, vykstant Pabaltijo YKA kariniams žaidimams, parengtas sprendimas (tada iš antrojo ešelono 6 šaulių divizijų buvo išjungti prieštankiniai divizionai ir skubiai permesti į sąlyginį „frontą". Keista istorijos ironija atrodo tai, kad ši priemonė vyko tema „Birželio 25–30 d. žaidimas". **[151]**

Penki tūkstančiai sunkvežimių galėjo nugabenti tą „kovinį branduolį" vienu ar bent jau dviem reisais. 1941 m. birželio 22 d. Pietvakarių YKA turėjo: 19 351 „pusantratonių" ir 12 316 tritonių ZIS-5 sunkvežimių.*

Nuo atvirosios mobilizacijos paskelbimo meto mašinų kariuomenėje turėjo atsirasti kur kas daugiau. Vilkikų artilerijai traukti buvo 6865, įskaitant 1142 „Komsomolec", taigi 268 daugiau, nei apskaičiuotas etatinis poreikis (ir tai jau nekalbant apie tai, kad 45 mm prieštankinę patranką galėjo tempti bet koks automobilis). **[152]**

Pagaliau buvo galima naudotis ir pačiu našiausiu sausumos transportu – geležinkeliais. O Kovelis ir Lvovas – ypač dideli geležinkelių mazgai, kuriuose kryžiavosi visos Vakarų Ukrainos plieno keliai. Pačių sunkiausių ir daug vietos užimančių krovinių – šaudmenų – vežti nereikėjo, jų ir šiaip pasienio ruože buvo parengti didžiuliai kiekiai. Apskritai vadovybė, nestokodama valios ir gebėjimo imtis iniciatyvos, galėjo fronto antrąjį pėstininkų ešeloną permesti prie sienos per 2–3 dienas.

Ar galėjo fronto pirmojo ešelono divizijos 2–3 dienas atsilaikyti? Tvirto atsakymo į šį klausimą nėra. Ir joks šiuolaikinis superkompiuteris su kovos veiksmų modeliavimo programa neatsakys, nes į stebuklingąją mašiną reikia įvesti tam tikrą labai ginčytiną parametrą – „kariuomenės dvasinė tvirtybė". Suomiai „Manerheimo linijoje", esant kur kas prastesniam (jiems) pajėgų santykiui, atsilaikė tris mėnesius. O 41-oji šaulių diviziją gynė Rava Ruskos įtvirtinimus iki birželio 27 d. 15.00. Atskirų IUT įgulos priešinosi iki birželio pabaigos. 90-ojo pasienio būrio užkarda kovojo vienuolika parų... Kaip matyti iš kovos statuto PU-39, gintis nuo žmonių skaičiumi pranašesnio priešo yra normalu, o ne kažkoks „fors mažor" ir, turint šimtus Voluinės Vladimiro, Strumilovo bei Rava Ruskos gelžbetoninių IUT, gynyba galėjo būti patikima. Bent jau per minėtas 2–3 dienas.

Autoriaus ciniškumo papiktintam skaitytojui, kuris, iš minkšto krėslo žiūrėdamas į monitorių, samprotauja, kam ir kaip reikėjo kariauti, galiu priminti, jog karas – blogas ir žiaurus dalykas, sentimentams jame ne vieta. Susidariusioje situacijoje pasienio divizijų kovotojams nelabai būta iš ko rinktis: arba garbinga mirtis mūšyje, arba žūtis vokiečių belaisviams skirtame lageryje. Dabar statistika gerai žinoma: du trečdaliai 1941 m. paimtų į nelaisvę raudonarmiečių neišgyveno iki kitų metų. O 2–4 dienas atkakliai kovojant, negrįžtamieji nuostoliai galėjo būti gerokai mažesni.

Antrasis variantas. Jau po pirmųjų šūvių pradėti atitraukti kariuomenę iš „Lvovo kyšulio" į rytus, prie Styrės, Ikvos, Sereto upių ribos ar dar toliau – už Slučės upės, prie įtvirtintųjų

* Šie skaičiai tiesiogiai paimti iš pirminių dokumentų, tačiau žinomame „Statistikos rinkinyje Nr. 1" pateikti didesni skaičiai: Kijevo YKA turėjo 34 779 sunkvežimius.

rajonų palei „senąją sieną“. Taip galėjo gerokai sutrumpėti gynybos linija, dvigubai sutankėti kovos rikiuotė (prie naujosios ribos sujungiant fronto pirmojo ir antrojo ešelonų kariuomenę), buvo įmanoma laimėti laiko ir organizuotai baigti mobilizuoti antrojo ešelono šaulių divizijas. Iš pirmo žvilgsnio šis sprendimas atrodytų protingas ir net „humaniškas“. Toks jis ir galėjo tapti (išskyrus kare netinkamą epitetą „humaniškas“), jei būtų priimtas likus mėnesiui iki birželio 22-osios. O tikrovėje panašus veikimas turėtų trūkumų ir sudarytų papildomų problemų.

Pirmiausia priminsime, kad statutas traukimąsi apibūdina kaip „patį sudėtingiausią manevrą“. Atitraukti kariuomenę 100–200 km kartu neprarandant jos valdymo, išsaugoti bent dalį sunkiosios ginkluotės nėra paprasta užduotis. Pėstininkams atitrūkti nuo persekiojančių priešo motorizuotųjų dalinių sunku, atitrūkti nuo aviacijos neįmanoma iš principo ir kariuomenė, išėjusi iš įtvirtinimų, išsirikiavusi žygio kolona tampa idealiu taikiniu smūgiams bombomis.

Pasienio ruože sutelkys kalnus šaudmenų veikiant pagal šį variantą, neišvengiamai tektų palikti (per tris dienas automobiliais negalima išvežti tai, kas tris mėnesius vežta vagonais). Gynybos statiniai prie „senosios sienos“ buvo gerokai menkesni, o laiko juos pertvarkyti jau neliko. Pagaliau negalima atmesti ir moralinio veiksnio – po visų tauškalų apie nenugalimąją Raudonąją armiją ir „sovietų pasienio stulpą, į kurį galvą prasiskels bet koks agresorius“, pradėti karą atsitraukiant per 200 km grėstų...

Trečiasis variantas. Panaudoti savo „pagrindinį konkurencinį pranašumą“ ir smogti mechanizuotųjų korpusų smūgį į priešo pagrindinės grupuotės užnugarį. Sienos linija tam sudarė idealias sąlygas: dar nė karto neiššovęs, 4-asis ir 8-asis mechanizuotieji korpusai buvo

1942 m. pavasaris. Kubinkos poligonas, Maskvos sritis. Bandomas tankas *KV-2*.

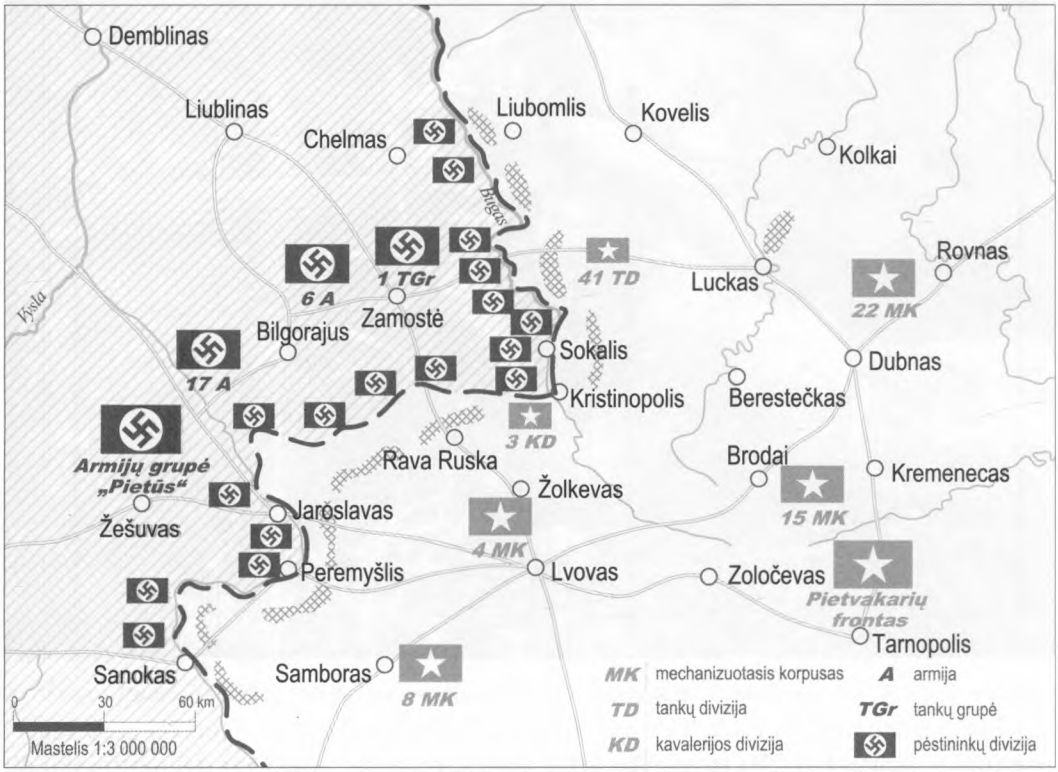

8 pav. Vokietijos ir SSRS pajėgų išdėstymas „Lvovo kyšulyje“.

pusiau atsidūrę tolimame „Pietų“ AG užnugaryje. Trečiasis „galiūnas“ (15-asis mechanizuotasis korpusas) dviem plentais (Brodų–Lvovo ir Zoločevo–Lvovo) galėjo prisijungti prie jų per 1–2 dienas. Vien šie trys mechanizuotieji korpusai iš viso turėjo 2,5 tūkst. tankų, iš jų 720 naujausiųjų KV ir T-34.

Tankų junginių puolimas į vakarus, Žešuvo, Tarnuvo linija ir į šiaurę per Bilgorajų Liublino kryptimi buvo daugelį kartų bandomas ir sudarant Pietvakarių fronto puolamosios operacijos planus, ir vykstant daugybei štabų bei vadų žaidimų. [**93, 153**] Lygiai taip pat daugelį kartų ir įvairiais variantais braižytos „raudonos rodyklės“ nuo Kovelio per Chelmą Liublino kryptimi. Pasistūmėjimo maršrutai, atakų ribos ir kryptys buvo daugelį kartų ištirtos, tad „drąsios improvizacijos“ šiuo atveju nereikėjo. Pasistūmėjantis Kovelio kryptimi 22-asis mechanizuotasis korpusas buvo, aišku, silpnesnis už savo „pietinius brolius“, bet vis dėlto turėjo 700 tankų, įskaitant 31 KV.

Priešo grupuotės operatyvinis išdėstymas taip pat atrodė palankus mechanizuotųjų korpusų smūgiui. Sutelkusi didžiąją dalį pėstininkų divizijų prie „Lvovo kyšulio“ šiaurinio krašto, Vermachto vadovybė neišvengiamai susilpnino sparnus (8 pav.).

Peremyšlio, Sanoko ruože vokiečiai turėjo vieną lengvąją pėstininkų diviziją ir dvi saugos divizijas, t. y. apie 1,5 „apskaitinės divizijos“. Šiauriau Peremyšlio 40 km sienos palei Sano

Propagandinė 1941 m. nuotrauka: „Sovietų pasienio dalinių kariai rengiasi atremti priešų puolimą."

upę ruože, įskaitant svarbų Jaroslavlio kelių mazgą, vokiečiai turėjo vos dvi pėstininkų divizijas. Liubomlio, Chelmo ruože dvi Vermachto pėstininkų divizijos turėjo aprėpti 50 km fronto. Situaciją sunkino dar ir tai, jog vokiečių vadovybė priešo didelių mechanizuotųjų pajėgų kontrsmūgio nesitikėjo (žr. ankstesnį skyrių „Bertos planas"), manė sovietų tankų grupuotę esant dvigubai mažesnę, negu buvo iš tikrųjų, o apie pagrindinei 37 mm vokiečių prieštankinei patrankai neįveikiamus tankus KV ir T-34 nė nenutuokė.

Jei Raudonosios armijos realus kovinis pajėgumas būtų atitikęs jų techninį aprūpinimą, tai „Pietų" AG būtų apsupta su akivaizdžiais, be to, ne operatyvinio, o strateginio masto padariniais visai Vermachto Rytų fronto grupuotei. Turint galvoje tai, ką dabar žinome apie Raudonosios armijos gebėjimą kovoti, vadų kvalifikaciją ir jos kovotojų pasirengimą kariauti, galima pagrįstai teigti, kad mechanizuotųjų korpusų kontrpuolimas būtų baigęsis visišku jų sutriuškinimu, materialinių išteklių praradimu, karinio personalo žuvimu ar nelaisve.

Bet už tokį rezultatą vokiečiams būtų tekę sumokėti laikinai prarasta iniciatyva, suardytu kruopščiai planuotos operacijos grafiku, nemažais savo tankų divizijų, kurioms toks pasitiktinis mūšis su šimtais sovietų naujųjų tankų nieko gera nežadėjo, patirtais nuostoliais. Būtų panaudoti armijų grupės rezervai (ir šiaip labai maži), be kurių vėliau būtų neįmanoma kaupti pajėgas vykstant puolimui į sovietų teritorijos gilumą. Galiausiai praradęs 5–7 dienas „maldamas" sovietų šarvuotąją ordą Vermachtas būtų galėjęs atnaujinti puolimą rytų kryptimi nuo Bugo liepos pirmosiomis dienomis. Iki to meto jam būtų priešinęsi

15–20 visiškai mobilizuotų Pietvakarių fronto šaulių divizijų. O tai jau visai kitas pasienio kautynių „scenarijus" su kokybiškai kitokia jo baigtimi.

Pirmieji sprendimai ir įvertinimai

Kurį gi iš aprašytųjų veiksmų variantų pasirinko Pietvakarių fronto vadovybė? Visus tris, be išimties. Tokia tvarka: „trečiąjį", „pirmąjį", „antrąjį". Nutrūkęs taip ir neprasidėjęs mechanizuotųjų junginių mėginimas smogti Liublino kryptimi. Paskui – mėginimas išlaikyti įtvirtintųjų rajonų liniją fronto šaulių divizijų pirmojo ešelono „siūleliu." Ir tik paskui – atitraukiant fronto kariuomenės sumuštus likučius už „senosios sienos" linijos. Birželio 22 d. 21.15 iš Maskvos į frontų štabus buvo išsiųsta visos „trijulės" – Timošenkos, Žukovo ir Malenkovo – pasirašyta Raudonosios armijos vyriausiosios karo tarybos direktyva Nr. 3. Karo fronto pietiniam sparnui skirtoje dalyje keltos šios užduotys: *„...?) Pietvakarių fronto armijoms, tvirtai ginančioms su Vengrija besiribojančią valstybės sieną* (t. y. „Lvovo kyšulio" pietinę dalį – M.S.), *koncentriniais smūgiais bendra Liublino kryptimi 5-osios ir 6-osios armijų* ***ne mažesnėmis kaip penkių mechanizuotųjų korpusų*** (paryškinta mano – M.S.) *ir visos fronto aviacijos pajėgomis apsupti ir sunaikinti Voluinės Vladimiro, Kristinopolio fronte puolančią priešo grupuotę, iki 6-24 pabaigos užimti Liublino rajoną. Tvirtai apsisaugoti nuo Krokuvos pusės."* **[154]**

Štai, tiesą sakant, ir viskas. Šios direktyvos sukūrimu Pietvakarių fronto mechanizuotųjų korpusų puolimas ir baigėsi. Nė vienas tankų būrys jokioje sienos atkarpoje sienos neperžengė. Jokių dokumentų (įsakymų, pranešimų apie kovas), liudijančių, kad vyriausiosios karo tarybos direktyvą mėginta vykdyti, kol kas niekas neaptiko. Ir tai tuo keisčiau, kad vienas iš direktyvos Nr. 3 sudarytojų bei „pasirašytojų" – generalinio štabo viršininkas armijos generolas Žukovas birželio 22-osios vėlų vakarą atvyko į Kijevą, paskui – į Tarnopolį, kur, pradedant liepos 19 d., persikraustė Pietvakarių fronto štabas.*

Ką tai reiškia? Palikdami skaitytojui pačiam sugalvoti bet kokią, jo nuomone, panašią į tiesą šio nebūto įvykio versiją, pasidomėsime realiais veiksmais. O fronto vadovybės ir junginių štabų realūs veiksmai buvo tik tokie, kad jie atplėšė „raudonuosius paketus" ir pamėgino imti vykdyti priedangos planą. Būdinga detalė – maršalas Bagramianas (tuo metu pulkininkas, Pietvakarių fronto operatyvinės valdybos viršininkas) net po 30 metų atsiminimų atitinkamą skyrių pavadino būtent taip: *„KYKA-41 pradeda galioti."* **[155]** Bet kariuomenės mobilizacijos priedangos, telkimo ir išskleidimo planas apskritai buvo netinkamas situacijoje, kai karas prasidėjo priešo įsiveržimu, o mėginimai veikti, jo griežtai laikantis, tą situaciją tik pablogino.

Dar labiau ją pablogino tai, kad nebuvo adekvačiai įvertinta priešo grupuotė ir jos planai. Pirmąją karo dieną priešo į kautynes mestos kariuomenės dydis esmingai sumažintas (tai ir

---

* Žukovas atsiminimuose kaip galėdamas mėgino atsiriboti nuo direktyvos Nr. 3 ir net sukūrė istoriją, esą, 13.40 jis jau išskrido iš Maskvos į Kijevą, o apie direktyvą sužinojo tik vėlų vakarą, būdamas Pietvakarių fronto štabe, Tarnopolyje. Tačiau iš „Lankymų žurnalo" matyti, kad 14.00 Žukovas dar tik įėjo į Kremliuje įrengtą Stalino kabinetą ir 16.00 iš jo išėjo.

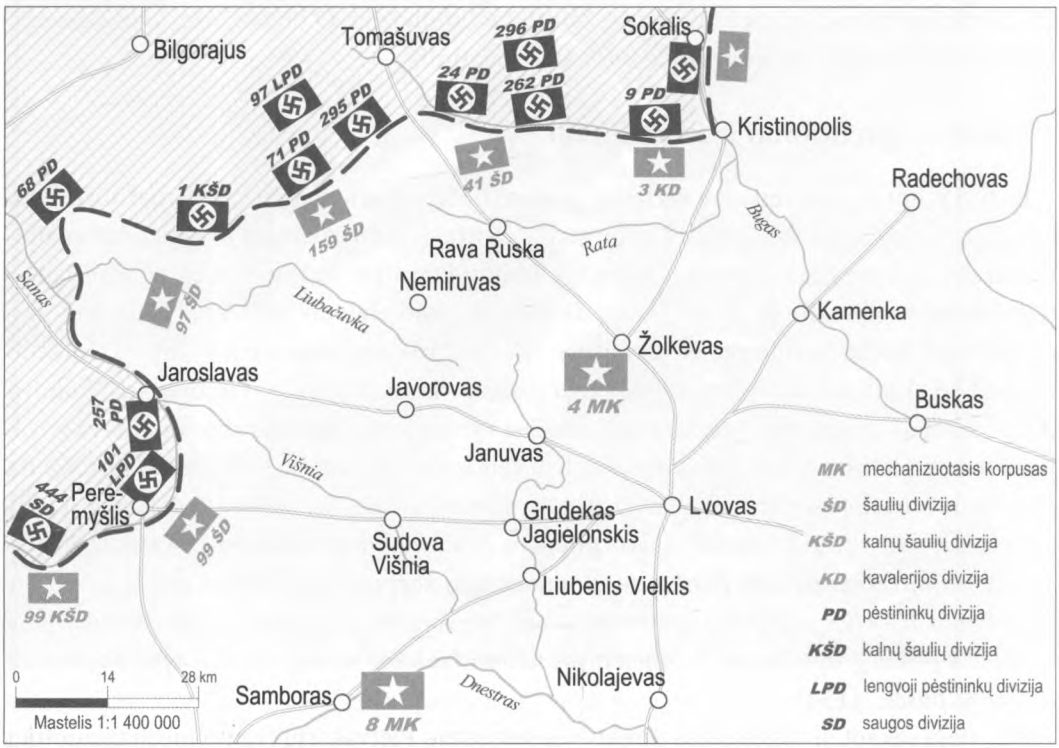

9 pav. Vokietijos ir SSRS pajėgų išdėstymas „Lvovo kyšulyje".

buvo svarbiausia nepateisinamai palankaus padėties fronte įvertinimo priežastis). Štai operatyvinėje suvestinėje Nr. 01 iki birželio 22 d. 18.00 6-osios armijos štabas nustatė, kad priešais 3-iosios kavalerijos divizijos (9 pav.) frontą veikia *„apie pulką pėstininkų su kuopa tankų"* (iš tiesų ten buvo viena divizija), Rava Ruskos įtvirtintojo rajono ruože *„apie pėstininkų diviziją su batalionu tankų"* (iš tiesų – trys pėstininkų divizijos), galbūt kautynėse dalyvavo ir vienas divizionas šturmo pabūklų. **[156]**

Iki birželio 24-osios ryto sovietų vadovybės suvestinių turinys Pietvakarių fronto 5-osios ir 6-osios armijų fronte pradeda atitikti tikrąjį priešo divizijų skaičių, bet tada atsiranda nauja bėda – daugelį kartų perdedamas priešo tankų skaičius. Fronto štabo operatyvinė suvestinė Nr. 05 iki birželio 24 d. 20.00 praneša Vlodavos, Sokalio (t. y. 5-osios armijos ruože) fronte esant *„daugiau kaip 2000 tankų"*. O juk tada iš tikrųjų mestos į mūšį trys (11-oji, 13-oji ir 14-oji) Vermachto tankų divizijos ir pradėjo per sieną veržtis ketvirta (16-oji tankų divizija), kurių kiekviena turėjo po pusantro šimto tankų. **[158]**

Ir tai dar ne viskas. Be priešo grupuotės tikrojo tankų skaičiaus perdėjimo, „aptikta" dar viena, nesama grupuotė. Fronto štabo žvalgybos suvestinė Nr. 2 iki birželio 23 d. 22.00 praneša, kad *„plentu iš Bresto į Kovelį 6 valandą pastebėti judantys tankai. Skaičius nenustatytas"*. **[159]** Kitą dieną anksčiau minėtoje operatyvinėje suvestinėje Nr. 05 apie šiuos mitinius tankus rašoma: *„Bresto–Kovelio ruože veikia dideli priešo mechanizuotieji junginiai.*

Vakarų Ukraina. Vokiečių karys pozuoja prie pamušto *T-34*. Spėjama, kad šis tankas galėjo būti išvestas iš rikiuotės 1941 m. birželio 29 d.

17 val. 15 min. tankų grupės priešakinė dalis pasiekė Ratną, o užpakalinė dalis – Velikoritą." Tarp Ratno (vadinamoji Ukrainos Polesė Pripetės aukštupyje) ir Velikoritos (Baltarusijos Bresto sritis) plentu 45 km. Šiuo atveju dar reikia paaiškinti, kad pagal vokiečių normatyvus tankų pulkas, žygiuodamas 15 km/val. greičiu, sudaro 8380 m ilgio koloną. Taigi 45 km ilgio ruože galėjo išsidėstyti keletas tankų divizijų. **[160]**

„Sistemą apibūdina ne klaidos, o reakcija į klaidas." Žvalgybos klaidų kare niekaip negalima išvengti. Vadams visada tenka daryti sprendimus remiantis nepakankama ir dažnai klaidinga informacija. Nieko nuostabu, jei kam kažkur pasivaideno milžiniška tankų kolona. Keista atrodo kas kita – nuo Kovelio (tame rajone buvo 5-osios armijos ir 15-ojo šaulių korpuso štabai) iki Ratno plentu yra 50 km. Žvalgų skyrius motociklais galėjo nuvažiuoti į vieną pusę ir atgal per 2 valandas. „Kukurūzininkas" U-2 galėjo nuskristi į Ratną ir nusileisti bet kurioje pievelėje šalia Kovelio štabo per valandą. O iš tikrųjų Pietvakarių fronto žvalgybai prireikė keturių dienų, kad birželio 27 d. žvalgybos suvestinėje Nr. 7 pagaliau su gėdingomis išlygomis pripažintų: *„Žinios apie didelių motomechanizuotųjų dalinių veiksmus iš Kovelio Bresto kryptimi nepasitvirtino. Ten veikia nedideli pėstininkų ir kavalerijos daliniai su nedideliu skaičiumi tankų."* **[161]**

Deja, buvo dar viena aplinkybė, trukdanti Pietvakarių fronto vadovybei priimti adekvačius sprendimus. Pavadinsime ją „Tiulenevo veiksniu". Birželio 21-osios dieną Maskvoje priimtas nutarimas formuoti Pietų frontą. Šis frontas buvo sudaromas daugiausia iš Odesos KA junginių, bet jo štabą nuspręsta dislokuoti Vinicoje, t. y. Kijevo YKA teritorijoje. Šis

paradoksas greičiausiai paaiškintinas tuo, kad naujojo fronto pagrindinė užduotis turėjo būti pridengti Podolės Mogiliovo, Vinicos ruožą, t. y. „Lvovo kyšulio" pietinį pagrindą. Kaip ten būtų, bet Pietvakarių fronte atsirado „trečiasis vadas" (Kirponoso ir Žukovo priedas). Juo tapo buvęs Maskvos KA, dabar vadovaujantis Pietų fronto kariuomenei armijos generolas Tiulenevas.

Pagal formalius fronto vado kriterijus Tiulenevas buvo vos viena pakopa aukštesnis už fronto vadą Kirponosą (armijos generolas už generolą pulkininką). Vadovaujantis nevieši-namu „rangų tabeliu", jų statusas buvo tiesiog nesulyginamas. Tiulenevas – oficialiai pripažintas „pilietinio karo didvyris", ne šiaip didvyris su trimis (!) Raudonosios vėliavos ordinais, o „pirmaraitis", paties Budiono draugas (1-ojoje raitininkų armijoje Tiulenevas buvo žvalgybos skyriaus viršininkas).

Tiulenevas tapo ypatingosios Stalino kavalerijos brigados vadu, paskui ėjo tarnybą gynybos liaudies komisariato centriniame aparate, nuo 1938 m. buvo Užkaukazės KA kariuomenės vadas ir karo tarybos prie gynybos liaudies komisaro narys. Pagaliau 1940 m. rugpjūtį Stalinas paskyrė Tiulenevą sostinės karinės apygardos vadu, t. y. patikėjo jam saugoti savo gyvybę ir valdžią. Tokiam autoritetingam vadui ir Pietų fronto karo tarybos nariui padėti (gynybos liaudies komisaro pareigoms) buvo paskirtas ne bet kas, o buvęs Raudonosios armijos vyriausiosios politinės valdybos viršininkas draugas Žaporožecas.

Atvykę į Vinicą Tiulenevas su Zaporožecu ėmė bombarduoti Maskvą pranešimais, o paskui ir asmeniniais laiškais draugui Stalinui, kuriuose rašė apie nesuskaičiuojamus priešo pulkus, susitelkusius prie Sovietų Sąjungos ir Rumunijos sienos.

Tiesos dėlei reikia iškart pasakyti, jog ne jie pirmieji tai sugalvojo! Visiškai neadekvačiai buvo įvertinamas Vermachto grupuotės Rumunijoje dydis ir anksčiau. Štai 1941 m. gegužės 31 d. generalinio štabo žvalgybos valdybos specialiojoje suvestinėje vokiečių (būtent vokiečių, o ne rumunų ir vokiečių) kariuomenė pasienio ruože *(„Moldavijoje ir Šiaurės Dobrudžoje")* apibūdinta kaip turinti 17 divizijų, iš jų 2 tankų ir 4 motorizuotąsias. Be to, *„Pakarpatės Ukrainoje"* (t. y. tuo metu vengrų užimtoje teritorijoje) aptiktos 4 vokiečių divizijos, o

1941 m. liepos 1 d. Vokiečiai ir jų sąjungininkai rumunai Pruto upės pakrantėje. Vyksta perkėlos įrengimo darbai.

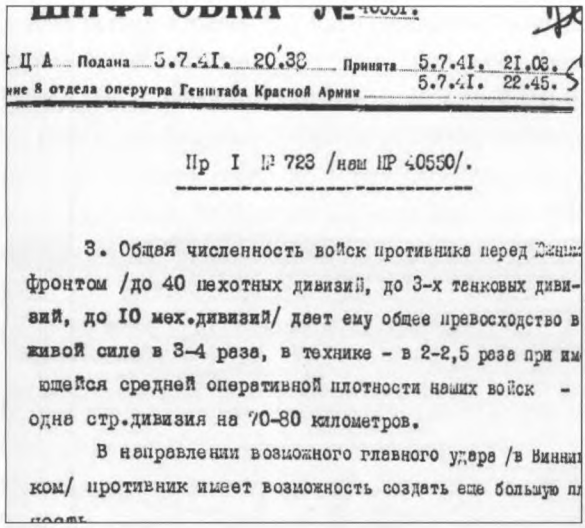

ШИФРОВКА № 40551.

Ц А Подана 5.7.41. 20.38 Принята 5.7.41. 21.03.
ние 8 отдела оперупра Генштаба Красной Армии 5.7.41. 22.45.

Пр I № 723 /нам ПР 40550/.

3. Общая численность войск противника перед Южным фронтом /до 40 пехотных дивизий, до 3-х танковых дивизий, до 10 мех.дивизий/ дает ему общее превосходство в живой силе в 3-4 раза, в технике - в 2-2,5 раза при имеющейся средней оперативной плотности наших войск - одна стр.дивизия на 70-80 километров.

В направлении возможного главного удара /в Винницком/ противник имеет возможность создать еще большую пл

Pietų fronto vadovybės pranešimas Stalinui.

„Rumunijos centre (Bukareštas ir vakariau jo)“ dar 11 Vermachto vyriausiosios vadovybės rezervo divizijų. **[162]**

Nuo karo pradžios šie skaičiai ėmė didėti. Birželio 22 d. 20.00 Raudonosios armijos GŠ žvalgybos suvestinė Nr. 1/660724 RU pranešė, kad *„Slovakijoje ir Pakarpatės Ukrainoje vokiečių kariuomenės dydis yra 13–15 divizijų, Rumunijoje 33–35 divizijos, iš jų 4 tankų, 11 motorizuotųjų ir 1 kalnų pėstininkų divizija.“* Birželio 24 d. 20.00 žvalgybos suvestinė Nr. 3/660739 tuos fantastinius skaičius kiek sumažino: *„Bendra priešo grupuotė priešais mūsų Pietų frontą sudaryta iš 15 vokiečių divizijų, iš jų 6 pėstininkų, 7 motorizuotųjų, 2 tankų. Bukarešto, Ploješčio, Piteščio rajone manytina esant 15 vokiečių divizijų fronto rezervų.“* **[163]**

Iš tikrųjų Rumunijoje išskleista Vermachto 11-oji armija turėjo 7 (septynias) pėstininkų divizijas ir vienintelį (190-ąjį) savaeigių šturmo pabūklų divizioną. Vengrijoje apskritai nebuvo nė vienos vokiečių divizijos. Pietų fronto vadas galėjo atvykęs į vietą išsiaiškinti situaciją ir nutraukti šią dezinformaciją. Deja, užuot taip pasielgęs, liepos 1 d. 19.50 jis siunčia Stalinui ir Timošenkai skirtą pranešimą, kuriame apibūdina padėtį dviejuose frontuose (vienam iš jų vadovauti jam niekas nepavedė) taip:

„Priešas iki 6-30 sudarė dvi pagrindines operatyvines grupuotes: Rovno–Brodo judriąją grupę prieš Pietvakarių frontą ir antrą, Botošanio–Jasų, mūsų apskaičiavimu, 15–16 pėstininkų divizijų, 2–3 tankų ir iki 4 mechanizuotųjų divizijų. Šių grupuočių operatyvinė padėtis leidžia daryti išvadą, kad priešas turbūt sieks smogti dvigubą abiejų grupių koncentrinį smūgį:

a) trumpą Brodų, Tarnopolio ir Černovcų, Tarnopolio ruožuose, b) tuo pačiu metu gilų smūgį Rovno, Berdičevo ir Botošanio, Vinicos ruožuose... Nesant fronto rezervų, turime išreikšti būgštavimą dėl Vinicos ruožo su visais iš to kylančiais padariniais Pietvakarių frontui...“ **[164]**

Kitame laiške Stalinui (liepos 5 d.) Tiulenevas ir Zaporožecas pateikia jau visai kitokį vaizdą: *„Bendras kariuomenės skaičius priešais Pietų frontą (apie 40 pėstininkų divizijų, maždaug 3 tankų divizijos, apie 10 motorizuotųjų divizijų) teikia jam bendrą 3–4 kartų gyvosios jėgos pranašumą, technikos – 2–2,5 karto, esant bendram mūsų kariuomenės operatyviniam tankiui – viena šaulių divizija 70–80 km... Pietų fronto armijos turi galimybę vykdyti joms iškeltą užduotį judriosios gynybos metodu* (t. y. nuolat traukdamosi – M.S.) *remdamosi Dniestro upės įtvirtintuoju rajonu.“* **[165]**

1941 m. liepos 3 d. Vokiečių kariuomenė keliasi per Pruto upę, skiriančią Rumuniją nuo sovietinės Moldavijos.

Šiuo atveju, žinoma, reikia prisiminti, kad, be septynių Vermachto divizijų, priešais Pietų frontą dar buvo ir Rumunijos kariuomenė.* Rumunijos kariuomenės grupuotės nominalus dydis buvo labai solidus: 13 pėstininkų divizijų, 1 šarvuočių ir tankų divizija, 3 kalnų pėstininkų ir 3 kavalerijos brigados – iš viso apie 17 „apskaitinių divizijų". Pagal karinio personalo etatinį dydį (17,7 tūkst. žmonių) rumunų divizija net pralenkė Vermachto pėstininkų diviziją.

Ar atitiko Rumunijos kariuomenės kovinį potencialą šis žmonių skaičius? Apie tai buvo išsakyta skirtingų nuomonių ir įvertinimų. Tiulenevas savo pranešimuose, kaip matome, apskritai neskyrė vokiečių ir rumunų pėstininkų junginių, taip tylomis pripažino, jog rumunų divizija nenusileidžia vokiečių divizijai. Tačiau Hitleris manė visai kitaip: *„Jokių iliuzijų dėl sąjungininkų... Iš rumunų apskritai nieko negalima tikėtis. Galbūt jie, prisidengdami tvirta kliūtimi (upe), pajėgtų tik gintis, bet vis tiek tik ten, kur priešas neatakuos. Antoneskus savo kariuomenę padidino, užuot ją sumažinęs ir pagerinęs."* **[166]**

* Sovietų tradicinė istoriografija Rumunijos dalyvavimą kare su SSRS vaizduoja kaip kažkokią duotybę, neišvengiamą gamtos reiškinį, nepriklausantį nuo žmonių veiksmų ir valios. Bet tikrovė kur kas sudėtingesnė. Laikotarpiu tarp dviejų pasaulinių karų naujai susikūrusi Rumunija orientavosi – ir užsienio politikoje, ir kurdama karines pajėgas – į Prancūziją bei jos sąjungininkę Čekoslovakiją. Antrojo pasaulinio karo pradžioje kaip tik Rumunija suteikė prieglobstį Lenkijos vyriausybei ir Vokietijos bei SSRS pajėgų bendrai sutriuškintam lenkų kariuomenės personalui. Būtent Rumunija tiekė kare itin vertingą naftą Anglijos bei Prancūzijos blokui. Baigiantis karui, Rumunija buvo antihitlerinės koalicijos dalyvė, o karalius Michajus apdovanotas sovietų „Pergalės" ordinu. Visa tai – anaiptol ne juokai. Yra rimto pagrindo manyti: jog jei ne Stalino „drąsi debiutinė idėja" 1940 m. vasarą okupuoti Besarabiją ir Šiaurės Bukoviną (ši niekada anksčiau nebuvo Rusijos imperijos dalis), tai 1941 m. Raudonajai armijai galėjo ir netekti susidurti su Rumunijos frontu.

Kita vertus, Odesos KA karo išvakarėse turėjo 13 šaulių, 3 kavalerijos, 4 tankų ir 2 motorizuotąsias pėstininkų divizijas, labai pajėgi buvo artilerijos grupuotė (13 atskirųjų artilerijos pulkų, įskaitant 5 didelės galios haubicų pulkus). [**140**] Odesos KA aviacija lėktuvų skaičiumi dvigubai viršijo jai priešišką vokiečių ir rumunų aviacijos grupuotę (ir tai be Juodosios jūros laivyno KOP bei Zaporožėje besibazuojančio tolimojo veikimo aviacijos 4-ojo korpuso). Pagal visus karybos kanonus Odesos KA kariuomenė, remdamasi dviem tvirtomis natūraliomis gynybos linijomis (vandeningos Pruto ir Dniestro upės) bei šimtais Kamenec Podolsko ir Podolės Mogiliovo įtvirtintųjų rajonų IUT, galėjo užtikrinti tvirtą gynybą puolant 7 vokiečių ir 17 rumunų divizijų.

Tačiau Tiulenevas nusprendė kitaip ir jo pralaimėjimo nuotaiką keliančių pranešimų įtikinta vyriausioji vadovybė ėmė Pietų frontui perduoti junginius iš Pietvakarių fronto: 17-ąjį šaulių korpusą (12-osios armijos kairįjį, rytinį sparną), 55-ąjį šaulių korpusą (Pietvakarių fronto vadovybės rezervą), 16-ąjį mechanizuotąjį korpusą (12-oji armija), 4-ąją PTABr. Trumpai sakant, ši „siunta" nereiškė kariuomenės perkėlimo erdvėje, viskas (ar beveik viskas) liko savo vietose, bet dabar apie šios kariuomenės, patekusios po Vermachto pagrindinės smogiamosios grupuotės „plieniniu volu", panaudojimą, siekiant sustiprinti Pietvakarių fronto 5-osios ir 6-osios armijos gynybą, negalėjo būti nė kalbos.

To „operatyvinio meno" galutinis rezultatas buvo visiškas sutriuškinimas. Pietų fronto dešinysis (šiaurinis) sparnas, sudarytas iš buvusių Pietvakarių fronto junginių, iš esmės be mūšio atidavė rumunams (nė vienos vokiečių divizijos ten nebuvo) Šiaurės Bukoviną. Černovcai užimti liepos 5 d., priešo puolimo trečiąją (!) dieną. Rumunų ir vokiečių kariuomenei prireikė trijų savaičių užimti didžiąją dalį Besarabijos ir forsuoti Dniestrą. Liepos 25 d. vyriausioji vadovybė Pietų frontui perdavė netvarkingai atsitraukiančią Pietvakarių fronto 6-osios ir 12-osios armijų kariuomenę (iki to meto 12-ajai armijai perduoti visi 26-osios armijos likučiai). Jau pavaldūs Pietų frontui jie buvo apsupti ir sunaikinti Umanės rajone.

2.2. SKYRIUS

Lvovas

Tačiau grįšime į pirmąsias karo dienas, prie Pietvakarių fronto pirmojo ešelono kariuomenės. Aprašyti trumpą ir liūdną jų sunaikinimo istoriją pradėsime nuo kovos veiksmų „Lvovo kyšulyje“, t. y. Vermachto 17-osios armijos puolimo ruože. Pradiniame operacijos etape jai skirta užduotis – kaunantis sukaustyti Pietvakarių fronto 6-osios, 26-osios ir 12-osios armijų kariuomenę, neleisti jos permesti į pagrindinio smūgio ruožą, užimti itin svarbų kelių mazgą (Lvovą), užtikrinti sąlygas mesti į pralaužą 14-ąjį tankų korpusą.

Verta pasakyti keletą žodžių apie vietovės, kurioje vyko kautynės, sąlygas. (9 pav., p. 154) Į Galicijos istorinę sostinę veda trys keliai: „šiaurinis“ (Tomašuvo, Žolkevo, Lvovo) ir du „vakariniai“ (Radymno, Javorovo, Lvovo ir Peremyšlio, Grudeko Jagielonskio, Lvovo). Vietovė piečiau Peremyšlio–Lvovo kelio labai pelkėta, išvagota daugelio Dniestro intakų, tad didelėms kariuomenės masėms ten judėti vargiai įmanoma. Vietovės šiauriau „šiaurinio kelio“, nuo Januvo iki Nemiruvo ir toliau Lenkijos teritorija iki Bilgorajaus – tai vietomis pelkėto tankaus miško masyvas. Ryčiau „šiaurinio kelio“ vietovė atvira, bet išvagota daugybės mažų upelių, Bugo intakų. Ruožas tarp dviejų „vakarinių kelių“ – mišku apaugusi kalvota pakiluma. Šiame ruože puolančiai kariuomenei tektų forsuoti (nekalbant jau apie pasienyje tekančią Sano upę) dvi vandens kliūtis: Višnios ir Verešinos upes, kurios Grudeko Jagielonskio, Liuben Vielkio rajone sudaro protakomis besijungiančių ežerų grandinę.

Tikriausiai kaip tik atsižvelgdama į šias aplinkybes Vermachto 17-osios armijos vadovybė nusprendė smogti pagrindinį smūgį išilgai „šiaurinio kelio“ trumpiausiu ir santykinai išvažiuojamu ruožu Lvovo kryptimi. Ten buvo sutelktas 4-asis armijos (pėstininkų) korpusas, kuriam priklausė 71-oji, 295-oji, 24-oji, 262-oji pėstininkų divizijos. Korpusui priskirtas vienintelis 17-osios armijos savaeigių šturmo pabūklų divizionas ir liepsnosvaidžių tankų batalionas (šį padalinį numatyta panaudoti slopinti Rava Ruskos įtvirtintojo rajono

1941 m. birželio pabaiga. Sudaužyta sovietų karinė technika: vilkikas *STZ-3-NATI* ir tankas *T-34* kelyje Lvovas–Javorovas.

IUT). Iš vakarų, nuo „Lvovo kyšulio" smaigalio puolė 49-asis kalnų pėstininkų korpusas (1-oji kalnų pėstininkų, 68-oji ir 257-oji pėstininkų divizijos). 101-oji lengvoji pėstininkų divizija turėjo užimti pasienyje esantį Peremyšlį ir pulti išilgai kelio Sudova Višnios, Lvovo kryptimi.

Dvi pirmosios dienos

Pirmosiomis karo valandomis padėtis 17-osios armijos puolimo ruože (kaip, beje, ir visame Rytų fronte) vokiečių vadovybei sukėlė euforijos pliūpsnį:

„6.00. Per visą fronto plotį mūsų korpusai susiduria tik su silpnu priešinimusi, iš pradžių mūšiai vyksta vien su priešo pasienio kariuomene. Iš visko sprendžiant, priešas buvo užkluptas netikėtai. Tiltas [per Sano upę] *prie Peremyšlio susprogdintas nebuvo, tiltas prie Radymno yra mūsų užimtas, tvarkingas. Puolimas visur plėtojasi be trukdžių...*

10.15. Priešas užkluptas netikėtai. Pasienio įtvirtinimai priešo užimti tik iš dalies. Priešinimasis didėja, bet tebėra chaotiškas...

11.30. Užimtas geležinkelio mazgas Peremyšlio rajone." **[167]**

Įsitikinimas, jog „chaotiškas priešinimasis" bus palaužtas artimiausiomis valandomis, buvo toks didelis, kad 17-osios armijos vadovybė 1.15 pasiūlė *„įvesti į mūšį 14-ąją tankų diviziją ar po vidurdienio, ar kitos dienos, 1941-06-23, pirmojoje pusėje. „Pietų" AG sutinka su šia nuomone."* **[167]** Iš tikrųjų į pralaužą įvesti 14-ąją tankų diviziją pavyko tik birželio 28-osios vakare. Vermachto vadovybė nepakankamai įvertino Rava Ruskos įtvirtintojo rajono, o svarbiausia, – ten besiginančią generolo majoro Mikuševo* 41-ąją šaulių diviziją.

Net netikėto (Stalinui) užpuolimo aplinkybėmis Pietvakarių fronto 6-osios armijos junginiai stojo į mūšį gana organizuotai. Dar birželio 20 d. armijos vadas generolas leitenantas

* Georgijus Mikuševas gimė 1898 m., kilęs iš komių tautelės. Pilietinio karo dalyvis. Tarpukariu – įžymiosios 25-osios Čiapajevo divizijos pulko vadas, kombrigas, nuo 1940 m. birželio generolas majoras. Žuvo mūšyje prie Kozeleco miesto (Černigovo sritis) 1941 m. rugsėjo 9 d., pats vadovaudamas savo divizijos kovotojų kontratakai.

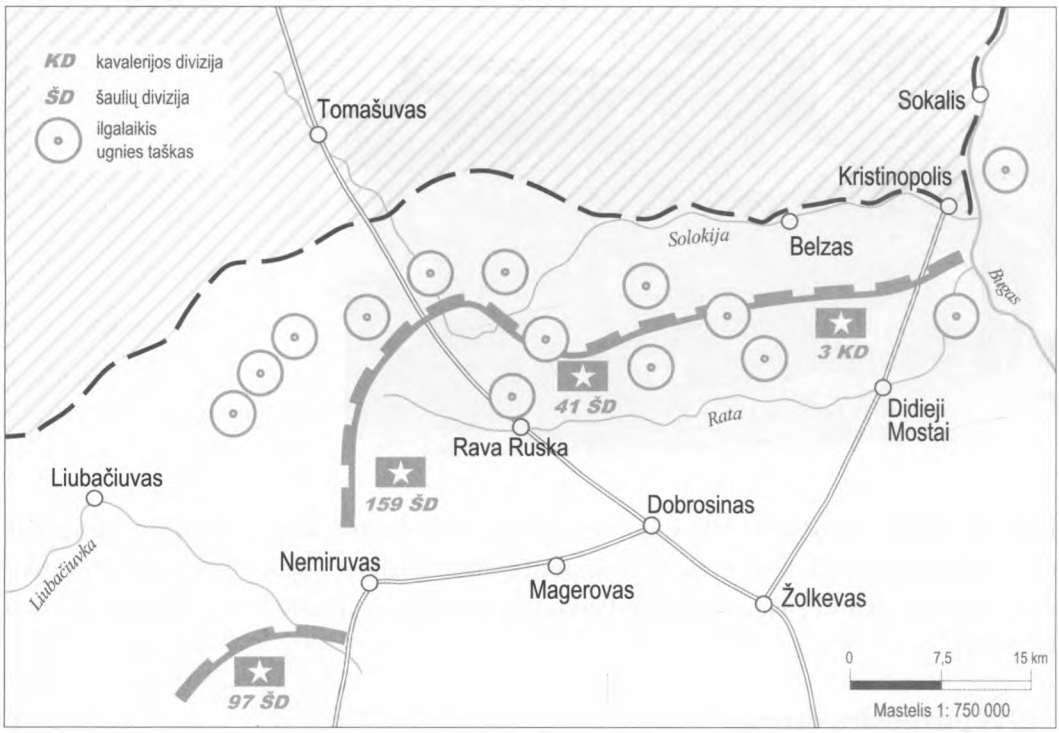

10 pav. Rava Ruskos įtvirtintasis rajonas.

Muzyčenka įsakė: *„Korpusų, divizijų, pulkų štabams būti vietoje. Iš dislokavimo rajono niekur neišvykti. Bet kokiems mokymams, susijusiems su pasitraukimu iš dislokavimo rajono, prašyti karo tarybos leidimo... Zenitinius divizionus skubiai atšaukti iš Lvovo mokomosios stovyklos į savo junginius, atvykus iškelti užduotį – pridengti iš oro divizijos išsidėstymo vietą...“* **[168]** 41-ojoje šaulių divizijoje šis įsakymas buvo įvykdytas visiškai, poligonuose esantys artilerijos padaliniai grąžinti į diviziją, vadai, esant glaudžiai sąveikai su pasieniečiais, prikelti pagal aliarmo signalą 2 valandą nakties. Taigi 41-osios šaulių divizijos daliniai suspėjo užimti gynybos pozicijas anksčiau, negu priešas įstengė pasiekti Rava Ruskos ĮR priekinį kraštą.

Pagal statybos planą įtvirtintasis rajonas turėjo būti sudarytas iš 306 (!) kovos statinių, sugrupuotų į 13 gynybos mazgų („atsparos punktų“). Iki karo pradžios akimirkos pastatyta apie 150 IUT. Maždaug 90 IUT įrengti šarvuoti ambrazūrų mazgai, ginkluotė, sumontuoti oro filtravimo įrenginiai. Tiesa, ginkluotė įtaisyta anaiptol ne visa, tačiau 8 vien. 76 mm patrankų, 52 vien. 45 mm kalibro patrankų ir 181 sunkusis kulkosvaidis, pridengti dviejų metrų storio fortifikaciniu gelžbetoniu, jau laukė priešo puolančių pėstininkų. **[41, 42]** Iš anksto įrengtos ir gynybos pozicijos su tranšėjomis, IUT ir blindažais ĮR gynėjams – 41-osios divizijos pėstininkams (10 pav.).

Vidurdienį prie Rava Ruskos atvyko pastiprinimas 41-ajai šaulių divizijai – 209-asis korpuso artilerijos pulkas (36 vien. 152 mm haubicų). Tai didelė jėga, nes vienas toks pulkas „bendru salvės svoriu" pranoko Vermachto pėstininkų diviziją. Vertas dėmesio ir judėjimo greitis, per kurį lėti (tai ypač mėgsta pabrėžti kai kurie šiuolaikiniai istorikai) traktoriai atitempė sunkias haubicas nuo Šklo miestelio (10 km ryčiau Javorovo) iki Rava Ruskos (32 km tiesia linija, bet per pelkėtą mišką traktoriai tiesiai nelaksto). Kitą dieną, birželio 23-iąją, 41-ajai divizijai priskirtas dar pajėgesnis 135-asis VVR artilerijos pulkas (24 patrankos, 122 mm kalibro ir 24 patrankos haubicos, 152 mm kalibro).

Jau į 22-osios vakarą Vermachto 17-osios armijos štabe nuotaika ėmė keistis:

„19.30. 6-22 priešui pavyko pralaužti mūsų kariuomenės kovos rikiuotę 262-osios pėstininkų divizijos dešiniajame sparne, rajone į šiaurės vakarus nuo Rava Ruskos...

20.00. Pavojinga situacija 4-ojo armijos korpuso kairiajame sparne dar pablogėjo. 4-asis armijos korpusas pasitelkia korpuso vadovybei tiesiogiai pavaldžius rezervus...

Bendra dienos suvestinė... smarkūs priešo kontrsmūgiai iš miškų šiaurės vakarų ir šiaurės rytų pusėje nuo Rava Ruskos..." **[167]**

13.00. 4-asis armijos korpusas praneša apie priešo tankų junginių telkimą Chrebenės rajone turint tikslą atakuoti 262-osios pėstininkų divizijos pozicijas Kornjės rajone (gyvenvietė prie pietinės Solokijos upės atšakos, 10 km šiauriau Rava Ruskos – M.S.).

Dienos suvestinė... Apie vidurdienį pastebėta maždaug 150 tankų susitelkimas. Jie aktyviais veiksmais kėlė grėsmę 262-osios pėstininkų divizijos pozicijoms Kornjės rajone... 5-ojo aviacijos korpuso pajėgomis buvo įvykdyti du antskrydžiai prieš šiame rajone esančią priešo grupuotę..."* **[167]**

Yra 41-osios šaulių divizijos kovos veiksmų detalus aprašymas, sudarytas buvusio divizijos štabo viršininko pulkininko (vėliau – generolo majoro) Jeriomino. **[169]**

Jo straipsnis, paskelbtas 1959 m. (per trumpą chruščiovinį „atlydį"), toks pats neprastas, jei nesakysime, – unikalus, kaip ir pati mūšių prie Rava Ruskos istorija. Jeriomino straipsnyje nėra nei „tankų su šarvuotaisiais transporteriais lavinos" Vermachto pėstininkų divizijos kovos rikiuotėje, nei diversantų su žirklėmis *(„ryšiai su armijos štabu veikė be trikdžių")*, nei visur esančios vokiečių aviacijos, kuri „nuo ryto iki vakaro kybojo virš mūšio lauko," nei skundų dėl materialinių išteklių trūkumo *(„daliniai buvo papildomi iš divizijos sandėlio šaudmenimis, reikalinga ginkluote ir ekipuote iki karo meto normų")*; priešo divizijos turi konkrečius numerius ir nematyti nė vienos atliekamos (vietoj tradicinio nekonkretaus štampo „vokiečiai metė į mūšį vis naujus ir naujus junginius...").

Karo pirmosios dienos rezultatai pagal buvusio 41-osios šaulių divizijos štabo viršininko aprašymą buvo tokie:

---

* Sunku tiksliai pasakyti, kokie realūs įvykiai aprašyti šiame pranešime. Nė vieno Raudonosios armijos tankų dalinio Rava Ruskos rajone nebuvo. Tačiau 41-oji šaulių divizija vietoje priklausančių pagal etatų sąrašą 17 plaukiamųjų tankečių turėjo paprastų lengvųjų tankų (greičiausiai T-26). Be to, „tanku" vokiečiai galėjo palaikyti šarvuotąjį vikšrinį vilkiką „Komsomolec", ginkluotą šarnyriniame įrenginyje įtaisytu kulkosvaidžiu, kuris kyšojo iš korpuso priekinės plokštės. „Komsomolecų" Kijevo YKA turėjo daug, kai kuriose šaulių divizijose po 50 ir daugiau.

Vermachto pėstininkai atakuoja fortifikacinius įtvirtinimus Rytų (pagal kitą versiją – Balkanų) fronte.

„Mūsų daliniai, veikdami gerai pažįstamoje vietovėje, po pirmųjų laimėjimų žvaliai nusiteikę ir sumaniai išnaudodami gynybos patogumus bei pranašumus, jausdamiesi pasitikintys iš anksto parengtuose ir įrengtuose statiniuose, atmušdavo visas priešo atakas... Mes, patirdami santykinai nedidelių nuostolių, įstengėme apginti lemiamą gynybos liniją, nuo kurios ne tik padarėme priešui nemenkos žalos, bet ir visame fronte sustabdėme jo tolesnį pasistūmėjimą... Neturėdami informacijos apie padėtį frontuose ir vadovaudamiesi sėkmingais veiksmais savo ruože mes buvome nusiteikę optimistiškai, manėme, kad per visą vakarų sienos ilgį mūsų kariuomenė veikė ne mažiau sėkmingai...“

Ne mažiau sėkmingai veikė ir tiesioginė kaimynė – generolo majoro vadovaujama kavalerijos divizija. Atrodytų, kavalerijos divizija menkai pajėgi vykdyti statinę gynybą, be to, Raudonosios armijos kavalerijos divizija (visos etatinės sudėties – 8968 žmonės) buvo gerokai mažesnė už Belzo, Kristinopolio fronte puolančią Vermachto pėstininkų diviziją. Bet ši kavalerijos divizija buvo ne paprasta, o G. Kotovskio 3-ioji Besarabijos raudonosios vėliavos, Lenino ordino divizija. O jai priklausantis 44-asis tankų pulkas apskritai – vienas iš seniausių Raudonosios armijos dalinių ir kildino save iš „pirmojo proletarinio šarvuočių diviziono“, suformuoto dar 1917 metais!

Karo išvakarėse 3-ioji kavalerijos divizija dislokuota Didžiųjų Mostų gyvenvietėje. Birželio 22-osios antroje dienos pusėje divizija veržliai žygiavo į šiaurę ir jos tankų pulkas bei du kavalerijos pulkai kontratakavo priešą ir išmušė jį iš Parchačo* geležinkelio stoties rajono. Paskui 3-ioji kavalerijos divizija, sustiptinta 159-osios šaulių divizijos 491-uoju šaulių

* Dabar Meždurečjė, gyvenvietė per 6 km piečiau Kristinopolio, Ratos upės įtekėjimo į Bugą vietoje.

pulku, gynėsi Solokijos ir Ratos tarpupyje iki birželio 27-osios paties vakaro. Gerokai nusižengdami įvykių chronologijai, pastebėsime, kad 3-ioji kavalerijos divizija išgyveno iki 1941 m. pabaigos (unikali situacija frotui, kuris buvo dukart sutriuškintas – Umanės ir Kijevo katiluose), gruodžio mėnesį tapo 5-ąja gvardijos kavalerijos divizija ir taip vadinama nužygiavo iki Berlyno.

Visiškai kitaip klostėsi įvykiai fronte į vakarus nuo 41-osios šaulių divizijos. Kairioji kaimynė, 159-oji šaulių divizija (be vieno 3-iajai kavalerijos divizijai atiduoto pulko), nesėkmingai mėginusi kontratakuoti priešą, traukėsi Verchatos gyvenvietės link ir piečiau, o ją persekiojo Vermachto puolanti 71-oji pėstininkų divizija. Birželio 23 d. priešo spaudimas padidėjo ir 159-oji šaulių divizija pradėjo netvarkingai trauktis apnuogindama Rava Ruskos įtvirtintojo rajono kairįjį sparną. Birželio 24-osios rytą vokiečių 71-osios pėstininkų divizijos priešakinis būrys (dvi dviratininkų kuopos) po trumpo mūšio užėmė Nemiruvą. Trys ĮR kraštiniai kairieji atramos punktai buvo užimti vokiečių, kurie pradėjo metodiškai naikinti blokuotus IUT. Vermachto 17-osios armijos kovos veiksmų žurnale skaitome:

„Birželio 22 d. Bendra dienos suvestinė... Dienos antroje pusėje buvo užimti du priešo įtvirtintieji atsparos punktai Brusno ir Vielki Dzial rajone...

Birželio 24 d. 15.00. Itin didelis priešinimasis ir įnirtingos priešo kontratakos... Toks pavyzdys gali būti IUT netoli Brusno įgulos elgesys. Kai rusų kareiviai suprato, kad toliau priešintis beviltiška, jie nusišovė. Vieną rusų kareivį, kuris perdavė vokiečių reikalavimą nustoti priešintis ir pasiduoti į nelaisvę, nušovė IUT įgulos vadas...“ **[167]**

Vermachto 17-osios armijos ir 4-ojo armijos korpuso vadovybė situaciją įvertino greitai. Birželio 23-iosios vakarą buvo duoti įsakymai, kuriais vadovaujantis į Rava Ruskos ruožą iš armijos rezervo permestos dvi naujos divizijos: 296-oji pėstininkų ir 97-oji lengvųjų pėstininkų divizija. Įtvirtintojo rajono tiesioginę ataką išilgai Tomašuvo, Žolkevo plento turėjo vykdyti tik viena 296-oji pėstininkų divizija, o trys kitos (71-oji, 295-oji bei 97-oji pėstininkų), puldamos nuo Verchatos, Nemiruvo linijos, turėjo aplenkti įtvirtintąjį rajoną iš pietų. 24-oji ir 262-oji pėstininkų divizijos toliau puolė ĮR dešiniajame sparne. Iš viso prie 41-osios ir 159-osios šaulių divizijos likučių buvo prikaustytos šešios (!) Vermachto divizijos. Kažin ar daugiau kur visame Rytų fronte buvo galima pastebėti kažką panašu...

Nepalyginamai sėkmingiau (vokiečiams) plėtojosi 49-ojo kalnų pėstininkų korpuso puolimas. Visi Sano upės tiltai bei perkėlos buvo užimti be mūšio. 6.40 (Berlyno laiku, „sovietiniu“ – 1 valanda vėliau) korpuso štabas konstatavo: *„Visoje erdvėje priešas nepaleido nė vieno artilerijos šūvio.“* Iki 3 val. dienos 1-oji kalnų pėstininkų divizija keliose vietose forsavo Liubačiuvkos upę (7–10 km į pietus nuo sienos). „Lvovo kyšulį“ dengusi 97-oji šaulių divizija (kartu su 199-ąja ir 41-ąja priklausė 6-osios armijos 6-ajam pėstininkų korpusui) perėjo į judriąją gynybą ir, sprendžiant iš to, jog iki karo antrosios dienos pabaigos Vermachto pėstininkai suspėjo persikelti per dvi upes ir 20–25 km pasistūmėti į sovietų teritorijos gilumą, ta „gynyba“ virto netvarkingu atsitraukimu (11 pav., p. 166).

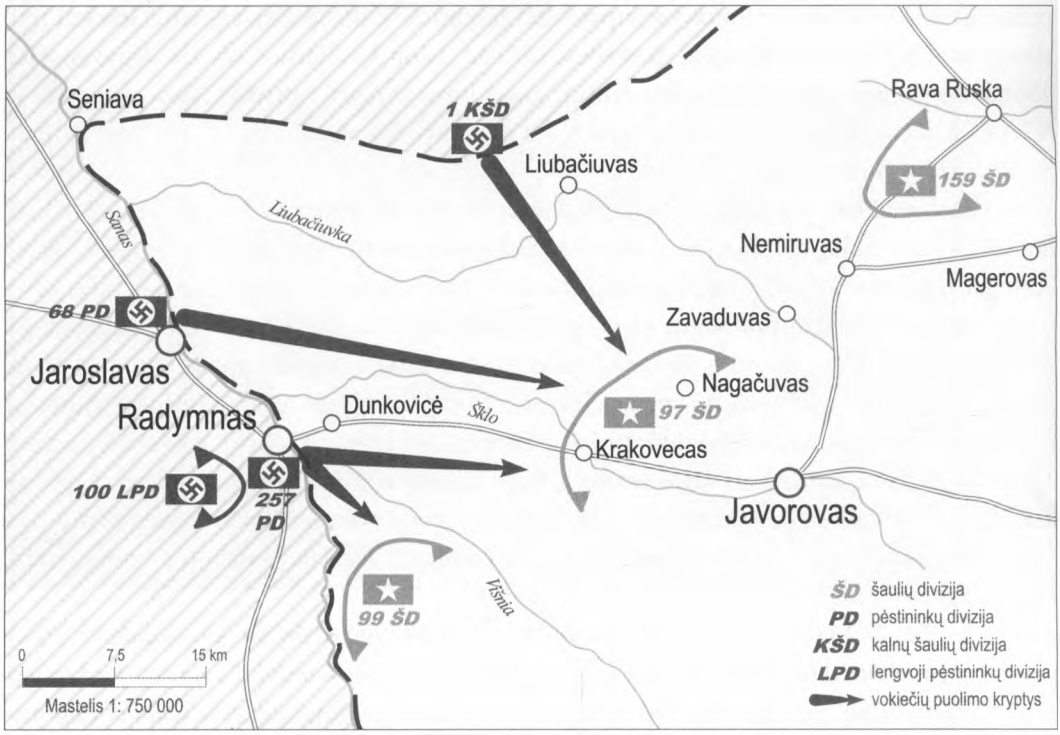

11 pav. Vermachto 49-ojo kalnų pėstininkų korpuso kovos veiksmai birželio 22–23 d.

Istorikui nemaloni yra taisyklė, kad nelieka sutriuškintų dalinių bei junginių pradinių dokumentų. Štai ir 97-osios šaulių divizijos atveju svarbiausias informacijos šaltinis gali būti tik Vermachto 49-ojo kalnų pėstininkų korpuso kovos veiksmų žurnalas. **[170]**

„Birželio 22 d., 20.00. Mūsų puolimas priešui buvo visai netikėtas. Prie sienos priešinosi tik pasieniečiai. Priešui iki šiol nepavyko sudaryti vientisos gynybos linijos...

*Birželio 23 d., 08.00. Šiuo metu 68-oji pėstininkų divizija puola geru tempu ir be jokio priešo poveikio...**

11.30. 68-oji pėstininkų divizija prarado kontaktą su priešu.

16.00. 257-oji pėstininkų divizija stoja į mūšį su priešu...

22.15. Priešas 6-23 atsitraukė visu frontu. Pastebima, jog organizuoto priešinimosi nėra, priešinasi tik įvairios atskiros grupės...“

Iki birželio 24-osios ryto, traukiantis 97-ajai ir 159-ajai šaulių divizijai, 6-osios armijos gynybos fronte, vakariau Nemiruvo, susidarė 10–15 km tarpas. Kilo realus pavojus, kad 41-oji šaulių divizija bus apsupta ir vokiečiai pasieks Žolkevo, Lvovo plentą. Mikuševo divizija ir Rava Ruskos įtvirtintojo rajono IUT įgulos toliau didvyriškai kovėsi nelygioje kovoje,

* Vermachto dokumentuose pažymima, kad birželio 22-osios vakare vyko įnirtingas mūšis ir priešo kontratakos Lazų ir Laškų gyvenviečių rajone (per 5–7 km ryčiau sienos, palei Šklo upę). Kai kurie rusų istorikai teigia, kad karo pradžioje į tą rajoną pasistūmėjo 4-ojo mechanizuotojo korpuso motociklininkų pulkas. Tai, kad besiginantieji greitai atsitraukė ir pranyko jau iki birželio 23 d. 8 val. ryto, tarsi patvirtina šią versiją.

bet pirmosios dienos optimizmas pradėjo sklaidytis. Kaip savo straipsnyje rašo Jeriominas, *„divizijos karinį personalą pamažu apėmė nekantrumo, liūdesio ir net nepasitenkinimo nuotaikos, nes nebuvo mūsų aviacijos ir tankų paramos, kiekvienas mąstė; kurgi jie, kodėl jų taip ilgai nėra?“*

Nekantrumas ir net nepasitenkinimas buvo visai suprantamas ir pateisinamas: savo bendro darbo dalį divizija atliko su kaupu, privertė Vermachto 17-osios armijos vadovybę sutelkti prie Rava Ruskos šešias divizijas. Stebuklų nebūna ir vokiečiai, sutelkę kariuomenę rytiniame sparne, neišvengiamai susilpnino savo vakarinį sparną, kur „Lvovo kyšulio smaigalyje“, ruože nuo Lobačiuvo iki Sano upės miškų keliuose liko išsklaidyti vos dviejų divizijų (1-osios kalnų pėstininkų divizijos ir 68-osios pėstininkų divizijos) padaliniai. Taigi susidarė idealios sąlygos dviejų mechanizuotųjų korpusų (4 MK ir 8 MK) pajėgomis smogti šiaurės ruože Bilgorajaus ir net Liublino kryptimi.

Gerų galimybių teikė ir situacija Peremyšlio ruože, kur 99-oji šaulių divizija toliau nesitraukė iš miesto ir birželio 23-iosios vakare užėmė geležinkelio tiltą per Sano upę. [**167**] Kadangi visas „pietų kelias“ (Lvovas, Grudekas, Peremyšlis) dar liko sovietų vadovybės žinioje, juo buvo galima pasinaudoti siekiant sutelkti mechanizuotuosius junginius prie Peremyšlio turint tikslą toliau pulti Žešuvo kryptimi, „Pietų“ AG štabo buvimo vietos link.

Bet nieko nebuvo imtasi. Paties pajėgiausio Raudonosios armijos mechanizuotojo korpuso tikrų kovos veiksmų istorija peržengia bet kokios logikos ribas.

81-oji motorizuotoji divizija

Apie gėdingą 4 MK sutriuškinimą nebyliai, bet iškalbingai liudija jo archyvinių bylų būklė. Mechanizuotojo korpuso fonde (CAMO, f. 3429, ap. 1, b. 1) saugomas tik vienas dokumentas. Tai vadinamasis istorijos formuliaras (t. y. trumpas karinio dalinio istorijos išdėstymas), be to, paskutinis įrašas datuotas 1941 m. gegužės 24 d.

Apie korpuso kovos veiksmus ten nėra nė vieno žodžio. 4 MK priklausė trys divizijos: dvi tankų (8-oji ir 32-oji) ir viena (81-oji) motorizuotoji. 32-osios tankų divizijos fondo CAMO nėra. Apskritai nesama. 8-osios tankų divizijos fondas yra (CAMO, f. 3008, ap. 1, b.3), bet jame nesama jokio operatyvinio dokumento nuo birželio 22 d. ir vėliau. Ne ką tepadėtų ir memuarinė literatūra – korpusui vadovavo generolas Vlasovas, kurio vien jau pavardė SSRS paversta išdavystės simboliu, taigi ir norinčiųjų pasidalyti atsiminimais apie bendrą tarnybą su Vlasovu neatsirado.

Tačiau 4 MK nedingo be pėdsakų: liko 8-osios ir 32-osios tankų divizijų vadovybių pranešimų aukštesniesiems štabams, yra ir Vermachto dokumentuose užfiksuotų korpuso kovos veiksmų (ir neveiklumo) „atspindžių“. Kai ką naudinga galima rasti ir anksčiau minėtame „istorijos formuliare“. Pavyzdžiui, informacijos apie tai, kad pagal 1940 m. rezultatus 4 MK *„tarp visų mechanizuotųjų dalinių bei junginių užėmė 1-ąją vietą ir gavo KYKA pereinamąją raudonąją vėliavą „Už pirmavimą koviniame rengime“.* Toliau galima susipažinti ir su įvertinimais (5 balų skalėje), kuriuos, vykstant inspektoriniam tikrinimui, gavo

Pamuštas sovietų „cheminis" tankas. Šio tipo tankai vadinti „cheminiais" *(ChT-26)*, nes, be įtaisyto liepsnosvaidžio, jie galėjo į aplinką purkšti nuodingąsias medžiagas. Nors šių tankų gamyba nutraukta 1935 m., sovietai juos naudojo iki pat 1943-iųjų.

geriausias apygardos mechanizuotasis korpusas: šaudybos rengimas – 3, materialinių išteklių būklė bei priežiūra – 3, inžinerinis rengimas – 3,5 ir taktinis rengimas – 3,8. Tačiau dėl partinio tarpsluoksnio korpuse viskas buvo kuo geriausia: 1884 komunistai, 2593 kandidatai į narius, 14 290 komjaunuolių, iš viso – 52 proc. karinio personalo. [**171**]

Karinio rengimo rezultatai – kokių ir reikėjo tikėtis. 1940 m. rugsėjo 25–29 d. 4 MK štabas dalyvavo paties gynybos liaudies komisaro vykdomuose mokymuose tema „Armijos puolimas ir korpuso įvedimas į pralaužą"; nuo spalio 10 d. iki 16 d. – KYKA karo tarybos surengtuose mokymuose tema „Mechanizuotojo korpuso įvedimas į pralaužą, vandens kliūties forsavimas ir pasitiktinis mūšis." Apie tai, kur ir ką rengtasi pralaužti bei forsuoti, liudija įdomus dokumentas – birželio 30 d. 81-osios motorizuotosios divizijos štabo viršininko kovinis pranešimas: *„Divizijos daliniuose ir štabe nėra rajono į rytus bei pietvakarius nuo Lvovo. Prašau išsiųsti galimą skaičių egzempliorių."* [**177**]

Iki karo pradžios 4 MK priklausė 101 KV, 313 T-34, 75 T-28, 290 BT ir 103 T-26 (įskaitant liepsnosvaidžius), iš viso 882 tankai, neskaitant kulkosvaidžiais ginkluotų plaukiamųjų tankečių. Taip pat 198 šarvuotieji automobiliai, iš jų 89 patrankomis ginkluoti BA-10. Iš viso daugiau kaip tūkstantis ginkluotos šarvuotosios technikos vienetų. Pagal sunkiųjų ir vidutinių tankų skaičių 4 MK visai atitiko 1944–1945 m. tipišką sovietų tankų armiją. Skirtumas tik toks, kad iki 1944 m. Vermachtas 37 mm „tarškynę" buvo jau pamiršęs, net 1941 m. vasarą buvusi naujausia 50 mm prieštankinė patranka Pak-38 buvo visuotinai keičiama 75 mm Pak-40, kariuomenei pradėta tiekti ir patys galingiausi 88 mm pabūklai Pak-43. Tokia prieštankinė ginkluotė Vermachtui leido sėkmingai naikinti atakuojančius

sovietų tankus, bet 1941 m. birželį adekvataus ginklo kovoti su sovietų tankais KV ir T-34 Vermachto divizija neturėjo.

Neužmiršta 4 MK aprūpinti ir tankų kovos veiksmus užtikrinančia technika. Korpuse buvo 245 (pagal kitus dokumentus – 274) vikšriniai visureigiai, bemaž trys tūkstančiai automobilių, iš jų 2146 sunkvežimiai, 567 (pagal kitus dokumentus 606) specialiosios mašinos (degalų pilstytuvai, remonto dirbtuvės ir t.t.). Ir visa tai – dar iki atvirosios mobilizacijos pradžios ir neįskaitant iš valstybės ūkio gautų mašinų. Vykstant slaptajai mobilizacijai prisidengiant „mokomosiomis stovyklomis", 4-ojo mechanizuotojo korpuso karinis personalas padidintas iki 33,7 tūkst. žmonių, t. y. iki 94 proc. viso etatinio skaičiaus.

Štai tokį šarvuotąjį „skeltuvą" turėjo Pietvakarių fronto vadovybė, tokia galia buvo nemokšiškai, be rezultatų išeikvota per vieną karo savaitę. Šios liūdnos ir gėdingos istorijos aprašymą pradėsime nuo mechanizuotojo korpuso „silpnosios grandies" – jo 81-osios motorizuotosios divizijos. Taip jau išėjo, kad kaip tik šis junginys veikė šiek tiek aktyviau už kitas dvi korpuso divizijas, be to, ir 81-osios divizijos dokumentų liko gerokai daugiau (penkios archyvinės bylos, įskaitant dalinių kovinius pranešimus ir divizijos kovos veiksmų žurnalą, parašytą sekant įvykių karštais pėdsakais).

Karas 81-ajai motorizuotajai divizijai prasidėjo nuo birželio 22 d. korpuso vado įsakymo Nr. 01, pagal kurį divizija iki birželio 22 d. 10 valandos turėjo *„baigti susitelkti miško vakariau Januvo rajone ir būti pasirengusi kovos veiksmams ruože: Nemiruvas, Radymnas, Januvas-Pšemyslis"*. Paskui *„divizijos daliniai prikelti skelbiant kovinį aliarmą birželio 22 d. 3.15 ir iki 16.00 susitelkė miško už 3 km nuo Januvo rajone"*. **[172]** Divizijos susitelkimo

Vokiečių artileristai stumia į poziciją galingą prieštankinį 88 mm kalibro pabūklą *Pak-43*. Ši patranka pradėta naudoti 1943 m.

rajonas – dengiamas miško nuo priešo stebėjimo ir aviacijos smūgių iš oro, visai arti trijų svarbiausiųjų kelių – teikė didelių galimybių rinktis divizijos panaudojimo variantus. Iškart pažymėsime, jog pirmąją karo dieną 81-oji mechanizuotoji divizija nuo priešo aviacijos veiksmų jokių nuostolių nepatyrė.

Nuostolių, beje, labai juntamų, divizija patyrė dėl 8-osios armijos vadovybės sprendimų. Vienas iš dviejų motorizuotųjų šaulių pulkų (202-asis) iškart atimtas *„garnizono tarnybai Lvovo mieste“*. Iš kito motorizuotųjų šaulių pulko (323-iojo) atimta viena kuopa *„saugoti armijos štabui-6“*. Tam pačiam štabui saugoti paimta ir viena divizijos 53-iojo tankų pulko tankų kuopa. Galima manyti, kad tokias 6-osios armijos vadovybės neįprastas priemones lėmė „trečiosios jėgos“. t. y. Ukrainos nacionalistinio pogrindžio Lvove ir jo apylinkėse, veiksmai. Tačiau ir tų, kuriems pagal tarnybos pareigas priklausė kovoti su ginkluotu pogrindžiu, Lvove būta nemažai: apygardos pasienio kariuomenės jaunesniųjų vadų mokykla, NKVD operatyvinės kariuomenės geležinkelių statinių apsaugos 6-asis motorizuotųjų šaulių pulkas, 233-iasis (galbūt ir 229-asis) NKVD konvojaus kariuomenės pulkas. Tiesa, šie pulkai žmonių skaičiumi greičiau atitiko šaulių batalionus, bet juk ir UNO (Ukrainos nacionalistų organizacijos) ginkluotų narių karo pirmosiosmis dienomis Lvove buvo ne daugiau kaip batalionas... Priminsime, kad birželio 23-iosios vakare 6-osios armijos vadovybė paėmė „apsaugai ir tvarkai Lvovo mieste palaikyti“ dar ir 8-osios tankų divizijos motorizuotąjį šaulių pulką. **[173]**

Toliau divizijos „ardymas“ į sudedamąsias dalis vyko šia tvarka: vienas 323-iojo pulko motorizuotųjų šaulių batalionas birželio 23-iosios ankstų rytą pasiųstas į Radzechuvą, kur kartu su 32-osios tankų divizijos dviem tankų batalionais turėjo padėti 15-ojo mechanizuotojo korpuso daliniams sutriuškinti vokiečių 11-ąją tankų diviziją (kaip tai vyko ir kuo baigėsi, bus aprašyta kitame skyriuje), dar viena 323-iojo motorizuotojo šaulių pulko kuopa 8 valandą (nežinia, rytą ar vakarą) kartu su tankų būriu pasiųsta į Busko miesto rajoną (65 km tiesia linija nuo divizijos sutelkimo vietos) „su užduotimi sunaikinti priešo desanto grupes.“

Matyt, 6-osios armijos vadovybė į motorizuotąją diviziją žvelgė kaip į „didelį maišą,“ prikrautą pėstininkų kuopų ir tankų būrių, tad juos traukė iš maišo ir naudojo pagal poreikius, neskirdama ir kovos su mitiniais „desantais“.

Divizijos realūs kovos veiksmai prasidėjo birželio 22-osios antroje pusėje, kai 323-iojo motorizuotojo šaulių pulko 2-asis batalionas kartu su viena tankų kuopa ir 53-iojo tankų pulko žvalgybos kuopa Januvo, Javorovo keliu patraukė prie sienos. Iki 17.30 ši kovos grupė pasiekė Glinicų gyvenvietę (6 km vakariau Krakoveco), o žvalgybos kuopa patraukė dar toliau į vakarus ir prie Zaleska Volios gyvenvietės susidūrė su puolančiais vokiečių 257-osios pėstininkų divizijos pėstininkais. Prasidėjo trumpas mūšis, kuriame (sprendžiant iš 81-osios motorizuotosios šaulių divizijos KVŽ, prarasti du tankai, o jei tikėsime Vermachto 49-ojo kalnų pėstininkų korpuso KVŽ, – pamuštos keturios žvalgybos šarvuotosios mašinos *(„Panzerspähwagen“)*. Šiuo epizodu divizijos KVŽ baigiasi bet kokie užsiminimai apie „kovinę grupę“ ir jos veiksmus.

Pamuštas sovietų lengvasis tankas *BT-7M*.

Dėl šių visų keistų perkėlimų divizijos vadovybei pavaldžios liko: viena (!) šaulių divizija, tankų pulkas (iki karo pradžios jai priklausė 226 netvarkingi tankai BT, iš jų 97 naujausieji BT-7M su dyzeliniais varikliais), visiškai sukomplektuotas artilerijos pulkas (36 pabūklai), žvalgybos batalionas, turintis 16 šarvuotųjų automobilių ir 13 naujausių plaukiamųjų tankų T-40, prieštankinis ir zenitinis divizionai, ryšių batalionas (4 motociklai, 31 automobilis, 6 radijo stotys, 107 km kabelio). **[174]** Visa tai pagal birželio 22 d. 18.00 įsakymą Nr. 03 turėjo būti parengta bendram su 8-ąja tankų divizija puolimui išilgai Javorovo plento sienos link.

Birželio 23 d. 6.30 ryto divizijos tankų pulko štabo viršininkas pasirašo antrąją nuo karo pradžios operatyvinę suvestinę: *„Pulkas naktį praleido sutelkimo rajone sėkmingai... Pulkas visiškai sukomplektuotas šaudmenimis. Karinis personalas laukia įsakymo mūšiui su įsišėlusiu priešu. Oras, reljefas* [vietovės] *kovinei užduočiai palankus.“* **[175]**

Jei tikėsime tuo, kas parašyta KVŽ, tankai BT („greitieji tankai“) 30 km miško keliu šliaužė iš Dobrosino į Nemiruvą septynias valandas. Tokį „vėžlišką tempą“ galima paaiškinti, jog turėta „lėtųjų vilkikų“* traukiamos artilerijos, bet šis spėjimas klaidingas – tame pačiame KVŽ skaitome: *„125-ojo artilerijos pulko 2-asis divizionas turėjo užduotį paremti 53-iojo tankų pulko ataką, pavėlavo išsiskleisti ir nė karto neiššovė.“* Apie tai, kur buvo tuo metu 1-asis ir 3-iasis artilerijos pulko divizionai, dokumente nutylima. Divizijoje pėstininkų liko, kaip buvo jau pažymėta, iš viso viena kuopa (mažiau nei 200 žmonių). Trumpai sakant, kažkur, Nemiruvo rajone, turėjo būti 159-osios šaulių divizijos daugiatūkstantiniai likučiai, bet jokių jų dalyvavimo mūšyje pėdsakų neaptinkama – nei sovietų, nei vokiečių dokumentuose.

* 81-osios mechanizuotosios divizijos aprūpinimas mechaninėmis traukos priemonėmis buvo labai neprastas: 133 vilkikai, iš jų 20 itin galingų „Vorošilovecų“ (nesuprantama, ką jie turėjo traukti motorizuotojoje divizijoje) ir 29 „Komsomolecai“.

Taigi kariuomenės rūšių sąveikos klausimas buvo, taip sakant, „pašalintas“ dar iki mūšio. Liko (teoriškai) svarbiausias koziris – pajėgų koncentravimas, daugiau kaip dviejų šimtų tankų lavinos smūgis. Tačiau du tankų batalionai (iš keturių) pranyksta iš divizijos kovos veiksmų „angliškai“ neatsisveikinę, be jokio paminėjimo ir paaiškinimo. Beje, net dalyvavę (jei tikėtume divizijos KVŽ) mūšyje dėl Nemiruvo tankų pulko 1-asis ir 4-asis batalionai – tai apie 120–130 tankų. Atrodytų, ne tiek jau ir mažai...

Nemiruvo mūšio aprašymas divizijos KVŽ užima nedaug vietos:

„14.00 pasiųsto ŽB [žvalgybos būrio] *patrulis nenustatė, kad Nemiruve būtų priešas. 15.00 visas būrys įžengė į Nemiruvą ir netikėtai buvo apšaudytas iš kruopščiai Nemiruvo namuose užmaskuotų PTG pabūklų bei minosvaidžių. Vykstant mūšiui, buvo nustatyta, jog Nemiruve esama apie batalioną pėstininkų, maždaug baterija PTG pabūklų, iki dviejų lauko artilerijos pabūklų, iki diviziono toliašaudės artilerijos.*

Du 53-iojo tankų pulko batalionai ir 323-iojo mechanizuotojo šaulių pulko vyresniojo leitenanto Strukovo 8-oji šaulių kuopa išvyko sunaikinti Nemiruve esančio priešo. 17.00 atakuotas priešas Nemiruve buvo sumuštas, jo likučiai atsitraukė vakarų kryptimi. Miestas degė. Gatvės nuklotos fašistų lavonais. Dėl mažo pėstininkų skaičiaus įsitvirtinti užimtame ruože nepavyko. Tankai buvo atitraukti ir iš Nemiruvo pasitraukta...

Nuostoliai mūšyje dėl Nemiruvo: 36 tankai BT-7 ir apie 65 proc. 323-iojo motorizuotojo šaulių pulko 8-osios šaulių kuopos karinio personalo.“ **[172]**

Patikėti tuo trukdo ypač kruopštus vokiečių Nemiruvo mūšio aprašymas: yra 71-osios pėstininkų divizijos prieštankinio bataliono (diviziono) vado pranešimas ir jau po karo parašyta divizijos „kovos kelio istorija“. **[176]** Pagal šiuos dokumentus išeina, jog 14.00 („sovietų laiku“, t. y. 13.00 Vermachto dokumentuose pažymėtu laiku), kai 81-osios motorizuotosios divizijos žvalgybos būrys „nenustatė, kad esama priešo“, Nemiruvas atrodė taip: *„Laikas artėjo prie 13.15. Nemiruvas degė iš visų pusių. Mieste ir jo apylinkėse riogsojo maždaug 35 degantys rusų tankai.“*

Tokie štai baisūs mūšio, kuriame vokiečiai kovėsi nuo 11.40 (12.40 „sovietų laiku“) su „rusų sunkiaisiais tankais“, paveikslai (tai buvo 8-osios tankų divizijos KV ir T-34, apie tai kalbėsime vėliau). 81-oji motorizuotoji divizija priartėjo prie Nemiruvo aiškiai po rytą 8-osios tankų divizijos pradėto mūšio (ar jam vykstant). Šiuo atveju reikia paaiškinti, kad Lvovo srities Javorovo rajono Nemiruvo miestelis – tai ne Maskva, ne Londonas ir ne Šanchajus, kur 35 degančių tankų galima ir nepastebėti. 1940 m. šio „miesto“ gyventojų buvo 3 tūkstančiai, tad Rusijos mastais jo negalima net pavadinti „dideliu kaimu“. Kaip galima nepastebėti ten liepsnojančių kaip deglai namų ir tankų?

Ir jau visai keistos informacijos aptinkame 6-osios armijos štabo birželio 24 d. 18.00 operatyvinėje suvestinėje Nr. 03: *„4 MK juda į pradinį rajoną maršrutu: 8 td – Dobrosinas, Magerovas, Nemiruvas, Senasis Januvas; 81 md – Magerovas, Vyšenki Male, Stažiska* (dabar Staričiai)“ – tai reiškia, kad 81-oji motorizuotoji divizija, išvykdama iš Dobrosino, prie Magerovo pasuko tiesiai į pietus ir pražygiavo maždaug 12 km atstumu nuo Nemiruvo.

Sovietų Sąjungos ir Vokietijos karo pradžia. Vermachto kariai ir purve įklimpęs rusų tankas *BT-7M*.

Būčiau linkęs manyti, kad armijos štabas tiesiog nežinojo, kur yra ir ką veikia jam patikėta kariuomenė; 81-oji divizija greičiausiai mūšyje dalyvavo, bet jos priešakinis (žvalgybos) būrys įžengė ne į Nemiruvą, bet į kažkurį iš jo „priemiesčių," t. y. mažyčių gyvenviečių. Galbūt kaip tik apie ŽG veiksmus byloja įrašas Vermachto 71-osios pėstininkų divizijos KVŽ: *„Nuo 14.00 iki 14.30 prasidėjo pakartotinė, silpnesnė tankų ataka, paskui, apie 16.00 – dar viena, trečioji ataka prieš puolantį 211 pp 2-ąjį batalioną piečiau Sosnovių* (gyvenvietė per 2 km į šiaurės vakarus nuo Nemiruvo – M.S.). *Ir šios dvi atakos buvo sėkmingai atmuštos. Tačiau 211-ojo pp 2-ąjį batalioną teko šiek tiek atitraukti atgal."*

Vakare kažkas vėl atakavo Nemiruvą (*„apie 20.00 prasidėjo paskutinė ataka prieš Nemiruvą iš rytų ir šiaurės rytų. Ji buvo atmušta parengtomis gynybos priemonėmis. Tada buvo sunaikinta dar 10 tankų"*), bet sovietų dokumentuose aptikti šio epizodo nepavyko.

O svarbiausia yra tai, kad dviejų sovietų divizijų (8-osios tankų ir 81-osios motorizuotosios) atskirais veiksmais priešas nebuvo sumuštas, jo „likučiai" liko Nemiruve ir jau kitą dieną puolimas atsinaujino. Dėl tankų netekčių pastebimas stebėtinas abiejų pusių duomenų sutapimas; tai stebėtina dėl to, kad vokiečių pateiktas pamuštų sovietų tankų skaičius („daugiau kaip 50") net šiek tiek mažesnis už sovietų divizijų dokumentuose pripažintus nuostolius (8-osios tankų divizijos 19 tankų ir 381-osios motorizuotosios divizijos 36 tankai).

Kaip ten būtų, bet, netekus 36 tankų, pulke turėjo likti apie du šimtus tankų. Net toje grupėje, sudarytoje iš 1-ojo ir 4-ojo tankų batalionų, kuri atakavo Nemiruvą, turėjo likti 70–80 tankų. Tačiau 81-osios motorizuotosios divizijos KVŽ jos būklę apibūdina taip: *„Nuo 20.00* ***divizijos likučiai*** (paryškinta mano – M.S.) *žygiuoja Naujojo Januvo, Šklo rajone."*

Tuo metu (birželio 24-osios vakare), kai dviejų sovietų divizijų atskiri padaliniai traukėsi nuo Nemiruvo, prie Krakoveco miestelio vyko įnirtingas mūšis (14 pav., p. 174). Vermachto 49-ojo kalnų pėstininkų korpuso kovos veiksmų žurnalas aprašo jį labai detaliai ir pačiais

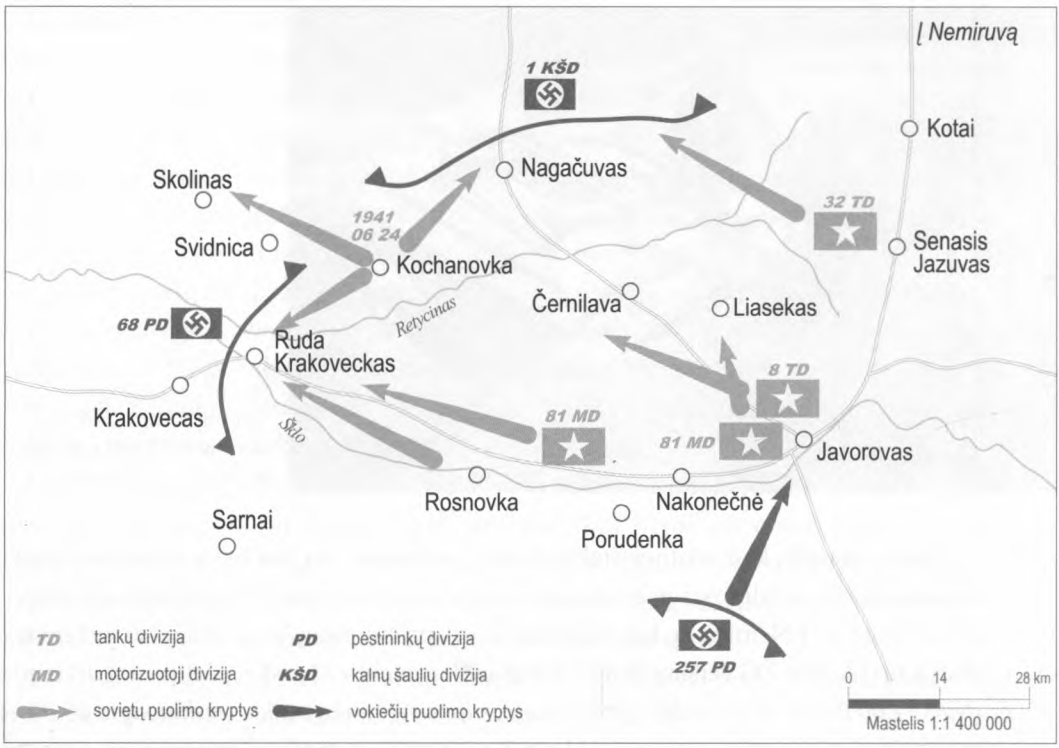

14 pav. Mūšis prie Krakoveco.

dramatiškiausiais pasakymais. Bet problema yra ta, kad šio įvykio su jokiais sovietų dokumentais suderinti nepavyksta: birželio 24-osios vakare jokio 4-ojo mechanizuotojo korpuso tankų dalinio ten tarsi nebuvo, o mūšis su sovietų tankais vyko:

„Apie 18.00 68 pd ruože susidarė kritiška situacija. Iš Kochanovkos ir miškų vakariau bei ryčiau šios gyvenvietės traukiantys priešo junginiai, remiami artilerijos ir tankų, atakavo divizijos junginius Svidnicos ir Nagačuvo rajone. 168-asis žvalgybos batalionas ir 169-ojo pp 3-iasis batalionas (priklausantis 68-ajai pd) priverstas palikti Svidnicą ir atsitraukti į Skoliną. Kochanovkoje išsidėstę priešo tankų junginiai, traukdami iš abiejų pusių nuo (neįskaitoma) *per Ruda Krakovecką, atakavo mūsų dalinius Krakoveco rajone.*

Kiti priešo tankų daliniai pralaužė 169-ojo pp kovos rikiuotę rajone piečiau plento prie Rosnovkos, Predboržės. 169-asis pp (be vieno bataliono) priverstas atsitraukti į mišką į šiaurės vakarus nuo Rosnovkos...

525-asis tankų naikintojų batalionas, esantis miške už 2 km į pietvakarius nuo Mlynos (gyvenvietė palei plentą, 7 km vakariau Krakoveco – M.S.), *apie 18.30 palikta 68-osios pd vadovybei turint tikslą atmušti priešo tankų dalinių ataką Krakoveco rajone... Po nepavykusio mėginimo užgriūti mūsų dalinius Nagačuvo rajone,* [sovietų] *mechanizuotosios brigados daliniai, matyt, mėgina prasibrauti vakarų kryptimi per Kochanovkos, Svidnicos liniją.*

Vokiečių pėstininkų žygis. Pirmomis karo dienomis Vermachtas žygiavo iš esmės nesustodamas.

Korpuso štabo karininkai įsitikinę, kad 68-oji pd, veikdama išvien su 1-ąja kpd, įstengs smogti sėkmingą kontrsmūgį ir atblokšti mėginantį prasilaužti priešą...

19.30 korpuso vadovybė telefonu gauna pranešimą, kuriame sakoma, kad kanonados triukšmas rytiniame ruože slopsta; iš visko sprendžiant, triukšmo šaltinis dar labiau pasislinko į rytus..." **[170]**

Ką tai reiškia? Kas ten kariavo? Jei skaitytojas dar galutinai nesusipainiojo datų ir numerių verpete, gali prisiminti, jog birželio 22 d. plentu į vakarus sienos link iššygiavo 323-iojo motorizuotojo šaulių pulko šaulių batalionas ir viena tankų kuopa. Daugiau nieko divizijos dokumentuose apie šiuos dalinius nerašoma. Neatmestina, jog kaip tik šie daliniai birželio 24-osios vakare dalyvavo mūšyje prie Krakoveco, bet nelabai ima noras tikėti, kad viena tankų kuopa galėjo taip sunervinti vokiečių korpuso vadovybę. 8-oji ir 32-oji tankų divizijos birželio 24-osios vakare lyg ir buvo visai kitose vietose (8-oji atsitraukė nuo Nemiruvo į rytus, Magerovo pusėn, o 32-oji ir apskritai buvo nustumta prie Bugo Kamenkos). Galbūt Krakovecą atakavo tie patys du, „iškritę" iš divizijos KVŽ, 81-osios motorizuotosios divizijos 53-iojo tankų pulko batalionai? Šią versiją netiesiogiai tarsi patvirtintų patys sovietų tankistų veiksmai: nuo Kochanovkos jie atakuoja trimis skirtingomis kryptimis ir dar kažkokia grupė puola išilgai plento nuo Rosnovkos. Taip galėjo nutikti tik visiškai nesant bendro vadovavimo...

Kita diena, birželio 25-oji tapo paskutine 81-osios motorizuotosios divizijos kovos veiksmų diena. Junginys tuo metu atrodė keistai: vienas pėstininkų batalionas (į diviziją po mūšio prie Radzechuvo grįžo 323-iojo motorizuotojo šaulių pulko 1-asis batalionas), artilerijos pulkas (tarsi visos sudėties), tankų naikintojų divizionas. Žvalgybos batalionas su visomis savo tanketėmis ir šarvuotosiomis mašinomis pranyksta be pėdsakų (nesama jokių žinių apie jo egzistavimą ir vėlesniuose birželio bei liepos divizijos dokumentuose). Į birželio 25-osios vakarą mūšin stoja ir dvi tankų kuopos, o kur buvo kiti divizijos tankų pulko daliniai, tiesiog neįmanoma suprasti.

Mūšio išvakarėse pagal mechanizuotojo korpuso vado įsakymą Nr. 007 divizija tapo pavaldi 6-ojo šaulių korpuso vadui. Teoriškai motorizuotoji divizija savo tankų ir motorizuotųjų šaulių padaliniais turėjo veržliai atakuoti priešą ir išgelbėti išilgai plento atsitraukiančią Javorovo link 97-ąją šaulių diviziją. Iš esmės 81-oji motorizuotoji divizija virto pėstininkų batalionu su artilerijos pulku, kuris vis tiek veikė labai menkai („*prieš 323-iojo motorizuotųjų šaulių pulko puolimą artilerijos rengimo nebuvo.* [Priešo] *šaudymo pozicijos ir taškai kalvose abipus Javorovo–Nakonečnės plento nebuvo nuslopinti.*“) Nuo žaibiško sutriuškinimo 81-osios motorizuotosios divizijos likučius išgelbėjo (neilgai) tik ta aplinkybė, jog už 5–10 km šiauriau plento priešą atakavo 4 MK 32-osios (galbūt ir 8-osios) tankų divizijos daliniai. Kaip tik jie ir prikaustė priešo pajėgas ir dėmesį.

Pagal 81-osios motorizuotosios divizijos KVŽ aprašymą įvykiai klostėsi taip:

„*13.00 divizijos daliniai atakavo priešą Krakoveco m. rytiniame pakraštyje, ataka nepavyko. Nauji mėginimai atakuoti buvo nesėkmingi. 97-oji šaulių divizija, kurios fronte savo veiksmus plėtojo 323-iasis motorizuotasis šaulių pulkas ir 84-asis prieštankinis divizionas, nuo 16.00 pradėjo trauktis, todėl fronte liko* [tik] *323-iasis motorizuotasis šaulių pulkas ir 84-asis prieštankinis divizionas, kuris iki to meto patyrė apie 80 proc. karinio personalo ir technikos bei ginkluotės nuostolių. 19.00 priešo stipresnių pajėgų spaudžiami 323-iasis motorizuotasis šaulių pulkas ir 84-asis prieštankinis divizionas atsitraukė į Nakonečnės rajoną...*

18.00 6-osios armijos štabo atstovas perdavė 6-osios armijos vado žodinį (?) įsakymą atakuoti priešą šiauriau Vielkie Pšedmiescie (Javorovo m. vakarinis priemiestis) *Liaseko ir 280-osios kalvos rajone. 18.30 dvi 53-iojo tankų pulko tankų kuopos pradėjo ataką, kuri nepavyko, tankų veiksmai buvo savarankiški, be artilerijos ir pėstininkų paramos*“. Ir tai tada, kai pėstininkai kaip tik tuo metu atsitraukė iki Vielkie Pšedmiescie, o artilerijos pulkas iš ten ir nepajudėjo.

Tuo metu priešo vadovybė planavo ir vykdė savo užmačią. Kadangi 1-osios kalnų pėstininkų divizijos ir 68-osios pėstininkų divizijos pagrindinės pajėgos kovėsi šiauriau plento, sutriuškinti sovietų kariuomenę Javorovo rajone buvo pavesta 257-ajai pėstininkų divizijai:

„*11.35. Didelių priešo pajėgų telkimas prie Javorovo privertė korpuso štabą įsakyti 257 pd, likusiai be kontakto su priešu, divizijos artilerijai iš Porudenkos rajono skubiai imti šaudyti į Javorovo rajoną, ypač į rytinį išvažiavimą iš miesto ir kelių sankryžas...*“

Verta atidžiai stebėti, kaip toliau įvykiai klostosi vykdant nurodymą „skubiai imti šaudyti."

„13.25. 257-oji pėstininkų divizija praneša, kad nurodytam artilerijos smūgiui į Javorovą prireiks persigrupuoti, o tai užtruks apie tris valandas. Tuo metu apšaudyti Javorovą neįmanoma. Puolimą gali atlikti dviejų pėstininkų pulkų pajėgos.

13.40. Telefonu iš korpuso štabo perduotas įsakymas 257 pd: a) 257 pd pulti tik vieno pulko grupe, bet sustiprinus artileriją, b) laikas – ne anksčiau kaip 16.30.

16.25.Išankstinis iš 257 pd: priešais diviziją priešo nėra. Divizija vykdo artilerijos rengimą...

18.15. Korpuso vadas leidžia 257 pd šturmuoti Javorovą. Jei įvykiai pakryptų blogąja linkme, jis prisiima atsakomybę..." **[170]**

Atsakomybės prisiimti neteko, įvykiai plėtojosi itin sėkmingai (suprantama, vokiečiams). 81-osios motorizuotosios divizijos KVŽ divizijos sutriuškinimas aprašomas taip:

„17.30. (t. y. 16.30 „vokiečių laiku") *priešo artilerija ėmė šaudyti iš miško rajono, esančio į pietvakarius nuo Nakonečnės (apie du divizionus) į mūsų artilerijos šaudymo pozicijas ir transportus. Artilerijos ugnį koregavo lėktuvai. Mūsų artilerija buvo nuslopinta.*

20.00. Prasidėjo įnirtingas mūšis, Nakonečnės rytinę dalį užgriuvo priešo artilerijos ir minosvaidžių uraganinė ugnis... Transporto mašinos ant kelio degė. Priešo artilerijos ir minosvaidžių apšaudytos artilerijos pozicijos buvo paliktos. Mėginimas išgabenti kovos techniką buvo nesėkmingas. Priešo ugnis neleido prisiartinti prie šaudymo pozicijų.[*]

Bendrasis vadovavimas buvo nutrauktas. Ryšio su daliniais nebuvo. Prasiveržusius prie Javorovo rajono padalinius pasitiko priešo (t. y. atvykusių iš pietų pusės 257-osios pėstininkų divizijos dalinių ugnis – M.S.). *Dalis 97 šaulių divizijos padalinių ėmė trauktis Javorovo kryptimi. Paskui juos patraukė 323-iojo motorizuotųjų šaulių pulko ir 255-ojo artilerijos pulko padaliniai, palikę kovos techniką. Vadovybė ėmėsi priemonių sulaikyti atsitraukiančius dalinius, bet šias priemones sunkiai sekėsi vykdyti* (išvertus į žmonių kalbą, – prasidėjo paniškas bėgimas).

Grupė vadų su 323-iojo motorizuotojo šaulių pulko likučiais ėmėsi žiedinės gynybos ir taip laikėsi iki ryto. Birželio 25 d. 18.30 prasidėjęs įnirtingas apšaudymas iš artilerijos, minosvaidžių ir kulkosvaidžių, iki ryto nesiliovė. Iš visų pusių į nedidelį žiedą, kuriame buvo apsupti padalinių likučiai, krito priešo sviediniai ir minos. Mėginimas prasiveržti į Javorovą nepavyko... Grupę, vadovaujamą [divizijos vado] *pulkininko Vyrypajevo, traukiančią Liaseko kryptimi, taip pat pasitiko smarki priešo ugnis. Tik atskiri asmenys ir nedidelės grupės iki 6-26 vakaro ir iki 6-27 ryto prasiveržė iš šio žiedo..."*

Tarp tų, kurie iš žiedo neištrūko: divizijos vadas, jo pavaduotojas, divizijos štabo viršininkas, štabo operatyvinio skyriaus viršininkas, štabo žvalgybos skyriaus viršininkas, divizijos artilerijos štabo viršininkas, 323-iojo motorizuotojo šaulių pulko vadas, 323-iojo motorizuotojo šaulių pulko štabo viršininkas, jo pavaduotojas, 125-ojo artilerijos pulko vadas, jo pavaduotojas... Nominaliai divizija vis dar gyvavo, iki birželio 27 d. jai buvo grąžintas 202-asis motorizuotasis šaulių pulkas (užduotis prižiūrėti tvarką Lvovo mieste tuo metu jau buvo neaktuali), paskirti nauji vadai. Bet visa tai – tik galingo motorizuotojo junginio, koks jis buvo vos prieš penkias dienas, blyškus šešėlis.

---

[*] Nepaprastai vaizdi iliustracija, įtikinanti, ką gali nuveikti sumaniai vadovaujamas divizijos artilerijos pulkas.

8-oji tankų divizija

Pagrindinė mechanizuotojo korpuso smogiamoji jėga, aišku, buvo tankų divizijos (nuo motorizuotosios divizijos, – naudojant mechanizuotąjį korpusą kaip darnų mechanizmą, o ne batalionų ir kuopų prikrautą „maišą“, – reikėjo tik paremti pagrindinį smūgį ir įsitvirtinti užimtoje vietoje). Svarbiausia 4-ojo mechanizuotojo korpuso dalis buvo (turėjo būti) senoji kadrinė 8-oji tankų divizija, kuri buvo sukurta 24-osios tankų brigados, atvykusios į Lvovą per „1939 m. „išvaduojamąjį žygį“, pagrindu. Divizijai vadovavo pulkininkas Fotčenkovas, Ispanijos karo dalyvis, Lenino ordino kavalierius.

8-oji tankų divizija buvo apginkluota ir aprūpinta tokiu lygmeniu, apie kurį Raudonosios armijos kiti daliniai galėjo tik pasvajoti. Svarbiausia, kad ji turėjo naujausiųjų tankų: 50 KV ir 140 T-34. Labai svarus „argumentas“ mūšyje su priešo pėstininkais (nieko kita, be pėstininkų divizijų, vokiečiai „Lvovo kyšulyje“ ir neturėjo) turėjo būti 60 tribokščių tankų T-28.* Ir jau tik priedas prie visos tos gausybės atrodė „beviltiškai pasenę“ (sovietų istorikų nuomone) lengvieji tankai: 26 BT-7, 20 T-26 ir 16 liepsnosvaidžių ChT-26. **[178]** Iš viso: 312 tankų, be to, įskaityti šiuo atveju tik tvarkingi tankai („1-os ir 2-os kategorijos“).

Tankai – tai tik ilgo sąrašo pradžia. Be jų, divizijai iki karo pradžios priklausė 57 patrankomis ginkluoti šarvuotieji automobiliai BA-10, 39 lengvosios šarvuotosios mašinos, 84 vikšriniai vilkikai (įskaitant 30 naujausiųjų „Vorošilovecų“ su 400 AG varikliais), 78 įvairių tipų autocisternos, 967 sunkvežimiai (daugiausia tritoniai „Zisai“), 135 specialieji automobiliai (įskaitant 24 pontoninių tiltų parko mašinas), kilnojamojo kino automobilis, spaustuvė, dušo ir dezinfekcijos mašinos, taip pat „mašina vežti kateriui“), 38 lengvosios mašinos, 177 motociklai. Ypač pažymėtinos 12 racijų su automobilių važiuoklėmis, įskaitant dvi galingas RSB su šimtų kilometrų ryšio nuotoliu.

8-osios tankų divizijos kovos veiksmų ataskaita (ją pasirašė divizijos vadas vyresnysis bataliono komisaras Podporinovas ir štabo viršininko pavaduotojas kapitonas Šabalinas) prasideda itin įdomia fraze: *„8-osios tankų divizijos daliniai išvyko į telkimo rajoną pagal 4-ojo mechanizuotojo korpuso įsakymą 1941 m. birželio 18 d.“* **[173]** Birželio 18 d. Likus keturioms dienoms iki Vokietijos įvykdyto netikėto SSRS užpuolimo. Pabaltijo YKA dokumentuose ši data (birželio 18-oji) aptinkama daugelį kartų, bet Kijevo YKA atveju tai kol kas vienintelis iš mano rastų šio pobūdžio dokumentų.

Skaitome toliau: *„1941 m. birželio 21 d. miškuose ryčiau Januvo buvo sutelkta: 8-asis motorizuotasis pulkas, 15-asis ir 16-asis tankų pulkai ir visas 8-asis haubicų artilerijos pulkas, kiti divizijos daliniai iki 1941-06-22 buvo Lvovo m. Birželio 22 d. 4 MK įsakymu kiti divizijos daliniai buvo išvesti iš Lvovo į sutelkimo rajoną pagal mobilizavimą. Visa divizija buvo*

* Tankas buvo ginkluotas trumpavamzde pagrindinio bokštelio 79 mm patranka (pulko „tricolės“ analogas) ir dviem kulkosvaidžiais šoniniuose bokšteliuose. Patranka turėjo naikinti besiginančio priešo ugnies taškus. Kulkosvaidžiai, galintys šaudyti 90 laipsnių kampu tanko judėjimo ašies atžvilgiu, gavo gana bjaurų „tranšėjų švarintojų“ pavadinimą ir buvo skirti naikinti apkasuose esančius žmones. Dėl įgytos patirties per Suomijos karą nemažai daliai T-28 buvo pritaisyti priekinių šarvų „prielipai“, tad šarvų tvirtumu visai prilygo vokiečių tankui Pz IV.

Tribokštis vidutinis sovietų tankas *T-28* 1940 m. parade Maskvoje. Ant tanko matomas užrašas „Stalin". Šio tipo tankai gaminti nuo 1933 iki 1940 m., naudoti iki 1944 m.

išvesta iki 1941-06-22 16.00, kur ir ***buvo visiškai mobilizuota*** (paryškinta mano – M.S.) *ir daliniai pasiųsti į mūšį.*"

Taigi visiškai sukomplektuota, puikiai ginkluota divizija, laiku išjudinta paskelbus kovinį aliarmą ir visiškai mobilizuota, pasirengusi kautynėms. Galima ilgai ginčytis, ar būta netikėtumo, o jei būta, tai kam ir kas atrodė netikėta, bet dėl 8-osios tankų divizijos ginčytis neverta.

Kaip anksčiau pažymėta, ataskaita apie divizijos kovos veiksmus sudaryta rugpjūtį, kai šių veiksmų eiga ir baigtis buvo jau gerai žinoma. Tik šia aplinkybe galima paaiškinti neapibrėžtą frazę, kuria ataskaitos sudarytojai apibūdino divizijos užduotį: „*Suklaidinti priešą, sudarius nuomonę, kad 6-osios armijos ruože esama daug tankų junginių, ko ir buvo siekiama permetant 4 MK priklausančios divizijos dalinius iš vieno armijos sparno į kitą. Tikslas buvo pasiektas atliekant didelius divizijos manevrus 1941-06-23–26.*" Manevrai iš tiesų buvo dideli (15 pav., p. 187). Tačiau naujausiais tankais divizija buvo apginkluojama ne siekiant ją panaudoti kaip „daržo baidyklę".

6-osios armijos vado kovinis įsakymas Nr. 001 buvo duotas naktį iš birželio 22-osios į 23-iąją. **[179]** Tuo metu didžiausią nerimą armijos vadovybei sukėlė vokiečių tankų, pralaužusių gretimos 5-osios armijos frontą, galimas smūgis pietų kryptimi, išilgai Didžiųjų Mostų, Žolkevo, Lvovo plento. Taigi 4-ajam mechanizuotajam korpusui buvo įsakyta, „*siekiant sulaikyti priešą, jei jis prasiverš Didžiųjų Mostų rajone, iki 1941-6-23 mesti pėstininkus į Želdeco, Turynkos* (gyvenvietė maždaug 10 km šiauriau Žolkevo – M.S.) *ruožą*".

Šiam įsakymui įvykdyti 8-osios tankų divizijos motorizuotasis šaulių pulkas pasistūmėjo į nurodytą liniją, su priešu nesusidūrė (Vermachto 48-asis tankų korpusas tuo metu plėtojo puolimą tiesiai į rytus, Radzechuvo ir Berestečko kryptimi) ir 18.30 „*išvyko į Bžuchovicų* (Lvovo šiaurės vakarų priemiestis – M.S.) *rajoną, 6-osios armijos vado žinion*". **[173]**

Vermachto 97-osios pėstininkų divizijos kolona juda Dunajevo gyvenvietės (Lvovo sritis) link. Tolumoje matyti rūkstanti priešo kovos technika.

Išvyko ir daugiau į divizijos pavaldumą negrįžo. Taigi 8-oji tankų divizija dar iki aktyvių veiksmų pradžios liko be pėstininkų. Šį faktą, kaip, beje, ir bet kurį kitą), reikia vertinti realių įvykių kontekste. Jei 8-oji tankų divizija būtų patraukusi į tolimą reidą, 100–200 km į priešo gynybos gilumą (taip kaip tik ir elgėsi 1941 m. birželį vokiečių tankų divizijos), tad neturint savų motorizuotųjų pėstininkų, tai galėjo būti pražūtinga. O iš tikrųjų divizija iki galutinio suirimo veikė savo kariuomenės gynybos ruože ir pėstininkų ten buvo (teisingiau sakant, turėjo būti) kur kas daugiau nei vienas pulkas.

Kitas 6-osios armijos vadovybės įsakymas (Nr. 002) buvo duotas birželio 24 d. (tikslus laikas nenurodomas). Šį kartą 4 MK reikėjo pagaliau imtis to, kam jis buvo sukurtas ir kam rengėsi. Tiksliai kartojant prieškarinių mokymų temą („pasitiktinis mūšis ir vandens kliūties forsavimas“) korpusui įsakyta, *„veikiant išvien su 97-ąja šaulių divizija, 1941-6-24 14.00 smogti smūgį Nagačuvo, Zaliaska Volios* (gyvenviečių kryptimi palei Javorovo kelią, 10 km ryčiau sienos – M.S.), *sutriuškinti priešą ir nublokšti jį už Sano upės“.* **[180]** Nemėginkite ieškoti atitinkamų „strėliukių“ 15 pav. Nė viena 4 MK divizija neįstengė nužygiuoti net iki suplanuoto puolimo pradinio taško (Nagačuvo miestelio).

8-osios tankų divizijos kovos veiksmų ataskaitoje birželio 24-osios įvykiai aprašyti labai trumpai:

„15-asis tankų pulkas, žygiuodamas į Senąjį Januvą, kovėsi su priešo daliniais Nemiruvo rajone, sunaikino apie batalioną pėstininkų, 10–12 prieštankinių pabūklų, 1 artilerijos bateriją, 10 didelio kalibro kulkosvaidžių, neteko 19 tankų T-34.

16-asis tankų pulkas mūšiuose nedalyvavo.

Motorizuotasis šaulių pulkas vykdė užduotį Lvovo mieste atkurdamas tvarką ir saugojo Lvovo prieigas iš vakarų pusės.“ **[173]**

Mūšis dėl Nemiruvo. Norėdamas netikėtai pakeisti poziciją sovietinis *T-34* mėgino pervažiuoti kiaurai namą.

Dabar pasistengsime suprasti, ką visa tai reiškia. Divizija sudaryta iš keturių pulkų (du tankų, po vieną artilerijos ir šaulių). Kovos užduotį vykdo tik vienas. Artilerijos pulkas apskritai neminimas, vieno iš dviejų tankų pulkų neveiklumas yra aiškus ir be jokių komentarų. Tad, kaipgi žygiuojant iš divizijos sutelkimo rajono (miškas per 7 km į šiaurės vakarus nuo Januvo) į Senąjį Januvą, buvo galima atsirasti prie Nemiruvo? Iš vokiečių dokumentų žinoma, kad sovietų tankai prie Nemiruvo priartėjo iš rytų, keliu iš Magerovo, bet kaip ir kodėl jie į šį kelią pateko, nesuprantama. Tai klausimas ne iš geografijos, o iš aritmetikos: tai, kas kovėsi prie Nemiruvo, visiškai nepanašu į tankų pulką. Vėl pažvelkime į Vermachto 71-osios pėstininkų divizijos kovos veiksmų žurnalą:

„11.40... Nedelsiant visos turimos prieštankinės priemonės užima kovos pozicijas (bene du 50 mm prieštankiniai pabūklai ir aštuoni 37 mm pabūklai). ***Vienas tankas*** *įsiveržia į Nemiruvą ir pasuka į šiaurę, Vrubliačynos pusėn* (gyvenvietė už keleto km į šiaurės rytus nuo Nemiruvo – M.S.) *Nemažos netektys tanko sutraiškytų ir sušaudytų technikos priemonių.*

1 km atstumu tankia rikiuote judėjo maždaug 18 tankų, iš kurių pirmasis buvo iš arti sunaikintas prieštankinio pabūklo Nemiruvo turgaus aikštėje. Jis užtveria kelią į šiaurę. Dėl to kiti tankai pasuka į pietus ir, išvažiuodami iš miesto, susiduria su žygiuojančiu 171-uoju tankų naikintojų batalionu (71-osios pėstininkų divizijos padalinys), *kuris nedelsdamas užima poziciją ir sunaikina keletą tankų.*

O kiti ***8 tankai,*** *judantys žygio kolona, miesto pakraštyje buvo apšaudyti iš PTG ir sustabdyti pamušus pirmąjį tanką, kuris užtvėrė kelią. Jie buvo sudeginti panaudojus prieštankinį pabūklą, prieštankinius šautuvus ir kulkosvaidžius.*[*]

* Įsidėmėtina, kad šis skyrius „71-osios pėstininkų divizijos istorijoje" baigiasi fraze, pažodžiui sutampančia su sovietų lauko statutu (PU-39): „Baigtį lemia žmogus, kuris gerai valdo ginklą."

4 judantys bendros kolonos gale tankai nukrypo nuo priemiesčio į šiaurę ir per laukus atakavo Nemiruvo šiaurinį pakraštį. Maždaug už 500 m nuo miesto jie buvo sušaudyti iš PTG ir pėstininkų pabūklų (Vermachte šis terminas vartotas pavadinti trumpavamzdėms 75 mm ir 150 mm patrankoms – M.S.).

Po šių paskutinių tankų atakos vyksta silpna pėstininkų ataka, kuri buvo sustabdyta maždaug už 1 km į šiaurės rytus nuo Nemiruvo (laikas apie 13.00)..."

1, 18, 8, 4 tankai. Net jei šiuos skaičius sudėtum, vargu ar susidarys pusė tankų bataliono, bet jų sudėti nereikia, nes paskutiniai 4 aiškiai įeina į ankstesniųjų sumą.

Kita vertus, po karo parašytoje „71-osios divizijos istorijoje" kalbama apie 35 sovietų tankus, pamuštus iki vidurdienio Nemiruvo rajone, bet ne faktas, kad visi jie priklausė 8-ajai tankų divizijai (visiškai nesuprantama, kaip galima pamušti KV ar T-34 iš prieštankinio šautuvo, kulkosvaidžio ar trumpavamzdžio „pėstininkų pabūklo"). Bet kuriuo atveju nieko panašu į atakuojantį tankų pulką (pusantro šimto tankų) nematyti. Negana to, jei būtų veikęs pulkas (o ne vienas batalionas atskiromis grupėmis), tai ir vokiečių divizija po tokio poveikio būtų gerokai nukentėjusi...

Birželio 25 d. įrašas apie 8-osios tankų divizijos kovos veiksmus prasideda taip: „*15-asis tankų pulkas, turintis 54 tankus, naktį į 1941-06-26 išvyko į Magerovo rajoną. Žvalgyba nustatė, kad Magerove esama priešo. 15-ojo tankų pulko tankai, per 150 m vienas tankas nuo kito, atakavo ir naktį kovėsi Magerovo miestelyje.*"

Taigi kaip tik naktį iš birželio 25-osios į 26-ąją pulkas, susitraukęs iki bataliono dydžio, priartėjo prie Magerovo. Tai patvirtina įrašas Vermachto 17-osios armijos kovos veiksmų žurnale: „*Birželio 26 d. Vakare ir naktį priešas atakavo mūsų pozicijas sunkiųjų ir supersunkiųjų tankų pajėgomis Rava Ruskos ir Magerovo rajone* (tai jau buvo pažymėta 6-25 pranešime). *Atakos vyko iš dalies tamsoje, šviečiant prožektoriams...*" **[167]**

Iš kur (risdamasis į rytus nuo Nemiruvo ar judėdamas į šiaurę nuo Januvo) tankų pulkas priartėjo prie Magerovo, kur jis buvo birželio 24-osios antroje dienos pusėje ir birželio 25-osios visą dieną iki vėlyvo vakaro, suprasti neįmanoma. Visų svarbiausia, kodėl pulke 54 tankai, kur kiti? Sprendžiant iš tų pačių žmonių pasirašytos ataskaitos, išvakarėse prarasta tik 19 mašinų... Kaip ten būtų, nakties mūšis Magerove vyko labai įnirtingai su abiejų pusių nuostoliais. 8-osios tankų divizijos ataskaitoje skaitome: „*Sunaikintos 75 mm patrankų baterijos, minosvaidžių baterijos, sunaikinti ir užgrobti priešo 7-ojo artilerijos pulko štabo dokumentai, netekus 19 tankų.*"

Vermachto 17-osios armijos KVŽ įrašas persmelktas didelio susirūpinimo: „*Pagal gaunamus iš kariuomenės pranešimus, kovoti su priešo supersunkiaisiais tankais turimomis prieštankinėmis priemonėmis yra sunku. Pranešimus apie visų be išimties prieštakinių sviedinių ir lengvosios lauko haubicos šarvamušio sviedinio bevertiškumą reikia dar kartą patikrinti... Vadovybė buvo nurodžiusi daliniams priskirti priešlėktuvinę artileriją. 97-oji lengvoji pėstininkų divizija ir 24-oji pėstininkų divizija įstengė atmušti priešo atakas, bet patyrė*

nemažų nuostolių. Magerovo rajone mūsų kariuomenės daliniai pateko į apsuptį. Dėl to oro antskrydis prieš Magerovą atšauktas iki kito nurodymo..."

Birželio 25 d. stojo į mūšį ir kiti du 8-osios tankų divizijos pulkai: „*16-ojo tankų pulko 3-iasis tankų batalionas išvyko 6-ojo šaulių pulko žinion į Januvo rajoną, kur kovėsi su priešo artilerija ir pėstininkais. 8-asis haubicų artilerijos pulkas visą dieną kovojo su priešo artilerija rajone ryčiau* Senojo Januvo.*" **[173]**

Taškas. Daugiau apie divizijos dalyvavimą kautynėse prie Javorovo nieko nerašoma. Tankų netektys (jei jų buvo) nenurodytos. Kodėl pulkas virto „3-iuoju tankų batalionu," kur tada buvo 1-asis, 2-asis ir 4-asis batalionai? Nė vieno užsiminimo apie juos dokumentuose neaptikta. Čia dar verta paaiškinti, jog sunkieji tankai KV buvo kaip tik pirmuosiuose tankų pulkų batalionuose.

Beje, ir vienas vidutinių tankų, kurių turėjo 8-oji tankų divizija, batalionas vokiečiams padarė didelį įspūdį:

„*11.50. Didelės priešo šarvuočių ir tankų pajėgos iš Javorovo atakuoja 68-osios pėstininkų divizijos kairįjį sparną ir 1-osios pėstininkų divizijos dešinįjį sparną. Priešas vis smogia smūgius grupėmis po 10–25 tankus. Atakai atmušti skirtas visas 525-asis tankų naikintojų batalionas. 49-ojo korpuso štabas padėtį apibūdina taip: „Javorove yra mažiausiai viena tankų divizija, kuri įnirtingai kovoja.*

16.35. Gautas pirminis pranešimas iš 1-osios kalnų pėstininkų divizijos: divizija atmušinėjo tankų remiamo priešo kontratakas iš Javorovo ir Senojo Januvo tarp 9.40 ir 10.30. Smarkus priešo artilerijos šaudymas į diviziją dieną (labai tikėtina, jog tai ir yra 8-osios tankų divizijos artilerijos pulko veiksmų padariniai – M.S.)" **[170]**

Priešo laimei, tai truko neilgai. Birželio 26 d. 8-osios tankų divizijos kovos veiksmų ataskaitoje trumpai konstatuojama:

„*16-asis tankų pulkas mūšiuose nedalyvavo. Haubicų artilerijos pulkas mūšiuose nedalyvavo.*" Štai taip, trumpai ir paprastai baigėsi triuškinamas kontrsmūgis puolantiems vokiečių pėstininkams prie Javorovo. Iš Magerovo rajono kitas divizijos tankų pulkas taip pat pasitraukė. Tai pažymėta neaiškia fraze: „*15-asis tankų pulkas, kaudamasis Magerovo m., vykdė Magerove likusių tankų evakavimą*". **[173]**

Štai, tiesą sakant, ir viskas. Tuo 8-osios tankų divizijos tankistų kovos veiksmų istorija „Lvovo kyšulyje" baigiasi. Kitą dieną „iš 15-ojo ir 16-ojo tankų pulkų likučių sudarytas sudėtinis tankų pulkas," kuris Lvovo–Busko plentu išvyko 15-ojo mechanizuotojo korpuso vado dispozicijon dalyvauti kontrsmūgyje Berestečko kryptimi. Jei tikėtume 15-ojo MK vadais, „sudėtinis likučių pulkas" atvyko pas juos su 65 (šešiasdešimt penkiais) tankais.

312 – 19 – 19 = 65? Net atsižvelgiant į ataskaitoje nepažymėtas 16-ojo tankų pulko 3-iojo tankų bataliono mūšyje prie Javorovo, Senojo Januvo patirtas netektis, skaičiai kategoriškai nesiderina.

---

* Taip ataskaitos tekste, bet beveik tikrai tai yra klaida, o turėtų būti parašyta „vakariau Senojo Januvo", nes ryčiau Januvo – tankus miškas ir priešo tą dieną ten nebuvo.

Sudegęs sovietų vilkikas *STZ-3* su prie jo prikabinta haubica *M-30*. Kiek toliau matyti raudonarmiečio kapas.

Į šią keistą „aritmetiką" atkreipiau publikos dėmesį dar 2004 m. knygoje „Statinė ir lankai". Pasiūliau atitinkamą terminą: „tankų kritimas". Rusijos patriotinės visuomenės pasipiktinimui nebuvo (ir nėra) ribų, tačiau per praėjusius nuo to laiko metus niekas taip ir nepateikė dviejų šimtų tankų dingimo padoraus paiškinimo.

32-oji tankų divizija

Iš pradžių 4 MK priklausė 8-oji ir 10-oji tankų divizijos, bet paskui, pradėjus formuoti mechanizuotųjų korpusų „antrąją bangą" (1941 m. vasaris–kovas), 10-oji tankų divizija buvo perduota formuojamam 15-ajam mechanizuotajam korpusui, o į 4 MK įtraukta nauja 32-oji tankų divizija (suformuota 30-osios tankų brigados pagrindu). Analogiškos „rokiruotės" vyko ir kituose Kijevo YKA mechanizuotuosiuose korpusuose, todėl daugelis korpusų turėjo po vieną „senąją" gerai sukomplektuotą tankų diviziją ir „naująją" diviziją su dideliu eilės numeriu ir mažu (gal net visai nuliniu) „naujųjų tipų" tankų skaičiumi. Būdingas pavyzdys: 8-ojo mechanizuotojo korpuso 12-oji ir 34-oji tankų divizijos ar 1 5-ojo mechanizuotojo korpuso 10-oji ir 37-oji divizijos (šių junginių kovinės savybės bus išnagrinėtos vėliau).

Vlasovo mechanizuotasis korpusas tapo šios taisyklės išimtimi – naujai atsiradusi 32-oji tankų divizija priedo prie 70* lengvųjų tankų T-26 ir 31 BT-7 suspėjo gauti 49 naujuosius KV ir 173 tankus T-34 (pastarasis skaičius – absoliutus rekordas iš visų Raudonosios

* Šie skaičiai pateikti divizijos vado rugpjūčio pranešime, tačiau pagal prieškarinius žiniaraščius 32-ojoje tankų divizijoje birželio 5 d. buvo tvarkingi 98 tankai T-26.

armijos tankų divizijų). Ar verta džiaugtis tokiu rekordu, – didelis klausimas. Tikriausiai protingiau būtų išskirstyti deficitinius „naujųjų tipų" tankus kitaip, jais aprūpinti pirmiausia „senąsias" kadrines, sutvarkytas ir sukomplektuotas divizijas. Tačiau kas padaryta, tai padaryta ir 4-ojo mechanizuotojo korpuso 6-osios armijos vadovybė, gavusi savo žinion naujausiųjų tankų „prikimštą" diviziją, galėjo pasirūpinti įgyti pagrindinės ginkluotės priemonių (tankų) skaičių atitinkantį pagalbinės technikos priemonių skaičių.

Sprendžiant pagal tai, jog „inžineriniu turtu divizija buvo aprūpinta 28 proc., ypač buvo jaučiamas kariškų įrankių (pjūklų, kastuvų, kirvių)" trūkumas, istorija vadovybei skyrė per maža laiko. Kartu su trūkstamais kirviais buvo ir didesnių problemų. Štai divizijos motorizuotajam šaulių pulkui priklausė tik 60 sunkvežimių ir 16 motociklų. Suprantama, kad į tiek transporto priemonių neįmanoma sutalpinti karinio personalo ir pulkas iš esmės virto paprastu pėstininkų daliniu. Divizijos artilerijos pulkas turėjo tik 19 vilkikų STZ-5. [**181**] Sprendžiant iš turimų dokumentų, niekam nė į galvą neatėjo bent perskirstyti turimas mechanines traukos priemones tarp korpuso divizijų (priminsiu, jog 81-oji motorizuotoji divizija turėjo 133 vilkikus, įskaitant 20 „Vorošilovecų", kuriems motorizuotojoje divizijoje tiesiog nebuvo traukti reikalingų objektų).*

Trumpai sakant, problemų dėl 32-osios tankų divizijos techninio aprūpinimo būta, ir gana daug, kad nereikliam skaitytojui jas galėtum pristatyti kaip divizijos stulbinamo sutriuškinimo „objektyvias priežastis." Vos kiek atidžiau panagrinėjus tikrus faktus, matyti ir daug kas kita. Kalbant apie motorizuotąjį pulką be automobilių, galima pasakyti, jog ta pati dalia teko ir kitiems visai judriems 8-osios tankų divizijos daliniams – 8-ajam motorizuotajam pulkui ir 81-osios motorizuotosios divizijos 202-ajam motorizuotajam šaulių pulkui: 6-osios armijos vadovybės sprendimu ir šis pulkas buvo atskirtas nuo tankų divizijos ir perkeltas į rezervą, eiti sargybą Lvove bei saugoti armijos štabą.** Ten jis ir išbuvo iki birželio 28 d., kai 6-osios armijos vado įsakymu Nr. 009 tapo pavaldus 6-ojo šaulių korpuso vadui, o priešas pats atvyko į būsimojo mūšio vietą. [**182**] Taip panaudojant motorizuotąjį šaulių pulką, nesvarbu, ar jis turėjo visą autotransporto priemonių komplektą, ar neturėjo – dėl to jokio principinio skirtumo nebuvo.

Tankų divizijos artilerijos pulke pagal etatus turėjo būti du divizionai, 24 pabūklai (12 vien. 122 mm kalibro haubicų). 19 vilkikų 24 pabūklams, žinoma, per mažai, bet tai dar ne katastrofa. Ypač turint galvoje 32-osios tankų divizijos artilerijos pulko turimus 27 sunkvežimius ZIS-5. 122 mm kalibro haubicos svoris žygiuojant, t. y. kartu su vadinamuoju priekiu (ratinė priekaba, į kurią remiasi pabūklo stovai jam judant), yra 2900 kg, o tai atitinka didelio lengvojo automobilio su keleiviais svorį.

Šaulių divizijos lengvosios artilerijos pulke tokią haubicą traukia šešetas arklių.

---

* Sunkusis vikšrinis vilkikas „Vorošilovec" su 400 AG dyzeliniu tanko varikliu buvo skirtas atlikti dvejopoms svarbiausioms užduotims: traukti didelės ir ypatingos galios artilerijos sistemoms (203 mm bei didesnio kalibro haubicoms) ir evakuoti (išvilkti) sunkiesiems tankams.

** Reikia patikslinti, jog prieš tai karinis personalas buvo gerokai pavargintas: birželio 22 d. teko nužygiuoti 30 km iš Lvovo į Žolkevą, paskui žygiuoti 12 km iš Žolkevo į Krechuvą ir tik tada grįžti į Lvovą.

Nejaugi tritonio sunkvežimio trauka mažesnė? Pagaliau itin galingu „vilkiku" trigubai greitesnis už lėtąjį STZ-5 galėjo tapti bet kuris iš divizijai priklausančių 173 tankų T-34.

Kaip tikriausiai nuovokus skaitytojas jau suprato, visa ši „teorija" niekaip nesusijusi su praktika, o problema buvo pašalinta visiškai paprastai: „Artilerijos pulkas nebuvo sukomplektuotas traktoriais ir pusę savo kovos technikos paliko žiemojimo vietose." Taigi vienas divizionas, turintis 19 vilkikų, buvo skirtas traukti kito diviziono 12 pabūklų. Dabar pakanka? Jokiu būdu. „Nesant pabūklų gabenimo priemonių, paskelbus aliarmą, juos teko permesti į susirinkimo rajoną dviem reisais." Bet ir ši pranešimo apie divizijos kovos veiksmus frazė – ne pati keisčiausia. Stebėtina kas kita: *„Iki kovos veiksmų pradžios divizijos dalinių parengimo kovai lygis yra toks... 32-asis haubicų artilerijos pulkas nespėjo surengti nė vieno šaudymo iš pabūklų. Karinis personalas nebuvo parengtas šaudyti lauko sąlygomis."* **[181]**

Ką reiškia „nespėjo"? Divizija pradėta formuoti kovą. Balandį Vakarų Ukrainoje jau gana šilta, gegužę būna ir karšta – pats metas lauko pratyboms. Gynybos liaudies komisaras Timošenka, pradėjęs eiti pareigas (1940 m. gegužės 16 d.), išleido įžymųjį įsakymą Nr. 120, kuriuo pareikalavo „mokyti kariuomenę tik to, ko reikia kare ir tik taip, kaip daroma kare". Ši frazė, paversta šūkiu, puikavosi kiekviename „raudonajame kampelyje", buvo šimtus kartų vartojama visuose vadų, partijos narių, susirinkimuose. Ir po to per 70 km nuo sienos dislokuotam tankų divizijos artilerijos pulkui neužteko trijų mėnesių bent kartą pasimokyti to, ką teks veikti kare?

Pranešime apie 32-osios tankų divizijos kovos veiksmus, divizijos vado papulkininkio Puškino pasirašytame 1941 m. rugpjūčio 2 d., laimė, nesama tuščių frazių apie tai, kad divizija blaškėsi fronte turėdama tikslą suklaidinti priešą, tačiau 32-oji tankų divizija buvo stumdoma kur kas su didesniu užmoju negu 8-oji tankų divizija (15 pav.). Pirmoji karo diena praėjo santykinai ramiai – divizija iššygiavo iš nuolatinės dislokavimo vietos (Lvovo priemiesčių) ir iki 14 valandos susitelkė Lias Zagumenyj (4 km į pietvakarius nuo Žolkevo) rajone. Vėlų vakarą (23.00) gautas įsakymas pasiųsti du divizijos tankų batalionus į Radzechuvo rajoną veikti išvien su 81-osios motorizuotųjų šaulių batalionu prieš Berestečką puolančią priešo tankų diviziją. Šiam įsakymui įvykdyti skirta po vieną batalioną iš kiekvieno divizijos tankų pulko.

Raudonosios armijos sunkvežimių *ZIS-5* kolona. Šie sunkvežimiai pradėti gaminti 1933 m. Maskvos J. Stalino gamykloje. Gamybos pabaiga – 1958-ieji.

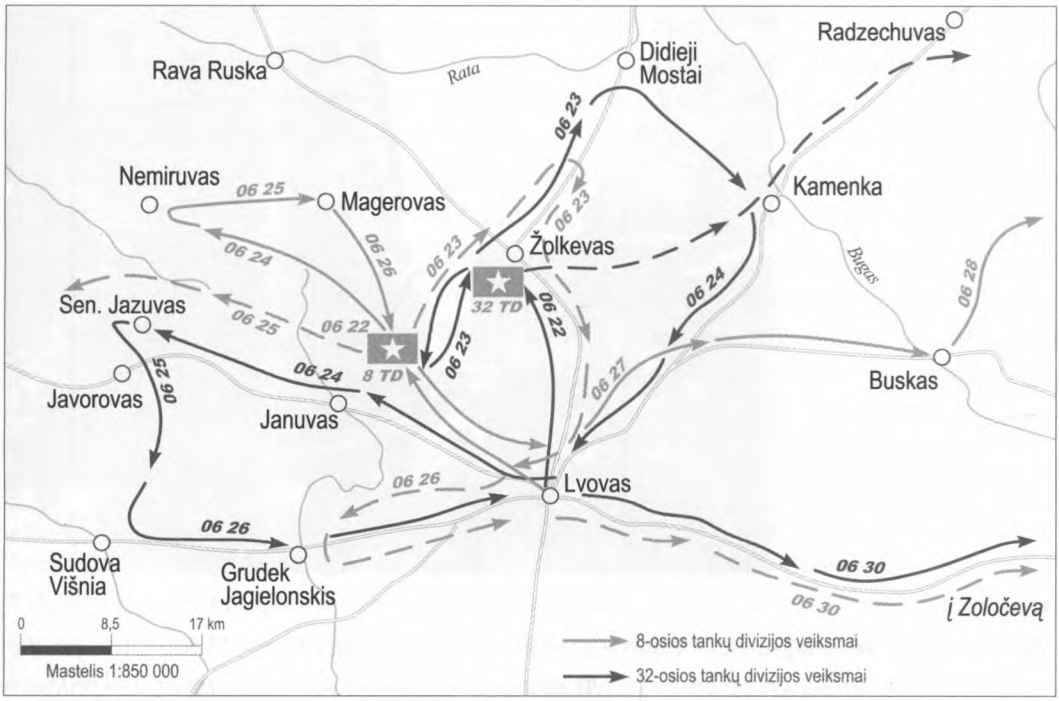

15 pav. 8-osios ir 32-osios tankų divizijų veiksmai 1941 m. birželio 22–30 dienomis.

Kitas pranešimo įrašas kelia klausimų: *„Birželio 23 d. divizija gavo įsakymą, veikiant išvien su 8-ąja tankų ir 81-ąja motorizuotąja pėstininkų divizija, apsupti ir sunaikinti priešą Dunkovicų rajone* (gyvenvietė prie Javorovo plento, per 5 km ryčiau sienos – M.S.). *Nenužygiavusi 30 km iki Lozino* (gyvenvietė už 6 km į šiaurės rytus nuo Januvo) *rajono ji, 10 valandą žygiuodama, gavo antrą užduotį – sunaikinti priešo tankus Didžiųjų Mostų m. rajone...“* **[181]** Kas davė pirmąjį įsakymą? 6-osios armijos vadovybė iškėlė užduotį pulti išilgai Javorovo plento sienos link tik birželio 24 d., priešingai birželio 23 d. 4-ajam mechanizuotajam korpusui buvo pavesta veikti kaip tik šiaurės kryptimi, Didžiųjų Mostų, Parchačo link. Galbūt buvo kažkoks mechanizuotojo korpuso vado įsakymas, kurio kol kas nepavyko aptikti.

Toliau viskas vyko gana suprantamai ir, deja, tradiciškai:

„Divizijos koloną teko pasukti vienu keliu 180 laipsnių. Prieš atvykdama į Didžiųjų Mostų m. rajoną divizija priešo tankų neaptiko.

Divizijos daliniams išvykus į sutelkimo rajoną vadovybės iniciatyva (tai jau kaip tik netradiciška – M.S.), *buvo skirta tankų grupė, sudaryta iš 64-ojo tankų pulko 1-ojo tankų bataliono, vadovaujamo pulkininko Goliaso, veikti išvien su 3-iąja kavalerijos divizija Parchačo rajone prieš vokiečių 9-osios pėstininkų divizijos dalinius. 17 val. Goliaso tankų grupė susitelkė Čiornyj Liaso raj. ir pasirengė atakuoti, bet buvo gautas naujas 6-osios armijos vado įsakymas sunaikinti priešo aviacijos desantą ir 300 tankų Kamenkos Strumilovos rajone*

Lvovo gyventojai sveikina miesto gatvėmis važiuojančius vokiečių karius.

(dabartiniuose žemėlapiuose – Bugo Kamenka ar tiesiog Kamenka – M.S.). *Divizijos daliniai ir Goliaso tankų grupė ėmė vykdyti naują įsakymą, bet ten priešo tankų neaptikta, o Kamenkoje Strumilovoje buvo savi daliniai...*

Birželio 24 d. iki 1 valandos divizija susitelkė Dzibulkų, Batiatyčių (gyvenvietė už 6 km vakariau Kamenkos – M. S.) *rajone ir surengė žvalgybą Kamenkos Strumilovos kryptimi. 11 valandą buvo gautas įsakymas iki 15 val. susitelkti Senojo Jazuvo rajone* (t. y. per 4 val. nužygiuoti maždaug 85 km – M.S.), *236 atžyma su užduotimi veikiant išvien su 8-ąja tankų ir 81-ąja motorizuotąja šaulių divizijomis sunaikinti priešą Olšinos, Chotyneco, Mlynų* (gyvenvietė prie Javorovo plento, vakariau Krakoveco – M.S.)... *Divizija, žygiuodama Lvovo gatvėmis, susitiko su priešingu 8-ojo mechanizuotojo korpuso kovos ir transporto mašinų srautu. Lvovo gatvėse vyko gatvių mūšiai su diversantais. Su dideliais sunkumais, įveikusi gatvėse mašinų grūstis, iki birželio 25-osios 2.00 divizija susitelkė Janovo miško, Grabniko rajone...*"

Dviejų plieno srautų susitikimas „kaktomuša" siaurose viduramžių miesto gatvėse nesibaigė šimtų tankų sunaikinimu tik todėl, kad „pancerfaustas" tuo metu dar nebuvo išrastas. O šio įvykio priežastis buvo ta, kad „Lvovo kyšulio" teritorijoje tankų junginiams vadovavo iškart visi: 6-oji armija, Pietvakarių fronto štabas, pats draugas Žukovas. Todėl permesti į Brodų rajoną sumanyta ne 32-ąją tankų diviziją, kuri jau buvo „per du žingsnius" nuo Busko, Brodų autostrados, o 8-ąjį mechanizuotąjį korpusą, tuo metu besiblaškantį „Lvovo kyšulio" pietvakarių sektoriuje.

32-osios tankų divizijos pirmasis (ir paskutinis) mūšis įvyko birželio 25-osios vakare, tarp Senojo Jazuvo ir Nagačuvo (14 pav., p. 174). Už keleto kilometrų piečiau tuo pačiu metu (birželio 25-osios antroje dienos pusėje) priešą atakavo 81-osios motorizuotosios divizijos

daliniai. Ten pat pirmoje dienos pusėje kovėsi 8-osios tankų divizijos vienas tankų batalionas ir artilerijos pulkas. Jei tikėtume 32-osios tankų divizijos vado pranešimu, jis apie tai nė nežinojo – bet kuriuo atveju jokių vieno mechanizuotojo korpuso trijų divizijų bendrų veiksmų nematyti:

„10 valandą [birželio 25 d.] *divizija gavo 4-ojo mechanizuotojo korpuso vado įsakymą, pagal kurį divizija turėjo išplėtoti 6-ojo šaulių korpuso smūgį jam puolant* (iš 6-ojo šaulių korpuso tame rajone liko pusiau sumušti vienos, 97-osios, šaulių divizijos daliniai – M.S.*), bet 6-ojo šaulių korpuso štabas tankų divizijai iškėlė savarankišką užduotį – atakuoti stipriai įtvirtinto prieštankinio rajono ruože* (iš kur sovietų teritorijoje žygiuojantis priešas galėjo turėti prieštankinį rajoną, be to, dar ir stipriai įtvirtintą? – M.S.) *su upe* (su upokšniu, įtekančiu į Retyčino upelį – M.S.) *ir pelkėta vietove, neparemiant divizijos veiksmų nei pėstininkams, nei artilerijai.*

Iki 14 valandos divizija susitelkė pradinėse pozicijose Šipkų, Tyšykų, Borousų rajone. 18 val. 20 min. divizija atakavo priešo 5-ojo armijos korpuso dalinius Basiakų, Verenicos, Semeruvkos ruože (gyvenvietė už 7–8 km į šiaurės vakarus nuo Senojo Jazuvo – M.S.). *Vykstant mūšiui, sunaikinta: tankų* (kurių ten nebuvo nė vieno – M.S.) *– 16, 75 mm pabūklų – 4, prieštankinių pabūklų – 8, priekabų su šaudmenimis – 14. Mūsų nuostoliai – 15 tankų.“* **[181]**

Sprendžiant iš Vermachto 49-ojo kalnų pėstininkų korpuso KVŽ, svarbiausi mūšio su tankais įvykiai klostėsi Javorovo, Nagačuvo ruože pirmoje dienos pusėje, taigi su 32-osios tankų divizijos kovos veiksmais jie nėra susiję. 32-osios tankų divizijos veiksmai kautynių lauke galbūt aprašyti šiose eilutėse:

„1-oji kalnų pėstininkų divizija praneša, kad ji susidūrė su pačiais sunkiausiais iki šiol nežinomo tipo priešo tankais (neaprašytais mūsų instrukcijose), prieš kuriuos divizijos prieštankinės priemonės, įskaitant 37 mm šarvamušius sviedinius PgGr40 (subkalibriai sviediniai su volframo karbido šerdimi – M.S.), *neefektyvūs. Atskirais atvejais kariai, tankų naikintojai, puolė tankus rankinėmis granatomis, granatų ryšuliais, su pistoletais ir išvesdavo juos iš rikiuotės...“* **[170]**

Birželio 25 d. pranešimuose apie dienos veiksmų rezultatus 32-osios tankų divizijos netekčių ir laimėjimų dalies skirti iš esmės neįmanoma:

„22.15. Priešo tankų korpusas visą dieną vykdė atakas iš Javorovo rajono didelėmis pajėgomis, remiamas tankų ir artilerijos prieš 68-ąją pėstininkų diviziją ir 1-ąją kalnų pėstininkų diviziją. Atakos buvo atmuštos su dideliais abiejų pusių nuostoliais.

1941 m. birželio 26 d.

22.15. Korpuso štabas pateikė armijai kasdienį pranešimą. Po sėkmingų gynybos mūšių prieš tankų pajėgas prie Javorovo priešas korpuso ruože traukiasi į pietryčius...

23.00 Tikrinant kautynių laukus, paaiškėjo, kad, fronto ruože priešais korpusą vykstant gynybos mūšiams su tankais, birželio 24 ir 25 d. buvo pamušta mažiausiai 100 tankų ir paimta daugiau kaip 50 pabūklų...“ **[170]**

Ir šį kartą vokiečiai nepernelyg padidino pamuštų sovietų tankų skaičių. Kad prarasta 15 tankų, pažymima 32-osios divizijos pranešime, dvi tankų kuopos veikiausiai buvo visiškai sunaikintos. Tam tikrų nuostolių patyrė ir 8-osios tankų divizijos tankų batalionas, kuris kovėsi birželio 25-osios rytą. Tikrai gali susidaryti 70–80 vienetų. Laimėti pavyko neišvengus didelių (Vermachto supratimu) nuostolių. Birželio 26 d. nuspręsta 68-ąją diviziją, kaip patyrusią didžiausių nuostolių, išvesti į rezervą, pakeisti ją korpuso puolimo fronte 4-ąja kalnų pėstininkų divizija (tai buvo ne visos sudėties junginys, su dviem pėstininkų pulkais vietoj priklausančių pagal etatų sąrašą trijų).

Konkrečiais skaičiais birželio 24–26 d. nuostoliai buvo tokie: **[183]**

1-oji kalnų pėstininkų divizija – žuvo 10, sužeisti 235, iš viso 336 žm.;

68-oji pėstininkų divizija – žuvo 114, sužeisti 433, iš viso 547 žm.

257-oji pėstininkų divizija – žuvo 23, sužeisti 67, iš viso 90 žm.

Baigdami kalbą apie kautynes prie Javorovo, pacituosime dar vieną 49-ojo kalnų pėstininkų korpuso birželio 26 d. (tai ne klaida) KVŽ įsidėmėtiną fragmentą:

„*11.00. 17-osios armijos štabas, atsižvelgdamas į ramią padėtį ore (tačiau aktyvėjant* [priešo aviacijos] *veiksmams), ankstesnė padėtis turi būti atkurta skiriant kovai su sunkiaisiais tankais vieną zenitinę bateriją, kuri dabar yra Krakoveco rajone ir atlieka PLG užduotis.*“ Kaip matome, 4 vokiečių zenitinės patrankos (jei kalbama apie sunkiųjų 88 mm pabūklų bateriją), atsirado bet tai jau buvo „šaukštai po pietų“. O vokiečių standartinė 37 mm prieštankinė patranka, kaunantis su naujaisiais sovietų tankais, iš esmės buvo bevertė. Tai dar kartą patvirtina įrašas 32-osios tankų divizijos vado pranešime: „*Mūsų tankų šarvų 37 mm patrankos nepramuša. Buvo atsitikimų, kai tankui KV pataikyta apie 100 kartų, bet šarvai nepramušti.*“ **[181]**

Tuo metu, kai priešo prieštankinė gynyba vos nesuiro ir vokiečių kareiviai „puolė tankus rankinėmis granatomis, granatų ryšuliais ir su pistoletais“, 32-osios tankų divizijos šarvuotoji pabaisa apsisuko ir Javorovo, Sudovas Višnios lauko keliu nuslinko į pietus:

„*Birželio 26 d. 4 val. divizija gavo 4-ojo mechanizuotojo korpuso vado įsakymą žygiuoti į Grudeko Jagielonskio, Sudova Višnios rajoną su užduotimi sutriuškinti 300 tankų koloną, judančią iš Moscicko į Lvovą. Iki 18 valandos* (nuo Senojo Jazuvo iki Sudovos Višnios keliu 30 km – M.S.) *divizija telkėsi Zamlynės ĮR. 64-ojo tankų pulko tankų bataliono žvalgyba nustatė, kad palei Sano upę išsidėstę priešo 14-ojo pėstininkų pulko daliniai, bet tankų šiame rajone nebuvo...*“

Jokių vokiečių tankų ten ir negalėjo būti, nes jų neturėta visame Vermachto 17-osios armijos fronte. Bet kai kas juos matė ir birželio 26 d. 20.00 Pietvakarių fronto štabo operatyvinėje suvestinėje Nr. 09 vis dar rašoma apie „priešo mechanizuotuosius dalinius, artėjančius prie Sudova Višnios iš vakarų.“ **[183]**

Iškart po beprasmio žygio Sudovos Višnios link 32-oji tankų divizija gavo įsakymą susitelkti Obrošino rajone (Lvovo pietvakarinis priemiestis) ir „*būti pasirengus veikti Liuben Vielkio* (gyvenvietė prie Samboro, Lvovo plento). *Divizija atliko 40 km nakties žygį.*

1941 m. liepa, Lvovas. Vokiečių karys prie sovietų herbu puoštos pašto dėžutės.

Taigi iš Javorovo ruožo atitraukta divizija, kur gavo suteikti lemiamą paramą 6-ajam šaulių korpusui, buvo permesta į Mostisko ruožą, nors jame tankų nebuvo, ir kitos dienos pabaigoje atitraukta [per] *10 km į šiaurę nuo Grudeko Jagielonskio ir aktyvios užduoties neturėjo. Korpuso štabo duomenimis, Liuben Vielkio rajone pastebėta priešo grupuotė, bet iš tiesų tos grupuotės nebuvo.*" **[181]**

Tuo 32-osios tankų divizijos kaip smogiamojo mechanizuotojo junginio veiksmai baigėsi. Birželio 28 ir 29 d. „*divizija vykdė Janovo ir Grudek Jagielonskio plento judriąją gynybą, ne kartą pereidavo į kontrataką ir sustabdydavo priešo pasistūmėjimą Lvovo link. Birželio 29-osios vakare buvo gautas įsakymas atsitraukti už Lvovo. „Žygiuodami per Lvovą divizijos daliniai kovėsi gatvėse, slopino namuose ir palėpėse pastebėtus ugnies taškus. Atsitraukiant iš Lvovo, buvo sunaikinti šaudmenų, degalų, maisto ir buvusių kovos technikos priemonių sandėliai.*" **[181]**

Paskui prasidėjo nenutrūkstamas traukimasis į rytus net už Dniepro.

Paskutinės pastangos

Birželio 26-osios vakare 6-osios armijos štabe pasirašytas įsakymas Nr. 005. Jo pradžioje buvo keista frazė: „*Armija, toliau pridengdama kariuomenės telkimą, 1941-6-27 gina liniją...*" Atrodytų, priedangos operacijos galima jau ir neprisiminti, kai iš esmės nebuvo ką sutelkti. Fronto linija (labai sąlyginė linija nuolat traukiantis) ėjo per Bugo Kamenką, pietiniu Ratos upės krantu (šį ruožą toliau gynė 3-ioji kavalerijos divizija), per Dobrosiną, Staričius, (gyvenvietė per 15 km į šiaurės rytus nuo Javorovo), Grudek Jagielonskį, Liuben Vielkį. **[184]** 41-oji šaulių divizija ir Rava Ruskos ĮR įgulos toliau kovėsi beveik visai apsuptos.

Maksimo sistemos kulkosvaidžiu ir jo stovu nešini raudonarmiečiai keliasi per upę.

Toli į vakarus, iš esmės tolimame priešo užnugaryje, 26-osios armijos 99-oji šaulių divizija toliau gynė pasienyje esantį Peremyšlį ir net periodiškai kontratakavo Peremyšlio plento, Sudova Višnios ruožuose (9 pav., p. 154).

Įsakymu Nr. 005 leista atitraukti 41 šaulių diviziją iš Rava Ruskos ĮR ruožo. Naktį į birželio 27 d. divizija po penkių mūšio dienų su gerokai pranašesniu priešu organizuotai atsitraukė į Dobrosiną ir toliau, į Žolkevą. Kai kurių įtvirtintojo rajono IUT įgulos toliau šaudė iki birželio 29–30 d. Ir tai ne legenda, o priešo dokumentų patvirtintas faktas. Penkios 26-osios ir 12-osios armijos divizijos, šešias dienas nieko neveikdamos lūkuriavusios Karpatuose, pradėjo trauktis spaudžiamos labai mažų priešo pajėgų (dvi „saugos brigados", t. y. du pėstininkų pulkai su negausia artilerija). Net pati Pietvakarių fronto vadovybė, birželio 28 d. 22.00 raportuodama generaliniam štabui, buvo priversta pripažinti, kad *„26-osios ir 12-osios armijų dalinių atsitraukimas naktį į 1941-6-28 į naują Liuben Vielkio, Drogobyčio, Borislavo, Tuchlios liniją ir toliau išilgai valstybės sienos buvo atliktas be priešo atitinkamo poveikio."* **[274]**

Paskutiniu gynybos ruožu į vakarus nuo Lvovo galėjo tapti ežerų grandinė Vereščicos upės, kertančios du pagrindinius kelius, rajone – Januvo, Grudeko Jagielonskio, Liuben Vielkio linija. Ten 6-osios armijos vadovybė pasiuntė du motorizuotuosius šaulių pulkus (anksčiau paimtus iš 81-osios motorizuotosios divizijos ir 8-osios tankų divizijos), du VVR artilerijos pulkus (414-ąjį ir 445-ąjį). Į tą pačią liniją buvo atitraukiami 97-osios šaulių divizijos ir 81-osios motorizuotosios divizijos likučiai. Sustiprinti gynybą turėjo ir atitraukta į Lvovo vakarinius priemiesčius 32-oji tankų divizija. Pajėgos buvo nemažos, ypač atsižvelgiant į labai patogias besiginantiems vietovės sąlygas. Tačiau traukimosi stichija jau visai užvaldė kariuomenę. O 6-osios armijos karo tarybos pranešime kariuomenės būsena pristatoma taip:

„41-oji šaulių divizija patyrė didelių nuostolių, ją reikia papildyti; 159-oji šaulių divizija neteko savo vadovybės, buvo dezorganizuota aviacijos ir visiškai nepajėgi kovoti, ją reikia sukomplektuoti; 97-oji šaulių divizija patyrė didelių nuostolių, liko be vadų, ją reikia išvesti į užnugarį papildyti... 81-oji motorizuotoji šaulių divizija – nauja, prastai organizuota,

nebaigta mokyti (divizija buvo suformuota 81-osios šaulių divizijos, kurios istorija prasidėjo nuo 1923 m., pagrindu – M.S.). *Neteko didelės dalies karinio personalo ir kovos priemonių. 3-ioji kavalerijos divizija – pajėgi kovoti, tvirtos kovinės dvasios.*" **[185]**

Vermachto 17-osios armijos kovos veiksmų žurnale paskutinės mūšių prie Lvovo vakarinių priemiesčių dienos aprašytos taip:

„1941 m. birželio 27 d.

...Pirmaeilė armijos užduotis dabar yra energingai persekioti pagrindines priešo pajėgas ir susidurti su jomis siekiant priversti kautis.

12.50. 49-ojo kalnų pėstininkų korpuso ir 4-ojo artilerijos korpuso puolimo ruože priešas vengia mūšio ir traukiasi. Priešakiniai daliniai greit žygiuoja priekin. Apie 16 valandą 49-ojo kalnų pėstininkų korpuso žvalgybos padaliniai iš esmės pasiekė ežerų grandinės rajoną prie Grudeko Jagielonskio...

1941 m. birželio 28 d.

Ankstų rytą buvo atnaujintas atsitraukiančių priešo dalinių persekiojimas...

4.15. 4-osios kalnų pėstininkų divizijos priešakiniai padaliniai užėmė geležinkelio tiltą prie Kamenobrodo (gyvenvietė per 5 km šiauriau Grudek Jagielonskio – M.S.).

Tiltas nesugadintas. 1-oji kalnų pėstininkų divizija pasiekė miško vakariau Januvo laukymę...

11.15. 49-ajam kalnų pėstininkų korpusui (4-oji kalnų pėstininkų divizija ir 1-oji kalnų pėstininkų divizija) pavyko prasiveržti per ežerų grandinę tarp didelės vandens saugyklos prie Grudek Jagielonskio ir Januvo...

14.45. 4-osios kalnų pėstininkų divizijos ir 1-osios kalnų pėstininkų divizijos, taip pat 257-osios pėstininkų divizijos puolimo ruože tankų remiamas priešas kontratakuoja. Kontratakos buvo atmuštos, sunaikinti 23 priešo tankai (32-osios tankų divizijos vado pranešime šie įvykiai aprašyti taip: „Vykstant mūšiui prie Lias Meiskio, Fl. Peterhofo ĮR linijos, buvo sunaikinti 3 priešo tankai, 4 lengvosios mašinos, 150 motociklų, nuslopinta 1 baterija, 8 minosvaidžiai ir išvesta iš rikiuotės apie 400 pėstininkų. Mūsų nuostoliai – 8 tankai").

1941 m. birželio 29 d.

Nuo ankstaus ryto iki vidurdienio pastebimas mūsų kariuomenės judėjimas visame fronte, kartais labai dideliais mastais.

06.30. 257-osios pėstininkų divizijos daliniai veržiasi pro tarpuežerį netoli Čerlianų, Grudek Jagielonskio. Priešas gynėsi mažomis pajėgomis, bet gana atkakliai. Buvo išsiųsta žvalgybos partija Liuben Vielkio pusėn. Tiltus Čerlianų ir Grudek Jagielonskio rajone susprogdino priešas. 4-oji kalnų pėstininkų divizija išvyko iš rajono abipus Mšanos upės Rudno (Lvovo vakarinis priemiestis – M.S.) *pusėn. Pirmoje dienos pusėje Rudno linijoje priešas kontratakavo naudodamas tankų padalinius, iš jų ir supersunkiuosius tankus* (32-osios tankų divizijos pranešime apie kovos veiksmus skaitome: *„7 valandą 63-iasis tankų pulkas kontratakavo priešą Konopnicos, Fejeruvkos rajone ir, veikdamas išvien su 8-uoju motorizuotuoju pulku,*

Vokiečių karo technika Lvovo gatvėse. Vilkikas *Sd.Kfz.7* ir 88 mm kalibro zenitinė patranka *FlaK*.

sunaikino 8 pabūklus, 11 prieštankinių pabūklų, 5 transporto mašinas ir 100 motociklų"). Kontratakas rėmė priešo aviacija iš Lvovo pusės. Priešo kontratakos buvo atmuštos...

1941 m. birželio 30 d.

04.20. 1-osios kalnų pėstininkų divizijos daliniai Lvovą paėmė be mūšio..." [**167**]

1941 m. birželio 30 diena ilgam įsitvirtins miesto, atrodytų, ir, be to, per savo amžių mačiusio daug baisybių, istorijoje. Virš Lvovo kybojo dusinanti smarvė, miesto kalėjimų rajone ir apskritai nebuvo galima ištverti be respiratoriaus. Kaliniai pradėti šaudyti dar birželio 24 d. vakare, o tomis dienomis oras buvo labai karštas.

Sprendžiant pagal 1941 m. liepos 12 d. Ukrainos NKVD kalėjimų valdybos viršininko valstybės saugumo kapitono A. Filipovo ataskaitą, iš Lvovo kalėjimų „evakuota pagal pirmąją kategoriją" 2464 kaliniai.* 49-ojo kalnų šaulių korpuso štabo 1941-07-01 12.00 pranešime 17-osios armijos štabui tas „evakavimas pagal 1-ąją kategoriją" aprašytas taip:

„1941-6-30 įžengus vokiečių kariuomenei į Lvovo miestą, trijuose miesto kalėjimuose buvo aptikta keletas šimtų lavonų, vyrų ir moterų, nužudytų per paskutines dienas. Štai Lvovo karinio kalėjimo rūsiuose tik vienoje kameroje rasta apie 120 vienas ant kito suguldytų vyrų ir moterų lavonų... Kaip paaiškėjo apžiūrėjus aptiktus lavonus, prieš nužudant jie buvo žiauriai kankinami. Visose lavonų kūnų dalyse matyti didžiulės smūgių ir dūrių padarytos žaizdos..."

Daktaro Gebelso žinyba „situaciją sutvarkė" pagal visą programą: buvo atvežta kino bei fotokorespondentų, vėliau išleista ištisa vokiečių kareivių laiškų knyga. Laiškuose jie pasakoja apie tai, ką matė (pacituoti tai neįmanoma). Penkis dešimtmečius sovietų propaganda įnirtingai neigė kailinių masinio žudymo faktą, o kad pernelyg daug žmonių matė kalnus

* Dabartinių istorikų įvertinimu, nužudytųjų buvo gerokai daugiau (apie 3,5 tūkst. žmonių), nes dalis kalinių suimti pačiomis pirmosiomis karo dienomis ir jie dar nebuvo įforminti dokumentais.

Atsitraukiančių sovietų NKVD dalinių nužudytų Lvovo kalinių kūnai.

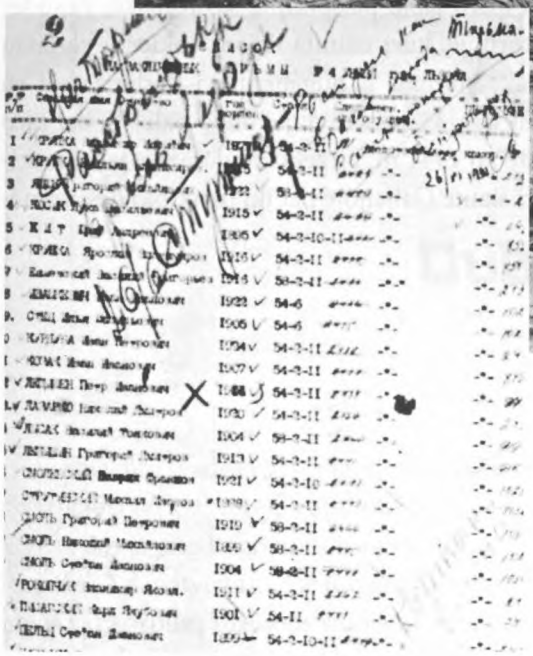

Lvovo kalėjimo kalinių sąrašas su nurodymu sušaudyti.

sudarkytų lavonų, tai buvo sugalvotas „teisingas“ įtvirtintas fundamentalioje 6 tomų „DTK istorijoje“, tų įvykių aiškinimas:

„Terorui vykdyti vokiečių vadovybė naudojo specialų batalioną kodiniu pavadinimu „Nachtigal“... Batalionas „Nachtigal“ buvo sukurtas Vermachto antrojo žvalgybos skyriaus 1940/41 m. žiemą ir sukomplektuotas iš specialiai parengtų diversinei ir teroristinei veiklai antisovietinių elementų. Bataliono „Nachtigal“ teroristinės gaujos* įsiveržDavo į taikių gyventojų namus, vilko juos iš butų, ***suvežė į kalėjimo kiemą*** (paryškinta mano – M.S.) *ir ten žvėriškai naikino. Trys tūkstančiai advokatų, gydytojų, inžinierių ir kitų inteligentijos atstovų naktį į liepos 2-ąją tapo teroro aukomis...“* **[275]**

* Batalionas „Nachtigal“ („Lakštingala“) buvo Ukrainos nacionalistų kovinis padalinys, sukurtas vadovaujant abverui. Buvo pavaldus UNO. Prie bataliono štabo kaip „ryšių karininkas“ tarnavo T. Oberlenderis, kuris pokarinėje Vakarų Vokietijoje tapo persikėlėlių reikalų ministru. Kadangi šios ministerijos veikla (be to, ir pats egzistavimo faktas) labai nervino sovietų vadovybę, tad nuspręsta pradėti Oberlenderio diskreditavimo kampaniją. Štai taip sovietų propagandinių leidinių puslapiuose ir iškilo su masinėmis žudynėmis Lvove mėgintas susieti batalionas „Nachtigal“.

Tą pačią dieną, 1941 m. birželio 30-ąją, griaudėjant kanonadai, atvykusi į Lvovą UNO (Ukrainos nacionalistų organizacija) grupė banderininkų sparno vadovų paskelbė, kad sukurta Ukrainos suvereni valstybė ir suformuota jų vyriausybė. Nepaisant visų ištikimybės patikinimų, plakatų ir lapelių su šūkiu „Heil Hitler!“, „Tegyvuoja Hitleris!“, kuriuos banderininkai išklijavo po visą miestą, vokiečiai buvo labai pasipiktinę savavališku, nesuderintu su Berlynu vyriausybės sudarymu teritorijoje, kuri užimta liejant vokiečių kareivių kraują. Liepos 9 d. vyriausybės vadovas Stecka suimtas ir nugabentas į Berlyną, kur su sargyba iš Krokuvos buvo atvežtas ir pats Bandera. Liepos 15 d. jie buvo paleisti, bet tarp neįformintų sąjungininkų perbėgo „juoda katė“, o 1941 m. birželio 30 d. Lvove įskelta „kibirkštis“ įsiplieskė pilietinio karo ugnimi, kuri siautė Galicijoje net iki penktojo dešimtmečio pabaigos...

2.3. SKYRIUS

Dubnas

Vermachto vadovybės planuose Lvovo ruožas buvo tik pagalbinio smūgio juosta. Svarbiausi įvykiai turėjo rutuliotis 6-osios armijos fronte, kuriai reikėjo pralaužti pasienio įtvirtinimus prie Bugo upės ir į pralaužą mesti 1-osios tankų grupės du korpusus. 1941 m. gegužės 2 d. patvirtintuose 6-osios armijos vadovybės „Pasistūmėjimo nurodymuose" vieno iš šių korpusų užduotis suformuluota taip:

„48-asis tankų korpusas užima perkėlas per Bugo upę iš abiejų Sokalio pusių, pralaužia priešo pasienio pozicijas ir atveria kelią savo motorizuotiesiems junginiams per Tartakovą, Stojanuvą, Radzechuvą turint tikslą pasistūmėti per Lešnevą Dubno kryptimi („centrinis tankų kelias"). Svarbu kaip galima greičiau (netikėtai) užimti perkėlas per Styrės upę prie Šurovicės ir Berestečko.

11-ąją tankų diviziją laikyti kaip galima arčiau Sokalio, kad, pėstininkų divizijoms užėmus Bugo rytinį krantą, ją prireikus būtų galima panaudoti pralaužti priešo giliai ešelonuotas pozicijas. Pralaužus korpuso motorizuotosios pajėgos gali būti nukreiptos į Radzechuvą taip pat ir per Kristinopolį." **[187]**

Prasiveržimas prie Berestečko

Ši užduotis, ypač jos pirmasis etapas, nebuvo paprasta: reikėjo forsuoti Bugo upę, pralaužti Strumilovo ĮR įtvirtinimus, forsuoti Styrės upę. Tik paskui atsirado galimybė pasiekti asfaltuotą Brodų–Dubno kelią.

Vietovė ruože nuo Bugo iki Styrės – drėgnos lankos, miškas, vietomis pelkėtas, daugybė mažų upelių. Kelių su tvirta danga mažai ar apskritai nėra. Svarbiausias „plentas" nuo Sokalio į Radzechuvą, Berestečką Vermachto 1-osios tankų grupės užnugario tarnybos

1941 m. vasara. Savaeigių artilerijos pabūklų *StuG III* kolona juda vis toliau į rytus.

KVŽ aprašytas (birželio 24 d. įrašas) taip: „*Nors užnugario skyriaus viršininkas važiuoja motociklu su priekaba ir niekur nestoviniuoja, jam nuažiuoti 30 km prireikia 4 valandų. Plentas nuo kaimo kelio skiriasi tik tuo, kad yra platesnis...*“ **[230]**

Vokiečiams laimėti tokioje situacijoje padeda tik didelis puolimo tempas – jiems reikėjo užimti Styrės upės perkėlas (60 km į rytus nuo sienos) anksčiau, negu netikėtai užkluptas priešas (Raudonoji armija) suspės pasitelkti rezervus ir suorganizuoti tvirtą gynybą. Žvelgiant į situaciją iš kitos fronto pusės, svarbiausias veiksnys yra laikas: ar įstengs prie sienos išdėstyta kariuomenė kartu su įtvirtintojo rajono įgulomis sustabdyti priešą tam laikui, kurio reikia į Styrės upės liniją pastūmėti judriuosius prieštankinius junginius.

Kadangi birželio 22 d. Pietvakarių fronto kariuomenė buvo nebaigta išskleisti, prie sienos Sokalio, Kristinopolio ruože išdėstyta vienintelė 124-oji šaulių divizija (5-osios armijos 27-asis šaulių korpusas) ir 21-asis korpuso artilerijos pulkas. Tokiomis pajėgomis neleisti pralaužti fronto buvo neįmanoma – kitoje Bugo pusėje Vermachto vadovybė sutelkė keturias (111-ąją, 75-ąją, 57-ąją, 297-ąją) pėstininkų divizijas. Sulaikyti priešą, sumažinti jo judėjimo tempą teoriškai atrodė įmanoma – turint galvoje, kad jo kelyje buvo vandens kliūčių ir įtvirtintojo rajono gelžbetoninių IUT. Strumilovo ĮR iš principo niekuo nesiskyrė nuo Rava Ruskos: tokios pačios konstrukcijos gelžbetoniniai IUT, jų skaičius maždaug toks pats (buvo statoma 180, pastatyta ir apginkluota šimtu mažiau). Bet ten nebuvo generolo Mikuševo. Tad rezultatas aiškiai matyti iš Vermachto 48-ojo tankų korpuso kovos veiksmų žurnalo įrašų:

„*03.15. Priešas užkluptas visiškai netikėtai ir iš pradžių iš esmės nesipriešina. Svarbiausias tiltas Sokalio rajone yra mūsų žinioje, nesugadintas. Bugas forsuojamas be kliūčių...*

05.00. Priešo organizuoto priešinimosi vis dar nepastebima...

09.45. Pėstininkų divizijų puolimas vyksta sėkmingai. 57-osios pėstininkų divizijos daliniai kaunasi dėl 235-osios kalvos šiauriau Perespos... 75-oji pėstininkų divizija žygiuoja Tartakovo (gyvenvietė už 12 ir 8 km į rytus nuo sienos – M.S.) *kryptimi. Šiame rajone priešas traukiasi į rytus. Kariniai tiltai 57-osios ir 75-osios pėstininkų divizijų ruože jau nutiesti.*

11.55.Korpuso vadas priešo būseną apibūdina kaip visišką sutrikimą, pažymi, jog nėra organizuoto priešinimosi, taip pat, jog priešas neturi naujų rezervų... Tiltas prie Kristinopolio taip pat buvo užimtas nesugadintas...

13.30. Iki šio laiko dar priešinasi IUT Ravščyno rajone. Šie ugnies taškai apšaudo kai kuriuos tankams judėti skirto kelio ruožus. IUT pastatyti pagal naujausią inžinerijos mokslo žodį...

15.00.Pėstininkų divizijos pasiekė pirmąją puolimo liniją (Tartakovo–Perespos kelias)...

20.00.57-osios pėstininkų divizijos žvalgybos padaliniams pavyksta pasistūmėti Torkos kryptimi (gyvenvietė už 20 km į rytus nuo Sokalio – M.S.).

Bendras situacijos įvertinimas:

Pirmoji mūšių diena buvo visiškai sėkminga. Priešo atsparūs įtvirtinimai palei Bugo upę pralaužti mūsų kariuomenės, kuri įstengė prasiveržti į priešo pozicijas iki 20 km gylio, drąsia ataka..." **[188]**

Susidariusioje situacijoje dar liko galimybė atitraukti išlikusius kovoti pajėgius 124-osios šaulių divizijos dalinius ir imtis judriosios gynybos – kaip tik miškinga bei pelkėta vietovė su daugybe mažų upių sudaromų kliūčių buvo palanki besiginančiajai pusei. Tačiau 1941 m. birželio 23-iosios rytą 5-osios armijos koviniame įsakyme Nr. 3 iš 27-ojo šaulių korpuso pareikalauta „pereiti į ryžtingą puolimą visame fronte." **[189]** Vladimirskis (karo pradžioje – 5-osios armijos štabo operatyvinio skyriaus viršininko pavaduotojas) savo tyrime, tiesa, tikina, kad „generolas majoras Potapovas nekūrė iliuzijų dėl būsimųjų veiksmų baigties," o įsakymą pulti davė vykdydamas fronto vadovybės nurodymą. **[43]** Kaip ten būtų, mėginimas pulti dezorganizuotomis pajėgomis kiekybiškai pranašesnį priešą baigėsi tuo, kad iki dienos pabaigos 124-oji divizija buvo nublokšta į Pečichvostų, Družkopolio (gyvenvietė per 20 km ryčiau Tartakovo, Perespos linijos) ruožą, paskui apsupta ir Miliatino rajone* sutriuškinta.

Birželio 23 d. priešo dokumentuose pėstininkų dalinių kovos veiksmai apibūdinti taip:

„*Pėstininkų divizijų padėtis:*

57-oji pėstininkų divizija įveikė priešą, jam nelabai priešinantis, pasiekė Perespos, Spasovo (gyvenvietė per 5 km ryčiau Perespos – M.S.) *liniją ir puola toliau... 75-oji pėstininkų divizija taip pat puola geru tempu, susiduria su nedideliu priešinimusi...*

17.00 57-oji pėstininkų divizija, nepaisydama prastos kelių būklės, nenuilstamai persekiojo priešą, kuris menkai priešinosi, ir pasiekė Sojanuvo, Volica Družkopolska liniją.

15.30 buvo aptikta priešo dalinių kolona (joje yra ir tankų padalinių), kuri juda iš Poricko (gyvenvietė už 20 km į šiaurės rytus nuo Sokalio – M.S.*) vakarų kryptimi... Paimtų į nelaisvę priešo kareivių duomenimis, viena šios kolonos užduočių yra užimti tiltus Sokalio rajone. Prieš šiuos priešo dalinius, kurie kelia grėsmę mūsų sparnams ir tiekimo linijoms, korpusas gali skirti tik ribotas pajėgas...*" **[188]**

* Divizijos likučiai birželio 26-osios rytą išsiveržė iš apsupties, atsitraukė į šiaurę ir, nužygiavę keletą šimtų kilometrų per Ukrainos Polesę, liepos 24 d. Belokorovičių rajone perėjo fronto liniją. Iš viso pasitraukė apie 1,5 tūkst. žmonių su trimis pabūklais. Divizijos vadas generolas majoras F. Suščis mirė nuo žaizdų 1941 m. liepos 14 d.

Tuo metu, kai 48-ojo tankų korpuso kairiajame (šiauriniame) sparne vokiečių pėstininkai stengėsi „įveikti priešo nedidelį priešinimąsi" motorizuotieji priešakiniai daliniai nesustodami žygiavo į rytus, be to, motociklininkai gerokai aplenkė tankų dalinius, kurie įstrigo pelkėtame rajone į šiaurės rytus nuo Radzechuvo. Pirmasis (17.00, sprendžiant pagal korpuso KVŽ įrašus) laimėjimų pasiekė 11-osios tankų divizijos motociklininkų batalionas, „per drąsią ataką užėmęs nesugadintus tiltus per Styrės upę Mervos (gyvenvietė per 5 km į pietvakarius nuo Berestečko – M.S.) ir Berestečko rajone." Apie 18.30 11-osios tankų divizijos motorizuotasis pėstininkų pulkas pasiekė Styrės upę prie Šurovicės, kur buvo priverstas sustoti ties susprogdintu tiltu. Birželio 23-iosios 9 valandą vakaro 57-osios pėstininkų divizijos žvalgybos batalionas forsavo Styrę Pliaševo rajone (6 km žemupio link nuo Berestečko, 65 km į rytus nuo sienos).

48-osios tankų divizijos KVŽ įrašas apie birželio 23 d. rezultatus:

„Per šią dieną korpuso divizijos pasiekė didelių laimėjimų. Šiandien kariuomenė tikrai sužinojo, ką reiškia Rusijos bekelė. Pėsčiomis žygiavusios divizijos priverstos eiti dulkių debesyje didelėje kaitroje gruntiniais keliais greta plento, kuriuo rieda tankai. O ir plentas daugiausia su gruntine danga ir apskritai yra apverktinos būklės..."

48-ojo tankų korpuso vadovybė manė, kad jos laimėjimai galėjo būti dar didesni, jei netrukdytų aukštesnioji vadovybė (1-osios tankų grupės ir 6-osios armijos štabai). Korpuso KVŽ perpildytas ginčų su viršininkais, kaip naudoti tankų divizijas mūšyje, aprašymu. Tuo metu, kai korpuso vadovybė jau birželio 22-osios 6.30 paliepė nedelsiant mesti į mūšį 11-ąją tankų diviziją, aukštesnioji vadovybė buvo atsargi (kaip parodė vėlesni įvykiai, pernelyg) ir uždraudė naudoti tankų junginius anksčiau, negu pėstininkai įsitvirtins Bugo rytiniame krante. Tad 11-oji tankų divizija pradėjo judėti per tiltus prie Sokalio tik birželio 22 d. 15.00, ir vėlų vakarą jos priešakiniai padaliniai pasiekė Stojanuvą, Radzechuvą. Visa divizija peržengė Bugą tik birželio 24 d. O štai korpuso antroji tankų divizija (16-oji divizija) gavo įsakymą pradėti keltis per Bugą birželio 24 d. 14.00.

Vokiečių motociklininkai pirmosiomis karo su SSRS dienomis.

Vos ne didžiausia kliūtis priešo veiksmams buvo keletas Strumilovo ĮR gynybos mazgų Kristinopolio ir Sokalio rajone. Nors ir apsuptos šių IUT įgulos keturias dienas kovojo. Birželio 25 d. 48-osios tankų divizijos KVŽ įrašas:

„Priešinasi maždaug 20 IUT, priešas ginasi itin atkakliai, kovoja iki paskutinio šovinio. 51-asis pionierių bei šturmo batalionas (specialus IUT naikinimo padalinys – M.S.) *vis dar užsiėmęs atskirų ugnies taškų slopinimu.*" Suprantama, tvora, kurioje iš 10 lentų trūksta 9, negali būti visavertė kliūtis, tačiau ir didvyriškas priešinimasis atskiruose taškuose gerokai trukdė priešui judėti priekin: *„Birželio 24 d. 09.30. 16-oji tankų divizija dar negali judėti Kristinopolio–Radzechuvo plentu, nes priešo IUT šiame rajone nenuslopinti... Aplenkti IUT, naudojantis keliais šiauriau plento, visiškai neįmanoma, nes judėti motorizuotajam transportui jie yra netinkami.*" **[188]**

Ir to meto operatyvinio meno bendruose principuose, ir visai konkrečiame Kijevo YKA priedangos plane numatyta, kad priešo didelių motorizuotųjų junginių prasiveržimas bus atremtas metant į mūšį didelius motorizuotuosius rezervus – PTABr ir mechanizuotuosius korpusus. *„Prieštankinių artilerijos brigadų užduotis – parengtuose ruožuose pasitikti priešo tankus galinga artilerijos ugnimi ir kartu su aviacija trukdyti jiems judėti, kol atvyks ir smogs kontrsmūgį mūsų mechanizuotieji korpusai. Mechanizuotųjų korpusų užduotis – išsiskleidžiant dengiamiems prieštankinių artilerijos brigadų, smarkiais smūgiais iš sparnų ir koncentriniais smūgiais kartu su aviacija galutinai sutriuškinti priešo mechanizuotuosius dalinius ir likviduoti proveržį.*" **[190]**

Taip, lyginant su tais „dideliais priešo motorizuotaisiais junginiais", kurie buvo braižomi prieškarinių vadų bei štabų žaidimų žemėlapiuose (po keletą tūkstančių tankų viename operatyviniame ruože), tikroji Vermachto 11-oji tankų divizija atrodė labai blanki. Turėjo vos 143 tankus, iš jų tik 67 – vidutiniai su daliniu atsparumu sviediniams (20 Pz IV ir 47 modernizuoti Pz III su 50 mm patrankomis). Net neužsimenant apie fantastiškesnius prieškarinius PTABr naudojimo normatyvus, galima spėti, jog viena prieštankinė brigada (120 patrankų – 76 mm ar didesnio kalibro) turėjo, jei ne visiškai sunaikinti, tai jau tikrai „išguldyti" bent pusę 11-osios tankų divizijos kovos mašinų.

Tačiau nieko panašu neįvyko. Nė viena prieštankinė brigada nesukliudė 11-osios tankų divizijos (o paskui ir viso 48-ojo tankų korpuso) puolimui Berestečko, Dubno kryptimi. Ir kas keisčiausia – tai nieko nestebino. Nei Pietvakarių fronto vadovybės (1941 m. žinomuose dokumentuose apie tai nėra nė menkiausios užuominos), nei daugiatūkstantinės sovietų karo istorikų armijos. Taigi kam, kokiam tikslui buvo sudaromi prieškariniai planai? Kijevo YKA pagal gynybos liaudies komisariato balandžio direktyvas kurtos penkios PTABr. **[191]**

Dvi iš jų (3-ioji ir 4-oji) buvo formuojamos atitinkamai Gaisino ir Vinicos rajone, t. y. prie „Lvovo kyšulio" pietinio pakraščio. Pasitelkti jas kovos veiksmams prie Berestečko, Dubno kažin ar buvo galima – ne tiek dėl atstumo ir žygio sunkumo, kiek dėl fronto vadovybės susirūpinimo grėsme, kurią kėlė mitinė tankų pajėgų grupuotė Rumunijoje.

Raudonarmiečiai mėgina ištraukti purve įklimpusį pusantratonį sunkvežimį *GAZ-AA*.

Dešiniajame (šiauriniame) Pietvakarių fronto sparne teoriškai galėjo būti panaudotos mūšyje trys brigados: 1-oji, 2-oji ir 5-oji. KYKA priedangos plane numatyta gana sudėtinga „rokiruotė“:

5-oji PTABr iš Belokorovičių rajono (60 km į šiaurės rytus nuo Voluinės Naugardo) sparčiuoju žygiu pasistūmėjo į vakarus, prie Torčino miestelio, išsidėsčiusio palei Voluinės Vladimiro–Lucko plentą.

1-oji PTABr iš Rovno rajono, Lucko traukia į pietus, Sokoluvkos miestelio link (šiauriau Busko, Brodų plento).

2-oji PTABr iš Tarnopolio, Skalato rajono juda į vakarus, į Vinikus (Lvovo pietrytinis priemiestis).

O iš tikrųjų 5-oji PTABr iki karo pradžios nebuvo sukomplektuota technika ir ginkluote, be to, ir jai nebūtų užtekę laiko nužygiuoti 250 km iki suplanuoto sutelkimo rajono. Atsižvelgdamas į tai 5-osios armijos vadas pats uždraudė 1-osios PTABr „rokiruotę“ į pietus. Brigada liko prieškarinėje dislokavimo vietoje ir stojo į mūšį Voluinės Vladimiro–Lucko plente (apie šiuos įvykius bus kalbama kitame skyriuje). Tačiau liko 2-oji PTABr, kuri Tarnopolio, Kremeneco, Dubno automagistrale galėjo arba tiesiogiai žygiuoti į Dubną, arba per Kremenecą, Koziną ir Berestečką. Dar vienas pasistūmėjimo maršrutas – plentu nuo Tarnopolio į Zoločevą, Brodus, Lešnevą. Atstumas ir vienu, ir kitu atveju ne daugiau kaip 150 km, lėti vilkikai 8 km/val. greičiu galėjo jį įveikti per vieną dieną, o, atsižvelgiant į Raudonojoje armijoje vyraujančią tvarką bei organizuotumą, – per dvi paras.

Kaip „žino visi“, PTABr iki karo pradžios nespėjo gauti joms priklausančių mechaninės traukos priemonių ir štai todėl negalėjo kariauti. Deja, niekas iki šiol nemėgino atsakyti į klausimą: kodėl nespėjo? kas sutrukdė? Visiškai sukomplektuoti penkias PTABr reikėjo

825 vilkikų. Dar vieni pirmaeiliai gavėjai – mechanizuotieji korpusai. Jų KYKA turėjo aštuonis (įskaitant net formuojamą 24-ąjį, kuriame ir traukti nebuvo ko). Taigi jiems visiškai sukomplektuoti reikėjo 2816 vilkikų. Apygardos kariuomenei priklausė – dar iki atvirosios mobilizacijos pradžios – 6865 vilkikai. Argi tai problema, kurios neįmanoma pašalinti?

Taip pat verta priminti, kad artilerijos vilkikas – tai ne kokia unikali technikos priemonė, ne lėktuvas, ne tankas ir ne radijo stotis. Vietoj vilkikų vidutinio kalibro pabūklams galima naudoti (ir per visą karą plačiai naudoti) paprasti žemės ūkio traktoriai, kurių kolūkių laukuose šliaužiojo daugelis tūkstančių. Pagaliau traukti tų keturių artilerijos brigados divizionų pabūklus, kurie buvo 76 mm kalibro, galėjo bet kuris sunkvežimis (šio pabūklo svoris pusantros tonos, kaip lengvojo automobilio be keleivių).

O svarbiausia yra tai, kad visa ši „teorija" niekuo nesisiejo su 2-osios PTABr kovinio (ne) naudojimo praktika: liepos 18 d. į Skalatą, t. y. į brigados dislokavimo rajoną), iš centro išteklių buvo skirti 25 sunkieji dyzeliniai ST-2 ir 68 ST-3-5, 250 tritonių sunkvežimių ZIS-5 bei 200 pusantratonių GAZ-AA. **[192]** Taigi tiek turimų vilkikų traukti 72 pabūklams (dar nežinia, ar tiek jų tikrai ir gauta), kurių kalibras buvo 85 mm ir 107 mm, visiškai užteko. O be vikšrinių vilkikų likusias „tricoles" galima vežti ir sunkvežimiais. Taip būtų netgi gerokai sparčiau. Tačiau tikrovėje nieko panašu nedaryta...

15-asis mechanizuotasis korpusas

Kaip jau buvo sakyta, „galutinį priešo mechanizuotųjų dalinių sutriuškinimą" pagal prieškarinį planą turėjo atlikti mechanizuotieji korpusai. Arčiau kitų prie Vermachto 48-ojo tankų korpuso buvo 6-osios armijos operatyvinio pavaldumo 4-asis mechanizuotasis korpusas ir 15-asis mechanizuotasis korpusas. Mėginimas veikti „pagal statutą" įvyko birželio 22-ąją antroje dienos pusėje remiantis Pietvakarių fronto koviniu potvarkiu (b/n) – 6-osios armijos vadui įsakyta *„4-ojo mechanizuotojo korpuso daliniams iš Žolkevo rajono smogti smarkų kontrsmūgį ir sunaikinti priešą kartu su 15-ojo mechanizuotojo korpuso būriu, skirtu sunaikinti priešo aviacijos desantą Radzechuve"*. **[193]** Tačiau 6-osios armijos vadas generolas leitenantas Muzyčenka buvo ne iš tų, kurie lengvai išsiskiria su savo artimu, tad į „svetimą gynybos ruožą" pasiųstas ne mechanizuotasis korpusas ir ne viena iš jo divizijų, o 32-osios tankų divizijos du tankų batalionai ir vienas 81-osios mechanizuotosios divizijos šaulių batalionas.

Pažymėtina Stalino generolų tarpusavio santykiams būdinga detalė: 6-osios armijos štabo operatyvinėje suvestinėje Nr. 01 sakoma: *„**16 valandą 30 minučių** iš 32-osios tankų divizijos skirti du tankų batalionai ir batalionas motorizuotųjų pėstininkų iš 81-osios mechanizuotosios divizijos kontratakai Radzechuvo ruože."* **[194]**

Tačiau 32-osios tankų divizijos vado pranešime nurodytas visai kitas laikas: *„23 valandą tankų pulkų tretieji batalionai, remdamiesi 4-ojo mechanizuotojo korpuso įsakymu, išvyko į Cholojuvo miesto rajoną su užduotimi sutriuškinti priešą Radzechuvo rajone."* **[181]**

1941 m. rugsėjis. Karininko vadovaujami du Raudonosios armijos ryšininkai prie lauko radijo stoties *RSTK*.

Triuškino priešą (apie aktyvumą ir rezultatą bus kalbama vėliau) jie vieną dieną, birželio 23-iąją, o birželio 24 d. gavo įsakymą grįžti į savo divizijas. Taigi svarbiausiu kautynių prie Radzechuvo, Berestečko veikiančiuoju asmeniu buvo lemta tapti vienam 15-ajam mechanizuotajam korpusui.

15-asis mechanizuotasis korpusas buvo vienas iš Pietvakarių fronto „trijų galiūnų" grupės (4 MK, 8 MK, 15 MK) junginių. Svarbiausia korpuso smogiamoji jėga buvo „senoji" kadrinė 10-oji tankų divizija, vadovaujama generolo majoro Ogurcovo. 1941 m. birželio 1 d. divizijai priklausė 63 tvarkingi tankai KV (iš jų 57 buvo „pirmos kategorijos", t. y. visiškai nauji), 38 tankai T-34 (visi pirmos kategorijos), 40 tribokščių T-28, 168 lengvieji BT-7, taip pat 25 lengvieji T-26 (iš jų 8 liepsnosvaidžiai), taigi iš viso 334 tankai. Daugiau kaip dvigubai daugiau, negu vokiečių 11-ojoje tankų divizijoje, be to, kur kas pranašesni techninėmis taktinėmis charakteristikomis. Taip pat 56 šarvuotieji automobiliai BA-10 su ptrankomis, 27 lengvieji BA-20, 86 vilkikai (iš jų 30 „Vorošilovecų"), 908 sunkvežimiai ir 43 lengvieji automobiliai, 74 cisterniniai automobiliai, 13 „pulko" racijų AK-5 su automobilių važiuoklėmis ir 4 galingos racijos RSB. **[195]**

Pulkininko Anikuškino vadovaujama neseniai suformuota (18-osios tankų brigados pagrindu) 37-oji tankų divizija naujų technikos priemonių gavo gerokai mažiau: 1 tanką KV ir 34 tankus T-34. Pagrindinė ginkluotė buvo lengvieji tankai: 254 BT-7, 23 T-26 (visi „antros kategorijos"), taigi divizija turėjo 312 kovai parengtų tankų. Šarvuotųjų automobilių buvo visai mažai: 14 BA-10 ir 10 BA-20. Kaip ir visuose naujuose mechanizuotuosiuose

junginiuose, didžiausias rūpestis buvo transporto bei artilerijos pabūklų traukos priemonių trūkumas. Birželio 1 d. divizijai priklausė: 31 vilkikas, 329 sunkvežimiai, 154 specialieji ir 18 lengvųjų automobilių, 86 cisterniniai automobiliai (štai šiuo atžvilgiu divizija mažai kam nusileido). Radijo ryšio priemonių buvo tradiciškai daug: 17 racijų 5-AK ir 2 galingos, bet tuo metu techniškai pasenusios 11-AK. **[196]**

15-ojo mechanizuotojo korpuso motorizuotoji divizija (212-oji) buvo gerokai silpnesnė. Divizijos tankų pulkas vos pradėtas formuoti ir suspėjo gauti tik 32 tankus BT ir 5 T-26. Tačiau žvalgybos batalionas aprūpintas visu etatiniu skaičiumi naujausių plaukiamųjų tankečių T-40 (17 vien.). Mechanizuotojo korpuso vadovybės rugpjūčio pranešime teigiama, kad 212-oji mechanizuotoji divizija *„būdama beveik visai aprūpinta raudonarmiečiais, visai neturėjo mašinų vežti kariniam personalui ir negalėjo net apsirūpinti autotransportu vežti šaudmenims, maisto produktams ir degalams bei tepalams... Artilerijos pulkas turėjo 8 patrankas (76 mm), 16 haubicų – 122 mm ir 4 haubicas – 152 mm kalibro* (pagal visą etatinį komplektavimą trūko aštuonių 152 mm haubicų – M.S.), *o traukos priemonių užteko tik vienam divizionui, ir tai be užnugario.“*

Tuo sunku patikėti, nes yra 1941 m. birželio 1 d. „Turto žiniaraštis“. Pagal šį dokumentą divizijai priklausė (o iki birželio 22 d. ir daugiau) 174 sunkvežimiai ir 64 specialieji automobiliai, 53 vilkikai (20 STZ-5, 27 „Komsomolecai“ ir 6 sunkieji „Kominternai“). **[206]** Bet kokiu atveju, nesant net viso motorizuotajai divizijai numatyto autotransporto, kažin ar tai būtų turėję didelį poveikį 212-osios motorizuotosios divizijos „kovos veiksmams“, nes visą pirmąją karo savaitę ji nepajudėjo iš savo prieškarinio dislokavimo rajono prie Brodų miesto, o paskui išnyko kaip rūkas.

Artėjant birželio 22 d., 15 MK junginių komplektavimas pastebimai pagerėjo (lyginant su birželio 1 d. ataskaita). Bendras šarvuotųjų mašinų skaičius padidėjo iki 177, specialiųjų mašinų buvo 549, grafoje „transporto mašinos“ (sunku pasakyti, ar į ją įrašyti vilkikai ir (ar) lengvieji automobiliai) yra skaičius 1919. Pagal karinio personalo žmonių skaičių (33 935), t. y. 94 proc. etatinio skaičiaus) 15 MK ir apskritai iškopė į pirmąją vietą tarp visų Pietvakarių fronto mechanizuotųjų korpusų. **[197]**

15-ojo mechanizuotojo korpuso, kaip ir daugumos kitų Pietvakarių fronto junginių, pirminių dokumentų (įsakymų, operatyvinių suvestinių, kovinių pranešimų) beveik neliko (žodis „beveik“ reiškia, kad esama atskirų dokumentų fronto štabo ar šarvuočių bei tankų valdybos archyviniuose fonduose). Tačiau yra ir trys didžiuliai, dešimtis puslapių užimantys pranešimai apie korpuso ir kiekvienos jo tankų divizijos kovos veiksmus, parengti 1941 m. rugpjūtį. **[198, 199, 200]** Jie sudaryti už Dniepro, per šimtus kilometrų nuo įvykių vietos, jau iš esmės junginiams buvus sutriuškintiems ir jų reformavimo išvakarėse. Šie trys pranešimai įtraukti į žinomą seriją „DTK kovinių dokumentų rinkinys“, kurie buvo išslaptinti XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje. Jie puikiai žinomi specialistams, buvo daugelį kartų cituojami knygose, prieinami internete. Deja, tai tas atvejis, kai dėl daugžodžiavimo neaiškumų tik dar padaugėja.

Pirmasis iš eilės klausimas susijęs su korpuso dalinių išsidėstymu erdvėje prasidėjus karui. Kaip jau pažymėta ankstesniame skyriuje, birželio 18–20 d. 6-osios armijos ir 4-ojo mechanizuotojo korpuso junginiuose (bent jau kai kuriuose iš jų) prasidėjo kariuomenės telkimas ir jos išvedimas į priedangos plane numatytus pradinius rajonus. Tačiau 15 MK, kuris buvo tiesiogiai pavaldus apygardai (frontui), kažkodėl nieko panašu neįvyko. Todėl iki birželio 22-osios ryto korpuso tankų divizijos buvo savo nuolatinio dislokavimo vietose: 10-oji tankų divizija – Zoločeve, 37-oji tankų divizija – Kremenece, už 75 km (ne keliais, o tiesia linija) viena nuo kitos. 10-osios tankų divizijos artilerijos pulkas ir zenitinis divizionas – poligone netoli Januvo (už 100 km vakariau divizijos pagrindinių pajėgų išsidėstymo), o 37-osios tankų divizijos motorizuotasis šaulių pulkas buvo Berežanuose (už 100 km į pietvakarius nuo Kremeneco). Tankų divizijų pontoninių tiltų batalionai įsikūrė stovyklose prie Dniestro upės, piečiau Lvovo.

Kovinis aliarmas paskelbtas po tikrosios karo pradžios (pagal mechanizuotojo korpuso pranešimą, 4.45). Vadai atplėšė „raudonuosius paketus" su KYKA karo tarybos iš anksto, 1941 m. gegužės 31 d., sukurtu įsakymu. 37-osios tankų divizijos įsakymą pavyko rasti Pietvakarių fronto šarvuočių bei tankų archyviniame fonde. Nors dokumentas papuoštas grifu „Ypatingos svarbos. Visiškai slaptai", nieko sensacinga jame nėra – visiškai normalios, bendrą apygardos priedangos planą atitinkančios užduotys:

„1. Siekiant pridengti KYKA kariuomenės mobilizaciją, sutelkimą ir išskleidimą, pasienio daliniai gavo įsakymą – atkakliai ginant įtvirtinimus išilgai valstybės sienos linijos, neleisti priešui įsiveržti į apygardos teritoriją.

2. 15-asis mechanizuotasis korpusas ir 1-oji PTABr (KYKA rezervas) 24.00 M-1 susitelkia Sokoluvkos, Zoločevo, Brodų rajone.

3. 37-ajai tankų divizijai, pasirengusiai pagal kovinį aliarmą per tris valandas po aliarmo paskelbimo, išvykti iš [nuolatinio] *dislokavimo punktų ir 15.00 M-1 susitelkti rajone...* (toliau vardijamos mažytės gyvenvietės už 5–10 km į pietvakarius nuo Brodų)." **[201]**

Iki birželio 22-osios vakaro korpuso tankų divizijų priešakinės kolonos pasiekė plento liniją netoli Olecko, Brodų. 10-osios tankų divizijos daliniai nužygiavo po 20–30 km, o 37-osios divizijos daliniai – daugiau kaip po 50–60 km. Jei tikėtume mechanizuotojo korpuso vadovybės pranešimu, 212-oji motorizuotoji divizija išvyko iš Brodų ir užėmė gynybos pozicijas dešiniajame (rytiniame) Styrės upės krante nuo Boroduliakų aukštupio link.

Nepaprastai mažai vokiečių aviacijos Pietvakarių fronto ruože nesutrukdė atlikti šį žygį su menkais nuostoliais dėl smūgių iš oro (37-ojoje tankų divizijoje žuvo du žmonės). Ir taip situacija klostėsi tada, kai 10-osios tankų divizijos zenitinis divizionas buvo likęs Januve, o 37-osios tankų divizijos zenitinis divizionas turėjo vos vieną 37 mm patrankų bateriją (4 patrankas). Didžiausi „nuostoliai" susidarė dėl iš pradžių jau išsklaidytų korpuso dalinių: 10-oji tankų divizija išvyko be artilerijos pulko, 37-oji tankų divizija – be motorizuotojo

šaulių pulko, o divizijos artilerijos pulke didžioji dalis pabūklų (21 haubica 122 mm kalibro) buvo palikta dislokavimo vietoje, nes trūko vilkikų.*

Atsižvelgiant į vietovės sąlygas ir kelius, 15-ąjį mechanizuotąjį korpusą buvo galima panaudoti mūšyje bent jau dviem būdais. Protingo ir atsargaus panaudojimo būdas: Brodų, Dubno magistraliniu keliu ir gruntiniais keliais sutelkti 15-ąjį korpusą Lešnevo, Ostruvo rajone pasirengus atakuoti priešą prie perkėlų per Styrės upę. Kito kelio į rytus, kaip keliantis per Styrės upę, Vermachto 48-ajam tankų korpusui nebuvo, kelių tinklo schema pakankamai įtikinamai (netgi vokiečių štabuose nesant „štirlicų") liudijo, jog priešas patrauks Berestečko ir Šurovicės link. Pagal ryžtingą ir drąsų variantą korpusui pasistūmėti į vakarus reikėjo Brodų, Busko, Lvovo keliu ir paskui, veikiant išvien su 4 MK, smogti triuškinamą smūgį į priešo pagrindinės grupuotės sparnus ir užnugarį išilgai vienos iš dviejų automagistralių: Žolkevo, Kristinopolio, Sokalio ar dar toliau – Žolkevo, Rava Ruskos, Tomašuvo, Zamostės kryptimi.

Iš tikrųjų pasielgta kitaip. Jokių su tuo pasirinkimu susijusių paaiškinimų aptikti nepavyko. Susidaro įspūdis, kad fronto štabe tik pažiūrėta į žemėlapį, pastebėta, jog trys taškai – 15 MK sutelkimo rajonas, Radzechuvas ir Sokalis – yra vienoje tiesėje, ir drąsiai nubrėžta raudona rodyklė. Paskui rodyklė virto birželio 23 d. 9.00 15-ojo mechanizuotojo korpuso štabo koviniu įsakymu Nr. 01. Numatyta *„smūgiu Radzechuvo, Byšuvo* (gyvenvietė per 8 km ryčiau Perespo – M.S.), *Sokalio ruože sunaikinti priešo Sokalio grupuotę, neleisti jai persikelti į Bugo upės vakarinį krantą".* **[202]** Štai taip! Svarbiausia, kad priešas nepabėgtų...

Tačiau kare trumpiausias kelias iš punkto A į punktą B ne visada yra tiesus. Prieš stojant į mūšį su priešu prie Radzechuvo, korpuso tankų divizijoms reikėjo nužygiuoti 40–50 km užpelkėjusiu, mažų upelių išraižytu mišku. Tai nėra paprasta užduotis, ypač neturint pontoninių tiltų batalionų ir turint 50 tonų svorio tankų KV. Bet sunku nereiškia, jog neįmanoma. 1944 m. vasarą vykstant „Bagrationo" operacijai, 1-ojo Baltarusijos fronto tankų junginiai kaudamiesi nužygiavo visiška bekele per Baltarusijos Polesę daugiau kaip 400 km. 1941 m. birželį Vermachto 48-ojo tankų korpuso daliniai taip pat juk ne oru skrido nuo Radzechuvo iki Berestečko, iš Berestečko iki Dubno. Ir vokiečių, ir tankų divizijoje – absoliuti dauguma karinio personalo tūno ne tankuose, tad buvo kam žvalgyti žygiavimo maršrutus, tiesti klojinius, perkėlas, kirsti proskynas, tvarkyti trakus.

Beje, ir šiuo atveju „teoriniai samprotavimai" nepagelbės. Galimybė nužygiuoti 40 km per miško masyvą Bugo ir Styrės tarpupyje buvo praktiškai įrodyta jau pirmąją karo dieną. 10-osios tankų divizijos pranešime skaitome:

---

* Tai labai sąlyginis dalykas: artilerijos pulkas išvedė vieną 152 mm ir vieną 122 mm haubicų bateriją, iš viso 8 pabūklus, o tai sutampa su vilkikų skaičiumi pulke (4 ČTZ-65 ir 5 STZ-5). Tačiau divizijoje buvo dar 10 „Vorošilovecų" ir 8 „Kominternai," nekalbant jau apie tai, kad vietoj vilkiko galėjo būti naudojami kiekvienas iš 312 tankų. Apgailėtina, kad tik po visiško sutriuškinimo vadovybės pranešime atsiranda frazė: *„Kraštutiniu atveju, atsižvelgiant į aplinkybes, pageidautina artilerijos pulką tempti tankais, tam skiriant vieną tankų kuopą."*

„9 valandą 50 minučių divizijos priešakinis būrys – 20-ojo tankų pulko 3-iasis batalionas ir 10-ojo motorizuotojo šaulių pulko 2-asis batalionas – iššygiavo maršrutu: Ožiduvas (gyvenvietė palei plentą, už 6 km vakariau Olecko – M.S.), *Sokoluvka, Toporuvas, Radzechuvas... Iki 1941-6-22 pabaigos priešakinis būrys užėmė Radzechuvą ir perėjo į gynybą šiaurės vakariniame ir pietiniame Radzechuvo pakraščiuose.“* Bet ir tai ne viskas. Tą pačią dieną *„priešakinio būrio 6 tankų žvalgybos patrulis, pasiekęs Korčino rajoną* (gyvenvietė palei Kristinopolio, Radzechuvo kelią per 12 km ryčiau sienos – M.S.), *22 valandą susidūrė su priešu, turinčiu apie du batalionus pėstininkų su prieštankiniais pabūklais. Per mūšį sunaikinti 6 priešo prieštankiniai pabūklai ir maždaug būrys pėstininkų.“* **[199]**

Birželio 23-iosios ankstų rytą 10-osios tankų divizijos priešakinis būrys stojo į mūšį su priartėjusiais prie Radzechuvo Vermachto 11-osios tankų divizijos daliniais. Tai buvo pirmasis tankų mūšis Pietvakarių fronto ruože ir paskutinis 11 MK tankų mūšis su priešo tankais. Mūšis buvo nelygus. Vokiečių tankų divizijai (tiesa, tuo metu prie Radzechuvo atžygiavo anaiptol ne visa divizija) priešinosi ne mechanizuotasis korpusas ir ne viena iš jo divizijų, o vos vienas tankų ir vienas šaulių batalionas, be to, tankų batalionas buvo „trečias“. Pagal etatų sąrašą sovietų tankų divizijos tankų pulkas sudarytas iš keturių batalionų. Pirmasis – sunkiųjų tankų batalionas (31 KV), antrasis ir trečiasis – vidutinių tankų batalionai (po 51 T-34 kiekviename), ketvirtasis – liepsnosvaidžių tankų (27 OT-26 ir 11 patrankomis ginkluotų tankų T-26). Kadangi visoje 10-ojoje tankų divizijoje buvo tik 38 tankai T-34, tretieji batalionai ginkluoti daugiausia lengvaisiais tankais BT tik su kulkų nepramušamais šarvais.

Vokiečių kariai Dubno apylinkėse prie sovietų palikto sunkiojo tanko *KV-2*. Užrašas ant tanko bokšto *2/Rgt. General-Göring. 29.6.41* liudija, kad šarvuotoji mašina atiteko *Hermann Göring* pulko 2-ojo zenitinio bataliono kariams 1941 m. birželio 29 d.

Tarp Voinicos ir Lucko pamušti sovietų tankai *T-26*.

10-osios tankų divizijos pranešime tankų mūšis prie Radzechuvo aprašomas taip:

„5 valandą 15 minučių priešakinį būrį iš Stojanuvo m. pusės atakavo priešo tankai (apie 100 vienetų), [remiami] *apie dviejų baterijų sunkiosios artilerijos ir apie diviziono prieštankinių pabūklų. 6 valandą 30 minučių priešakinį būrį atakavo kita grupė tankų iš Juzefuvo ruožo. Tuo pačiu metu priešas bombardavo ir apšaudė iš kulkosvaidžių iš oro (5 lėktuvai). Priešakinis būrys gynė jo užimtą ruožą iki 13 valandos 30 minučių ir, išnaudojęs šaudmenis, atsitraukė į Senojo Maidano* (gyvenvietė per 14 kilometrų piečiau Radzechuvo – M.S.). *Sunaikinta apie 20 priešo tankų ir 16 prieštankinių pabūklų.*" **[199]** Savi nuostoliai nenurodomi, bet mechanizuotojo korpuso pranešime paminėti tokie skaičiai: *„prarasta tankų BT – 20 vienetų, T-34 – 6 vienetai, 7 žmonės žuvo, 11 sužeista, be žinios dingo 32 žmonės.*" **[198]**

Vermachto 48-ojo tankų korpuso KVŽ mūšio aprašymas sutampa su šiuo minutės tikslumu. Tiesa, vokiečių aprašymas platesnis ir emocingesnis:

„05.30. Korpuso tankų avangardas iššygiavo į Radzechuvo rajoną ir šiauriau šio gyvenamojo punkto susidūrė su priešo, veikiančio remiant tankams, motorizuotųjų dalinių priešinimusi. Mūsų oro žvalgyba nustatė, kad šie junginiai iš Cholojuvo ir rajono į pietryčius nuo jo juda Radzechuvo kryptimi. Korpuso daliniai turėjo stoti į jų pirmąjį tankų mūšį. 15-asis tankų pulkas, išsidėstęs pradinėje pozicijoje apriečiamuoju manevru, traukia Radzechuvo link. Priešas, nepaisydamas savų nuostolių, atkakliai priešinasi ir kontratakuoja.

Apie 12.30 pirmasis tankų mūšis iš esmės baigtas, priešas, patyręs didelių nuostolių, nublokštas į pietus. Mūšio lauke liko apie 30 sunaikintų tankų, bet ir mūsų nuostoliai nemaži. Tačiau laimėto tankų mūšio rezultatai kariuomenei teikia pasitikėjimo ir stiprina kovinę dvasią..."

Toliau, birželio 23 d. pranešime apie rezultatus:

„...Kovos veiksmų patirtis:

1. Mūsų kariuomenei buvo netikėtas fanatiškas rusų tankistų priešinimasis. Mūsų tankai ir prieštankinės priemonės aiškiai pranašesnės už priešo lengvuosius tankus, tačiau šie paprastai atakuoja toliau, nepaisydami nuostolių. Net jei padėtis beviltiška, motoras ir vikšrai sudaužyti, rusų tankas šaudo toliau iki paskutinio sviedinio ar vėl kaunasi, praleidęs savo tankus. Beveik visi sudaužytų priešo tankų tankistai aptinkami sudaužytuose tankuose negyvi ar sudegę.[*]

2. Priešas naudoja greitus sunkiuosius tankus su 76,2 mm patranka (tai pirmojo susidūrimo su T-34 aprašymas – M.S.), *kurie puikiai kliudo taikinius ir dideliu nuotoliu. Šios mašinos* ***aiškiai pranašesnės už mūsų pačių tankus*** (paryškinta mano – M.S.). *37 mm kalibro prieštankinis pabūklas yra efektyvus tik mažais atstumais, o zenitinis 88 mm kalibro pabūklas taip pat yra visai bevertis iš didesnio negu vidutinio nuotolio.*" **[188]**

Naujojo, be to, ir „aiškiai pranašesnio" tipo tanko atsiradimas vokiečius vertė ne juokais nerimauti. Birželio 24 d. 1-osios tankų grupės užnugario skyrius siunčia apie tai „Pietų" armijų grupės užnugario skyriui specialų pranešimą. Šis dokumentas pirmiausia įsidėmėtinas tuo, kad jame atsiranda 11-osios tankų divizijos konkretus prarastų tankų skaičius mūšyje prie Radzechuvo:

„11-oji tankų divizija Stojanuvo–Radzechuvo rajone susikovė su rusų tankais ir buvo pamušti 35 rusų tankai, netekus 7 savų tankų. Tarp rusų tankų [pastebėta] *naujo tipo, anksčiau nežinomų... Parengti visa, kas būtina, kad būtų galima vilkti ir remontuoti.*" **[203]** Taigi 15-ojo mechanizuotojo korpuso 10-osios tankų divizijos mūšis su vokiečių 11-ąja tankų divizija prie Radzechuvo buvo. O dėl daugelį kartų anksčiau minėtos 4-ojo mechanizuotojo korpuso grupės, sudarytos iš dviejų tankų batalionų ir vieno motorizuotojo šaulių bataliono dalyvavimo mūšyje kyla klausimų. 32-osios tankų divizijos vado rugpjūčio pranešime jis aprašomas taip:

„Du tankų batalionai, veikdami išvien su motorizuotuoju šaulių batalionu, vadovaujami papulkininkio Lysenkos, nuo 7 iki 20 valandos kovėsi su priešo 65-uoju tankų batalionu ir 25-ąja prieštankinių pabūklų baterija Radzechuvo vakarinio pakraščio, Ganunino rajone, kur sulaikomuosiuose mūšiuose kovojo 10-oji tankų divizija. Buvo sunaikinta 18 priešo tankų, 5 prieštankiniai pabūklai, 10 kitų pabūklų ir būrys motorizuotųjų pėstininkų. Tankų grupė neteko 11 tankų." **[181]**

Suderinti tai su priešo dokumentais, be to, ir su sveiku protu yra sunku. 32-osios divizijos pranešime išvardyti Vermachto dalinių numeriai aiškiai išgalvoti ir absurdiški (PTG baterijos savo numerių neturėjo, o atskirų tankų batalionų su savais numeriais būta, bet ne 1-ojoje tankų grupėje). Nurodyta mūšio trukmė (nuo 7 iki 20 valandos) greičiausiai liudija tai, kad ataskaitos sudarytojas jokios konkrečios informacijos apie įvykį neturėjo.

---

* Norint adekvačiai įvertinti šiuos žodžius, reikia palyginti priešakinio būrio prarastų tankų skaičių (26 vien.) ir negrįžtamuosius žmonių nuostolius (39 žm.), o šie nuostoliai atitinka ne tik pamuštų tankų įgulų, bet ir šaulių bataliono kovotojų skaičių.

Prie Dubno degantis tankas *T-34*.

81-osios motorizuotosios divizijos KVŽ pažymėtas kitoks ir panašesnis į tiesą laikas:

„Birželio 23 d. 15.00 323-iojo motorizuotojo šaulių pulko 1-asis batalionas su 32-osios tankų divizijos dviem [tankų] *batalionais atakavo priešą Radzechuvo rajone. Priešas patyrė didelių nuostolių. 323-iojo pulko 1-asis batalionas neteko 13 žuvusių ir 18 sužeistų žmonių. 19.00 priešas apie brigados dydžio pėstininkų pajėgomis su tankais ir artilerija puolė batalioną. Batalionas atsitraukė prie Volia Cholojevskos linijos.“*

Vokiečių 48-ojo tankų korpuso KVŽ visai nėra jokios, net menkiausios užuominos apie kovos veiksmus birželio 23-iosios antroje dienos pusėje. Tačiau yra toks įrašas:

„18.30... Divizija [11-oji tankų] *užmezgė ryšį su 297-osios pėstininkų divizijos priešakiniais padaliniais* (48-ojo tankų korpuso kaimynė iš dešinės – M.S.), *žygiuojančiais iš Pavluvo pusės. Divizijos priešakiniai daliniai dar šiandien pasiekė Radzechuvą ir pakeitė 231-ąjį žvalgybos batalioną (11-osios tankų divizijos) ir 11-osios tankų divizijos 61-ojo prieštankinio bataliono kuopą, kurie ten buvo palikti apsaugai...“* **[188]**

Taigi pasibaigus mūšiui su 10-osios tankų divizijos priešakiniu būriu, vokiečių 11-oji tankų divizija paliko Radzechuve užkardą su minimaliomis pajėgomis: žvalgybos batalioną (t. y. sumažintą pėstininkų batalioną) ir prieštankinio bataliono vieną kuopą (12 „tarškynių“). Jei šią užkardą tikrai būtų atakavo 32-osios tankų divizijos du batalionai (apie 100 tankų, kurių dauguma – T-34)*, tai vokiečiai tokį nemenką įvykį būtų pastebėję, pajutę ir pažymėję dokumentuose. Pagaliau ir pati intonacija, su kuria nuoširdžiai žavimasi priešo drąsa, kaip vokiečių tankų korpuso KVŽ aprašant mūšį prie Radzechuvo, verčia manyti, kad priešas (t. y. Raudonosios armijos padaliniai) buvo silpnesnis – kažin, ar būtų taip žavėjęsi, jei juos būtų užgriuvę šimtai „trisdešimtketvirtukų“...

Greičiausiai 4-ojo mechanizuotojo korpuso kovinės grupės dalyvavimas mūšyje būtų tik toks, jog kažkuri (mažesnioji) mechanizuotojo korpuso dalis nužygiavo iki Radzechuvo ir vakarėjant buvo atakuota prie miesto prižygiavusio priešo pėstininkų („priešo, turinčio apie brigadą pėstininkų, su tankais ir artilerija“.) Po trumpo mūšio 4 MK padaliniai nusirito atgal – tuo viskas ir baigėsi.

* 32-osios tankų divizijos dviejuose tankų pulkuose buvo 173 tankai T-34 ir vos 5 tankai BT-7.

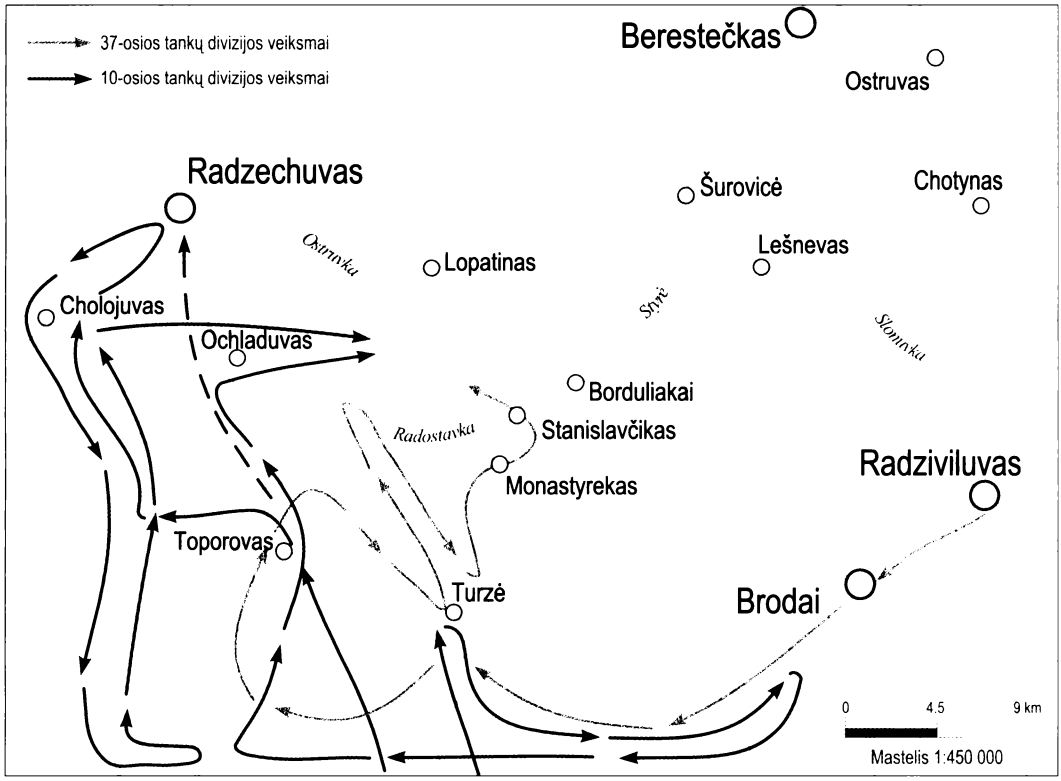

16 pav. 10-osios ir 37-osios tankų divizijų veiksmai.

Trumpai sakant, tuo ir baigėsi visas 15-ojo mechanizuotojo korpuso dalyvavimas „didžiuliame tankų mūšyje Vakarų Ukrainoje." Toliau prasidėjo kažkas unikalu net 1941 metams. Dvi korpuso tankų divizijos ištisas penkias ilgas dienas (birželio 23, 24, 25, 26, 27) mįslingais zigzagais klaidžiojo po mišką, tai priartėdamos prie Radzechuvo, tai nutoldamos (16 pav.). Iš pirmo žvilgsnio šio „puolimo" maršruto schema primena trejų metų vaiko, spalvotaisiais pieštukais išbraižiusio popierių, piešinį (penkiamečiai piešia jau gerokai suprantamiau). Daugelį kartų perskaitęs šių žygių aprašymus 15 MK vadovybės pranešimuose kruopštus skaitytojas gali įžvelgti ir labai abejotiną tų įvykių „logiką".

Kalbant visai trumpai, viskas vyko taip: 10-oji tankų divizija pasidalijo į dvi grupes, kurių branduolys buvo 20-asis ir 19-asis tankų pulkai. 19-asis netrukus įklimpo pelkėje prie Turzės ir išbuvo ten didesniąją dalį birželio 23-iosios, 20-asis pulkas vingiuotu maršrutu per Toporovą prisikapstė iki Cholojuvo m. ir neva (jokių užuominų apie tai priešo dokumentuose nėra) mėgino pulti Radzechuvo kryptimi. Kitą dieną vyriausioji vadovybė nusprendė atitraukti mechanizuotąjį korpusą į rytus, Brodų, Radziviluvo link, bet paskui sumanė kitaip ir įsakė grįžti atgal, prie Cholojuvo ir Ochladuvo. Paskui divizija kaupė jėgas pereiti į puolimą, vėliau mechanizuotasis korpusas gavo įsakymą atsitraukti net iki Založcų Novų (40 km piečiau Brodų), paskui persigalvota ir nuspręsta vėl pulti. Birželio 27-osios ankstų

rytą korpusas gavo įžymųjį Pietvakarių fronto „stop įsakymą“, kuris po poros valandų buvo atšauktas (apie tai detaliau bus kalbama vėliau) ir pakeistas įsakymu pulti Berestečko kryptimi. Tuo metu korpuso ir fronto įsakymų stumiama 37-oji tankų divizija daugelį kartų kėlėsi per Radostavkos upę įvairiose vietose, tai „puldama“, tai „pridengdama“ 10-ąją tankų diviziją, tai „atakuodama“ mitinius vokiečių tankus piečiau Toporuvo...

Priešas šiek tiek nustebęs sekė tuos keistus „tankų judesius,“ tiesa, nepamiršdamas pasiųsti nedidelių pėstininkų užkardų prie miško upelių palei Radzechuvo, Lopatino, Lešnevo liniją. Vermachto 48-ojo tankų korpuso kovos veiksmų žurnale skaitome:

„Birželio 24 d.

Apie 07.00 oro žvalgyba pirmąkart praneša apie didelį priešo tankų pajėgų susitelkimą piečiau kelio [Radzechuvas–Šurovicė], *kaip kontrpriemones 11-osios tankų divizijos vadovybė skiria vieną tankų kuopą* (įvertinkite mastą – M.S.) *priedangai piečiau Lopatino.*

...Per dieną mūsų oro žvalgyba daugelį kartų gavo žinių apie didelį tankų ir motozizuotųjų pajėgų telkimąsi piečiau Radzechuvo ir Lešnevo... Vakarop 57-oji pėstininkų divizija gavo telefonu nurodymą: birželio 25 d. įkandin 297-osios pėstininkų divizijos prisiimti užduotį pridengti korpuso pietinį sparną. Tam tikslui divizija turi dviem sustiprintais batalionais Lopatino ir Lešnevo rajone į pietus einančiuose keliuose sudaryti užkardas.

Birželio 25 d.

15.00. Sustiprinti 57-osios divizijos batalionai atvyko į Lopatiną ir Lešnevą. Žvalgyba nustatė priešą esant piečiau perkėlų... Korpuso dešiniajam sparnui grėsmė dar ne visai pašalinta. Priešas jau mėgina nedidelėmis pajėgomis smogti mažus smūgius, kurie buvo nesėkmingi dėl 57-osios pėstininkų divizijos veiksmų.“ **[188]**

Vokiečių pėstininkas apžiūri mūšio vietą. Prieš jį – liepsnojantis *BT-5* ir nukauto rusų tankisto kūnas.

„Maži smūgiai nedidelėmis pajėgomis," – matyt, tai susiję su 10-osios tankų divizijos dviem veiksmų epizodais. Divizijos vadovybės rugpjūčio pranešime jie aprašyti taip:

„Birželio 25 d. ... Priešintis dideliems priešo žvalgybos būriams 20-ojo tankų pulko vadams buvo skirta 15 tankų grupė, o paskui 20-ojo tankų pulko ir motorizuotojo šaulių pulko pajėgomis, remiant 10-ojo haubicų artilerijos pulko dviem baterijoms, įvykdyta kontrataka. Priešo prieštankinės gynybos gilumoje mūsų dalinius pasitiko itin smarki artilerijos ugnis. Pasirodžius mūsų tankams, priešo tankai (jokių vokiečių tankų Cholojuvo, Ochladuvo rajone jau seniai nebuvo, 11-oji tankų divizija iki to laiko užėmė Dubną, 16-oji tankų divizija žygiavo paskui ją, keldamasi per Styrę Šurovicės rajone – M.S.) *nestojo į mūšį ir atsitraukė už kalvų linijos, kur buvo priešo parengta stipri prieštankinė gynyba. Per mūšį, įtvirtintojo rajono vado apskaičiavimu, atakos rajone buvo aptikti 56 sutraiškyti ir pamušti prieštankiniai pabūklai ir 5 pamušti priešo tankai. Mūsų nuostoliai: 4 tankai KV, 7 tankai BT...*

Birželio 26 d. ... 19-asis tankų pulkas 10 valandą savo iniciatyva (taip tekste – M.S.) *pulko vadas papulkininkis Prolejevas atakavo priešą kalvų rajone į pietryčius nuo Radzechuvo. Denbin Ochladovskije* (gyvenvietė per 3 km šiauriau Ochladuvo – M.S.) *rajone pulką pasitiko organizuota prieštankinių pabūklų ugnis. Per ataką buvo sunaikinta apie 70 proc. prieštankinių pabūklų* (t. y. beveik visos vienos Vermachto pėstininkų divizijos prieštankinės priemonės – M.S.), *18 tankų* (???) *ir apie batalioną pėstininkų. Pulkas neteko 9 tankų KV ir 5 tankų BT-7... Po atskiros atakos pulkas atsitraukė į pradines pozicijas...*" **[199]**

Sakysim, kad skirtingai nei daug kas kita, pranešimai apie savas netektis nėra išmonė. Tokiu atveju, tvarkingai sudėdami pranešime pateiktus skaičius, sužinosime, kad 10-oji tankų divizija birželio 23–26 d. neteko mūšiuose: 13 tankų KV, 6 T-34, 32 BT, o iš viso 51 tanko. Užduotis pirmokėliui: kiek tankų liko divizijoje? Mechanizuotojo korpuso vadovybės atsakymas: 39 vienetai. „Baigiantis 1941-6-26, korpuso daliniai turėjo: 10-oji tankų divizija – 10 tankų KV, 5 T-34, 4 T-28, 20 BT-7." **[198]** Laikant pradiniu tą tankų skaičių, kuris pateiktas birželio (prieškariniame) žiniaraštyje, aiškiai matyti, jog nežinia kur dingo 244 tankai, įskaitant 40 KV ir 27 T-34.

Kovinių nuostolių (kaip ir kovinių susidūrimų su priešu) 37-oji divizija visai neturėjo. 26 tankai (1 KV, 15 BT-7 ir 10 T-26) buvo palikti prieškarinio dislokavimo vietoje, Kremeneco mieste. Iš jų vidutinio remonto reikėjo tik 8 BT. Kodėl palikti visi kiti, pranešime nerašoma. Bet nekibsime dėl smulkmenų, tuo labiau kad „tankų kritimas" 37-ojoje tankų divizijoje buvo labai jau kuklus: iki birželio 28-osios ryto divizijai priklausė net 211 tankų, įskaitant 26 T-34. **[200]** Be žinios dingo „tik" 75 vienetai. Suprantama, jau po pirmo mėginimo pereiti į ryžtingą puolimą (birželio 28 d.) „kritimas" labai padidėjo, bet apie tai kalbėsime kiek vėliau.

Tuo metu, kai nė viena prieštankinė artilerijos brigada Vermachto 48-ojo korpuso žygiavimo kelyje nepasirodė, o 15 MK blaškėsi po miškus ir pelkes, iš esmės vienintelis vokiečių tankistų priešas buvo sovietų aviacija. Net esant tokiam jos naudojimo intensyvumui (2–3 lėktuvų 1 išskridimas per dieną), galėjo būti laikomas Pietvakarių fronto KOP bombonešių

Sovietų sunkiojo tanko *KV-2* bokštelio liekanos. Ko gera, šį tanką iš vidaus susprogdino patys besitraukiantys raudonarmiečiai.

pulkų retu laimėjimu, smūgiai iš oro buvo labai juntami. Birželio 24 d. 11-osios tankų divizijos vadas pranešė korpuso štabui:

„Smūgiai iš oro viename žygio kelyje susitelkusiai ir judančiai per siaurą tarpą tankų divizijai, be gerokai sulėtėjusio žygiavimo, padarė ir didelių nuostolių. Divizijoje iki šiol užfiksuota 10 žuvusių ir 50 daugiausia sunkiai sužeistų žmonių. Be to, dar negalutiniais duomenimis, prarasta 16 mašinų, iš jų itin vertingos technikos priemonės, pavyzdžiui, sunkieji vilkikai... Aš primygtinai prašau, kad aukštesniosios instancijos pasirūpintų suteikti pakankamą naikintuvų priedangą...“ **[204]**

Prašymas nebuvo patenkintas. 48-ojo tankų korpuso KVŽ skaitome:

„Birželio 24 d.

08.00 11-oji tankų divizija praneša apie nuolatinius priešo aviacijos antskrydžius Šurovicės ir plento rajone. Nepaisant to, kad korpuso vadovybė ne kartą kreipėsi į tankų grupę dėl priedangos iš oro, šiam tikslui skiriamas ribotas naikintuvų skaičius...

Apie 10.00 61-asis motociklininkų batalionas išvyko iš Ostrovo rajono placdarmo, o 110-asis pėstininkų pulkas išvyko iš placdarmo rajono į Šurovicės rajoną. Jų judėjimą keliu smarkiai lėtina priešo aviacijos antskrydžiai...

Birželio 25 d.

Kaip korpuso vadovybė ir tikėjosi, rusų KOP, supratusios, kokia yra padėtis, nuo ankstaus ryto nuolat atakuoja toli nusidriekusius priekin korpuso dalinius. Mūsų puolimas dėl šių atakų vėl sulėtėjo...“

Beje, net šis „sulėtėjęs judėjimas“ vyko 20–25 km per dieną tempu. Birželio 25 d. 7.30 ryto 11-osios tankų divizijos priešakiniai padaliniai pasiekė Dubną, 11 valandą prasidėjo mūšis ir 14.10 gautas pranešimas, kad miestas užimtas. Tuo pačiu metu (birželio 25 d. 14.00) korpuso štabas persikėlė į Berestečką. 16-oji tankų divizija dar birželio 24-osios vakarą pasiekė Radzechuvą, kur buvo priversta sustoti dėl Šurovicės kryptimi užgrūsto kelio. Energingai įsikišus korpuso vadovybei, 11-osios tankų divizijos užnugario padaliniai buvo

Bėgdami raudonarmiečiai dažnai palikdavo mažai ar visai nesugadintą karo techniką, tik įvairuodavo į griovius ar pelkes.

nukreipti Stojanovo, Beresečko lauko keliu ir birželio 25 d. 19 val. 16-oji divizija jau buvo perkėlų per Styrės upę rajone prie Šurovicės. Birželio 25-osios ankstų rytą 16-osios divizijos avangarde žygiuojantis tankų pulkas pasiekė Berestečko, Kremeneco kelio ir pagrindinės magistralės (Brodų, Dubno plento) sankryžą.

Dubne vokiečiai paėmė ne tik kalnus paliktos ginkluotės (įskaitant ir 42 sunkiąsias, 210 mm kalibro patrankas), bet ir itin vertingų puolantiems motorizuotiesiems daliniams degalų: 5,2 tūkst. kubinių metrų benzino ir 420 kubinių metrų dyzelino. **[205]** Tų, kuriems „priklauso", Dubne, žinoma, būta. Bet sandėliai nesusprogdinti, nes iki paskutinės minutės iki atsitraukimo dirbo savo įprastinį darbą.

Didelis kalėjimas Dubne buvo pradėtas statyti 4-ojo dešimtmečio viduryje ir turėjo būti trečias pagal dydį Lenkijoje. Kalėjimas baigtas statyti jau po „išvaduojamojo žygio". Vykstant didžiuliams socialiniams bei politiniams pokyčiams, kalėjime vienu metu buvo laikoma nuo 1,5 iki 2 tūkst. kalinių, bet, artėjant birželio 22-ajai, į Sibirą išgabentas eilinis etapas ir kalėjimas beveik „ištuštėjo" – jame liko apie 400 nuteistų ir tardomų žmonių.

„06.24 10 val. ryto telefonu buvo pranešta, kad išgabenti kaliniams pagal kontrrevoliucinius straipsnius bus skirti vagonai. Tuo metu kalinių, nuteistųjų ir tardomųjų pagal kontrrevoliucinius straipsnius, buvo 320 žmonių. Vagonai jiems išgabenti atvyko birželio 24 d. 17.00. Tuo metu Dubno m. buvo priešo bombarduojamas ir apšaudomas iš artilerijos, taip pat, pasak įgulos viršininko, Dubną iš Verbos m. pusės puola 127 priešo tanketės...

Dėl padėties, kurioje reikėjo daryti skubius sprendimus dėl kalinių, aš susisiekiau telefonu su UNKVD Rovno srities viršininko pavaduotoju saugumo leitenantu drg. Klimovu, kuris tuo metu buvo partijos srities komitete. Drg. Klimovas nurodė telefonu, nesant galimybės numatytus kalinius evakuoti, juos sunaikinti, o kitus paleisti... 20.00 aš pradėjau vykdyti UNKVD

viršininko pavaduotojo nurodymus – naikinti konttrevoliucinių straipsnių kalinius, bet kai priešas užėmė Dubno stotį ir toliau puolė miestą, [aš sunaikinti] *visų numatytų kalinių neįstengiau, kamerose liko uždaryti apie 60–70 žmonių...*"

Matyt, ir pats Dubno kalėjimo viršininkas (kurio birželio 28 d. išsiųstas USSR NKVD kalėjimų valdybos viršininkui raportas cituotas anksčiau) nežinojo 1941 m. viso atliktų darbų masto, nes gyvųjų kalėjime buvo aptikta, bet kur kas mažiau.

„1941 m. liepos 27 d. buvo atlikta Dubno kalėjimo apžiūra. Iki to laiko kalėjimas buvo užimtas vietos gyventojų, kurių giminaičiai dar buvo kalėjimo patalpose. Kalėjimo kamerų, kuriose gulėjo sušaudytųjų kūnai, durys buvo taip pat gyventojų išlaužtos. Jų tikslas buvo išgabenti sušaudytų kalinių kūnus. Tai ir buvo padaryta naudojantis vežimais. Vaizdas, kuris atsivėrė įėjusiesiems į kalėjimo kazematus, atrodė siaubingas, jo tiesiog neįmanoma aprašyti. Visur gulėjo sušaudyti ir sudarkyti durtuvais lavonai... Kaip žiauriai daužyti, žaloti ir kitaip kankinti politiniai kaliniai, rodo radinys valant kalėjimo kameras bei išvežant kūnus: buvo aptikta visiškai nuluptos žmogaus rankos oda, kurioje vis tiek likę pirštų nagai. Taip pat rasta žmogaus pėda su vis dar nuo jos nukarusiomis odos draiskanomis...

Buvo nustatyta, jog kai kurie kaliniai (kitame dokumente minima, kad tai buvo 7 žmonės – M.S.) *įstengė likti nesušaudyti ar buvo tik sužeisti. Sužeistieji gydomi Dubno m. privačioje klinikoje. Jie, taip pat asmenys, kurie galėjo išsigelbėti pabėgdami, buvo apklausti ir papasakojo, jog sušaudymai vyko apie 10 valandą vakaro, antradienį, 1941 m. birželio 24 d. Išgyvenusieji galėjo išsigelbėti tik išlaužę kamerų duris ar šildymo radiatoriumi pramušę sienas... Tikriausiai dėl kilusio triukšmo kalėjimo prižiūrėtojai nusprendė pribaigti visus likusius, kas ir buvo padaryta birželio 25-ąją auštant...*" **[207]**

8-asis mechanizuotasis korpusas

Tuo metu, kai 15-ojo mechanizuotojo korpuso tankų divizijos mažais žingsneliais klaidžiojo po mišką Radzechuvo, Busko, Brodų „užburtame trikampyje" (tas trikampis nėra itin didelis, jo kraštinės 35–40 km), trečias iš eilės „tankų galiūnas" traukė į būsimųjų kautynių vietą plačiu zigzagu kaip didžiojo slalomo slidininkas.

Karo išvakarėse generolo leitenanto Riabyševo mechanizuotasis korpusas dislokuotas į pietvakarius nuo Lvovo, Drogobyčo, Stryjaus ruože. Strateginio išskleidimo plano 1941 m. balandžio ir gegužės variantų žemėlapiuose 8 MK „rombiukas" atsirado pačiame „Lvovo kyšulio" smaigalyje, o raudona rodyklė nuo jo tįsta Krokuvos pusėn. Tai pagrindinio smūgio kryptis. Apie vaidmenį, kurį teko suvaidinti mechanizuotajam korpusui būsimajame puolime, galima spręsti ir pagal vado laipsnį (generolas leitenantas – ir tai tuo metu, kai gretimai 5-ajai armijai vadovavo generolas majoras), ir pagal korpuso aprūpinimą kovine bei pagalbine technika.

8-asis MK pradėtas formuoti mechanizuotųjų korpusų „pirmojoje bangoje" (1940 m. liepą) iš 12-osios ir 15-osios tankų divizijos bei 7-osios motorizuotosios divizijos. Kaip ir

gretimame 4 MK, 1941 m. pavasarį vien iš šių divizijų (15-oji tankų divizija) perduota formuojamam 16 MK, o į 8 MK įjungta nauja 34-oji tankų divizija, sukurta 26-osios tankų brigados pagrindu.

Po tų rokiruočių korpuso pagrindinė smogiamoji jėga tapo „senoji" 12-oji tankų divizija. 1941 m. birželio 1 d. divizijai priklausė (skaičiuojant tik tvarkingus tankus) 58 KV, 98 T-34, 102 BT, 77 T-26 (įskaitant 16 liepsnosvaidžių) – iš viso 335 mūšiui parengti tankai. Pagal „naujųjų tipų" tankų skaičių 12-oji tankų divizija tarp Kijevo YKA tankų divizijų buvo trečioje vietoje. Pagal „naujųjų tipų" vilkikų skaičių (125 vienetai, iš jų 30 „Vorošilovecų") – pirmoje vietoje. Be to, divizija gavo 54 patrankomis ginkluotus šarvuotuosius automobilius BA-10, 20 lengvųjų BA-20, 933 sunkvežimius ir 26 lengvuosius automobilius (įskaitant prestižinius ZIS-101 ir „Mersedes"), 75 cisterninius automobilius.

Korpuso motorizuotoji divizija buvo suformuota 7-osios Frunzės divizijos pagrindu. 1941 m. birželio 1 d. divizijai priklausė 935 sunkvežimiai, 151 specialusis automobilis ir 136 motociklai. Divizijos tankų pulkas sukomplektuotas menkai, jam priklausė „vos" 83 tvarkingi tankai BT.* Tačiau žvalgybos batalionas gavo daugiau, nei pagal etatų sąrašą priklauso, plaukiamųjų tankų (28 vien.), iš jų 11 naujausiųjų T-40.

34-oji tankų divizija buvo ginkluota prasčiau negu visi kiti tankų junginiai, apie kuriuos kalbėta anksčiau. Jos pagrindinės ginkluotos technikos priemonės buvo tankai T-26, kurių tvarkingų turėta 241 (įskaitant 30 liepsnosvaidžių). Su tokia pačia ginkluote (45 mm patranka) ir tokiais pačiais prieškulkiniais šarvais kaip BT, tankas T-26 pastebimai atsiliko nuo jo greičiu ir judrumu. Iš naujųjų tankų buvo tik 8 sunkieji KV. Be to, divizija turėjo 26 tankus BT ir 48 penkiabokščius milžinus T-35. Per paradus Raudonojoje aikštėje ta pabaisa darė neišdildomą įspūdį publikai, bet apie jos kovinį potencialą sunku spręsti: itin pajėgus ginkluote (1 patranka – 76 mm, dvi – 45 mm kalibro kulkosvaidžiai) šis didelių gabaritų tankas su vien kulkų nepramušamais šarvais tapdavo priešo PTG „mokomuoju taikiniu". **[208]**

1941 m. birželio 3 d. 34-ojoje tankų divizijoje buvo vos 42 vilkikai ir 649 visų tipų automobiliai. Galima spėti, kad iki karo pradžios šie skaičiai šiek tiek padidėjo, nes dokumentuose pateiktas 8 MK bendras vilkikų ir autotransporto priemonių skaičius viršija jų, esančių trijose divizijose, skaičių maždaug 70 vilkikų ir 600 automobilių. Iš viso 8 MK iki karo pradžios buvo pajėgus smogiamasis junginys, turintis 32 tūkst. žmonių, 925 tankus ir šarvuotuosius automobilius, daugiau kaip 3,5 tūkst. vikšrinių vilkikų ir ratinių mašinų.**

Kaip ir daugeliu panašių atvejų, mechanizuotojo korpuso ir jo divizijų archyviniai fondai nominaliai yra, bet iš esmės jie tušti. Korpuso štabo operatyvinio skyriaus dokumentai (CAMO, f. 3438, ap. 1057) prasideda nuo 1941 m. birželio, o iki to meto iš korpuso maža

* 1941 m. liepą maždaug tokį patį skaičių tvarkingų tankų turėjo ir daugelį kartų anksčiau minėta Vermachto 11-oji tankų divizija.

** Anksčiau nurodyta trijų divizijų aritmetinė tankų suma yra 741. Visuose kituose šaltiniuose pateikiami kur kas didesni skaičiai – nuo 850 iki 930. Tai paaiškinama tuo, jog šioje knygoje į „tankų" skyrių neįtrauktos plaukiamosios ir kitos tanketės su kulkosvaidžiais, neįskaitomi taip pat daug įvairių tipų netvarkingų tankų.

Sunkusis 50 tonų sveriantis penkių bokštų *T-35* atrodė išties grėsmingai, tačiau dėl menko manevringumo mūšio lauke tapdavo puikiu taikiniu. Jo įgula – net vienuolika žmonių.

kas beliko. 7-osios motorizuotosios divizijos archyvo fonde (CAMO, f. 1057) yra keletas dokumentų iki birželio 22 d. – ir daugiau nieko. 12-osios tankų divizijos fonde (CAMO, f. 3012) operatyvinių dokumentų apskritai nėra. Tačiau pirminių dokumentų stoką iš dalies atsveria daug korpuso ir jo divizijų pranešimų bei ataskaitų apie kovos veiksmus 1941 m. liepą–rugpjūtį bei aukštesniųjų štabų archyviniuose fonduose. Yra taip pat tikrai unikalus dokumentas – 34-osios tankų divizijos kovos veiksmų žurnalas, sudarytas, kaip galima manyti, su minimaliu aprašomųjų įvykių pateikimo vėlavimu (įrašas smalkos antspaude skelbia: „perskait., antspauduotas 1941-7-2“, o tai leidžia gana patikimai rekonstruoti trumpą ir tragišką šio junginio istoriją.

Karo išvakarėse 8-asis mechanizuotasis korpusas priklausė 26-ajai armijai. Šią aplinkybę tiesiogiai patvirtina visi žinomi dokumentai, tačiau 34-oji tankų divizija 1941 m. aušrą pasitiko Grudek Jagielonske, t. y. gretimos, 6-osios, armijos ruože, prie Lvovo, Peremyšlio plento. Kaip ir kodėl ji ten pakliuvo, jokių paaiškinimų kol kas rasti nepavyko. 12-oji tankų divizija buvo dislokuota Stryjaus mieste, 7-oji motorizuotoji – Drogobyče. Sprendžiant pagal 8 MK vado liepos pranešimą, korpuso daliniai buvo prikelti paskelbus kovinį aliarmą birželio 22-ąją 5.40. **[209]** Tiesa, 12-osios tankų divizijos KVŽ nurodytas kitoks laikas – birželio 22-osios 2 valanda nakties. **[210]** Vadai atplėšė „raudonuosius paketus“ su 1941 m. gegužės 17 d. 26-osios armijos karo tarybos įsakymu, pagal kurį 8-ojo mechanizuotojo korpuso junginiai turėjo susitelkti į šiaurės vakarus nuo Samboro m. (17 pav., p. 220).

Korpusas aiškiai pajudėjo į sienos „kyšulio“ smaigalį, nuo kurio pagal prieškarinius planus jam reikėjo pulti vakarų kryptimi. Tačiau, kaip pokario atsiminimuose rašo 8 MK vado

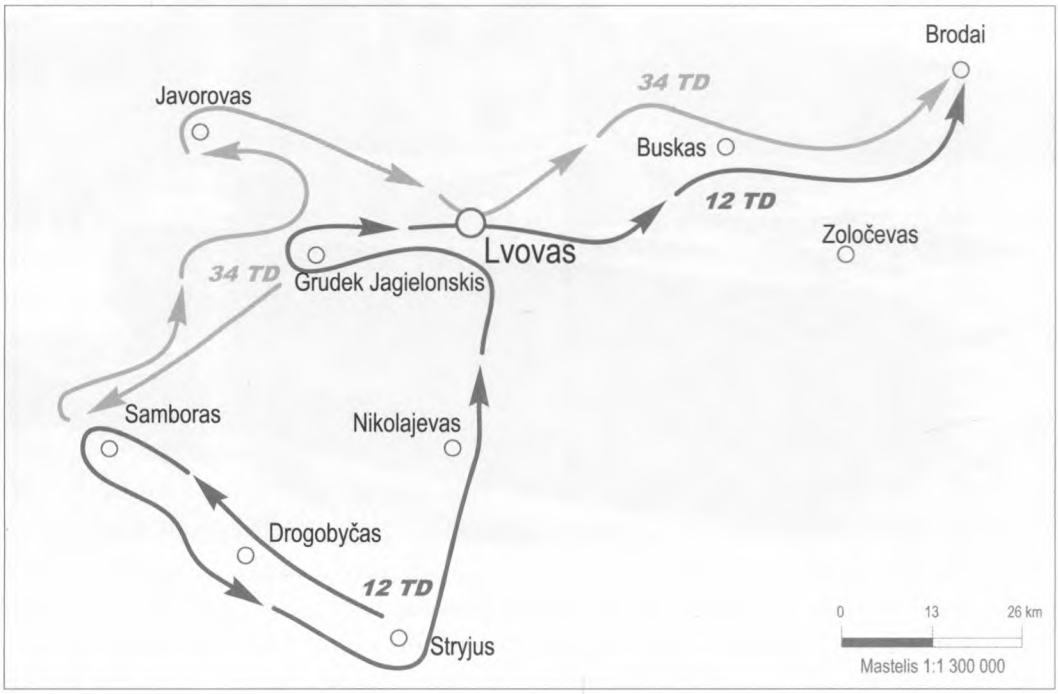

17 pav. 8-ojo mechanizuotojo korpuso tankų junginių pasistūmėjimo maršrutai.

pavaduotojas brigados komisaras (vėliau generolas) N. Popelis, „priešas, netikėtu smūgiu pradėjęs karą, diktavo mums savo valią, griovė mūsų planus". [**211**] Pietvakarių fronto vadovybė taip ir nesiryžo pradėti puolimo nei į vakarus, Krokuvos kryptimi, nei į šiaurę, Liublino link. Birželio 22-osios vakarop, už 20–40 (iki to meto dar ne visi mechanizuotojo korpuso daliniai suspėjo pasiekti Samborą) 8 MK vadas gavo Pietvakarių fronto vado įsakymą sparčiuoju žygiu naktį iki birželio 23-iosios ryto pasiekti Vinikų, Kurovicų rajoną (ryčiau Lvovo) ir būti „pasirengęs kontratakuoti priešo motomechanizuotuosius dalinius Sokalio rajone." [**212**] Turbūt siekdamos nesudaryti stabdančios judėjimą grūsties kelyje Samboras–Lvovas tankų divizijos (šimtai tankų, tūkstančiai mašinų, vilkikų ir motociklų) patraukė atgal skirtingais keliais, pavyzdžiui, 12-oji tankų divizija gavo įsakymą grįžti „kaip atvykusi", t. y. per Stryjų, Nikolajevą Lvovo ir Kurovicų kryptimi.

Fronto įsakyme buvo viena, bet ypatinga neapdairumo klaida – mechanizuotasis korpusas buvo perduodamas 6-osios armijos operatyviniam pavaldumui.

Armijos vadas Muzyčenka, suprantama, tuoj ėmėsi darbo. Kaip savo pranešime tikina 8 MK vadas Riabyševas, birželio 23-iosios rytą gautas žodžiu 6-osios armijos vado įsakymas pasukti korpusą ir jį sutelkti Javorovo, Grudek Jagielonskio rajone." [**209**] Keista, bet Riabyševas ėmė vykdyti „žodinį įsakymą", prieštaraujantį fronto vadovybės raštu duotam įsakymui, ir daugelį kilometrų nusidriekusios griausmingai ūžiančios tankų kolonos nušliaužė į vakarus.

Trumpai sakant, visos šliaužė į skirtingas puses, nes kariuomenė nespėjo reaguoti į besikeičiančias viršininkų komandas, o iki Kurovicų niekas dar nespėjo nužygiuoti (12-oji tankų divizija įsakymą gavo būdama Nikolajevo miesto rajone).

Ilgai savivaldžiauti 6-osios armijos vadui nebuvo leista ir jau 15.20 (bent jau toks laikas nurodytas dokumente) jis pasirašė priešingo turinio įsakymą: „*8-ojo mechanizuotojo korpuso vadui. Sustabdyti dalinius ir pasukti maršrutu Krasne* (gyvenvietė per 6 km piečiau Busko – M.S.*), Brodai... Susisiekti su 15-ojo mechanizuotojo korpuso vadu ir bendrais veiksmais sunaikinti priešo tankų grupę Dubno ruože.*“ **[213]** Keista, bet vykdyti įsakymą, pasirašytą 15.20, mechanizuotasis korpusas pradėjo tik birželio 24-osios 6 valandą ryto (kaip rašo savo pranešime Riabyševas) ar 3.30, kaip įrašyta 34-osios tankų divizijos KVŽ. **[214]** Kaip ten būtų, bet iki birželio 24-osios vidurdienio 8-asis mechanizuotasis korpusas virto per dešimtis kilometrų chaotiškai išsibarsčiusiomis grupėmis žmonių, tankų ir automobilių. Kai kurios iš jų atkakliai judėjo, o kai kurios jau sustojo, nes vairuotojai trečią parą buvo nemiegoję.

Siaurose Lvovo gatvėse 8-ojo mechanizuotojo korpuso daliniai, kurie žygiavo Busko, Brodų kryptimi, kaktomuša susidūrė su 4-ojo mechanizuotojo korpuso 32-osios tankų divizijos kovos mašinomis, grįžtančiomis po neįvykusio mūšio prie Bugo Kamenkos, Javorovo plente. Visa ta beprotybė baigėsi tik birželio 25-ąją vakarop, kai 8-ojo mechanizuotojo korpuso tankų divizijų kolonos pasiekė Brodus. Nors atstumas nuo Stryjaus iki Brodų ne didesnis kaip 140 km tiesia linija, 8-ojo tankų korpuso tankai nuriedėjo 350–400 km.* To meto mašinoms per 5 dienas nuvažiuoti 400 km – puikus rezultatas. Tik klausimas, kokia kaina jis pasiektas.

Viename iš straipsnių, parašytų dešimtims metų praėjus po karo, generolas Riabyševas švystelėjo frazę: „*Per beveik 500 km žygį korpusas dėl priešo aviacijos smūgių ir techninių priežasčių neteko apie pusės pasenusių konstrukcijų tankų.*“ Tai gera, „teisinga“, „reikalinga“ frazė ir ji gyvavo ilgai. Perrašant ir cituojant ši frazė buvo daugelį kartų tolulinama. Iš pradžių pašalinti nereikalingi žodžiai „pasenusių konstrukcijų,“ taigi išėjo, kad 8 MK neteko žygyje pusės visų tankų. Paskui pamirštas korpuso numeris ir, kas yra daug svarbiau, jo atliktas unikalaus nuotolio žygis prieš mūšį. Dabar jau „Pietvakarių fronto mechanizuotieji korpusai (daugiskaita) karo pirmosiomis dienomis žygyje neteko pusės tankų.“ Tokio pavidalo frazė patenkino visus, nes pateikė trokštamą „objektyvų paaiškinimą“, dėl kokių priežasčių dingo daugiatūkstantinė tankų orda – visa technika, girdi, pagedo, ne tankai, o „karstai“, beviltiškai pasenęs šlamštas...

Dokumentuose aptinkami visiškai kitokie skaičiai. 34-osios tankų divizijos kovos veiksmų žurnale yra du kartus paminima žygyje atsilikusi technika.

„*Birželio 24 d.*

---

* Lengva ranka Riabyševas paleido į viešumą 500 km skaičių, kuris, pakartotas šimtuose knygų ir straipsnių. Jei jis maždaug ir būtų panašus į tiesą, tai nebent kalbant apie teorinį maršrutą, kuriuo daliniams tektų nužygiuoti į sutelkimo rajoną vykdant visus nuolat besikeičiančius įsakymus. O iš tiesų kiekvienąkart naujas įsakymas buvo gaunamas prieš įvykdant ankstesnįjį.

Grodeke paliktas sovietų tankas *T-35*. Prieš palikdama įgula iš dalies išmontavo jo ginkluotę.

Iki divizijos išvykimo iš Javorovo miško, Grudeko Jagielonskio rajono atsiliko 45 ratinės mašinos, 29 T-26, 17 T-35 ir 6 BT. Iki 18.00 Busko, Krasne, Kozluvo rajone mašinos pripildytos degalų ir rinkosi atsilikusios. 18.00 divizija pradėjo žygiuoti toliau... Birželio 26 d. Atsiliko 10 T-35, 15 T-26, atsiliko 18 ratinių mašinų." **[214]**

Laikinai atsilikę žygyje ir „negrįžtamai prarastieji" – tai visiškai skirtingos sąvokos, bet net pamiršdami tai, mes matome „netekčių" tik šeštadalį, o visai ne pusę bendro tankų skaičiaus.

Dėl „visam laikui atsilikusiųjų" galima pasakyti, kad 1941 m. rugpjūčio 2 d. pasirašytas „Pranešimas apie 34-osios tankų divizijos kovos veiksmus" iš dalies gali padėti įsivaizduoti (vargu ar po to, kas nutiko šiai divizijai, galėjo likti jos tikslių ataskaitų) jų skaičių: „Atsiliko 7 BT, 3 T-26, 2 BA-10 ir 3 BA-20." **[215]** Iš viso 10 lengvųjų tankų. Mažiau nei 4 proc. pradinio skaičiaus. Tiesa, į tą skaičių nepateko po 50 tonų sveriantys T-35. Šios pabaisos ir nebuvo sukurtos spartiesiems žygiams, o, mėginant jas vaikyti kaip motociklus, rezultatas išėjo toks, kokio ir reikėjo tikėtis: *„38 tankai T-35, judėdami iš Grudeko Jagielonskio į vakarus, Peremyšlio kryptimi, ir iš ten į šiaurės rytus, Dubno link, dažniausiai atsilikdavo, be to, apie 10 tankų atsiliko, nes prasmegdavo riedėdami per tiltus, o kiti nepasiekė Dubno dėl techninių priežasčių."**

12-osios tankų divizijos kovos veiksmų žurnale (sprendžiant pagal intonaciją bei turinį, sudarytame atgaline data) birželio 24 d. įrašyta: *„Dėl nuolatinio judėjimo atsilikusios mašinos savo kolonų pavyti negalėjo ir jų skaičius vis didėjo. Per nurodytą laiko tarpą dėl avarijų ir bombardavimų divizija neteko: tankų KV – 2 vien., ChT-133 (tanko T-26 liepsnosvaidis*

* Tačiau yra dokumentas, kuriame nurodytos kiekvieno iš 47 prarastų tankų T-35 priežastys. Iš jo matyti, kad 6 tankai pamušti kautynėse prie Verbos ir Ptičjės, t. y. iki Dubno priemiesčių jie neabejotinai nuriedėjo. Dar 12 sugedo ir palikti liepą, jau traukiantis nuo Brodų–Dubno ribos Zoločevo, Tarnopolio kryptimi. 29 tankai iš tikrųjų „iki Dubno rajono neprisikapstė". Iš jų 12 prarasti žygyje sugedus pavarų dėžėms ir transmisijai („sudegė frikcionas"), o tai gali būti susiję su technikos dilimu, lygiai kaip ir su nemokšiškais (ar tyčiniais) mechaniko vairuotojo veiksmais.

variantas) – 2 vien., BT-7 – 1, T-34 – 3, sunkvežimių – apie 20 vien." Iš viso – 8 tankų. Tai neviršija galimo netikslumo apskaičiuojant pradinį divizijos tankų skaičių. KVŽ pabaigoje, skyriuje „Išvados" sudarytojas vėl grįžta prie žygiuojant patirtų nuostolių: „*Per pirmąją karo dieną išėjo iš rikiuotės apie 12 KV dėl atsarginių dalių stokos, veikdami be apžiūrų.*" **[210]**

Kodėl 2 virto 12 ir kaip tai susiję su tuo, jog „išvados" rašytos rugpjūtį, kai reikėjo paaiškinti didžiulius divizijos nuostolius, atsakymo nėra. Bet kokiu atveju **nieko panašu į „pusės visų tankų netektį" tikruose dokumentuose nėra.**

Pietvakarių fronto vadovybės kovinis įsakymas Nr. 0015 kėlė užduotį iš Brodų rajono smogti smūgį trijų (4-ojo, 8-ojo ir 15-ojo) mechanizuotųjų korpusų pajėgomis, sutriuškinti frontą pralaužusią priešo motorizuotąją grupuotę ir pasiekti Voinicos, Miliatino, Sokalio rajoną. **[216]** Vartojant geografinius terminus, tai reiškia puolimą šiaurės vakarų kryptimi iki 80–90 km į gylį. Puolimą buvo įsakyta pradėti „birželio 25 d. lygiai 7.00", bet kai 6-osios armijos vadas Muzyčenka 4 MK „išsiverkė sau", 15-asis mechanizuotasis korpusas toliau blaškėsi po mišką neišlįsdamas iš jo, o 8-asis mechanizuotasis korpusas birželio 25-osios rytą žygiavo iš Busko į Brodus, tad įsakymą vykdyti nebuvo kam.

Birželio 25-osios vakarą (22.30) fronto štabe pasirašytas įsakymas Nr. 0016, bet užduotis liko nepakitusi, priešo pajėgos, kaip ir anksčiau, vadintos „Radzechuvo grupuote" (nors iki to meto vokiečių 11-oji tankų divizija jau užėmė Dubną ir rengėsi pulti Ostrogą, Šepetovką), o atakos laikas buvo perkeltas į birželio 26-osios 9 valandą ryto. Iš 4-ojo mechanizuotojo korpuso junginių kontrsmūgyje turėjo dalyvauti tik 8-oji tankų divizija. **[217]** Ši divizija tuo metu kovėsi su vokiečių pėstininkais Javorovo, Magerovo rajone ir dar net nebuvo pajudėjusi Brodų link. 15-asis mechanizuotasis korpusas aiškiai nenorėjo išlįsti iš miško. Taigi trijų mechanizuotųjų korpusų triuškinamasis smūgis virto tik vieno 8-ojo mechanizuotojo korpuso puolimu.

Mechanizuotasis korpusas turi tris divizijas. Puolime dalyvavo dvi (12-oji ir 34-oji tankų divizijos). Ką birželio 26 d. veikė 7-oji Frunzės motorizuotoji divizija, sunku suprasti. 8 MK vado parašyta štai kas: „*7-oji motorizuotoji šaulių divizija 13 valandą atakavo priešą Borduliakų, Stanislavčiko, Monastyreko ruože, bet šiame mūšyje ypatingų laimėjimų neturėjo ir liko tame pačiame ruože iki sutemų.*" **[209]** Borduliakai, Stanislavčikas, Monastyrekas – tai gyvenvietės prie Styrės upės, kurios vakariniame krante blaškėsi 15 MK 37-oji tankų divizija. Kas ten ką atakavo? Dėl visa ko rekomenduoju skaitytojui prisiminti, kiek Pietvakarių fronto tankų junginiai turėjo radijo stočių, be to, per Styrės upę jos aukštupyje buvo galima paprasčiausiai susišūkauti ar laidyti popierinius „balandžius" su rašteliais...

Svarbiausia šioje mįslingoje istorijoje yra tai, kad Brodų rajone esant dviem (7-ajai ir 12-ajai) motorizuotųjų šaulių divizijoms (taigi iš viso 4 pulkai, 12 batalionų pėstininkų), 8 MK tankų divizijos pradėjo forsuoti pelkėtą Slonuvkos ir Sytenkos upelių lanką be deramos

18 pav. Kovos veiksmai birželio pabaigoje netoli Dubno.

pėstininkų paramos (18 pav.) 12-osios tankų divizijos KVŽ skyriuje „Išvados" visai savikritiškai sakoma:

„Manau, kad naudoti tankus mūšyje prie Lešnevo, Kursuvo, 241,0 aukšt. yra visiškai neteisinga, nes priešais diviziją buvo upelis, kurį galėjo įveikti pėstininkai, o paskui buvo galima perkelti tankus. Antra. Nuo tankų naudojimo pradžios buvo užlaipintas vienas batalionas (divizijos savame motorizuotajame šaulių pulke tokių batalionų buvo trys – M.S.) *pėstininkų ant tankų. Batalionas ilgai stovėjo prie upės negalėdamas persikelti, apšaudomas iš artilerijos ir minosvaidžių. Tankai stovėjo taip glaudžiai, jog kai kurie kabinosi vienas su kitu vikšrais. Pagaliau priešo buvo taip mažai, kad naudoti visą diviziją neatsirado reikalo."* [**210**]

Nedažnai kariniuose dokumentuose galima aptikti tokius žodžius („priešo buvo taip mažai"), bet šiuo atveju jie dvigubai teisingi. Pirma, perkėlas prie Lešnevo dengė vienas sustiprintas Vermachto pėstininkų batalionas, tad tankų divizija jam sutriuškinti – tai iš tiesų pernelyg daug. Kita vertus, miškingoje bei pelkėtoje vietoje, kur, šliaužiant siaurais šunkeliais, išskleisti daugybę tankų kovos rikiuote sunku (ar visai neįmanoma), beprasmiška sugrūsti juos taip, „kad kai kurie kabinosi vienas su kitu vikšrais". Trečia, ir tai visų svarbiausia, jokia „divizija" prieš vokiečių pėstininkų batalioną nebuvo panaudota. Iš tikrųjų birželio 26 d. mūšyje dalyvavo 12-osios tankų divizijos tankų grupė, mažiau nei du batalionai:

Vokiečių artileristai pasirengę atremti priešo ataką.

„Birželio 26 d. Rytą 12-oji tankų divizijos tankų grupė pradėjo pulti priešą, turintį mažiau nei batalioną pajėgų, kuris gynėsi Slonuvkos upės linijoje. Iki to meto abiejuose pulkuose buvo ne daugiau kaip 75 tankų (??? žr. anksčiau pateiktus netekčių žygiuojant skaičius – M.S.), *bet ir šis skaičius negalėjo būti deramai panaudotas pelkėtoje vietovėje. Kovos veiksmai dėl Lešnevo, Kursuvo, 241,0 aukštumos prasidėjo visai sėkmingai ir iki 14.00 šeši tankai pasiekė 241 aukštumą* (4,5 km šiauriau Lešnevo, ši kalva 30–40 m aukštesnė už aplinkinę vietovę – M.S.) *ir pėstininkai, forsavę upę, priartėjo prie Lešnevo m., kuris buvo padegtas mūsų artilerijos... Divizijos puolimo rajone veikė priešo 92-asis pėstininkų pulkas, sustiprintas vienu PTG divizionu, sunkiųjų minosvaidžių baterija ir artilerijos baterija. Mūšyje mūsų daliniai neteko: 5 tankų KV, 18 tankų T-34, 10 BT-7".* **[210]** Pažymėsime, kad korpuso vado pranešime triskart (!) mažesni tankų netekčių skaičiai: *„Šiame mūšyje 12-oji tankų divizija patyrė didelių karinio personalo ir materialinių išteklių nuostolių: 8 tankai pamušti mūšyje, 2 tankai nuklimpo* (taip tekste – M.S.) *pelkėje."* **[209]**

34-oji tankų divizija, susitelkusi rajone vakariau Srebno, puldama per Sytenkos upę, turėjo pridengti pagrindinės korpuso grupuotės dešinįjį sparną. Divizijos KVŽ birželio 26 d. įvykiai aprašyti labai trumpai ir šykščiai:

„Kaudamiesi miškuose šiauriau Sytenkos upės tankų pulkai dėl smarkios artilerijos ugnies negalėjo pasistūmėti. Per mūšius patirta nuostolių: daugiau kaip 31 T-26, 5 BT, 3 šarvuotieji automobiliai.

Trofėjai – sunaikintas 137-ojo desanto būrio štabas, paimta apie 30 belaisvių, iš jų 3 karininkai, sunaikinta 17 ratinių mašinų, apie 150 dviračių, 35 motociklai, 2 tanketės, o Kruneco rajone sunaikinti 4 tankai, 2 prieštankiniai pabūklai. Priešas neteko apie 250 žuvusių ir sužeistų žmonių.*

Veikiantis su kuopa Sovietų Sąjungos didvyris Frolovas dingo be žinios.“ **[214]**

Rugpjūčio pranešime apie 34-osios tankų divizijos kovos veiksmus pateiktas labai kritiškas operacijos sumanymo įvertinimas:

*„Taip pat kelia abejonių ir 34-osios tankų divizijos panaudojimas, kai buvo 8 MK vado įsakymas veikti miške šiauriau Radziviluvo, esant vandens kliūtims (Slonuvkos ir Sytenkos upės), taip pat užpelkėjusių vietų, o tai varžė divizijos manevravimo veiksmus ir divizija, susidūrusi su stipriu priešo artilerijos ir minosvaidžių daliniu, neteko daugiau kaip 30 tankų. 34-osios tankų divizijos vadas pulkininkas Vasiljevas siūlė nelįsti į miškus ir nesibrauti per vandens kliūtis, o veikti Brodų ruože naikinant iš Brodų į Radziviluvą judančius priešo tankus.“*** **[215]**

Ir vis tiek net šitaip organizuotas ir atliktas smūgis smarkiai apardė Vermachto 48-ojo tankų korpuso gynybą:

„Birželio 26 d. 09.00. Iš 57-osios pėstininkų divizijos gautas pranešimas, kad piečiau Lešnevo prasidėjo priešo tankų pajėgų konstrsmūgis, kurio seniai tikėtasi. Didelė dalis 57-osios pėstininkų divizijos yra Lopatino rajone (t. y. rengiasi galimai prasidėsiantiems sovietų 15-ojo mechanizuotojo korpuso veiksmams – M.S.) *ir jie negali būti pasitelkti atremti šį kontrsmūgį... Padėtis prie Lešnevo darosi kritinė. Sustiprintas 179-ojo pėstininkų pulko 1-asis batalionas tvirtai priešinosi ir patyrė didelių nuostolių. Nepaisant mūsų kariuomenės priešinimosi, rusams dėl artilerijos ir tankų smarkios paramos pavyko prasiveržti per upę ir apriesti gyvenvietę iš abiejų sparnų. Dėl priešo nenutrūkstamo apšaudymo nepavyko suprogdinti tilto piečiau Lešnevo. Priešo atskiri tankų daliniai prasiveržė į Mytnicos kolonijos rajoną* (gyvenvietė per 5 km piečiau Berestečko – M.S.) *ir pasiekė Styrės upę rajone vakariau Berestečko* (keista, bet nė vienas iš prieinamų sovietų dokumentų nekalba apie tokį gilų pasistūmėjimą – M.S.).

Mūsų pėstininkų ir artilerijos daliniai rajone šiauriau Lešnevo, vietomis priešo spaudžiami, pradėjo trauktis. Tik dėl rusų atakos neorganizuotumo ir, įsikišus pačiam 57-osios pėstininkų divizijos vadui, pavyko sustabdyti tolesnį padėties prastėjimą. Korpuso vadovybės įsakymu sustiprinto 199-ojo pėstininkų pulko, kuris žygiuoja į Sitno rajoną vykdyti sparnų pridengimo užduoties, daliniai apgręžti [atgal, į Lešnevą] *turint tikslą atblokšti prasiveržusį priešą.*

* Jokių „desanto būrių“, aišku, nebūta, bet Vermachto 57-ojoje divizijoje buvo keturi padaliniai su numeriu 137 – ryšių batalionas, pionierių batalionas, žvalgybos batalionas ir prieštankinis batalionas.

** Paskutinis sakinys atrodo gana neaiškus. Galbūt turėta galvoje štai kas: iš Brodų rajono, puolant išilgai pagrindinio kelio (Brodų, Radziviluvo, Dubno plento) atakuoti priešo tankus (iš tikrųjų tai buvo Vermachto 16-osios tankų divizijos tankų pulkas), riedančius Kozino, Kremeneco keliu.

12.10. Deja, situacija verčia priešo atakoms atremti panaudoti ir 16-ąją tankų diviziją. Divizija gavo įsakymą mesti į mūšį visas turimas pajėgas sektoriuje, kuriame prasiveržė priešas. Korpuso vadovybė mėgina pasitelkti visus prieinamus prieštankinius dalinius. Pagal sausumos kariuomenės skubios pagalbos prašymus Liuftvafė nuolat vykdo antskrydžius prieš dideles priešo grupes, pastebėtas abiejose kelio pusėse Brodų, Lešnevo rajone.

14.00. 16-osios tankų divizijos priešakiniai daliniai kaunasi Kremeneco rajone tuo metu, kai divizijos motorizuotoji pėstininkų brigada, Lešnevo rajone vykstant priešo prasiveržimui, atkirsta nuo kitų pajėgų, dar yra Styrės upės vakariniame krante.*

Situacija rajone piečiau Berestečko tebėra kritinė ir vakare. Naudodamas tankus priešas puola iš miškingos vietovės šiaurės vakarų pusėje nuo Lešnevo per Redkuvą Ostruvo kryptimi (tai 34-osios tankų divizijos puolimas – M.S.). *Vakare jam pavyko laikinai perkirsti kelią Ostruvo rajone* (ir šis laimėjimas nepaminėtas 34-osios tankų divizijos KVŽ – M.S.).

18.00 korpuso vadovybė dėl susidariusios padėties įsakė pasirengti susprogdinti tiltus per Styrės upę (unikalus 1941 m. birželio įrašas, liudijantis, jog Vermachto vadovybė neatmetė operatyvinio masto atsitraukimo galimybės – M.S.). *Tada, kai buvo mesti į mūšį visi Berestečko pietiniame pakraštyje buvę prieštankiniai daliniai, į Ostruvą prasiveržę rusų tankai buvo nublokšti atgal, padaryta jiems didelių nuostolių...*" **[188]**

Pirmąkart nuo karo pradžios vokiečių kariuomenei „Pietų" armijų grupės puolimo ruože susidarė tikrai kritinė situacija. Tuo labiau įsidėmėtina Vermachto vadų reakcija į šią situaciją:

„*20.30. Kadangi rusų tankai priartėjo per 6 km iki korpuso vadavietės, taip pat dėl nuolatinių priešo aviacijos antskrydžių, kai tapo neįmanoma tvarkingai dirbti, valdymas buvo perkeltas į atsarginę vadavietę, esančią sodyboje* ***už 2 km į šiaurės vakarus nuo Berestečko*** (paryškinta mano – M.S.).

Situacijos įvertinimas: Veiksnių, dėl kurių tektų nukrypti nuo pirminio plano, kol kas nematyti (rusų tankai už 8 km nuo korpuso štabo – ne dingstis keisti puolimo planus). *Į divizijos štabus išsiųstos radiogramos su nurodymais birželio 27 d. Bendro įsakymo korpusui nebus. 57-oji pėstininkų divizija turi atkovoti upės netoli Lešnevo ruožą. Jei priešas pamėgins kontratakuoti, imtis visų priemonių atmušti šioms atakoms. Užduotys 11-ajai tankų divizijai tos pačios kaip ir birželio 26 d. – puolimas per Ostrogą Šepetovkos kryptimi* (t. y. per 100–130 km į rytus nuo Berestečko) – M.S.)...

Kovos veiksmų patirtis:

Nors rusai smogė į labai pažeidžiamą vietą korpuso sparne, jie neįstengė pasinaudoti savo pavykusia ataka prie Lešnevo. Pralaužos ruožo gilumoje nematyti kokio planingo vadovavimo kautynėms. Priešas smogiamąjį kumštį išsklaido į atskiras nedidelių tankų grupių (ar net atskirų mašinų), kurių beveik niekada nelydi pėstininkai, atakas, nesusijusias nei pagal laiką, nei pagal vietas. Kaip tik dėl to pajėgų išsklaidymo mūsų santykinai mažoms prieštankinių

* Vermachto tankų divizija buvo sudaryta iš dviejų brigadų: viena tankų (kurioje po 1940 m. reorganizavimo liko vos vienas tankų pulkas), kita – motorizuotoji pėstininkų brigada, kurios pagrindas sudarytas iš dviejų pėstininkų pulkų.

priemonių pajėgoms pavyko nublokšti priešo tankų dalinius ir sunaikinti daug rusų tankų..." **[188]**

Vokiečiai, rašydami apie tai kovos veiksmų žurnale, dar nežinojo, kaip labai jiems pasisekė – 12-osios tankų divizijos (8 MK svarbiausios smogiamosios jėgos) vadovybė apibūdino priešo aviacijos antskrydžius ir apskritai priešo tvirtumą kaip „veiksnį, dėl kurio reikia radikaliai keisti pirminį planą". 12-osios tankų divizijos KVŽ tai aprašoma štai kaip:

„*Nuo 14.00 iki 20.00 buvo atlikta 20 bombonešių aviacijos antskrydžių prieš divizijos dalinius ir užnugario tarnybas. Nesant mūsų aviacijos, priešo lėktuvai skraidė labai žemai. Pulkų ir divizijų užnugario tarnyboms buvo padaryta didelės žalos, sudeginta su šaudmenimis, degalais bei tepalais ir kitu turtu* (praleista tekste) *mašinų... Neištveriami priešo aviacijos veiksmai 12-osios tankų divizijos vadą privertė priimti sprendimą išvesti diviziją iš mūšio. Iki 24.00 divizija buvo išvesta iš mūšio ir iki 6-27 ryto susitelkė Podkamenės* [miesto rajone]." **[210]**

Susitelkė Podkamenėje – tai atsitraukimas 40 km į pietus nuo Lešnevo! Solidus spartusis žygis. Vėliau parengtame Raudonosios armijos VŠTV (vyriausiosios šarvuočių bei tankų valdybos) dokumente, pavadintame „8 MK padarytos veiksmų klaidos" šis pasitraukimas iš mūšio aprašytas taip: „*Boldūrų* (gyvenvietė per 6 km piečiau Lešnevo – M.S.) *rajono miškuose 6-26 12-osios tankų divizijos tankų daliniai buvo smarkiai bombarduojami priešo aviacijos ir pradėjo stichiškai trauktis Brodų, Podkamenės kryptimi. Kelyje tankus pasitiko 8 MK štabo darbuotojai ir grupėmis siuntė į Brodų rajoną* (t. y. gaudė ir pasukdavo juos atgal jau už Brodų – M.S.). *Todėl 12-osios tankų divizijos vadas iki 6-26 dienos pabaigos su 30 tankų atsitraukė į Podkamenę. Divizijos štabas nesuvaldė pulkų, taip pat, matyt, tankų pulkų ir batalionų štabai neįstengė suvaldyti savo dalinių.*" **[217]**

Birželio 26 d. 20.00 Pietvakarių fronto štabo operatyvinė suvestinė Nr. 09 pateikė pirmojo kontrpuolimo rezultatus taip: „*8-asis mechanizuotasis korpusas 1941-6-26 neryžtingai atakavo priešo mechanizuotuosius dalinius iš Brodų rajono Berestečko ruože ir, neturėdamas aviacijos bei kaimyno iš kairės* (15-ojo mechanizuotojo korpuso) *pakankamos paramos,*

Sovietų kariai pasiduodavo didelėmis grupėmis.

priešo buvo sustabdytas pradiniame atakos rajone. 15-asis mechanizuotasis korpusas, taip pat veikdamas neryžtingai, neįvykdė įsakymo atakuoti..." **[218]**

Antroji puolimo diena (birželio 27-oji) 12-osios tankų divizijos KVŽ aprašyta iš tiesų epiškai: „*12-ajai tankų divizijai kovos užduočių nebuvo. Divizijos daliniai Podkamenės rajone per 1941-6-26 tvarkosi, telkia atsilikusią techniką, papildo išnaudotus išteklius.*" Taškas. Verčiant iš rusų kalbos į tą pačią: „Rytą išgėrei – visą dieną nedirbi." Divizijos vadovybė taip greitai ir taip toli nusirito iš kovos veiksmų zonos, kad per ištisą dieną neva niekaip negalėjo susisiekti su 8-ojo mechanizuotojo korpuso štabu ir sužinoti, kokie ten įvykiai klostėsi ir kokie duoti įsakymai.

Tie įvykiai daugelį dešimtmečių aptariami istorinės ir memuarinės literatūros kūrinių puslapiuose. Skaitytojams jie žinomi daugiausia iš N. Popelio, tuo metu buvusio 8-ojo MK vado pavaduotojo, atsiminimų (labai ryškiai išdėstytų nežinomo „literatūros vergo"). Pagal Popelio versiją viskas klostėsi taip: birželio 27-ąją švintant į korpuso štabą atėjo įsakymas atitraukti korpusą už Zoločevo, Podkamenės, Počajevo linijos. Po kelių valandų gautas tiesiog priešingas įsakymas – pulti Dubną, dar po poros valandų į 8-ojo mechanizuotojo korpuso pozicijas atvyko pats Pietvakarių fronto vado pavaduotojas korpuso komisaras (tai toks laipsnis) Vašuginas ir, nesivaržydamas dėl pasakymų ir grasinimų, pareikalavo nedelsiant pradėti puolimą. **[211]** N. Chruščiovas pasaulyje žinomuose atsiminimuose, prisimindamas savo paskutinį pokalbį su Vašuginu, pateikia jo žodžius, esą, šis davęs mechanizuotųjų korpusų vadams kažkokius įsakymus žodžiu, kurie prieštaravo fronto karo tarybos įsakymams. **[219]**

Kas ten įvyko iš tikrųjų? Visai tikrai galima pasakyti tik viena – ši istorija labai miglota. Pradėsime nuo to, jog net vaikų darželyje įsakymai dėl manų kruopų nurašymo ir valytojos priėmimo į darbą įforminami raštu, tačiau fronto vadovybės „stop įsakymas", jei ir buvo duotas, jį pasiuntinys perteikė žodžiu. Bent jau taip aprašyta daugelį kartų anksčiau minėtame 8-ojo mechanizuotojo korpuso vado pranešime: „*1941-6-27 2.30 pas 8-ojo mechanizuotojo korpuso vadą atvyko generolas Majoras Poniuchovas ir perdavė jam žodžiu šį Pietvakarių fronto vado įsakymą...*" **[209]**

15 MK vadovybės rugpjūčio pranešime yra tokia stebėtina frazė: „*Birželio 27 d. Remiantis 1941-6-28 Pietvakarių fronto įsakymu Nr. 0019, iki 1941-6-29 ryto įsakyta atsitraukti į Zoločevo kalvų liniją...*" **[198]** Birželio 27 d. korpusas gavo birželio 28-osios įsakymą? Mįslingo įsakymo numeris 0019, bet esama ir (tikrai rašytine forma) įsakymų birželio 17 d. 0017, ir birželio 28 d. 0018, be to, šiame, paskutiniame, keliama užduotis „panaudoti 8-ojo mechanizuotojo korpuso laimėjimą", o pačiam 8 MK įsakyta pulti rytų kryptimi nuo Ikvos upės, Dubno Ostrogo link. Kitaip sakant, įsakymas Nr. 018 galėjo atsirasti tik atšaukus „stop įsakymą", po įsakymo pulti Dubno kryptimi ir net po pranešimo apie šio puolimo sėkmę.

Pagaliau, kad būtų aiškesnis visiško chaoso vaizdas, rinkinio KDR-36 (KDR – kovinių dokumentų rinkinys – vert. pastaba) sudarytojai, paminėję „įsakymą Nr. 19", pateikė išlygą:

„Šiame rinkinyje neskelbiamas, nes neįskaitomas." Kaip gi? Istorija Pietvakarių frontui suteikė 4,5 tūkst. tankų, o tvarkingos rašomosios mašinėlės fronto štabas neturėjo?

Dėl Pietvakarių fronto įsakymų numeravimo apskritai tikra „nelaimė". Birželio 28 d. išleidžiamas įsakymas Nr. 018, o birželio 29-ąją atsiranda įsakymas Nr. 025. Žinoma, per pusantros paros galėjo būti duotas ne vienas įsakymas, bet juk ne ištisas septynetas! Riabyševo pranešime pateiktas visai jau absurdiškas numeris: *„1941-6-27 6.00 rajone per 2 km piečiau Brodų iš brigados komisaro Michailovo buvo gautas antrasis Pietvakarių fronto vado 1941-6-27 įsakymas Nr. 2121 8-ajam mechanizuotajam korpusui nuo 1941-6-27 9.00 pulti Brodų, Verbos m., Dubno ruože..."* **[209]** Net jei 8-ojo MK vadui įteiktas įsakymas būtų įformintas kaip vadinamasis atskiras kovinis įsakymas (šiuo atveju turėjo būti kitaip numeruotas, kad skirtųsi nuo fronto vado įsakymų bendro numeravimo), nesuprantama, kaip šeštąją karo dieną galėjo atsirasti dokumentas su tokiu eilės numeriu?

Daugiau skaitytojui nekvaršindami galvos šios tamsios istorijos detalėmis, pateiksime dvi iš esmės svarbias ir nepaneigiamas išvadas. Pirmoji: Pietvakarių fronto štabe nebuvo nei vieningos valios, nei tvirtumo priimant sprendimus ir juos įgyvendinant. Antroji: 8-ojo mechanizuotojo korpuso realiems veiksmams (ir neveiklumui) visa ši rytinė įsakymų kaitalynė neturėjo pastebimo poveikio. 12-oji tankų divizija nusirito (pavartosime šį aptakų terminą) į Podkamenę **dar iki atsirandant „stop įsakymui"** (jei tik šio įsakymo iš tiesų būta) ir su dauguma savo pajėgų pratūnojo Podkamenėje visą birželio 27-osios dieną jau nekreipdama dėmesio į bet kokius fronto ir korpuso įsakymus.

Vermachto karys ir apkase užkluptas raudonarmietis.

O kalbant apie 34-ąją tankų diviziją, galima pasakyti, kad ji niekur „nenusirito", o nuo birželio 27-osios ryto iki vakaro toliau kovėsi šiauriau Sytenkos upės, Chotyno, Kozino ruože. Ši išvada pagrįsta ne tik 34-osios tankų divizijos KVŽ, bet ją tiesiogiai patvirtina ir priešo dokumentai (Vermachto 48-ojo tankų korpuso KVŽ):

„Birželio 27 d... Nuo paties ankstyvo ryto priešas keliasi per upę šiauriau placdarmo ir vėl didelėmis pajėgomis atakuoja mūsų padalinius... Rusų mėginimai prasiveržti šiame sektoriuje, kaip korpuso vadovybė ir tikėjosi, vyksta visa sparta...

14.30. Motorizuotosios pėstininkų brigados [16-osios tankų divizijos] *pasistūmėjimas vis nutrūksta dėl priešo tankų, veikiančių iš miškų piečiau kelio* [Ostruvas–Kozinas]. *Brigada nuo vidurdienio kaunasi netoli Chotyno...*

19.00. Motorizuotajai šaulių brigadai vis dar nepavyko užmegzti ryšio su 16-osios divizijos priešakiniais padaliniais. Brigada kaunasi su didelėmis priešo pajėgomis Honoratkos (gyvenvietė per 5 km ryčiau Chotyno – M.S.) *rajone, sunaikinta daug priešo tankų...*" **[188]**

Taigi birželio 27-osios pirmoje dienos pusėje vokiečių kariuomenė Berestečko, Dubno, Kremeneco „trikampyje" buvo išdėstyta taip: 11-oji tankų divizija nužygiavo toli į rytus ir jau užėmė Ostrogą (50 km ryčiau Dubno), 16-oji tankų divizija buvo perskirta į dvi dalis – tankų pulkas patraukė keliu į Kremenecą, kur ir Pietvakarių fronto 2-ojo ešelono sustabdytas prie Ikvos upės linijos, o divizijos motorizuotųjų pėstininkų brigada buvo sukaustyta su ja besikaunančios pulkininko Vasiljevo 34-osios tankų divizijos Chotyno rajone. 57-oji pėstininkų divizija gynėsi frontu į pietus Lešnevo, Kursuvo ruože. Iš šiaurės vakarų prie Styrės upės linijos artėjo 111-oji ir 75-oji pėstininkų divizijos.

Pačiame Dubne vokiečiai paliko minimalias pajėgas: 11-osios tankų divizijos užnugario padalinius, ryšių, artilerijos valdymo batalioną ir kai kuriuos kitus 48-ojo tankų korpuso padalinius. Nieko daugiau, išskyrus mažas užkardas, taip pat nebuvo ir pagrindiniame Brodų, Verbos, Dubno plente. Taigi, jei komisaras Vašuginas ir iš tiesų tapnojo pėsčias, grasino sušaudyti ir gujo priekin, tai iš esmės jis buvo teisus: metas užimti Dubną – svarbiausią kelių mazgą Vakarų Ukrainoje – pasitaikė itin palankus ir jo negalima praleisti.

Deja, nepaisant teoriškai esančios masės mechanizuotosios kariuomenės, laiku pasinaudoti ta galimybe, pasirodė, nebuvo kam. 12-oji tankų divizija atkakliai „tvarkėsi," 7-oji motorizuotoji labai neskubėdama traukėsi nuo Styrės upės linijos Brodų link, 34-oji tankų divizija buvo supančiota kautynėse Sytenkos ir Pliačuvkos tarpupyje. Tik 14.30 (toks laikas nurodytas 34-osios tankų divizijos pranešime apie kovos veiksmus) 34-osios tankų divizijos tankų pulkai pradėjo per Sitną traukti Brodų, Dubno keliu ir iki 16 val. divizijos priešakiniai daliniai artėjo prie Verbos. **[215]** 34-ajai divizijai sustiprinti pasiųsta 34-osios tankų divizijos* 30 tankų KV ir T-34 grupė, kuri „ritosi atgal" kur kas lėčiau už kitus ir buvo grąžinti prie Brodų mechanizuotojo korpuso vado įsakymu. Ši grupė iki birželio 27 d. pabaigos susijungė su Vasiljevo divizija. **[209]**

* Kitoje Riabyševo pranešimo vietoje apie juos pasakyta: „25 sunkiosios ir vidutinės mašinos."

1941 m. Pietų frontas. Raudonarmiečiai, naudodamiesi improvizuotais neštuvais, gabena sužeistąjį.

Galutinis gausių birželio 27-osios dienos įvykių rezultatas buvo toks: „*Kelyje Smoliarnios, Verbos ruože divizija sunaikino apie 40 motociklininkų, 4 lengvuosius tankus, Verbos rajone paėmė 20 automobilių ir sutemus įžengė į Podlužję* (32 km plentu nuo Sitno, 6 km iki Dubno pietinių pakraščių – M.S.). *67-asis tankų pulkas prasiveržė į Dubno pietinį pakraštį, kur buvo iš Dubno pietinio pakraščio ir iš Zabramjės* (Dubno vakarinis priemiestis – M.S.) *smarkiai apšaudytas PTG ir artilerijos. Diviziją užklupo tamsa, jos daliniai traukia į Podlužję.*“ **[215]**

Faktą, kad 34-osios tankų divizijos priešakiniai padaliniai pasiekė Dubno priemiesčius, visai patvirtina ir Vermachto 48-osios tankų divizijos KVŽ: „*Vakare gausūs priešo motorizuotieji ir tankų junginiai, sudarę didžiulę koloną, prasiveržė iš Brodų ruožo į šiaurės vakarus, prasiskverbė tarp 16-osios motorizuotosios divizijos priešakinių dalinių ir šaulių brigados... Priešo tankų dalinių ataka prie Tarakanovo* (Dubno pietinis priemiestis – M.S.) *bendra Dubno kryptimi padarė didesnių nuostolių, negu anksčiau manyta. Prie Dubno vakarinio pakraščio atmušta dar viena priešo tankų ataka...*“

Atrodo, reikėjo visai nedidelių pastangų, kad miestas būtų užimtas. Galima manyti, jog apie tai pranešimų gavo Pietvakarių fronto štabas. Dėl šios ar kokios kitos priežasties, bet birželio 28-osios 4 valandą ryto atsirado keturių fronto karo tarybos narių (Kirponoso, Purkajevo, Vašugino, Chruščiovo) pasirašytas kovinis įsakymas Nr. 018. Tai gana netrumpas dokumentas, jame 412 žodžių, bet visi jie reiškia vieną: „Pirmyn!“ Įsakyme ne tik keliamos pačios drąsiausios užduotys, bet ir pirmąkart tvirtai nurodoma, kiek iki birželio 28-osios dienos pabaigos turi pasistūmėti operacijoje dalyvaujančių korpusų štabai.

Bendra sumanymo esmė buvo, puolant iš trijų pusių (iš rytų, pietų ir vakarų) nuo Trostianeco linijos, suspausti ir sutraiškyti priešo mechanizuotąją grupuotę. 36-asis šaulių korpusas (trys šaulių divizijos) nuo Trostianeco, Ikvos upės linijos – pasiekti Mlynovo, Kozino liniją (puolimo gylis 15–20 km), korpuso štabas – Dubne, 14-oji kavalerijos divizija kartu su 5-ojo kavalerijos korpuso daliniais, puldama nuo Kremeneco, Ikvos upės linijos, turi sutriuškinti vokiečių 16-osios tankų divizijos tankų pulką ir iki dienos pabaigos pasiekti Chotyną, Koziną (puolimo gylis 25 km). Labiausiai stulbinama užduotis buvo skirta 27-ojo šaulių korpuso dviem šaulių divizijoms – puldamos nuo Zoločevo, Podkamenės, Počajevo linijos, jos turėjo pasiekti Styrės ir Radostavkos upių liniją (puolimo gylis 34–40 km).

Šiame fone mechanizuotiesiems korpusams keliamos užduotys atrodo gana kuklios. 15-asis mechanizuotasis korpusas turėjo pagaliau užimti Berestečką „*ir padėti 8-ajam mechanizuotajam korpusui triuškinti už Ikvos upės prasiveržusias priešo grupes*“. 8-asis mechanizuotasis korpusas turėjo pavyti ir sutriuškinti „*priešo motomechanizuotuosius dalinius, veikiančius ryčiau Ikvos upės Ostrugo kryptimi*“ (t. y. vokiečių 11-ąją tankų diviziją). „*Sunaikinus priešą, iki dienos pabaigos susitelkti Zdolbunuvo, Mizočės, Oženino* (gyvenvietės per 20–30 km ryčiau Dubno – M.S.) [rajone].“ **[220]**

Ir visa tai – per vieną dieną.

Birželio 28 d.

Mes niekada nesužinosime, ką mąstė, kuo kliovėsi (kuo pasitikėjo be jokio protingo išskaičiavimo) trys generolai ir Chruščiovas, pasirašęs įsakymą Nr. 018. Galbūt tai buvo tradicinis sovietų valdymo metodas („jei reikia mašinos plytų, prašyk dviejų mašinų“) ir jie nusprendė, kad, norint pastūmėti kariuomenę 3 km priekin, reikia įsakyti pulti iki pasaulio krašto... Tačiau tikrai žinoma, kuo visa tai baigėsi. Be to, žinoma iš tų pačių generolų pasirašytų pranešimų:

„Pranešimas apie Pietvakarių fronto padėtį iki 1941-6-28 20.00

... 36-asis ir 37-asis šaulių korpusai, 15-asis mechanizuotasis korpusas ir 14-oji kavalerijos divizija perėjo [į puolimą] *nuo Dubno, Kremeneco, Zoločovo į šiaurės vakarus. Puolimas plėtojasi itin lėtai ir esminių rezultatų per 1941-6-28 dar nebuvo...*“ **[221]**

„1941-6-29 Pietvakarių fronto štabo operatyvinė suvestinė Nr. 013 iki 10.00.

... 36-asis šaulių korpusas pereina į gynybą išilgai Ikvos upės kranto Zbytynio, Sudovičių, Kremeneco fronte. 5-asis kavalerijos korpusas (14-oji kavalerijos divizija su 36-ojo šaulių korpuso 512-uoju šaulių pulku) pereina į gynybą Kremeneco, Dunajuvo fronte (t. y. visi liko pradiniame rajone įsakyme Nr. 018 suplanuotam puolimui – M.S.). *37-asis šaulių korpusas puola Stanislavčiko kryptimi, jo 139-oji šaulių divizija 1941-6-28 23.00* [pasiekė] *Buską* (t. y. atliko žygį, bet iki susidūrimo su priešu linijos kol kas neprižygiavo – M.S.)...“ **[222]**

„Kovinis įsakymas Nr. 0025, Pietvakarių fronto štabas, 1941-6-29.

... 6-ajai armijai, sudarytai iš 36-ojo šaulių korpuso (140-oji ir 146-oji šaulių divizijos), *6-ojo šaulių korpuso, 5-ojo kavalerijos korpuso (3-ioji ir 14-oji kavalerijos divizijos) patikimai įsitvirtinti Dubno, Kremeneco, Zoločovo, Bobrkos linijoje. 37-asis šaulių korpusas 1941-6-29 sutemus atitraukiamas į Nauj. Počajuvą, Jasenuvą* (t. y. viskas baigėsi atitraukimu į neįvykusio puolimo pradinę liniją –M.S.).“ **[223]**

Būsimasis Sovietų Sąjungos lyderis Nikita Chruščiovas (viduryje) 1941 m. buvo Pietvakarių fronto karo tarybos ir SSRS komunistų partijos politinio biuro narys. Kairėje – Sovietų Sąjungos maršalas Semionas Timošenka. 1940 m. nuotrauka.

Tą pačią dieną, birželio 29-ąją, fronto karo taryba išleido direktyvą (b/n), kurioje įvertino kai kurių junginių, dalyvavusių Dubno, Kremeneco mūšiuose, veiksmus:

„...Niekas neorganizuoja ryšių su kaimynu. 14-oji kavalerijos ir 141-oji šaulių divizijos (37 ŠK), tarp jų esant 12 km atstumui, nežinojo viena apie kitos buvimo vietą... Radiju naudojamasi prastai. Radijo ryšio tarp 36 ŠK, 8 MK ir 19 MK nebuvo, nesant (ko nesant? racijų? radistų? akumuliatorių? kroviklių?) *bangų ir šaukinių* (t. y. atitinkamų štabų elementarių organizacinių pastangų – M.S.)... *Kariuomenėje pasitaikė panikos atvejų (36-ojo šaulių korpuso 140-oji ir 146-oji šaulių divizijos), kai, net nematydami priešo, pasirodžius jo nedidelėms pajėgoms, padaliniai bėgo į užnugarį, pakeliui viską mesdami, o padalinių ir dalinių vadai nesiėmė deramų priemonių atkurti tvarką...“* **[224]**

Birželio 28 d. po daugelio dienų rengimo, pasirengimo ir telkimosi pagaliau perėjo į puolimą 15-asis mechanizuotasis korpusas. Nominaliai smogiant triuškinamą smūgį, dalyvavo trys tankų divizijos (8-oji, 10-oji ir 37-oji), dar prieš savaitę bendrai turėdamos daugiau kaip 950 tvarkingų tankų, iš jų 114 KV ir 212 T-34. Iki birželio 28-osios ryto apie 530 tankų dingo nežinia kur. Išgaravo kaitriai birželio saulei šviečiant. Buvo ir netekčių kautynėse – apie 100 tankų iki to laiko neteko 8-oji ir 10-oji tankų divizijos (apie kokius nors tikslius skaičius, esant tokiai „tvarkai tankų daliniuose“, kalbėti nėra kaip). Bet kokiu atveju liko dar daugiau kaip trys šimtai tankų (daugiausia 37-ojoje tankų divizijoje). Vokiečių mastais jų užtektų aprūpinti dviem tankų divizijoms.

Pėstininkų (ne absoliučiu skaičiumi, o proporcingai tokiam tankų skaičiui) buvo mažai – du 10-osios ir 37-osios tankų divizijų motorizuotųjų šaulių pulkai (8-osios tankų divizijos motorizuotasis šaulių pulkas buvo paliktas Lvovo vakariniuose priemiesčiuose). Buvo, tiesa, dar ir ištisa nė karto nedalyvavusi mūšiuose 212-oji motorizuotoji šaulių divizija, bet ji toliau atkakliai „gynė“ (nesusidurdama su priešu) Brodų, Radziviluvo rajoną (t. y. buvo gretimo 8-ojo mechanizuotojo korpuso ruože).

Priešas per tą laiką, kol 15 MK be tikslo klaidžiojo po mišką, spėjo gerokai sustiprinti savo gynybą – 57-osios pėstininkų divizijos dalinius pakeitė dvi atvykusios nuo sienos pėstininkų divizijos (297-oji prie Radzechuvo ir 9-oji prie Lopatino). Neverta abejoti ir tuo, kad gynybos linija išilgai Ostruvkos upokšnio pelkėto kranto vokiečių buvo gerai parengta, tad šiuo atveju „stipriai įtvirtintas prieštankinis rajonas“ jau nėra be pagrindo. Apskritai, atsižvelgiant į miškingos ir pelkėtos vietovės sąlygas, 15 MK tekusi užduotis nebuvo tokia paprasta, kaip galima pamanyti, žvelgiant vien tik į naudojamų sovietų tankų skaičių.

Pažymėsime, kad vokiečių 48-ojo tankų korpuso KVŽ įrašuose nėra net menkiausių užuominų apie neva įvykusio 15-ojo mechanizuotojo korpuso puolimo kovos veiksmus. Ir tai šiek tiek keista, turint galvoje, jog kontrsmūgio smaigalys buvo nutaikytas į 48-ojo tankų korpuso išsidėstymo vietą, o nuo Lopatino iki Berestečko vos 25 km. Taigi mums, aprašant birželio 28 d. įvykius, teks daugiausia naudotis 15 MK ir jo divizijų vadovybių rugpjūčio pranešimais. Beje, atidžiai skaitant ir jie atrodo pakankamai iškalbingi.

Pirmieji į puolimą perėjo 10-osios tankų divizijos dviejų tankų pulkų likučiai ir nežinia kodėl tik vienas (iš trijų) 10-ojo motorizuotojo šaulių pulko batalionas. Kur buvo visa kita, įskaitant pontoninių tiltų padalinius, verčiau neklausti. Divizija (teisingiau sakant, jos menkas šešėlis) įsibedė į Ostruvkos upokšnio pelkėtą krantą šiauriau Lopatino ir tuo viskas baigėsi. Tiesa, mechanizuotojo korpuso pateiktas dramatiškas įnirtingo mūšio aprašymas:

„Pereiti Volia Adamovskos, Severuvkos ĮR klojiniu divizijos daliniai neįstengė, buvo priešo apsupti (?)... *15-ojo mechanizuotojo korpuso vadas pulkininkas Jermolajevas, matydamas visą padėtį ir nesant galimybės 10-osios tankų divizijos daliniams persikelti per Ostruvkos up., vienu klojiniu, kuris apšaudomas priešo maždaug diviziono sunkiosios artilerijos prieštankinių pabūklų iš Lopatynės rajono ir iš Ochladuvo rajono* (nuo Ochladuvo iki nelemtojo klojinio maždaug 10 km ir, kas visų keisčiausia, kaip tik Ochladuvo rajone buvo telkiama puolimui „8-osios tankų divizijos sudėtinė grupė"), *pasiuntė ryšių delegatą* (esant pradiniam 12 radijo stočių 8-ojoje tankų divizijoje ir 17 radijo stočių 10-ojoje tankų divizijoje), *į 8-ąją tankų diviziją perduoti divizijai įsakymą žodžiu forsuoti Ostruvkos up. Huta Šklianos rajone paremti 10-ąją tankų diviziją iš vakarų smūgiu Lopatynės link...* (toliau pateikiamas detalus pasakojimas apie ryšių delegato negandas).

... 21 valandą priešo pėstininkai su prieštankiniais pabūklais prasiskverbė Oplucko ir Kolesnikų ruože (t. y. iš pietvakarių) *į Volia Adamovskos ĮR miškus, kur ir prasidėjo tankų ir pėstininkų ugnies mūšis... Atėjo naktis. Visi 10-osios tankų divizijos mėginimai persikelti per Ostruvkos upę nebuvo sėkmingi... 10-ajai tankų divizijai likti tame rajone nakčiai dėl priešo artilerijos kryžminės ugnies* (keliais puslapiais anksčiau pranešime sakoma, kad iki „puolimo" pradžios 10-oji tankų divizija turėjo 10 vien. 122 mm kalibro haubicų ir 12 vien. 152 mm kalibro haubicų, t. y. dvigubai daugiau, negu priešo divizionas) *ir, esant apsuptai, buvo netikslinga ir galėjo baigtis visos divizijos netektimi...*"

Nuo 11 valandos ryto iki vėlyvo vakaro vykstant šiam įnirtingam mūšiui, 10-oji tankų divizija patyrė nuostolių: tankų KV – 1, BT – 7, T-34 – 1 (iš viso 9 tankai), sužeisti 6 žmonės, žuvo 1 žmogus. Dingo be žinios 10-ojo artilerijos pulko vadas (ar šis pulkas bent kartą iššovė į priešą?) majoras Bokovnevas. Priešas, apsupęs ir sutriuškinęs – na, jei jau ne diviziją, bent du batalionus (tankų ir šaulių), taip pat patyrė nuostolių: „Liudininko duomenimis, sunaikinta priešo baterija ir 15 motociklų." **[198]**

8-osios tankų divizijos kovos veiksmai žodis žodin aprašyti taip: *„8-oji tankų divizija, gavusi įsakymą žodžiu per ryšių delegatą, smarkiai apšaudoma artilerijos, kovėsi su priešu iki 1941-6-29 Ochladuvo ruože, ir patyrė didelių nuostolių, iš Ochladuvo rajono atsitraukė į mišką į pietvakarius nuo Ochladuvo.*" Keletas žodžių apie šį mūšį aptinkami ir „8-osios tankų divizijos kovos veiksmų ataskaitoje". Štai jie visi, iki vieno: *„Sudėtinis tankų pulkas kovėsi Ochladuvo, Toporuvo rajone būdamas pavaldus 15 MK vadui. Mūšiuose prarasta 12 tankų. HAP (haubicų artilerijos pulkas) kovėsi būdamas šaudymo pozicijose Cholojuvo* (t. y. už 10 km nuo tankų pulko), *Volia Cholojevskos rajone.*" **[173]**

Vienintelis mėginimas įvykdyti įsakymą pulti pastebimas tik 37-osios tankų divizijos veiksmuose. Deja, mėginimas buvo nesumanus, neorganizuotas ir atsiėjo brangiai. Pagal vado sprendimą divizija turėjo persikelti į Styrės upės rytinį krantą Monastyreko m. rajone, lauko keliu nužygiuoti iki Borduliakų ir ten persikelti į vakarinį krantą (16 pav., p. 212). Jokių to sumanymo paaiškinimų pranešime nėra, bet galima manyti, kad taip vadas nusprendė atsikratyti būtinumo įrengti dvi perkėlas per Radostavkos ir Ostruvkos upių pelkėtas žiotis. Visas šis planas sugriuvo kartu su priešo susprogdintu tiltu prie Borduliakų. Tada nuspręsta persikelti per Styrės upę prie Stanislavčiko, bet ten jau būta apie batalioną priešo pėstininkų.

„1941-6-28 14.00 motorizuotasis šaulių pulkas su 74-ojo tankų pulko 3-iuoju batalionu pradėjo perkėlų prie Stanislavčiko ataką. Rytiniame Styrės upės krante išsiskleidę 73-iojo tankų pulko priešakiniai batalionai prie perkėlų nedaug pavėlavę suorganizavo paramą ugnimi motorizuotajam šaulių pulkui, kuris iki to meto, patirdamas nemažų nuostolių, užėmė perkėlas. 74-ojo tankų pulko 3-iojo bataliono 6–8 tankai, forsavę Styrės upę, veikiantys išvien su motorizuotuoju šaulių pulku užimant kalvą 202,0 (maždaug 1,5 km vakariau perkėlos – M.S.)*, pateko į smarkų priešo artilerijos apšaudymą nuo Liaso Denbniko ĮR pusės ir buvo pamušti.*

Patyręs nemažų nuostolių ir neturėdamas pakankamos tankų paramos (turėdamas daugiau kaip 200 tankų, įskaitant 26 tankus T-26, ginkluotus tricolėmis patrankomis, – M.S.) *motorizuotasis šaulių pulkas buvo priverstas pristabdyti puolimą ir pereiti į gynybą Styrės*

Nykus vaizdas po mūšio, kuris daugeliui raudonarmiečių buvo paskutinis...

upės vakariniame krante šalia perkėlų prie Stanislavčiko. O priešas, dengęs perkėlas maždaug bataliono pajėgomis Styrės upės vakariniame krante, patirdamas didelių nuostolių, pradėjo skubiai trauktis kalvos 202,0, Liaso Denbniko ĮR kryptimi. 73-iąjį tankų pulką, toliau šaudantį į atsitraukiantį priešą, laikinai tapusį nevaldomą, su dideliu vargu pavyko perkelti į Styrės upės vakarinį krantą, siekiant toliau atakuoti atsitraukiantį priešą..." **[200]**

Dabar reikėjo įveikti nelemtosios Ostruvkos „upės" liniją (37-osios tankų divizijos vado pranešime ji vis vadinama „upokšniu"). Ši užduotis, pasirodo, buvo neįveikiama: „*Mėginimas persikelti tiltais per Ostruvkos up. šiauriau 202,0 kalvos buvo nesėkminga, nes pririedėję prie tilto priešakiniai 2–3 tankai buvo tučtuojau pamušti ir užsidegė. Keletas tankų pamėgino aplenkti tiltą iš dešinės ir iš kairės, bet tai pasirodė neįmanoma: tankai įklimpo pelkėje ir buvo priešo artilerijos ugnies pamušti. Tapo visiškai aišku, kad be smarkios artilerijos ugnies ir pėstininkų toliau pulti negalima...*"

Visai akivaizdu tai pasidarė iki to laiko, kai buvo parašytas rugpjūčio pranešimas. Birželio 28 d. situacijos apibūdinimai buvo kitokie. Viename iš Pietvakarių fronto ŠTV (šarvuočių bei tankų valdybos) archyvinių bylų atsirado popieriaus lapelis, pasirašytas 37-osios tankų divizijos štabo viršininko papulkininkio Semčiuko: „*73-iojo tankų pulko vadui. Monastyrekas. 1941-6-28 18.00. Divizijos vadas įsakė nedelsiant, asmeniškai atsakant, užimti perkėlą ir toliau vykdyti užduotį.*" **[227]** „Asmeninės atsakomybės" priminimas nepagelbėjo, pirmieji nuo karo pradžios nuostoliai ir vado žūtis greitai ir nenumaldomai demoralizavo kariuomenę. „*Motorizuotojo šaulių pulko štabo viršininko kapitono Karcevo duomenimis, pulko nuostoliai – apie 60 proc. pulko viso karinio personalo. Žuvo pulko vadas majoras Šlykovas ir jo pavaduotojas majoras Švarcas. 37-ojo motorizuotojo šaulių pulko Styrės up. pietiniame krante užimtas ruožas* (taip tekste, bet jei tikėtume pranešimu, kad pulkas vis dėlto persikėlė į Styrės upės vakarinį krantą, tai reikėjo parašyti „šiauriniame krante" – M.S.), *Borduliakų, Stanislavčiko ruožas nusėtas lavonais ir sužeistaisiais. 37-asis motorizuotasis pulkas smarkiai demoralizuotas.*" **[228]** Birželio 28-osios vėlų vakarą divizija atsitraukė į Radostavkos upės pietinį krantą, t. y. grįžo į savo pradinį rajoną.

Tuo 15-ojo mechanizuotojo korpuso puolamieji kovos veiksmai pasibaigė. Toliau vyko nuolatinis traukimasis, kuris baigėsi už Dniepro.

Birželio 28-osios dieną svarbiausi įvykiai plėtojosi prie Brodų, Dubno kelio, Vermachto 8-ojo mechanizuotojo korpuso puolimo ruože. Korpusas tuo metu buvo perskirtas į dvi dalis: priešakinė grupė (34-oji tankų divizija ir 12-osios tankų divizijos sudėtinis 30 tankų būrys, bendrai vadovaujamas komisaro Popelio), prasiveržusi prie Dubno pietinių priemiesčių, ir pagrindinės pajėgos, sudarytos iš 7-osios motorizuotosios ir 12-osios tankų divizijų, susitelkusios prie Brodų m. Ten pat, prie Brodų, ir šiauriau (išilgai kelio į Lešnevą), buvo ir 15 MK 212-oji motorizuotoji divizija (teoriškai patekusi į fronto vadovybės tiesioginį pavaldumą), o iš tikrųjų niekieno nevaldoma. 8 MK praėjusios dienos užduotis buvo užimti Dubną (ar bent pagrindinėms pajėgoms susijungti su priešakine grupe prie Dubno),

Vienišas sovietų karys žingsniuoja liepsnojančio kaimo keliu.

o Pietvakarių fronto įsakymu Nr. 018 numatyta užduotis pulti piečiau Ikvos upės Mizočės, Ostrogo kryptimi.

Šie planai visam laikui taip ir liko popieriuje. Toliau už Verbos gyvenvietę (palei Brodų, Dubno kelią) 8-asis mechanizuotasis korpusas nenužygiavo. Tiesą sakant, ir iki Verbos prižygiavo vos 7-osios motorizuotosios divizijos vienas batalionas, o korpuso pagrindinės pajėgos įstrigo prie kelių sankryžos netoli Tarnovkos (18 pav., p. 224).

Vermachto 48-ojo tankų korpuso KVŽ apie šias kautynes rašoma visai mažai: „*Birželio 28 d. ... Vėl gaunama pranešimų apie labai ilgą tankų lydimą motorizuotąją koloną, traukiančią nuo Brodų į Dubną... Motorizuotoji pėstininkų brigada* [16-osios tankų divizijos] *kaunasi piečiau Kozino, taip pat visai arti jo. Brigadai pavyko visiškai sunaikinti keletą rusų pajėgių pėstininkų junginių, taip pat pamušta daug priešo tankų.*" Ir tai – viskas. O 16-osios tankų divizijos tankų pulkas tik birželio 28-osios vėlų vakarą gavo įsakymą nutraukti puolimą Kremeneco link, apsisukti 180 laipsnių ir pasiekti Verbą. 8-asis mechanizuotasis korpusas buvo sutriuškintas jam nedalyvaujant. **[188]**

Tai, kas vokiečių tankų korpuso vadovybei atrodė tik mažai reikšmingas epizodas, eiliniams Vermachto kareiviams buvo labai įsimintina. Po karo pasirodžiusioje „16-osios tankų divizijos kovų kelio istorijoje"* mūšis su rusų tankais kupinas didelio dramatizmo:

„...64-ojo motorizuotojo pėstininkų pulko 8-osios kuopos kariams buvo nelengva kovoti su rusų sunkiuoju tanku. Nuolat keisdamas poziciją jis apšaudė pėstininkus ir trukdė greičiau užimti kaimą... Tarnovką purtė prieštankinių sviedinių sprogimai, degė namai, visa turima ginkluotė buvo naudojama naikinti tankams. Vėjas draikė aplinkui dūmus ir degėsių tvaiką. Vienam sunkiajam pėstininkų pabūklui (150 mm trumpavamzdė pulko patranka – M.S.) *pavyko pamušti du vidutinius tankus. 50 mm prieštankinės patrankos buvo bevertės net iš 400 m atstumo. Vis nauji plieniniai milžinai slinko į Tarnovką, bet 16-osios tankų divizijos kariai laikėsi tvirtai. Viena 88 mm zenitinė patranka per pusvalandį sunaikino 4 tankus. Kai ataka buvo atremta, žuvusieji ir sužeistieji surinkti, mūšio lauke buvo galima suskaičiuoti 22 pamuštus tankus..."*

Ponas Isajevas, pacitavęs šį „16-osios tankų divizijos" fragmentą, palydi jį tokiu komentaru: „Šis epizodas gerai apibūdina įvykusių kautynių įtampą." **[22]** Su tokiu įvertinimu visiškai sutinku: su „plieniniais milžinais" besikaunantys vokiečių kareiviai, neturėdami adekvačios užduočiai vykdyti prieštankinės ginkluotės, veikė su didele įtampa, net, galima sakyti, drąsiai ir atkakliai. Tačiau, mano nuomone, šis epizodas pirmiausia ir labiausiai apibūdina 8 MK „tankų kritimo", kuris išryškėjo dar iki mūšio, mastą. Vokiečiams dešimtis metų atmintyje išliko kautynės su vienu KV („rusų sunkiuoju tanku") ir jie didžiuodamiesi prisimena, kaip, patys patyrę didelių nuostolių, pamušė 22 rusų tankus. O kur tada buvo visi kiti tankai?

Prieš patį karą 12-oji tankų divizija turėjo 335 tvarkingus (šiuos žodžius verta pabrėžti trimis brūkšniais) tankus, iš jų 156 KV ir T-34. Žygyje į sutelkimo rajoną buvo prarasta ar 8, ar 18 tankų. O tie, kurie atsiliko žygyje, tai nuo birželio 24 iki 28 d. galėjo jau seniai nuo Lvovo nušliaužti iki Brodų. Mūšyje prie Lešnevo birželio 26 d. buvo prarasti lyg 8, lyg 33 tankai. Ir šie minimalūs skaičiai nėra nužiūrėti „nuo lubų", o paimti iš tikrų tikriausių „archyvinių dokumentų." Bet jei net kreipsime dėmesį tik į maksimalius įvertinimus, tai matysime, kad divizija iki birželio 28 d. neteko tik 51 tanko, iš jų 17 KV ir 21 T-34. Dar 30 tankų su 34-ąja divizija išvyko į Dubną. Sakykim, kad jie visi buvo „naujųjų tipų" (KV ir T-34). Net pagal tokią griežtą skaičiavimo metodiką išeina, kad į Tarnovką turėjo įriedėti 254 „plieniniai milžinai", įskaitant 88 nesunaikinamus („50 mm PTG buvo beverčiai net iš 400 m atstumo") KV ir T-54. Ir dar 7-osios motorizuotosios divizijos, iki tos dienos iš esmės nekariavusios, 88 tankai BT. Kur jie dingo?

Antroje dienos pusėje į mūšio vietą atvyko Vermachto 75-osios pėstininkų divizijos daliniai ir perkirto plentą Sitno rajone. Kaip viskas vyko toliau, aprašyta įvairiuose vienodo turinio dokumentuose, bet ne vienodai emocingai.

* Pokario Vokietijoje tokių knygų buvo parašyta vos ne apie kiekvieną Vermachto diviziją. Tie atsiminimai iš dalies yra tarsi mėgėjiški istorinio pobūdžio tyrimai.

1940 m. birželio pabaiga. Po mūšių Sitno rajone.

12-osios tankų divizijos kovos veiksmų žurnalas: „*8 MK vadas, įvertinęs nepalankią padėtį, davė nurodymą pasitraukti iš mūšio. Besitraukiančių štabų ir transporto mašinų kolona iš dešinės buvo pridengta tankų likučių (???). Stojant į mūšį, generolo Mišanino* [divizijos vado] *tankas buvo pamuštas ir užsidegė. Šiame mūšyje žuvo 12-osios tankų divizijos vadas generolas majoras Mišaninas ir ryšių viršininkas majoras Krutijevas. Naktį į 3-29 divizija atitraukiama į Podkamenės rajoną susitvarkyti* (tuo ir ten pat divizija buvo užsiėmusi visą birželio 27-osios dieną – M.S.). *Mūšyje prie Sitno divizija neteko: 6 KV, 15 T-34, 7 BT-7, 11 T-26, 15 BA-10, 3 BA-20, taip pat 37 mm patrankų – 8 vien., 122 mm ir 152 mm haubicų – 8 vien., sunkvežimių – daugiau kaip 190 vien. Šios technikos priemonės buvo sudaužytos PTG ugnies ar aviacijos, sudegė ar buvo sugadintos įgulų.*“ **[210]**

Generolo leitenanto Riabyševo pranešimas „8-ojo mechanizuotojo korpuso veiksmai nuo 1941-6-30 22.00“: „*12-osios tankų divizijos vadas generolas majoras Mišaninas žuvo mūšio lauke, štabo viršininkas pulkininkas Popovas buvo sutraiškytas tanke* (taip tekste – M.S.), *vado pavaduotojas technikos reikalams žuvo. Divizijos ryšių viršininkas žuvo. 23-iojo ir 24-ojo tankų pulkų vadai pateko į apsuptį* [prie Dubno] *kartu su 34-osios tankų divizijos daliniais. Nemaža dalis divizijos štabo vadų per bombardavimą arba žuvo, ar buvo sužeisti, daug vadų ir raudonarmiečių paniškai bėgo iš mūšio lauko paskui buvusį divizijos vado pavaduotoją pulko komisarą Volkovą, manydami, kad viskas sudaužyta ir prarasta. 12-osios tankų divizijos likučiai, netekę daug tankų, artilerijos ir autotransporto, iki 6-28 24.00 be jokios valdymo sistemos dalimis išėjo iš apsupimo ir susitelkė į pietryčius nuo Brodų. Nuo to meto 7-osios motorizuotosios divizijos ir 12-osios tankų divizijos likučiai nustojo gyvuoti kaip koviniai organizmai...*“ **[229]**

N. Popelio atsiminimai: „*Tuo metu Mišanino tankas užsidegė. Nieko nesakydamas vienas, su pistoletu, nuėjo pakelti sugulusių pėstininkų. Pasigirdo papliūpa ir Mišaninas taip pat tylėdamas parkrito ant žemės... Riabyševas nesitraukė iš* [apsupties žiedo] *gurklio, laukė, kol pro jį praeis 7-osios motorizuotosios divizijos paskutiniai pulkai. Tik vėlai naktį, kai paskutinis būrys praėjo pro „vartus“, „Riabyševas sėdo į „emką“ ir nuskubėjo Brodų link. Pakeliui*

Korpuso komisaras, Pietvakarių fronto tarybos narys Nikolajus Vašuginas. 1941 m. birželio 28 d., nusiminęs dėl katastrofiškų pralaimėjimų, nusišovė.

jis pavijo miniomis slenkančius kovotojus, matė degančias mašinas, grioviuose gulinčius sužeistuosius. Nesterovo divizijai [12-ajai tankų divizijai] *skirto ruožo niekas neužėmė.*

Kažkokie nerandantys sau vietos raudonarmiečiai pasakė, kad motorizuotieji pėstininkai nuvažiavo į pietus, bene į Tarnopolį. Korpuso vadas pasuko į pietinį plentą ir maždaug už dvidešimt kilometrų pavijo ištįsusios kolonos uodegą. Niekas nieko nežinojo. Nesterovo ir Vilkovo (šia pavarde atsiminimuose pristatomas pavaduotojas politiniam darbui Volkovas – M.S.) *nematė. Riabyševas pamėgino sustabdyti mašinas. Iš pusantratonės kabinos pasigirdo mieguistas balsas:*

– Koks ten dar komkoras (t. y. korpuso vadas – vert. pastaba) *? Mūsų generolas – išdavikas. Pas fašistus pabėgo.*

Dmitrijus Ivanovičius trūktelėjo kabinos rankeną, sugriebė tai pasakiusįjį už portupėjos, išvilko lauk.

– Aš jūsų komkoras.

Nekišdamas pistoleto į dėklą Riabyševas traukė išilgai kolonos ir stabdė kuopas, batalionus įsakydamas išsidėstyti gynybos pozicijose frontu į šiaurės vakarus..." **[211]**

Ilga birželio 28-osios diena baigėsi 29-osios rytą, kai Pietvakarių fronto karo tarybos narys korpuso komisaras Vašuginas grįžo į fronto štabą, įžengė į savo kabinetą ir nusišovė.

Paskutinis mūšis

Greitomis „išėjus iš mūšio" 7-osios motorizuotosios divizijos ir 12-osios tankų divizijos likučiams, prie Dubno prasiveržusi 34-oji tankų divizija liko beveik vieniša. Žodyje „beveik" slypi dvi aplinkybės. Pirma, Ikvos upės dešiniajame krante, per 10 km nuo 34-osios tankų divizijos buvo 140-oji šaulių divizija, bet ji „patikimai įsitvirtino gynybos ruože" ir po keleto dienų, taip ir nepradėjusi veikti išvien su Vasiljevo tankistais, nusirito į rytus.

Antra, Brodų rajone dar buvo 15-ojo mechanizuotojo korpuso 212-oji motorizuotoji divizija, bet ir jai ten užsibūti neteko. Jau birželio 28-osios vakarą divizija, *„spaudžiama priešo pranašesnių pajėgų* (???), *atsitraukė prie naujos linijos: 201,0 kalva. Gaje Smolenskie,*

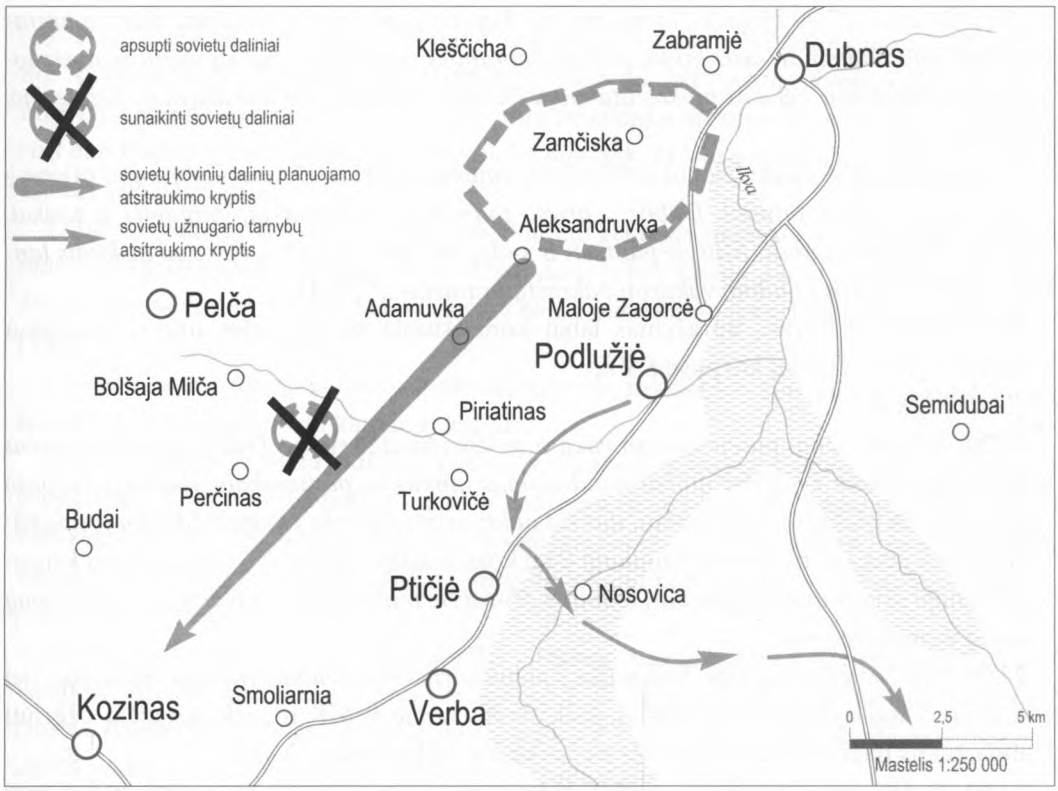

19 pav. Kautynės prie Dubno.

Glušinas, Goloskovicai (visa tai per 5–8 km į pietvakarius nuo Brodų – M.S.)." **[198]** Kitą dieną, birželio 29-ąją, priešas iš tikrųjų pasirodė – vokiečių 57-oji divizija nuo Slonuvkos up. ribos perėjo į puolimą Brodų kryptimi, o liepos 1-osios rytą 212-oji motorizuotoji divizija atsidūrė jau Olelovo m. (36 km piečiau Brodų) rajone. Ten ji ir buvo sutriuškinta iš vakarų atskubėjusių neseniai mesto į mūšį vokiečių 14-ojo tankų korpuso dalinių: *„Ratycų, Olejuvo rajone mūšyje su prasiveržusiais priešo pėstininkais ir tankais dingo be žinios 212-osios motorizuotosios divizijos vadas generolas majoras Baranovas* ir divizijos štabo viršininkas pulkininkas Peršakovas."* Netekusi vadų divizija greitai ir visiškai išsisklaidė – iki liepos 12 d. už Dniepro pateko iš viso 745 žmonės... **[198]**

Tuo metu vokiečių vadovybė skubiai telkė prie Dubno visa, ką tik galėjo, nes sovietų tankų divizija šalia itin svarbaus transporto mazgo jai buvo kaip vinis bate. Birželio 28-osios vėlų vakarą prie Dubno priartėjo 111-osios pėstininkų divizijos priešakiniai daliniai, iki vidurdienio atžygiavo ir divizijos pagrindinės pajėgos, o tai padėjo vokiečiams neprarasti miesto. Be to, jiems pagelbėjo ir „Popelio grupės" vadovybės, kuri atnaujino puolimą tik birželio 28-osios vakarą, nepaslankumas (19 pav.).

* Iš tikrųjų jis buvo sužeistas, pateko į vokiečių nelaisvę ir mirė nuo šiltinės karo belaisvių stovykloje.

„Birželio 28 d. 17.00 brigados komisaro drg. Popelio įsakymu 34-oji tankų divizija antrąkart atakuoja Dubną. 67-asis tankų pulkas Zabramjės ruože (iš pietų) su vienu motorizuotojo pulko batalionu. 68-asis pulkas atakuoja Dubną iš vakarų Aleksandruvkos, Elžbiecino, Kleščichos ruože.

Priešas įveda apie du divizionus artilerijos iš rajonų vakariau Dubno. Zabramjės rajone – priešo minosvaidžių daliniai. Dubne – priešo raitininkai, pėstininkai, gurguolės ir tankai. Diviziją užklumpa tamsa. Mūšyje pamušti ir sudeginti apie 30 tankų, ryšys su atskirais tankais, prasibrovusiais į Dubno vakarinį pakraštį, prarastas...“ **[214]**

Toks bejausmis įvykių aprašymas labai kontrastuoja su to paties mūšio aprašymu Vermachto 48-ojo tankų korpuso KVŽ:

„Birželio 28 d.

19.20. Antroje dienos pusėje, arčiau vakaro, priešas fronte priešais Dubną sutelkė rezervus ir artileriją, atlieka žvalgybą mūšiu naudodamas tankus su pėstininkais. Kadangi korpuso vadovybė tikisi plataus masto atakos, dar šią naktį ar ankstų rytą ji paprašė tankų grupę pastiprinimo – atsiųsti sustiprintą batalioną (štai koks mastas – M.S.) *iš 55-ojo armijos korpuso. Priešingu atveju miestas gali būti užimtas. 55-asis armijos korpusas patenkina šį prašymą ir skiria vieną batalioną.*

20.00. Oro žvalgyba nustatė, kad miške į pietvakarius nuo Dubno yra apie 80 tankų! (jei dokumento sudarytojas būtų žinojęs, kiek tankų turėjo 8 MK ir kiek jų galėjo užgriūti Dubną, tai jis tikriausiai būtų parašęs ne šauktuką, o klaustuką – M.S.).

24.00. Padėtis prie Dubno yra kritinė, priešas nuo vėlaus vakaro atakuoja naudodamas pėstininkus ir tankus miesto vakarinėje dalyje. Mūšių baigtis kol kas nėra aiški. Dubno komendantas paprašė skubios pagalbos, bet korpusas šią naktį kol kas negali skirti papildomų pajėgų.

Birželio 29 d.

06.00. Mūsų kariuomenei pavyko, įtempus visas jėgas, didelėmis pajėgomis puolantį priešą nublokšti nuo Dubno pakraščio. Nuo 04.00 priešas toliau atakuoja naudodamas pėstininkus ir tankus, tarp kurių pastebėta supersunkiųjų tankų su 150 mm kalibro pabūklais (t. y. KV-2). *Kadangi mūsų tankų puolimas atidedamas, padėtis Dubno rajone ir toliau lieka rimta...“*

Vokiečiams norint panaudoti savus tankus, kilo problema, kurios aptarimas, neretai virsdamas rietenomis, vyko birželio 28 ir 29 d. Pagaliau nuspręsta pasiųsti Vermachto 48-ojo tankų korpuso 16-ąją motorizuotąją diviziją pagelbėti 11-ajai tankų divizijai, Ostrogo rajone visu smarkumu užpuolusiai Raudonosios armijos antrąjį strateginį ešeloną, o užduotis atakuoti iš pietų ir sutriuškinti sovietų kariuomenę prie Dubno buvo skirta 16-ajai tankų divizijai, kurios tankų pulkas tik birželio 29 d. 14.00 įstengė priartėti prie Verbos. O mūšis prie Dubno tuo metu vyko toliau su nemažėjančia jėga:

„Nuo 13.00 priešas, smarkiai remiamas artilerijos, toliau energingai atakuoja Dubną naudodamas pėstininkus ir tankus. Matyt, vykstant mūsų kontratakoms, nublokštas atgal.

14.35. Gauta radiograma: „Dubną užėmė rusai!“ Laimė, šis pranešimas nepasitvirtino. Tačiau padėtis tebėra įtempta. Kaupiasi pranešimų, bet vaizdas ir toliau lieka neaiškus. Matyt, priešui pavyko prasiveržti per 111-osios pėstininkų divizijos kovos rikiuotę į pietvakarius nuo Dubno ir pulti toliau miesto rytinės dalies link. 111-osios pėstininkų divizijos padėtis kol kas taip pat neaiški.

17.00. Pagaliau gaunamas miesto komendanto generolo majoro fon Štumpfeldo pranešimas: visos priešo atakos atremtos, sunaikinta daug priešo tankų. 44-oji pėstininkų divizija ir 16-osios motorizuotosios divizijos žvalgybos bataliono daliniai [prie Dubno] *dar neatvyko...“* **[188]**

34-osios tankų divizijos kovos veiksmų žurnale tos dienos (birželio 29-osios) įvykiai aprašyti taip pat lakoniškai kaip ir anksčiau:

„Nuo 6.00 divizija toliau atakuoja Dubną ir iš vakarų ir jos pagrindinės tankų pulkų pajėgos pasiekia: 67-asis tankų pulkas – pietinį Zabramjės pakraštį, 68-asis tankų pulkas – 800 m vakariau Dubno. Motorizuotojo šaulių pulko pėstininkai patiria apie 40 proc. nuostolių. Tankų nuostoliai: 67-ojo tankų pulko – apie 40, 68-ojo tankų pulko – 35 (tai vienetai, o ne procentai – M.S.).

Atskirų tankų grupių mėginimus veržtis į Dubną nutraukia artilerija (priminsime, kad Vasiljevo divizija daugiausia turėjo lengvųjų T-26 su prieškulkiniais šarvais – M.S.) *iš Dubno, Ivanjės, Golovščicos. Mesti* [į ataką] *tankai KV priešo artilerijos išvedami iš rikiuotės, du KV sudegė, ataka baigėsi, nes nebuvo artilerijos ir pėstininkų...*

Divizija praranda bet kokį ryšį su kitais Raudonosios armijos daliniais. Šiame mūšyje Dubno prieigose sunaikinta: 9 priešo PTG, apie 30 tankų, maždaug 65 motociklai, 34 sunkvežimiai. Priešas neteko apie 200 žuvusių ir sužeistų žmonių.

Divizijoje lieka 65 T-26, 5 KV (vienas iš jų netinkamas šaudyti), 2 BT.

Priešas smarkiai apšaudo pulkų rajoną iš artilerijos. Nuolat apšaudomas visas vadavietės rajonas. Priešas mėtė iš oro atsišaukimus.“

Naktį iš birželio 29-osios į 30-ąją įvykio prie Verbos, t. y. maždaug 15 km piečiau Dubno, epizodas ypač įsimintinai aprašytas 48-ojo tankų korpuso KVŽ:

„Naktį iš 16-osios divizijos gautas neguodžiantis pranešimas, kad Verbos rajone pasistūmėjusi kovinė grupė susidūrė su pranašesnėmis priešo tankų pajėgomis ir buvo priversta atsitraukti. Be to, jai teko kautis naktį su pranašesniais priešo pėstininkais. Su laukiniu riksmu „ura!“ atakuojantys priešo padaliniai naudojo liepsnosvaidžius. Kovinei grupei teko atsitraukti dar toliau į pietus nuo Verbos.

1941 m. birželio 30 d.

Iš visko sprendžiant, 16-oji tankų divizija per sunkius nakties mūšius Ptičjės rajone turėjo didelių nuostolių...“ **[188]**

Vermachto 16-osios tankų divizijos štabo koviniame pranešime veiksmo laikas perkeltas iš nakties į vėlų vakarą, bet pats įvykio aprašymas – ne mažiau dramatiškas.

„Zikeniuso kovinė grupė (tankų pulkas, viena baterija 88 mm zenitinių pabūklų ir vienas batalionas motorizuotųjų pėstininkų) 06-29 gavo užduotį žygiuoti iš Verbos į Dubną. Po sunkaus mūšio kovinė grupė vakare pasiekė Ptičję... 21.30 rusai kontratakavo su tankais ir pėstininkais. Rusai kovėsi itin įnirtingai, dažnai keletas žmonių vienu metu užšokdavo ant [mūsų] *tankų ir šaudė į įgulų narius. Be to, jie pritvirtindavo sprogmenis prie stovinčių tankų. Todėl tankų pulkas apie 23.00 buvo atitrauktas piečiau Verbos. Buvo prarasta 10 sunkiųjų tankų* (pusė visų divizijos Pz IV – M.S.). *Todėl įsakytąjį 06-30 rytą Dubno puolimą teko atidėti...“* **[231]**

Ką tai reiškia? Iš kur atsirado „pranašesnių pajėgų“, kurios puolė vokiečių tankistus su laukiniu riksmu „ura!“, be to, taip, kad kitą dieną 16-osios tankų divizijos tankų pulkas buvo nepasirengęs aktyviems veiksmams? 34-osios tankų divizijos KVŽ yra tik keletas žodžių, kuriuos būtų galima kažkaip susieti su šiuo įvykiu:

„Divizijos ir dalinių užnugario tarnybos birželio 28 ir 29 d. suorganizavo gynybą pasitelkdamos tankus, sunaikindamos 10 priešo tankų ir daugiau kaip10 motociklų. Pamušti 12 priešo tankų, daugiausia – vidutiniai tankai, kuriuos [mes] *panaudojame kovodami su artilerija Verboje ir Ptičjėje.“* Tas pat pakartojama ir rugpjūčio pranešime apie divizijos kovos veiksmus: *„Mums veikiant drąsiai ir iniciatyviai priešas neprisileidžia arti savęs, apsisuka ir bėga palikdamas bet kokį turtą... Tai patvirtina 34-osios tankų divizijos užnugario tarnybų mūšis, kai buvo paimti 12 priešo įgulų paliktų tankų.“* **[215]**

Bet galimi ir kitokie variantai. Galbūt vokiečius Verboje atakavo kažkurie 7-osios divizijos motorizuotieji padaliniai, prasiveržę ten dar birželio 28-osios dieną. Neatmestina, kad tai buvo 140-osios šaulių divizijos padaliniai, nusprendę persikelti per Ikvą ir atakuoti priešą (o tankai vokiečiams tamsoje ir išsigandus bene bus pasivaidenę).

Kaip ten būtų, bet ryžtingos nakties atakos sėkmė jau mažai ką galėjo pakeisti. Žiedas aplink nuolat retėjančią mūšiuose „Popelio grupę“ veržėsi vis labiau. Dubną pasiekė 44-oji pėstininkų divizija, paskui 299-oji pėstininkų divizija, pakeitusi perėjusią į puolimą Kremeneco kryptimi

Raudonarmiečiai kontratakuoja.

111-ąją pėstininkų diviziją. Birželio 30-osios vakarą buvo nuspręsta (galbūt klaidingai) veržtis iš apsupties dviejuose skirtinguose ruožuose: užnugario tarnybos (įskaitant medicinos bei sanitarijos batalioną su sužeistaisiais) – išvesti į vakarus per Ikvos upę, o koviniams daliniams veržtis Kozino kryptimi „turint užduotį pasiekti Kozino–Kremeneco kelią, susijungti su 14-ąja kavalerijos divizija bei 140-ąja šaulių divizija ir toliau veikti išvien su jomis."

Pirmąją pusę užduoties iš dalies atlikti pavyko: „*Sutemus 3-30 divizijos užnugario tarnybos kaudamosi prasiveržia į Ptičję ir toliau prie Staraja Nosovicos į plentą, iš kur kaudamosi juda į Kremenecą, Starokonstantinovą ir toliau į gilumą, Ptičjėje netekusios apie 50 proc. visiškai artilerijos ugnies sugadintų mašinų, duonos kepyklos ir pontonų bataliono pontonų parko.*" Likę rikiuotėje koviniai daliniai iki liepos 1 d. 7 valandos ryto pasiekė Bolšaja Milčos m. Ten ir įvyko jų paskutinis mūšis:

„*Liepos 1 d.*

7.00. Divizija pasiekė Milčą ir su pagrindine mase tankų įsiskverbė į šiaurinius ir pietinius Milčos pakraščius. Priešas, naudodamas 4 baterijas, apie 40 PTG ir minosvaidžius, atakuoja diviziją...

Dėl ugnies iš Didžiosios Milčos rajono ir miškų vakariau Budos bei maždaug iš 40 priešo tankų iš miškų į šiaurės vakarus nuo Piriatino 34-oji tankų divizija netenka mūšyje viso turto. Po mūšio divizijoje liko: 13 T-26, 4 T-34 ir 12 ratinių mašinų. Mašinos neturi degalų. Mūšių prie Didžiosios Milčos rajone divizijos vadas pulkininkas Vasiljevas, vado pavaduotojas politiniam darbui pulko komisaras Nemcevas ir 34-osios tankų divizijos 1-ojo skyriaus viršininko padėjėjas kapitonas Ševčenka, veikdami šiauriau Didž. Milčos 67-ojo tankų pulko tankų grupėje, iš mūšio nesitraukia ir ryšys su šia grupe nutrūkęs.

Divizijos dalinių karinis personalas ir likęs turtas brigados komisaro drg. Popelio įsakymu perkeliamas į mišką vakariau Belgorodoko (miško masyvas tarp Budos ir Verbos – M.S.). *Benzino ir maisto produktų nėra, likusios technikos priemonės negali judėti. Iki sutemų pradžios ateina štabo viršininkas papulkininkis Kureninas ir divizijos vadas majoras Božka. Iš divizijos susirinko 395 žmonės karinio personalo.*

Nakvynė miške vakariau Belgorodoko. Papulkininkis Kureninas ir brigados komisaras drg. Popelis įsako sugadinti likusias technikos priemones, šaudmenis ir būriui trauktis iš apsupties į miškus ryčiau Verbos..." **[214]**

Nužygiavusi 250 km per Voluinės* miškus ir pelkes „Popelio grupė" perėjo fronto liniją Belokorovičių rajone. Iš apsupties išėjo: 46 vyresnieji ir vidutiniai vadai, 30 jaunesniųjų vadų, 73 eiliniai kovotojai. Žuvo ar dingo be žinios divizijos vadas, štabo viršininkas ir divizijos štabo operatyvinio skyriaus viršininkas, 67-ojo tankų pulko vadas ir štabo viršininkas, 68-ojo tankų pulko štabo viršininkas, 34-ojo motorizuotojo šaulių pulko vadas bei štabo viršininkas ir du batalionų vadai.

* Birželio 6 d. įrašas 34-osios tankų divizijos KVŽ: „Dažnai pasitaiko gyventojų priešiško požiūrio atvejų. Pareiškimas kariams: „Pasiduokite nelaisvėn, vokiečiai belaisvių nešaudo", „Mes dabar turime savo valdžią" ir kovotojų agitavimas pereiti priešo pusėn. Valstybės sienos peržengimas (1939 m. Sovietų Sąjungos–Lenkijos sienos – M.S.) ir susitikimas su kolūkiečiais. Didelė kolūkiečių simpatija Raudonajai armijai."

2.4. skyrius

Luckas

Trumpas skyriaus turinys

Vokietijos valstybės karo archyve, Vermachto 3-iojo tankų korpuso fonde saugomas dviejų popieriaus lapų tekstas. **[232]** Viršuje pavadinimas: „3-iasis korpusas 1941 m. karinėje kampanijoje prieš Sovietų Rusiją. Operatyvinis proveržis iki Kijevo priemiesčių. 1941-06-22–07-10."

Nepaisant karinės propagandos bravūrinių intonacijų, reikia pripažinti, kad įvykiai iš esmės aprašyti visai teisingai.

„Kai 1941 m. birželio 22 d. 3-iojo korpuso pėstininkų divizijos, griaudėjant trims šimtams pabūklų, pradėjo puolimą per Bugo upę Grubešuvo rajone, tikriausiai ir pats didžiausias optimistas negalėjo įsivaizduoti, kad jau 19-ąją operacijos dieną, liepos 10-ąją, 3-iasis tankų korpusas pasieks savo pirmąjį operatyvinį tikslą nužygiavęs 450 kilometrų. Kaip toli buvo Kijevas!

298-osios pėstininkų divizijos sileziečiai ir 44-osios pėstininkų divizijos austrai, pirmosiomis dienomis drąsiai puldami, pralaužia atkakliai ginamus priešo pasienio įtvirtinimus. Jau antrąją dieną pavyksta mesti priekin pirmiausia 14-ąją tankų diviziją per korpuso kairįjį sparną, paskui ir 13-ąją tankų diviziją per savo dešinįjį sparną ir piečiau jo. Kai abi tankų divizijos pasiekė operatyvinę erdvę į pietvakarius bei pietus nuo Voluinės Vladimiro, žygiuodamos nurodyto tikslo link, lenktyniavo viena su kita...

Tuo metu, kai 298-oji pėstininkų divizija dar turėjo įnirtingai *kautis dėl patikimo Voluinės Vladimiro užėmimo, korpuso tankai kovoja pirmajame tankų mūšyje prie Aleksandrovkos ir piečiau jos* (sovietų dokumentuose paprastai minima kaip mūšis prie Voinicos gyvenvietės – M.S.). *Jis baigiasi 267 priešo tankų sunaikinimu, taigi ir visišku laimėjimu. Jau birželio 25 d. buvo užimtas Luckas, forsuota Styrės upė...*

Pergalingas Vermachto žygis per Ukrainą.

13-oji tankų divizija, veikdama nuošaliau nuo „tankų kelio“ (Lucko, Rovno, Voluinės Naugardo plento – M.S.), *veržliai juda rajone į pietryčius nuo Lucko ir po keleto sunkių mūšių užėmė Rovno m. (birželio 28 d.), tuo metu, kai 14-oji tankų divizija turėjo įtempti visas jėgas siekdama išlaikyti Lucką, vis kartojantis priešo smarkioms kontratakoms iš šiaurės rytų ir rytų. Kai tik 14-ąją tankų diviziją jos sunkioje kovoje pakeis nepaliaujamai paskui ją žygiuojanti, bet vis dar sukaustyta sunkiuose mūšiuose 298-oji pėstininkų divizija, tankų divizija patrauks įkandin 13-osios tankų divizijos į Rovną...*

Abi tankų divizijos dabar sustojusios prie Gorynės upės. Iš pradžių piečiau, o netrukus ir šiauriau „tankų kelio,“ taip pat ir jame pačiame, kaunantis upė forsuojama ir kariuomenė juda toliau Slučės upės link, taip pasiekdama šiuolaikišką ir smarkiai įtvirtintą „Stalino liniją“. Vos peržygiavus Gorynę, smarkus lietus permerkia visus Ukrainos juodžemio gruntinius kelius. Tuo metu, kai 14-oji tankų divizija priversta vėl laužtis „tankų keliu“, 13-oji tankų divizija kankinamai, transportas po transporto, šliaužia bekele prie Slučės upės.

14-ajai tankų divizijai jau per 20 km vakariau Voluinės Naugardo tenka atkakliai kovoti dėl giliai ešelonuotos „Stalino linijos“. Čia reikia užimti pirmuosius priekin išsikišusius IUT, o tuo metu 13-oji tankų divizija nepaprastai energingos vadovybės ir kareivių pastangomis netikėtai susidorojo su visais kelio sunkumais ir jau liepos 16 d. pasirengusi pradėti „Stalino linijos“ pralaužimą prie Gulsko (gyvenvietė prie Slučės upės per 10 km į pietryčius nuo Voluinės Naugardo – M.S.). *Kitą dieną Gulskas užimtas kartu su IUT ir upės perkėla, sudarytas placdarmas* [rytiniame upės krante], *liepos 8 d. daliniai pasiekė „tankų kelią“ ryčiau įtvirtinimų.*

Kitaip reikalai klostėsi 14-ajai tankų divizijai. Jai teko „griebti jautį už ragų“. Per penkias sunkių kovų dienas pajėgi kautis ir tokioje situacijoje divizija įveikia įtvirtinimus. Užimtas miestas, forsuota upė ir taip „Stalino linija“ pralaužta ir toje vietoje, taip pat, kaip ir kiek piečiau Voluinės Naugardo, kur 25-oji motorizuotoji divizija tarp dviejų tankų divizijų sėkmingai prisijungia prie puolimo.

Žiauraus karo linksmybės. Manekenas ant išvesto iš rikiuotės sovietų *BT-5* vamzdžio.

Dabar daugiau netenka stoviniuoti. Korpusui su priekin išsikišusia 13-ąja tankų divizija reikia vos šiek tiek daugiau kaip 24 valandų per Žytomyrą, kur dar vyksta atskiri susidūrimai, puolant pasiekti Kijevą. Jau liepos 10 d. ankstų rytą pirmieji 13-osios divizijos tankai pasiekia Irpenį ir sustoja prie pat Kijevo gynybos žiedo...

Korpusas neteko 806 žuvusių, 388 dingusių be žinios ir 2426 sužeistų žmonių.“

Dar vienu kovos veiksmų „istorijos trumpuoju kursu“ Lucko, Rovno ruože galima laikyti 1941 m. birželio pabaigoje, liepos pradžioje 5-osios armijos karo tarybos išleistas direktyvas. Atitinkama archyvinė byla buvo išslaptinta 2012 m. gegužę ir dabar mes turime galimybę sužinoti, kaip į tą situaciją buvo žvelgiama iš kitos fronto pusės:

„*Vadui* (įrašyta ranka: 22 MK)
Pav. politiniam darbui (įrašyta ranka: 22 MK)
1941-6-26

„Priešas, įžūliai veikdamas mažomis grupėmis, veržiamasis per mūsų kariuomenės neužimtas erdves į mūsų dalinių pozicijas, dezorganizuoja darbą, nepakankamai tvirtai daliai mūsų kovotojų kelia paniką... Nedelsdami tvirta ranka, taikydami ir drausminamojo poveikio priemones – sušaudymą, atkurkite tvarką. Armijos karo taryba įspėja Jus dėl didžiulės asmeninės atsakomybės Sovietų Tėvynei.

*Nustatyta, kad šiandien naktį iš 26-osios į 27-ąją priešas pamėgins forsuoti Styrės upę. Nedelsiant naktį iš 26 į 27 d. ir vėliau vadus įpareigoti būti daliniuose ir padaliniuose. Konkrečiai paaiškinkite, kad už bėgimą iš fronto bus sušaudoma. Jei tokių faktų pasitaikytų, ryžtingai atkurkite tvarką.“** **[233]**

* Šį įsakymą, kaip ir daugelį kitų, pasirašė: 5-osios armijos kariuomenės vadas tankų kariuomenės generolas majoras Potapovas, štabo viršininkas generolas majoras Pisarevskis, karo tarybos narys divizijos komisaras Nikiševas.

„Įsakymas Nr. 02 5-osios armijos kariuomenei

1941-6-28

Nusikalstamas požiūris į liaudies turtą – ginklus, šaudmenis, kovos ir transporto mašinas – įgyja platų mastą. Per šešias karo dienos prarasta daug turto. Keliuose paliekama visai tvarkingų kovos bei transporto mašinų, ginklų ir kitokio turto. Dar blogiau, kad tiems, kurie daro šį itin sunkų nusikaltimą, netaikoma jokia atsakomybė.

ĮSAKAU: Junginių vadams užtikrinti griežtą turto apskaitą ir dėl pamesto ir palikto turto nedelsiant atiduoti teisti karo lauko teismui.“ **[234]**

„5-osios armijos karo tarybos direktyva.

Visiems korpusų, divizijų vadams ir jų pavaduotojams politiniam darbui.

Supraskite, kad ši užduotis yra centrinė, nes Voluinės Naugardas – Kijevo raktas... Karo taryba reikalauja iš Jūsų, nepaisant nieko, neprieštaraujant, nekreipiant dėmesio į jokias priežastis, užduotį įvykdyti. Voluinės Naugardo, Žytomyro plento jokiu būdu priešui neatiduoti. Voluinės Naugardo ĮR atkurti ir paversti priešui neįveikiama tvirtove.

Už savavališką pasitraukimą iš fronto ir nenorą atkakliai vykdyti skirtą užduotį, kaltuosius nedelsiant atiduoti karo tribunolui, nepaisant, kokie tai būtų asmenys... Metas suprasti, kad bet kokias atsitraukimo sąlygas sudarome mes patys. Gėdinga, kai Jūsų valdiniai nuo aviacijos antskrydžių ir bombardavimų, nuo artilerijos sviedinių sprogimų bei kulkų švilpesio palieka gynybos pozicijas ar nustoja judėti priekin ir pradeda paniškai trauktis.

Metas padaryti galą kai kurių vadų ir politinių darbuotojų bejėgiškumui. Šios gėdos karo taryba daugiau neketina kęsti. Vyriausioji vadovybė savo direktyvos 6 punkte reikalauja nepaisant, kokie tai būtų asmenys, šaudyti ne tik panikuotojus, bet ir paniką bei savavališką, be vyriausiosios vadovybės leidimo, atsitraukimą toleruojančius viršininkus...“ **[235]**

Pats trumpiausias to, kas įvyko, esmės apibūdinimas gali būti ta eilutė, kurioje pateikiami vokiečių nuostolių skaičiai. 3-iasis tankų korpusas – tai trys divizijos: 13-oji ir 14-oji tankų divizijos, 25-oji – motorizuotoji. Atsižvelgiant į korpuso dalinių skaičių susidaro apie 60 tūkstančių žmonių. O bendri per devyniolikos dienų nepaliaujamą puolimą į didžiulį gylį, forsuojant tris upes ir pralaužiant du įtvirtintuosius rajonus, patirti nuostoliai buvo vos 3620 žmonių. Šeši procentai pradinio karinio personalo skaičiaus. Kiekviena divizija per tokių „įnirtingų mūšių“ dieną netekdavo vidutiniškai po 55–60 žmonių. Be to, tai buvo ne negrįžtamieji, o bendri skaičiai, taigi įskaitant ir sužeistuosius, ir susirgusiuosius, iškritusius iš mašinų, per karštymetį gurkštelėjusius vandens tiesiog iš upelio.* Taip, žinoma, jei Raudonoji armija būtų visai nesipriešinusi, tai ir vokiečių nuostoliai galėjo būti dar mažesni...

* Iki liepos 2 d. 25-ojoje motorizuotojoje divizijoje iš bendro netekčių skaičiaus (236 žmonių) susirgusiųjų buvo 19 proc. (45 žmonės).

Pasienio ruože

Skubu įspėti skaitytoją, kad nedarytų neteisingos išvados: tvarka 5-ojoje armijoje visai nebuvo prastesnė negu gretimose armijose. Greičiau atvirkščiai – netekę beveik visos sunkiosios kovos technikos 5-osios armijos junginiai iki liepos vidurio išsaugojo apie 30–40 proc. karinio personalo, o tai buvo visai neeilinis reiškinys.

Tiesiog armijos štabo dokumentai išliko (vien jau tai liudija, kad 5-oji armija buvo ne prasčiausia) ir iki to meto, kai rašyta ši knyga, buvo išslaptinti. Išslaptinus 6-osios armijos dokumentus – ir tarp jų bus aptiktos tos pačios direktyvos. O kol kas galima, pavyzdžiui, pacituoti 6-osios armijos karo tarybos pasirašytą 1941-6-5 įsakymą Nr. 027:

„...Griežčiau reikalauti iš valdinių. Pareikalauti iš jų neatiduoti nė vieno verško Sovietų žemės (čia turėtų būti taškas, bet jo nėra – M.S.), *nepadarius priešui sunkių nuostolių. Kiekvienoje divizijoje turėti per 2–3 km nuo priešakinio krašto užtveriamąjį būrį ir kelių sankryžose, kur surinkti palikusius mūšio lauką ir grąžinti į frontą.“* **[236]**

Lucko ruože iki birželio 22-osios ryto susidariusi situacija taip pat buvo visai tipiška Pietvakarių fronto dešiniajam (šiauriniam) sparnui (20 pav.). Priešas veikė „tiksliai pagal planą“ – sukoncentravo Grubešuvo rajone pajėgią smogiamąją grupę, sudarytą iš 298-osios, 44-osios ir 299-osios pėstininkų divizijų, 13-osios ir 14-osios tankų divizijų, taip pat suformavo kaustomąją grupę iš 56-osios ir 62-osios pėstininkų divizijų. Dvi pastarosios (sujungtos į 17-ąjį armijos korpusą), puldamos išilgai kelio Liubomlio, Kovelio kryptimi, turėjo pridengti smogiamosios grupuotės kairįjį sparną ir neleisti permesti Raudonosios armijos dalinių iš Kovelio ruožo į Lucko ruožą.

Vokiečiams pagrindinė buvo Voluinės Vladimiro–Lucko linija, svarbiausia užduotis pirmajame operacijos etape – užimti perkėlas per Styrės upę ir pasiekti Lucko, Rovno, Žytomyro autostradą. Nuo pasienyje esančio Ustilugo į Lucką eina kelias (ir šiuo atžvilgiu Vermachto 3-iojo tankų korpuso užduotis buvo šiek tiek lengvesnė negu 48-ojo, kuris turėjo kapstytis prie Styrės upės greta Berestečko išmaknotais lauko keliais). Kita vertus, ir besiginančiųjų užduotį lengvino tai, kad vietovė šiauriau „tankų kelio“ – tai visiškai vokiečių kariuomenei neįveikiamas pelkėtas miškas. Tad vokiečiams reikėjo pralaužti gynybą „kaktomuša“ išilgai plento ar pamėginti aplenkti priešą iš pietų vietove be kelių, išvagota daugybės mažų upelių, bet iškilesne ir santykinai mažai pelkėta.

Situacijoje, kai Kijevo YKA (Pietvakarių fronto) kariuomenė buvo nebaigta išskleisti ir telkti, sovietų kariuomenė iki karo pradžios dislokuota taip. Tiesiog pasienio ruože išdėstytos trys šaulių divizijos: 45-oji ir 62-oji – piečiau ir šiauriau Liubomlio, Kovelio kelio ir viena šaulių divizija (87-oji) Voluinės Vladimiro rajone ir piečiau. Dar viena šaulių divizija buvo Kivercos rajone (per 12 km į šiaurės rytus nuo Lucko).

Taip pat ten sutelkta 1-oji PTABr, visai sukomplektuota, aprūpinta pabūklais ir vilkikais. Prie Voluinės Vladimiro buvo dislokuota 22-ojo mechanizuotojo korpuso 41-oji tankų

Vokiečių kariai prie Sovietų Sąjungos sienos.

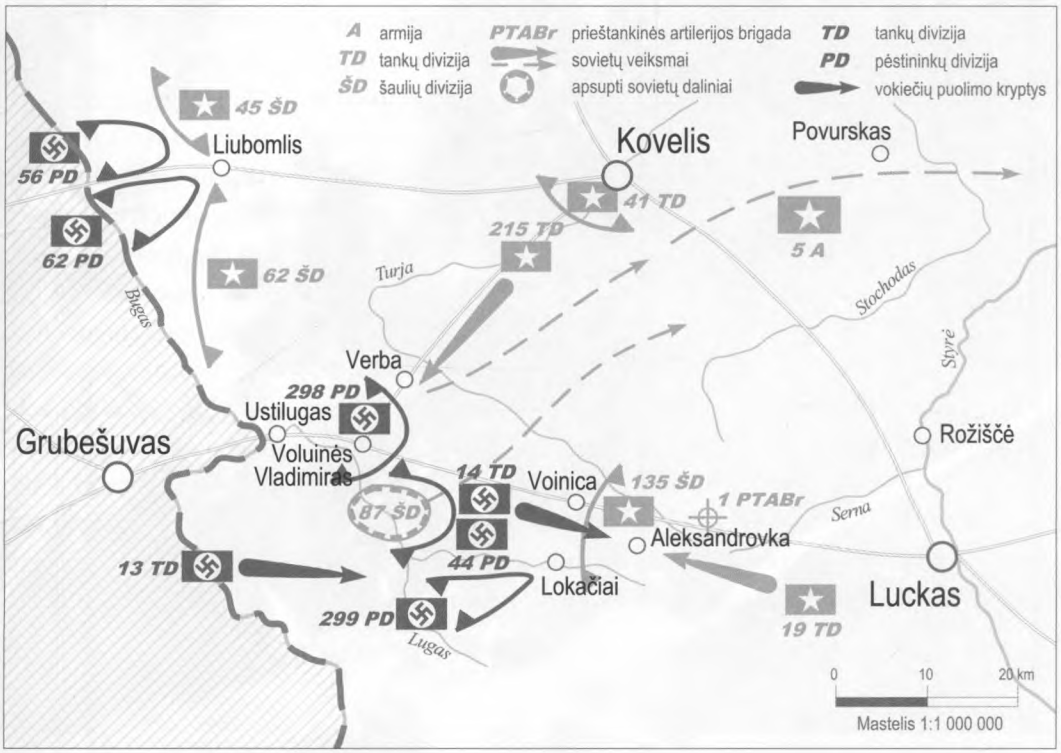

20 pav. Kautynės Lucko ruože.

Vokiečių bombonešiai *Ju 87* („*Stuka*“) atakuoja sovietų pozicijas.

divizija, o korpuso pagrindinės pajėgos (19-oji tankų divizija ir 215-oji motorizuotoji divizija, korpuso padaliniai) buvo Rovno rajone, už 150 km nuo sienos.

Taigi Lucko ruože priešo tris pėstininkų divizijas (ir už jų sutelktas 3-iojo tankų korpuso dvi tankų divizijas) karo pradžioje 5-oji armija galėjo pasitikti viena šaulių divizija ir viena tankų divizija. Švelniai sakant, tai nėra paprasta situacija. Kita vertus, buvo galimybė ją labai pakeisti savo naudai: rokiruoti į pietus iš esmės nieko neveikiančią 62-ąją šaulių diviziją, pastūmėti prie Voluinės Vladimiro 135-ąją šaulių diviziją, 1-ąją PTABr ir galingą artilerijos „kumštį" (5-ojoje armijoje buvo keturi atskirieji korpuso artilerijos pulkai ir vienas VVR artilerijos pulkas). Taip, tam viskam reikėjo laiko, bet juk ir priešui reikėjo laiko, perkėlas per pasienyje tekančią Bugo upę kurti krintant bombų krušai ir per Voluinės Vladimiro IUT* artilerijos bei kulkosvaidžių ugnies škvalą į aukštą rytinį krantą perkelti tūkstančius žmonių, arklių, vežimų bei mašinų.

Tačiau net teoriškai (jau nekalbant apie realaus gyvenimo rūsčią prozą) 5-osios armijos kariuomenė panašiai veikti neketino. Kodėl? Todėl, kad priedangos planas ir gynybos planas – tai visai ne tas pats (apie tai jau buvo daug kalbėta mūsų knygos pirmojoje dalyje). 5-osios armijos sutriuškinimo istorija yra viena iš šios nepaneigiamos tiesos ryškiausių iliustracijų.

5-osios armijos kariuomenė (be to, sustiprinta Pietvakarių fronto antrojo ešelono vienu šaulių ir vienu mechanizuotuoju korpusu) Raudonosios armijos bendrame strateginiame plane turėjo pulti Kovelio, Liubomlio, Liublino linija. Būtent kaip 5-ajai armijai skirtos bendros užduoties dalis ir buvo kuriamas armijos kariuomenės operatyvinio išskleidimo bei priedangos planas. Trumpiau ir paprasčiau sakant, viskas buvo telkiama prie Kovelio. Karo išvakarėse trys iš penkių armijos artilerijos pulkų jau buvo ryčiau Kovelio, Povursko stovyklose. 5-osios armijos lauko vadavietė įkurdinta Bytenio kol. rajone (per 20 km į pietryčius nuo Kovelio) ir birželio 22-osios pirmą valandą nakties ten išvyko armijos vadovybė, vadovaujama štabo viršininko generolo majoro D. Pisarevskio. **[43]** Be to, šis armijos štabo išvykimas į lauko vadavietę (akivaizdus pasirengimo greitai prasidėsiantiems karo veiksmams) prasidėjo prieš tai, kai 2.30 štabe gauta vadinamoji direktyva Nr. 1.

5-osios armijos vado generolo majoro Potapovo birželio 22-osios ryto ketvirtos valandos pradžioje įsakymu junginių vadai atplėšė „raudonuosius paketus" ir pradėjo vykdyti priedangos planą. Konkrečiai 22-ajam mechanizuotajam korpusui** pagal kovinį įsakymą Nr. 1 nurodyta išvykti į Kovelio pietinius ir pietvakarinius priemiesčius iki M-3 8 val. ryto šio korpuso 41-ajai tankų divizijai – iki M-1 17.00. **[269]** Taigi birželio 22-osios rytą 41-oji tankų divizija – pagrindinis realiai esančių kritiniame taške 5-osios armijos vadovybės rezervų – išvyko į šiaurę Voluinės Vladimiro–Kovelio keliu, tiesiog „ardamos lagerį" priešais

* Kaip rašo Vladimirskis (5-osios armijos operatyvinio skyriaus viršininko pavaduotojas), iki karo pradžios baigti statyti Voluinės Vladimiro ĮR 97 IUT, iš jų 61 IUT buvo ginkluotas ir su įgulomis. [43]. O šiuolaikinių istorikų nuomone, jau iki gegužės 10 d. parengti kovai 70 IUT.

** Dokumento originalas datuotas: „1-oji mobilizacijos diena". Toliau tekste „M-3" buvo pataisyta (parašyta ranka virš eilutės) į „6-24".

išilgai Lucko plento puolančius vokiečius. Dvi kitos 22-ojo mechanizuotojo korpuso divizijos (19-oji tankų divizija ir 215-oji motorizuotoji divizija) iš Rovno rajono taip pat patraukė į Kovelį.

Pranešimas „Apie 19-osios tankų divizijos veiksmus 1941-6-2–7-22 laikotarpiu" leidžia stebėti maršrutą, kuriuo divizija pasistūmėjo į Kovelį. **[237]** Tai anaiptol ne Rovno, Lucko, Kovelio autostrada. Daugelio kilometrų tankų divizijos kolona šliaužė per mišką maždaug per 10–20 km šiauriau plento, bet juk miške tiesių takų nebūna, tad judėjimo maršrutas sudėtingai vingiavo. Todėl ir šiaip netrumpas kelias gerokai pailgėjo ir divizija Kovelio šiaurės rytų priemiesčius pasiekė birželio 23-iosios vėlų vakarą.

Tai, kad tankais T-26 su mažos galios varikliais aprūpinta divizija galėjo per dvi paras nužygiuoti apie 200 km per tankų mišką, gali būti laikoma pavyzdžio neturinčiu laimėjimu (vokiečių tankistai į tokias vietas, kaip sakoma, nė nosies nekišo). Bet nieko šis „laimėjimas" nepadėjo, buvo tik žalingas (prarasta laiko, pernelyg daug išeikvota benzino, pervargo vairuotojai), o divizija dėl to atsidūrė už 50 km nuo mūšio lauko. Kodėl žygyje nesinaudota plentu? Apie tai visai nieko pranešime nerašoma. Bet galima manyti, kad atsakymas labai paprastas: pasistūmėjimas vyko pagal priešakinį priedangos planą (tai visai ne „spėlionė", o faktas), kuris buvo karo bendro operatyvinio plano sudedamoji dalis ir pagal kurį numatyta kaip galima slapčiau pastūmėti Raudonosios armijos kariuomenę prie sienos. Štai kodėl didžiulė triukšminga plieninė kolona ir buvo patraukta „šalin iš akių", į tankų mišką.

Priešakinio priedangos plano numatytos užduotys sąžiningai (atkakliai, beatodairiškai, bukai – skaitytojas gali pasirinkti ir savą apibūdinimo variantą) buvo atliekamos visą dieną, nes, kaip rašo Vladimirskis, *„per birželio 22-ąją armijos vadas ir štabas dar neturėjo duomenų apie padėtį, dėl kurios reikėtų pakeisti grupuotės pajėgų išdėstymą ir pakoreguoti pagal priedangos planą numatytas kariuomenės užduotis"*. Taip pat stoiškai ramiai Vladimirskis konstatuoja: *„Tiltai* [per Bugą] *buvo saugomi NKVD kariuomenės, kuri nepasirengė juos susprogdinti, todėl visai tvarkingi atiteko priešui."* **[43]** Tad pirmosios karo valandos Lucko ruože praėjo visai standartiškai. Vermachto 3-iojo tankų korpuso kovos veiksmų žurnale skaitome:

„3.45. 44-oji pėstininkų divizija. Tiltas per Bugo upę prie Grodeko (geležinkelio tiltas į pietvakarius nuo Ustilugo – M.S.) *užimtas...*

4.00. 298-oji pėstininkų divizija Zabužės, Vydranicos kelyje (šiauriau Ustilugo – M.S.). Jokios priešo artilerijos ugnies...

4.35. 44-oji pėstininkų divizija pasiekė vakarinį miško pakraštį piečiau Berezinos (gyvenvietė už 3 km nuo Bugo – M.S.). *Jokio priešinimosi prie gynybos priešakinio krašto...*

5.00. 298-oji pėstininkų divizija 3.50 pradėjo tiesti tiltą per Bugą prie Luškovo (gyvenvietė į šiaurės vakarus nuo Ustilugo – M.S.). *Pradėta kelti lengvoji artilerija... 44-oji pėstininkų divizija pradėjo tiesti karinį tiltą. Du tilto pontonai parengti...*

5.50. Pranešimas 1-osios tankų grupės štabui. Rusai užklupti netikėtai. Priešakinėje linijoje tik patruliai (sargybiniai)...

Sovietų karo belaisviai ir vokiečių technikos priemonės ant tilto per Bugą.

6.40. 298-osios pėstininkų divizijos Šulcės kuopa užėmė tiltus prie Piatydnios (gyvenvietė prie Lugo upės susikirtimo su autostrada, maždaug pusiaukelėje tarp Ustilugo ir Voluinės Vladimiro. Šulcės kuopa ir toliau bus ne kartą minima kaip divizijos priešakinis būrys – M.S.)... *1-osios tankų grupės vadas leido į mūšį mesti tankų divizijas.*

8.00. Pranešimas apie padėtį 1-osios tankų grupės štabui: du trečdaliai 44-osios pėstininkų divizijos artilerijos Bugo rytinėje pusėje...

10.15. Tiltas prie Gorodno (7 km į šiaurės vakarus nuo Ustilugo – M.S.) *baigtas. Du trečdaliai 298-osios divizijos artilerijos rytiniame krante...*" **[238]**

Iki karo pradžios 87-oji šaulių divizija buvo įkurdinta Voluinės Vladimiro stovyklose, prie sienos palikta kiekvieno iš trijų divizijos pulkų tik po vieną batalioną, kurie pasiųsti ten skubiai statyti IUT, ir reta pasienio užkardų grandinėlė. Iki 10 valandos ryto („sovietų laiku") prie mūšio lauko priartėjo 87-osios šaulių divizijos pagrindinės pajėgos. Nuo to meto ir iki birželio 23-iosios vakaro ruože tarp Bugo ir Lugo upių vyko įnirtingos kautynės, per kurias kartais kai kuriose vietose vokiečiai buvo nustumti iki sienos.

5-osios armijos vadas įsakė 41-osios tankų divizijos vadui Voluinės Vladimiro rajone palikti ir perduoti 87-osios šaulių divizijos operatyviniam pavaldumui vieną tankų pulką. Įsakymas įvykdytas vos lygiai iki pusės ir pėstininkams pagelbėti palikti tik du tankų batalionai.* **[239]**

* Ypač nesklandžiai sudarytuose „41-osios tankų divizijos kovos veiksmų nuo 1941-6-22 iki 7-22 rezultatuose" rašoma, jog įsakymas perduoti tankų batalionus duotas birželio 22 d. 17.30, t. y. tuo metu, kai divizijos tankų kolonos artėjo prie Kovelio. Šiuo atveju teisingiau būtų sakyti, kad tankai ne „palikti", o „grąžinti" į Voluinės Vladimiro rajoną.

Kaip ten būtų, sovietų kariuomenės kontratakos dalyvaujant tankams pažymėtos Vermachto 3-iojo tankų korpuso KVŽ, tiesa, sprendžiant iš konteksto, kalbama apie mažas tankų grupes, o visai ne apie du batalionus (maždaug 100 tankų). Vakare atsirado ir sovietų aviacija – 3-iojo tankų korpuso 21.00 KVŽ įrašas fiksuoja „du priešo aviacijos antskrydžius prieš Ustilugą". Tai buvo pirmas, vienintelis ir, be to, labai sėkmingų Pietvakarių fronto bombonešių aviacijos kovos veiksmų pirmąją karo dieną epizodas: 34 bombonešiai SB dviem bangomis iš 1–2 km aukščio numetė „ant tankų ir pėstininkų susitelkimo" 226 bombas FAB-100, o lėktuvų negrįžtamųjų nuostolių nepatirta. **[240]**

Apskritai vokiečiams šis mūšis prie sienos plėtojosi kur kas mažiau sėkmingai, negu dešiniau esančiam 48-ajam tankų korpusui. Antrąją karo dieną, birželio 23-iąją, 12.45 į 3-iojo tankų korpuso vadavietę atvyko pats „Pietų" armijų grupės vadas feldmaršalas Rundštedtas. Aptariant kovos veiksmų rezultatus, padaryta išvada, kad *„priešais 3-iąjį tankų korpusą esantis priešas yra stipresnis negu gretimuose ruožuose, nes rusai stengiasi apginti Voluinės Vladimirą ir svarbų kelią iš vakarų į rytus"*. **[238]** Priešas nebuvo stipresnis (gausesnis karių skaičiumi), bet tvirtesnis, nors ir tas tvirtumas negalėjo kardinaliai pakeisti situacijos. 87-ajai šaulių divizijai pajėgų užteko tik dvi dienas išlaikyti gynybos juostos centrinį ruožą palei Ustilugo, Voluinės Vladimiro plentą. Piečiau nieko, išskyrus įtvirtintojo rajono IUT įgulas, nebuvo.

Iki birželio 23-iosios vidurdienio Vermachto 44-oji pėstininkų divizija prasiveržė per IUT liniją ir ėmė apriesti 87-ąją šaulių diviziją iš pietų. Divizijos sparne ir užnugaryje pasirodžius vokiečių motociklininkams, Raudonoji armija, ėmė, kaip jai jau buvo įprasta, netvarkingai trauktis, šįkart – iki Lugo upės ir už jos, be to, divizijos haubicų pulkas atsidūrė už Turjos upės, per 17 kilometrų šiauriau Voluinės Vladimiro, o 16-asis šaulių pulkas nusirito net iki Ozotyčių (gyvenvietė dešiniajame Turjos krante, per 25 km ryčiau Voluinės Vladimiro).

Iki birželio 24-osios ryto 87-osios šaulių divizijos pagrindinės pajėgos buvo apsuptos Seleco rajone (gyvenvietė prie Lugo upės už 8 km piečiau Voluinės Vladimiro). Nepraradę gebėjimo kovoti padaliniai toliau priešinosi visą birželio 24-osios dieną ir birželio 25-ąją auštant, pralaužę apsupties žiedą, patraukė į nuošalų Turjos ir Stochodo tarpupio miškų rajoną. Tame mūšyje žuvo divizijos vadas generolas majoras F. Aliabuševas. Pietvakarių fronto štabo operatyvinėje suvestinėje Nr. 14 pranešama: *„87-osios šaulių divizijos karinio personalo 200 žmonių, vadovaujami* [divizijos štabo viršininko] *pulkininko Blanko, prasiveržė iš apsupties ir prisijungė prie 15-ojo šaulių korpuso"*. **[241]** 200 žmonių iš maždaug patekusiųjų į apsuptį 6–7 tūkstančių.*

Baigiant pasakoti apie 87-osios šaulių divizijos veiksmus, reikia pažymėti ir kai kuriuos kiekybinius parametrus, kuriais galima įvertinti šių įvykių realų turinį. Vermachto 44-osios

* Iki karo pradžios buvo apie 10 tūkst. žmonių (9973, kaip teigiama viename dokumente, bet nežinoma, ar įskaičiuoti ir į „mokomąsias stovyklas" pašaukti rezervistai). Į apsupties žiedą nepateko vienas iš trijų šaulių ir vienas iš dviejų artilerijos pulkų. Pagal Pietvakarių fronto štabo pažymas, liepos 15 d. 87-ajai šaulių divizijai priklausė 2611 žmonių.

1941 m. liepos 1 d. Nuo vokiečių bėgantys NKVD pareigūnai žvėriškai susidorojo su Lvovo kalėjime laikomais kaliniais, iš kurių didžioji dalis – politiniai. Lygiai tokia pat tragedija nutiko ir Lucke.

pėstininkų divizijos nuostoliai – 26 žuvę ir 78 sužeisti žmonės, iš viso 104.* **[242]** 14-oji tankų divizija birželio 23-iąją mūšiuose (pirmąją karo dieną ji dar tik kėlėsi per Bugą) – 7 žuvę ir 19 sužeistų žmonių, iš viso 26. **[243]** 298-osios pėstininkų divizijos nuostoliai per pirmąsias dešimt karo dienų buvo kur kas didesni: 520 žmonių. Net jei priskirtume mūšiams prie Voluinės Vladimiro pusę šių netekčių, tai ir šiuo atveju išeitų, kad triuškindami 87-ąją šaulių diviziją vokiečiai neteko 400 žmonių (įskaitant sužeistuosius bei susirgusiuosius). Taigi gana sunku šiuos skaičius suderinti su pasakojimais apie divizijos „įnirtingus mūšius ir atkaklų priešinimąsi." Divizija iš tikrųjų buvo ginkluota 448 rankiniais ir 170 sunkiųjų kulkosvaidžių, 149 minosvaidžiais, 95 patrankomis, 32 haubicomis (122 mm kalibro) ir 12 sunkiųjų 152 mm kalibro haubicų, remiama dviejų batalionų tankų. **[244]** Nejaugi iš visų tų ginklų šaudyta popieriniais rutuliukais? O gal ne iš visų šaudyta?

Gerokai didesni buvo tomis dienomis ir beginklio „priešo" nuostoliai. Vienas iš svarbiausių įvykio organizatorių ir dalyvių tai aprašo šitaip:

„1941-6-23 11 val. 30 min. į Lucko miesto kalėjimą atvyko UNKGB ir UNKVD Voluinės srities darbuotojų operatyvinė grupė, kurios viršininkas buvo saugumo kapitonas drg. Rozovas.

Ten pat prie kalėjimo mane iškvietė UNKGB viršininkas valstybės saugumo kapitonas drg. Belocerkovskis, kuris man įsakė išduoti drg. Rozovo operatyvinei grupei visus Lucko kalėjime pagal USSR BK 54 P. 2, 11 laikomus kalinius ir ypač UNO [narius]. *Detaliau aiškinantis aplinkybes, valstybės saugumo kapitonas drg. Rozovas įsakė per 20 minučių išduoti sušaudyti visus kalinius pagal 54-2,11 todėl, kad priešas yra už 7 km nuo Lucko miesto* (ne itin geros nuomonės buvo čekistai apie Raudonosios armijos gebėjimą kovoti – M.S.)...

Atrinkome ir išvedėme į kalėjimo ūkinį kiemą maždaug 800 žmonių, kuriuos ten pat jau minėta operatyvinė grupė, NKVD konvojaus kariuomenės kuopos kovotojai ir kalėjimo viršininkai bei prižiūrėtojai nedelsdami sušaudė. Grįždamas iš vidinio kalėjimo aš kalėjimo viršininko Leskino šalia kalėjimo neradau, o, padedant kalėjimo darbuotojams, aptikau

* 1-osios tankų grupės pranešime prie nuostolių priskirti liepos 2 d., bet, atsižvelgiant į tai, jog pralaužus pasienio juostą divizija buvo išjungta iš 1-osios tankų grupės, galima spėti, kad dokumente pateikti skaičiai reiškia tik tuos nuostolius, kurie patirti birželio 22–24 d. mūšiuose.

Leskiną už pusės kilometro nuo kalėjimo, kur jis iš bailumo pabėgo slėptis... praėjus dvidešimt minučių po kalinių sušaudymo, mes gavome nurodymą, kad priešas yra ne už 7 km, o už 25 km nuo miesto ir mes nedelsdami ėmėme šalinti lavonus. Visus daugiau kaip 70 nuteistųjų aukščiausiąja bausme ir apie 800 tardomųjų užkasėme ir lavonų užkasimo vietas aplaistėme žibalu ir išdeginome, o paskui visas tas vietas apibėrėme kalkėmis.

Be to, kalėjimo apsauga ir kariniai daliniai kalėjimo apylinkėse sušaudė mėginančiuosius pabėgti. Pašalinti šiems lavonams UNKVD viršininko nurodymu buvo sudaryta milicijos darbuotojų grupė, kuri pašalino visus lavonus. Apskritai kalėjime ir už kalėjimo ribų sušaudyta apie 1000 žmonių. Kalėjime palikti apie 1000 žmonių, kurių dauguma buvo kaltinami pagal USSR BK buitinius straipsnius. Iš Lucko m. kalėjimo mes drauge su konvojaus kariuomenės kuopos vadu vyr. leitenantu Fachurdinovu ir visais kalėjimo darbuotojais pasitraukėme, kai nutrūko ryšys su UNKVD kariniais daliniais 1941-6-25 23 val. 30 min...

UNKVD Voluinės sr. kalėjimų skyriaus virš.

Valstybės saugumo seržantas /Stanas/"

Seržantas Stanas tikina, kad sušaudė vos 1 tūkstantį žmonių ir tiek pat „palikta kalėjime." Tačiau USSR NKVD kalėjimų valdybos viršininkas valstybės saugumo kapitonas 1941 m. birželio 28 d. specialiame pranešime Nr. 85426 rašo:

„06-23 12.00 viršininko drg. Stano potvarkiu kaliniai vėl buvo išvesti į pasivaikščiojimo kiemą ir iš visų kalinių atrinkti 14 žmonių, nuteistų pagal 1940-06-26 SSRS AS prezidiumo įsaką, 30 žmonių, nuteistų pagal BK buitinius straipsnius, ir 40 mažamečių... Atrinkus jau minėtus 84 kalinius, kiti, buvę pasivaikščiojimo kieme apie 2000 žmonių buvo sušaudyti. Visos suimtųjų bylos ir apskaitos medžiaga sudeginta..." Tas pats skaičius (2 tūkst. sušaudytųjų Lucko m. kalėjime) pateikiamas ir dokumente „USSR NKVD kalėjimų ešelonų atvykimo ir išvykimo žiniaraštis". **[186]**

Kas šiuo atveju meluoja, sunku pasakyti. Galbūt meluoja dideli viršininkai, kurie pabijojo pranešti dar didesniems viršininkams, kad paliko kalėjime tūkstantį gyvų „zekų", gal meluoja seržantas, savavališkai sušaudęs, prieš pasitraukdamas iš Lucko, dar vieną tūkstantį žmonių ir nenorintis dėl to prisipažinti. Toks mat buvęs metas...

Tankų mūšis prie Voinicos

Iki birželio 24 d. situacija fronte buvo tokia. Kovelio ruože priešo veiksmai vyko visiškai sėkmingai ir net pralenkė planą. Prie armijos 17-ojo korpuso „prisijungė" mistinė „tankų kolona," kuri judėjo plentu nuo Bresto į Kovelį. Vladimirskis rašo, kad dezinformacijos šaltinis buvo fronto aviacijos žvalgyba. 15-ojo šaulių korpuso vadas pulkininkas Fediuninskis, nežinia kodėl skubėdamas ir būdamas pasirengęs tapti apgavystės auka, kliovėsi šia „deza", tad vėliau apie jokį pajėgų pergrupavimą iš Kovelio ruožo į Lucko ruožą jau negalėjo būti nė kalbos. Negana to, 62-osios šaulių divizijos daliniai buvo telkiami arčiau Liubomlio, taigi pašalinama net teorinė galimybė deblokuoti piečiau Voluinės Vladimiro apsuptą

Sovietų tankų įgulų vadai gauna nurodymus prieš mūšį.

87-ąją šaulių diviziją. Negana to, toliau, rengdamasis „atremti tankų smūgį iš Bresto pusės", Fediuninskis išsikovojo leidimą sulenkti frontą, t. y. atiduoti Liubomlį ir atitraukti kariuomenę prie Kovelio.

Tuo metu, kai į šiaurę nuo Kovelio vyko tragifarsas, Lucko ruože brendo tragiška atomazga. Vermachto 298-oji pėstininkų divizija užėmė Voluinės Vladimirą, pastūmėjo dalį pajėgų į šiaurę, keliu į Verbą, turėdama tikslą atremti sovietų kariuomenės galimą kontrataką (toliau plėtojantis įvykiams, paaiškėjo, kad tas atsargumas nebuvo perteklinis). 44-oji pėstininkų divizija baigė apsupti ir sutriuškinti 87-ąją šaulių diviziją. Piečiau kautynių vietos puolė 299-oji pėstininkų divizija, o kad priešais ją tiesiog priešo nebuvo, tai ir puolimas plėtojosi sparčiojo žygio tempu: birželio 22-osios vakare divizija pasiekė Lugo upę Janevičių rajone (22 km piečiau Voluinės Vladimiro), paskui persikėlė į rytinį krantą ir, aplenkdama visus kaimynus, toliau traukė Lokačių miestelio kryptimi.

Į atsiradusią 30 km „pralaužą" mestos tankų divizijos: 14-oji birželio 23-iosios vakare užėmė Voluinės Vladimirą ir birželio 24-osios ankstų rytą iššygiavo į rytus, turėdama užduotį užimti Lucką ir perkėlas per Styrės upę. 13-oji tankų divizija buvo pastūmėta prie sienos gerokai vėliau ir birželio 23 d. 17.00 pradėta kelti jos tankus per Bugą. Birželio 24-osios rytą 13-oji tankų divizija pavijo toli priekin nužygiavusius pėstininkus. **[238]**

Štai tokiomis aplinkybėmis 5-osios armijos vadovybė rengė kontrsmūgį. Pabrėšime šią svarbią aplinkybę – ne užimdami naują gynybos juostą armijos rezervo pajėgomis, o kaip tik kontrsmūgiu turėdama tikslą „sutriuškinti priešo Voluinės Vladimiro grupuotę ir atkurti padėtį prie valstybės sienos". **[43]** Operacijos planas itin gražus ir solidus. 135-oji šaulių divizija ir 19-oji tankų divizija, remiamos armijos artilerijos grupės (į ją buvo įtrauktas

460-asis korpuso artilerijos pulkas ir 135-osios šaulių divizijos artilerija) smarkios ugnies, atakuoja priešą „kaktomuša", išilgai plento, 215-oji motorizuotoji divizija smogia į sparną, nuo Verbos Voluinės Vladimiro kryptimi, 1-oji PTABr juda antrajame ešelone pasirengusi atmušti priešo tankų kontrataką.

Pradinė perėjimo į puolimą riba buvo nustatyta Voinicos, Lokačių linija. Kaip tik ten birželio 24-osios rytą 135-oji divizija susidūrė su vokiečių 14-osios tankų divizijos padaliniais. Dėl laimingų aplinkybių sutapimo ši riba buvo kaip tik itin palanki gynybai: ten labai neįprasta topografija – su „kryžiumi" iš keturių mažų upeliukų, kurie susikerta prie Lokačių, taigi besiginančiųjų frontas ir sparnas buvo pridengti natūralaus „prieštankinio griovio."

Tačiau visa tai nepagelbėjo ir 135-oji šaulių divizija nusirito į rytus, į mišką prie Aleksandrovkos gyvenvietės (8 km į pietvakarius nuo Voinicos). 22-ojo mechanizuotojo korpuso štabo koviniame pranešime Nr. 06 šis įvykis aprašytas taip: *„Dėl nedidelės priešo tankų grupės atakos sukeltos panikos 135-osios šaulių divizijos užnugaryje, divizija 1941-6-24 10.00 nuo Voinicos, Pavlovičių, Lokačių ribos atsitraukė į Cholopečių, Kotlų kol. liniją. Laiku neatvykus* [mechanizuotojo korpuso] *daliniams, ją paremti buvo neįmanoma..."* **[245]**

Kurgi buvo 22-ojo mechanizuotojo korpuso divizijos? 215-oji motorizuotoji divizija, kurios tankų pulkas aprūpintas greitaisiais BT, nežinia kodėl smarkiai atsiliko žygyje ir į Verbos rajoną atvyko tik birželio 24-osios vakare. 19-oji tankų divizija birželio 24-osios 3.30 ryto gavo įsakymą (kažkodėl žodžiu) pasistūmėti į Voinicos, Aleksandrovkos rajoną. **[237]** Tiesia linija nuo Kovelio tai yra 55 km, bet tankai miškais tiesiai nerieda. Kapstydamasi miško keliais divizija (greičiausiai – jos priešakiniai padaliniai) iki birželio 24-osios vidurdienio pasiekė plentą, o kad jai skirtas rajonas jau buvo užimtas priešo, susitelkė miške kitoje pusėje kelio, šiauriau Šelvuvo miestelio.

Tolesni įvykiai aprašyti keliuose dokumentuose, bet dėl to jie neatrodo aiškesni. Kaip ir reikėjo tikėtis, patys paprasčiausi ir trumpiausi pranešimai aptinkami vokiečių dokumentuose. 17.15 korpuso vadovybei 14-osios tankų divizijos štabas išsiunčia radiogramą: *„Nuo 16.15 tankai atakuoja mišką ryčiau Aleksandrovkos."* Vakarinis pranešimas šiek tiek detalesnis: *„Per naują pasistūmėjimą iš Aleksandrovkos 17.00 tankų pulkui pavyko sunaikinti 87 šarvuotąsias mašinas ir 4 baterijas. Mūsų nuostoliai – 6 šarvuotosios mašinos. Šiuo metu tankų pulkas papildo šaudmenų atsargas ir prisipildo degalų.* [Šiandien] *pasiekti Torčiną – mažai tikėtina..."* **[246]**

Iki birželio 25-osios ryto sunaikintų sovietų tankų skaičius gerokai padidėja:

„Birželio 25 d... 6.40. Generolo pulkininko fon Kleisto (1-osios tankų grupės vado) *skambutis. Korpuso vadas praneša apie 14-osios tankų grupės sėkmę birželio 24 d. mūšyje: sunaikintos 8 priešo baterijos, 40 prieštankinių patrankų, 158 tankai."* **[238]** Birželio 26 d. 23.00 14-osios tankų divizijos štabo pranešime sakoma: *„Bendras tankų mūšyje sunaikintų tankų skaičius padidėjo iki 215."* **[247]** Ir tai tada, kai 19-ajai tankų divizijai papildyti tame rajone

Generolas pulkininkas Evaldas fon Kleistas *(Ewald von Kleist)*. 1943 m. jis tapo feldmaršalu, o po karo mirė ar buvo nužudytas sovietų nelaisvėje.

pasirodė tik 131-osios motorizuotosios divizijos (9 MK) tankų pulkas, turintis Lucko rajone ne daugiau kaip 35 tankus. Net jei vokiečiai būtų juos visus sunaikinę per vieną dieną (o tai tiesiog prieštarauja pulko vado pranešimui), ir toks spėjimas nepaaiškina skaičiaus 158 virtimo 215. Tačiau ir tai ne riba – skyriaus pradžioje cituotoje 3-iojo tankų korpuso kovos veiksmų apžvalgoje kalbama apie 267 mūšyje prie Aleksandrovkos sunaikintus tankus...

Iš prieinamų sovietų dokumentų pačiu „pirmučiausiu šaltiniu," sudarytu ne pagal karštus pėdsakus, o, tiesiog įvykiui nesibaigus, reikia pripažinti anksčiau minėtą 22 MK štabo kovinį pranešimą Nr. 06. Jame tankų mūšis aprašytas taip:

„6-24 14.00 po trumpo artilerijos parengimo 37-ojo ir 38-ojo tankų pulkų [19-osios tankų divizijos] *kontrataka iš miško šiauriau Šelvuvo Aleksandrovkos ruože iki 16.30 atkūrėme padėtį, privertėme priešą atsitraukti į Voinicos, Lokačių m. liniją. Iki 17.00 kontratakuojant priešo sunkiesiems ir vidutiniams tankams, įvyko įnirtingas priešo tankų mūšis su 22 MK tankais, po kurio 37-ojo ir 38-ojo tankų pulkų likučiai atsitraukė į mišką ryčiau Serniškų kol.* (gyvenvietė piečiau plento, už 25 km į rytus nuo Voinicos – M.S.). *Aiškinamasi, kokių patirta turto ir žmonių nuostolių."*

Išliko ir 19-osios tankų divizijos štabo kovinis pranešimas Nr. 02. Kada jis parašytas, neaišku (dokumente nurodyta birželio 23-iosios data, bet tai aiški klaida). Jame pirmąkart atsiranda mūšyje dalyvavusių tankų konkrečių skaičių (vėliau pakartotų šimtuose publikacijų, įskaitant Vladimirskio monografiją):

„...13.30, dar nebaigus susitelkti, divizijos vadas gavo 22 MK vado žodinį kovinį įsakymą atakuoti. Į ataką buvo pasiųsti visi divizijos tankai, bendrai vadovaujami 37-ojo tankų pulko vado, 14.00 su užduotimi kontratakuoti priešo puolančius dalinius (toliau išvardijama daug Aleksandrovkos, Voinicos rajone esančių mažų gyvenviečių – M.S.). *Į ataką pasiųsti 45 vien. T-26 ir 12 BA-10. Visi buvo prarasti* (ši frazė išbraukta žaliu pieštuku – M.S.). *Tankams, pasiekus rajoną – miškas į pietryčius nuo kalvos 228,5.D. Chonevičiai, horizontas*

234 – priešo pėstininkai pradėjo trauktis, o iš miško ėmė smarkiai šaudyti iš artilerijos ir šautuvų bei kulkosvaidžių. Paskui prasidėjo priešo vidutinių ir sunkiųjų tankų ataka, kilo didelės tankų kautynės. Mūšis truko 2,5 valandos ir, mums netekus ***didesnės pusės tankų*** (paryškinta mano – M.S.), *prasidėjo atsitraukimas. Šiame mūšyje buvo sunkiai sužeistas 19-osios tankų divizijos vadas. Daliniai atsitraukė ir išsidėstė gynybos rajone.*" **[248]**

Liepos pabaigoje sudaryta 19-osios tankų divizijos kovos veiksmų ataskaita iš esmės pažodžiui kartoja pranešimo Nr. 02 turinį, bet papildo jį stulbinamu netekčių sąrašu: mūšyje prie Voinicos žuvo 22 MK vadas generolas majoras Kondrusevas, 37-ojo tankų pulko vadas papulkininkis Bibikas ir 38-ojo tankų pulko vadas papulkininkis Samsonovas. Kitą dieną dingo be žinios 19-osios tankų divizijos artilerijos viršininkas papulkininkis Vasilenka ir buvo mirtinai sužeistas divizijos motorizuotojo šaulių pulko vadas papulkininkis Sokolinas. **[249]**

Kad vaizdas būtų tikslesnis, galima pateikti ir maršalo Rokosovskio atsiminimų fragmentą:

„*Birželio 25-ąją vakarop į mūsų korpuso vadavietę Klevanių* (už 100 km ryčiau Voinicos – M.S.) *rajone pėsčias atvyko labai susinervinęs 19-osios tankų divizijos vadas generolas majoras Semiončenka sutvarstyta dešiniosios rankos plaštaka. Jis pranešė, kad jo divizija visiškai sumušta... Netrukus čia atsirado ir vienas iš to paties korpuso pulko komisarų, pranešė apie generolo Kondrusevo žuvimą ir apie tai, kad korpusas sumuštas. Prislėgtiems ir sumišusiems divizijos vadui bei pulko komisarui buvau priverstas gana įtaigiai patarti nustoti taukšti apie korpuso pražūtį...*" **[250]**

Formaliai skaičiuojant Rokosovskis buvo visiškai teisus: iš 45 tankų netekus „daugiau nei pusės", tai dar visai ne tankų divizijos sutriuškinimas (nekalbant jau apie visą 22-ąjį mechanizuotąjį korpusą). Šarvuotosios technikos 19-oji divizija turėjo gerokai daugiau. Prie jos kovos veiksmų ataskaitos pridėtas „Aiškinamasis raštas dėl prarasto turto" (o tokiuose dokumentuose turimas turtas bent jau nepadidinamas), iš kurio aiškėja, kad 1941 m. birželio 22 d. divizija turėjo 183 tankus (147 T-26, 7 ugniasvaidžius OT-26, 29 BT) ir 58 patrankomis ginkluotus šarvuotuosius automobilius BA-10. **[251]** Divizijos artilerijos pulkas gavo visą komplektą pabūklų: 12 vien. 122 mm kalibro haubicų ir 12 vien. 152 mm kalibro haubicų bei 28 vikšrinius vilkikus STZ-5 joms tempti (ir tai neskaičiuojant 10 sunkiųjų „Vorošilovecų" tankų pulkuose bei 4 lengvųjų „Komsomolecų" motorizuotajame šaulių pulke).

Nepaisant viso to teoriškai esamo turto, divizijos kovos veiksmams aprašyti ataskaitoje skiriama tik viena pastraipa:

„*19-asis motorizuotasis šaulių pulkas ir haubicų artilerijos pulkas išsidėstė gynyboje išilgai Sernos upės rytinio kranto* (nesuprantama, nuo ko divizija rengėsi gintis atsisukusi priekiu į mišką, o žygiuojantiems Lucko kryptimi vokiečiams – nugara – M.S.). *Divizijos štabas Bogušuvkoje. 19.00 vokiečių tankai priartėjo prie Lucko, dalis jų patraukė Antonovkos,*

Raudonosios armijos pėstininkai iš apkasų stebi savųjų tankų ataką.

Bogušuvkos kryptimi, matyt, ketindami atkirsti mūsų dalinių atsitraukimo kelius (kitoks sąveikos su priešu būdas, išskyrus atsitraukimą, net neaptariamas – M.S.).

Tuo metu gautas žodinis įsakymas per 22-ojo korpuso štabo ryšių delegatą – atsitraukti Rožiščės kryptimi, persikelti per Styrės upę ir susitelkti Sikiričių rajone (gyvenvietė prie Lucko, Kolkų kelio, už 23 km į šiaurės rytus nuo Lucko – M.S.)". **[237]**

Toliau aprašant divizijos kovos veiksmus, tik vieną kartą minimi 4 tankai, visi kiti dingo be pėdsakų. Ką tai reiškia? Kažin, ar tikslus ir dokumentais pagrįstas atsakymas į šiuos klausimus kada bus rastas.

Kaip hipotezę galima siūlyti šią įvykių rekonstrukciją. Per ilgą, daugiau kaip 250 km (pustrečios dienos), žygį divizijos daliniai ištįso ir buvo gerokai dezorganizuoti, tad iki birželio 24-osios vidurdienio į Voinicos, Šelvuvo rajoną atvyko ne daugiau kaip pusė divizijos šarvuotosios technikos. Ketinimo kovoti būta dar mažiau. Vadai nusprendė karinį personalą paskatinti sekti jų pavyzdžiu. Sudėtinis „karininkų batalionas" su 45 tankais beviltiškai drąsiai, bet be jokios sąveikos su pėstininkais bei artilerija, puolė į tiesioginę ataką ir buvo sušaudytas iš vokiečių tankų Pz III 50 mm patrankų. Šį rezultatą, beje, atsižvelgiant į tai, kokiais tankais aprūpinta 19-oji tankų divizija, nesunku buvo numanyti. Netekusi vadų divizija greitai suiro, paliko techniką miške ir kelyje. Kadangi Lucko kryptimi puolantys vokiečių daliniai aptikdavo vis daugiau paliktų tankų, atitinkamai didėjo ir Vermachto 3-iojo tankų korpuso 14-osios tankų divizijos pranešimuose pateikiami skaičiai.

O dar vienos kontrsmūgyje dalyvavusios 22 MK 215-osios divizijos „kovos veiksmams" aprašyti reikia visai mažai vietos. Divizijos archyvo fondas tradiciškai tuščias. Byloje „22 MK dalinių ir junginių ataskaitos bei pranešimai" (CAMO, f. 3456, ap. 1, b. 14) duomenų apie 215-ąją motorizuotąją diviziją visai nėra. Tačiau 11-ojoje byloje („Dalinių koviniai pranešimai") yra du dokumentai (birželio 22 d. operatyvinė suvestinė Nr. 1 ir kovinis pranešimas b/n, kuriame aprašomas divizijos išvykimas į žygį iš Rovno.

Vokietijos karinių oro pajėgų lėktuvas meta bombas.

Vertas dėmesio (kaip tezės apie „vokiečių aviacijos triuškinamąjį smūgį“ iliustracija) pirmųjų bombardavimų aprašymas: *„19.15, 19.20, 19.25 tris kartus bombarduotas karinis miestelis ir* [artilerijos] *parkas – yra nedaug aukų, sudeginta viena daržinė, imtasi priemonių gesinti gaisrą.“* Kitame puslapyje atsiranda ir nuostolių konkrečių skaičių: *„Per Rovno bombardavimą žuvo 2 žmonės, 3 sužeisti.“* **[252]** Tada 215-oji divizija pradėjo žygį į Kovelį ir jos pėdsakų dokumentuose daugiau neaptinkama.

Vladimirskio monografijoje divizijos kovos veiksmai nuo pradžios iki pabaigos aprašyti taip: *„215-osios motorizuotosios divizijos pagrindinės pajėgos (be tankų pulko) naktį į birželio 25-ąją skubiai užėmė pradines pozicijas puolimui Verbos, Ovadno kryptimi, rengėsi pulkininko Barabanovo sprendimu birželio 25 d. 4 valandą po 15 min. artilerijos rengimo priešą atakuoti.*

Vokiečių fašistų vadovybė, aptikusi, kad iš šiaurės rytų prie Voluinės Vladimiro artėja 215-osios motorizuotosios divizijos daliniai, skubiai pastūmė jai priešais 298-ąją pėstininkų diviziją, kuri, aplenkusi 215-ąją motorizuotąją diviziją, birželio 25-ąją auštant, smarkiai remiama artilerijos ir aviacijos, netikėtai ją atakuoja, priverčia iš pradžių gintis, o paskui atsitraukti į šiaurę, prie Turjos upės. Šiais 215-osios motorizuotosios divizijos veiksmais ir baigėsi 5-osios armijos antrųjų ešelonų kontrsmūgis.“ **[43]**

Tiesą sakant, čia aprašyti 215-osios motorizuotosios divizijos ketinimai ir realūs priešo veiksmai. Bet nekibsime prie žodžių, svarbiau kai kas kita – kur dingo tankų pulkas* (o ten buvo 129 tankai BT, t. y. ne kažin kiek mažiau, negu turėjo vokiečių tankų divizija)? Dar teisingiau sakant, buvo net du tankų pulkai, nes 5-osios armijos vado įsakyme numatyti 215-osios motorizuotosios divizijos ir 41-osios tankų divizijos tankų pulko, kuris buvo perduotas anksčiau (iš tikrųjų – dviejų batalionų) sustiprinti 87-ajai šaulių divizijai, bendri veiksmai. Šį klausimą kėliau dar knygoje „Statinė ir lankai“, o atsakymas atsirado

* Vladimirskis išnašoje praneša, kad „215-osios motorizuotosios divizijos tankų pulkas, išeikvojęs degalus, atsiliko nuo divizijos Kazino, kuris yra už 15 km į šiaurės vakarus nuo Lucko, rajone“. Kazinas – tai gyvenvietė prie Lucko, Kovelio plento, šiauriau Rožiščės. Nuo Rovno iki Kazino ne daugiau kaip 100 km plentu. Protu nesuvokiama, kaip tokiame kelyje galėjo „išeikvoti degalus“ tankai BT-7, kurių eigos atsarga (pačių seniausių gamybos serijų tankų, naudojantis vikšrais), yra 375 km. Dar nesuprantamiau, kaip tokia nelaimė ištiko tarp dviejų didžiulių degalų bei tepalų sandėlių – Kovelyje ir Kivercuose. Kaip rašo pats Vladimirskis, kariuomenės sandėliuose buvo sukaupta degalų po 33 (trisdešimt tris) pripylimus, taigi su tomis benzino atsargomis 5-osios armijos tankai galėjo nuriedėti į Lisaboną ir grįžti atgal.

Vermachto dokumentuose. Visi tankai buvo vietoje, jų skačius net perteklinis. Tai liudija 298-osios pėstininkų divizijos radiogramos:

„1941-6-24. Į šiaurę nuo Voluinės Vladimiro sunaikinti 5 tankai, dar 4 pasuko atgal, bet dar yra netoliese... Miškuose šiauriau Verbos, pasak vietos gyventojų, ***200–300 tankų*** (paryškinta mano – M.S.) *Sava kariuomenė iki šiol matė tik 10, iš jų 6 sunaikinti, vienas pamuštas, buvo evakuotas.*

1941-6-25. Bendrai išdėstyti dienos įvykiai: Iš pradžių atmušamos tankų ir artilerijos remiamos priešo atakos iš Verbos. Ryte vieno pulko puolimas į šiaurę, už Verbos, Turjos upės link, antrojo pulko puolimas į rytus per Mogilną (gyvenvietė per 8 km šiauriau Verbos – M.S.), *taip pat Turjos upės ruože. Į dešinę, Mogilno kryptimi, sąlyčio su priešu nėra, puolimas vyksta toliau, tikslios priešakinės linijos pozicijos šiuo metu nežinomos.*" **[253]**

„Tikslias pozicijas" rasti būtų beveik neįmanoma, nes po trumpo mūšio su vokiečių pėstininkų pulku 215-oji motorizuotoji divizija atsidūrė Sofijevkos gyvenvietės rajone (per 50 km ryčiau Kovelio). Kariniame 1935 m. žemėlapyje tas miestelis vadinamas Sofjanovka, o nusigauti į jį iš Kovelio galima „ožkų takais", tad veržlų spartųjį žygį nuo Verbos per Kovelį į Sofijevką (Sofjanovką) galima laikyti neprastu laimėjimu...

Baigiant apžvelgti 5-osios armijos laimėjimus vakarinėse Lucko prieigose, verta pažymėti, kad nebuvo bent kokių realių 1-osios PTABr – pirmosios pagal eilės numerį ir vienintelės iki karo pradžios gavusios visą pagrindinės ginkluotės ir artilerijos vilkikų (50 ST-2 ir 120 ST-5) komplektą, pėdsakų. **[254]** Tačiau priešas visiškai nepastebėjo, kad būta galingo prieštankinio junginio, turinčio 76 mm ir 85 mm patrankų*, kiaurai pramušančių vadinamuosius sunkiuosius vokiečių tankus. Ir tai labai keista, atsižvelgiant į tai, jog pirmosiomis karo dienomis Vermachto dokumentai skrupulingai (kartais net su suprantamu paryškinimu) fiksuoja kiekvieną Raudonosios armijos ginkluotėje ar struktūroje atsiradusią naujovę.

Pagaliau, o tai visų svarbiausia, 1-osios PTABr dalyvavimas mūšiuose, kai kalbama apie vokiečių tankų netektis, deramai neišryškintas – iki liepos 3 d., t. y. jau po daugelio mūšių bei žygių 14-oji tankų divizija negrįžtamai prarado 14 tankų, dar 28 buvo remontuojami. **[276]** Paskutinis skaičius tik pačiu mažiausiu mastu galėjo būti susijęs su 1-osios PTABr veiksmais, nes, pataikius tokio kalibro sviediniams, vokiečių tankai kažin ar galėjo būti suremontuoti.

Tiltas prie Rožiščės

Vermachto 14-ajai tankų divizijai prireikė visos birželio 25 dienos nužygiuoti nuo mūšio lauko prie Aleksandrovkos iki Lucko. Keistas neskubumas kelia mintį, kad pusantro šimto tankų ten vokiečiai ne tik „rado", bet ir, galimas dalykas, kažkokie sovietų 19-osios tankų divizijos padaliniai kovėsi mūšyje, apie kurį divizijos, 22-ojo mechanizuotojo korpuso

* Brigada neturėjo 107 mm patrankų, bet 85 mm zenitinėmis patrankomis buvo ginkluoti ne 4 (kaip priklauso pagal etatų sąrašą), o 6 divizionai.

Voinicos–Lucko kelyje pamuštas *T-26* ir žuvęs įgulos narys.

ir 5-osios armijos vadovybė taip niekada ir nesužinojo (kaip prisimena atidus skaitytojas, kažkas panašu vyko ir Lvovo ruože, birželio 24-osios vakare Krakoveco, Javorovo plento rajone). O antra vokiečių tankų korpuso tankų divizija (13-oji) birželio 25 d. „žygiavo su dainomis". Trumpa frazė („motorizuotoji brigada vyksta susėdusi į mašinas") birželio 25 d. 14.00 divizijos štabo pranešime tai gana iškalbingai liudija. **[255]**

Važiuodama lauko keliais piečiau pagrindinio plento 13-oji tankų divizija birželio 25 d. 6 valandą vakaro pasiekė Lucko pietinius priemiesčius ir tiltą per Styrės upę. Tąkart tiltas buvo suprogdintas tada, kai per jį pervažiavo pirmieji trys divizijos žvalgybos bataliono tankai. **[256]** Beje, ši aplinkybė tik keletui valandų pristabdė 13-osios divizijos puolimą. Iki birželio 26-osios ryto miestas ir svarbiausia kelių sankryža (į pietus Dubno link ir į rytus, Rovno pusėn) buvo užimta priešo. 5-osios armijos junginių likučiai pasitraukė už Styrės upės. Pagal Vladimirskio aprašymą tai vyko šitaip: *„5-osios armijos vadovybė, persikeldama į naują vadavietę, naktį į birželio 26 d. tapo 135-osios šaulių divizijos, 19-osios tankų divizijos ir 27-ojo šaulių korpuso 460-ojo artilerijos pulko padalinių netvarkingo atsitraukimo liudininkais. Žmonių, vežimų, automobilių, pabūklų srautas skriejo plentu Rovno kryptimi ir, tik energingai įsikišus armijos štabo karininkams ir pačiam generolui Ponomariovui, šis bėgimas buvo sustabdytas ir pavyko užbėgti už akių tolesniam panikos plitimui."* **[43]**

Piečiau Lucko, Styrės aukštupyje, iki įtekančios į ją Ikvos upės, žygiavo į rytus dvi Vermachto pėstininkų divizijos (299-oji ir 111-oji). Iki birželio 26-osios ryto jos jau forsavo Styrę ir iš tikrųjų aplenkė 3-iojo tankų korpuso junginius. Dar piečiau 48-asis tankų korpusas užėmė Berestečką ir Dubną. Tokioje situacijoje vokiečių vadovybė nusprendė pasinaudoti 1-osios tankų grupės pietinio sparno patogia padėtimi ir pasiųsti 13-ąją tankų diviziją į Rovną ilgu, bet (kaip jai tada atrodė) saugiu keliu per kelių sankryžą ryčiau Mlynovo. 14-oji tankų divizija gavo įsakymą pulti rytų kryptimi, Rovno link taip, kad viena divizijos žygio grupė turėjo judėti plentu, o kita – lauko keliais, per 5–8 km piečiau plento. **[257]**

Įsakymas buvo duotas, bet neįvykdytas ir vokiečių generalinio štabo žemėlapyje 14-ąją tankų diviziją žymintis ženklas pustrečios dienos „prilipo" prie Lucko. Vokiečių tankų

divizijos nepaliaujamą puolimą sustabdė 9-ojo mechanizuotojo korpuso 131-osios motorizuotosios divizijos ir 22-ojo mechanizuotojo korpuso motociklininkų pulko daliniai. Išliko šių dalinių dokumentų ir, juos tirdami, galime aiškiau ir detaliau matyti, kaip Raudonoji armija kariavo, kai ji mėgino kariauti.

131-oji motorizuotoji divizija pradėta formuoti 1940 m. rudenį 131-osios šaulių divizijos pagrindu. Divizija, kaip ir visas mechanizuotasis korpusas, apskritai buvo sukomplektuota kur kas prasčiau už galingus Pietvakarių fronto pirmojo ešelono mechanizuotuosius korpusus (4 MK, 8 MK, 15 MK). Bet verta pažymėti, kad, lyginant su 9-ojo mechanizuotojo korpuso tankų divizijomis, 131-oji motorizuotoji divizija atrodė pastebimai geresnė – pagelbėjo tai, kad ji buvo formuojama šaulių divizijos pagrindu. Štai 131-osios motorizuotosios divizijos artilerijos pulkas buvo beveik visai aprūpintas pabūklais (aštuonios 76 mm patrankos, šešiolika 122 mm haubicų, aštuonios 152 mm haubicos) ir gavo 28 vilkikus STZ-3 ir STZ-5, prieštankiniame divizione buvo daugiau, nei pagal etatų sąrašą priklausė, vilkikų „Komsomolec“ (37 vien.). **[268]**

Divizijos tankų pulkas (58-asis tankų pulkas) buvo dar labai „žalias“, iš priklausančių pagal etatų sąrašą 258 tankų BT-7 iš tikrųjų turėjo 123 tankus, iš kurių 40 reikėjo atlikti vidutinį remontą („3-iosios kategorijos“), o du trečdaliai santykinai tvarkingų tankų buvo 1934 m. gamybos BT-5. Formuojamiems tankų daliniams, taip pat ir antrojo ešelono mechanizuotuosiuose korpusuose tokia situacija (aprūpinimas smarkiai padilusiais mokomojo kovinio parko tankais) nebuvo retenybė. Stebėtina kita – „58-ojo tankų pulko kovos veiksmų ataskaitoje“ pranešimas apie tokią skurdžią ginkluotę baigiamas ne tradicine „Jaroslavnos rauda“, o tvirta išvada: „*Pulkas buvo visai pajėgus kovoti ir pasirengęs stoti į mūšį su fašistinėmis gaujomis.*“ **[258]**

Į mūšį su „fašistinėmis gaujomis“ 131-ajai motorizuotajai divizijai teko stoti pirmiau nei kitiems 9-ojo MK junginiams. 5-osios armijos vadas generolas majoras Potapovas įsakė atskirti diviziją nuo mechanizuotojo korpuso ir sparčiuoju žygiu išvykti prie Styrės upės linijos šalia Lucko. Galbūt taip nuspręsta todėl, kad iš 131-ajai motorizuotajai divizijai (kitaip nei 9 MK tankų divizijoms) buvo bent jau pusiau aprūpinta ratine technika (29 lengvieji automobiliai, 429 sunkvežimiai bei 95 specialiosios mašinos) ir galėjo atlikti spartųjį žygį.* **[268]**

Reikėjo įveikti nemenką kelią – nuo Voluinės Naugardo iki Lucko tiesiai yra daugiau kaip 160 kilometrų.

Priedangos plane 58-ojo tankų pulko pastūmėjimas buvo suplanuotas remiantis ta logika, kaip ir 19-ajai tankų divizijai – miškų takais per tankmes, nuošalyje nuo pagrindinio plento. Siekiant ypatingo „slaptumo“, imtasi apskritai protu nesuvokiamų veiksmų, pavyzdžiui, pulkas per upę žygiavo ne tiltu, bet prie Bašino miestelio kėlėsi kaimišku keltu,

* Yra žinoma nuolat kartojama legenda, kaip pirmosiomis karo valandomis 9 MK vadas (būsimasis maršalas ir dukart Sovietų Sąjungos didvyris užgrobė Šepetovkoje įkurdintą apygardos autobazę ir iš jos „pagrobtus“ sunkvežimius atidavė 131-ajai motorizuotajai divizijai. Bet kol kas nepavyko rasti dokumentų, kuriais remiantis būtų galima patvirtinti ar atmesti šią versiją.

o „keltas vienu kartu galėjo perplukdyti tik vieną tanką, be to, buvo netvarkingas ir neparengtas“. Tenka dar kartą priminti: tokių klaidų pridaryti ir neprarasti visos technikos dar žygyje į mūšio lauką buvo galima tik dėl to, kad Pietvakarių fronto juostoje vokiečiai turėjo itin mažai aviacijos...

Žygis 122 km nuotoliu iki Bronikų (gyvenvietė palei plentą, per 14 km į šiaurės vakarus nuo Rovno) truko bemaž dvi paras. *„Iki 16.00 į Bronikus atvyko 35 tankai, iš kurių, remiantis 131-osios motodivizijos vado, įsakymu buvo suformuotas sudėtinis batalionas, turintis 14 tankų, vadovaujamas kapitono Teremeto, ir žvalgybos kuopa su 10 tankų, vadovaujama kapitono Rudenkos.“* **[258]** Taip parašyta „Ataskaitos“ tekste. Manysime, kad skaičius 35 nėra klaida, taigi išeitų, kad žygyje atsiliko tik 48 iš 83 tvarkingų tankų.

„Bendrai vadovauti abiem grupėms, taip pat vienam 743-iojo motopulko batalionui (131-osios motorizuotosios divizijos), *vienam 135-osios šaulių divizijos batalionui ir artilerijos divizionui buvo pavesta 58-ojo tankų pulko vadui Kanšinui. Šiai grupuotei skirta užduotis: susitelkti Lucko miesto rytiniame pakraštyje ir nesuteikti priešui galimybės persikelti per Styrės upę, išlaikyti perkėlas savo dispozicijoje, kol atvyks divizijos pagrindinės pajėgos.“* **[258]** Ir paskutiniai žodžiai, ir pats faktas, kad į sudėtinę kovinę grupę įjungta kitos divizijos atskirų padalinių, liudija, jog per dvi paras 450 automobilių taip ir neįstengta 131-osios motorizuotosios divizijos „pagrindinių pajėgų“ (ar bent pusės jų, vieno šaulių pulko) pavežėti 122 kilometrų atstumu. Dar kartą priminsiu, kad kalbama apie vieną iš geriausių divizijų, realiai kariavusią ir keletui dienų sustabdžiusią vokiečių puolimą.

„Iki 18.00 (birželio 25 d.) Lucko pietrytiniame pakraštyje pradėjo telktis besirengiantis persikelti priešas. Iki 20.00 dengiamas artilerijos ir minosvaidžių ugnies priešas pradėjo keltis mūsų gynybos kairiajame sparne. Nepaisydami pranašesnių priešo pajėgų, mūsų daliniai jį sulaikė iki birželio 26 d. 15.00. Tą dieną mūšiuose prie Lucko miesto mūsų tankai dalyvavo dviejose atakose, ir padarė nemažų nuostolių priešui, kuris neteko daugiau kaip kuopos žmonių, 8 motociklų ir vieno tanko (atkreipkite dėmesį į šiuos kuklius ir visai realistinius priešo nuostolių įvertinimus – M.S.)...

Šaulių dalinių atskiri padaliniai, veikę išvien su tankais, pradėjo paniškai trauktis. Šia dingstimi 58-ojo tankų pulko vadas papulkininkis Kanšinas pasakė atvykusiam pas jį 1-ojo rango kariniam technikui Pučninui: *„Ne taip sunku nugalėti priešą, kaip įveikti savo kariuomenės paniką.“* **[258]**

Karinis technikas Pučninas atvyko ne vienas, drauge su leitenantu Loktevu jie atlydėjo dar 27 pulko tankus – vienintelis man žinomas atvejis, kai atsilikę žygyje tankai neišgaravo ore, o kad ir kiek pavėlavę atvyko į mūšio lauką.

Sprendžiant iš 22 MK štabo kovinio pranešimo Nr. 010, birželio 27-osios diena prasidėjo taip: *„Žodžiu gautomis iš 131-osios motorizuotosios divizijos motorizuotojo šaulių pulko artilerijos viršininko kapitono Galperino – žiniomis, yra žinoma: naktį į birželio 27 d.135-oji šaulių divizija ir 87-oji šaulių divizija* (tuo metu galėjo būti kalbama tik apie šių junginių

atskirus likučius – M.S.) *iš užimtos linijos netvarkingai traukėsi į rytus, 5.00 iš užimtos linijos pasitraukė 131-oji motorizuotoji divizija...*" **[259]**

Bet kažkas visą dieną toliau stabdė Vermachto 14-ąją tankų diviziją prie Lucko. Todėl verta toliau skaityti „58-ojo tankų pulko kovos veiksmų ataskaitą:

„*Stabdydami priešo, sumaniusio smogti smūgį Sapoguve* (Lucko šiaurės vakarų priemiestis – M.S.) *įkurdintam divizijos štabui, pranašesnes pajėgas, papulkininkio Kanšino ir kapitono Teremeto vadovaujami 12 tankų 10.00 (birželio 27 d.) stojo į mūšį. Šiame mūšyje iš priešo pusės buvo organizuota itin smarki prieštankinės artilerijos ugnis, labai aktyvūs motorizuotieji pėstininkai, kurių, reikia manyti, buvo ne mažiau kaip pulkas* (vėl įvertinimas visai realistinis – M.S.). *Netekęs daugiau kaip kuopos žuvusiųjų bei sužeistųjų priešas neatsilaikė prieš mūsų smarkią ugnį, pristabdė puolimą ir perėjo į laikiną gynybą telkdamas savo kariuomenę ginamose linijose. Šiame mūšyje didvyrio mirtimi žuvo: papulkininkis Kanšinas, vyr. leitenantas Pavlovskis, leitenantai Statinas ir Loktevas, jaun. leitenantas Porochniavis, iš jaunesniojo ir eilinio personalo – 4 žmonės.*

Nuo to meto vadovauti pulkui ėmė pulko štabo viršininkas majoras Legeza. Birželio 28 d. visi likę tankai, kurių buvo 7 vienetai, divizijos vado įsakymu panaudoti žvalgybai ir saugoti divizijos štabui..." **[258]**

Šis trumpas fragmentas ypač informatyvus. Eilinį kartą matome drąsaus vado žūtbūtinį mėginimą savo pavyzdžiu išjudinti karius ir neišvengiamą rezultatą pavienių žmonių didvyriškumui susidūrus su Vermachto karine mašina. Matome, kad ir ta „mašina", bent jau kai kuriais atvejais aiškiai trikdavo, kaip sakoma, „bepigu vyčiui tarp avyčių, o priešais vytį – pats kaip avytė". Vermachto tankų divizijos ugnies priemonės (tai ne vien tankų patrankos, bet ir visavertis tankų naikintojų batalionas) sunaikino 12 lengvųjų tankų neužtrukdamos ir nepradėdamos „laikinai gintis". Pagaliau matome tradicinę 1941 metų vasarai „keistą aritmetiką", kai iš bataliono pasidaro kuopa, pusšimtis tankų virsta 12 vienetų, kai vadų netenkama daugiau negu eilinių...

1941 m. rugpjūtis. Sovietų minosvaidininkai su 1937 m. pradėtu gaminti 82 mm kalibro minosvaidžiu *BM-37*.

Vokiečių lengvasis 50 mm kalibro minosvaidis *Granatwerfer 36*. Pradėtas gaminti 1936 m., naudotas iki pat karo pabaigos.

Šiauriau Lucko buvo dar vienas kariuomenei perkelti į Styrės rytinį krantą tinkamas taškas – geležinkelio tiltas prie Rožiščės. Aišku, tai ne optimalus variantas pirmiausia todėl, kad nuo Rožiščės iki pagrindinės autostrados reikėjo kapstytis per ištisinį pelkėto miško masyvą (ar išilgai upės rytinio kranto grįžti prie Lucko). Kita vertus, geležinkelio tiltas gali išlaikyti labai sunkias technikos priemones, o tai itin svarbu, kai reikia perkelti tankus.

Pirmasis mėginimas „įsibėgėjus, pasišokėjus" užimti tiltą prie Rožiščės prasidėjo birželio 24 d. 6 val. ryto, kai Šulcės „smogiamoji kuopa", priklausanti 298-osios pėstininkų divizijos žvalgybos batalionui, buvo pasiųsta į tolimą reidą su užduotimi „užimti svarbų tankams aprūpinti tiltą prie Rožiščės". **[238]** Vakarop vokiečių motociklininkų grupė su minosvaidžiais ir prieštakinėmis patrankomis privažiavo prie tilto. Ten ir susidūrė su 22-ojo mechanizuotojo korpuso pulku, kuris 5-osios armijos vado įsakymu apdairiai pasiųstas į Rožiščę dar birželio 23 d. Susidūrimo rezultatas buvo toks:

„6-24 21.00 priešas pradėjo artilerijos rengimą ir ėmė šaudyti iš minosvaidžių, tai truko iki 22.00. Iš 1-osios kuopos pasiųsta žvalgyba, – 6 žmonės, – vadovaujami vyresniojo seržanto Laptevo, nustatė: prie geležinkelio tilto telkiasi automatais ginkluoti motociklininkai ir atgabenama prieštankinė patranka turint tikslą pridengti perkėlą. 6-25 4.00 grupė priešo motociklininkų, apie 20 žmonių, priartėjo prie geležinkelio tilto ir, dengiami minosvaidžių ugnies, mėgino persikelti geležinkelio tiltu. Jiems tai nepavyko. 2-osios kuopos sunkiojo kulkosvaidžio ugnimi grupė motociklininkų buvo sunaikinta." **[260]**

Mechanizuotojo korpuso motociklininkų pulkas net visos etatinės sudėties (1417 žmonių) „pulku" galėjo būti laikomas tik pagal pavadinimą. O iš tikrųjų iki karo pradžios šie daliniai buvo tiesiog šaulių batalionas, o susilpnintas, nes neturėjo (mažai turėjo) sunkiosios pėstininkų ginkluotės. Visų dažniausiai motociklininkų pulko savo pranešimuose nemini nei mechanizuotųjų korpusų vadai, nei pokario istorikai. O štai 22-ojo mechanizuotojo korpuso 23-iasis motociklininkų pulkas tapo net labai pastebimas.

Birželio 25-osios vakarą prie Styrės upės priartėjo Vermachto 14-oji tankų divizija, iš kurios Rožiščės pusėn pasiųsta „kovinė grupė" – vienas motociklininkų batalionas ir

vienas divizijos artilerijos pulko divizionas. Dabar vokiečiai buvo šiek tiek pranašesni karių skaičiumi ir turėjo didelę ugnies priemonių persvarą. Bet mėginimo užimti tiltą rezultatas buvo toks pats kaip pirmąkart:

„6-25 22.00 priešas vėl mėgino persikelti geležinkelio tiltu. Dėl artilerijos ir minosvaidžių ugnies 2-oji kuopa ne visai įstengė atremti geležinkelio tiltu persikėlusią grupę motociklininkų. Siekiant sunaikinti geležinkelio tiltu prasiveržusią apie 100 žmonių grupę, iš kairiojo sparno buvo mesta 4-oji kuopa, vadovaujama jaun. leitenanto Andreikovo. Kontrsmūgiu ir ataka, prieštankinės baterijos, vadovaujamos leitenanto Raskovo, ugnimi priešo 100 žmonių grupės dauguma buvo sunaikinti ir keletas žmonių pabėgo į Styrės upės vakarinį krantą.“ **[260]**

Tada abi šalys ėmė kaupti pajėgas. Vokiečiai permetė į Rožiščę 14-osios tankų divizijos žvalgybos batalioną ir motociklininkų batalioną. 5-osios armijos vadovybė pasiuntė į Rožiščę 19-osios tankų divizijos likučius – prie tilto buvo pastūmėti du šaulių batalionai, 14 artilerijos pulko pabūklų ir 4 tankai T-26. **[237]** Vokiečiai, tiesa, tikina, kad birželio 26 d. mūšyje prie Rožiščės „pirmąkart buvo pastebėti rusų tankai“. **[257]** Tai gali būti tiesa, nes kovojantys prie Rožiščės Raudonosios armijos daliniai neišvengiamai tapdavo „kondensavimo centru,“ aplink kurį kaupėsi kitų divizijų pavieniai padaliniai. Pagal 23-iojo motociklininkų pulko pranešimą, *„nuo 6-24 iki 6-27 priešas neteko: žuvo apie 200 žmonių, sunaikinti 4 motociklai, 2 prieštankinės patrankos ir paimti į nelaisvę 2 žmonės. Pulkas neteko: 70 žuvusių, 90 sužeistų žmonių. Prarasta viena mašina, 6 minosvaidžiai.“* **[260]** Vokiečiams taip ir nepavyko užimti perkėlos.

Birželio 28 d. vokiečių vadovybė pagaliau suprato, kad „eikvoti“ tankų diviziją be atodairos atakuojant įtvirtintą punktą labai neprotinga. 15.50 298-osios pėstininkų divizijos priešakinis būrys pasiekė Rožiščę ir 14-osios tankų divizijos padaliniai galėjo pajudėti į rytus, nuo Lucko plentu į Rovną. Birželio 28-osios vakarą 296-osios pėstininkų divizijos štabas praneša: *„Priešais Rožiščės placdarmą – priešas. Placdarmui išplėsti ataka nuo 17.00. Pasiektas Rudnios rajonas. Šiuo metu priešo kontrataka su tankais... Užduotis kitai dienai: ginti Rožiščės placdarmą ir šiaurinį sparną.“* **[261]**

Birželio 29 d., kai 15-asis šaulių korpusas pasitraukė iš Kovelio, vokiečiai plentu iš Kovelio prie Rožiščės pasiuntė pastiprinimą: motorizuotąją artileriją su 17-ojo armijos korpuso priešakiniu pėstininkų būriu. Tos pačios dienos vakarą prie Rožiščės priartėjo 648-asis šaulių pulkas, priklausantis Pietvakarių fronto antrojo ešelono 200-ajai šaulių divizijai. **[260]** Birželio 30 d., liepos 1 d. ... Jau buvo užimtas Rovnas, užimtos Gorynės upės perkėlos prie Goščios ir Ostrogo, o gretimo Vakarų fronto juostoje vokiečiai užėmė Minską ir Bobruiską (400 km į rytus nuo sienos), o mūšis prie Rožiščės vis niekaip nesiliovė. Tiesą sakant, tuo nelemtuoju tiltu vokiečiai kaudamiesi taip ir negalėjo persikelti. Priešui jis atiteko tik tada, kai prasidėjus, 5-osios armijos bendram traukimuisi iki „senosios sienos“ linijos, prie Rožiščės kovojantys daliniai atsitraukė į rytus, į miškus tarp Styrės ir Gorynės upių.

Pati didžiausia divizija

Taip, kaip tik tokia (pagal tankų skaičių) buvo 22-ojo mechanizuotojo korpuso 41-oji tankų divizija. Prasidedant karui, jai priklausė daugiau kaip 400 tankų (tikslaus skaičiaus pasakyti negalima, bet mažiausias iš pasitaikančių dokumentuose – 414 vienetų), iš jų 376 tvarkingi tankai „1-os ir 2-os kategorijos". Tai gerokai daugiau, negu turėjo visas Vermachto 3-iasis tankų korpusas. 41-osios tankų divizijos tankų parkas buvo sudarytas iš lengvųjų T-26, bet divizija spėjo gauti ir naujųjų tipų tankų – 31 šarvuotąjį monstrą KV-2, ginkluotą 152 mm haubica.

Divizija buvo sudaryta 36-osios ir 38-osios tankų brigadų – vienų iš seniausių Raudonojoje armijoje (suformuotų atitinkamai 1934 ir 1935 m.) – pagrindu. Abi brigados 1939 m. rugsėjį dalyvavo įsiveržime į Lenkiją ir visai sėkmingai tada nužygiavo daugiau kaip 250 km. 36-oji brigada forsavo Bugo upę, užėmė Chelmo miestą, forsavo Vepšo upę, užėmė Piaskų ir Piortkuvo gyvenvietes ir mažai kelio liko jai nužygiuoti iki Liublino. Dabar, 1941 m. vasarą, 41-osios tankų divizijos tankistams teko proga pamėginti antrąkart...

Pačios didžiausios tankų divizijos „kovos veiksmų" rezultatas pateiktas 1941 m. liepos 11 d. 5-osios armijos karo tarybos pasirašytame dokumente. Šio dokumento statusą apibūdinti gana sunku – ar tai įsakymas (bet įsakymai taip nerašomi), ar nuosprendis, ar kreipimasis:

„41-osios tankų divizijos vadui ir pavaduotojui politiniam darbui

Kopija: 22 MK vadui

Per visą mūšių laiką Jūs su savo divizija nė viename armijos fronte beveik nieko apčiuopiama nenuveikėte. Negana to, Jūs kaip nerūpestingas vadas nusikalstamai, be to, be mūšio,

Sunkusis 105 mm kalibro minosvaidis *Nebelwerfer 35*. Pradėtas gaminti 1939 m., svėrė 105 kg.

pametėte 31 brangiai kainuojantį tanką KV. Atsakingas už savo veiklą vadas to niekada nebūtų leidęs, be to, Jūsų atsitraukimo sąlygos buvo itin palankios. Jūs traukėtės be mūšio ir priešas jūsų nepersekiojo. Vis dėlto Jūs įsigudrinote ir šiomis sąlygomis iššvaistyti Jums patikėtus tankus. Be to, pranešime armijos karo tarybai Jūs nepranešėte, kokia yra tikroji divizijos būklė, ir karo tarybą apgavote. Jūsų divizijai 1941-7-2 puolant Olyką, Jūs elgėtės itin nederamai, be to, bailiai. Todėl praradote savo turtą..." **[262]**

Priešingai nei kitos sutriuškintos ar (ir) dingusios tankų divizijos, 41-oji paliko nemaža dokumentų, įskaitant ir daugelio puslapių pranešimą „41-osios tankų divizijos nuo 1941-6-22 iki 1941-7-22", kurį sudarė ir pasirašė jau naujoji vadovybė. Išliko ir pulkininko Pavlovo ankstesniojo, „pradinio" divizijos vado, pasirašyti pranešimai. Tiriant dokumentus, galima patikslinti ir sukonkretinti tą divizijos panaudojimo įvertinimą, kurį paskelbė 5-osios armijos karo taryba.

Pažymėsime, kad iš tiesų atsakomybę už divizijos suirimą drauge su Pavlovu turėjo prisiimti ir 15-ojo šaulių korpuso vadas Fediuninskis. Iš esmės Pavlovas kaltas tik dėl to, kad leido pernelyg aktyviam korpuso vadui „supjaustyti į gabalėlius" tankų diviziją. Bet šioje istorijoje nėra nieko unikalu – 1941 m. vasarą tokių atvejų būta ne vieno ir įvairiuose frontuose, bet negalima nepripažinti, jog Fediuninskis pralenkė visus. Greitai tapęs pulkininku, su Žukovo protekcija paskirtas korpuso vadu, į jo operatyviniam vadovavimui priskirtą tankų diviziją žvelgė ne kaip į sudėtingą įrankį vykdyti konkrečioms užduotims, o kaip į „tankų prikrautą maišą". Tas „maišas" buvo panaudotas taip, kad atrodė nei tragedija, nei farsas:

„*6-26 17.25 armijos štabo įsakymu* (taip dokumento tekste, bet sunku patikėti, jog vadovybės kretinizmas pasiekė tokią ribą, kad armijos štabas vadovautų kuopoms – M.S) *skirta kuopa, turinti 15 tankų T-26 Dubovo rajoną* (Kovelio šiaurinis priemiestis – M.S.) *sunaikinti desantui* (kurio, žinoma, nebuvo – M.S.)...

Armijos štabo žodiniu įsakymu per 15-ojo šaulių korpuso vadą skirta tankų T-26 kuopa į Manajuvo rajoną (gyvenvietė prie Kovelio, Liubomlio kelio – M.S.) *iššvalgyti Kryluvo ruožui...*

6-23 23.00 15-ojo šaulių korpuso vado žodiniu įsakymu per ryšių delegatą kapitoną Ktitarenką skirta kuopa tankų kovai su 8 lėktuvais (???), *nusileidusiais Novosiolkų rajone. Važinėdamas visą naktį kapitonas Kulakovas nei desanto, nei lėktuvų nerado...*

6-24 10.00 15-ojo šaulių korpuso vado asmeniniu įsakymu tankų kuopa priskiriama 45-osios šaulių divizijos vadui... 6-24 16.00 ryšių delegatas kapitonas Ktitarenka telefonu pranešė: „15-ojo šaulių korpuso vado įsakymu skirti 30 tankų T-26 papildomai prie anksčiau skirtų 20 tankų (tikriausiai kalbama apie anksčiau minėtą kuopą – M.S.) *ir perduoti 45-osios šaulių divizijos vado dispozicijon...*

6-26 tankų T-26 kuopa pasiųsta į Liublinecą (gyvenvietė per 8 km į pietvakarius nuo Kovelio – M.S.) *pridengti Voluinės Vladimiro ruožui...*

1941 m. vasara. Raudonosios armijos belaisvių kelionė į užnugarį.

6-27 15-ojo šaulių korpuso vado žodiniu įsakymu per ryšių delegatą majorą Starodubcevą skirta tankų kuopa T-26 pridengti korpuso štabui Kovelio rajone ir papildomai skirta 82-ojo tankų pulko tankų T-26 kuopa, 81-ojo pulko tankų kuopa T-26 į Čerkasų rajoną ir 82-ojo tankų pulko tankų kuopa į Dubovo rajoną pridengti 15-ojo šaulių korpuso atsitraukimui iš Kovelio m. ..." **[263]**

Toks operatyvinis menas kartu su aiškiu galingo „šarvuotojo tarano" smulkinimu pavertimu mažais „trupiniais" turėjo ir du kitus ne mažiau pražūtingas padarinius. Pirmiausia, bet kokį tos epochos tanką (vokiečių, sovietų, anglų) buvo sudėtinga prižiūrėti, nelabai patikimas mechanizmas su mažais eigos ištekliais. Nors ir su nemažu vargu, bet dideliame junginyje (tankų divizijoje, mechanizuotajame korpuse) tankus buvo galima techniškai sumaniai prižiūrėti ir atlikti jų einamąjį remontą. O atiduoti šaulių divizijai, kurios pusė karinio personalo niekada neregėjo net dviračio, tankai iš tiesų būdavo tiesiog paliekami atsitiktinumo valiai: pirmas menkas gedimas (tikras, tariamas ar padarytas tyčia) tapdavo paskutiniu.

Kita vertus, Raudonosios armijos bendras demoralizavimas jau iš pirmųjų karo valandų pasiekė tokį lygį, kad, tik valingam vadui nuolat griežtai prižiūrint (bet anaiptol ne visada to užtenka!), buvo įmanoma atlikti kovinę užduotį. Tokioje kariuomenėje tankus išsklaidyti atskiromis kuopomis po įvairius ruožus – tai prilygo divizijos sutriuškinimui, be mūšio ir iki mūšio.

Suprantama, aukštesnieji viršininkai nepamiršo ir tai, kad motorizuotojo šaulių pulko tankų divizijoje yra ir tankų pulkas. 41-osios tankų divizijos vado birželio 28 d. koviniame pranešime skaitome:

„*Motorizuotasis šaulių pulkas pagal armijos įsakymą nuo 6-22 tampa pavaldus 45-osios šaulių divizijos vadui. Jis išskirstytas batalionais; batalionai patyrė didelių nuostolių, vadovybės ir štabo kol kas nėra, pulkas sunaikintas.*" **[264]**

Ne visai aiškus tų dviejų tankų batalionų, kurie birželio 22 d. tapo pavaldūs 87-osios šaulių divizijos vadui, likimas. Kaip jau buvo pažymėta anksčiau, vokiečių dokumentuose užfiksuota, kad ne kartą sovietų tankai dalyvavo mūšiuose prie Voluinės Vladimiro. Kita vertus, nieko panašu į du tankų batalionus (tai šimtinė tankų) neaptinkama nei mūšio aprašyme, nei vardijant priešo pergales. Birželio 25 d. 15.20 parengtame Vermachto 298-osios pėstininkų divizijos koviniame pranešime (t. y. jau po 87-osios šaulių divizijos sutriuškinimo prie Voluinės Vladimiro) pateikti šie skaičiai: *„Iki šios dienos buvo sunaikintos 37 skirtingų tipų mašinos, kai kurios sudegė.“* **[265]**

„Įvairių dydžių“ šarvuotosios mašinos – tai visai ne vien tankai, savo šarvuotosios technikos priemonių turėjo ir 87-oji šaulių divizija, įskaitant didesnę, nei priklausė pagal etatų sąrašą, gausybę (52 vien.) šarvuotų vikšrinių vilkikų „Komsomolec“. **[266]** Pagaliau įmanoma, kad 15.20 koviniame pranešime buvo jau minimi ir 215-osios motorizuotosios divizijos rytiniame mūšyje prie Verbos pamušti tankai.

Kai 41-osios tankų divizijos didžiulė tankų sangrūda, nieko neveikdama ar konvulsingai klaidžiodama, praleido penkias dienas prie Kovelio, prasidėjo traukimasis į rytus. Pranešime „41-osios tankų divizijos kovos veiksmų rezultatai“ tai aprašoma labai iškalbingai:

„Birželio 27 d. 15.00 81-ojo tankų pulko vadas pranešė, kad jo apsaugomoji žvalgyba Melnicos (gyvenvietė per 12 km piečiau Povursko – M.S.) *pusėn, apklausdama iš Povursko Kovelio link traukiančius dalinius* (t. y. rinkdama paniškus gandus – M.S.) *nustatė, kad Povurskas užimtas priešo* (tai reiškė, kad vokiečiai neva aplenkė miestą ir jau yra už 30 km ryčiau Kovelio – M.S.). *Atvykęs į vadavietę 15-ojo šaulių korpuso pionierių bataliono štabo viršininkas pranešė, kad jis susprogdino tiltus Kovelyje ir kad Kovelyje nieko nėra. Ryšio su 15-uoju šaulių korpusu nebuvo. Pasiųstas 41-osios motorizuotosios divizijos delegatas majoras Starodubcevas grįžo neradęs korpuso štabo.*

Žinodamas, kad vėliau prasidėjusio 15-ojo šaulių korpuso atsitraukimo riba yra Stochodo upė, 41-osios motorizuotosios divizijos vadas pulkininkas Pavlovas nusprendė atakuoti 81-uoju tankų pulku Vološkų, Povursko [kryptimi], *82-uoju tankų pulku – Vološkų, Melnicos kryptimi su užduotimi atsiimti perkėlas per Stochodo upę. 41-osios motorizuotosios divizijos štabo viršininkas pasiuntė žvalgybą į Melnicą, Povurską. 16.30 pulkininkas Pavlovas nusprendė, nelaukdamas žvalgybos rezultatų, vykti į nurodytą rajoną, nors neturėjo 15-ojo šaulių korpuso vado sankcijos. Tačiau priešo nei Povurske, nei Melnicoje nebuvo, ataka nuėjo niekais. Visą 6-26 naktį štabas rinko laukuose ir keliuose likusias mašinas* (po ko „likusias“? – M.S.). *Ir tik paryčiui pavyko nustatyti dalinių buvimo vietą.*

Birželio 28 d. 15.00 15-ojo šaulių korpuso vado nurodymu divizija pasitraukė į Vislo, Sofjanovkos, Jablonovkos (tai jau už Stochodo, per 10–15 km į šiaurės vakarus nuo Kolkos – M.S.), *Taraso ĮR. Haubicų artilerijos pulkas susitelkė 170,3 kalvos rajone, turėjo užduotį išsirinkti šiame rajone ugniavietes pridengti 15-ojo šaulių korpuso dalinius, atsitraukiančius į Stochodo rytinį krantą. Birželio 28 d. 20.00* (praėjus parai, kai divizija išvyko – M.S.) *priešas užėmė Kovelį ir puola toliau Povursko kryptimi...“* **[263]**

Prieš karą šlovinti „nenugalimieji“, „visureigiai“ sovietų tankai neretai įklimpdavo ten, kur mažiausiai tikėtasi.

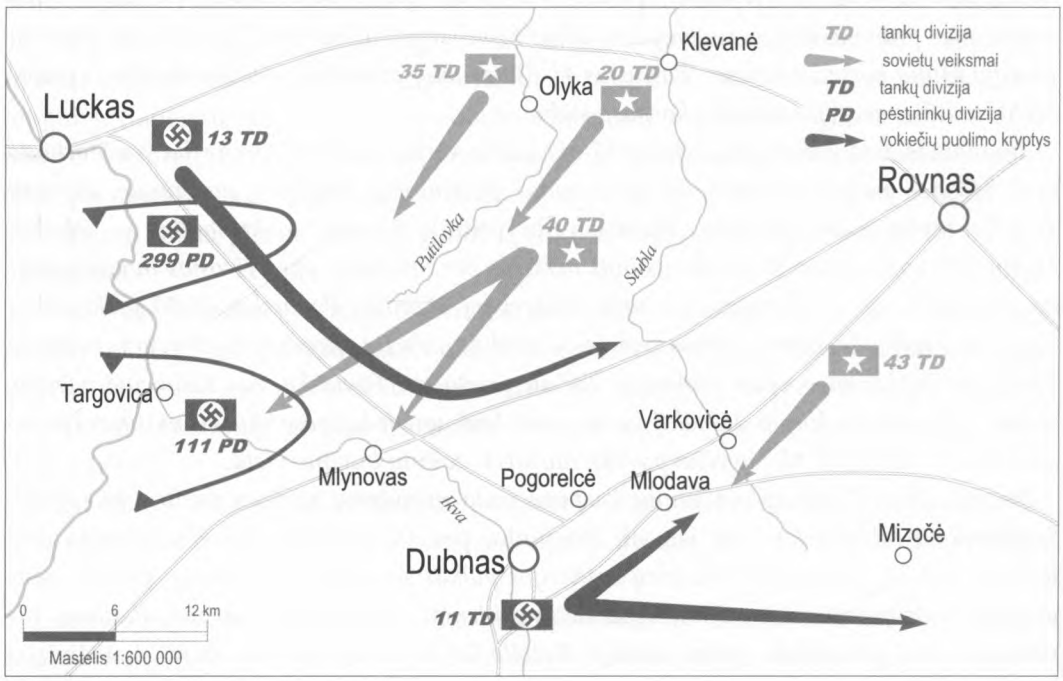

21 pav. Kovos veiksmai Mlynovo rajone.

Dvi dienas 41-oji tankų divizija (teisingiau sakant, tai, kas iš jos liko) ištūnojo miške ryčiau Stochodo upės, o tada birželio 30-osios rytą išvyko į Olykos, Klevanės rajoną. Susitelkusi nurodytame rajone divizija liepos 1-osios vidurdienį perėjo į puolimą, turėjo užduotį pasiekti Mlynovo, Dubno rajoną ir perkirsti Dubno, Rovno plentą (21 pav.). Kaip rašo Vladimirskis, iki šio pirmojo, vienintelio ir paskutinio 41-osios tankų divizijos aktyvaus veiksmo, divizijai dar priklausė 106 tankai T-26 ir 16 sunkiųjų KV-2. Ne tiek jau mažai, nė viena iš Vermachto 1-osios tankų grupės tankų divizijų tą dieną neturėjo tiek tvarkingų tankų. Ir lyg ne visas karinis personalas dingo per tą „miško žygį" – anksčiau minėtame birželio 28 d. divizijos vado koviniame pranešime skaitome: *„Karinio personalo nuostoliai, neįskaitant motorizuotojo šaulių pulko, maždaug 15 proc."* **[264]**

Šio puolimo aprašymo divizijos vadovybės pranešime tris ketvirtadalius užima toponimai – mažų ir labai mažų miestelių, vienkiemių ir upokšnių pavadinimai. Jie minimi štai kodėl: pirmąją dieną 82-asis tankų pulkas nužygiavo 4–5 km į pietus, vienas jo batalionas persikėlė per Putilovkos upelį, kur stojo į mūšį su priešo pėstininkais, kurių skaičius apibūdintas kaip vienas batalionas. Mūšyje *„sunaikinti 3 PTG, 20 pėstininkų, o kiti buvo nublokšti pietvakarių kryptimi. Dėl prasidėjusių sutemų ir nesant pėstininkų, 82-asis tankų pulkas buvo priverstas atsitraukti į pradinę padėtį. Nuostoliai: 5 tankai T-26, 2 tankai KV prasmego tiltuose ir vienas tankas KV apgadintas ir susprogdintas. Žuvo 2, sužeisti 6 žmonės."* 8 prarasti tankai ir 8 žuvę bei sužeisti žmonės. Antrasis divizijos tankų pulkas (81-asis), *„žygiavęs antrame ešelone paskui 82-ąjį tankų pulką, atvyko 21.30, išsiskleidė* [kovos rikiuote], *bet priešas atsitraukė. Užkluptas tamsos pulkas susitelkė miške, piečiau Nosovičių* (t. y. atsitraukė atgal, į Putilovkos upės šiaurinį krantą – M.S.).

Antrosios puolimo dienos (liepos 2-osios) rytą 81-asis tankų pulkas gerokai pasistūmėjo į pietus ir jau buvo per 8 km nuo Mlynovo, Rovno plento. Plento prieigas vokiečiai gynė ir išeidamas iš miško pulkas susidūrė su priešu. *„Mūšis vyko nuo 6.00 iki 11.00. Priešas buvo nublokštas į rytus, sunaikinta 17 motociklų, 3 PTG, artilerijos baterija ir išsklaidyta apie batalioną pėstininkų. Iš mūšio lauko grįžo 4 tankai T-26, 2 šarvuotieji automobiliai, žuvo 9, sužeistas 21 žmogus."* **[263]** Tarp žuvusiųjų buvo tankų bataliono vadas kapitonas Černiavskis.

Tuo triuškinamasis smūgis ir baigėsi. Jau 7 valandą ryto 22 MK štabe gautas 5-osios armijos vado įsakymas dėl bendro atsitraukimo 200 km už senosios sienos linijos prie Korostenės miesto. *„Gavusios įsakymą divizijos pradėjo planingai trauktis."* Tiesa, iš to, kas toliau parašyta 22 MK štabo koviniame pranešime Nr. 019, aiškėja, kad atsitraukimas nebuvo pernelyg planingas: *„Divizijų daliniai, išsklaidyti intensyvaus priešo aviacijos bombardavimo, mašinų grupėmis ir nedidelėmis pėsčiųjų kolonomis pradėjo traukti į surinkimo rajoną. Korpuso traukimosi maršrutu juda 9 MK, 27 ŠK, 31 ŠK padalinių pavienės mašinų ir pėsčiųjų grupės. Iš rytų į vakarus tuo pačiu maršrutu ir tuo pačiu metu vyksta didelis neorganizuotas mobilizuotų antrųjų ešelonų judėjimas..."* **[267]**

Liepos 6–7 d. 41-osios tankų divizijos daliniai, daugiau kaip 200 km nužygiavę Ukrainos Polesės bekele, pasiekė Bovsūnų, Tesnovkos rajoną (20 km į šiaurės vakarus nuo Korostenės). *„Dėl ilgų nuolatinių žygių iki 1941-7-7 24.00 divizija žygiuodama turėjo 27 tankus T-26, 4 šarvuotąsias mašinas, 2 tankus KV.“* 22 MK štabo liepos 7 d. 19.00 koviniame pranešime Nr. 025 yra įdomus šios informacijos patikslinimas: *„41-osios tankų divizijos daliniai atvyko šios sudėties: 81-asis tankų pulkas – 10 tankų, 240 žmonių ir visos transporto mašinos; 82-asis tankų pulkas – 9 tankai ir visos transporto mašinos.“* **[278]** Verta pasidžiaugti sovietų sunkvežimių patvarumu...

Praėjo lygiai dvi dienos ir pusė šio menko tankų skaičiaus tyliai ištirpo miško rūke: *„1941-7-9 20.00 divizijos daliniai baigė telktis kol. Baranovkos, Siniavkos rajone, iš viso turėjo10 tankų.“* **[263]** Tuo 41-osios tankų divizijos, kaip didelio tankų junginio, istorija baigėsi.

Nustatyti, remiantis dokumentais, kiekvieno iš maždaug 320 paliktų tankų netinkamumo rikiuotei, karo išvakarėse laikytų tvarkingais ir parengtais kovai (!), aplinkybes nėra galimybių. Du batalionai (maždaug 100 tankų) dingo Voluinės Vladimiro rajone. Neatmestina, kad pora dešimčių iš jų pamušti kautynėse. O apie divizijos pagrindines pajėgas daugelio puslapių jos kovos veiksmų ataskaitoje, sudedant visus konkrečius nuostolių kovose liudijimus, galima suskaičiuoti 12 pamuštų tankų T-26 (3 Liubomlio rajone ir 9 traukiantis nuo Olykos Mlynovo link). Galima prie jų pridėti dar 3 tankus T-26, kurie sudegė traukiantis per Olyką (galbūt muo priešo bombų smūgių). Bet kokiu atveju, bet kaip „pritempiant“, tenka konstatuoti, kad 90 proc. 41-osios tankų divizijos lengvųjų tankų buvo prarasti be priešo poveikio (jei nepriskirsime „priešo poveikio“ kategorijai paties karo pradžios fakto).

Žinoma, tai buvo techniškai pasenę tankai, su mažos galios varikliais, kurių šarvus pramušdavo bet kokia prieštankinė patranka. O galingieji gigantai KV-2 su itin tvirtais šarvais ar buvo panaudoti geriau? Pirmoji užuomina apie tankų KV panaudojimą mūšyje aptinkama jau pirmojoje pranešimo apie divizijos kovos veiksmus pastraipoje:

Įklimpęs tankas *Kliment Vorošilov (KV-2).*

„Išvykusi iš dislokavimo rajono (Voluinės Vladimiras, stovykla) *neteko 3 tankų KV iš tų, kurie buvo sutelkti Pivniko miške mobilizuojant. Iš prarastųjų skaičiaus 2 tankai KV liko priešo užnugaryje didvyriškai kaudamiesi, padarydami priešui didelių nuostolių, šaudydami tik iš kulkosvaidžių, nes neturėjo nė vieno sviedinio.“*

Taigi du tankai kariavo, bet 52 tonų griozdai buvo panaudoti vietoj kulkosvaidžių lizdų. Frazė, kad neturėta sviedinių, tinka tik karo tribunolui. Tankas KV-2 buvo ginkluotas 152 mm haubica, viena iš Raudonojoje armijoje labiausiai paplitusių artilerijos sistemų (tokių haubicų divizionas buvo kiekvienoje šaulių, motorizuotojoje ir tankų divizijoje), o artilerijos šaudmenų joms sukaupta 2,63 mln., arba vidutiniškai 690 vien. kiekvienam vamzdžiui. Tai visoje Raudonojoje armijoje, o pačiose vakarinėse pasienio apygardose sukaupta po 773 artilerijos šaudmenis vienam vamzdžiui (neskaičiuojant 152 mm patrankos haubicos šaudmenų). **[3]** Ir tos gausybės neužteko apginkluoti naujausius tankus (nesvarbu, koks didžiulis iš išorės žiūrint atrodė KV-2 bokštelis, bet daugiau kaip 36 užtaisai į tanką tiesiog netilpo). Divizijai atžygiavus į Kovelio rajoną, *„visi 81-ojo ir 82-ojo tankų pulkų tankai KV buvo permesti į Dubovo rajoną užtverti Brest Litovsko (Lietuvos Brastos) ruožo“*. Ten jie ir riogsojo nieko neveikdami, tykodami mitinės priešo tankų kolonos. Kitąkart tankai KV pranešime minimi divizijai traukiantis iš Kovelio: *„15 ŠK traukiantis įgulos viršininko įsakymu 5 tankai KV buvo susprogdinti.“* Be tribunolo šios frazės prasmę taip pat suprasti sunku. Pirma, kodėl įgulos viršininkas vadovauja tankų divizijai? Antra, kodėl reikia sprogdinti sunkiuosius tankus? Net jei jie dėl techninių priežasčių negalėjo trauktis kartu su divizija, tai penki įkasti žemėn tankai KV – gynybos „atsparos punktas“, kurį sunaikinti be aviacijos ar sunkiosios artilerijos paramos vokiečių pėstininkai negalėjo.

Trys tankai KV palikti Voluinės Vladimiro rajone, penki susprogdinti Kovelyje. Kiek iš 31 mašinų jų turėjo likti? „Teisingas“ atsakymas – 16. Tiek 41-osios tankų divizijos liepos 1 d. turėtų tankų suskaičiavo Vladimirskis (divizijos vadovybės pranešime apskritai nieko nerašoma). Vykstant puolimui Mlynovo kryptimi, *„du tankai KV prasmego tiltuose, o 1 tankas KV apgadintas ir susprogdintas“*.

Dar du netvarkingus (kodėl?) tankus KV susprogdino įgulos, traukdamosi iš Olykos. O dar vieno šarvuotojo monstro mįslingas likimas aprašytas taip: *„Daliniams su dideliu vargu pavyko prasiveržti per liepsnojantį miestelį* (Olyką), *kur buvo prarasti 3 tankai T-26 ir vienas tankas KV, kuris, mėgindamas prasiveržti per ugnies žiedą, užsiliepsnojo ir sprogo.“* **[263]** Sunku suprasti, kaip dyzelinis (!) tankas galėjo užsidegti nuo degančių medinių namų liepsnų, bet nekibsime prie smulkmenų. Svarbiausia kas kita – „iš eilės“ prarasti 6 tankai iš 16, bet į Korostenę šliaužia vos du („du tankai KV yra žygyje“). Tik vienas tankas, kaip atrodo, galėjo būti pamuštas priešo („1 tankas KV apgadintas ir susprogdintas“).

Štai taip ir kariavo ši divizija: lengvieji tankai pasirodė per daug lengvi, sunkieji buvo pernelyg sunkūs, nesutramdomai virto nuo tiltų. Nėra nė mažiausių abejonių, kad jei 41-osios tankų divizijos keturi šimtai tankų iš pat pradžių būtų įkasti žemėn prie Ustilugo, Voluinės Vladimiro plento, vokiečiai galėjo turėti šiek tiek daugiau problemų.

Du paskutiniai mechanizuotieji korpusai

Nominaliai Kijevo YKA (Pietvakarių frontui) priklausė aštuoni mechanizuotieji korpusai. Vienas iš jų (24 MK) buvo vos pradėtas formuoti ir negali būti vertas minėti tarp šarvuočių bei tankų junginių. Dar vienas, 16-asis mechanizuotasis korpusas jau pirmosiomis karo dienomis įjungtas į Vakarų frontą, bet perdislokuojamas pateko į kautynių prie Berdičevo epicentrą. Tai vyko liepą, be to, ir pavadinti mūšius prie Berdičevo (320 km iki artimiausio sienos taško) „pasienio kautynėmis" galima tik labai nevykusiai juokaujant. Lieka šeši mechanizuotieji korpusai, kurie realiai dalyvavo birželio mėnesio mūšiuose pietvakarių fronte. Apie 4 MK, 8 MK, 15 MK, 22 MK kovos veiksmus (t. y. sutriuškinimą) buvo jau kalbėta anksčiau. Liko išnagrinėti dviejų paskutinių (9-ojo ir 19-ojo) trumpą istoriją).

19-asis mechanizuotasis korpusas buvo iš tų, kurie „sumažinti pirmiausia" ir pagal Raudonosios armijos generalinio štabo planus net iki 1941 m. pabaigos turėjo gauti daugiau kaip trečdalį pagal etatų sąrašą priklausančių tankų. Aprūpinimas kitomis technikos priemonėmis vyko maždaug ta pačia proporcija. 9-asis mechanizuotasis korpusas priklausė „kovinių" kategorijai, bet iš tikrųjų iki karo pradžios buvo sukomplektuotas kovos ir pagalbine technika dar prasčiau už 19-ąjį. Abu korpusai dislokuoti apygardos gilumoje: 9-asis MK – Voluinės Naugardo, Šepetovkos rajone, 19-asis mechanizuotasis korpusas – dar toliau nuo sienos, Žytomyro, Berdičevo rajone.

Jau pirmosiomis karo dienomis abu mechanizuotieji korpusai „pametė" savo motorizuotąją diviziją: 131-oji motorizuotoji divizija 5-osios armijos vado įsakymu buvo išjungta iš 9 MK ir pastūmėta prie Styrės upės šiauriau Lucko (tai detaliai aptarta ankstesniame skyrelyje). Kadangi 19 MK 213-oji motorizuotoji divizija buvo „motorizuota" greičiau pagal pavadinimą negu tikrovėje, ji atsiliko žygyje į frontą ir pagaliau stojo į mūšį prie Šepetovkos, įjungta į „Lukino grupę", t. y. į Raudonosios armijos antrojo strateginio ešelono 16-osios armijos kariuomenės grupę. Tad ir 9-asis, ir 19-asis mechanizuotieji korpusai virto improvizuotomis „kovinėmis grupėmis": dvi nesukomplektuotos tankų divizijos ir maži korpuso daliniai.

Kaip žinoma, tą pačią stiklinę galima pavadinti „puspilne" ar „pustušte" – viskas priklauso nuo stebėtojo požiūrio bei nuotaikos. Aišku, 9 MK ir 19 MK nebuvo visaverčiai mechanizuotieji korpusai ir paika būtų tikėtis, kad jie galėtų nuveikti tai, ko nenuveikė „trys galiūnai" (4 MK, 8 MK, 15 MK), gavę šimtus „naujųjų tipų" tankų. Kita vertus, gerai suskaičiavę žmones, tankus ir pabūklus, pamatysime, kad 9-ojo ir 19-ojo mechanizuotųjų korpusų „kovinės grupės" sudėtimi maždaug prilygo vokiečių tankų divizijai (žr. 9 lentelę), o vokiečių tankų divizija galėjo daug ką nuveikti.

9 lentelė

	20 TD	35 TD	40 TD	43 TD	vok. TD
Kar. person. (tūkst. žm.)	10,5	10,5	7,3	8,4	16
Tankų	36	102	16	246	150
Haubicų, 122 mm	12	6	8	12	24 (105 mm)
Haubicų, 152 mm	12	4	4	12	12
Automobilių	244	188	157	640	

Pastabos:

- Karinio personalo žmonių skaičius (be 43-iosios tankų divizijos) pateiktas kaip du trečdaliai realaus karinio personalo žmonių skaičiaus mechanizuotajame korpuse;
- 43-iosios tankų divizijos pateiktas tik tvarkingų tankų skaičius (1 ir 2 kategorijų);
- 40-osios tankų divizijos neįskaityti 180 kulkosvaidžiais ginkluotų tankų T-27, T-37, T-38;
- 43-iosios tankų divizijos vadovybės rugpjūčio pranešime teigiama, kad 152 mm haubicų buvo tik 4.

Aiškiai geriau už kitas divizijas buvo aprūpinta 19-ojo mechanizuotojo korpuso 43-ioji tankų divizija. Ji buvo kuriama Leningrado KA 35-osios tankų brigados, dalyvavusios Žiemos kare*, pagrindu. Pranešime apie 43-iosios tankų divizijos kovos veiksmus skaitome: *„Vyresnieji ir viduriniai viršininkai taip pat parengti visai patenkinamai, daugelis turėjo karo su Suomija patirties. Divizija specialistais buvo sukomplektuota ir pagal kiekybę, ir pagal kokybę visai patenkinamai, kovos mašinų įgulos išmokytos, daugelis jų turėjo kovų patirties ir buvo visai įvaldžiusios turimą techniką.“* **[270]** Beje, jau daug ką pasako pats faktas, kad pranešime nebuvo tradicinės „Jaroslavnos raudos“.

43-ioji tankų divizija iki birželio 1 d. suspėjo gauti 5 tankus KV, o paskui birželį – keletą tankų T-34 (įvairiuose dokumentuose pateikiami skaičiai – 2 ar 9 vienetai). Visi kiti buvo lengvieji tankai T-26. Divizijos turto sąraše dėmesį atkreipia formuojamai divizijai itin didelis benzinvežių skaičius (67 vien.) ir automobilių kėbuluose įrengos 9 racijos 5 A. **[271]**

19-ojo MK 40-oji tankų divizija buvo dar visiškai „žalia“. Šios divizijos unikali ypatybė – ji turėjo plaukiamųjų kulkosvaidžiais ginkluotų tankečių T-37/T-38, kurias planuota naudoti vietoje „linijinių“ tankų. Suprantama, lengva tanketė su plonais tik kulkų nepramušamais šarvais esant tokiai gausybei PTG priemonių, kurių turėjo vokiečių pėstininkų divizija ar tankų divizija, negalėjo atlikti tanko užduočių. Laikantis šioje knygoje reiškiamo požiūrio, šie „tankai“ visai neįtraukti į bendrą sąrašą. Kita vertus, visai jau pamiršti jų

* Ši brigada tapo tikra šarvuočių ir tankų kariuomenės „kadrų kalve“. Jos vadas ir štabo viršininkas buvo (tuo pačiu metu) būsimasis 10-osios tankų divizijos vadas Ogurcovas, būsimasis 37-osios tankų divizijos vadas Anikuškinas ir būsimasis maršalas Rotmistrovas.

Žuvęs raudonarmietis ir pamušta sovietų tanketė *T-37*, dar vadinama „plaukiamuoju tanku". Beveik visos šio tipo tanketės *T-37* vokiečių sunaikintos pačioje karo pradžioje.

neverta, nes tokie bent kiek šarvuoti „savaeigiai kulkosvaidžiai" neabejotinai galėjo šaudyti į priešo pėstininkus, be to, gerokai aktyviau nei sunkieji kulkosvaidžiai, kurių tarnybų karius saugojo vien tik kariškos palaidinės.

9-asis mechanizuotasis korpusas įžymus daugiausia tuo, kad karo išvakarėse jam vadovavo būsimasis maršalas, dukart Sovietų Sąjungos didvyris Rokosovskis, o korpuso 20-ajai tankų divizijai vadovavo taip pat būsimasis maršalas ir dukart Sovietų Sąjungos didvyris Katukovas.* Visa kita buvo tradiciška formuojamiems tankų junginiams: trūko visų rūšių turto, tankų pulkai aprūpinti pasenusiomis, fiziškai labai padilusiomis mašinomis. Štai 20-ojoje tankų divizijoje iš visai menko tankų skaičiaus (36 vien.) 30 buvo 1934 m. gamybos BT-5, 35-ajai tankų divizijai priklausė 40 pačių pirmųjų gamybos serijų dvibokščių kulkosvaidžiais ginkluotų T-26.

Birželio 22-osios antroje dienos pusėje 9-ojo ir 19-ojo mechanizuotųjų korpusų daliniai pradėjo pasistūmėti į vakarus. Nors 19 MK buvo dislokuotas per 80–100 km ryčiau 9 MK, šis maždaug para aplenkė aną ir Rovno rajoną pasiekė birželio 25-osios rytą, eilinį kartą pademonstravo sovietų mechanizuotosios kariuomenės galimybes žygiuoti (150–200 km per 2,5 dienos – visai geras rezultatas). Kaip rašo Vladimirskis, „*korpuso* [19-ojo] *vadas surengė žygį, griežtai atsižvelgdamas į realią šarvuočių bei tankų technikos būklę ir turimą autotransportą. Prieš išvykstant į žygį, kiekviena 19-ojo mechanizuotojo korpuso tankų divizija padalyta į du ešelonus – judrųjį ir pėsčiąjį. Į tankų divizijų judriuosius ešelonus įjungti visi tvarkingi tankai, kurie suskirstyti į tankų pulkus (po vieną sudėtinį tankų pulką divizijoje), taip pat motorizuotojo šaulių pulko bei divizijų specialiųjų padalinių karinis personalas, kuris galėjo būti vežamas turimu autotransportu.*" **[43]**

* Pirmosiomis karo dienomis Katukovas sirgo, gydytas ligoninėje ir divizijai vadovavo pulkininkas Černiajevas.

Vermachto kariai aplenkia vandens kliūtį.

19 MK vado generolo majoro Feklenkos birželio 23 d. 20.00 pranešimas (antrosios karo dienos vakarą) prasideda tikrai stebėtina fraze: *„Žinios apie priešą – iš vyriausybės pranešimų.“* **[272]** Tai „kiečiau“, negu nelemtai pagarsėjęs „planavo operacijas pagal gaublį“. Kita vertus, ir mokyklinis gaublys bent jau teikia teisingos informacijos apie jūrų bei žemynų išsidėstymą... Deja, kariuomenės valdymo būdas nepasikeitė ir kitomis dienomis: *„Per visą žygio laiką, iki pat 1941-6-26 jokios informacijos iš aukštųjų štabų apie padėtį fronte štabas* [43-iosios divizijos] *neturėjo. ... Apie priešą buvo turima pačių įvairiausių ir prieštaringiausių duomenų... Buvo žinoma, kad kairiau veikia 36-asis šaulių korpusas, bet tiksliai jo veikimo rajonas nebuvo žinomas, o 36-ojo šaulių korpuso štabo paieškos buvo be rezultatų.“* **[270]** Belieka dar kartą priminti, kad ryšį užtikrina ne turimos techninės priemonės (signalinis ragas, tamtamas, radijo stotis, palydovinis telefonas), o norintys keistis informacija subjektai.

Jau minėtas įsakymas Nr. 002 korpuso divizijoms kėlė užduotį žygiuoti į sutelkimo rajoną pagal Stublos upės liniją Klevanės, Varkovicės ruože (21 pav., p. 278). Iš tikrųjų šį ruožą iki birželio 25 d. ryto pasiekė tik 40-oji tankų divizija, o 43-ioji tankų divizija „stabtelėjo“ ryčiau Rovno, *„tolesnį pasistūmėjimą į sutelkimo rajoną 19 MK vadas sulaikė parai, nes nebuvo aiški padėtis ir reikėjo sukoncentruoti dalinius“.* **[270]** Paskui, nekoordinuojant 40-osios ir 43-iosios divizijų veiksmų pagal vietą ir laiką, tik didėjo jų neefektyvumas ir tai lėmė pražūtingus padarinius – ypač turint galvoje kiekvienos iš šių „kovinių grupių“ nepakankamą dydį bei silpnumą. Nevienodai pagal vietą ir laiką veikė ir pačios 40-osios tankų divizijos padaliniai.

Pirmoji į mūšį stojo tankų divizija, kuri birželio 24 d. (tai ne klaida) pasiekė perkėlas per Ikvos upę prie Mlynovo, kur kartu su 228-osios šaulių divizijos* daliniais per parą, iki 6-25 turėjo atremti Vermachto 111-osios pėstininkų divizijos priešakinių dalinių mėginimus persikelti į rytinį krantą. Į šią kuopą, kuriai vadovavo leitenantas Ivaškovskis, buvo sujungta viskas, ką 40-oji tankų divizija galėjo pavadinti „tankais". Per įnirtingo mūšio su vokiečių pėstininkais dieną beveik visi jie prarasti: *„Baigiantis birželio 25-osios dienai, tankų kuopa neteko 11 tankų T-26, 2 tankų T-28, turėjo 3 remontuotinus tankus T-26... Per veiksmų laiką tankų kuopa sunaikino apie batalioną pėstininkų, 3 sunkiuosius kulkosvaidžius, 4 rankinius kulkosvaidžius ir minosvaidį."* **[273]**

Birželio 26-osios rytą į Mlynovo rajoną atvyko 40-osios tankų divizijos sudėtinis tankų pulkas. Tuo pačiu metu Ikvos upę pasiekė ir vokiečių 111-osios pėstininkų divizijos pagrindinės pajėgos. *„Birželio 26 d. 12.00 priešas paleido uraganinę ugnį iš visų ginklų rūšių, dėl ko 228-osios šaulių divizijos daliniai ėmė netvarkingai trauktis ir tik 40-osios tankų divizijos štabo vadų didvyriškomis pastangomis 228-osios šaulių divizijos pozicijos buvo atkurtos."* **[273]** Būtų galima šias frazes, deja, laikyti gana tipišku siekiu „suversti kaltę kitiems", bet pačios 228-osios šaulių divizijos kovos veiksmų ataskaitoje šis epizodas aprašomas gana iškalbingai: *„767-asis šaulių pulkas, persekiojamas iš fronto remiamų artilerijos bei minosvaidžių priešo pėstininkų ir pasirodžius dar batalionui pėstininkų su artilerija bei minosvaidžiais jo užnugaryje, buvo priverstas pradėti trauktis į mišką į pietryčius nuo Raduvo* (gyvenvietė 20 km ryčiau Mlynovo – M.S.)." **[225]**

40-osios tankų divizijos sudėtinis pulkas kovėsi prie Mlynovo iki birželio 26-osios vakaro. Pranešime nėra jokio paaiškinimo – kuo šis pulkas ginkluotas, ar naudotos mūšyje tanketės T-27, T-37, T-38 (o nieko kita, išskyrus tris T-26, divizijoje jau neliko). Pranešime yra gana nesuprantama frazė: *„Pulkas, remiamas 3 tankų, ne kartą pristabdė priešą."* Viskas baigėsi tuo, kad *„ryšio su kaimynais iš dešinės ir kairės nebuvo, dėl ko priešas turėjo galimybių apriesti sparnus ir pulkas atsidūrė apsuptyje. Mūšyje pulkas neteko apie 100 žuvusių, sužeistų ir dingusių be žinios žmonių."* **[273]** Apie kovos technikos netektis (konkrečiai, – tankų) nepasakyta nieko.

Tuo pačiu metu birželio 26-osios dieną, 40-osios tankų divizijos motorizuotasis šaulių pulkas pasiekė Ikvos upę nuo Torgovicos iki Adamovkos (bent jau taip rašoma pranešime apie divizijos kovos veiksmus). Bet gintis, tuo labiau pulti 16 km fronte pulkas (be to, ir ne visos sudėties) negalėjo. Kokia buvo jo, izoliuoto nuo kitų 19-ojo mechanizuotojo korpuso dalinių, veiksmų prasmė, sunku suprasti. Aiškus tik rezultatas: *„Mūšyje neteko apie 1200 žuvusių, sužeistų ir dingusių be žinios žmonių, sutriuškino apie du batalionus priešo pėstininkų. Pagal 19 MK vado įsakymą kaudamasis, įsitvirtindamas naujose linijose,* ***vadovaujant kapitonui*** (paryškinta mano – M.S.) *Bondariui, atsitraukė prie Jasenevičių linijos* (gyvenvietė per 11 km vakariau Rovno – M.S.)."

* 36-ojo šaulių korpuso divizija (antrasis Pietvakarių fronto ešelonas) birželio 16 d. pradėjo pasistūmėti iš Žytomyro rajono į vakarus ir iki birželio 24–25 d. pasiekė Ikvos upę Mlynovo, Dubno juostoje.

Tuo 40-osios tankų divizijos dalyvavimas mechanizuotųjų korpusų kontrsmūgyje baigėsi, divizijos dalinių išsisklaidę likučiai iki birželio 27-osios vakaro atsitraukė į Rovno rajoną. Vienintelis divizijos veiksmų rezultatas buvo vienai ar dviem dienoms pristabdytas Vermachto 111-osios pėstininkų divizijos žygiavimas, tad Dubną ši priešo divizija įstengė pasiekti tik birželio 28-osios rytą. Jei „Popelio grupė" (ir visas 8 MK) būtų veikusi energingiau, šis pristabdymas vokiečiams galėjo baigtis Dubno netektimi, bet iš tikrųjų viskas jiems baigėsi „lengvu išgąsčiu."

19-ojo mechanizuotojo korpuso pagrindinė smogiamoji jėga, 43-ioji tankų divizija, veikė pagrindiniame ruože ir turėjo užduotį pulti Dubno kryptimi. Kaip buvo pažymėta anksčiau, birželio 25-osios rytą divizijos judrusis ešelonas pasiekė rajoną ryčiau Rovno, (Taikurai, Goša) ir birželio 25-ąją telkė atsilikusius padalinius. Pranešime apie divizijos kovos veiksmus judriojo ešelono sudėtis įvardijama visai konkrečiai: keturi tankų batalionai, prieš mūšį sujungti į vieną tankų pulką, ir du motorizuotojo šaulių pulko batalionai: sprendžiant iš tolesnio mūšio aprašymo, į Taikurų gyvenvietės (13 km į pietryčius nuo Rovno) rajoną atvyko ir divizijos artilerijos pulkas (galbūt ne visos sudėties).

Šios pajėgos buvo panaudotos štai kaip: *„4 valandą* [birželio 25-ąją] *iš 19-ojo mechanizuotojo korpuso štabo gautas kovinis nurodymas: „Nedelsiant išmesti į Dubną du motorizuotuosius šaulių batalionus ir išvalyti nuo priešo dalinių Dubną, užimti perkėlą* [per Ikvos upę] *ir tvirtai ją ginti, kol atvyks tankai, tada, atvykus tankams, sutriuškinti priešą Dubno rajone. 6 valandą 43-iojo motorizuotojo šaulių pulko motorizuotųjų šaulių būrys (du batalionai), vadovaujami majoro Ivančenkos, su tankų būriu ir pulko artilerijos baterija išvyko vykdyti šios užduoties..."* **[270]**

1941 m. vasara. Mūšio bekraščiuose Ukrainos laukuose akimirka.

Nors *„jokių duomenų apie priešą ir mūsų dalinių veiksmus fronte divizijos štabas neturėjo“*, o greičiausiai „jokių duomenų“ neturėjo 19 MK štabas, aplinkybės susiklostė taip, kad sprendimas nedelsiant pulti Dubno kryptimi teoriškai buvo pats sėkmingiausias. Vokiečių Dubne dar nebuvo ir atrodė įmanoma „mažai nukraujavus“ užimti miestą. Teoriškai lengvino užduotį ir Dubno rajone (prie Pogorelcų, Mlodavos) 228-osios šaulių divizijos buvimas (divizijos žvalgybos batalionas, 799-asis šaulių ir 559-asis artilerijos pulkas). Jei tikėsime pranešimu apie divizijos kovos veiksmus, *„atskirasis žvalgybos batalionas įsiveržė į Dubno centrą, kur užvirė mūšis.“* **[225]**

Tačiau birželio 25 d. jokios 43-iosios tankų divizijos motorizuotųjų šaulių sąveikos su 228-osios šaulių divizijos pėstininkais nematyti, laikas nuo 6 valandos ryto iki 8 vakaro (14 valandų) išnaudotas mašinomis nuvažiuoti 30–40 km, „susitelkti miškų rajone į pietvakarius nuo Mlodavos“ ir 20.00 stebėti, kaip *„795-asis (taip tekste, bet pagal prasmę turėtų būti 799-asis) 228-osios šaulių divizijos šaulių pulkas, atsiskyręs nuo divizijos ir 36-ojo šaulių korpuso, veikiančių kairiau, netvarkingai traukiasi rytų kryptimi.“* **[270]** Deja, vokiečių 11-oji tankų divizija išnaudojo birželio 25-osios dieną kur kas sėkmingiau. Vermachto 48-ojo tankų korpuso KVŽ skaitome:

„11-osios tankų divizijos motorizuotasis pėstininkų pulkas, įveikęs silpną priešo atkirtį, naktį [iš birželio 24-osios į 25-ąją] *puolė toliau. Apie 07.30 divizijos priešakiniai padaliniai pasiekė vietovę piečiau Dubno. Divizijos tankų pulkas dėl prasto kelių tinklo įstrigo Ostruvo rajone* (35 km vakariau Dubno – M.S.). *Divizijos žvalgybos batalionas prasimušė per miškingą vietovę prie Mlynovo ir priartėjo prie Dubno iš šiaurės pusės.*

Nuo 11.00 110-asis motorizuotasis pėstininkų pulkas šturmuoja Dubną iš pietų pusės. Dubne daug priešo dalinių. Tuo pačiu metu žvalgybos batalionas mėgina prasimušti iš šiaurės. Ataka vyksta sėkmingai, priešo atakos sparnuose atmuštos. 14.10 Dubnas užimtas.“ **[188]**

Praleidęs palankią akimirką *„43-iasis motorizuotasis šaulių pulkas iki dienos pabaigos perėjo į puolimą, bet iš Pogoreljės rajono pasitiktas organizuotos priešo kulkosvaidžių bei minosvaidžių ugnies, sulaikiusios dalį 795-ojo šaulių pulko atsitraukiančių kovotojų, iki 1941-6-26 ryto perėjo į gynybą.“* **[270]**

Paskui atėjo gausi įvykių birželio 26-osios diena. Ankstų rytą Vermachto 11-oji tankų divizija dviem kolonomis išvyko iš Dubno: divizijos motorizuotoji brigada žygiavo tiesiai į rytus, Ostrogo link, o tankų pulkas būtų turėjęs iš pradžių užimti Mlodavą ir ten, pasukęs dešinėn, pulti išilgai kelio į Ostrogą. Mlodavos rajone ir įvyko pirmasis vokiečių 11-osios tankų divizijos tankų pulko susidūrimas su 43-iosios tankų divizijos motorizuotuoju šaulių pulku:

„43-iasis motorizuotasis šaulių pulkas, panaudodamas savo tankų būrį prieštankinėje pasaloje, pamušė du priešo tankus ir, praleidęs kitus priešo tankus, ugnimi atkirto paskui juos puolančius pėstininkus šaudydamas į juos iš šautuvų ir kulkosvaidžių. Mūšyje priešas buvo nublokštas į Pogoreljės vakarinį pakraštį. 7 valandą priešas vėl pakartojo ataką su tankais, mėgino apriesti 43-iąjį motorizuotąjį šaulių pulką iš kairės. 228-oji šaulių divizija ir jos

Vokiečių karys stebi priešą.

485-asis haubicų artilerijos pulkas be įspėjimo paliko frontą ir netvarkingai atsitraukė visiškai atidengdami kairįjį sparną. Kilus 43-iojo motorizuotojo šaulių pulko visiško apsupimo bei sunaikinimo grėsmei, jis atsitraukė ir užėmė naują gynybos liniją išilgai bevardžio upokšnio Kryluvo rajone (gyvenvietė prie Dubno, Rovno plento, jo susikirtimo su Stublos upe vietoje – M.S.). *Vykstant mūšiui, 43-iasis motorizuotasis pėstininkų pulkas padarė priešui nuostolių: sunaikinta apie 120 paskui tankus ėjusių pėstininkų, 2 tankai, 2 prieštankiniai pabūklai ir 4 kulkosvaidžiai.*" **[270]**

Šis mūšio aprašymas minutės tikslumu sutampa (atsižvelgiant į vienos valandos laiko skirtumą) su priešo dokumentais: „*Divizijos priešakiniai daliniai 06.30 užėmė Mlodavą*", negana to, priešas pripažįsta netekęs ne dviejų, o trijų tankų. Tuo metu į liniją išilgai Stublos upės prie Kryluvo, Varkovicės buvo permetamas 43-iosios tankų divizijos sudėtinis tankų pulkas. Ir šį kartą išryškėjo 1941 m., birželiui įprastas „stebuklas". „*1941-6-26 5.00 į vieną tankų pulką sujungta divizijos tankų grupė išvyko iš Netrebos rajono turėdama 2 tankus KV, 2 tankus T-34 ir 75 tankus T-26.*" **[270]** Įsidėmėtina (ir ne mažiau tipiška), kad dėl nesamų 2 tankų KV, 2 tankų T-34 ir 157 (!) tankų T-26 nepateikiama jokių komentarų, apie juos pranešimo sudarytojai nė neužsimena. Du trečdaliai divizijos tankų, prieš savaitę priskirti prie tvarkingų (į tai ypač atkreiptinas dėmesys), išgaravo be pėdsakų...

Tai, kad trūksta divizijos haubicų pulko, pranešimo autoriai aiškina taip: „*Traktorių tempiama divizijos artilerija (43-iasis haubicų artilerijos pulkas), žygiavusi iš Taikurų rajono 6 km per valandą greičiu, dar buvo pakeliui ir iki atakos pradžios pradėti šaudyti negalėjo.*" Nuo Taikurų iki Varkovicės 29 km tiesia linija arba 40 km – keliais. 6 km/val. greičiu ir dar su dviem valandos trukmės „parūkymais" traktoriai turėjo nušliaužti į Varkovicę iki 14.00. Kaip tik tuo metu ir prasidėjo tankų ataka. Tačiau jokios užuominos apie divizijos haubicų pulko dalyvavimą mūšyje neatsiranda iki birželio 26-osios vėlyvo vakaro. O mūšio aprašymas skamba kaip pergalės giesmė:

„*43-iosios tankų divizijos vadovybė, sustabdžiusi atsitraukiančius 228-osios šaulių divizijos pėstininkus bei artileriją, įsakė stoti į mūšį kartu su divizija. Atkūrus būtiną tvarką, buvo nuspręsta nedelsiant atakuoti... 14.00 divizijos tankai perėjo į puolimą... Nustatęs, kad mūsų tankai pajudėjo priekin, priešas atidengė į miško aikštelę smarkią užtveriamąją ugnį. Tankai nesustodami pasiekė Kryluvo vakarinį pakraštį, priešakyje riedant dviem tankams KV ir dviem T-34, nesustodami pasisuko ir uraganine ugnimi išardė priešo prieštankinės gynybos sistemą bei pėstininkų, kurie netvarkingai pradėjo trauktis į vakarus, kovos rikiuotę.*

Persekiodami priešo pėstininkus mūsų tankai buvo iš pasalų apšaudyti priešo tankų iš vietos, bet [pasalą] *atakavo priekin išsiveržę tankai KV ir T-34, o paskui juos ir tankai T-26, 86-asis tankų ir 43-iasis motorizuotųjų šaulių pulkai, toliau kaudami priešo pėstininkus ir keldami tarp jų sąmyšį pradėjo pasitiktinį mūšį su priešo tankais. Priešo tankai, neatsilaikę prieš veržlią tankų ataką bei ugnį, pradėjo trauktis, atsiliko sparnuose, bet manevruojančių mūšio lauke mūsų tankų buvo greit pamušami. Tankai KV ir T-34, neturėdami pakankamai*

Netoli Dubno sunaikinta sovietų karinė technika. Prie vilkiko *T-20 Komsomolec* matomi vokiečių kariai. Priekiniame plane – dviejų žuvusių raudonarmiečių kapas. Beržinis kryžius ir tvarkingas kapo kauburys liudija, kad priešų kūnus palaidojo vokiečiai.

šarvamušių sviedinių, šaudė skeveldriniais sviediniais ir savo mase traiškė, naikino priešo tankus bei prieštankinius pabūklus persikeldami iš vieno ruožo į kitą.

Mūšis truko apie keturias valandas, kol visai sutemo. Persekiodami atsitraukiančius priešo tankus divizijos daliniai pasiekė Dubno rytinį pakraštį Pantalijos, Račino linijoje. Priešas, atsitraukamas į Dubną, paskui save susprogdino tiltus ir taip atėmė iš divizijos [galimybes] *prasiveržti į Dubną paskui jo atsitraukiančius pėstininkus... Mūsų nuostoliai: 2 tankai KV (abu sudegė), 15 tankų T-26, iš jų 4 ugniasvaidžiai, žuvo ir sužeisti 128 žmonės.*" **[270]**

Ši istorija, labai netipiška 1941 m. birželį, kelia kai kurių abejonių. Pirmiausia „sumaišties apimtas priešas" ir, pabėgęs iš mūšio lauko, apie tai nieko nežino. Jokie tiltai per Ikvos upę nebuvo sprogdinami, nėra net užuominos apie tokius ketinimus. Vermachto 48-ojo tankų korpuso labai detaliai surašytame kovos veiksmų žurnale (į rusų kalbą išverstame birželio 26 d. įvykių aprašyme yra 1290 žodžių) pasitiktiniam tankų mūšiui su 43-iąja tankų divizija skirtos vos dvi frazės: *„Jau nuo 14.00 mūsų tankai kovoja su priešo tankų daliniais Varkovicės rajone"* ir *„Tankų pulkas ir vakare toliau kaunasi mūšyje prie Varkovicės."* **[188]**

Tačiau kur kas svarbiau už bet kokius mūšio aprašymus, kad „ atsitraukiantys priešo tankai" birželio 27-osios 5 valandą ryto jau kovėsi prie Mizočės gyvenvietės, t. y. atsidūrė už 25 km ryčiau Dubno ir po 14.30 toliau puolė Ostrogo kryptimi. O 11-osios tankų divizijos motorizuotoji pėstininkų brigada birželio 26-osios vakare pasiekė Buščos gyvenvietę (per 35 km į pietryčius nuo Dubno) ir birželio 27-osios 6 valandą ryto užėmė Ostrogą bei perkėlas per Gorynės upę. Tikriausiai vienintelis deramas būdas susieti realybę su 43-iosios tankų divizijos vadovybės pranešimu būtų toks: vientiso fronto nebūta, aplinkybės labai dinamiškai keitėsi, kažkuris 43-iosios tankų divizijos motorizuotasis padalinys iš mūšio lauko prie Mlodavos–Varkovicės išsiveržė priekin, pasiekė Dubno priemiesčius ir pro žiūronus pasigrožėjo senovinio miesto bažnyčių bokštų smailiomis viršūnėmis...

Birželio 26-osios vakare kautynėse prie Mlynovo, Dubno atsirado naujas dalyvis – nauja, beveik nuo karo pradžios neturėjusi nuostolių kovose Vermachto 13-oji tankų divizija. Birželio 25-osios vakare užėmusi perkėlas per Styrės upę piečiau Lucko 13-oji tankų divizija pasiekė Lucko, Dubno autostradą ir, nužygiavusi ja 35 km iki sankryžos su Mlynovo, Rovno keliu, pasuko kairėn. Tai reiškė, kad perskiriama 19-ojo mechanizuotojo korpuso divizijų kovos rikiuotė ir kyla grėsmė, jog vokiečiai gali užimti Rovną nesustodami. Šioje situacijoje neliko nieko geriau, kaip atitraukti atgal prie Rovno pajėgius kovoti ir valdomus 19 MK dalinius. 43-ioji tankų divizija atsitraukė gana organizuotai, kaudamasi: *„Divizijai atsitraukiant nuo Dubno prie Rovno, buvo sunaikinti 3 vidutiniai tankai (2 sudeginti) ir sunaikinta apie 15 automobilių su priešo pėstininkais. Mūsų nuostoliai: 3 tankai T-26, 1 ugniasvaidis tankas, 7 automobiliai ir 17 žmonių žuvusių bei sužeistų.“* **[270]**

228-osios šaulių divizijos traukimasis prie Gorynės upės jos vadovybės ataskaitoje aprašytas taip: *„Divizija, nuo 1941-6-25 neturėdama ryšio nei su korpuso štabu, nei su 36-ojo šaulių korpuso daliniais, buvo priversta pradėti trauktis iš mūšio. Dėl to divizija neteko visos haubicų artilerijos, lengvosios divizijos artilerijos, visų minosvaidžių, apie 50 proc. sunkiųjų kulkosvaidžių, apie 50 proc. karinio personalo, o 799-asis šaulių pulkas neteko žuvusių, sužeistų ir dingusių be žinios 75 proc. savo karinio personalo žmonių. Be to, divizija neteko viso štabo turto, visų ryšių priemonių, pulko ir batalionų artilerijos.“* **[225]**

Birželio 27–28 d. 43-ioji tankų divizija įnirtingai kovėsi Rovno vakariniuose priemiesčiuose stabdydama vokiečių 13-ąją tankų diviziją. Per tas dvi dienas divizija neteko 16 tankų T-26 ir 101 žmogaus – žuvusių ir sužeistų. Birželio 28-osios vėlų vakarą dviejų 19-ojo mechanizuotojo korpuso divizijų likučiai atsitraukė į Gorynės upės liniją Tučino, Goščos juostoje.

9-ojo mechanizuotojo korpuso junginių, nors jie turėjo įžymius vadus, pirminių dokumentų, iš esmės neliko, bent jau iki šiol jų niekas nepaskelbė. Mechanizuotojo korpuso 20-osios ir 35-osios tankų divizijų archyvų fondai nominaliai yra, bet jie pagal tradiciją „tušti“ (neturi pirmųjų karo savaičių operatyvinių dokumentų). Galima tik pacituoti tas kelias Vladimirskio monografijos pastraipas, kuriose jis aprašo 9 MK dalyvavimą 5-osios armijos mechanizuotųjų korpusų kontrsmūgyje:

„Tuo metu, kai 19-ojo mechanizuotojo korpuso daliniai kaudamiesi traukėsi į Stublos upės liniją ir toliau, Rovno link, į puolančio priešo grupuotės sparną iš Stavoko, Romaškovkos (gyvenvietė prie Lucko, Rovno plento šiauriau Olykos – M.S.) *birželio 27-ąją auštant perėjo į puolimą 9-asis mechanizuotasis korpusas.*

Pulkininko N. Novikovo 35-oji tankų divizija, žygiuodama Stavoko, Pokošuvo, Zabolotcės, Mlynuvo kryptimi, birželio 27 d. 3–4 valandą pasiekė Malino kol., Uezdcės (15 km šiauriau Mlynuvo) liniją, kur susidūrė su priešo 299-ąja pėstininkų divizija. Šioje linijoje 35-oji tankų divizija išsiskleidė ir gynė ją iki birželio 27-osios pabaigos (t. y. jokio puolimo po „susidūrimo su priešu“ visai nebuvo – M.S.).

Miško stovyklavietė Rytų fronte.

Pulkininko M. Katukovo 20-oji tankų divizija, žygiuodama 35-ajai divizija iš kairės bendra Olykos, Dolgošijės, Mlynovo kryptimi, artėdama prie Petuškovo, birželio 27 d. 3 valandą priešo 13-osios tankų divizijos ir 299-osios pėstininkų divizijos dalinių buvo iš pasalų apšaudyta iš kulkosvaidžių bei automatų. Išsiskleidusi kovos rikiuote 20-oji tankų divizija birželio 27 d. 7 valandą perėjo į puolimą Petuškovo kryptimi. Visą dieną divizijos daliniai įnirtingai kovėsi dėl Petuškovo ir Dolgošijės, kurias gynė priešo 299-oji pėstininkų ir 13-oji tankų divizijos (kaip ten pateko „13-osios tankų divizijos daliniai", tuo metu puolantys išilgai Mlynovo, Rovno plento ir jau priartėję prie Rovno vakarinių pakraščių, suprasti sunku – M.S.). *Antroje dienos pusėje priešas, užčiuopęs 20-osios tankų divizijos atvirus sparnus ir tarpus tarp jos dalinių, ėmė lenkti diviziją grasindamas patekti į jos užnugarį ir apsupti.*

9-ojo mechanizuotojo korpuso vadas tomis aplinkybėmis nusprendė birželio 27 d., prasidėjus sutemoms, atitraukti 35-ąją ir 20-ąją tankų divizijas į pietinės miško aikštelės liniją Romaševskajos, Klevanės rajone, kur jos ir įsitvirtino." **[43]**

Taip slankiojant „priekin–atgal", į pietvakarius nuo Lucko, Rovno plento ir atgal, 9-ojo mechanizuotojo korpuso kontrsmūgis prasidėjo ir per vieną dieną baigėsi. Bene dar geriau galėjo būti apskritai nesitraukti iš Putilovkos upės prie Olykos linijos, nes birželio 28-ąją po vidurdienio plentą pasiekė vokiečių 14-oji tankų divizija. 9-ojo korpuso daliniai stabdė 14-osios tankų divizijos puolimą dvi dienas (birželio 28 ir 29 d.), taigi neleido priešui nesustojant ir trumpiausiu keliu (nuo Klevanės iki upės tik 10 km) įveikti Gorynės upės liniją.

Jei aptardami 8-ojo ir 19-ojo mechanizuotųjų korpusų kovos veiksmų rezultatus ir įvertindami jų panaudojimo galimus variantus, remsimės mūsų dabartinėmis žiniomis bei požiūriu, galima manyti, kad optimalu būtų buvę iš pat pradžių nemėginti pulti, o sutelkti tankų divizijas Gorynės ir Stublos upių rytiniame krante, išdėstyti pajėgas prie Rovno, Goščos plento, o tankų didžiąją dalį įkasti į žemę ir panaudoti juos kaip nejudamus ugnies taškus. Gal tada būtų patirta mažesnių nuostolių, o nenumaldomą Vermachto 3-iojo tankų korpuso žygiavimą į rytus būtų pavykę pristabdyti dar kelioms dienoms.

2.5. SKYRIUS

Pietvakarių frontas. Rezultatai

Birželio 30-osios vėlų vakarą pietvakarių fronto štabe buvo patvirtintas kovinis įsakymas Nr. 0027. Po trumpo ramaus pralaimėjimo konstatavimo („po atkaklių mūšių priešo judrieji daliniai užėmė Dubno, Ostrugo, Rovno rajoną") formuluotas šis sprendimas: *„Pietvakarių fronto armijos iki 1941-7-9 atsitraukia į Korostenės, Voluinės Naugardo, Šepetovkos, Starokonstantinovo ir Proskurovo įtvirtintųjų rajonų liniją, organizuoja tvirtą gynybą... Tarpinę Sarnų, Slučės upės, Ostrugo, Skalato, Čortkovo, Kolomyjos, Berchometo ribą gina iki 1941-7-6."* **[280]**

Sprendimas dėl bendro kariuomenės atitraukimo prie „senosios sienos" galėjo būti vienas iš protingų veiksmų variantų, jei jų būtų imtasi pirmosiomis karo valandomis.* Baigiantis devintai kovos veiksmų dienai, situacija radikaliai pasikeitė. Įsakymo Nr. 0027 pasirašymo akimirką priešo dviejų tankų divizijų (13-osios ir 11-osios tankų divizijų) pajėgos forsavo Gorynės upę Goščos (prie Rovno, Voluinės Naugardo plento) ir Ostrogo rajone. (22 pav.) Tai reiškė, kad įsakymo nustatyta tarpinė atsitraukimo linija dviejuose jo taškuose jau užimta priešo. Piečiau, nuo Lvovo, Zoločevo, Tarnopolio ir toliau, „senosios sienos" link puolimą plėtojo Vermachto 14-asis tankų korpusas.

Voluinės Naugardo ruože Vermachto 3-iojo tankų korpuso puolimą stabdė 9-ojo ir 11-ojo mechanizuotųjų korpusų dalinių likučiai, o Ostrogo, Šepetovkos juostoje Vermachto 48-ojo tankų korpuso puolimo kelyje dėl atsitiktinio aplinkybių sutapimo atsidūrė antrojo strateginio ešelono gegužę–liepą ten permesti iš Tolimųjų Rytų 16-osios armijos junginiai. Dėl to pavyko kelioms dienoms sustabdyti priešo motorizuotųjų dalinių žygiavimą, bet nepavyko apskritai pakeisti situaciją – iki birželio 6 d. Sarnų, Ostrogo, Skalato, Čortkovo linija

* Maršalas Bagramianas (karo išvakarėse – pulkininkas, KYKA štabo operatyvinio skyriaus viršininkas, atsiminimuose tikina, kad fronto štabo viršininkas Purkajevas siūlė atitraukti kariuomenę prie „senosios sienos" linijos dar birželio 22 d.

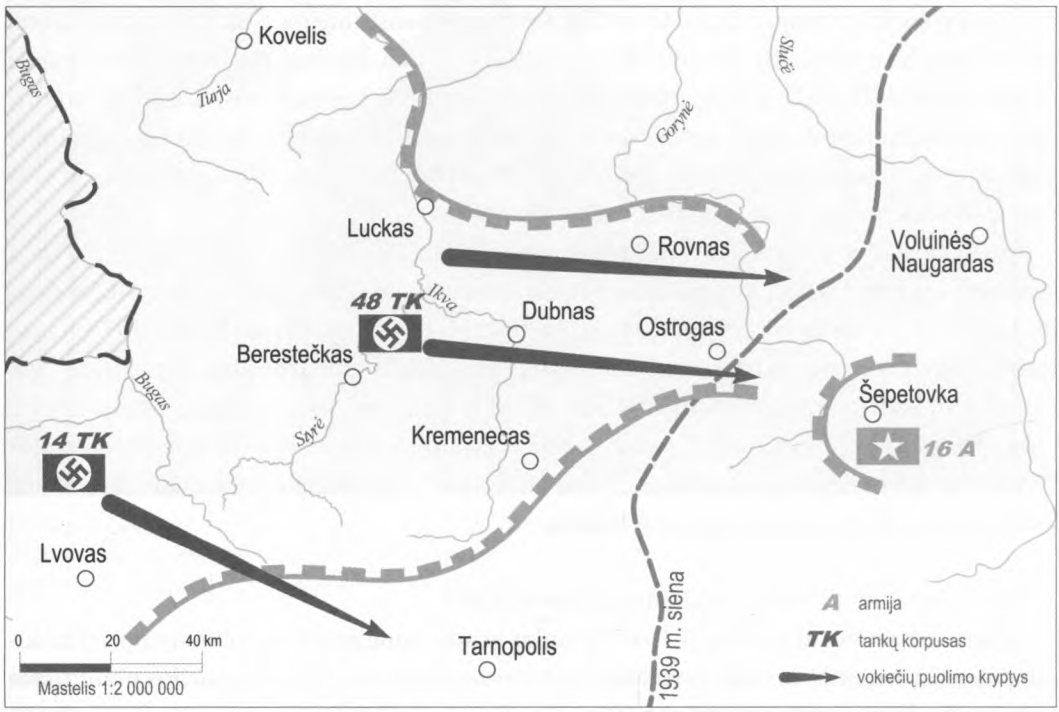

22 pav. Pietvakarių frontas. 1941 m. birželio pabaiga.

Vermachto mobilieji priešakiniai daliniai, pasirengę atremti ataką iš pasalos.

buvo jau vokiečių užnugaryje, be to, ryčiau tos linijos pasistūmėjo ne tik Vermachto tankų, bet ir daugelis pėstininkų divizijų. Iki liepos 9–10 d. (kai Pietvakarių fronto kariuomenė pagal įsakymą Nr. 0027 turėjo atsitraukti prie įtvirtintųjų rajonų ribos) vokiečių motorizuotieji junginiai pralaužė Šepetovkos, Voluinės Naugardo ir Starokonstantinovo ĮR liniją per visą gylį, forsavo Slučės upę ir pasiekė Žytomyrą bei Berdičevą. Tuo gynybos operacija prie „senosios sienos" linijos baigėsi net neprasidėjusi.

Per 20 karo dienų Vermachto pėstininkai nužygiavo 250 km nuo sienos iki Slučės upės (sprendžiant pagal vokiečių generalinio štabo žemėlapį, iki liepos 10 d. vakaro Slučės upės linijoje ar ryčiau jos buvo 299-oji, 298-oji, 44-oji, 111-oji, 75-oji, 57-oji, 9-oji ir 297-oji pėstininkų divizijos), o tankai patraukė dar toliau į rytus. Tokie tempai nė kiek nenusileido tam, kas sovietų istoriografijoje vadinama „vokiečių kariuomenės triumfo žygiu Prancūzijoje". O ir 1939 m. rugsėjį vykstant „išvaduojamajam žygiui", Raudonoji armija užėmė Lenkijos rytines vaivadijas (vėliau pavadintas „Vakarų Ukraina") ne kažin kiek greičiau – ir tai tada, kai lenkų kariuomenė buvo agonijos būklės.

Kiek Vermachtui kainavo tokio masto laimėjimas?

Pirmiausia norėčiau pažymėti 1-osios tankų grupės junginiuose stulbinamą prieštankinių patrankų netektį (tai buvo ne tik tankų ir motorizuotosios, bet ir operacijos pradiniame etape tankų korpusams priskirtos pėstininkų divizijos). [**298**]

Per ilgas 42 karo dienas, per tą laiką, kai Pietvakarių frontas neteko daugiau kaip 4 tūkst. tankų, vokiečiai prarado iš viso 105 PTG pabūklus (žr. 10 lentelę)

10 lentelė

	3 TK	48 TK	14 TK	Iš viso
37 mm Pak-36	27	42	18	87
50 mm Pak-38	4	6	5	15
88 mm Flak	3	-	-	3

Ypatingo dėmesio vertos dvi paskutinės lentelės eilutės. Viena ginkluotos kovos pusė netenka šimtų „naujųjų tipų" tankų, o kita – vos 18 patrankų, teoriškai galinčių pramušti KV ar T-34 šarvus. Be to, dar reikia turėti galvoje, kad lentelėje pateikti nuostoliai iki rugpjūčio 3 d., o tankai dėmesio vertais mastais Pietvakarių fronto tankų daliniuose „baigėsi" 3–4 savaitėmis anksčiau, taigi tam tikra dalis (vargu ar kas galėtų pateikti tikslius skaičius) šių pabūklų buvo prarasta jau be jokio Raudonosios armijos tankų poveikio.

Suprantama, į sovietų tankus šaudė ne tik Vermachto 1-osios tankų grupės artileristai. Kai kurie draugai tikina, esą, sovietų sunkieji tankai daugiausia buvo sunaikinti 88 mm zenitinių patrankų ugnies ir „Pietų" armijų grupės puolimo juostoje tam tikslui buvo panaudotas elitinis zenitinis pulkas „Hermann Göring". Deja, šio dalinio karinio personalo

Elitinės divizijos *Hermann Göring* kariai Rytų fronte. Divizija pavadinta vyriausiojo karinių oro pajėgų vado reichsmaršalo H. Geringo vardu. Divizijos kariai buvo pavaldūs Liuftvafės vadovybei ir nešiojo oro pajėgų skiriamuosius ženklus, nors divizija kovojo kaip sausumos kariuomenės junginys.

nuostoliai verčia abejoti, ar vokiečių zenitininkai bent jau regėjo daugiau nei tuziną tankų KV. Iki liepos 2 d. nuostoliai buvo 5 žmonės žuvę ir 21 sužeistas. Iki liepos 16 d. pulko nuostoliai padidėjo iki 10 žuvusiųjų ir 35 sužeistųjų. **[299]**

Be to, nereikia pamiršti, kad zenitininkų niekas neatleido nuo tiesioginių pareigų vykdymo, o sovietų lėktuvai bombardavo ir apšaudė anaiptol ne pripučiamaisiais balionėliais...

„Pietų" armijų grupės motorizuotųjų junginių karinio personalo nuostoliai (žuvusieji, sužeistieji, dingusieji be žinios) pateikti 11 lentelėje. **[300]**

11 lentelė

	Pradinis skaičius	Nuostoliai iki 7-2–4	Nuost. iki 7-14–16	Proc.
11 td	16 148	923	2368	14,0
16 td	17 133	644	1855	10,8
13 td	16 811	361	1272	7,6
14 td	16 811	397	1475	8,8
9 td	16 295	?	1053	6,5
16 md	15 266	92	792	5,2
25 md	15 072	236	890	5,9
SS „Wiking"	19 155	?	644	3,4
Aritm. vidurkis	16 587		1293	7,7

Nepaprastai dideli (Vermachto mastais) 48-ojo tankų korpuso tankų divizijų nuostoliai – tai visai suprantamas kautynių prie Dubno bei Ostrogo rezultatas (kur 11-oji tankų divizija iš esmės visiškai viena, vis atakuojama sovietų aviacijos*, kovėsi su 109-ąja motorizuotąja divizija, 213-ąja motorizuotąja divizija ir 57-osios tankų divizijos tankų pulku) ir prie Berdičevo, kur vokiečių tankų kelyje atsirado anksčiau nedalyvavę mūšiuose 16-asis mechanizuotasis korpusas ir 3-ioji PTABr. Taip pat lengvai paaiškinami ir santykinai maži 14-ojo tankų korpuso nuostoliai (9-oji tankų divizija ir SS motorizuotoji divizija „Wiking“) – korpusas buvo mestas į mūšį 6–7 dienomis vėliau už kitus ir puolė piečiau svarbiausių kautynių rajono.

Ne tokia aiški 48-ojo ir 3-iojo tankų korpusų motorizuotųjų divizijų (16-osios ir 25-osios) mažų nuostolių priežastis. Šios divizijos vis puolė savo korpusų antrajame ešelone, atsiliko nuo priešakinių tankų divizijų 1–2 dienas ir per 20–40 km. Matyt, net to atsiskyrimo užteko, kad jų nuostoliai būtų dvigubai mažesni. Jei šis spėjimas teisingas, tai reiškia, kad net tais atvejais, kai vokiečiai susidurdavo su Raudonosios armijos dalinių priešinimusi, tas priešinimasis trukdavo neilgai ir antrojo ešelono divizijoms daugiausia tekdavo telkti belaisvius ir rinkti trofėjus.

Tankų korpusams priskirtų pėstininkų divizijų nuostoliai apskritai buvo dar mažesni. Štai iki liepos 2 d. 57-oji pėstininkų divizija (ta pati, į kurią atsitrenkęs žlugo 12-osios tankų divizijos kontrsmūgis) neteko 211 žmonių (54 žuvusiųjų, 157 sužeistųjų), 44-oji pėstininkų divizija tik 104 žmonių, 298-oji pėstininkų divizija neteko 520 žmonių (tokie dideli, Vermachto matais, nuostoliai yra greičiau mūšių su 9 MK 131-ąja motorizuotąja divizija šiauriau Lucko rezultatas).

Iš viso ir vidutiniškai 1-osios tankų grupės divizija mūšiuose per pirmąsias tris karo savaites netekdavo po 60 žmonių per dieną. Per dvigubai ilgesnį laiką, per 42 karo dienas (iki rugpjūčio 3 d.) 1-oji tankų grupė neteko 16 584 žmonių (5029 žuvusių ir dingusių be žinios, 11 555 sužeistųjų), t. y. maždaug po 55 žmones vienai divizijai per dieną. **[301]** Iš viso „Pietų“ armijų grupė (išskyrus 11-ąją armiją) nuo birželio 22 d. iki liepos 20 d. neteko žuvusių, sužeistų ir dingusių be žinios 43,7 tūkst. žmonių, o tai, padalijus iš divizijų skaičiaus, išeina toks pats nuostolių dydis (46 žmonės per dieną). **[305]** Absoliučiu maksimumu, matyt, reikia laikyti 68-osios pėstininkų divizijos nuostolius. Ji per tris mūšių dienas (birželio 24–26 d.) su 4-ojo mechanizuotojo korpuso daliniais prie Krokuvos, Javorovo neteko 547 žuvusių ir sužeistų žmonių (182 per dieną).

Vokiečių tankų negrįžtamieji nuostoliai pasirodė itin maži. Iki liepos 5 d. 1-oji tankų grupė neteko vos 85 tankų, be to, į šį skaičių įtraukti 11 tik kulkosvaidžiais ginkluotų tankų Pz I. **[302]** Vėliau nuostolių didėjimo tempas net sumažėjo ir iki rugpjūčio 3 d. vokiečių tankų bendri negrįžtamieji nuostoliai (įskaitant Pz I „vadų“ mašinas) padidėjo iki

* 48-ojo tankų korpuso KVŽ skaitome: *„Birželio 28 d. Dienos pradžioje priešo lėktuvai nuolat atakuoja 11-osios tankų divizijos placdarmą Ostrogo rajone... Nesibaigiantys priešo aviacijos antskrydžiai daro didelių nuostolių... Birželio 29 d. Priešas 11-osios tankų divizijos pozicijų rajone visiškai viešpatauja ore; priešo lėktuvai apšaudo mūsų kariuomenę iš skutamojo skridimo aukščio... Birželio 30 d. 11-oji tankų divizija, patirdama didelių nuostolių dėl priešo aviacijos antskrydžių, yra labai sunkioje situacijoje...“*

1941 m. vasara. Maskuojamąją aprangą vilkintys SS divizijos *Wiking* kariai.

156 vienetų. [**303**] Lygindami šiuos skaičius su karinio personalo nuostoliais, matome, kad Vermachto tankų divizijose vienam prarastam tankui tenka 50–70 žuvusių ir sužeistų žmonių. Net jei šį skaičių padalytume iš keturių (spėdami, kad tankų pulko karinio personalo nuostoliai prilygo vienam ketvirtadaliui divizijos nuostolių), tai tankistų netektys kariaujančioje kariuomenėje bus kur kas didesnės už tankų nuostolius.

Vokiečiai, turėdami mažai tankų, juos saugojo, todėl kiekvienoje divizijoje buvo daug (daugiau už negrįžtamuosius nuostolius) laikinai netvarkingų ir remontuojamų tankų. Liepos viduryje konkretus nuostolių paveikslas buvo toks: [**304**]

12 lentelė

	Negrįžtamieji nuost.	Remontuojami
11 td (iki 7-19)	30	33
16 td (iki 7-13)	54	61
13 td (iki 7-18)	8	42
14 td (iki 7-18)	17	35
9 td (iki 7-13)	10	55
iš viso:	119	226

Pateikti vienoje lentelėje šie skaičiai aiškiai rodo, kad aktyviai kariaujančių divizijų (11-oji tankų divizija, 16-oji tankų divizija) negrįžtamieji nuostoliai maždaug lygūs laikinai išėjusių iš rikiuotės tankų skaičiui. Priešingai, ten, kur daugiau žygiuota negu kovota (9-oji tankų divizija), remontuojamų tankų gerokai daugiau negu negrįžtamai prarastų. Tai teikia pagrindą spėti, kad laikinai netvarkingi tankai – tai ne tik (ir ne tiek) pamušti ir priešo ugnies nepribaigti, bet taip pat sugedę dėl techninių priežasčių.

Taip pat verta pažymėti, kad visi be išimties vokiečių tankai buvo varomi benzinu, o sovietų prieštankinių patrankų kalibrai prasidėjo nuo 45 mm, taigi, realiai pataikius į šoną vokiečių tankui, jam atsirasdavo didelių galimybių užsidegti, o sudegęs tankas jau neremontuotinas (dėl perkaitimo šarvų lakštai suminkštėja, taigi tanko likučiai tinka tik perlydyti).

„Daug" ir „mažai" – santykinės sąvokos. Jei prisiminsime, kad iki karo pradžios Kijevo YKA kariuomenė turėjo 1900 prieštankinių 45 mm patrankų, 870 „divizinių" 76 mm patrankų, 1140 zenitinių 76 ir 85 mm patrankų (neįskaitant 4,5 tūkst. 45 mm ir 76 mm tankų bei šarvuotųjų automobilių patrankų), tai šiame fone Vermachto tankų nuostoliai atrodo visai menki. Bet, atsižvelgiant į 1-osios tankų grupės pradinį tankų skaičių (728 vien.), nuostoliai yra labai dideli ir jau liepos viduryje tvarkingų buvo vos kiek daugiau nei pusė pradinio tankų skaičiaus. Iš tiesų Vermachto tankų junginys virto motorizuotąja pėstininkų divizija, sustiprinta batalionu tankų.

Dabar pažvelkime į situaciją iš kitos fronto pusės. Vienas iš daugelio SSRS ir Prancūzijos ar Lenkijos principinių skirtumų buvo visai kito geografinio masto teritorija ir šioje teritorijoje 250 iš 250 km ploto teritorijos netektis nebuvo katastrofa.* Tikra, neišmatuojama nelaimė buvo netekti toje teritorijoje esančios kariuomenės. Tai, ką pavyko atitraukti už įtvirtintųjų rajonų prie „senosios sienos" linijos, buvo tik Kijevo YKA kariuomenės, kuri birželio 22-osios rytą dydžiu ir ginkluote nenusileido didžiausių Europos šalių kariuomenėms, pavieniai likučiai.

Išliko dokumentas, padedantis įsivaizduoti fronto kariuomenės netektis konkrečiais skaičiais. Pietvakarių fronto štabe buvo parengta pažyma „1941-7-15 žinios apie fronto armijoms priklausančius junginius ir atskirus dalinius." **[281]** Pažymoje pateikta duomenų apie 28 divizijų (visų tipų) karinio personalo žmonių skaičių. Vidutiniškai išeina 4086 žm. ir tai iš pirmo žvilgsnio teikia galimybę manyti, kad nuostoliai buvo „vos" 60 proc. karinio personalo pradinio skaičiaus. Bet tai klastingas skaičius, primenantis nelemtąją „vidutinę temperatūrą ligoninėje". Siekiant realistiškiau įvertinti, reikia pirmiausia įsidėmėti, kad 28 divizijoms skirtame sąraše įrašytos trys 12-osios armijos divizijos (44-oji ir 192-oji kalnų šaulių divizijos ir 240-oji motorizuotoji divizija), iš esmės nieko neveikusios ir todėl nepatyrusios apčiuopiamų nuostolių. Užtenka išbraukti jas iš bendro sąrašo ir fronto divizijų karinio personalo žmonių bendras vidutinis skaičius sumažėja iki 3317.

Bet ir tai dar ne viskas. Dėl fronto 15 šaulių divizijų (įskaitant kalnų šaulių divizijas) pažymos sudarytojai buvo priversti apsiriboti trumpa pastaba „pranešimų nėra", o tai 1941 m. vasaros aplinkybėmis neteikė pagrindo optimizmui. Šiame sąraše buvo, pavyzdžiui, 124-oji šaulių divizija, vėliau išsikapsčiusi iš apsupties, turėdama 15 tūkst. žmonių, ir 228-oji šaulių divizija, sutriuškinta per keletą kautynių dienų prie Mlynovo ir Dubno. Trys 6-osios armijos divizijos (didvyriškoji 41-oji ir pirmosiomis karo dienomis ištirpusios Lvovo ruože 97-oji ir 159-oji) sąraše apskritai nepaminėtos. Nėra pažymoje ir duomenų apie šešias

* Palygindami pažymėsime, kad tai didesnė teritorija nei tokių šalių kaip Belgija, Olandija, Danija, Šveicarija bendras plotas ir vos mažiau už Airijos teritoriją.

8-ojo ir 15-ojo mechanizuotųjų korpusų divizijas. Suprantama, kad jei šių junginių karinio personalo likučiai būtų apskaičiuoti pažymoje, tai fronto divizijų žmonių vidutinis skaičius būtų mažiau nei 3 tūkstančiai.

Pagrįstai galima suabejoti ir į sąrašą įtrauktų pačių skaičių patikimumu. Štai, pavyzdžiui, 5-osios armijos 135-oji divizija, sutriuškinta birželio 24 d. pačiame pirmame mūšyje prie Voinicos ir vėliau retkarčiais paminima dokumentuose tik „divizijos daliniai netvarkingai atsitraukė" kontekste. Kaip rašo Vladimirskis (be to, rašo ne iš atminties, o remdamasis CAMO (gynybos ministerijos centriniame archyve) saugomu pirminiu dokumentu), iki birželio 30 d. *„135-ojoje šaulių divizijoje kartu su 87-osios divizijos 16-uoju pulku liko vos 1511 žmonių"*. **[43]** Po dviejų savaičių divizijoje žmonių galėjo būti tik mažiau, tačiau Pietvakarių fronto štabo pažymėtoje eilutėje, skirtoje 135-ajai šaulių divizijai, įrašytas skaičius 3335. Teigiama, kad divizijai dar liko 56 pabūklai, bet labai sunku patikėti, jog divizija, netekusi daugiau kaip 80 proc. karinio personalo, išsaugojo pusę artilerijos vamzdžių.

Pažymos sudarytojų nuomone, 81-ojoje motorizuotojoje divizijoje (4 MK) iki liepos 15 d. dar liko 33 pabūklai. Iš kur tokia „gausybė"? Divizijos artilerijos pulkas buvo sutriuškintas ir visas jo turtas prarastas birželio 25 d. mūšyje prie Krakoveco, Javorovo. Išliko 81-osios motorizuotosios divizijos štabo operatyvinė suvestinė Nr. 010, surašyta liepos 8 d. 23.00, kai divizija buvo atitraukta į užnugarį. Pagal šį dokumentą, 202-ajame motorizuotajame šaulių pulke patrankų visai nebuvo, 323-iajame motorizuotajame šaulių pulke liko dvi 76 mm patrankos, divizijos artilerijos pulke *„apie 20 proc. karinio personalo, artilerijos nėra, išskyrus šautuvus, jokios ginkluotės nėra"*, nėra ir žinių apie prieštankinį diviziono. **[297]** Toliau pranešama, kad iš 202-ojo ir 323-iojo pulkų suformuotas „sudėtinis batalionas". tačiau pažymoje pateiktas 81-osios motorizuotosios divizijos žmonių skaičius yra 3287. Batalionui – daugoka...

Pietvakarių fronto tikslių nuostolių jau niekada nesužinosime. Iš turimų pirminių dokumentų galima spėti, kad priešo puolimo juostoje atsidūrusios divizijos iki liepos 10 d. neteko ne mažiau kaip 70–80 proc. karinio personalo. Tai reiškia, kad iš viso netekta **300–350 tūkst. žmonių, o tai dešimt kartų daugiau už priešo nuostolius**. Faktai verčia pakeisti Rusijos istoriografijoje įsišaknijusią nuomonę, kad pirmosiomis karo savaitėmis Pietvakarių fronte, kitaip nei gretimame – Vakarų – fronte, viskas buvo ne taip jau ir prastai, apsupties katastrofos pavyko išvengti, o kariuomenė daugiau ar mažiau organizuotai atitraukta į rytus. Tačiau į rytus, už „senosios sienos" linijos buvo atitraukti kariuomenės likučiai, kai divizija virsdavo smarkiai aptalžytu šaulių pulku.

Iš Pietvakarių fronto mechanizuotųjų junginių – pačių didžiausių ir galingiausių visoje Raudonojoje armijoje – liko tik numeriai ir „tankų divizijų" pavadinimai. Visai oficialiame statistikos rinkinyje „Slaptumo grifas panaikintas. SSRS ginkluotųjų pajėgų nuostoliai" pranešama, kad Pietvakarių frontas iki liepos 6 d. negrįžtamai prarado 4381 tanką. **[282]** **Taigi 50 kartų daugiau už priešą**. Žinoma, vargu ar vertėtų mėginti sovietų nuostolius nustatyti vieno tanko tikslumu, bet nekelia abejonių tai, kad tankų buvo prarasta daugiau

Vokiškas užrašas: „Masinė rusų kapavietė. 149 žmonės". Neretai vokiečiai laidojo priešus taip, kaip savo karių nelaidojo patys raudonarmiečiai.

kaip 90 proc. O kalbant apie daugelį divizijų, kurios pateko į kautynių epicentrą Vakarų Ukrainoje, iš esmės galima pasakyti, kad jos apskritai liko be tankų.

Prieinami dokumentai neretai padeda detaliau ištirti galingų mechanizuotųjų korpusų išnykimo procesą. Pradėsime nuo 15 MK 37-osios tankų divizijos, nes išliko pranešimas apie jos karinio personalo nuostolius.* **[283]**

Taigi žuvo 103 žmonės, 280 sužeisti. Skaičiai labai kuklūs, bet kurioje nuo birželio 22 d. kariavusioje Vermachto divizijoje žuvusiųjų ir sužeistųjų buvo gerokai daugiau. Bet šiais skaičiais 37-osios tankų divizijos nuostoliai nesibaigia, tik prasideda.

637 žmonės „dingo be žinios". 2040 žmonių pranyko, kaip mįslingai apibūdinama, „dėl kitų priežasčių". Ar tai visi nuostoliai? Ne, dar ne visi. Maždaug 2,5 tūkst. žmonių dingo be jokių paaiškinamų priežasčių. Prie tokios išvados prieiname pasitelkę paprasčiausią aritmetiką: iki karo pradžios divizijoje buvo (sprendžiant pagal vadovybės rugpjūčio ataskaitą) 9775 žmonės, o iki liepos 12 d. į sutelkimo rajoną prie Piriatino miesto (jau už Dniepro) atvyko 2423 žmonės. **[200]** Pagal 15 MK vadovybės rugpjūčio ataskaitą net dar mažiau, – vos 2021 žmogus. **[198]**

Štai susidaro tokia negrįžtamųjų nuostolių „piramidė": 103, 653, 4500. Žuvusieji, „dingusieji be žinios", šiaip pranykusieji. Pagal keistą aritmetinių aplinkybių sutapimą, žuvusiųjų skaičius lygiai penkiasdešimt kartų mažesnis už „dingusiųjų" skaičių. Verta atkreipti dėmesį į stebėtiną tankų ir tankistų nuostolių santykį. Prie Piriatino atvyko vos 6 tankai (vienas T-34 ir 5 T-26) iš 312, kurie iki karo pradžios buvo laikomi tvarkingais. Bet reikia ypač pabrėžti, kad apskaityti divizijos dviejų tankų pulkų karinio personalo nuostoliai yra vos 112 žmonių (50 žuvo, 62 sužeisti).**

* Pranešime nurodytas laiko tarpas „nuo 06-22 iki 07-1," bet pats dokumentas yra pranešimo apie kovos veiksmus nuo 6-22 iki 07-1 priedas. Pranešime pateiktus skaičius sulyginus su kitų šaltinių duomenimis, be to, galima spėti, kad padaryta klaida ir pranešime pateikti skaičiai nuo karo pradžios iki liepos 10 d.

** Taip pat reikia atsižvelgti į tai, kad tankų pulko nuostoliai ir („tankistų" – siaurąja šio žodžio prasme) nuostoliai nėra tas pats. Pagal etatų sąrašą tankų pulko du trečdaliai karinio personalo žmonių nėra sulaipinami į tankus.

Sunaikintas sovietų tankas. Panašių vaizdų karo pradžioje buvo daugybė.

Bet galbūt tai tiesiog unikaliai dezorganizuota divizija? Pažvelkime į tikrai unikalios divizijos dokumentus.

Pulkininko Vasiljevo 34-oji tankų divizija iš tiesų kariavo ištisas penkias dienas (nuo birželio 26 iki 30 d.), o paskutinėmis iš šių dienų priešas karių skaičiumi buvo daug pranašesnis.

Bet 34-oji tankų divizija vokiečiams sudarė tokių problemų, kad jos buvo minimos Vermachto vyriausiosios vadovybės dokumentuose. Liko daug šios divizijos dokumentų, įskaitant kovos veiksmų žurnalą, kuris buvo rašomas tiesiog vykstant tiems įvykiams. Divizija iš tiesų unikali, geriausia iš geriausių. Rugpjūčio pranešime apie jos kovos veiksmus pateikti šie nuostolių skaičiai: 209 žuvusieji, 456 sužeistieji ir susirgusieji, 4388 dingę be žinios. [**284**] Tačiau net ir šioje didvyriškoje divizijoje dingusiųjų be žinios 20 kartų daugiau nei žuvusiųjų. Tik ir šiuo atveju netekčių aritmetika aiškiai „nesutampa" – be aiškiai apskaitytų „dingusiųjų be žinios", nežinia kur pranyko dar keletas tūkstančių žmonių.* Ir šioje divizijoje prarastų tankų skaičius (275 vien., neskaičiuojant netvarkingų, taip pat visų sunkiųjų penkiabokščių gigantų T-35) gerokai didesnis už pateiktą dviejų tankų pulkų žuvusiųjų ir sužeistųjų skaičių (iš viso 136 žmonės). [**285**]

Dabar pažvelkime į Vlasovo galingojo 4-ojo mechanizuotojo korpuso dokumentus. Su menkais rezultatasis pakariavęs „Lvovo kyšulyje", korpusas pradėjo veržlų spartųjį žygį į rytus. Birželio 29 d. pasitraukta iš Lvovo, liepos 3 d. mechanizuotasis korpusas buvo jau Zbaraže (per 135 km ryčiau Lvovo), liepos 9-osios rytas 4 MK užklupo Ivanopolio miestelio rajone (180 km nuo Zbaražo). Pagaliau liepos 12 d. paties galingiausio Raudonosios armijos tankų junginio likučiai, naudodamiesi Kijevo tiltais, persikėlė per Dnieprą ir susitelkė Prilukų rajone (650 km į rytus nuo sienos). Iš tikrųjų vieningo ir valdomo mechanizuotojo korpuso jau seniai nebuvo, nes besitraukiantys korpuso divizijų atskiri padaliniai buvo sujungti, išardyti, perduoti kitiems fronto daliniams ir t.t.

* Iki kovos veiksmų pradžios 34-oji tankų divizija turėjo 9299 žmones. Po paskutinio mūšio į pietvakarius nuo Dubno pavyko suburti 395 žmones, o tai, lyginant su pranešime pateiktais netekčių skaičiais, jau yra 3,8 tūkst. žmonių aritmetinis „trūkumas". Tačiau reikia atsižvelgti, jog tam tikra dokumentuose neįvardyta užnugario padalinių ir divizijos medicinos batalionо žmonių dalis pasitraukė už Ikvos upės.

Sprendžiant pagal 32-osios tankų divizijos vado pranešimą, šios divizijos, turėjusios rekordinį „naujųjų tipų“ tankų skaičių (42 KV ir 173 T-34) nuostoliai buvo tokie. Iš viso prarasti 269 tankai: 37 KV ir 146 T-34, 28 BT-7, 58 T-26. **[286]** Kur, kada ir kokiomis aplinkybėmis prarastas toks kalnas kovos technikos, neįmanoma suprasti.

Liepos mėnesio mūšiuose divizija, sprendžiant pagal tą patį pranešimą, neteko 34 tankų (15 kontrsmūgyje prie Javorovo, 8 atsitraukiant prie Lvovo, 11 tankų neva neteko du prie Radzechuvo pasiųsti batalionai). Vienintelis su tankų netektimis mūšyje susijęs epizodas, traukiantis į rytus, pranešime aprašytas taip:

„1941-7-10 kapitono Karpovo tankų grupė (10 tankų ir 2 šarvuotieji automobiliai) susitelkė Beizymovkos rajone ir 20 valandą atakavo priešą Olyšankos ruože, bet, neparėmus pėstininkams, 23 valandą atsitraukė ir išsidėstė gynyboje per 300–400 m piečiau Olyšankos. Kitą dieną grupė kovojo nepakeliamai sunkiame mūšyje tame pačiame rajone ir, pabėgus iš fronto 32-ajam motorizuotajam pulkui, buvo, išskyrus vieną tanką, sunaikinta ir palikta mūšio lauke.“ **[287]**

Iš viso susidaro 43 mūšyje prarasti tankai. Galima spėti, kad dar keletas vienetų prarasti susidūrimuose su priešu, kuriuos pranešimo sudarytojai užmiršo paminėti. 10 tankų divizija liepos 3 d. perdavė kitam daliniui, bet tai pranešime paminėta visai nesuprantama fraze. *„37-ojo šaulių korpuso vado karo tarybos vardu* (kokios karo tarybos? fronto? armijos?) *buvo sulaikyti ir palikti sustiprinti 32-ajai atskirajai zenitinės artilerijos divizijai* (ką tai reiškia?) *10 tankų, vadovaujamų kapitono Jegorovo.“* **[288]** Kaip ten būtų, apie 200 tankų praradimą pranešime nėra jokio paaiškinimo.

32-osios tankų divizijos karinio personalo nuostoliai paminėti dukart ir skirtingai. Patiės pranešimo tekste sakoma: *„Divizija neteko 103 žuvusių ir 259 sužeistų žmonių.“* Tačiau pranešimo priede („Žinios apie 23-iosios tankų divizijos dalinių netektis nuo 1941-6-22 iki 7-30“) pateikti dideli skaičiai: iš viso prarasti 495 žmonės (139 žuvę, 356 sužeisti), iš jų tankų pulkuose – 191 žmogus (64 žuvę, 127 sužeisti). Taigi nuostoliai tokio paties masto, kaip ir anksčiau minėtose divizijose, tankų pulkų karinio personalo netektys taip pat mažesnės už prarastų tankų skaičių. Bet visų svarbiausia, kad pranešime pateikti duomenys apie žuvusiuosius ir sužeistuosius rodo, jog jų dešimtis kartų mažiau negu divizijos realūs nuostoliai. Divizija stojo į karą turėdama 9337 žmones, o iki liepos 15 d., štabo fronto duomenimis, joje iš viso liko vos 736 žmonės. **[281]** Kur dar aštuoni tūkstančiai žmonių?

4 MK antroji tankų divizija buvo aprūpinta naujausiais tankais kiek prasčiau – 8-ajai tankų divizijai priklausė 50 KV ir 140 T-34 (taip pat 122 tvarkingi „senųjų tipų“ tankai). Nustatyti pagal žinomus dokumentus divizijos tikslų jos karinio personalo žmonių skaičių man nepavyko, bet, žinant, kiek iš viso žmonių buvo mechanizuotajame korpuse (33 734), galima spėti, kad divizija turėjo ne mažiau kaip 9,5–10 tūkst. žmonių. Iki liepos 13 d. 8-osios tankų divizijos būklė kovos veiksmų žurnale buvo aprašoma taip: *„Divizija (9 tankai, 600 motorizuotųjų šaulių) išsidėsto gynyboje plačiu frontu: Andruševka,*

Pro gamyklos vartus išriedantis patvarusis *ZIS-5*.

Maž. Klitenka, Kropivka...“* Iki tol, sprendžiant pagal to paties KVŽ įrašus, birželio mūšiuose neteko 50 tankų (įskaitant „sudėtinio tankų pulko“, perduoto 15-ojo mechanizuotojo korpuso vado operatyviniam pavaldumui, tankus). Dar 9 tankai prarasti traukiantis. O kur visi kiti?

Prie 8-osios tankų divizijos pranešimo pridėtas „Kovos ir pagalbinių mašinų skaičiaus žiniaraštis“. **[289]** Šis dokumentas įsidėmėtinas dėl to, kad padeda nustatyti nepaprastą nesunaikinamų sovietų sunkvežimių patvarumą. Iki rugpjūčio 1 d. divizijoje liko 3 tankai – iš 312 birželio 22 d. buvusių tvarkingų. Prarasta 99 proc. tankų. O štai iš 572 sunkvežimių ZIS-5 sveikų liko 317, iš 360 krovininių „gaziukų“ išsaugota 139. Be to, ir lengvosios „emkos“ nesunaikinamos – iš 23 išliko 17.

Tokias įdomias proporcijas buvo galima suprasti situacijoje, kai tankai prarandami per daugiadienes įnirtingas kautynes. Tokiu atveju tankų divizijos sunkvežimių, kurie yra nors netoli nuo mūšio lauko, bet į pačias pirmąsias linijas neišvažiuoja, nuostoliai galėtų būti mažesni. Bet 8-oji tankų divizija savo tankus iššvaistė per daugiadienius žygius. Kaip aiškina dabartiniai rusų istorikai, dėl visur esančios ir nesutramdomos vokiečių aviacijos smūgių. Kokie gi jau tie bombardavimai, per kuriuos tankai su dyzeliniais (!) varikliais, saugomais skeveldrų nepramušamų šarvų, dega kaip žvakės, o menki faneriniai „gaziukai“ su benzininiais motorais vis rieda sau, rieda?

Tokios „tvarkos tankų daliniuose“ fone jau visai rimtai atrodo pranešimai apie 8-osios tankų divizijos karinio personalo nuostolius. **[290]** Divizijoje, kuri dar iki liepos 13 d. virto sumažintu batalionu, suskaičiuoti (be to, liepos 30 d. duomenimis) tik šie nuostoliai: 306 žuvusieji, 696 sužeistieji,1033 dingę be žinios žmonės. Apie tai, kodėl trūksta dar 6–6,5 tūkst. žmonių, nė nekalbama.

Dar viena „sena“ kadrinė divizija, iki karo pradžios gavusi nemenką skaičių „naujųjų tipų“ tankų (63 KV ir 38 T-34), 10-oji tankų divizija. Už Dniepro divizija nusigavo turėdama

* Tačiau liepos 15 d. Pietvakarių fronto štabo pažymoje teigiama, kad 8-ajai tankų divizijai priklauso 1306 žmonės.

4650 žmonių (pagal 15 MK vadovybės pranešimą) ar net 5253 (pagal divizijos vadovybės pranešimą). Tai visų Pietvakarių fronto tankų divizijų absoliutus „rekordas“. Tiesa, verta prisiminti aforizmą apie pustuštę ar puspilnę stiklinę. 10-oji tankų divizija neteko pusės karinio personalo – ar tai labai daug, ar labai mažai? Ne mažiau verta paklausti, kur buvo tie 5 tūkst. žmonių, jei liepos 7 d. iš visų divizijos dalinių pavyko sudaryti *„sudėtinį pėstininkų batalioną iš 10-ojo motorizuotojo šaulių pulko, tankų kuopą iš 20-ojo tankų pulko, sudėtinį artilerijos divizioną su trimis 152 mm ir dviem 122 mm pabūklais, žvalgybos kuopą su 6 šarvuotaisiais automobiliais bei 2 tankais BT, ryšių būrį ir 2 racijas 5-AK.“* **[291]**

Ir šiuo atveju nuostolių aritmetika „nesueina“. Divizijos vadovybės rugpjūčio pranešime pateikti tokie skaičiai: 210 žuvusiųjų, 587 sužeistieji. Paprastos ir sąžiningos grafos „dingo be žinios“ nėra, ji pakeista tokiomis sudėtingomis konstrukcijomis, kaip „negrįžo iš mūšio lauko atakuojant ir traukiantis iš mūšio“, „atsiliko žygiuojant“, „priešui apsupus, negrįžo iš mūšio“. Iš viso dėl tokių priežasčių prarasti 2145 žmonės. **[292]** Dar apie 1,5 tūkst. (ir tai net jei patikėtume, kad už Dniepro, prie Piriatino, atsitraukė 5 tūkst, žmonių!) trūksta be jokių paaiškinamų priežasčių.

Birželio mėnesio mūšiuose prie Radzechuvo ir Lopatino 10-oji tankų divizija neteko (tiksliau, šie nuostoliai minimi divizijos ir mechanizuotojo korpuso vadovybės pranešimuose) lygiai 60 tankų, iš jų 14 KV ir 7 T-34. Paskui prasidėjo nenutrūkstamas traukimasis į rytus, bet iki liepos 6-osios ryto divizijoje liko vos 20 tankų (iš jų 2 KV ir 28 T-34). Apie 250 tankų, įskaitant 47 neįveikiamus KV ir 28 T-34, pamesti nežinia kur ir kaip. Dėl automobilių reikalai klostėsi kur kas geriau: už Dniepro atriedėjo 648 vienetai (daugiau nei pusė pradinio skaičiaus). **[293]**

Į sovietų tankų netekčių priežastis bei aplinkybes galima pažvelgti ir iš kitos fronto pusės. Pagal Vermachto 48-ojo tankų korpuso divizijų (11-osios, 16-osios tankų divizijų, 16-osios motorizuotosios divizijos) pranešimus, iki liepos 14–15 d. (o iki to meto 8-asis, 15-asis ir 16-asis mechanizuotieji korpusai jau neteko beveik visų savo tankų) jie parašė, kad buvo sunaikinę bei paėmę atitinkamai 390, 357 ir 64 sovietų tankus. **[310]** Net jei, nepaisant jokios logikos, manytum, kad Vermachto štabų ataskaitos sudarytos visiškai be jokių padidinimų, vis tiek išeitų, jog maždaug dviejų trečdalių tikrojo sovietų tankų skaičiaus vokiečiai nė neregėjo (teisingiau sakant, pamatė gerokai vėliau, kai užnugario daliniai žvalgė vietovę ir skaičiavo trofėjus).

Galutinė išvada iš šios skaičių jūros yra aiški: Pietvakarių fronto koviniai (tiesiogiai susiję su priešo poveikiu) nuostoliai daugelį kartų mažesni už netektis dėl akivaizdaus ir paslėpto dezertyravimo. Nesuskaičiuojamos kaimenės Sovietų Sąjungos bei dabartinės Rusijos mokslininkų, pusę šimtmečio besiganiusių „didžiojo tėvynės karo“ istorijos tyrimų lankoje, šių skaičių tiesiogiai neregėjo. Tai ir suprantama – „istorikams“ reikėjo pasakoti istorijas apie „pavyzdžio neturintį istorijoje masinį didvyriškumą“. Kur kas svarbiau kita: ar suprato tai, kas vyksta, Raudonosios armijos vyriausioji vadovybė? Dabar, remdamiesi žinomais dokumentais, galime visai konkrečiai atsakyti į šį klausimą: dar ir kaip suprato!

Paliktus ar menkai sugadintus rusų tankus vokiečiai kartais panaudodavo prieš pačius sovietus. Nuotraukoje – vokiečių kariuomenės simbolika ženklintas *KV-1*.

Rusijos gynybos ministerijos centriniame archyve saugomas popieriaus lapelis (CAMO, f. 38, ap. 11360, b. 5, l. 35). Jame – mašinraščio lentelė su Pietvakarių fronto 2-ojo ir 18-ojo mechanizuotųjų korpusų tankų ir automobilių parko pradiniais skaičiais bei jų praradimų apskaita. Tai visai tipiški skaičiai: tankai dingo, mašinos liko. Šie skaičiai kažkieno ranka pabraukti ir lapo apačioje aiškia rašysena įrašyta: *„Aišku – užnugario tarnyboms nevadovavo, juos užvaldė panika, leidosi bėgti, palikę korpusus be šaudmenų ir degalų bei tepalų“.*

Mėgino aiškintis situaciją ir Pietvakarių fronto vado padėjėjas tankų kariuomenės generolas majoras Volskis:

„Nuostolių skaičiai žiniaraštyje tėra grynai orientacinio pobūdžio. Surinkta medžiaga, yra aktai dėl kiekvienos negrįžtamųjų nuostolių mašinos, bet galutinį atsakymą galima pateikti tik ištyrus aktus, atlikus papildomą tyrimą, kuris turi atskleisti tikrą netekčių skaičių bei priežastis... Prašau pakartotinai pasiųsti komisijas ištirti medžiagą vietoje ir nustatyti turto negrįžtamųjų nuostolių priežastis...“ **[294]**

„Dabar skiriu ypač daug dėmesio šiam tyrimui – kodėl prarasta tiek daug turto, būtent, kokiomis aplinkybėmis ir kiek palikta turto. Matyt, teks kai ką atiduoti teismui, – tuos, kurie sutrikę paliko turtą, kad nedrįstų taip elgtis ateityje...“ **[295]**

„*Nustatyta, kad mašinių BT ir T-26 mechanikai vairuotojai* (ranka įrašyta „kai kurie“ – M.S.) *yra linkę gadinti mašinas ir neiti į mūšį. Tai atskiri žmonės, bet vis tiek tokių esama. Kovoti paprasta: teisti ir sušaudyti, bet gadinimo faktą nustatyti labai sunku. Buvo atsitikimų, kai nemaža mašinų pasukdavo į mišką, sustodavo miške neva dėl gedimų, o, mūšiui pasibaigus, iš ten išlįsdavo. Šiuo dalyku turi smarkiai domėtis politinis aparatas ir ypatingasis skyrius...*“ **[296]**

Į „šį dalyką“ galėjo būti reaguojama dvejopai: atlaidžiai numoti ranka, pasakant „už vieną muštą du nemuštus duoda“, ar kažką panašiai, ar visa tai, kas vyko pirmosiomis karo dienomis, pavadinti „išdavyste“, „kenkimu“, „talkininkavimu priešui“ ir atitinkamai nubausti. Situacijoje, kai vienam žuvusiajam mūšyje tenka 50 dingusiųjų, kai tankai visi kaip vienas genda, o automobiliai sparčiai rieda į rytus, negalima pasitenkinti griežtu papeikimu. Rinktis vieną iš dviejų galimybių galėjo tik vienas žmogus ir visi žinojo, kas jis yra. Stalinas pamąstė ir liepos viduryje nusprendė. „Kad nedrįstų ateityje“, buvo suimti (ir vėliau sušaudyti) daug Vakarų fronto vadų drauge su armijos generolu Pavlovu. Visiems kitiems viršininkams vyriausiasis vadas atleido: kitų generolų šiam karui jis neturėjo.

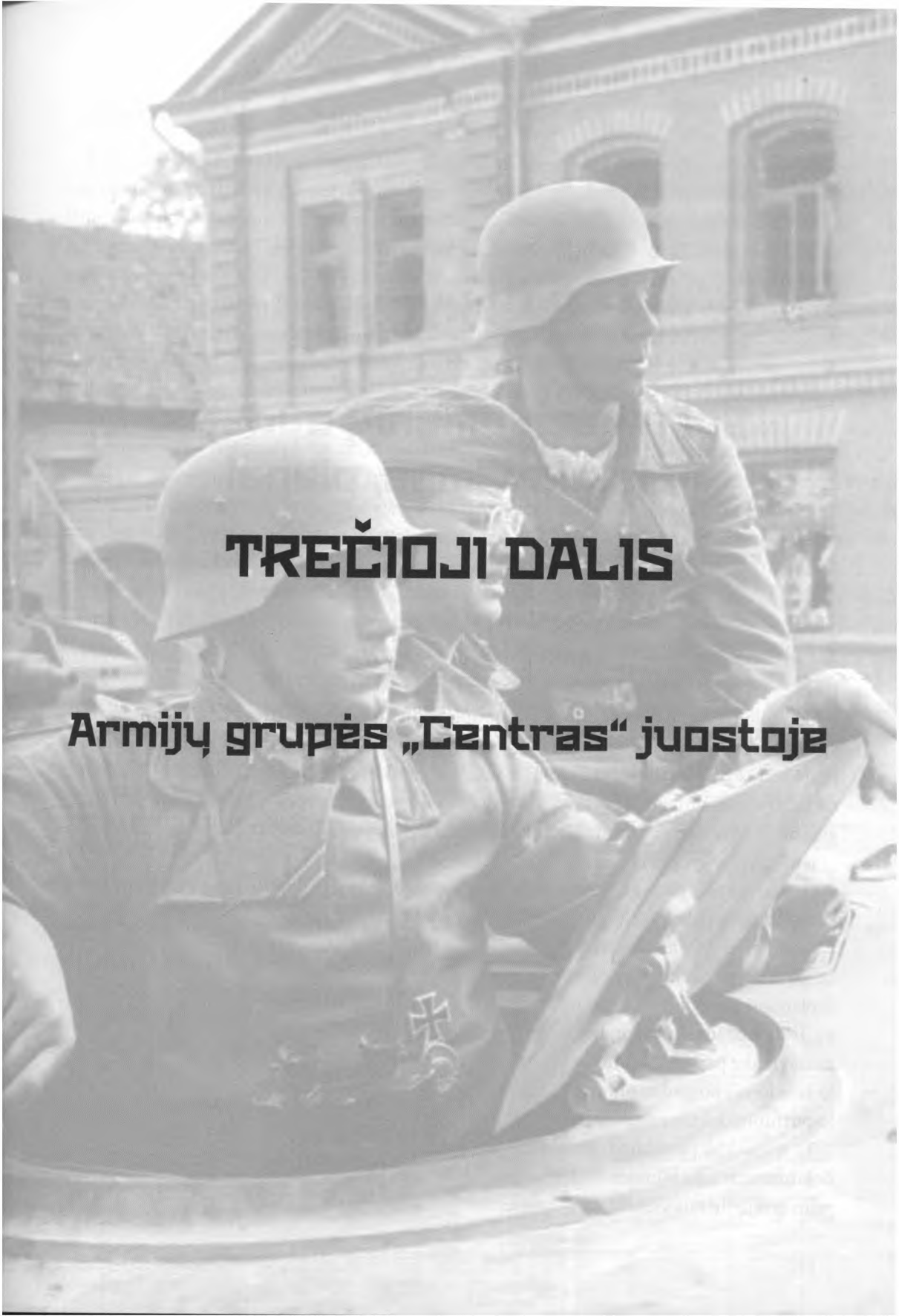

TREČIOJI DALIS

Armijų grupės „Centras“ juostoje

3.1. skyrius

Šalių kariuomenių sudėtis, dislokavimas, planai

Ankstesniuose knygos skyriuose nagrinėjome, kaip vyko kovos veiksmai Vakarų Ukrainoje, Pietvakarių fronto juostoje. Ten buvo išskleista pati galingiausia visoje Raudonojoje armijoje kariuomenės grupuotė, kuri už priešą – dvi „Pietų“ armijų grupės armijas – svarbiausiais parametrais (artilerijos, tankų, aviacijos) gausumu buvo kur kas pranašesnė. Baltarusijoje (Gudijoje) susiklostė gerokai sudėtingesnė situacija. Vermachtui tai buvo visos kampanijos prieš SSRS pagrindinio smūgio kryptis ir ten sutelkta pati galingiausia „Centro“ armijų grupė, kai kuriais atžvilgiais pranašesnė už abi kitas („Šiaurės“ ir „Pietų“ armijų grupes) bendrai.

Oro laivynas – pati didžiausia aviacijos grupuotė, kuriai priklausė pusė visų Rytų fronto kovos lėktuvų (įskaitant visus pikiruojamuosius bombonešius Ju-87).

Turėdamas „Centro“ armijų grupėje dvi smogiamąsias mechanizuotąsias grupuotes (2-ąją ir 3-iąją tankų grupes, iš viso 9 tankų bei 7 motorizuotąsias divizijas) priešas galėjo suplanuoti bei vykdyti operaciją plačiai apriesdamas, apsupdamas Vakarų fronto kariuomenę. Ir tik nedaugeliui vadų bei štabų pavyko išsiveržti iš katilo. Kariuomenės sutriuškinimą mūšio lauke papildė Stalino surengtas susidorojimas su Vakarų fronto vadovybe. Vienas iš to susidorojimo padarinių istorikų veiklai atsiliepia iki šiol – mažai liko sutriuškinto fronto pirminių dokumentų: ataskaitų, pranešimų. Dažnai net nebuvo kam rašyti atsiminimų.

Ta aplinkybė pastebimai atsiliepė knygos šios dalies turiniui. Anksčiau mes Vermachto dokumentais naudojomės tik kai ką papildydami, derindami ir „tikrindami“, o dabar daugeliu atvejų jie bus vienintelis informacijos šaltinis.

„Bagrationas“ ir „Barbarosa“

Prieš skaičiuojant tankus, patrankas, lėktuvus ir sudarant šalių pajėgų santykio lenteles, reikia susipažinti su „trečiąja šalimi“, su vietovės, kuri šiame karo veiksmų teatre nulėmė tų veiksmų vyksmą ir baigtį, ypatybėmis. Baltarusijos ir pietinės Lietuvos teritorija apaugusi didžiausiais Europoje miškais. Piečiau Bresto, Slucko, Bobruisko kelio plyti bekraštė Polesės pelkių „jūra“, ten nėra kelių, net ne visur gali rasti pėsčiųjų taką. Į šiaurę nuo Slucko, Rogačiovo linijos prasideda dar vienas, šimtus kilometrų abiem Berezinos upės pakrantėmis nusidriekęs miškingas rajonas. „Žaliosiomis dėmėmis“ išmargintas Baltarusijos žemėlapis (Supraslio, Belovežo, Nalibokų giria) ir daugelyje kitų vietų.

Beje, ir žemėlapyje baltuojantys rajonai (sprendžiant iš DVRA generalinio štabo prieškarinio žemėlapio su įsidėmėtinu pavadinimu „Maskva, Berlynas“) anaiptol nėra lygi stepė. Santykinai atviri vietovės plotai kai kur pelkėti, kai kur nusėti miškeliais, išraižyti nesuskaičiuojamų mažyčių upių, Nemuno ir Pripetės intakų. Iš esmės Vermachto motorizuotieji junginiai „operatyvinę erdvę“ galėjo pasiekti tik persikėlę į Dniepro rytinį krantą, bet nuo sienos iki Dniepro jiems reikėjo nužygiuoti 450–550 kilometrų. Anaiptol ne kiekviena Europos šalis yra tokio dydžio.

Tokioje vietovėje pastūmėti 500 km devynias tankų divizijas nėra paprasta, net kai nekliudo joks priešas. O, veikiant priešui, ši užduotis darosi nepaprastai sudėtinga. Šaulių kuopa (pora šimtų jaunų sveikų vyrų) gali sustabdyti tankų diviziją tiesiog smarkiai užversdama kelią nupjautais medžiais. Tiltą per miško upelį susprogdinęs ir užminavęs jo prieigas pionierių būrys įstengtų puolimą sustabdyti ištisai parai. Įprastinis pajėgų santykio supratimas tokiais atvejais netenka savo prasmės, tankų batalionas nuo tankų divizijos skiriasi tik žygio kolonos ilgiu – išsiskleisti kovos rikiuote kelyje, iš abiejų pusių suspaustame miško sienos ar smaragdinės pelkių liūno žalumos, negalėtų nei batalionas, nei divizija, per 500 metrų nuo susidūrimo su priešu vietos mūšio lauko jau nematyti, o kolonos gale jo nė negirdėti...

Šioje miškingoje vietovėje vokiečių kariuomenei teko susidurti su daugybe gamtinių kliūčių, kurios labai lėtino puolimo tempą.

Sovietų karys su pistoletu kulkosvaidžiu *PPŠ*. Šis ginklas pradėtas gaminti 1941 m. vasarą.

Tačiau vis tiek sėkmingai vykdyti puolamąją operaciją Baltarusijoje įmanoma. Tai buvo praktiškai įrodyta, be to, du kartus: iš vakarų į rytus 1941 m. vasarą ir iš rytų į vakarus 1944 m. vasarą. Štai nuo „Bagrationo" operacijos, kurią atliko Raudonosios armijos keturių frontų pajėgos 1944 m. vasarą, ir pradėsime.

Pirmiausia pažymėsime, kad visi, kurie apie tai vienu ar kitu metu rašė, ar tai būtų istorikai, žurnalistai, ar operacijai vadovavę generolai, – vienu balsu „Bagrationą" apibūdina kaip puikiai organizuotą operaciją, kaip didelį laimėjimą ir Raudonosios armijos didžiausio gebėjimo kovoti demonstravimą po sunkios ir kruvinos trejų metų karo „mokyklos". Dabartiniai Rusijos istorikai jau leidžia sau prisiminti ir tai, kad 1944 m. vasaros operacija buvo ne pirmas ir ne antras, ir net ne dešimtas mėginimas pramušti vokiečių gynybą Vitebsko, Oršos, Dniepro upės linijoje. „Bagrationo" operacija buvo pavykęs mėginimas surengti didelio masto puolimą Baltarusijoje, todėl apie ją rašoma Rusijos mokyklinuose istorijos vadovėliuose. Bet prieš tai vyko štai kas:

„Pradedant 1943 m. spalio 12 d., iki 1944 m. balandžio 1 d. Vakarų frontas, vadovaujamas armijos generolo Sokolovskio, Varšuvos ir Vitebsko kryptimis įvykdė vienuolika operacijų... Visos šios operacijos baigėsi nesėkmingai ir frontas vyriausiosios vadovybės skirtų užduočių neįvykdė. Nė vienoje iš šių operacijų nebuvo pralaužta priešo gynyba net ir į jos taktinį gylį. Geriausiu atveju operacija baigdavosi nedideliu įsibrovimu į priešo gynybą... Visose atliktose operacijose Vakarų frontas buvo aiškiai pranašesnis už priešą pajėgomis bei priemonėmis. Nepaisant to, visos operacijos baigėsi nesėkmingai. Ir frontas nuo spalio mėnesio priekin nepasistūmėjo..." **[306]**

Tai valstybės gynybos komiteto Malenkovo vadovaujamos specialiosios komisijos, pasiųstos nustatyti Vakarų fronto veiksmų nesėkmių aplinkybes bei priežastis, pranešimo (iki Sovietų Sąjungos griūties buvusio slapto) citata. Taip, žinoma, grandiozinės „Bagrationo" operacijos fone anksčiau minėti mėginimai pulti atrodo kaip menkaverčiai karo epizodai, bet ir šiuose „epizoduose" Raudonosios armijos panaudota kariuomenė (apie 32–34 šaulių divizijos) buvo panašaus dydžio kaip 1941 m. „Centro" armijų grupės kovinės pajėgos.

Vakarų fronto nesėkmės atsiėjo nepigiai. Per žlugusius mėginimus pereiti į puolimą išeikvotas 7261 vagonas šaudmenų. O pati baisiausia „kaina" išreiškiama šiais skaičiais: 62,3 tūkst. žuvusiųjų ir daugiau kaip 219, tūkst. sužeistųjų. **[306]** Bet ir tai dar ne viskas. Be, 11 nesėkmingų Vakarų fronto mėginimų pramušti „Centro" armijų grupės gynybos sparną, buvo dar ir trys santykinai sėkmingos Baltarusijos fronto puolamosios operacijos pietiniame sparne (1943 m. lapkričio 20–30 d. Gomelio–Rečycos, 1944 m. sausio 8–30 d. Kalinkovičių–Mozyrio, 1944 m. vasario 21–26 d. Rogačiovo–Žlobino operacijos). Vykdant šias operacijas, įstengta pasistūmėti 100 km, sudaryti Pripetės ir Dniepro placdarmą, siekiant toliau pulti priešo pagrindinės grupuotės sparno bei užnugario kryptimi. Šios lokalios sėkmės kaina: 41,2 tūkst. žuvusiųjų, 134,5 tūkst. sužeistųjų. **[307]**

Iš viso: 457 tūkst. žuvusių ir sužeistų žmonių tik pasirengimo, pradinių linijų užėmimo prieš plataus masto puolimą etape.

Iki 1944 m. birželio vidurio vykdant „Bagrationo" operaciją buvo sudaryta precedento neturinti žmonių skaičiumi kariuomenės grupuotė: keturi frontai (1-asis Pabaltijo, 3-iasis, 2-asis ir 1-asis Baltarusijos), 156 šaulių ir 12 kavalerijos divizijų, 12 tankų ir mechanizuotųjų korpusų, 16 atskirųjų tankų brigadų – iš viso apie 178 „apskaitines divizijas."* Be to, dar Lenkijos kariuomenės 4 pėstininkų divizijos, kavalerijos ir tankų brigada. Ir jau prasidėjus puolimui, pasitelktos 24 papildomos divizijos.

Grupuotei priklausė 4 tūkst. tankų ir SAĮ (savaeigių artilerijos įrenginių), iš oro puolimą rėmė aviacija – 2500 naikintuvų, 1800 atakos lėktuvų, 1000 bombonešių.

Priešas („Centro" armijų grupė, kuriai priklausė 3-ioji tankų armija, 4-oji, 9-oji ir 2-oji armijos) fronte nuo Dauguvos iki Pripetės turėjo 30 pėstininkų, 1 tankų, 4 motorizuotąsias („tankistų grenadierių") divizijas. Be to, 2 vadinamąsias „aviacijos divizijas", 2 saugos divizijas, 2 kavalerijos brigadas, 3 „korpuso kovines grupes" – tai galima prilyginti maždaug 7 „apskaitinėms divizijoms". Vėliau, jau prasidėjus Raudonosios armijos puolimui, į Baltarusiją permestos dvi tankų divizijos. Net pridėjus į Vermachto 2-ąją armiją įjungtas keturias vengrų divizijas, priešui nesusidarė nė 50 divizijų. Iki operacijos pradžios vokiečiai turėjo apie 500 tankų, 300 bombonešių ir 160 naikintuvų.

Taigi iki „Bagrationo" operacijos Raudonoji armija buvo 4 kartus pranašesnė už priešą divizijų skaičiumi ir 8 kartus pranašesnė tankų skaičiumi, be to, turėjo visišką aviacijos pranašumą. Šiuo atveju itin svarbūs ir absoliutūs skaičiai. Sovietų kariuomenės grupuotė turėjo daugiau kaip 2,3 mln. žmonių. Dėl tokio didelio „gyvosios jėgos" sutelkimo buvo galima atlikti neregėto masto pionierių darbus. Pavyzdžiui, pirmąją puolimo dieną per Pronios upę (rytinis Dniepro intakas) įrengtos 78 perkėlos ir 4 tiltai, kurių kiekvieno keliamoji galia – 60 tonų. Neįžengiamose pelkėse nusidriekė dešimčių kilometrų ilgio tankams riedėti tinkami klojiniai ir t.t.

* Vadovaujantis šių junginių karinio personalo žmonių skaičiumi, viena „apskaitine divizija" laikomas tankų korpusas ar mechanizuotasis korpusas, dvi kavalerijos brigados, keturios tankų brigados.

1944 m. vasara. „Bagrationo" operacija. Sovietai atsiima Polocką. Užrašas: „Daug iškentėjęs Polockas mūsų! Pirmyn į Vakarus! Mūsų laukia sovietiniai sovietinio Pabaltijo žmonės!"

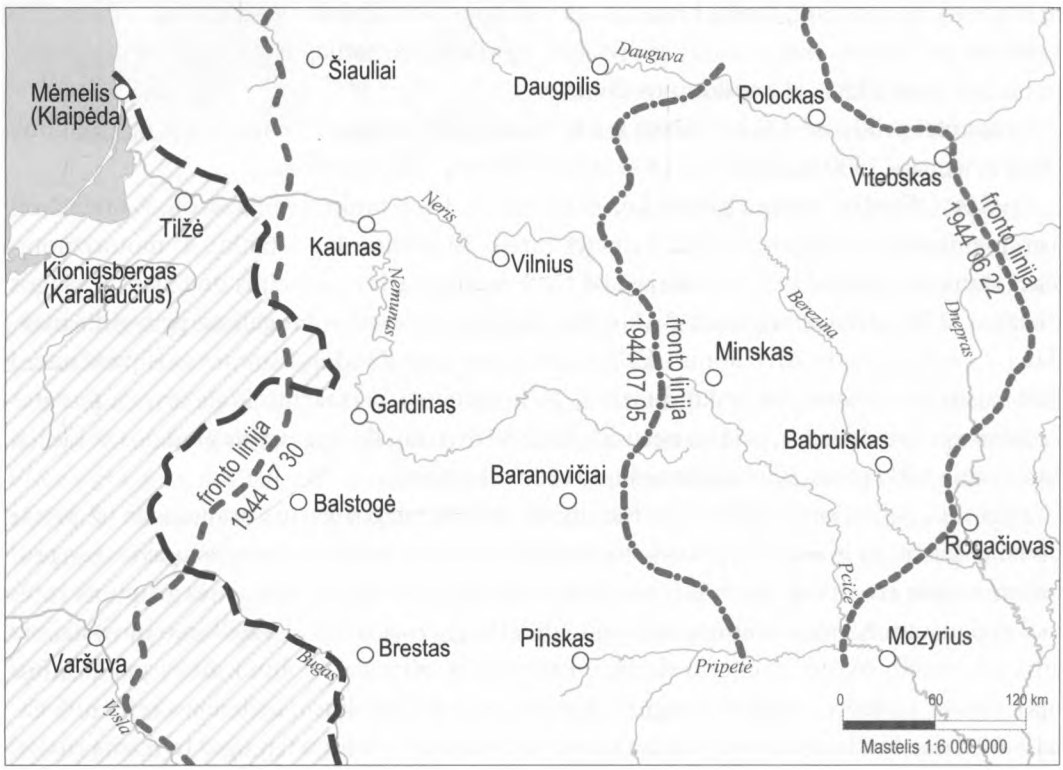

23 pav. „Bagrationo" operacija (1944 m. vasara).

Bet tai dar ne visa sovietų kariuomenės grupuotės sudėtis. „Centro" armijų grupės užnugaryje buvo ir aktyviai veikė didžiulė partizanų „armija". Net pagal dabartinius dokumentus, atmetus sovietinei epochai būdingus propagandinius padidinimus, iki 1944 m. vasaros Baltarusijoje veikė 130 tūkst. ginkluotų partizanų. Per vieną naktį, prieš prasidedant puolimui, partizanai įvykdė keletą tūkstančių diversijų, sunaikino 40 tūkstančių bėgių, dėl ko iš esmės visiškai sutriko vežimai geležinkeliu „Centro" armijų grupės užnugaryje. **[308]** Ir vėliau, per visą operaciją, partizanų būriai sėkmingai veikė išvien su reguliariosios kariuomenės daliniais, teikė jiems žvalgybos duomenų, priešo užnugaryje griovė transporto sistemą ir gadino ryšių linijas.

Reikia pažymėti ir svarbias veiksmo laiko aplinkybes. Tai buvo 1944 m. birželio pabaiga. Vermachtas jau patyrė virtinę didelių pralaimėjimų ir traukėsi visuose frontuose, sąjungininkai jau išsilaipino Normandijoje ir vokiečiams nepavyko jų nustumti į jūrą, į Vokietijos miestus buvo numesta daugiau kaip 500 kilotonų bombų.

Galutinis karo rezultatas jau nekėlė abejonių jokiam logiškai mąstančiam žmogui ir liepos 20 d. (pačiame „Bagrationo" operacijos įkarštyje) po Hitlerio stalu sprogo karininkų sąmokslininkų įnešta bomba. Ir nors generolai Berlyne, siekdami nuversti hitlerinį režimą, buvo pasirengę rizikuoti savo gyvybėmis, kareiviai Rytų fronte jau vis mažiau buvo linkę aukoti savo gyvybes, kad pailgintų Trečiojo reicho agoniją.

Štai šioje situacijoje „Bagrationo" operacija plėtojosi taip (23 pav.). Pirmajame etape (nuo birželio 23 d. iki liepos 5 d.) priešo gynybos frontas buvo pralaužtas Vitebsko bei Bobruisko rajone, Raudonosios armijos judrieji junginiai pradėjo sparčiai pulti, per 12 dienų pasistūmėjo 200 km. O Vitebsko, Bobruisko rajone ir ryčiau Minsko sudaryti trys lokaliniai katilai, kuriuose apsupta ir sunaikinta priešo kariuomenė, turinti daugiau kaip 130 tūkst. žmonių. Išvengę apsupties Vermachto daliniai, nuolat atakuojami sovietų aviacijos, traukėsi į vakarus. Išlikusiose sutriuškintų kolonų fotografijose užfiksuoti vaizdai yra labai panašūs į analogiškus 1941 m. paveikslus.

Antrame operacijos etape (maždaug nuo liepos 5 iki 30 d.) Raudonoji armija puolė toliau, nors ir kiek mažesniu tempu. Tad priešui pavyko gana organizuotai atitraukti kariuomenės likučius ir išvengti naujų katilų. Į liepos pabaigą didžiausio sovietų pasistūmėjimo linija maždaug sutapo su 1941 m. siena. Pabaltijyje frontas praslinko vakariau Šiaulių, o kai kuriose vietose priešakiniai daliniai pasiekė Baltijos jūrą. Piečiau frontas pasiekė Suvalkus ir toliau vingiavo išilgai Bebros (Biebžos) upės, vakariau Balstogės. Bresto ruože 1-ojo Baltarusijos fronto junginiai, puldami piečiau Polesės pelkių, pasistūmėjo iki Varšuvos ir net užėmė placdarmus Vyslos vakariniame krante.

Tiesą sakant, tuo puolamoji operacija baigėsi, nors sovietinėje istoriografijoje jos pabaiga buvo nekintamai datuojama rugpjūčio 29 d.* O iš tikrųjų rugpjūčio mėnesį Raudonosios armijos kariuomenė priekin beveik nepažengė, o Pabaltijyje vokiečiams netgi pavyko smogti

* Galbūt tai nulėmė noras išvengti pernelyg iškalbingo sovietų puolimo pabaigos sutapimo su Varšuvos sukilimo pradžia.

Miško pelkėse sunaikinti sovietų šarvuočiai *BA-10*. Priekyje – šarvuotis nudažytas baltai, kariauti žiemos sąlygomis.

kontrsmūgį ir nustumti 1-ojo Pabaltijo fronto priešakinius dalinius atgal prie Šiaulių ir atkurti susisiekimą sausuma su „Šiaurės" armijų grupe.

Apžvelkime rezultatus. Per 40 puolimo dienų (ar per operacijos 68 dienas, jei remsimės oficialia versija) Raudonosios armijos kariuomenė pasistūmėjo 500–550 km. Priešo nuostoliai (žuvusieji, sužeistieji, dingusieji be žinios) buvo apie 350–400 tūkst. žmonių, o tai, atsižvelgiant į „Centro" armijų grupės pradinį žmonių skaičių, negalima apibūdinti kitaip, kaip visiškas sutriuškinimas. Pergalės kaina: 178,5 tūkst. žuvusiųjų, 587,3 tūkst. sužeistųjų, iš viso 765,8 tūkst. žmonių. **Puolančiųjų karinio personalo nuostoliai dvigubai viršijo besiginančiųjų nuostolius.** Raudonosios armijos kovos technikos nuostoliai: 2957 tankai, 2447 pabūklai ir minosvaidžiai, 822 lėktuvai. [**309**]

Net neabejojant šių visiškai oficialių duomenų tikrumu, galima teigti, kad Raudonosios armijos nuostoliai vien šiais skaičiais nesibaigė. Buvo prarasta laiko. Rugpjūtis, rugsėjis, spalis, lapkritis, gruodis – penkis ilgus mėnesius lūkuriavo toje pačioje vietoje sovietų kariuomenė, kol 1945 m. sausio 12 d. įstengė nuo Vyslos atnaujinti puolimą Oderio ir toliau, Berlyno kryptimi. Taip, žinoma, šiuo atveju savo vaidmenį suvaidino ir politinis veiksnys (Stalinas kantriai laukė, kol vokiečiai paskandins kraujyje Varšuvos sukilimą), tačiau rugsėjo pabaigoje sukilimas buvo galutinai sutriuškintas, bet frontas nepajudėjo iš vietos. Mėnesius sovietų kariuomenė ne ką teveikė tūnodama gynyboje ir šimtus kilometrų nusidriekusiame fronte šiauriau Varšuvos. Matyt, reikia pripažinti, kad po nepaprastos įtampos vykdant „Bagrationo" operaciją Raudonajai armijai teko ilgokai palūkėti, kol atgaus jėgas.

O dabar grįžkime prie 1941 m. vasaros įvykių. Veiksmo vieta – ta pati, klimatas ir orai, dienos ilgumas ir pelkių gylis be pokyčių. Dar vienas „Bagrationo" ir „Barbarosos" panašumo požymis – besiginančiųjų grupuotės dydis. Vakarų fronto ir patyrusi „Centro" armijų

grupės smūgį Šiaurės vakarų fronto kairiojo (pietinio) sparno kariuomenė turėjo vos 47 „apskaitines divizijas“ (26 šaulių, 2 kavalerijos, 13 tankų ir 6 motorizuotąsias divizijas, 1 oro desanto korpusą ir 3 prieštankines brigadas), o tai beveik tiksliai prilygo vokiečių ir vengrų kariuomenei iki „Bagrationo“ operacijos pradžios.

Toliau prasideda vis didėjantys skirtumai. Besiginantieji turi galingą šarvuotąjį „kumštį“ – daugiau kaip 2,2 tūkst. tvarkingų (!) tankų, iš jų 430 naujausiųjų KV ir T-34, ir daugiau kaip 0,5 tūkst. patrankomis ginkluotų šarvuotųjų automobilių BA-10. Tai iš principo kitas, lyginant su 1944 m. vasaros vokiečių „Centro“ armijų grupe, ginkluotės lygis, tad teoriškai buvo galima smogti triuškinamus smūgius, ardyti priešo planus ir primesti jam „savąjį žaidimą.“ „Rytinių“ pusėje buvo didelė aviacijos grupuotė, turinti 1634 kovos lėktuvus (881 naikintuvą ir 753 bombonešius).* Toks kovos lėktuvų „debesis“ iš esmės keičia situaciją – yra kuo pridengti iš oro savo kariuomenę, yra kuo atakuoti miškų „keliais–plyšiais“ judančias priešo motorizuotąsias kolonas.

O svarbiausias „Bagrationo“ ir „Barbarosos“ skirtumas išryškėja sužinojus, kokia yra puolančiųjų grupuotės sudėtis. Šiuo atveju mums tenka iš milžinų šalies persikelti į liliputų šalį. Apie triženklį divizijų skaičių vokiečių generolai negalėjo net svajoti. Visa „Centro“ armijų grupė (taip, pati galingiausia įsiveržimo kariuomenė) turėjo vos 49 „apskaitines divizijas“ (31 pėstininkų, 1 kavalerijos, 9 tankų, 6 motorizuotąsias, 3 saugos divizijas, 1 motorizuotąją brigadą ir 1 motorizuotąjį pulką). Taigi maždaug prilygo Raudonosios armijos grupuotei. O jei lyginsime su „Bagrationu“, tai bus keturiskart mažesnės pajėgos, negu puolančioji pusė turėjo 1944 m.

9 vokiečių tankų divizijos turėjo (neskaičiuojant kulkosvaidžiais ginkluotų tankečių), 1,7 tūkst. tankų, įskaitant 6 divizionus ir 2 baterijas šturmo pabūklų, 4 divizionus savaeigių „tankų naikintojų“ ir 2 batalionus ugniasvaidžių tankų, iš viso susidaro 2 tūkstančiai tankų ir SAĮ. Vos mažiau, negu turėjo besiginantieji, arba dvigubai mažiau, negu turėjo Raudonoji armija per „Bagrationo“ operaciją. Iš oro „Centro“ armijų grupę rėmė 2-asis oro laivynas, kuris turėjo 1145 kovos lėktuvus, įskaitant netvarkingus (400 naikintuvų, 568 bombonešius, 177 daugiatikslius Me-110). Pusantro karto mažiau, negu turėjo besiginantieji, arba 4,6 karto mažiau, negu puolančioji pusė turėjo per „Bagrationo“ operaciją.

Dabar patogumo dėlei visus šiuos skaičius sudėliosime į dvi paprastas lenteles:

13 lentelė

	Vermachtas	Raudonoji armija	k=
Iš viso divizijų:	49	47	1,04
Iš jų pėstininkų	33	28	1,18
Tankų ir SAĮ, tūkst.	2,0	2,2	0,91
Kovos lėktuvai, tūkst.	1,15	1,63	0,71

* Neįskaitant Šiaurės vakarų fronto KOP, neįskaitant naujai formuojamų pulkų ir jų ginkluotės, įskaitant Smolenske įkurdintą tolimojo veikimo bombonešių aviacijos 3-iąjį korpusą.

14 lentelė

	Raudonoji armija	Vermachtas	k=
Iš viso divizijų:	207	48	4,3
Iš jų pėstininkų	190	41	4,6
Tankų ir SAĮ, tūkst.	4,0	0,5	8
Kovos lėktuvai, tūkst.	5,3	0,46	11,5

Pastaba: „pėstininkų" kategorijai priskirtos taip pat šaulių, kavalerijos ir saugos divizijos.

Dar reikia pažymėti, jog 13 lentelėje neatsižvelgiama į tą itin svarbų faktą, kad jau liepos pirmosiomis dienomis ryčiau Berezinos vokiečiai susidūrė su gausiomis visiškai mobilizuotomis antrojo strateginio ešelono divizijomis, konkrečiai su 5-ojo ir 7-ojo mechanizuotųjų korpusų junginiais, turinčiais daugiau kaip 1,5 tūkst. tankų.

Bendra išvada nekelia abejonių: remiantis tuo karo mokslu, kuris skaičiuoja divizijas, kalibrus, kilotonas bombų ir šarvų milimetrus, Vermachtas 1941 m. vasarą turėjo mažai galimybių įvykdyti sėkmingą puolamąją operaciją, be to, dar ir į didžiulį gylį. Atsižvelgiant į vietovės pobūdį, kai tenka įveikti daug upių ir dvi įtvirtintųjų rajonų linijas, tiesiog visai nelieka galimybių. Tačiau tikrovė buvo visai kitokia.

Vitebsko, Oršos, Dniepro upės liniją vokiečiai pasiekė 1941 m. liepos 10 d. Atskirose vietose – dar ir anksčiau, bet iki šios linijos Vermachtas atžygiavo 20-ąją operacijos dieną visose vietose. Tempas – dvigubai spartesnis negu per „Bagrationo" operaciją (net jei Raudonosios armijos puolamąją operaciją laikytume baigta iki 1944 m. rugpjūčio 1 d.).

Besiginančiųjų (Raudonosios armijos Vakarų fronto) nuostolių tiksliai nežino niekas. Krivošejevo statistikos rinkinyje pateikiami bendri Vakarų fronto nuostoliai (suprantama, neįskaitant juostoje nuo sienos iki Vilniaus sutriuškintų trijų

Pėstininkai rengiasi keltis per upę. Matyti pripučiamos valtys.

Vermachto 1-osios kalnų jėgerių divizijos kariai ant Dniepro kranto prie Kachovkos stebi, kaip tiesiamas telefono kabelis per upę.

Šiaurės vakarų fronto divizijų) – 418 tūkst. žmonių. Atsižvelgiant į tai, kad du trečdaliai Vakarų fronto junginių liko katile, o išsiveržusios iš apsupties divizijos geriausiu atveju turėjo po 1–2 tūkst. žmonių, klausimą dėl tikrojo nuostolių, kuriuos reikia padidinti iki 500–550 tūkst. žmonių, masto nagrinėsime knygos šios dalies pabaigoje. Tai gerokai didesni nuostoliai, bet iš principo jie yra panašūs į vokiečių nuostolius per „Bagrationo" operaciją.

Absoliučiai, stulbinamai nesulyginami puolančiųjų nuostoliai. Iki 1941 m. liepos 10 d. bendri nuostoliai (žuvusieji, sužeistieji, dingusieji be žinios) „Centro" armijų grupės nuostoliai buvo apie 24–26 tūkst. žmonių. **Taigi 30 kartų mažesni už Raudonosios armijos nuostolius „Bagrationo" operacijoje.** Vokiečių nuostoliai siekė 2,5 proc. „Centro" pradinio karių skaičiaus, tad nenuostabu, jog Vermachtui nereikėjo nė penkių mėnesių, netgi ir penkių savaičių ar penkių dienų operatyvinės pauzės. Birželio 29 d. tankų divizijos sudarė apsupties žiedą prie Minsko. Birželio 3 d. atnaujintas puolimas į rytus, liepos 10 d. užimtas Vitebskas ir pradėta forsuoti Dnieprą. Liepos 16 d. vokiečiai užėmė Smolenską...

Sapienti sat – „protingam užtenka", kaip sakė senovės romėnai. Šiuo atveju net ir nelabai protingam žmogui turi būti suprantama, kad toks stulbinamas proporcijų skirtumas negali susidaryti dėl tanke T-34 įtaisyto prasto oro filtro ar Minsko ĮR bunkerių pasenusios konstrukcijos šarvinių žaliuzių. Net pirmojo smūgio, kurį Stalinas padovanojo Hitleriui, taktiniais pranašumais negalima paaiškinti tokio greito sutriuškinimo ir su tokiais menkais nugalėtojo nuostoliais. Pralaimėjimo priežastis buvo kur kas rimtesnė – ir skaitytojui, kuris įstengė kantriai knygą perskaityti iki šios vietos, viskas turi būti labai aišku. Tačiau knygos pavadinimas įpareigoja, tad imsimės detaliai nagrinėti trumpą Vakarų fronto žlugimo istoriją.

Įsiveržimo planai

Vermachto vyriausiosios vadovybės sukurtas planas pagrindinį smūgį smogti Rytų fronto centriniame ruože, per Baltarusiją, Smolennsko link buvo labai rizikingas ir abejotinas. O šio sprendimo įgyvendinimo būdas bent jau pirmųjų operacijų etape trivialus ir lengvai

numanomas. Sienos kontūrai (toli į vakarus išsišovęs „Balstogės kyšulys“), vietovės ypatybės ir kelių tinklas kaip tik siūlė aiškų vokiečių kariuomenės veiksmų planą: smogti du stiprius judriųjų dalinių smūgius prie kyšulio pagrindo, paskui vienai tankų grupei pasistūmėti per santykinai atvirą vietovę nuo Suvalkų į Vilnių, o kitai – išilgai magistralinio plento nuo Bresto Baranovičių kryptimi.

Tada jau atsirado didelė galimų veiksmų įvairovė. Sovietų vadovybė, kaip galima spręsti pagal Vakarų YKA priedangos planą, tikėjosi, kad priešas smogs Suvalkų–Lydos, Suvalkų–Balstogės, Sedlcų–Belsko, Bresto–Baranovičių kryptimis. Kitaip sakant, tikėtasi, kad bus pamėginta apsupti Vakarų fronto kariuomenę „kyšulio“ teritorijoje ar kiek ryčiau, iki Lydos, Naugarduko, Baranovičių linijos. Įsidėmėtina, kad ketinimas taip atsargiai ir santūriai veikti Vermachto vadovybei kilo jau prasidėjus puolimui. „Centro“ armijų grupės vadas generolas feldmaršalas Bokas 1941 m. birželio 25 d. savo dienoraštyje įrašė:

„Fiureris domisi, kokio dydžio bus ta apsupties zona prie Minsko, taip pat reiškia nerimą dėl to, ar mūsų pernelyg ištęsta kariuomenė įstengs priversti pasiduoti patekusiusias į apsuptį rusų pajėgas. Todėl fiureris domisi, ar siekiant išvengti nesėkmės, nereikėtų suspausti mūsų tankų žnyples prie Naugarduko.“ **[311]**

Priešingai, Vermachto „Centro“ armijų grupės ir 3-iosios tankų grupės vadovybė daugelį kartų ir atkakliai siūlė veikti kur kas ryžtingiau, plėtojant 3-iosios tankų grupės puolimą per Vilnių Polocko ir Vitebsko kryptimi. Taip buvo galima aplenkti neišvažiuojamus miškus Berezinos aukštupyje ir paskui „sustumti“ į apsupties žiedą visą sovietų kariuomenės grupuotę, esančią į vakarus nuo Dniepro. Tačiau vyriausioji vadovybė atmetė šiuos siūlymus kaip avantiūristinius ir nusprendė „apsiriboti“ Vakarų fronto kariuomenės apsupimu, suspaudžiant „tankų pleištus“ Minsko rajone. Beje, ir šiuo atveju tankų divizijoms reikėjo nužygiuoti apie 350 km (bet toks nuotolis – tiesia linija, o iš tikrųjų, naudojantis keliais ir manevruojant, gerokai daugiau). Be to, šiaurinis sparnas (3-ioji tankų grupė) galėjo žygiuoti santykinai atvira vietove, o pietiniam sparnui (2-oji tankų grupė) reikėjo dešimtis kilometrų skverbtis per pelkėtą mišką šiauriau Pripetės.

Galiausiai viskas išėjo dar sudėtingiau: tankų korpusai susitiko prie Minsko, pėstininkų divizijos sujungė „mažąjį apsupties žiedą“ per 50–70 km vakariau Baranovičių, Zemliankos ir Ščiaros tarpupyje, o 2-osios tankų grupės vienas iš trijų (24-asis) tankų korpusas per Slucką pasiekė Bobruiską ir skynėsi kelią toliau, palei Rogačiovą, prie Dniepro. Iki birželio pabaigos „Centro“ armijų grupės junginiai buvo keistai išbarstyti didžiulėje teritorijoje. Atstumai tarp tos pačios armijos korpusų galėjo siekti šimtus kilometrų, o judrieji junginiai atitrūko nuo pėstininkų per 150–200 km. Jei uždėtume operatyvinį žemėlapį ant Vakarų Europos žemėlapio, tai paaiškėtų, kad pėstininkai ir tankai kariavo skirtingose šalyse...

Grupuotės operatyvinė tvarka buvo Vermachtui visai tradicinė: pajėgų sutelkimas pagrindinio smūgio ruože, didžiosios dalies kariuomenės koncentravimas pirmajame ešelone paliekant minimalius rezervus (24 pav.). Siaurame „Suvalkų kyšulio“ plotelyje susigrūdo į 9-osios armijos keturis korpusus paskirstytos 9 pėstininkų divizijos ir 3-iosios tankų

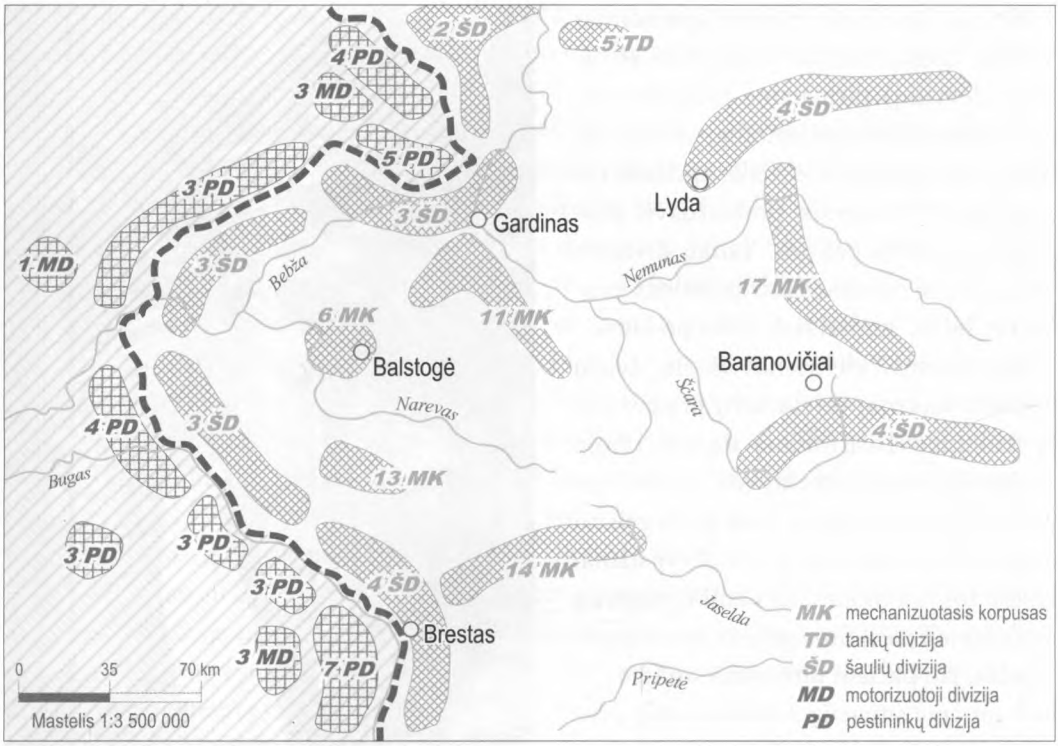

24 pav. Vokietijos ir SSRS pajėgų išsidėstymas „Suvalkų kyšulyje".

grupės 7 divizijos (keturios tankų ir trys motorizuotosios). Bresto ruože, prie „Balstogės kyšulio", susitelkė pati galingiausia visoje Vermachto Rytų fronto grupuotėje 2-oji tankų grupė (penkios tankų, trys motorizuotosios divizijos ir atskirasis motorizuotasis pulkas), 6 pėstininkų ir viena kavalerijos divizija. Pasienio įtvirtinimų pralaužimo etape visa ši didžiulė kariuomenės masė buvo priskirta 2-osios tankų grupės vado operatyviniam pavaldumui. Feldmaršalas Bokas šia proga skeptiškai pastebėjo:

„Guderianas patenkintas: dabar jis vadovauja 15 skirtingų divizijų! Be to, jo fronte sukoncentruota daugybė pėstininkų, dėl ko, jei situacija klostytųsi nesėkmingai, gali būti didelių ir nepateisinamų nuostolių." **[311]**

Didelių ir nepateisinamų nuostolių vokiečiams pavyko išvengti (išskyrus vienintelę išimtį – kovojant dėl Bresto (Brastos) tvirtovės), tačiau pietiniame „kyšulio" pakraštyje pėstininkų koncentravimas tikriausiai peržengė protingumo ribas – sukaustančiajai grupei buvo skirta 10 pėstininkų divizijų. Toliau, kaip aiškiai matyti vokiečių generalinio štabo operatyviniuose žemėlapiuose, dėl tokios struktūros pėstininkų daliniai žygiavo siaurais koridoriais per miškų masyvus, vienas paskui kitą, susidurdami su priešu, pamažu virsdami chaotiškai besitelkiančia žmonių ir technikos mase (24 pav.).

Ne visai tradicinis buvo ir sprendimas sutelkti tankų divizijas (septynias iš turimų devynių) pirmajame puolimo ešelone. Kaip mums jau žinoma, „Pietų" armijų grupės vadovybė veikė apdairiau ir pasienio įtvirtinimus pralaužda vo pėstininkų divizijų pajėgos. Tankų divizijos ten jau buvo metamos pro sudarytas pralaužas, be to, nuosekliai, viena po kitos.

Vermachto 2-osios tankų grupės vadas generolas pulkininkas Heincas Guderianas *(Heinz Guderian)*. 1941 m. liepos antroji pusė.

Suprantama, kiekvienas iš šių dviejų taktinių veiksmų turėjo savų pranašumų ir trūkumų. Pasirinkimą dažnai ribojo vyresniųjų vadų subjektyvūs, asmeniniai prioritetai. Guderianas, kiek buvo galima spręsti iš jo atsiminimų, nenukrypstamai laikėsi tos nuomonės, kad tankų junginių smogiamąjį pajėgumą galima ir reikia panaudoti jau pačiam pirmajam smūgiui. O kalbant apie situaciją 3-iosios tankų grupės juostoje, tai ten vokiečiams nebuvo ir ypatingo pasirinkimo. Nuo sienos iki tiltų per Nemuną prie Alytaus ir Merkinės susidarė 40–60 kilometrų, tad pėstininkai tokio atstumo per dieną nužygiuoti negali. Reikėjo arba mesti į puolimą judriuosius junginius, arba susitaikyti su tuo, kad priešas (Raudonoji armija) suspės susprogdinti tiltus ir pasirengti gintis upės rytiniame krante.

Dar viena būdinga „Centro" armijų grupės ypatybė – į ją buvo įjungta neįprastai daug sunkiosios artilerijos dalinių: 25 atskirieji divizionai, ginkluoti 210 mm kalibro haubicomis ar dar galingesnėmis artilerijos sistemomis (palyginkime su „Šiaurės" armijų grupe, kuri turėjo 7 tokius divizionus, o „Pietų" armijų grupė – 13 divizionų). Galima manyti, kad Vermachto vadovybė tikėjosi susidurti su „Molotovo linijos" įtvirtintųjų rajonų atkakliu priešinimusi ir rengėsi griauti IUT pagal visas to meto karo mokslo taisykles. Kaip žinoma dabar, dauguma atvejų tam rengtis nebuvo nė reikalo, tačiau ten, kur vokiečiams teko veržtis kaunantis (prie Bresto, Semiatyčių, Gardino), sunkieji pabūklai jiems buvo itin svarbūs.

Vakarų fronto kariuomenės būklė

Svarbiausia Vakarų fronto, taip pat kaip ir jo kaimynų, problema (šiuo atveju vertėtų net sakyti „nelaimė"), kad fronto junginiai buvo išsisklaidę didžiulėje teritorijoje. Lygiai taip pat kaip ir Kijevo YKA (Pietvakarių fronto) juostoje iki birželio 22-osios ryto Baltarusijos

vakarinėje dalyje nebuvo sudaryta nei planuota, nei improvizuota kariuomenės gynybinė grupė. Ir šiame ruože dėl Stalino pralaimėjimo mįslingame „dideliame žaidime" teko sumokėti daugybe kraujo.

Grynai sąlyginai galima paminėti keturis „ešelonus" (šiuo atveju tas žodis gali būti pavartotas tik su kabutėmis), kuriuose Vakarų fronto kariuomenę užgriuvo prasidėjęs karas. Išilgai sienos nusidriekė šaulių divizijų grandinėlė: trys 3-iosios armijos divizijos prie Gardino, Augustavo, 10-osios armijos penkios divizijos ir kavalerijos korpusas „Balstogės kyšulyje", 4-osios armijos keturios divizijos prie „kyšulio" pietinio pagrindo (24 pav., p. 321). Už šaulių divizijų linijos, 20–100 km atstumu nuo sienos išdėstytos keturių mechanizuotųjų korpusų (11 MK, 6 MK, 13 MK, 14 MK) tankų ir motorizuotosios divizijos.

„Centro" armijų grupės puolimo juostoje atsidūrė ir šiaurės vakarų fronto pietinis sparnas, nuo Prienų iki Druskininkų. Šiame ruože palei sieną buvo viena (128-oji) šaulių divizija ir 126-osios šaulių divizijos šaulių pulkas. Kiti šios divizijos daliniai dislokuoti ryčiau, prie Nemuno upės. Už Nemuno, Alytaus rajone, dislokuota 3 MK 5-oji tankų divizija. Tiesą sakant, ten buvo dar trys divizijos, tačiau dvi „lietuvių divizijos" (179-oji ir 184-oji šaulių divizijos) geriausiu atveju neturėjo jokios vertės ir jau pirmosiomis karo valandomis buvo atitrauktos į tolimą užnugarį, o 84-oji motorizuotoji divizija (3 MK) neva užėmė gynybos pozicijas Nemuno rytiniame krante prie Kauno, bet nei vokiečiai, nei lietuvių ginkluoti sukilėliai, užėmę miestą jau birželio 23 d., tos „gynybos" nepastebėjo.

Vakarų YKA vadovybei tiesiogiai pavaldžios šaulių divizijos birželio 11 d. pajudėjo į vakarus pagal jau žinomas gynybos liaudies komisaro direktyvas (*„visas užnugario šaulių divizijas ir šaulių korpusų valdybas su korpusų daliniais išvesti į stovyklas, į rajonus, kurie numatyti joms pagal priedangos planą... šios kariuomenės išvedimą baigti iki 1941 m. liepos 1 d."*). **[132]** Pasistūmėti galima skirtingai. Šiuo atveju pirmaeilės svarbos užduotis – slaptumas. Buvo net įsislaptinta taip, kad *„rašytinių įsakymų ir potvarkių korpusams ir divizijoms nebuvo duodama, divizijų vadai nurodymus gaudavo žodžiu iš apygardos štabo viršininko generolo majoro Klimovskicho, kariniam personalui buvo paaiškinama, kad jis eina į didelius mokymus, kariuomenė gabenosi visą mokomąjį turtą (prietaisus, taikinius ir t.t.)."** **[312]** Trumpais žygiais, tik naktį vingiuotais miškų keliais „su prietaisais ir taikiniais" aštuonios 21-ojo ir 47-ojo šaulių korpusų šaulių divizijos iki birželio 22-osios ryto dar buvo už 150–250 km nuo sienos (atitinkamai Lydos, Maladečinos, Ivancevičių, Slucko) juostoje. Tarp jų 100 km juostoje nuo Ivjės iki Nesvyžiaus buvo išsklaidytos trys 17-ojo mechanizuotojo korpuso divizijos.

Pagaliau „ketvirtuoju ešelonu" galima sąlyginai pavadinti keturias šaulių divizijas Minsko, Borisovo rajone – ten juk buvo formuojamos trys 20-ojo mechanizuotojo korpuso divizijos (tai pažymėti 24 pav. schemoje jau neįmanoma).

* Vakarų fronto kovos veiksmų žurnalas, iš kurio paimta ši frazė, sudarytas atgaline data (ne anksčiau kaip liepos 21 d.), naujųjų vadų po ankstesniosios (pirmosios) fronto vadovybės suėmimo, įskaitant jau minėtą generolą Klimovskichą. Taigi tikėti viskuo, kas ten parašyta, būtų klaidinga. Neatmestina, kad už stebėtinos frazės apie „žodinius įsakymus" slypi kai kurių prieškarinių dokumentų sunaikinimo faktas.

Vermachto pėstininkas prieš ataką.

Negana to, kad kariuomenė buvo išsklaidyta toli (iki 300–500 km) nuo sienos, situaciją dar pablogino tai, jog trūko bent kiek racionalesnio pajėgų išdėstymo pirmajame „ešelone". Šaulių divizijos buvo iš esmės lygia grandine ištemptos išilgai visos sienos, jokio pajėgų sutelkimo lengvai numanomuose priešo galimo smūgio ruožuose (prie „kyšulio" pagrindo) nematyti. Negana to, iš 4-osios armijos keturių šaulių divizijų dvi (6-oji ir 48-oji šaulių divizijos) dislokuotos Breste, per minosvaidžio šūvį nuo sienos. Ten pat atsidūrė ir viena iš trijų 14 MK divizijų (22-oji tankų divizija). Tankų divizijos kareivinių išdėstymas palei sienos stulpus – tai netgi ne pasirengimas pulti, o apskritai nesuvokiamas absurdas. Priešui staiga smogus pirmąjį smūgį, visos trys divizijos pateko į artilerijos ugnies škvalą ir patyrė didelių nuostolių, nespėjusios paleisti nė šūvio.

Trys prieštankinės brigados, priklausančios apygardos kariuomenei, karo išvakarėse buvo prie Lydos, Ružanystoke (gyvenvietė per 28 km vakariau Gardino) ir Michailove (gyvenvietė per 32 km ryčiau Balstogės). Žemėlapyje sujungus šiuos tris taškus sąlygine linija, išeitų į šiaurės vakarus, į „Suvalkų kyšulio" pusę atsuktas lankas. Tokio prieštankinių brigadų išdėstymo logiką sunku suprasti, ypač turint galvoje, kad visuose trijuose prieškariniuose planuose numatyta vokiečių puolimo Gardino ar Lydos kryptimi galimybė. Aišku, šie planai buvo sudaromi nieko nežinant apie priešo tikruosius kėslus, tad iš trijų brigadų tik viena (8-oji PTABr Lydos rajone) teoriškai galėjo pasistūmėti prie Vilniaus (plentu apie 100 km) ir ten artilerijos ugnimi pasitikti puolančius vokiečių tankus. O Bresto ruože, prie Bresto, Kobrino, Slucko autostrados, pačios galingiausios Vermachto tankų grupuotės juostoje visai nebuvo nė vienos PTABr!

Sovietų Sąjungos ir Rusijos istorikų rašiniuose bet kokios užuominos apie PTABr būtinai palydimos tvirtu priminimu, esą, tos brigados nebuvo sukomplektuotos ginkluote ir neturėjo mechaninių traukos priemonių, t. y. šiuo atveju ginčas dėl „pustuštės stiklinės" sprendžiamas radikaliai – stiklinę liepta laikyti visai tuščia. Kai kurie draugai nesivaržo pasakyti ir stipriau: *„Kitaip kaip siaubinga Vakarų YKA prieštankinių brigadų būklės pavadinti neišeina... Iš esmės jų judrumą galima prilyginti nuliui."* **[313]** Nesiginčysime, o tiesiog žvilgtelėsime į šią „pasibaisėtiną būklę" per faktų prizmę.

Sovietų pasienietis su tarnybiniu šunimi. 1941 m. nuotrauka.

1941 m. birželio 8 d. Vakarų YKA štabo operatyvinio skyriaus viršininkas generolas majoras Semionovas praneša generalinio štabo viršininkui Žukovui, kaip vyksta prieštankinių brigadų formavimas. **[314]** Pagal etatų sąrašą priklausant 5322 žmonėms, trys apygardos brigados (6-oji, 7-oji ir 8-oji) turi atitinkamai 5332, 5187 ir 5147 žmones karinio personalo. Iš esmės visiškai sukomplektuotos. Taip, patrankų maždaug pusė etatinio skaičiaus, bet vis tiek 60, 52 ir 54 pabūklai, iš kurių: 64 patrankos – 76 mm kalibro, 84 zenitinės – 85 mm kalibro ir 18 toliašaudžių 107 mm patrankų. Priminsiu, kad Vermachte analogiškam vaidmeniui (korpusų ir armijų vadovybės prieštankiniam rezervui) buvo naudojamas atskirasis prieštankinis batalionas, turintis 36 „tarškynes" – 37 mm patrankas. Ir kol kas niekas jų būklės nepavadino „pasibaisėtina".

Neatmestina, kad iki karo pradžios akimirkos Vakarų YKA prieštankinės brigados patrankų turėjo dar daugiau. Štai tame pačiame pranešime generolas Semionovas praneša, kad iki liepos 1 d. prieštankinės brigados turėjo gauti 72 patrankas – 76 mm kalibro ir 60 patrankų – 85 mm kalibro. Birželio 8 d. brigadų judrumas iš tiesų buvo labai menkas (iš viso 4 vikšriniai vilkikai 6-ojoje ir 7 vilkikai 8-ojoje brigadoje). Beje, ir tuo metu ne viskas buvo taip jau „pasibaisėtina", nes traukti pusantros tonos sveriančią 76 mm patranką galėjo bet kuris (!) sunkvežimis.

Negana to, nuo birželio 8 iki 22 d. daug kas pasikeitė. Kai kas pasikeitė ir buvusios SSRS platybėse ir 2007 m. Minske didžiuliu tiražu išleistas prieškarinių dokumentų rinkinys, kuriame, be kita ko, pateiktas visas aiškinamojo rašto tekstas, kurį buvęs Vakarų fronto karo tarybos narys Fominychas įteikė 1941 m. liepos 19 d. Raudonosios armijos vyriausiosios politinės valdybos viršininkui Mechliui. Pasirodo, vietoj daugtaškio, kuris puikavosi ankstesnėse šio dokumento publikacijose, buvo parašyta štai kas:

„Ir tik pastaruoju metu pagal mūsų teikimą buvo leista paimti traktorius iš šaulių divizijų, o šaulių divizijų artileriją traukti arkliais (ten, iš kur paimti traktoriai). Traktorių permetimas iš šaulių divizijų vyko birželio mėnesį pačia energingiausia tvarka ***ir iki karo pradžios prieštankinės brigados buvo daugiausia traktoriais aprūpintos*** (paryškinta mano – M.S.)." **[103]**

Fronto tankų kariuomenės sudėtis gali būti aprašyta žodžiais „6-asis korpusas ir visa kita". Itin galingas 6-asis mechanizuotasis korpusas „naujųjų tipų" tankų skaičiumi (114 KV ir 238 T-34) nusileido tik vienam 4 MK (Kijevo YKA), o daugeliu kitų kriterijų (bendru tankų, automobilių, motociklų skaičiumi) užėmė pirmąją vietą visoje Raudonojoje armijoje. 6 MK turėjo beveik tiek pat tankų kaip ir kiti penki Vakarų fronto mechanizuotieji korpusai, o automobilių, vilkikų, lengvųjų šarvuotųjų automobilių BA-20, motociklų šis mechanizuotasis korpusas lenkė juos visus bendrai. Labai pajėgus junginys buvo ir „senoji" 5-oji tankų divizija (3-iasis mechanizuotasis korpusas, Pabaltijo YKA).

Kiti penki mechanizuotieji korpusai taip pat aiškiai skyrėsi į dvi grupes: ribotai pajėgūs kovoti, turintys nuo trijų iki penkių šimtų tankų 11 MK, 13 MK ir 14 MK, taip pat formuojami junginiai (17 MK ir 20 MK), kurie mechanizuotaisiais korpusais buvo tik vadinami. Pagrindiniai kiekybiniai parametrai pateikti 16 lentelėje:

16 lentelė

	6 MK	11 MK	13 MK	14MK	5 td
Iš viso tankų:	968	376	281	510	255
Iš jų KV ir T-34	352	31	0	0	50
Šarvuot. aut. BA-10	135	91	28	21	56
Automobiliai	4506	919	1312	1361	1154
Traktoriai ir vilkikai	284	57	117	99	62

Pastaba: neįskaičiuoti plaukiamieji tankai, o 5-osios tankų divizijos pateiktas tik tvarkingų tankų skaičius.

Tiesos dėlei reikia pastebėti, kad esama dokumentų (ataskaitų, pažymų, Raudonosios armijos vyriausiosios šarvuočių bei tankų valdybos pranešimų), kuriuose nurodytas daug didesnis „naujųjų tipų" tankų skaičius. **[322]**

1941 m. Raudonosios armijos vyresniojo leitenanto vadovaujama tanko *T-26* įgula klausosi nurodymų.

Štai 1941 m. birželio 22 d. „vakarų ruožo" šarvuočių bei tankų kariuomenei (sunku vienareikšmiškai pasakyti, ką gali reikšti šis terminas siejant jį su birželio 22 d., greičiausiai į bendrą sąrašą buvo įtraukti 5 MK ir 7 MK, kurie dalyvavo kautynėse prie Seno, Lepelio liepos pradžioje) priklausė 210 KV ir 422 T-34. Bet kokiu atveju nekelia abejonių tas faktas, kad „taikiai miegančios" šalies karinės gamyklos veikė nuo aušros iki kitos aušros, naujaisiais tankais pakrauti ešelonai riedėjo į vakarus ir 1941 m. birželį kaip tik Vakarų YKA tapo svarbiausiu tankų T-34 gavėju.

Menkas skaičius tankų 17-ajame ir 20-ajame mechanizuotuosiuose korpusuose (atitinkamai 56 ir 94) visai nereiškia, kad šių junginių kovinis potencialas buvo artimas nuliui. Pradžiai pastebėsime, kad toks „menkas skaičius" maždaug atitinka kovai parengtų tankų skaičių, likusių Vermachto 1-osios tankų grupės divizijose 1941 m. liepos viduryje, bet niekas ir niekada jų neskelbė neegzistuojančiomis. Antras (ir svarbiausias) dalykas yra tai, kad žodis „mechanizuotasis" yra tik daiktavardžiui „korpusas" priklausantis būdvardis. Net negavęs tankų ir pagal etatus priklausančio mašinų skaičiaus korpusas – tai trys divizijos, dešimtys tūkstančių žmonių, šimtai pabūklų ir minosvaidžių. Taigi apie vamzdžių skaičių verta kalbėti kiek detaliau.

Gegužės viduryje (į Vakarų YKA generalinio štabo atitinkama direktyva išsiųsta 1941-5-16) buvo priimtas sprendimas formuojamų tankų divizijų tankų pulkus apginkluoti patrankomis, „kad jie esant reikalui galėtų kautis kaip prieštankiniai pulkai ir divizionai". Be to, pažymėta, kad taktiniai veiksmai, šaudant tiesiuoju taikymu iš 45 mm ir 76 mm tankų bei paprastų (traukiamųjų) patrankų, daug kuo panašūs ir parengti pabūklų tarnybas iš tankų pulkų karinio personalo neturi trukti ilgai. Buvo numatyta, kad 17-asis MK gaus 168 neetatinius pabūklus (96 vien. 76 mm patrankų ir 72 vien. 45 mm kalibro patrankų), 20 MK skirta 210 pabūklų (120 vien. 76 mm kalibro ir 90 vien. 45 mm kalibro). Traukti šiems „vamzdžiams" korpusai turėjo gauti atitinkamai 208 ir 260 sunkvežimių. **[315]**

1943 m. Vokiečių pėstininkai tarp Stalingrado griuvėsių.

Stalingrado apsuptis – klasikinis beviltiškos apsupties pavyzdys. Vokiečių karo technikos kapinynas prie Stalingrado.

Sprendimas priimtas gegužės viduryje, įvykdymo terminas nustatytas iki liepos 1 d. Reikalingo direktyvai įvykdyti turto būta su kaupu.* Deja, man nepavyko išsiaiškinti, remiantis konkrečiais skaičiais, kaip buvo realizuota ši direktyva, bet jei 17-asis ir 20-asis mechanizuotieji korpusai iki birželio 22 d. suspėjo gauti kad ir pusę (ar bent trečdalį) anksčiau minėto pabūklų skaičiaus, tai jie jau virto visaverte prieštankine artilerijos brigada, be to, dar sustiprinta batalionu tankų ir pėstininkų pulkais. Pajėgos, teoriškai visai pakankamos užtverti keletui „kelių ruožų" tarp Baltarusijos miškų ir pelkių.

Kai kalbama apie Vakarų fronto sutriuškinimo istoriją, reikia labai patikslinti ir termino „apsuptis" vartojimą. Tiesą sakant, tas faktas, kad fronto linija žemėlapyje nubrėžta uždara kreive, dar nėra pakankamas pagrindas situaciją suprasti kaip kažkokią ypatingą „fors mažor". Apsuptis (nekalbant apie būrį žvalgų, apsuptų bet kuriame taške apšaudomoje miško laukymėje) skiriasi nuo „neapsupties" pirmiausia tuo, kad apsupta grupuotė netenka galimybės gauti materialinių išteklių ir, išnaudojusi turimas šaudmenų, degalų ir maisto atsargas, tampa nepajėgi priešintis.

Klasikinis pavyzdys – vokiečių 6-osios armijos apsuptis prie Stalingrado. Iš anksto parengtų sandėlių prie Volgos vokiečiai, savaime aišku, negalėjo turėti, armija iki apsupimo buvo aprūpinama „iš vežimų" ir sukaupti didelių atsargų tokioje situacijoje nepavyko. Dėl žiaurios žiemos menkai apgyvendintoje stepėje nebuvo įmanoma apsuptuosius aprūpinti maistu ir kuru. Ar ši situacija palyginama su tuo, kas nutiko Baltarusijoje 1941 metų vasarą? Vakarų fronto „apsupimas" įvyko teritorijoje, kurios plotas prilygo keleto Europos šalių plotui, tarp daugybės maisto bei kuro sandėlių. Karo išvakarėse vakarinėse pasienio apygardose buvo sukaupta milžiniškos atsargos materialinių vertybių, kad būtų galima kariauti. Šios atsargos apskaičiuotos ne tik aprūpinti pasienio apygardų (būsimųjų frontų) kovojančią kariuomenę, bet ir antrojo strateginio ešelono junginius. Ir ne vienai savaitei.

„Aš paskelbsiu labai mažą pažymą. Iš viso, kad kovos mašinos (aš visiškai nekalbu apie ratinį transportą) būtų aprūpintos 500 km žygiui, reikia joms įpilti 1200 t degalų." Tai pranešimo, kurį Vakarų YKA vadas (o anksčiau – DVRA vyriausiosios šarvuočių bei tankų valdybos viršininkas generolas Pavlovas padarė Raudonosios armijos vyriausiųjų vadų 1940 m. gruodžio pasitarime. Tai pasakyta apie visiškai pagal etatines normas sukomplektuoto mechanizuotojo korpuso aprūpinimą degalais. Visa tai, kas iš tikrųjų priklausė Vakarų frontui 1941 m. birželį, galima maždaug apibūdinti kaip du „apskaitinius mechanizuotuosius korpusus", o 500 km žygis – tai pats didžiausias atstumas, kurį tankų daliniams buvo galima ir reikėjo įveikti vykstant „apsupties" mūšiams Vakarų Baltarusijoje. Taigi fronto tankų dalinių bendras degalų poreikis, įskaitant ratines mašinas, galėjo būti 5 tūkst. tonų. Ar tai daug? Ar tų degalų iš tiesų būta?

„Dėl degalų ir tepalų. Iš viso priešo užimtoje teritorijoje buvo 25 sandėliai. Sandėliuose laikyta 33 tūkst. tonų 1-os rūšies benzino, 8 tūkst. tonų 2-os rūšies, 5 tūkst. tonų dyzelino...

* Aprūpinti „divizinukėmis" visiškai mobilizuotai Raudonajai armijai reikėjo 5730 patrankų, o turėta iki 1941 m. birželio 22 d. 6446 vien. Ir tai neįskaitant 2066 vien. 1902 /1930 m. pav. pasenusių patrankų.

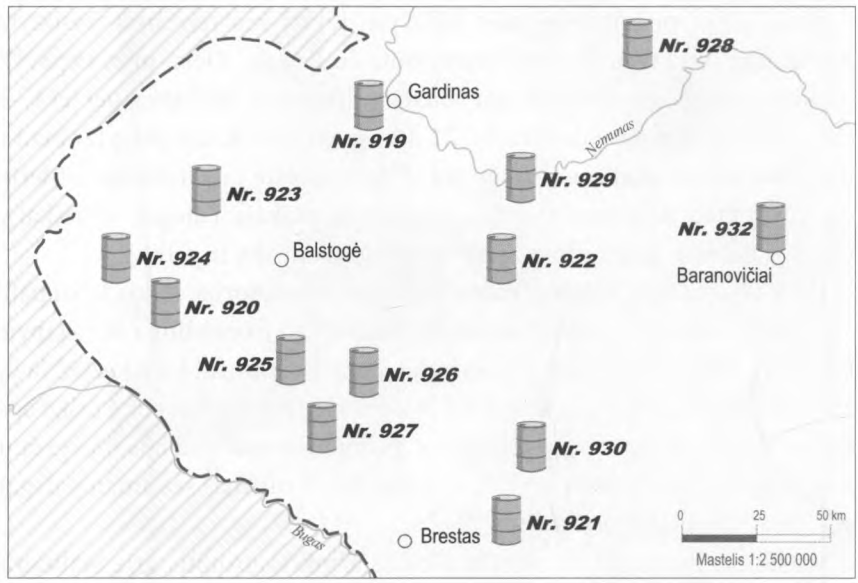

25 pav. Degalų bei tepalų sandėliai „Balstogės kyšulio" teritorijoje.

Nustatyta, kad priešui atiteko Maladečinos degalų ir tepalų sandėlis su 2438 tonomis 1-os rūšies benzino, 947 tonomis 2-os rūšies, 301 tona dyzelino ir 200 tonų įvairių tepalų... Bobruisko degalų ir tepalų sandėlio viršininkas Avdejevas pranešė, kad sandėlis buvo sunaikintas. Iš tikrųjų apie 900 tonų benzino turintis sandėlis atitenka priešui ir tik buvo padegtas mūsų aviacijos... Borisovo sandėlyje buvo 1 tūkst. tonų benzino. Kai priešas pasirodė sandėlio teritorijoje, buvo atidarytos cisternų sklendės. Benzinas nepadegtas, nustatyti, ar visas išlietas į žemę, negalima..." **[316]**

Ir taip toliau, daugybėje puslapių. Benziną išliedavo, degindavo, sandėlius bombardavo sava aviacija... Net tokiomis sąlygomis priešas (kaip rašo savo dienoraštyje sausumos kariuomenės generalinio štabo viršininkas F. Halderis) trofėjiniu benzinu buvo tenkinamas trečdalis degalų poreikio. Vakariau Minsko rikiavosi 16 degalų bei tepalų sandėlių (25 pav.). Žemėlapyje–schemoje aiškiai matyti, kad iš bet kurio Vakarų Baltarusijos taško iki arčiausio degalų ir tepalų sandėlio – ne daugiau kaip 50–60 km. Gardino, Balstogės, Bresto juostoje (o ten ir dislokuoti keturi kovoti pajėgūs mechanizuotieji korpusai) sandėliai išdėstyti dar tankiau. Be to, nereikia pamiršti, kad didelė benzino „saugykla" yra kovos ir transporto mašinų degalų bakai, o pačiuose apygardų tankų daliniuose degalų turėta po du tris pripylimus.

Apsuptyje mūšio situacija yra tokia, kad mechanizuotiesiems junginiams tenka daugiau šaudyti negu važinėti (galiausiai degalus iki paskutinio lašo išeikvojęs tankas gali būti panaudotas kaip nejudamas ugnies taškas). Mechanizuotojo korpuso kovinis komplektas – tai 100 vagonų (šis skaičius pateiktas jau anksčiau minėtame gruodžio pasitarime. Dviem „apskaitiniams mechanizuotiesiems korpusams" reikia atitinkamai 200 vagonų. Vakarų YKA savuose sandėliuose karo išvakarėse buvo sukaupta 6700 vagonų šaudmenų, iš jų

1941 m. Gardino geležinkelio stotis. Vokiečių paimti šarvuoti sovietų vagonai su karine amunicija.

2000 vagonų sukrauta 10 sandėlių, kurie atsidūrė vokiečių užimtoje teritorijoje jau birželio 29 d. [**317**] Kad būtų geriau suprantami šie „vagonų skaičiai", pažymėsime, jog 1943 m. visa Raudonoji armija, ištisame milžiniškame (tuo metu daugiau kaip 2000 km ilgio) Sovietų Sąjungos–Vokietijos fronte išeikvodavo vidutiniškai 5638 vagonus šaudmenų per mėnesį. [**3**]

Bet verčiau imkime naudotis įprastesniais už vagonus matavimo vienetais ir pažvelkime į telegramą, kurią birželio 24-osios vakarą į Vakarų fronto štabą išsiuntė generalinio štabo viršininko pavaduotojas generolas leitenantas Sokolovskis. Generalinis štabas fronto vadovybei primena, kad birželio 20 d. apygarda (frontas) turėjo 610 tūkst. artilerijos šaudmenų 76 mm pulko patrankoms ir 690 tūkst. artilerijos šaudmenų 76 mm „divizinukėms", 720 tūkst. šaudmenų 122 mm haubicoms, 480 tūkst. šaudmenų 76 mm zenitinėms ir 3604 tūkst. šaudmenų 45 mm patrankoms (o tai ne tik šaulių divizijų prieštankinė artilerija, bet ir dviejų tūkstančių tankų ir šarvuotųjų automobilių ginkluotė). [**318**] Duomenų apie 152 mm haubicų artilerijos šaudmenis telegramoje nėra, bet jei sąlyginai laikysime Vakarų fronto išteklius penktadaliu bendrų penkių pasienio apygardų atsargų, išeis dar apie 560 tūkst. artilerijos šaudmenų. [**3**]

Pažvelgus į šiuos skaičius, neišvengiamai kyla klausimas – kas ką apsupo? Tie, kurių nuolatiniuose sandėliuose sukaupta po 7–12 kovinių komplektų kiekvienam vamzdžiui, ar puolančioji kariuomenė, įsismelkusi į šimtų kilometrų priešo teritorijos gilumą, laikinai neturinti galimybės gabenti sviedinių geležinkeliu (kitoks vėžės plotis), su vienu, daugiausia su dviem sviedinių komplektais sunkvežimiuose ir pabūklų priešakiuose?

Nemažą reikšmę turi ir „apsupties žiedo" dydis. Išorinis rytų katilo lankas (Naugarduko, Minsko juostoje) buvo nutįsęs apie 400 km. Norint sudaryti tvirtą gynybą tokiame ilgame fronte pagal sovietų statutą (PU-39) reikėjo ne mažiau kaip 200 šaulių (pėstininkų) batalionų. Be to, vokiečių šešiose tankų divizijose* buvo vos 30 pėstininkų batalionų. Net įskaitant 6–8 motorizuotąsias ir pėstininkų divizijas, birželio pabaigoje suformavusias „apsupties žiedo" vakarinį perimetrą priešas iš viso turėjo ne daugiau kaip 80–100 pėstininkų batalionų. Tokiomis pajėgomis sukurti kažką panašu į tą dvigubą apsupties frontą, kuris buvo sudarytas 1942 m. lapkritį aplink Vermachto 6-ąją armiją prie Stalingrado, vokiečiai negalėjo (tiesą sakant, net nemėgino).

„Sušaudyti bet kokį skaičių žmonių..."

Pateikiant viso to, kas išdėstyta, abstrakčiai teorinius rezultatus, būtų galima pasakyti, kad Vakarų fronto kariuomenei susidarė sunki, bet anaiptol ne beviltiška situacija.

Taip, prie „kyšulio" pamato priešas turėjo didžiulę persvarą žmonių skaičiumi, bet tą persvarą dar reikėjo perkelti per vandeningas Bugo ir Nemuno upes. Penki šimtai atsparių Gardino, Osoveco, Zambrovo ir Bresto įtvirtintųjų rajonų IUT „dėžučių", išdėstytų prie retų „kelių ruožų", teoriškai teikė galimybių bent numušti priešo puolimo spartą. Vietovės ypatybės (didžiuliai masyvai miškų ir pelkių, per kuriuos vingiavo siauri kelių „plyšiai"), didele dalimi „naikino" patį pranašumo žmonių skaičiumi supratimą. Pagaliau pakeisti nepalankų pajėgų santykį buvo galima paprasta jų rokiruote iš pasyvių ruožų į tikėtino proveržio rajoną.

Fronto antrojo ešelono 12 šaulių divizijų iš tikrųjų egzistavo ir teoriškai jas buvo galima gana greitai permesti per Katrą, Nemuną, Rosę, Ščiarą, Jaseldą į vakarus, į natūralias gynybos linijas. Vargais negalais, bet 35 tūkst. automobilių, įskaitant 25 tūkst. sunkvežimių fronto kariuomenė turėjo dar iki atvirosios mobilizacijos pradžios. **[128]** 13-ajam ir 14-ajam mechanizuotiesiems korpusams priklausė 840 tankų ir patrankomis ginkluotų šarvuotųjų automobilių BA-10. Taip, tai buvo techniškai pasenusios mašinos, bet, net tiesiog įkasus į žemę** 840 šarvuotųjų dėžučių su 45 mm patrankomis, buvo galima sudaryti itin galingą prieštankinę užtvarą.

Svarbiausiu besiginančiųjų „argumentu" galėjo tapti pajėgus, iš esmės visai sukomplektuotas 6-asis mechanizuotasis korpusas. Visos trys korpuso divizijos kompaktiškai išsidėstė Balstogės rajone, o iš ten į Varšuvą tęsiasi betoninė autostrados juosta. Numatomo mechanizuotojo korpuso puolimo kelyje, Bugo ir Narevo tarpupyje, vokiečiai įkurdino vienintelę

---

* Bobruisko–Rogačiovo kryptimi puolančios 3-ioji ir 4-oji tankų divizijos buvo per 100 km nuo katilo, o antrajame ešelone puolanti 10-oji tankų divizija dar veikė Baranovičių rajone.

** Nieko itin „išmintinga" ar sudėtinga šiame visai paprastame darbe nėra. Kariuomenė turėjo atitinkamas instrukcijas, taisykles ir brėžinius. Štai, pavyzdžiui, apkasas tankui T-26 – tiesiog stačiakampė 1 m gylio ir 4 m ilgio duobė su 3 m ilgio nuožulniu šlaitu tankui įvažiuoti ir išvažiuoti. Priešais tą apkasą buvo supilamas 0,6 m aukščio ir 2 m pločio žemės kaupas.

pėstininkų diviziją (258-ąją). Nėra tokio mokslo, pagal kurį pėstininkų divizija, gindamasi 50 km fronte, gali atlaikyti tūkstančio tankų koncentruotą smūgį. O Varšuvoje buvo „Centro" armijų grupės štabas, svarbiausios užnugario tiekimo bazės, didelis geležinkelio mazgas. Geras perspektyvas galėjo atverti ir 6-ojo bei 11-ojo mechanizuotųjų korpusų smūgis šiaurės vakarų kryptimi, per „Balstogės kyšulio šiaurinį lanką, nes priešas ten turėjo tik tris pėstininkų divizijas (87-ąją, 102-ąją, 129-ąją), ištęstas 130 km ilgio fronte ir puolimo sėkmės atveju tankų lavina prasiveržtų į visos Vermachto Suvalkų grupuotės sparną bei užnugarį...

Tikriausiai galima prikurti ir kitų gana gražių „debiutinių idėjų", bet skaitytojui, atidžiai perskaičiusiam šimtus ankstesnių puslapių, be ilgų aiškinimų turi būti suprantama, kad visa ši scholastika niekaip nesisieja su rūsčia gyvenimo tiesa. Nieko panašu 1941 m. pavyzdžio Raudonoji armija nuveikti negalėjo. Pirmiausia todėl, kad neturėjo kvalifikuotų, gebančių imtis drąsių, iniciatyvių veiksmų vadų. Bent kiek sudėtingesnės užduotys tokiai kariuomenei buvo iš principo neįvykdomos.

Armijos generolo Pavlovo, buvusio Vakarų fronto vado, tardymo protokole yra frazė, iš pirmo žvilgsnio išreiškianti vienintelį tikrovišką klausimo sprendimą: *„Į kariuomenę buvo pasiųstas mano padėjėjas karinėms mokymo įstaigoms Chabarovas su mano griežčiausiu įsakymu, jei reikia, sušaudyti bet kokį skaičių žmonių, bet sustabdyti 4-osios armijos atsitraukimą*

Karo pradžioje Vakarų fronto vadovybės įsakymas „šaudyti bailius" mažai padėjo. Raudonarmiečiai masiškai traukėsi, dezertyravo, pasiduodavo į nelaisvę.

ir pasiekti, kad armijos štabas suvaldytų kariuomenę.“ **[319]** Idėja paprasta ir veiksminga. Karo istorijoje yra pavyzdys, kai tais pačiais 1941 m. Sovietų Sąjungos–Vokietijos fronte analogiško turinio įsakymas išgelbėjo kariuomenę, atsidūrusią, atrodė, ant neišvengiamo pralaimėjimo ribos. Gruodžio 16 d., dešimtąją Raudonosios armijos kontrpuolimo prie Maskvos dieną, kai vokiečių kariuomenė pradėjo netvarkingai trauktis į vakarus, Hitleris išleido įsakymą, kuriame pareikalavo: „*Ginti frontą iki paskutinio kareivio... Vadams ir karininkams, patiems darant poveikį kariuomenei, padaryti viską, kas įmanoma siekiant priversti ją apginti savo pozicijas ir fanatiškai atkakliai priešintis.*“ **[320]**

Kaip žinoma, toks sprendimas – fanatiškai ir bukai laikytis įsikibus į kiekvieną fronto metrą – sukėlė Vermachto vyriausiojo generaliteto nepasitenkinimą ir seriją garsių atsistatydinimų. Tačiau galiausiai, po karo parašytuose tyrimuose ir atsiminimuose visų, kuriems pavyko iki to laiko išgyventi, nuomonės sutapo, kad Hitlerio sprendimas 1941 m. gruodį susiklosčiusioje situacijoje buvo vienintelis teisingas. Štai buvęs Vermachto 4-osios armijos štabo viršininkas Bliumentritas rašė: „*Fanatiškas įsakymas, įpareigojantis kariuomenę tvirtai laikytis kiekvienoje pozicijoje ir pačiomis nepalankiausiomis sąlygomis, buvo neabejotinai teisingas. Hitleris instinktyviai suprato, kad bet koks traukimasis per sniegą ir ledą po kelių dienų išardys visą frontą ir tada vokiečių kariuomenę būtų ištikusi ta pati lemtis, kaip ir Napoleono didžiąją armiją...*“

Vermachtas įsakymą įvykdė, be to, sprendžiant pagal galutinį rezultatą, sušaudyti teko labai nedaug karių. O priversti 1941 m. pavyzdžio Raudonąją armiją „fanatiškai atkakliai ginti savo pozicijas“ buvo neįmanoma net tokiomis priemonėmis. Taip, griežtais ir žiauriais veiksmais, net sušaudant vietoje, tarpais pavyksta sustabdyti paniką, bet tai, kas 1941 m. vasarą nutiko Raudonajai armijai, toli išeina už siauros sąvokos „panika“ (t. y. spontaniško ir trumpalaikio psichologinio afekto) ribų. Ir šiuo atžvilgiu negalima nesutikti su sovietų istorikų vieninga nuomone, kurie vos užsiminus apie Vakarų fronto likimą, tvirtai tikino: „Pralaimėjimas buvo neišvengiamas.“

3.2. skyrius

Vilnius

Pirmasis žingsnis Vakarų fronto apsupimo ir sutriuškinimo kelyje buvo žengtas Lietuvos pietinėje dalyje, gretimo Šiaurės vakarų fronto (Pabaltijo YKA) juostoje. Mūsų knygos apimtis nėra begalinė, bet apie karo išvakarėse Pabaltijo YKA besirutuliojusius keistus įvykius bent trumpai užsiminti verta.

„Parengti kovai visus dalinius...“

Pradedant birželio 18–19 d. (t. y. kalendorinių metų viduryje ir, likus 3–4 dienoms iki „netikėto užpuolimo“, Pabaltijo YKA štabe atsiranda operatyvinių dokumentų su numeriais 1, 2, 3... Patys ankstyviausi iš žinomų šių dokumentų yra skirti 48-ajai šaulių divizijai. Divizijos štabo operatyvinė suvestinė su 1 numeriu praneša, kad „vykdydama įsakymą divizija pradėjo žygį iš Rygos 1941-6-17 23.00 ir, atlikusi nakties žygį, susitelkė miške į pietryčius nuo Dalbės“. **[323]** Paskui ta pati informacija (apie susitelkimą iki birželio 18 d. 9.00, miške prie Dalbės) pakartota dokumente iškalbingu pavadinimu: „Kovinis pranešimas“ su eilės numeriu 2. **[324]**

Toliau (birželio 19–21 d.) dokumentai su pavadinimu 1, 2, 3 plaukia, galima sakyti, „būriu“. Jų gausa darosi suprantama, jei atkreipsime dėmesį į tai, kad birželio 20 d. štabo viršininko pavaduotojas (...) generolas majoras Truchinas dokumente Nr. 01 (dokumento tipas nenurodomas) iš armijų štabų pareikalavo teikti po tris operatyvines suvestines per dieną (5.00, 12.00 ir 17.00). **[325]** Trys operatyvinės suvestinės – tai dar atrodo kukliai. 12 MK 28-osios tankų divizijos archyvinėje byloje išliko popieriaus lapelis: dokumentas be pavadinimo ir numerio, bet jo sudarymo laikas pažymėtas konkrečiai: 1941 m. birželio 21 d. 19.00. Dokumento turinys yra nurodymas kasdien pateikti po keturias operatyvines

Prieškario sovietų kariuomenės mokymai. Kariuomenė rengta tik pulti, bet ne gintis.

suvestines (1.30, 5.00, 9.00, 14.00), keturias žvalgybos suvestines ir tris priešlėktuvinės gynybos suvestines. **[326]**

Atidus skaitytojas, tikiuosi, pastebėjo anksčiau praleistą žodį – KOKIO štabo viršininko pavaduotojas buvo generolas Truchinas? Tai labai įdomus klausimas. Birželio 20–21 d. (ir net vėliau – birželio 22 ir 23 d.) dokumentuose nuolat vienas kitą keičia žodžiai „apygarda" ir „frontas". Kartais tame pačiame dokumente (pavyzdžiui, 1941-06-21 14.00 žvalgybos pranešime Nr. 01) vartojami abu pavadinimai: „ŠVF" ir „PabYKA". **[327]** Labai įsidėmėtinas dokumentas („Nurodymai dėl slapto kariuomenės valdymo Nr. 01") buvo išleistas Šiaurės vakarų fronto birželio 21 d. 12.00. Jis įdomus ne tik dėl 1 (pirmojo) eilės numerio metų viduryje, bet ir tuo, kad virš raidžių „ŠVF" ir „FRONTAS", parašytų, kaip ir visas dokumentas, rašomąja mašinėle, rudu pieštuku (galbūt prieš 70 metų pieštukas buvo raudonas) riebiai išraityta: „APYG." Ištaisytas dokumente ir parašas – ŠVF štabo viršininkas generolas leitenantas Klionovas „perdažytas" tuo pačiu pieštuku į „ŠVF" štabo viršininką. **[328]**

Kariuomenė ilgai gyventi be tvarkos negali ir štai jau birželio 21 d. 16.45 Šiaurės vakarų fronto štabo viršininko generolo majoro P. Klionovo vardu (iš tiesų dokumentą surašė jo pavaduotojas generolas majoras F. Truchinas) visiems štabo skyrių ir apygardų valdybų viršininkams buvo pasirašytinai skirtas šis nurodymas: *„Kai kurie dalinių štabai ir apygardos valdybos skyriai dokumentuose ir pokalbiuose vartoja žodžius „FRONTAS", ŠVF ir t.t. taip atskleisdami fronto valdybos buvimo vietą. Nedelsiant nustoti taip elgtis ir toliau štabą bei valdybą vadinti PabYKA."* **[329]**

Taigi visi (kalbant apie vyresniuosius karininkus) puikiai suprato, kodėl apygardos pagrindu vyksta fronto išskleidimas, visiems buvo aišku, ką tai reiškia ir kodėl tokios paslapties negalima patikėti net plieniniame seife užrakintam popieriui su grifu „visiškai slaptai".

Lietuvos gyventojos sveikina Vermachto 6-osios tankų divizijos karius kaip išvaduotojus nuo komunistinio teroro.

Beje, ką jau kalbėti apie vyriausiųjų štabų operatyvinius dokumentus, jei apygardos–fronto politinės propagandos valdybos viršininkas brigados komisaras draugas Riabčis birželio 21 d. įsakė: *„Korpusų ir divizijų politinės propagandos skyriams rašytinių direktyvų daliniams neduoti, politinio darbo užduotis kelti žodžiu per savo atstovus.“* **[330]**

Ne mažiau įdomus ir pačių birželio 18–21 d. dokumentų turinys. Pradėsime nuo apygardos vadovybės. Birželio 18 d. PabYKA generolas pulkininkas F. Kuznecovas pasirašė daugelio puslapių įsakymą Nr. 00229. Jis prasidėjo labai iškalbingai: *„Turint tikslą kuo greičiau parengti kovai karo veiksmų teatrą, įsakau...“** Buvo įsakyta:

*„...Priešlėktuvinės gynybos zonos viršininkui **iki 1941 m. birželio 19 pabaigos*** (čia ir toliau paryškinta mano – M.S.) *visiškai parengti kovai visą apygardos priešlėktuvinę gynybą... **Iki 1941-6-19** pranešti apie didelių geležinkelio ir gruntinių tiltų, artilerijos sandėlių ir svarbiausių objektų priedangos nuo pikiruojamųjų bombonešių tvarką.*

***Iki 1941-6-21** kartu su vietos priešlėktuvine gynyba suorganizuoti Rygos, Kauno, Vilniaus, Daugpilio, Mitavos, Libavos, Šiaulių miestų užtemdymą, kovą su gaisrais juose... Telšių, Šiaulių, Kauno ir Kalvarijos ruožuose sudaryti minų prieštankinės kovos judriuosius būrius. Šiam tikslui turėti autotransportu vežiojamų prieštankinių minų atsargas. Būriai pasirengia **1941-6-21**... Armijų karo taryboms patvirtinti tiltų griovimo planą. Įvykdymo terminas **1941-6-21**...“* **[331]**

Tą pačią gausią įvykių dieną, birželio 18-ąją, 12 MK vadas generolas majoras Šestopalovas pasirašė įsakymą Nr. 0033. Dokumentas papuoštas grifu „Visiškai slaptai. Ypatingos svarbos“, o tai visai netipiška korpuso lygmens dokumentams. Įsakymas prasideda šiais žodžiais: *„Gavus šį įsakymą, parengti kovai visus dalinius. Dalinius parengti kovai pagal kovinio aliarmo planus, bet paties aliarmo neskelbti. Visą darbą dirbti greit, tačiau be triukšmo,*

* Tiesiog stebėtina, kaip sovietų istorikai, sukurpę ir išplatinę mitą apie karinio jūrų laivyno admirolą N. Kuznecovą, kuris neva „išdrįso nepaisyti Stalino draudimo“ ir karo išvakarėse visiškai parengė kovai karo laivyną, nė žodžiu neužsiminė apie generolo F. Kuznecovo analogišką „žygdarbį“. Ar gal jiems leista pašlovinti tik vieną Kuznecovą?

1941 m. birželio 22 d., Vištyčio rajonas. Vokiečių kariai tardo į nelaisvę patekusį Raudonosios armijos politinį darbuotoją *(politruką)*.

be panikos ir tauškalų... Kiekvieną padalinį papildyti kariniu personalu. Nedelsiant karinį personalą atšaukti iš komandiruočių ir atlaisvinti dirbančiuosius visokiausius darbus..." Toliau nurodoma birželio 18 d. 23.00 pajudėti į sutelkimo rajonus, be to, visi maršrutų galutiniai punktai buvo miškuose. **[332]**

Sprendimas mechanizuotųjų korpusų dalinius parengti kovai nebuvo generolo Šestopalovo asmeninė iniciatyva. Tuo galima įsitikinti pasklaidžius 12 MK kovos veiksmų žurnalą („sunumeruotas, įrištas ir patvirtintas smalkiniu antspaudu 1941-9-10"). Įsakymo atsiradimo istorija ten aprašyta gana detaliai: *„6-16 23.10* (tai ne klaida, kaip tik birželio 16 d.) *iš PabYKA štabo gautas ypatingos svarbos slaptas paketas („A" serija"). Paketas atplėštas kapitono Jefimovo įsakymu* (korpuso štabas buvo Mitavoje, o vadas išvažiavo į Panevėžį, į korpuso 202-osios motorizuotosios divizijos dislokavimo vietą; ypatingos svarbos paketą atplėšė korpuso štabo operatyvinio skyriaus viršininko padėjėjas – M.S.). *6-17 šifruote pranešta korpuso vadui generolui majorui Šestopalovui, kuris į korpuso štabą atvyko 6-17 23.30, kad šios direktyvos nurodymai gauti.*" **[333]**

Kaip kariuomenėje ir turėjo būti, įkandin korpuso vado įsakymo tą pačią dieną (birželio 18-ąją) analogiško turinio įsakymas (o pirmosios jo pastraipos pažodžiui perrašytos iš Šestopalovo įsakymo) duotas ir 12-ajam mechanizuotajam korpusui priklausančiai 28-ajai tankų divizijai. Šis dokumentas įsidėmėtinas tuo, kad jame nurodytas konkretus pasistūmėjimo planas–grafikas: visi žygiai – tik naktimis, nuo 5 val. ryto iki 10 val. vakaro divizijos daliniai slepiasi dienoti miškuose. **[334]** Atitinkamas dokumentas 12-ojo mechanizuotojo korpuso antrojoje tankų divizijoje (23-iojoje tankų divizijoje) pavadintas „Kovinis įsakymas Nr. 1", pasirašytas birželio 18 d. 18.00. Įsakyta *„žygiuoti tik naktį, sutelkimo rajonuose ir dienojimo vietose, kruopščiai maskuotis ir suorganizuoti sargybas bei stebėti aplinką.*" **[336]**

Birželio 20 d. 10 valandą ryto 12 MK divizijos, „įvykdžiusios įsakymą Nr. 0033, susitelkė nurodytuose rajonuose – apie tai pranešama antruoju numeriu pažymėtoje korpuso štabo operatyvinėje suvestinėje. Tą pačią dieną Šestopalovas išleidžia kovinį nurodymą, kuriame, pavyzdžiui, išvardijami žygiuojant pastebėti trūkumai:

„Raudonarmiečiai apsistodami sustato šautuvus į piramides ir, palikę budėtoją, patys vaikščioja be ginklų. Įsakau: Visi kovotojai, apsistoję ir miegantys (!) *bet kokioje vietoje, privalo ginklus laikyti prie savęs. Atvykus į vietą, visoms mašinoms pripilti degalų. Visiškai laikytis maskavimo ir kovinės parengties tvarkos.“* **[337]**

Birželio 20-osios vakare 12 MK štabo viršininkas pulkininkas Kaliničenka išsiuntė 28-osios tankų divizijos štabui tokio turinio nurodymą: *„Gavus šį dokumentą, nedelsiant pasiųsti 2-ojo skyriaus viršininką į k/d. Nr. 9943 (12 MK) štabą. Turėti 100 000 mastelio Rytų Prūsijos žemėlapį (Memelis, Štaliupėnai, Suvalkai)“*. Dokumente prirašyta: *„Gavau 4.35. Gav. Nr. 47.“* **[338]** Dar reikia paaiškinti, kad 28-oji tankų divizija slėpėsi miškuose vakariau Šiaulių ir nuo Stalupėnų (dabar Nesterovas), Suvalkų rajono ją skyrė 150–180 km.

Neatsiliko nuo sausumos kariuomenės ir apygardos aviacija. Pabaltijo YKA KOP štabo operatyvinė suvestinė Nr. 01 buvo išleista birželio 20 d. 17.00. Be ypatingų emocijų suvestinėje konstatuojama: *„KOP daliniai per 1941-6-20 vykdė persibazavimą į operatyvinius aerodromus. Kovos veiksmų 1941-6-20 KOP daliniai nevykdė.“* Ši frazė išbraukta plunksna,

Vokiečių kariuomenė Lietuvos kaime.

Lietuvos kaimo keliais. Priekyje matyti 6-osios tankų divizijos karius vežantis sunkvežimis *Krupp L2H 43*.

o apačioje tuo pačiu rašalu įrašyta: *„Kiekviename pulke yra po vieną 2-ojo parengties lygio eskadrilę, kitos vykdo karinį rengimą“*. Birželio 21-ąją 5 valandą ryto atsiranda KOP štabo operatyvinė suvestinė Nr. 2. Dokumente kasdieniškai konstatuojama: *„KOP daliniai 1941-6-21 naktį kovos veiksmų nevykdė...“* **[339]**

Po tokių įsakymų ir suvestinių galima jau visai ramiai imti į rankas CAMO saugomą dokumentą (f. 221, ap. 1351, b. 201) ir jo pirmajame puslapyje perskaityti visiškai fantastišką frazę: *„Iš Šiaurės vakarų fronto kovos veiksmų žurnalo apie kariuomenės padėtį, išsidėstymą ir kovos veiksmus nuo 1941 m. birželio18 iki 23 d.“* Beje, į Podolską dėl to važiuoti nebūtina, dokumentas prieinamas ir labai kokybiška elektronine forma interneto tinklaraštyje „Podvig naroda“.

Kas gi šiuo atveju yra stebėtina? Tai du dalykai. Pirma, nieko panašu Leningrado, Vakarų, Kijevo ir Odesos apygardų (atitinkamai Šiaurės, Vakarų, Pietvakarių ir Pietų frontų) archyvų fonduose aptikti nepavyksta. Niekaip nepavyksta. Ir tai labai keista – kaip vienos šalies ir vienos kariuomenės erdvėje galėjo susidaryti toks kariuomenės paspartinto rengimo kovai datų ir terminų skirtumas? Antra, ir visų svarbiausia, – kodėl šis rengimasis neatsiliepė pasienio kautynėms Pabaltijyje? Šiaurės vakarų fronto štabus dėl „priešo netikėto užpuolimo“ sukaustė toks pats šokas ir jie sutriko taip pat kaip ir visų kitų frontų štabai. O galbūt ir „ne taip pat“. Šiaurės vakarų fronto 11-osios armijos štabas pasitraukė iš Kauno ir „persibazavo“ į rytus birželio 22-osios vidurdienį, taip pasiekęs savotišką „dienos rekordą“.

Spartusis žygis Nemuno link

Sutriuškinti Šiaurės vakarų fronto kairįjį (pietinį) sparną teko Vermachto 3-iajai tankų grupei. Įsiveržimo išvakarėse 3-ioji tankų grupė turėjo du tankų korpusus: 39-ąjį (7-oji ir 20-oji tankų, 14-oji ir 20-oji motorizuotosios divizijos) ir 57-ąjį (12-oji ir 19-oji tankų, 18-oji motorizuotoji divizija). Trys tankų divizijos iš keturių (12-oji, 18-oji ir 20-oji tankų divizijos) buvo suformuotos 1940 m. rudenį pėstininkų divizijų pagrindu, jokios „dvejų metų šiuolaikinio karo patirties“ jos nė nesapnavo.

Po Čekoslovakijos okupavimo vokiečiams atitekę čekiški *Pz 38(t)* buvo panaudoti Rytų fronte.

Be jau minėtų divizijų, grupei taip pat priklausė 101-asis ugniasvaidžių tankų batalionas, 643-iasis tankų naikintojų divizionas (čekiški 47 mm prieštankiniai pabūklai su tanko Pz I važiuokle), 51-asis reaktyvinių minosvaidžių „Nebelwerfer" pulkas, šeši atskirieji artilerijos divizionai (150 mm ir 210 mm pabūklai), pionierių, žvalgybos, zenitiniai padaliniai. Pirmosiomis karo dienomis, pasienio įtvirtinimų pralaužimo etape (vokiečių vadovybė tikėjosi, kad juos reikės pralaužti įnirtingai kaunantis), 3-iosios tankų grupės operatyviniam pavaldumui buvo priskirti du armijos (pėstininkų) korpusai: 5-asis (5-oji ir 35-oji pėstininkų divizijos) ir 6-asis (6-oji ir 29-oji pėstininkų divizijos).

Būdinga 3-iosios tankų grupės ypatybė buvo nepaprastai menkas tankų parkas. Geriausių tuo metu Vermachto turėtų tankų (vidutinių Pz III) jai neteko nė vieno ir pagal etatų sąrašą vidutinių tankų kuopos turėjo čekiškų Pz 38 (t) – lengvųjų tankų (sveriančių 9,7 t) su vien kulkų nepramušamais šarvais* ir 37 mm patranka. Bet net ir šių „galingųjų mašinų" neatsirado ir vietoj linijinių tankų 3-iosios tankų grupės dviejose divizijose buvo naudojami 126 kulkosvaidžiais ginkluoti Pz I. Taip 1941 m. vasarą daugiau jau niekur nebūta (4-ojoje tankų grupėje „vienetukų" tankų pulkai visai neturėjo, 2-ojoje tankų grupėje jų buvo 18, o 1-ojoje tankų grupėje – 8 vienetai). Vienintelio tipo tankai, kurie Raudonosios armijos šaulių divizijų prieštankinei gynybai galėjo sudaryti tam tikrų problemų, buvo vadinamasis sunkusis Pz IV. Kiekvienoje 3-iosios tankų grupės tankų divizijoje buvo po 30 tokių tankų.

Ne kažin kiek geresnis atrodė ir ratinių mašinų parkas – ne tik paskutiniais mėnesiais prieš įsiveržiant į SSRS iš paprastų pėstininkų divizijų į motorizuotąsias performuotos 3-iosios tankų grupės divizijos, bet ir tankų divizijų motorizuotieji pulkai aprūpinti įvairiausiais automobiliais. Daugiausia tai buvo trofėjinė prancūzų technika (net ir mokomieji furgonai), o tai sudarė neišvengiamų jų priežiūros, aprūpinimo atsarginėmis dalimis problemų,

* Kai kuriems (konkretaus skaičiaus, atrodo, nežino niekas) po 1940 m. lapkričio pagamintiems tankams ant korpuso priekinės plokštės buvo pritvirtinti papildomi šarviniai „prielipai".

1941 m. birželis, Lietuva. Tanko *Pz IV* vadas žvalgo vietovę.

prastuose Rusijos keliuose dažnai buvo sudėtinga jais naudotis. Apskritai menkas 3-iosios tankų grupės aprūpinimas ir jos sėkmingi kovos veiksmai (esant rekordiškai mažiems karinio personalo nuostoliams, gali būti akivaizdžiai perdėta, netgi savotiškai karikatūrinė fundamentalios tezės iliustracija: kariauja (ar nekariauja) ne technika, o žmonės.

Planuodami operaciją vokiečiai atkakliai (ir galiausiai – nesėkmingai) mėgino suprasti, ką gi šiuo atveju rengiasi daryti Raudonoji armija? 1941 m. gegužės 16 d. Vermachto 9-osios armijos štabas parengė pranešimą, kuriame pateikti itin prieštaringi priešo ketinimų įvertinimai: *„Dėl intensyvių darbų statant keleto linijų pasienio įtvirtinimus maždaug kas 5 km, išilgai sienos įrengiant daugybę IUT, taip pat telkiant dideles pajėgas tiesiog prie sienos, galima spėti, kad rengiamasi ilgalaikei frontinei sienos gynybai.“* Paraštėse ranka pirašyta: *„Divizijų skaičius, kaip mano sausumos kariuomenės vyriausioji vadovybė (3 divizijos 100 km!), ryčiau Suvalkų kyšulio ir 5-oji tankų divizija šalia Alytaus neteikia galimybės daryti tokią išvadą“.*

Šauktukas ragina sutelkti dėmesį į tą kariniam specialistui aiškią tiesą, kad trijų divizijų pajėgomis negalima užtikrinti ilgalaikės gynybos 100 km fronte. Tačiau toliau, tame pačiame dokumento puslapyje, daroma prielaida, kad galimi gerokai ryžtingesni Raudonosios armijos veiksmai: *„Telkiami motorizuotųjų ir tankų junginiai prie pačios sienos teikia galimybę spėti, jog, vokiečių pusei rengiantis pulti, priešas, remdamasis savo pagrindinėmis*

taktinėmis nuostatomis, ketina įvykdyti prevencinį ar tuo pačiu metu įgyvendinamą puolimą turėdamas ribotą tikslą – sutrukdyti rengtis puolimui ar jam užkirsti kelią." **[340]**

Birželio 21 d. 3-iosios tankų grupės štabo operatyvinio skyriaus viršininkas pasirašė paskutinį prieš karo pradžią žvalgybos apie priešą duomenų suvestinę (Feindnachrichtenblatt). Joje informacijos apie priešą daug ir ji labai tiksli. Štai iš devynių suvestinėje paminėtų Raudonosios armijos junginių aštuoni apibūdinami nurodant jų numerius, gana teisingai nustatytas ir junginių dislokavimas. Bet štai suprasti sovietų vadovybės ketinimų vokiečiams vis tiek nepavyksta. Taigi keliama užduotis: *„Tardant svarbu nustatyti, kokie dideli (ilgalaikiai) rusų vyriausiosios vadovybės operacijų tikslai. Tardant belaisvius karininkus, svarbu išsiaiškinti, kodėl rusų pajėgos buvo išskleistos prieš Nemuną, užuot tikintis vokiečių pajėgų pranašumo, susitelkus už Nemuno ar apskritai naudojant atsitraukimo į didelės šalies gilumą taktiką...*" **[341]**

Taip ir neįminusi Raudonosios armijos operatyvinio meno mįslės (pastebėsime, kad įminti jos kol kas nepavyko niekam) Vermachto 3-iosios grupės vadovybė rengėsi kariauti pagal visas karo mokslo taisykles. Tikėdamiesi pasienio juostoje susidurti su įnirtingu priešinimusi, minų laukais, gelžbetoniniais IUT palei kelius, pasalomis miškuose vokiečiai net šiek tiek persistengė rinkdamiesi motorizuotųjų junginių žygiavimo maršrutus. Štai birželio viduryje korpusų štabams išsiųstuose „3-iosios tankų grupės operacijų vykdymo nurodymuose", buvo rašoma: *„Reikia atsižvelgti, kad pagrindiniai keliai mūsų puolimo juostoje užimti priešo kariuomenės ir juose sudarytos didelį* (operatyvinį – vert. pastaba) *gylį siekiančios užtvaros. Todėl priešakinių dalinių puolimas neturi vykti tiesiog keliais ar greta jų. Pulti reikia nuošaliai nuo kelių, toliau siekiant įsiskverbti į priešo užnugarį ir taip užkirsti kelią jo priešakinėms pajėgoms atsitraukti į užnugario pozicijas...*" **[342]**

Vokiečių pėstininko ataka.

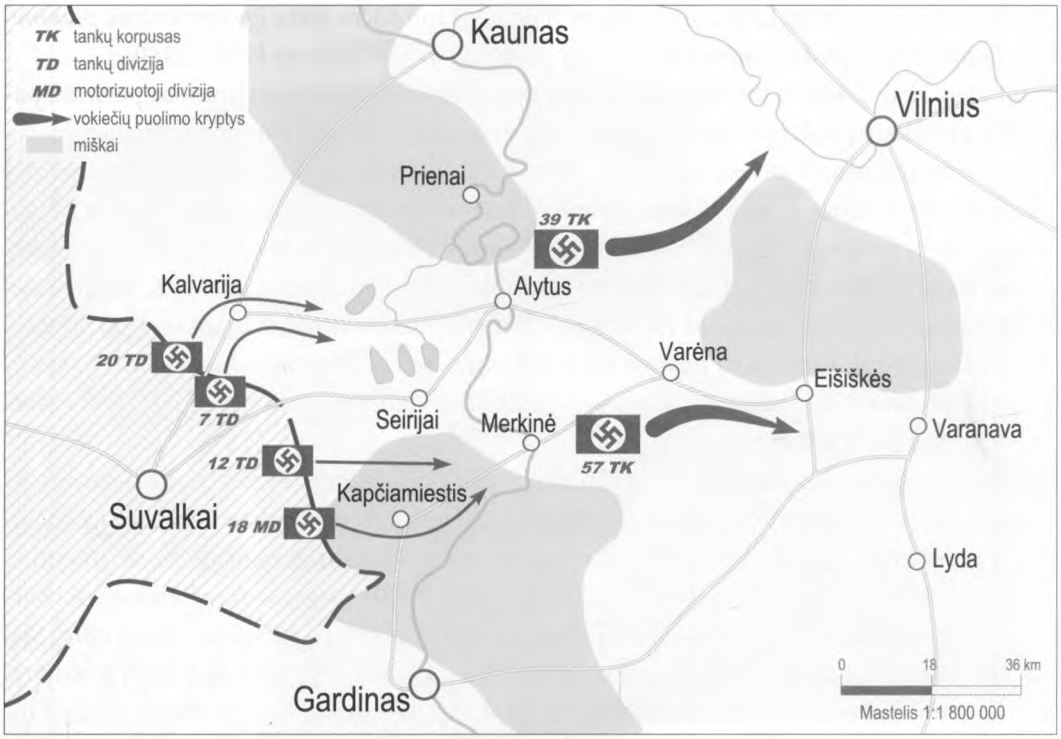

26 pav. Vokiečių puolamieji veiksmai pirmosiomis karo dienomis.

Į tankų grupės puolimo avangardą buvo mesti penki pionierų batalionai, kurie turėjo pašalinti minų užtvaras, sutvarkyti sugadintus kelius ir vėliau nutiesti perkėlų tiltus per Nemuną. Atsižvelgiant į tai, kad puolimo juostos vietovėse (ypač pietiniame sparne) daug ežerų ir mažų miško upelių, itin daug dėmesio skirta užimti perkėloms ir tarpuežeriams: *„priešo pasienio postus, apsaugos būrius, perkėlas ir tiltus reikia nedidelėms grupėms atakuoti ir užimti anksčiau, negu priešas spės pranešti apie grėsmę jiems ar sugriauti dirbtinius statinius. Šiuos veiksmus reikia atlikti netikėtai, sumaniai, drąsiai ir pasiaukojamai.“* **[342]**

Siekiant didžiausio sumanumo ir drąsos, buvo nuspręsta pasitelkti specialiosios paskirties pulko „Brandenburg“ diversantus. *„Mūšiui dėl tarpuežerio perėjų prie Kapčiamiesčio, Veisiejų ir Šlavantų* (gyvenvietės per 30–40 km vakariau Merkinės – M.S.), *taip pat užimti perkėlą prie Merkinės 12-ajai tankų divizijai priskiriami ypatingosios paskirties pulko „Brandenburg“ daliniai. Šio pulko padaliniai – kiekvienam objektui po 20–30 žmonių – iš anksto turi užimti nurodytas perėjas ir laikyti jas atviras, o Merkinės tiltą užimti dar iki atvykstant priešakiniams* [tankų divizijos] *būriams ar neleisti šį tiltą susprogdinti.“* **[343]**

Visomis tomis pastangomis ir gudrybėmis buvo siekiama įvykdyti vieną, svarbiausią, užduotį: jau pirmąją puolimo dieną, maksimaliai pasinaudojant taktinio netikėtumo veiksniu, pasiekti Nemuną ir užimti (nutiesti) perkėlas į rytinį krantą anksčiau, negu

apstulbintas priešas spės prie upės linijos permesti dideles pajėgas. Užduotis labai nelengva turint galvoje vietovės ypatybes už 40–70 km nuo sienos iki Nemuno. Grįždami prie Pietvakarių fronto mechanizuotųjų korpusų kovos veiksmų istorijos, pažymėsime, kad užduotis pulti į tokį taktinį gylį per vieną dieną jiems net nebuvo keliama (nekalbant jau apie tai, kad niekada nebuvo vykdoma).

Galiausiai 3-iosios tankų grupės junginiai buvo išskleisti šia tvarka (26 pav.). Dvi 39-ojo tankų korpuso tankų divizijos (7-oji ir 20-oji) sieną pervažiavo išilgai Kauno plento, paskui pasuko į rytus ir puolė išilgai Kalvarijos, Simno kelio, Alytaus kryptimi. Korpuso motorizuotosios divizijos (14-oji, 20-oji) liko antrajame ešelone. Joms pasistūmėti į sovietų teritoriją tiesiog nebuvo laisvų kelių. Piečiau 39-ojo tankų korpuso išilgai Lazdijų, Seirijų kelio Nemuno upės link puolė 5-ojo armijos korpuso dvi pėstininkų divizijos (5-oji ir 35-oji).

Pats sudėtingiausias pagal vietovės sąlygas buvo 57-ojo tankų korpuso junginių puolimo maršrutas. Pagrindinis kelias (kurį dar reikėjo pasiekti įveikiant 15 km miško masyvą su daugybe ežerų) per Kapčiamiestį, Leipalingį į Merkinę buvo patikėtas 18-ajai motorizuotajai divizijai (be to, vienas iš dviejų divizijos motorizuotųjų pulkų paliktas antrajame ešelone). 12-oji tankų divizija pasiekti į Merkinę vedantį kelią turėjo braudamasi per mišką. Šiai užduočiai atlikti divizija buvo sustiprinta vienu 5-ojo armijos korpuso pėstininkų pulku. 19-oji tankų divizija liko „Suvalkų kyšulio“ teritorijoje, tankų grupės vadovybės rezerve.

3-iosios tankų grupės kairiajame (šiauriniame) sparne motorizuotųjų junginių puolimą dengė dvi 6-ojo armijos korpuso pėstininkų divizijos (6-oji ir 26-oji). Joms reikėjo nužygiuoti daugiau kaip 80 km ir užimti perkėlas per Nemuną palei Prienų miestą (iš pradžių numatyta, kad po to per Prienus į Nemuno rytinį krantą bus perkeltos dvi 39-ojo tankų korpuso motorizuotosios divizijos). Tankų grupės dešinįjį (pietinį) sparną dengė puldamas Gardino kryptimi 9-osios armijos 8-asis armijos korpusas.

O „Brandenburgo“ diversantai, kurių visa triuškinamoji galia buvo apdainuota dviejų kartų sovietų „istorikų“, nuveikė štai ką: „*Antroje dienos pusėje* [57-ojo korpuso vadui] *prisistatė leitenantas – diversantų grupės (specialiosios paskirties būrio) vadas. Jis nieko nežinojo apie jam priklausančias transporto mašinas ir būtiną įrangą. Korpuso štabo operatyvinės valdybos viršininkui telefonu ne kartą pasiteiravus 3-iosios tankų grupės vadovybę, paaiškėjo, kad birželio 22 d. panaudoti specialiąją grupę vargu ar įmanoma, nes techninį turtą tik pagal ypatingą grupės nurodymą reikia iš anksto užsakyti iš Varšuvos.*“ [**344**] Beje, ši aplinkybė vokiečių puolimo tempo ir mastų niekaip nepaveikė.

Birželio 21–22 d. apygardos štabe–fronte, jau persikėlusiame iš Rygos į lauko vadavietę, įkurdintą miške prie Panevėžio, buvo parengta žvalgybos suvestinė Nr. 02. Paskutinė prieš karo pradžią. Priešo kariuomenės grupuotė „Kauno–Vilniaus“ kryptimi (konkrečiai, „Šiaurės“ armijų grupės 3-ioji tankų grupė su septyniomis 16-osios armijos pėstininkų divizijomis) buvo aprašyta taip. Esą, nustatyti keturių pėstininkų divizijų štabai, be to, tik vienos iš jų (5-osios pėstininkų divizijos) numeracija sutapo su tikrąja. Insterburgo rajone (60 km nuo sienos) „aptiktas“ 12-ojo armijos korpuso štabas, kuris iš tikrųjų buvo Breste.

Vermachto kariai žygiuoja į rytus.

Paminėti taip pat septyni pėstininkų pulkai (neaišku, ar, suvestinės sudarytojų nuomone, priklausantys nustatytoms pėstininkų divizijoms, ar veikiantys savarankiškai), taip pat tikrovėje nesantis „206-asis kavalerijos pulkas". Vietoj keturių tankų divizijų suvestinėje tėra vienintelis „25-asis tankų batalionas". Be to, tiesiog prie sienos pastebėta tik 5-osios pėstininkų divizijos 405-asis pėstininkų pulkas ir kažkoks pėstininkų batalionas be numerio. Nelemtasis „tankų batalionas" neva slypėjo Insterburgo (dabar Černiachovskas) rajone. **[345]**

Toks priešo grupuotės apibūdinimas, kuris net iš tolo nesutapo su tikrove, didele dalimi paaiškina Šiaurės vakarų fronto sprendimus bei veiksmus. Iš esmės jau tomis minutėmis, kai buvo pasirašyta žvalgybos suvestinė Nr. 02, į apygardos štabą (frontą) iš Maskvos atėjo liūdnai pagarsėjusi „direktyva Nr. 1". Paskui, birželio 22 d. 2 val. 25 min. Pabaltijo YKA vardu išleista direktyva b/n 8-osios ir 11-osios armijų vadovybėms. Pažodžiui pakartojusi Maskvos direktyvos tekstą (*„birželio 22–23 d. galimas užpuolimas... Į provokacijas nereaguoti... kartu būti visiškai pasirengus kovai"*) apygardos (fronto) vadovybė pridūrė ir keletą savų punktų. Konkrečiai, buvo įsakyta *„10-osios, 125-osios, 33-iosios ir 128-osios šaulių divizijų vadų šeimas pergabenti į užnugarį tik perėjus sieną didelėms priešo pajėgoms"*. **[346]**

Tai labai įdomus nurodymas. Net jei iš visų prieškario dokumentų būtų likusi tik ši frazė, vien ji galėtų apsakyti, kaip būsimąjį karą įsivaizdavo Raudonosios armijos vyriausioji vadovybė. 10-oji, 125-oji, 33-ioji ir 128-oji šaulių divizijos – tai pats pirmasis Šiaurės vakarų fronto kariuomenės ešelonas. Junginių štabai buvo dislokuoti miestuose ir miesteliuose (Kuliuose, Batakiuose, Vilkaviškyje, Seirijuose), nutolusiuose nuo sienos vos per 20–30 kilometrų. Jau vien tai, kad iki birželio 22-osios ryto pasienio zonoje liko vadų šeimos, liudija

ypatingą neatsakingumą.* Ir net gavęs iš Maskvos įspėjimą apie galimą priešo įsiveržimą (keista, kad ne pasienio apygardos įspėjo Maskvą, o atvirkščiai) F. Kuznecovas vis dar abejojo tuo, kad „didelių priešo pajėgų sienos peržengimas" neišvengiamas, tad vadų šeimas reikia griebti ir išvežti nedelsiant nė minutės.

O visų kitų divizijų, nuo sienos nutolusių šiek tiek daugiau nei 30 km, vadų šeimas skubiai evakuoti apygardos vadovybė visai nemato reikalo. „Nors vinis gamink iš šių žmonių..." (atseit, tvirti, geležiniai – vert. pastaba). Iš to, dar išeina, kad vadų šeimų evakavimo planas Pabaltijo YKA buvo parengtas iš anksto. Archyve (CAMO, f. 16, ap. 2951, b. 238) išliko vadų šeimų evakavimo ir apgyvendinimo žemėlapis, beje, papuoštas aukščiausios slaptumo kategorijos grifu (vs/ys). Įsidėmėtina, kad visi įlaipinimo punktai išdėstyti į pietvakarius nuo Šiaulių, Vilniaus linijos. Matyt, plano kūrėjai manė, kad priešo įsiveržimas į 100–130 km gilumą yra labai mažai tikėtinas.

Dėl tokių įvertinimų bei sprendimų Šiaurės vakarų fronto „kariuomenės grupuotė" pasienio juostoje piečiau Alytaus, Kalvarijos kelio turėjo vienintelę 128-ąją šaulių diviziją. 11-osios armijos pagrindinės pajėgos (trys šaulių divizijos) buvo šiauriau Kalvarijos, 10-oji PTABr buvo paslėpta miško masyve vakariau Kauno ir birželio 22 d. sutrukdyti vokiečių tankų divizijų puolimo negalėjo net teoriškai. Taip, anksčiau minėta karo tarybos direktyva pareikalavo „nedelsiant perkelti 126-osios šaulių divizijos štabą ir įmanomą skaičių pėstininkų bei jų artilerijos į Kalvarijos rajoną, kur vyks visi 126-osios šaulių divizijos daliniai", bet iš tikrųjų iš apygardos gilumos į vakarus perkeliama ši divizija iki birželio 22-osios vakaro įstengė nužygiuoti tik iki Alytaus.

Suprantama, viena 128-oji šaulių divizija užtikrinti 60 km pločio fronto gynybos negalėjo ir tuo labiau negalėjo sustabdyti priešo trijų tankų divizijų, dviejų pėstininkų divizijų ir vienos motorizuotosios divizijos puolimo. Tai neabejotina tiesa. Bet tik pusė tiesos. Kita pusė yra ta, kad po pirmųjų šūvių prasidėjęs netvarkingas bėgimas nėra vienintelė tvirtos gynybos alternatyva. Teoriškai gali būti dar du veiksmų variantai, kurie vadinami „judriąja gynyba" ir „atsitraukimu". Nieko išgalvoti nereikia, statute viskas surašyta (*„padaryti puolančiam priešui nuostolių, priversti jį išsiskleisti, prarasti laiko organizuojant puolimą ir nestojant į atkaklų mūšį su juo, išsisukti nuo smūgio"*).

Šaulių divizija – tai devyni pėstininkų batalionai, šeši (įskaitant prieštankinį divizioną) artilerijos divizionai. Teoriškai to užtenka kiekvienoje iš 3–4 kelių krypčių, buvusių 3-iosios tankų grupės puolimo juostoje, smogti priešui seriją „dūrių smeigtuku", dėl ko sumažėtų puolimo tempas nuo fenomenalaus iki normalaus (10–15 km per dieną). Birželio 21-osios vakare 128-osios divizijos daliniai buvo Lazdijų, Seirijų, Simno rajone (t. y. ežerų grupės rajone tarp dviejų į Alytų vedančių kelių). Tai ideali vieta rengti pasaloms ir smūgiams iš

* 1962 m. buvo paskelbti (karinės mokslinės draugijos prie Rygos karininkų namų biuletenis Nr. 5/1962 m.) generolo majoro D. Makarenkos (karo išvakarėse – kapitono, Pabaltijo YKA štabo ryšių mazgo viršininko) atsiminimai. Jis tikina, kad birželio 21 d. maždaug 15.00 apygardos–fronto štabo viršininko pavaduotojas generolas majoras Gusevas išsiuntė 125-osios šaulių divizijos vadui tokio turinio telegramą: *„Tapo žinoma, kad Jūs, paveiktas provokacinių gandų ir savo stebėjimų, savavališkai naudojate tuščius automobilius ir gabenate iš garnizono vadų šeimas. Įsakau visas grąžinti į vietą ir po dviejų valandų pranešti apie įvykdymą."*

Alytaus apylinkėse pamušti sovietų tankai.

sparnų. Penki Alytaus įtvirtintojo rajono gynybos mazgai, kur 57 km fronte nuo Alytaus iki Kapčiamiesčio įvairiose statybos stadijose riogsantys 273 IUT (20 iš jų buvo jau pastatyti) taip pat galėjo priešui kiek trukdyti. Tad, esant normaliam puolimo tempui, vokiečiai galėjo pasiekti Nemuną trečiąją ketvirtąją karo dieną, o tai būtų reiškę viso jų operacijos plano žlugimą. Bet kokiu atveju atsitraukimo rezultatas būtų turėjęs tapti toks, kad divizija galėjo atsirasti (o 128-oji šaulių divizija buvo sukomplektuota net viršijant etatinę normą – 15 540 žmonių) Nemuno rytiniame krante. Bet niekas niekur neatsirado, 128-oji šaulių divizija tiesiog išnyko. Dingo iš fronto štabo suvestinių, dingo iš operatyvinių žemėlapių, dingo iš mūšio lauko.* Birželio 22 d. 9.35 Šiaurės vakarų fronto vadas pranešė į Maskvą: *„Didelės tankų ir motorizuotųjų dalinių pajėgos veržiasi Druskininkų kryptimi. 128-osios šaulių divizijos didžioji dalis apsupta, tikslių žinių apie jos būklę nėra.“* Po dešimties minučių, 9.45, buvo pasirašyta fronto karo tarybos direktyva, kurioje 11-osios armijos vadui įsakyta *„užtikrinti 128-osios pėstininkų divizijos atsitraukimą, neleisti jos apsupti, parengti pozicijas Nemuno rytinėje pusėje iki fronto kairiosios ribos“*, [**347**] Štai ir viskas. Bet kokios užuominos apie 128-ąją šaulių diviziją baigiasi žodžiais „nėra ryšio“, „divizijos būklė nežinoma“.

* Divizijos vadas generolas majoras A. Zotovas pateko į nelaisvę. Esama įvairių jo paėmimo nelaisvėn aplinkybių versijų. Didvyriškoji, kurią papasakojo pats Zotovas, ir įtraukta į pompastišką divizijos kovos kelio istoriją, yra tokia: birželio 22-osios rytą divizijos vadas (kažkodėl vienas, be štabo ir apsaugos) išvažiavo į priešakines linijas ir pateko į apšaudymą. Vairuotojas iškart nukautas, generolas iššaudė visus šovinius ir buvo sučiuptas minios pripuolusių priešų. 2006 m. A. Petrušinas paskelbė generolo Zotovo tardymo vokiečių nelaisvėje protokolą: *„Tada, kai aš praradau savo divizijos dalinius, aš su grupe štabo vadų patraukiau pietryčių kryptimi ketindamas persikelti per Nemuną ir paskui susijungti su sovietų kariuomenės pagrindinėmis pajėgomis. Su manimi buvo: divizijos komisaras pulko komisaras Berdnikovas, divizijos artilerijos vadas pulkininkas Mininas... 1941 m. liepos 29 d. mes priėjome Minsko–Radoškovičių kelią ir dvi paras mėginome jį peržengti, bet mums tai nepavyko, nes plentu nenutrūkstamai žygiavo vokiečių kariuomenė. Neturėdami galimybės pasislėpti ir neturėdami jėgų priešintis, aš ir mano palydovai pasidavėme į nelaisvę...“*

Divizijos kaip organizuotos visumos dingimas, aišku, nereiškia 15 tūkst. žmonių žaibiško anihiliavimo. Atskiri kovotojai, paskiri padaliniai stojo į mūšį, padarė priešui nuostolių. Koviniai susidūrimai miškuose Nemuno vakariniame krante truko iki birželio pabaigos. Sprendžiant iš Lietuvos Respublikos archyvuose saugomų karių palaidojimų sąrašų, Seirijų, Alytaus rajone palaidoti 88 vokiečių kariai. **[348]** Įskaitant sužeistuosius, kurių paprastai būna trigubai daugiau, pagal Vermachto mastus išeina gana juntami nuostolių skaičiai. 3-iosios tankų grupės birželio 22 d. KVŽ įrašas trumpai, bet aiškiai konstatuoja: *„Ten, kur priešas stojo į mūšį, jis kovėsi mirtinai, atkakliai ir drąsiai.“*

Nereikia užmiršti ir tai, kad Šiaurės vakarų fronto vadovybė turėjo dar vieną ypač mobilų ir gana pajėgų instrumentą (8 bombonešių aviacijos pulkus), galintį pristabdyti Vermachto tankų korpusų žygiavimą. To meto aviacijai motorizuotosios kariuomenės kolona buvo idealus taikinys. „Horizontaliojo“ bombonešio numestos bombos išsisklaido labai ištęsto ovalo formos uždaru lanku ir, atakuojant mechanizuotąją koloną, reikia tiksliai nusitaikyti tik pagal vieną koordinatę („kairiau–dešiniau“), o „toliau–arčiau“ tuo atveju, kai kolonos ilgis matuojamas kilometrais, jau nebuvo svarbu. Ir net, jei sunaikinti tanką buvo mažai tikėtina (FAB-50 lengvųjų tankų šarvus pramušdavo tik sprogusi per 1–2 metrus nuo taikinio), automobiliai, benzinvežiai, vikšriniai vilkikai, o šių technikos priemonių tankų divizijos kolonoje apskritai susidarydavo daugiau kaip 80 procentų visų judančių objektų, buvo itin lengvai pažeidžiami. Bent jau „masiniais priešo aviacijos smūgiais“ sovietų istoriografija tradiciškai aiškino Raudonosios armijos mechanizuotųjų korpusų dingimą.

1941 m. birželis, Lietuva. Mėginama ištraukti smėlyje įklimpusį lengvąjį kariuomenės automobilį *Mercedes*. Sprendžiant iš taktinio ženklo ir emblemos, tai SS *Totenkopf* divizijos artilerijos pulko karys.

Miške – liepsnojantis tankas *T-26*.

Jau birželio 22 d. 9.45 anksčiau minėtoje fronto karo tarybos direktyvoje fronto KOP vadui įsakyta „smogti stiprius smūgius priešo Tilžės ir Kalvarijos grupuotėms“. Tarp 10 ir 12 val. (tikslus laikas dokumente nenurodomas) Šiaurės vakarų fronto KOP Vadas generolas majoras Jonovas pasirašė kovinį įsakymą Nr. 01/OP. Dokumentas aiškiai išreiškia itin greitą fronto vadovybės planų pasikeitimą. Štai pirminiame, mašinėle parašytame, tekste (greičiausiai parengtame dar taikos metu) numatyta smogti smūgius priešo aerodromams ir kariuomenei Rytų Prūsijoje, o ranka juodu rašalu pataisytame įsakymo variante užduotis jau aiškiai pakeičiama – dabar įsakyta didžiausias pastangas sutelkti siekiant sunaikinti sovietų teritorija žygiuojančias priešo motorizuotąsias bei mechanizuotąsias kolonas. Konkrečiai, dviem aviacijos divizijoms įsakyta atakuoti „tankus Kalvarijos, Lazdijų, Seirijų rajone“. [**349**]

12.30 31-ojo bombonešių aviacijos pulko bombonešiai smogė pirmąjį ir patį smarkiausią smūgį (iš viso antskrydyje dalyvavo 38 įgulos), numetė ant „piečiau Kalvarijos sutelktos priešo kariuomenės“ 18 FAB-250 ir 174 FAB-100. [**350**] Iš viso iki dienos pabaigos prieš Alytaus kryptimi vedančius kelius buvo įvykdyta ne mažiau kaip keturi masiniai antskrydžiai dalyvaujant 103 bombonešiams (dar tam tikrą išskridimų skaičių sunku identifikuoti pagal bombardavimo vietą arba žinios apie šiuos išskridimus nepasitvirtina „kryžminiu būdu“ tikrinant įvairių štabų pranešimus). Be to, mažiausiai vieną antskrydį atliko tolimojo veikimo aviacijos 3-iojo aviacijos korpuso pajėgos. 15.40 devyni 207-ojo tolimojo veikimo aviacijos pulko bombonešiai atakavo priešo mechanizuotąją koloną Leipalingio, Merkinės kelyje. [**351**] Iš viso ant 3-iosios tankų grupės mechanizuotųjų kolonų numesta 600–700 bombų (daugiausia FAB-100).

Koks rezultatas? Tai jau kur kas sunkesnis klausimas. 3-iosios tankų grupės vado H. Hoto atsiminimuose esama keleto žodžių, susijusių su sovietų KOP veiksmais (neveiklumu). Štai tie žodžiai: *„Tankų ir aviacijos veiksmų nepastebėta. Giedru oru atlikta žvalgyba iš oro jokio*

Aviacinės fugasinės bombos *FAB-50* tvirtinimas po sovietų lėktuvo sparnu.

priešo judėjimo ryčiau Nemuno nepastebėjo." Tai ir viskas. Ištirtuose 3-iosios tankų grupės ir 57-ojo tankų korpuso kovos veiksmų žurnaluose iš viso nėra nė žodžio apie sovietų aviacijos veiksmus birželio 22 d. Kurgi krito bombos?

Atskleisti šios paslapties, kodėl sovietų KOP veiksmai buvo tokie neefektyvūs, šydą (apie išsamų atsakymą į šį klausimą kalbėti dar per anksti) padeda 84-ojo zenitinio diviziono 1-osios baterijos (kuopos) vado pranešimas. Šis padalinys buvo priskirtas 7-ajai tankų divizijai su užduotimi pridengti 7-ąją tankų diviziją baterijos įjungimo į žygio koloną rajone." Pranešime pirmosios karo dienos įvykiai aprašyti taip:

„... *Padėtis ore. 11.20. Priešo bombonešių „Martin bomber" (taip vokiečiai vadino lengvąjį dvimotorį bombonešį SB, laikas tiksliai, iki minutės, sutampa su 31-ojo BAP vadovybės pranešimu). 11.25. Dujų aliarmas. 17.25. Numetamos bombos išilgai 7-osios tankų divizijos žygio kolonos. Per visus antskrydžius* ***lėktuvai buvo baterijai nepasiekiamu atstumu*** (paryškinta mano – M.S.). *Mūsų nuostoliai: nėra. Priešo nuostoliai: nėra. Panaudota sviedinių: nėra.*" **[352]**

Kaip matome, mįslę įminti labai paprasta. Pats silpniausias ginklas, kuriuo galėjo būti apginkluota vokiečių zenitinė baterija, tai 20 mm greitašaudė patranka Flak-30/38, pasiekianti taikinį, esant skirtingam pakilimo kampui, iki 2200–3700 m aukščio, o šaudymo nuotolis lėkšta trajektorija – iki 4800 m. Tačiau 84-ojo diviziono baterija (kuopa) buvo ginkluota, kaip galima spręsti pagal panaudotus šaudmenis, galingesnėmis 37 mm zenitinėmis patrankomis, šaudančiomis į 4500–4700 m aukštį. Jei tą dieną vokiečių zenitininkai net nesiteikė imti šaudyti („panaudota sviedinių: nėra"), tai verčia spėti, kad „atakuojantys" lėktuvai buvo toli už galimo pataikymo zonos. Papasčiau sakant, dvi šimtinės bombų išbertos iš 5 km aukščio „kaip į balą", o tada, jausdamiesi atlikę pareigą, nuskrido...

1941 m. vasara. Vokiečių kovos mašina *Flakpanzer I* ir jos ekipažas. Tai buvo savaeigė, zenitiniu pabūklu *Flak 30/38* aprūpinta sistema. *Flakpanzer I* lydėjo šarvuotąsias kolonas, gynė jas nuo priešo aviacijos antskrydžių.

Tokiomis sąlygomis ir taip organizuojant gynybą, Vermachto 3-iosios tankų grupės puolimas virto sparčiuoju žygiu. 3-iosios tankų grupės kovos veiksmų žurnale jis aprašytas taip:

„04.10.

6-asis armijos korpusas užėmė priešo lauko įtvirtinimus palei sieną. Puolant arti sienos, pastebimas gerokai silpnesnis, ypač artilerijos, priešinimasis, negu anksčiau tikėtasi...

Apie 6.00.

Tankai pasiekė Kalvariją, kurią iki 8.00 (taip tekste – M.S.), *susidūrusi su silpnu priešo poveikiu, užėmė 20-oji tankų divizija...*

06.15.

18-osios motorizuotosios divizijos 30-asis motorizuotasis pėstininkų pulkas pasiekia Kapčiamiestį (15 km į rytus nuo sienos – M.S.) *ir, patirdamas tik nedidelį priešinimąsi, žygiuoja į Leipalingį.*

Iki šiol neįmanoma tiksliai nustatyti, kur yra priešas. Tik 5-asis armijos korpusas atskiruose ruožuose susidūrė su atkakliu priešo gynimusi. 5-oji pėstininkų divizija auštant įsiveržė į Lazdijus ir sunaikino priešą IUT pozicijose (linijoje).

Apie 09.00.

Iki šio laiko 3-ioji tankų grupė neturi aiškių žinių apie priešo pajėgas, pagal gautus iki 06-22 pranešimus, išsidėsčiusio arti sienos – ar jos prieš užpuolant suspėjo laiku atsitraukti,

ar buvo taip apstulbintos, kad iki šiol galima pastebėti tik nedidelį priešinimąsi ir traukimąsi už Nemuno...

10.40.

7-oji tankų divizija žygiuoja per Simną, tuo metu, kai šiauriau jos 20-oji tankų divizija užima tarpuežerį tarp Simno ir Žuvinto ežero (per 25 km vakariau Nemuno – M.S.).

14.00.

Pirmosios puolimo dienos pradinį tikslą: plačiu frontu pasiekti Nemuno upę ir pamėginti ją forsuoti, pirmoji pasiekė 7-oji tankų divizija, kuri 13.10 įsiveržė į Alytaus miesto vakarinę dalį ir užėmė abu tiltus per Nemuną, kurie liko sveiki. To niekas nesitikėjo.

17.15.

30-asis motociklininkų batalionas (priklausantis 57-ojo tankų korpuso 18-ajai motorizuotajai divizijai) *pasiekė tiltą per Nemuną prie Merkinės ir pradeda keltis į kitą pusę. Taigi nėra reikalo tiesti daugybę suplanuotų tiltų bei perkėlų abiem tankų korpusams persikelti.*

18.15.

5-ojo armijos korpuso 56-asis pėstininkų pulkas pėsčiųjų žygiu pasiekė Nemuną – puikus pėstininkų darbas, kurį per tokį trumpą laiką, nepaisydamas susidūrimų su priešu, prastų vietovės sąlygų ir karšto oro, įveikė daugiau kaip 40 kilometrų atstumą. Pulko vadas, pulkininkas Tumas (Thum) pranešime vyriausiajai vadovybei pristatytas apdovanoti..." **[353]**

Greitai atsitokėjusi iš svaigulio dėl nepaprastos ir netikėtos sėkmės 3-iosios tankų grupės vadovybė pareikalavo nesustojant nė minutei žygiuoti toliau už Nemuno. „*Korpusams praneštos užduotys 6-22 vakarui ir 6-23 rytui: žygiuoti priekin į rytus, nelaukiant divizijos antrojo ešelono. 6-22 vakarinį puolimą vykdyti kiek galima ilgiau, 57-ajam tankų korpusui – per Varėną Eišiškių kryptimi, 39-ajam tankų korpusui – per Valkininkus ir Butrimonis į Vilnių.*" Tačiau stebuklas neįvyko ir užimti Vilnių (apie 150 km nuo sienos) pirmąją karo dieną

Nemaža dalis Vermachto kolonų pirmosiomis karo dienomis faktiškai nesutiko jokio pasipriešinimo.

vokiečiams nepavyko. Vis dėlto 57-asis tankų korpusas, iš esmės birželio 22 d. neturėjęs kito priešo, kaip tik sunkiai išvažiuojamą vietovę, perkėlė 12-ąją tankų diviziją per tiltą prie Merkinės ir iki sutemų daugiakilometrės „plieninės juostos" priekinė dalis nužygiavo 25 km į rytus nuo Nemuno, o motociklininkų priešakiniai būriai pasiekė Varėną.

Dienos rezultatai 3-iosios tankų grupės KVŽ apibūdinti taip: „*Raudonoji armija* [kariuomenės] *mokymuose, matyt, teikė pirmenybę politinės kovos, pilietinio karo ir revoliucijos temoms, o ne kovos veiksmų fronte formoms. Jos vadovybė šiomis dienomis savo veiksmais patvirtino, kad yra nekompetentinga.*"

5-oji tankų divizija

Svarbiausias (o iš esmės ir vienintelis) junginys, kurį buvo galima panaudoti smogti greitą ir stiprų kontrsmūgį per Nemuno perkėlas prasiveržusiai vokiečių kariuomenei, buvo 3-iasis mechanizuotasis korpusas (2-oji ir 5-oji tankų, 84-oji motorizuotoji divizija). 3 MK – „senas" mechanizuotasis korpusas, suformuotas dar 1940 m. Tai buvo tvirtai surėstas, gerai aprūpintas kovos ir pagalbine technika junginys. Pagal 1940 m. rezultatus 3 MK pripažintas geriausiu iš tuo metu Raudonosios armijos turėtų mechanizuotųjų korpusų. Junginio pirmuoju vadu tapo būsimasis maršalas Jeriomenka, 5-osios tankų divizijos (o vėliau korpuso štabo viršininkas) buvo būsimasis maršalas Rotmistrovas. Iki karo pradžios 3-iasis mechanizuotasis korpusas turėjo apie 3,9 tūkst. automobilių (vienas iš geriausių rodiklių tarp visų mechanizuotųjų korpusų), tris šimtus traktorių ir vilkikų, 610 tankų, iš jų 51 KV ir 50 T-34. Tai buvo nemenkos pajėgos ir šimtui „naujųjų tipų" sovietų tankų pasitiktiniame mūšyje Vermachto 3-iosios grupės tankistams nieko gera nežadėjo.

Paskutinėmis prieškario dienomis 3-iojo mechanizuotojo korpuso divizijos buvo išvestos iš nuolatinio dislokavimo vietos ir sutelktos miškuose į rytus nuo Nemuno Jonavos, Kauno, Alytaus juostoje. Birželio 22-osios vakare Raudonosios armijos vyriausiosios karo tarybos direktyvoje Nr. 3 buvo iškelta užduotis „*smogti stiprų smūgį iš Kauno rajono į priešo Suvalkų grupuotės sparną bei užnugarį, sunaikinti ją veikiant išvien su Vakarų frontu ir iki 6-24 pabaigos užimti Suvalkų rajoną*". Tuo metu, kai buvo tvirtinamas šis sprendimas,

1941 m. birželio 23 d.
Vermachto kariai ties Raseiniais.

Maskva dar neturėjo detalios ir maždaug atitinkančios tikrovę informacijos apie tai, kas iš tikrųjų vyksta fronte. Direktyva Nr. 3 greičiausiai parengta remiantis prieškariniais planais, į kuriuos įtraukta idėja mechanizuotųjų korpusų smūgiu iš Kauno, Alytaus rajono „nurėžti Suvalkų kyšulį". **[354]** Ir vis tiek atsitiktinai ar ne, bet šiuo atveju direktyva Nr. 3 visai atitiko susiklosčiusią situaciją – Vermachto 3-iosios tankų grupės puolimas kėlė didžiausią grėsmę (pasiekti Vakarų fronto gilų užnugarį ir paskui ten esančią kariuomenę apsupti), tad kaip tik jai sutriuškinti reikėjo panaudoti kovai parengtus rezervus.

Taip pat kaip ir Pietvakarių fronte, vyriausiosios vadovybės įsakymas buvo ignoruotas. Kitaip nei dėl to, kas vyko Pietvakarių fronte, šiuo atveju turime dokumentą, kuris paaiškina šio sprendimo motyvus – birželio 22 d. 10 valandą vakaro Šiaurės vakarų fronto karo taryba pranešė gynybos liaudies komisarui: „*Pagrindinis* [priešo] *smūgis Tilžės, Šiaulių kelio kryptimi... Manau: priešo pralaimėjimas šiame ruože artimiausiu metu lemia operacijos fronte likimą...*" O situacija „Kauno ir Alytaus ruožuose" apibūdinta kaip kelianti mažesnį nerimą. Fronto vadovybė tikėjosi, kad „*keturios 11-osios armijos šaulių divizijos, kurios kaunasi traukdamosi į vakarus, siekdamos pristabdyti priešą, stos į gynybą Nemuno dešiniajame krante.*" **[355]**

Laikydamasi šio įvertinimo Šiaurės vakarų fronto vadovybė nusprendė panaudoti 3 MK smogti smūgiui ne pietvakarių kryptimi (Suvalkų link), o šiaurės vakarų kryptimi, Raseinių, Skaudvilės pusėn, be to, viena mechanizuotojo korpuso divizija (5-oji tankų divizija) buvo iš jo paimta ir perduota 11-osios armijos operatyviniam pavaldumui. **[356]** Šis „perdavimas" nereiškė jokio kariuomenės perkėlimo erdvėje, nes 5-oji tankų divizija buvo nuolat dislokuota Alytaus rajone. Ten, prie perkėlų per Nemuną, jai ir teko kontratakuoti prie upės prasiveržusius vokiečių tankų dalinius.

5-osios tankų divizijos archyvinis fondas yra ir jis neįprastai (divizijai, sutriuškintai pirmosiomis karo dienomis) gausus. Kadangi 2009 m. gruodį buvo išslaptintas, dabar galime sužinoti daug ką įdomu. Ten yra ir, pavyzdžiui, „Vadų ir štabų mokymų užduotis ryšių priemonių tema". Mokymai divizijoje vyko 1941 m. balandžio 11–12 d. „Sąlyginių „kovos veiksmų" pradinė situacija aprašyta taip: „*Priešas stumia mūsų šaulių diviziją prie Nemuno Merkinės, Druskininkų juostoje. „Vakarinių" aviacija įvykdė antskrydžių prieš Alytų, Prienus ir sugadino tiltus per Nemuną. Ore viešpatauja priešas.*" Nesunku įžvelgti stebėtiną sutapimą su birželio 22 d. tikrove, tik toks skirtumas, kad tikrieji „vakariniai" tiltus nuo sugriovimo visomis jėgomis stengėsi apsaugoti. Vykstant mokymams, tankų divizijai buvo skirta užduotis nutiesti perkėlą per Nemuną prie Kaniūkų (Alytaus pietinis priemiestis), kontratakuoti priešą, iki dienos pabaigos pasiekti tarpuežerio rajoną prie Simno ir kitą dieną pulti Kalvarijos kryptimi. **[357]**

Yra divizijos štabo viršininko vadinamasis darbo bloknotas, kuriame tiesiog minutėmis surašyti vadų ir jų valdinių veiksmai pirmosiomis mobilizacijos dienomis. **[358]** Yra detaliai išdėstytas ryšių tarnybos veiksmų planas paskelbus divizijoje kovinį aliarmą, laidinio ryšio linijų dalinių susitelkimo rajone schema (šis rajonas numatytas vakariau Alytaus,

tarp Nemuno upės ir ežerų). Prie plano pridėtas žiniaraštis, iš kurio aiškėja, kad 1941 m. gegužės pabaigoje 5-ajai tankų divizijai priklausė: 1 galinga radijo stotis RSB, 14 vadinamųjų pulko racijų 5-AK, 25 mažos galios nešiojamosios racijos (RB, RRU, 6 PK), 194 telefono aparatai ir 358 kilometrai kabelio. Ir tai, suprantama, neįskaitant 170 tankų racijų. [**359**] Yra itin svarbus (ir itin slapto) dokumento – PabYKA mobilizacinio kariuomenės išskleidimo schemos išrašas. Iš šio dokumento aiškėja, kad 1941 m. gegužės pabaigoje pagal karo meto etatus gyveno iš esmės visi 5-osios tankų divizijos daliniai: du tankų, artilerijos ir motorizuotasis šaulių pulkai, žvalgybos batalionas, ryšių batalionas ir zenitinis divizionas. [**360**]

Yra pompastiška „Devintojo tankų pulko istorija" (šis pulkas – vienas iš dviejų 5-osios tankų divizijos pulkų). Jo „kovos kelias", t. y. dalyvavimas vokiečių užpultos Lenkijos kariuomenės sutriuškinime 1939 m. rugsėjį aprašytas pačiomis entuziastingiausomis liaupsėmis:

„Nėra žodžių, kuriais galėtum visiškai apibūdinti kiekvieno kovotojo džiaugsmą ir pasididžiavimą. Visi degė vienu troškimu stoti į mūšį ir kovoti už Vakarų Baltarusijos tautų laimę ir džiaugsmą. 16.00 Nemuno pakrantėje įvyko partinis susirinkimas, kuriame komunistai išreiškė begalinį pasitikėjimą Lenino–Stalino partija, kalbėjo apie garbę ir šlovę, kuri teko kiekvieno komunisto daliai... Po susirinkimo prasidėjo viso karinio personalo mitingas, kuris taip pat vyko labai pakiliai... Lygiai penktą valandą perėjome pro vielos užtvaras, pro pasienio stulpus, kurie 20 metų skyrė Vakarų Baltarusijos tautas nuo jų kraujo brolių, gyvenančių vieningoje didžiosios Sovietų Sąjungos šeimoje... Rugsėjo 17-ąją dienos pabaigoje mūsų daliniai susitelkė už 70 km nuo buvusios sienos, o rugsėjo 20 d. jie jau buvo Sokulkos mieste. Už mūsų liko 400 km mūsų nužygiuoto kelio per Vakarų Baltarusijos teritoriją. Kovotojų ir vadų atmintyje Didysis Išvaduojamasis žygis išliks ilgai."

Kėdainių aerodrome sunaikintas sovietų oro pajėgų naikintuvas *MiG-3*.

Beje, tarp šios patetikos galima aptikti svarbios informacijos. Pavyzdžiui, visai konkrečių žinių apie tai, ar visada sovietų vikšrinė technika gesdavo kas 50–100 žygio kilometrų:

„Gerai pažįstant mašinas ir jomis nuoširdžiai rūpinantis, tankai nuvažiavo savo kelią be gedimų, priverstinių sustojimų. Tankas, kurio vadas buvo komjaunuolis drg. Černiakas ir mechanikas vairuotojas drg. Karpenka, Vakarų Baltarusijos, Lietuvos ir Latvijos keliais nuriedėjo daugiau kaip 2000 km be jokio gedimo ir priverstinio sustojimo... Mechanikas vairuotojas drg. Karpenka taip nuoširdžiai rūpinosi mašina, kad ji veikė 60 variklio motovalandų virš normos... Traktorininkas drg. Grigorijus Malyševas savo traktoriumi nuvažiavo 1600 km ir niekur neatsiliko nuo savo dalinio. Jis visada atsirasdavo kaip tik ten, kur tankai savarankiškai negalėjo įveikti natūralių kliūčių...“ **[361]**

Trūksta 5-osios tankų divizijos archyviniame fonde tik menko mažmožio – tikro karo su tikru atkakliu priešu pirmųjų dienų (iki vėlesnių ji neišgyveno) dokumentų. Nėra nieko: nė vieno įsakymo, operatyvinės suvestinės, kovinio pranešimo. Istorikas, kuris po šimto metų atskris iš Mėnulio, galės visai neabejodamas konstatuoti („archyviniai dokumentai nepaneigiamai liudija“), kad Didžiuoju Išvaduojamuoju žygiu viskas ir baigėsi... Beje, rankraščiai ne visi iki vieno sudega. Šiuo atveju išliko vienas ranka rašytas 5-ojo haubicų pulko „Kovos veiksmų žurnalas“, kuris, kad ir minimalios apimties, bet vis tiek padeda rekonstruoti realią įvykių eigą:

„1941 m. birželio 18 d.

10.00. 5 HAP su visais padaliniais (010/17), toliau mokydamasis Lietuvos SSR Varėnos stovyklose, 5-osios divizijos štabo pakeltas paskelbus aliarmą (visiškai sutampa turiniu ir data su 12-ojo mechanizuotojo korpuso turiniu ir data – M.S.) *ir yra Varėnos rajone nuo 1941 m. birželio 18 iki 20 d. Pulkui vadovavo majoras Komarovas, vado pavaduotojas politiniam darbui bataliono komisaras Bekarevičius, štabo viršininkas majoras Tkačiovas.*

1941 m. birželio 20 d.

4.00. Gautas kovinis įsakymas iš 5-osios divizijos štabo dėl pulko sutelkimo iki 8.00 miške, per 1,5 km ryčiau Švabiškių, kur buvo iki 1941 m. birželio 22 d. Šiame rajone buvo suorganizuota žiedinė prieštankinė gynyba ir įrengti blindažai nuo bombardavimo iš oro...“ **[362]**

Vokiečių kariai apžiūri Dzūkijos laukuose prie Alytaus paliktą 5-osios Raudonosios armijos tankų divizijos tanką *B-7*.

5-osios tankų divizijos artilerijos (haubicų) pulkas buvo visai standartinis: du divizionai, 6 baterijos po 4 pabūklus. Pulkas ginkluotas 122 mm kalibro (12 vien.) ir 152 mm kalibro (12 vien.) haubicomis. Esant 8 km atstumui iki

Trumpas atokvėpis Lietuvos laukuose.

Nemuno ir jo tiltų, iš tokio kalibro pabūklų galima taikliai apšaudyti priešo karių ir technikos sangrūdas. O perkelti pulką artyn upės nebuvo praktinės prasmės, be to, miškas patikimai slėpė ugniavietes nuo stebėjimo iš oro.

Ką tuo metu veikė kiti birželio 18 d. paskelbus aliarmą išjudinti divizijos daliniai? Pagrindinė smogiamoji jėga buvo du tankų pulkai (9-asis ir 10-asis), kurie iš viso turėjo 50 naujausiųjų T-34, 26 tribokščius T-28, 165 lengvuosius BT-7 ir 14 T-26, iš viso 255 tankus (išvardyta tik tvarkinga šarvuotoji technika). Buvo divizijoje ir 27 sunkieji tankai KV, bet gegužę perduoti gretimam Vakarų frontui (jie išgabenti iš Volkovysko (Valkavisko) geležinkelio stoties, tad galima spėti, kad šie KV atiteko 11 MK). Be to, divizijai priklausė 56 patrankomis ginkluoti šarvuotieji automobiliai BA-10. Kartu su zenitinio diviziono ginkluote (nemenkai divizijai pagelbėjo visas komplektas – 12 naujausių greitašaudžių 37 mm kalibro zenitinių pabūklų), 5-oji tankų divizija turėjo apie 320 „vamzdžių", tinkamų naikinti lengviesiems tankams, kuriais buvo aprūpintas Vermachto 39-asis korpusas.

Kaip anksčiau jau pažymėjome, pirminių dokumentų neišliko (arba jie vis dar įslaptinti ir nepasiekiami). Iš esamų „antrinių šaltinių" (tyrimai, atsiminimai) vertas dėmesio istorijos mokslų daktaro Vilniaus universiteto docento S. Jegelevičiaus straipsnis. [**348**] Autorius ilgai rinko liudininkų ir įvykius mačiusių žmonių (vienas iš tokių buvo ir jis pats, tiesa, dar labai jaunas) atsiminimus, taip pat naudojosi tokiu šaltiniu, kaip Lietuvos archyvuose išlikusiais kariškių palaidojimų žiniaraščiais. Karas Vilniaus krašte truko santykinai neilgai (keletą dienų 1941 m. birželį ir vieną dvi savaites 1944 m. vasarą). Okupantų ir vietos gyventojų santykiai nebuvo pernelyg konfliktiški, vokiečių ir sovietų kareivių kapavietės (bent jau masiškai) neniokotos.

5-osios tankų divizijos rengimą kautynėms S. Jegelevičius aprašo taip: *„Birželio 18–19 d. divizijos tankai iš Alytaus karinio miestelio buvo permetami į aukštą, statų rytinį (dešinįjį) Nemuno krantą. Per 300–400 m nuo Nemuno ant aukšto kranto tankai buvo išsklaidyti dviejų gretimų kaimų – Kaniūkų ir Muiželėnų – pakraščiuose... Dalis tankų buvo priedangose,*

įrengtose pirmomis valandomis po jų perdislokavimo. Kaniūkų miško šiaurės vakarų laukymėje palei plentą buvo išdėstyta tankų pasala. Iš ten matyti Kaniūkų tiltas per Nemuną, taip pat plentas tilto prieigose (kairiajame (vakariniame) krante ir artimiausia vingiuoto plento atkarpa, kuri kilo į aukštą dešinįjį (rytinį) krantą."

Ketinimas tankų diviziją panaudoti statiškai gynybai galbūt yra abejotinas, bet neverta ginčytis dėl to, kad Nemuno rytinis krantas prie Kaniūkų („pietinio") tilto buvo ideali vieta pasalai. Tankai, nepersikėlę per upę, turėjo staigiai pasukti, pariedėti keliasdešimt metrų smėlėtu krantu, paskui ropštis į aukštą, statų šlaitą. Čekiško tanko 125 arklio galių variklis kaukė „dusdamas", kol plieninė dėžė vėžlio greičiu išropodavo į lygią aikštelę. Vienas ar du ant šlaito pamušti tankai neišvengiamai stabdė visos kolonos judėjimą, o išsiskleisti kovos rikiuote ten visai nėra kur. Vilkiką tankui nutempti galima būtų atgabenti nebent sraigtasparniu. Tą efektą dar sustiprino iš kairės pasalos rajoną dengiantis į Nemuną įtekantis Alovės upelis. Visa tai apskritai gerokai primena legendinius Termopilus, kur 300 spartiečių kalnų tarpeklyje sustabdė didžiulę persų karaliaus kariuomenę...

„Alytaus Termopilų" įvykiai klostėsi taip. Birželio 22-osios pirmoje pusėje 5-osios tankų divizijos tankų „šiaurinė grupė" (iš tų, kurie buvo išsklaidyti miškelyje prie Muiželėnų kaimo) pajudėjo į miestą, matyt, turėdami užduotį persikelti tiltu į Nemuno vakarinį krantą. Tankus riedančius į Alytaus priemiestį, atakavo vokiečių aviacija ir keletas sudegusių BT-7 ten prariogsojo kaip nebylūs sutriuškinimo paminklai iki karo pabaigos. Štai iš esmės ir viskas. Daugiau jokių 5-osios tankų divizijos „šiaurinės grupės" kovos veiksmų pėdsakų neaptinkama nei priešo dokumentuose, nei vietos gyventojų pasakojimuose. Alytaus rytinėje dalyje ir priemiesčio laukuose prie Muiželėnų kaimo palaidoti 14 Vermachto kariškių, bet tarp jų tankistų nėra (vokiečiai ant kapų kryžių pažymėdavo žuvusiojo tarnybos vietą, net nurodydavo kuopą). [**348**]

Vienas geriausių Vokietijos tankų asų Otas Kariusas *(Otto Carius)* kovojo ir Lietuvoje.

Pirmoji Alytų pasiekė vokiečių 20-oji tankų divizija*, kuri be mūšio persikėlė per Nemuną nesusprogdintu šiauriniu tiltu ir pro dingusius sovietų tankus pasuko į šiaurės vakarus nuo miesto esantį karinį aerodromą. Garsiojoje atsiminimų knygoje O. Kariusas (tuo metu – 20-osios tankų divizijos tankistas) rašo: *„Mes be kliūčių pasiekėme pirmąjį savo tos dienos žygio tikslą – Alytaus aerodromą. Laimingi nusimetėme apdulkėjusias uniformas ir džiaugėmės, kad pagaliau radome vandens, galėjome deramai nusiprausti. „Visai neprasta čia kariauti," – šyptelėjęs pasakė mūsų tanko vadas puskarininkis Deleris, kelintąsyk ištraukdamas galvą iš vandens sklidinos rėčkos".*

Beveik tokiais pačiais žodžiais Alytaus paėmimas aprašytas ir 26-osios tankų divizijos 21-ojo tankų pulko „Kovos kelio istorijoje".

„Dėl mirtino greičio ir pelkėtos vietovės pirmosios karo dienos antrojoje pusėje tik silpni 1-ojo ir 2-ojo bataliono daliniai pasiekė Alytų. Pavyko sutrukdyti pakilti keletui rusų lėktuvų, be to, įvyko susišaudymas ir prie aerodromo bei miško laukymėje. Oro žvalgyba aptiko miške keletą didelių tankų (tikriausiai tai 5-osios tankų divizijos T-34 – M.S.), *tačiau jie taip ir nepasirodė. Naktį pulkas kartu su divizijos motociklininkų batalionu saugojo kalvas prie Alytaus placdarmo. Naktį po miestą klaidžiojo vienas rusų tankas, o šiaip visur buvo ramu..."*

Į vokiečių veiksmus užimant aerodromą galima pažvelgti ir iš kitos fronto pusės. Papulkininkio Morozovo, 86-osios aviacijos bazės (kaip tik ji prižiūrėjo Alytaus aerodromą) vado, ataskaitoje skaitome: *„Maždaug tarp 1941-6-22 14 ir 16 valandos iš vadavietės buvo stebima Alytaus kryptimi judanti tankų kolona. Manydami, kad tai savų tankų kolona, toliau rengėmės ginti aerodromą. Tiltas per Nemuno upę nebuvo susprogdintas ir priešo tankai, be kliūčių pervažiavę tiltu, įriedėjo į motorizuotojo šaulių pulko miestelį, į aviacijos bazės ir aerodromo kairiojo sparno užnugarį. Ryšio su daliniais nebuvo. Birželio 22 d. 3.30* (taip tekste, matyt, turėta galvoje 15.30), iš *statybos bataliono Nr. 181 kovotojų, bėgančių nuo kulkosvaidžių ugnies, taip pat iš bazės seržanto Belousovo gavęs pranešimą, kad priešo tankai pasirodė motorizuotojo šaulių pulko miestelyje, nedelsdami pradėjome evakuotis... Bazė susitelkė Kaune 1941-6-22 19.00."* Birželio 28 d. po keleto „evakavimų" rikiuotėje liko 66 žmonės karinio personalo. Žuvusių – 1, sužeistų – 3, dingo be žinios – 242. **[363]**

Iš kurgi atsirado reikalas palaidoti 18 vokiečių karių? Suprantama, ne visi ir ne iš karto ėmė „persibazuoti", kai kas dar ir šaudė. Buvo 5-osios tankų divizijos motociklininkų pulkas. Neverta pamiršti ir tai, kad, jei tikėtume Šiaurės vakarų fronto štabo operatyvinėmis suvestinėmis, birželio 22-osios vakarą Alytų pasiekė ištisa šaulių divizija (126-oji) ir ne šiaip pasiekė, o „gynė prietilčio placdarmą". Pagaliau buvo jau minėtas toli miške paslėptas 5-asis artilerijos pulkas su 24 haubicomis. Pulkas, jei tikėtume KVŽ, aktyviai ir daug šaudė:

„1941 m. birželio 22 d.

5.20. 1, 2, 3, 4, 5, 6-osios baterijos ugnies būriai ir valdymo būriai užėmė ugnies pozicijas miško vakarinėje laukymėje per 1,5 km ryčiau Švabiškių, o 16.00 pradėjo šaudyti į Alytaus

* 3-iosios tankų grupės KVŽ įrašas apie tai, kad Alytų pirmoji pasiekė 7-oji tankų divizija, prieštarauja visiems kitiems žinomiems šaltiniams.

Karo pradžioje į nelaisvę pakliuvusi sovietų tanko įgula.

mieste, jo pakraščiuose, Nemuno krantuose esančias priešo motorizuotuosius bei mechanizuotuosius ir pėstininkų sangrūdas bei į pietinį tiltą per Nemuną, dėl ko buvo pristabdytas priešo motorizuotųjų bei mechanizuotųjų dalinių judėjimas. Priešas ėmė blaškytis ir patyrė didelių nuostolių."

Kai 5-osios tankų divizijos „šiaurinė grupė" nuo Muiželėnų nusirito į rytus, potencialūs mūšio dalyviai liko tik divizijos artilerijos pulkas ir grupė tankų (grupės sudėties ir dydžio kol kas nustatyti nepavyksta), susitelkę prie „pietinio" Nemuno tilto. Būtent ten ir prasidėjo svarbiausi dienos įvykiai.

Nors atsilikusi žygiuodama 7-oji tankų divizija pasiekė Kaniūkų tiltą ne anksčiau kaip 17–18 val. (t. y. per 12–14 valandų po karo pradžios ir praėjus 3–4 valandoms, kai 20-osios tankų divizijos padaliniai užėmė miestą bei šiaurinį tiltą), šis tiltas nebuvo susprogdintas. Vienas iš galimų paaiškinimų pateiktas Jegelevičiaus straipsnyje: *„Vietos gyventojai pasakojo, kad Kaniūkų tiltą nuo sugriovimo išgelbėjo jaunas vaikinas, antisovietinio pogrindžio dalyvis. Sovietų tankams pasitraukus į rytinį krantą, jis nedideliuose paplentės krūmuose pastebėjo tilto link nutiestus laidus (tuo metu tarp upės ir plento stovėjo 3 sodybos, tad vaikščioti po tą vietą atrodė santykinai nepavojinga). Per vokiečių aviacijos antskrydžių prieš Alytų, kai tapo aišku, kad iš tikrųjų prasidėjo karas, jis nukirpo ir nuvilko į šalį keletą metrų laidų.*" **[348]** Atvilkti atgal „keletą metrų laidų" nebuvo kam (čia dar reikia prisiminti „tiltų griovimo planą", kurį birželio 18 d. įsakyta parengti iki birželio 21 d. patvirtinti).

Ilga vokiečių tankų „plieninė juosta" nušliaužė į viršų aukšto rytinio kranto šlaitu ir pateko į pasaloje pasislėpusių tankų ir artilerijos pulko apšaudymą. Tolesnę įvykių eigą logiškai ir suprantamai rekonstruoti nepavyktų. Tikriausiai vienintelis nekeliantis abejonių faktas yra tai, kad mūšio vietoje liko pamuštų ir sudegusių tankų. Tuzinas vokiečių ir 2–3 kartus daugiau sovietų tankų. Žinomame (paskelbtas dar 1988 m. leidinyje „Vojenno-istoričeskij

žurnal" („Karo istorijos žurnalas") ir cituotas šimtų autorių) 3-iosios tankų grupės štabo pranešime sakoma, kad 7-oji tankų divizija įnirtingame mūšyje prie Alytaus neteko 11 tankų, iš jų 4 „sunkiųjų" (t. y. Pz IV). Trečiąją karo dieną per Kaniūkų tiltą į rytus nuvažiavo Vermachto karinės žvalgybos padalinys su vertėju, buvusiu Lietuvos žvalgybos karininku B. Aušrotu, kuris rašo: *„Pervažiavus tiltą per Nemuną, mums teko įveikti stačią, 100 metrų ar dar didesnio ilgio įkalnę. Pasiekę tos aukštumos plokščią viršūnę, pamatėme tikras tankų kapines. Man pavyko suskaičiuoti apie trisdešimt sovietų T-34 ar panašaus tipo tankų. Vokiečių tankų ten buvo bene dvylika... Sunku paaiškinti, kodėl bolševikų tankų pajėgos čia pralaimėjo... Aš nepastebėjau* [vokiečių] *aviacijos, kuri būtų pagelbėjusi saviems daliniams, veikimo pėdsakų. Mūšio lauke nebuvo gilių duobių, kurios lieka sprogus bomboms."* **[348]**

152 mm haubicų sviediniai taip pat galėjo palikti visai pastebimų duobių (sviedinio svoris 40 kg, o pačios masiškiausios vokiečių aviacinės bombos – 50 kg), bet jų nematyti: nei Aušroto atsiminimuose, nei išlikusiose mūšio lauko prie Kaniūkų tilto fotografijose. Ir tai taip pat „sunku paaiškinti", atsižvelgiant į tai, kad 5-ojo haubicų pulko KVŽ rašoma, jog šaudyta pragariškai.

„17.00. Naikinti prasiveržusiems tankams į divizijos gynybos ir savų tankų kontratakos paramos rajoną pulko vado majoro Komarovo įsakymu 2-oji baterija – baterijos vadas leitenantas Fominas – išsidėstė kovos rikiuote Kaniūkų rajone, iš kur griovė Alytaus miesto pietinį tiltą ir tiesiuoju taikymu šaudė į rytiniame (taip tekste – M.S.) *krante išdėstytus priešo ugnies taškus ir sunaikino vieną priešo pabūklą. Kitų nuostolių dėl dūmų ir ugnies nustatyti nebuvo galimybės. Priešo pajėgos šiame mūšyje ne visai nustatytos, bet pastebėta, kad per Alytaus miesto pietinį tiltą keliasi apie 60 tankų. 1, 2, 3, 4, 5, 6-osios baterijų vadai užėmė stebėjimo punktą rytiniame Nemuno krante ir rėmė 9-ojo bei 10-ojo tankų pulkų kontrataką iš pridengtų ugniaviečių**. *Šią užduotį baterijų vadai atliko puikiai."* **[364]**

Vokiečių artilerijos dalyvavimas mūšyje prie Alytaus aprašytas šykščiai ir be puikavimosi:

„78-asis artilerijos pulkas

1941-06-23 01.00 rytinis pranešimas

...Puolant Alytaus kryptimi artilerija, greit pastūmėdama priekin atskirus pabūklus, slopina priešo veiksmus... Paskui 1-asis ir 2-asis divizionai buvo perduoti tankų pulkui puolimui turint tikslą praplėsti dešinįjį (t. y. pietinį – M.S) *placdarmą. Vykstant šios dienos mūšiams, pulko padaliniai sunaikino arba pamušė 12 priešo tankų.*

Nuostoliai: 1 sužeistas, 2 žuvo, dingusiųjų be žinios nėra.

42-asis prieštankinis batalionas

Diviziono vadavietė, 1941-06-23 01.00

... Prieštankinio diviziono 1-oji kuopa (12 pabūklų, greičiausiai tai buvo 37 mm „taršky-nės", bet neatmestina, jog turėta ir keletas 50 mm patrankų – M.S.) buvo *pavaldi 25-ajam tankų pulkui ir antroje dienos pusėje pamušė 17 tankų ryčiau Alytaus. Diviziono 2-oji kuopa*

* Perteikiant nespecialistui suprantama kalba, ši frazė reiškia štai ką: pabūklai riogsojo per 7–8 km nuo mūšio lauko ir pabūklų tarnybos to lauko nematė. Baterijų vadai buvo visai arti mūšio lauko ir telefonu ar racija koregavo šaudymą.

dalyvavo Boineburgo grupės mūšiuose iki Kalvarijos ir paskui Rotenburgo grupėje (t. y. kartu su tankų pulku – M.S.) *iki Alytaus, o 1-asis būrys pusės valandos mūšyje atakavo gerokai pajėgesnį rusų padalinį, atmušė iš priešo 6 mašinas ir paėmė 9 belaisvius.*

Nuostoliai: leitenantas Flonigas (neįskaitoma), *2 puskarininkiai sužeisti.*" **[365]**

Žinoma, koviniuose pranešimuose pateikti praėjusios dienos nuostolių skaičiai paprastai negalutiniai (informacija neišvengiamai vėluoja). Tikslesnėmis reikia pripažinti žinias apie kariškių palaidojimus. Maždaug per 1 km ryčiau Kaniūkų tilto palaidoti 23 Vermachto kariškiai: 4 iš 7-osios tankų divizijos žvalgybos bataliono, 1 pionierius ir 18 iš divizijos 25-ojo tankų pulko. **[348]** Tokie karinio personalo nuostoliai, praradus 11 tankų, anaiptol neatrodo „sumažinti", greičiau – atvirkščiai: į bendrą sąrašą buvo tikriausiai įtrauktos pamuštos ir laikinai sugadintos mašinos, įskaitant ir išėjusias iš rikiuotės dėl techninių priežasčių (tai čekiškiems tankams sunkiomis kelio sąlygomis buvo gana dažnas reiškinys).

Dar vienas, nors ir netiesioginis, būdas įvertinti pranešimo apie 11 tankų netektį teisingumą yra išanalizuoti 7-osios tankų divizijos pirmojo karo mėnesio nuostolių dinamiką ir chronologiją. Liepos 7 d. 3-iosios tankų grupės štabo pranešime pateikti 7-osios tankų divizijos negrįžtamieji nuostoliai iki birželio 30 d. (t. y. jau pasibaigus kautynėms dėl Minsko) iš viso tėra 25 tankai (iš jų 4 Pz IV, t. y. tenka manyti, kad arba divizija neprarado birželio 23–30 d. mūšiuose nė vieno „ketvertuko", arba pranešime apie nuostolius prie Alytaus įskaičiuoti ir sugadinti, remontuotini tankai). **[366]**

Po trijų savaičių, iki liepos 21 d., divizijos tankų negrįžtamųjų nuostolių susidarė (neįskaitant „dvejetukų", 46 vienetai, iš jų 5 Pz IV. **[367]** Vidutiniškai Vermachto 7-oji tankų divizija per pirmąjį karo mėnesį negrįžtamai netekdavo 1–2 tankų per dieną, taigi darosi aišku, kodėl „kautynės prie Alytaus" pateko į tankų grupės suvestinę ir apie jas pranešta net „Centro" armijų grupės štabui.

Sovietų tankų nuostoliai prie Alytaus 3-iosios tankų grupės KVŽ įvertinti 70 vienetų, bet tas skaičius išbrauktas ir kitoje frazėje padidintas iki 80. **[353]** Štai tik kur ir kaip buvo prarasti šie tankai ir ar tikrai visai prarasti? Aušrotas savo atsiminimuose rašo apie 30 sovietų

Vokiečiai keliasi per Nemuną ties Vilkija.

tankų, sustingusių prie Kaniūkų tilto. Taip, žmogui gali sušlubuoti atmintis, bet ir žiniose apie kariškių palaidojimus pateiktas skaičius netiesiogiai patvirtina: vietovėje, maždaug nutolusioje per 1 km nuo kranto, palaidoti 39 raudonarmiečiai. Šiuo atveju reikia nepamiršti, kad, pagal vietos gyventojų, kurie dalyvavo laidojant sovietų karius, pasakojimus, iš kai kurių sudegusių tankų ištraukti tik suanglėję palaikai ir jie buvo laidojami tiesiog greta tankų, o šie bevardžiai kapai vėliau, sudarant kariškių palaidojimų sąrašą, neįskaičiuoti. **[348]**

Bet kokiu atveju pastebimas tam tikras panašumas liūdnoje tankų ir tankistų netekčių proporcijoje (11 ir 18 vokiečių ir 30 bei daugiau kaip 39 sovietų pusėje).

Su kai kuriais „pritempimais" galima daryti prielaidą, kad mūšyje prie Kaniūkų prarasta ne 30 sovietų tankų, o 35, 40, 45 sovietų tankai. Kurgi dingo kiti? Muiželėnų rajone riogsojo apdegę vokiečių aviacijos smūgio kliudytų 4–5 tankų korpusai. Bet iki 80 vienetų vis tiek labai toli. Pats paprasčiausias ir tikroviškiausias, mano nuomone, spėjimas būtų tas, kad Alytaus ir jo apylinkių rajone vokiečiai iš tikrųjų aptiko 80 sovietų tankų ir ramia sąžine pridėjo prie pamuštų mūšyje ir paliktus be kautynių tankus. Be to, argi priešo paliktas tankas nėra teisėtas trofėjus?

Ar 5-osios tankų divizijos pagrindinė smogiamoji jėga, 50 tankų T-34, buvo panaudota? Pagrindas atsakyti į šį klausimą neigiamai gali būti ne tik mūšio galutinis rezultatas (sunku įsivaizduoti situaciją, kad T-34, susidūrus su lengvaisiais „čekais", viskas galėjo taip baigtis), bet ir tai, kad Vermachto dokumentuose nėra užsimenama apie naujo, nežinomo tipo sovietų tankus. Nei 3-iosios tankų grupės KVŽ, nei 7-osios tankų divizijos ir jos padalinių (įskaitant, kas labai būdinga, prieštankinio bataliono pranešimus!) dokumentuose nė žodžio nėra apie mūšio lauke pasirodžiusius nežinomus priešo tankus. Žinomose prie Kaniūkų tilto pamuštų tankų fotografijose T-34 nematyti.

O dėl anksčiau cituotų Aušroto atsiminimų („apie 30 sovietų T-34 ar panašaus tipo tankų"), tai greičiausiai T-34 jis palaikė iš išorės labai panašaus tipo tankus, būtent BT-7 (5-oji tankų divizija jų turėjo daugiausia). Tai, kas iškart labiausiai krinta į akis pašaliniam stebėtojui, – labai į priekį nustumtas bokštelis, dideli „per visus vikšrus" ratai, nuožulnūs korpuso lakštai, kūgio formos bokštelis, – tuo šie tankai itin panašūs, taigi, norint atskirti BT-7 nuo T-34, reikia gerai įsižiūrėti, be to, ir žinoti, į ką žiūrėti. Nepamirškime ir tai, kad trečiąją karo dieną Aušrotas apie T-34 išorę nusimanė kur kas prasčiau, negu bet kuris dabartinis moksleivis, šį tanką daugelį kartų matęs tai kine, tai atvaizduotą knygose ir t.t. ...

Kaip ten būtų, bet netgi netekus 80 tankų, 5-ajai tankų divizijai turėjo likti dar apie 170 šių kovos mašinų. Tai didesnis skaičius, negu jų buvo bet kurioje Vermachto 3-iosios tankų grupės divizijoje, be to (turėdama keliasdešimt T-34), buvo apskritai gerokai pranašesnė ir tankų kokybe. Tačiau taip sėkmingai pradėtas 5-osios tankų divizijos kovos kelias „didžiojo išvaduojamojo žygio" dienomis, susidūrus su vokiečių tankais prie Alytaus, baigėsi. Tiesa, divizija dar formaliai figūravo kovinės sudėties sąrašuose, bet jau nebuvo organizuotas ir pajėgus kovoti junginys. Šiaurės vakarų fronto kovos veiksmų žurnale apie tai parašyta

1941 m. birželio pabaiga. Vilniaus apylinkėse prie tilto per Vokės upę pamuštas sovietų tankas.

visai atvirai: *„Ne kartą bombarduoti iš oro 5-osios tankų divizijos daliniai stojo į mūšį* [prieš] *motorizuotuosius ir mechanizuotuosius priešo dalinius, pralaimėję pradėjo neorganizuotai trauktis iš Alytaus rajono Kauno ir Vilniaus kryptimi.“* **[368]**

Nuo Alytaus Vilniaus link vokiečių tankų divizijos žygiavo dviem kryptimis: 20-oji tankų divizija traukė lauko keliais per Onuškį, Rūdiškes, iš šiaurės vakarų aplenkdama neišvažiuojamą miško masyvą (Rūdninkų girią), nusidriekusį pie-čiau Vilniaus, o 7-oji tankų divizija – tiesiai į rytus, per Daugus, Valkininkus, per miško masyvą pasiekdama vadinamąjį „Pilsudskio traktą“ (Gardino, Eišiškių, Vilniaus kelią). Birželio 23-iosios vakarop abi divizijos, nužygiavusios apie 70–80 km, pasiekė Vilniaus priemiesčius, o tai aiškiai liudija, kad nebūta organizuoto priešinimosi. Tuo metu, kiek galima spręsti iš 3-iosios tankų grupės KVŽ, ir viename, ir kitame maršrute vyko susirėmimų su 5-osios tankų divizijos likučiais:

„Birželio 23 d., 09.00.

39-ojo tankų korpuso 7-oji tankų divizija iš placdarmo prie Alytaus, kur dar vis vyksta pavieniai susišaudymai, puola Valkininkų, „Pilsudskio trakto“ kryptimi. Užėmus tiltą prie Alytaus ir 20-ąją tankų diviziją aprūpinus degalais, ji taip pat turi žygiuoti Butrimonių kryptimi.

12.40.

7-oji tankų divizija prie Valkininkų vėl susiduria su atskirais priešo tankais ir po trumpo mūšio toliau žygiuoja į rytus, iki „Pilsudskio trakto“, ketindama išilgai šio kelio traukti į Vilnių.

18.30.

7-oji tankų divizija kaunasi su priešu į pietvakarius nuo Vilniaus. Įžengti į miestą šį vakarą jau nepavyks.

Birželio 24 d., 07.50.

7-oji tankų divizija 1941-06-23 vakare sėkmingai kovėsi į šiaurės vakarus nuo Vilniaus ir įžengė į miestą, kuris tuo metu priešo jau buvo paliktas... 20-osios divizijos Rūdiškių, Vilniaus kryptimi judėjimo maršrute visiškai sutrikęs priešas paliko daug lėktuvų ir pabūklų. 6-23 vakare 20-oji tankų divizija, pasistūmėjusi iki Rūdiškių (į šiaurės vakarus nuo Vilniaus), birželio 24 d. žygiuoja per Trakus, pietinį Vilniaus pakraštį, Ašmenos kryptimi...“ **[353]**

20-osios tankų divizijos 21-ojo tankų pulko „Kovos veiksmų istorijoje“ žygis į Vilnių aprašytas taip:

1941 m. birželio 24 d. Vermachto tankai Gedimino gatvėje (dabar prospektas). Vermachto *Pz 38* karo pradžioje sudarė apie ketvirtį visų vokiečių kariuomenės tankų.

„Birželio 23 d., apie 9 valandą, pulkas išvyksta į Vilnių. 1, 2, 3-iojo batalionų kovos rikiuotėje prasideda laukinės lenktynės ir pulkas smarkiai ištįsta. 5-oji kuopa Onuškyje ir jo apylinkėse susiduria su priešo tankais, keletą pamuša, kiti pasitraukia. 2-asis batalionas buvo iš oro apšaudytas iš kulkosvaidžių bei bombarduotas, tačiau nenukentėjo. Prie Rūdiškių 1-asis batalionas susidūrė su priešu, pamušė 2 tankus ir kovė šaulius. 3-iasis batalionas mūšyje Rūdiškių rajone (šis mūšis paminėtas ir Šiaurės vakarų fronto štabo operatyvinėje suvestinėje Nr. 5 kaip 5-osios tankų divizijos veiksmai – M.S.)“ *neteko dviejų Pz IV ir pamušė keletą priešo tankų. Tai buvo pirmieji pulko tankų nuostoliai* (dar vienas patvirtinimas, kad, užimant „šiaurinį tiltą“ ir aerodromą, prie Alytaus mūšio nebūta – M.S.)“.

Ir šį kartą jokių užuominų apie susidūrimus su tankais T-34 nėra. Pirmasis šio tipo tankas minimas gerokai vėliau Minske ir, žinoma, apie tai rašoma pulko istorijoje: *„Birželio 29 d. apie 9.30 pulko štabas ir 2-asis batalionas įžengė į beveik visai sudegusį miestą... Mieste pulkas pamatė pirmąjį pamuštą T-34. Buvome dėl to nustebę, nes neįtarėme, kad esama tokio tipo tankų. Vėliau pulkas su šiais tankais susidurdavo dažniau, negu to būtų norėjęs.“*

Birželio 24 d. pirmieji į Vilnių įžengė 7-osios tankų divizijos padaliniai. Divizijos prieštankinio bataliono štabo pranešime šis įvykis – pirmosios „sąjunginės respublikos“ sostinės užėmimas – aprašytas visai kasdieniškai: *„1-oji kuopa kartu su sustiprinta motociklininkų kuopa netikėtu smūgiu tarp 5 ir 6 valandos užėmė Vilnių. Taip pat užimtas vietos aerodromas su daugiau kaip 30 lėktuvų“.* **[369]** 9.30 į miestą įžengė divizijos tankų pulko 1-asis batalionas. 7-osios tankų dvizijos nuostoliai per dvi dienas (birželio 23-iąją ir 24-ąją) puolant nuo Alytaus iki Vilniaus: 1 žuvęs, 6 sužeisti motociklininkų bataliono žmonės, 5 žuvę, 26 sužeisti žvalgybos bataliono žmonės, 5 žuvę, 15 sužeistų, 4 dingę be žinios tankų pulko žmonės. Kitų divizijos dalinių bei padalinių pranešimuose informacijos apie nuostolius nesama. **[370]**

Kur kas didesnių nuostolių priešas patyrė tik 5-ojo haubicų pulko KVŽ puslapiuose:

„18.00. Kaudamasis pulkas pasiekė miško laukymę prie Panerių stoties (t. y. nuo birželio 22-osios vakaro įveikė daugiau kaip 75 km – M.S.), *kur išsidėstė kovos rikiuote ir ėmė šaudyti tiesiuoju taikymu į prasiveržusius priešo tankus ir motorizuotuosius pėstininkus, kurių pajėgos buvo apie vieną tankų pulką su artilerija ir pėstininkais. Užsiėmęs persekiojimu priešas nespėjo iki galo išsiskleisti kovos rikiuote. Pulkas paleido uraganinę ugnį, dėl ko sunaikino apie du batalionus priešo tankų, 4 prieštankinių pabūklų baterijas, 4 minosvaidžių baterijas, 6 didelio kalibro kulkosvaidžius. Mūsų nuostoliai: sunaikinti 12 pabūklų su traktoriais.“* **[371]**

5-osios tankų divizijos kovos veiksmų trumpa apžvalga, pateikta 1941 m. liepos 2 d. Šiaurės vakarų fronto šarvuočių bei tankų valdybos, atrodo taip:

„Nuo birželio 22 d. 4.15 iki 9 valandos dalinius ne kartą bombardavo priešo aviacija (universalus pasiteisinimas, iš pradžių – sovietų vadams, paskui ir sovietų „istorikams“ – M.S.) *ir iki dienos pabaigos 5-ąją tankų diviziją apsupo priešas* („apsupti“ galėjo tik 20-oji tankų divizija, kurios karinis personalas tuo metu statinėse maudėsi ir mūšyje neprarado nė vieno tanko – M.S.). *1941-6-23 5-oji tankų divizija su tankų likučiais (38) ir haubicų artilerijos pulku pasitraukė iš apsupimo ir susitelkė miškų rajone per 10–15 km į pietryčius nuo Vilniaus. 1941-6-24 Vilniaus rajone buvo priešo apsupta ir išsisklaidė. Likę kovotojai bei vadai tik 1941-6-26 pradėjo rastis Polocko rajone* (už 200 km į šiaurės rytus nuo Vilniaus – M.S.) *ir 1941-6-30 Pskovo rajone. Kovos mašinos visiškai sunaikintos ar paliktos priešo teritorijoje...“* **[372]**

Vokiečių šarvuotoji technika Vilniaus Gedimino gatvėje.

1941 m. birželio 24 d. Vermachtas įžengia į Vilnių ties Aušros vartais. Nuotraukos dešinėje šarvuotis *Pz. Funk. Spah. 204 (F)* – trofėjinis prancūzų *Panhard 178*.

Tiesą sakant, šis pranešimas liudija tik, kad Šiaurės vakarų fronto štabas neturėjo informacijos apie divizijos likučių buvimo vietą (o tai, kad jos nebuvo, liudija apie galutinį divizijos suirimą). Sprendžiant iš patikimų duomenų trupinių, divizijos likučiai ritosi ne į šiaurės rytus (Polocko ir Pskovo kryptimi), o į pietryčius, Maladečinos, Vakarų fronto juostos link. Jei tikėtume 5-ojo haubicų pulko kovos veiksmų žurnalu, birželio 25-osios vidurdienį išlikę pabūklai ir žmonės atsidūrė Smurgainyse (už 75 km į pietryčius nuo Vilniaus), paskui birželio 26 d. 18.00 pasitraukė į Maladečiną (40 km plentu nuo Smurgainių). Birželio 26 d. pulko likučiai (trys ugnies būriai su 5 haubicomis) pasiekė Berezinos upę prie Borisovo miesto – stulbinamas žygio su tokiais pabūklais, kuriuos traukė lėti vikšriniai vilkikai, tempas, nes nuo Maladečinos iki Borisovo trumpiausiu keliu per Vileiką, Pleščeniną susidaro daugiau kaip 140 km.

Armijos generolas S. Ivanovas (karo pradžioje – papulkininkis, Vakarų fronto 13-osios armijos štabo viršininko pavaduotojas) atsiminimuose rašo apie tai, kad armijos štabo pozicijose prie Maladečinos miesto 5-osios tankų divizijos vadas pulkininkas F. Fiodorovas su grupe tankų ir šarvuotųjų automobilių pasirodė jau birželio 24-osios ankstų rytą. **[373]** Nuo Alytaus iki Maladečinos 170 km tiesia linija. Jei Fiodorovas galėjo atlikti tokį spartųjį žygį per vieną parą, tai reiškia, kad prie Vilniaus jo nebūta, savo diviziją paliko jau kažkur prie Alytaus. Pamanytum, kad atsiminimų autorius netiksliai prisimena ar iš tikrųjų vadas traukėsi drauge su savo divizijos likučiais, o aprašytas susitikimas 13-osios armijos štabe prie Maladečinos įvyko birželio 25-ajai auštant, o ne birželio 24-ąją. Deja, birželio 24 d. 13-osios armijos štabo koviniame įsakyme Nr. 1 paminėta 5-oji divizija (jai keliama kovinė užduotis). **[374]** Tad pagrįstai galima spėti, kad generolas Ivanovas neapsiriko ir iki birželio 24-osios ryto 5-osios tankų divizijos vadas tikrai nubėgo iki Maladečinos.*

* Bėgo jis, aišku, ne vienas. Birželio 24 d. 10.00 Vakarų fronto štabo operatyvinėje suvestinėje skaitome: *„Visas kelias nuo Vilniaus iki Maladečinos užkimštas besitraukiančių pėstininkų, artilerijos ir tankų padalinių."*

„Tai nepataisoma nelaimė, – graudinosi tankistas, – ir man teks atsakyti savo galva.“ Štai kaip S. Ivanovas aprašo pokalbį su Fiodorovu, bet taip prognozuodamas divizijos vadas radikaliai apsiriko. Bendrame dviejų frontų (Šiaurės vakarų ir Vakarų) katastrofos chaose „menkas epizodas“, kai sutriuškinta viena iš daugelio tankų divizijų, liko nepastebėtas. Oficialiai išformavus 5-ąją tankų diviziją (tai įvyko liepos 18 d.), Fiodorovas kurį laiką vadovavo kitiems junginiams, o paskui pateko į tolimą užnugarį (Uralo karinę apygardą), tapo Solikamsko karo mokyklos viršininku.

Praėjus keleriems metams po 5-osios tankų divizijos sutriuškinimo, jos vado stebėtini žygdarbiai tapo žinomi. 1944 m. liepos 5 d. Uralo karinės apygardos vado pavaduotojo pasirašytame teikime apdovanoti Tėvynės karo 1-ojo laipsnio ordinu, pranešama, kad drg. Fiodoras Fiodorovičius Fiodorovas *„1941 m. birželio 26 d. mūšyje Vilniaus šiaurės vakarų pakraštyje pats iš savo vadovaujamo tanko sunaikino 6 priešo tankus. 1941-7-5, būdamas sužeistas mūšyje prie Sen. Krupkų (Baltarusijos SSR), nepasišalino iš mūšio lauko ir sužeistas toliau vadovavo divizijai. Per* Tėvynės karo pradžios *2 mėnesius spaudžiant pranašesnėms priešo pajėgoms, esant dideliems žmonių ir technikos nuostoliams, vadovaudamas tankų divizijai, stabdė priešo puolimą, taip teikė galimybę Vakarų fronto vadovybei pasitelkti* [rezervus] *ir sustabdyti priešą Smolensko ir Jelnios rajone.“* Štai, pasirodo, kas leido sustabdyti vokiečius prie Smolensko! Ne penkios antrojo strateginio ešelono armijos, o pirmosiomis karo dienomis ištirpusi Fiodorovo divizija…

Teisybės dėlei iškart pastebėsime, kad Fiodorovas valdinių neužmiršdavo. Štai 1942 m. spalio 6 d. jis pasirašė teikimą apdovanoti Sovietų Sąjungos didvyrio aukso žvaigžde buvusios savo divizijos valdymo būrio tanko vadą. Pasirodo, *„1941 m. birželio 25 d. būdamas 5-osios tankų divizijos vadovybės tanko vadas, mūšyje prie Rūdiškių (20 km į pietvakarius nuo Vilniaus), drg. N. iš divizijos vado tanko sunaikino 12 priešo tankų. Toliau kaudamasis drg. N. tą pačią dieną sunaikino dar 3 priešo tankus ir 10 prieštankinių pabūklų. Narsus šaulys tankistas drg. N. visiškai sutrikdė puolantį priešo 19-osios tankų divizijos priešakinį būrį ir divizijos vadovybei sudarė visišką galimybę suorganizuoti Vilniaus miesto gynybą ir mūšyje valdyti diviziją. Dėl sumanių ir didvyriškų įgulos veiksmų priešas buvo didelių pajėgų sustabdytas 2 paroms. Dėl „Sovinformbiuro“ išleisto plakato visa SSRS žino apie drg. N. didvyrišką poelgį ir jo narsą pirmosiomis Tėvynės karo dienomis.“*

Plakatas paminėtas, matyt, todėl, kad kitų dokumentinių įrodymų neatsirado. Tikiuosi, atidus skaitytojas jau prisiminė ir mūšio datą, ir priešo divizijos numerį, ir prie Vilniaus 2 paroms sustabdytus vokiečių tankus. Pats dar pridursiu, kad 1941 m. birželio 30 d. (t. y. jau po įnirtingų kautynių Minsko prieigose) vokiečių 20-osios tankų divizijos negrįžtamieji nuostoliai buvo: 5 Pz IV, 7 Pz 38(t), 3 Pz I. **[366]**

Jei tokie dalykai buvo rašomi oficialiuose dokumentuose, tad ar reikia nustebti dėl to, kad Rusijoje XXI amžiaus pradžioje p. D. Jegorovas pateikia tokį „istorinį tyrimą“:

„Alytaus užėmimas fašistams anaiptol nebuvo „mažakraujis“, nesvarbu, kaip savo atsiminimuose Hotas bemažintų. Vokiečiai laimėjo kautynes, bet savo tikruosius nuostolius kažkodėl

Priešakinių Vermachto dalinių kariai Kauno gatvėse.

nutylėjo. Birželio 23 d. „Centro" armijų grupės štabas jokių duomenų apie 3-iosios tankų divizijos nuostolius negavo. Kodėl Hotas atsiminimuose ir jo štabas – pranešimuose – nutylėjo birželio 23 d. nuostolius, štai koks klausimas. Vienintelis dalykas, kaip galima spėti, kad tai buvo „Pyro" pergalė. Pusė šimto sovietų divizijos turėtų T-34 niekaip negalėjo „nesugadinti šventės" prie lengvų pergalių pripratusiems Vermachto tankistams, bet Hotas jų prie Alytaus tarsi nepamatė. Rotmistrovo žinios (teisingiau sakant, SSRS paskelbti atsiminimai – M.S.) *apie pamuštus ir sudegintus tik birželio 22 d. 170 priešo tankų ir šarvuotųjų transporterių istorikai draugiškai palaikė dešimkartiniu padidinimu. O kodėl būtinai dešimtkartiniu, o ne dukartiniu ar triskartiniu? Koks gi iš tiesų čia reikalas? Ar mums per mažai teko pažeminimų per tą baisų birželį? Kam aš visa tai kalbu? Kad sukelčiau skaitytojui mintį: mus apmulkino, mus apmovė „nuo galvos iki kojų". JŲ nuostoliai mūšyje prie Alytaus NEGALĖJO būti tik 11 mašinų..."*

Už Nemuno

Vermachto 39-ojo tankų korpuso žygiui Vilniaus link trukdė prasti keliai ir 5-oji tankų divizija. Kad ir kaip ribotas buvo tas priešinimasis, jis vis tiek šiek tiek lėtino žygio tempą (vis dėlto birželio 23-iosios vakarą vokiečiams Vilniaus nepavyko paimti, o telkti prie miesto 7-osios ir 20-osios tankų divizijų atsilikusius padalinius teko visą birželio 24-ąją). 57-ojo tankų korpuso 12-osios tankų divizijos reikmėms atiteko Merkinės, Varėnos, Eišiškių plentas ir iš esmės nebuvo ginkluoto priešo.

Tiesa, teoriškai Varėnoje dislokuota 184-oji šaulių divizija ir VVR (vyriausiosios vadovybės rezervo) 429-asis haubicų pulkas, bet iš tiesų divizija, suformuota iš buvusios Lietuvos kariuomenės kariškių, iš dalies išbėgiojo, kai kurie kariai su ginklais rankose perėjo vokiečių pusėn, tad visus likusius Šiaurės vakarų fronto vadovybė skubiai atitraukė į rytus.

O artilerijos pulkas (tai mažiausiai 36 haubicos (152 mm kalibro) išnyko „anglišku stiliumi", neatsisveikinęs – nei sovietų, nei vokiečių dokumentuose nėra nė žodžio apie jo dalyvavimą kovos veiksmuose. Tad birželio 23-iąją, dienos pabaigoje, vokiečių tankai pasiekė Vilniaus, Lydos kelią Varanavo (Voronovo) rajone, o dar po dienos 12-osios tankų divizijos priešakinė grupė jau buvo Alšėnuose (per 45 km ryčiau Varanavo).

Netikėta ir greita sėkmė vėl atgaivino senus ginčus apie 3-iosios tankų grupės puolimo gylį bei kryptį: *„Aptardama „Barbarosos" planą „Centro" armijų grupės ir 3-iosios tankų grupės vadovybė skirtingai žvelgė į tolesnę operacijos eigą forsavus Nemuną. 3-ioji tankų grupė ketino iškart veržtis prie Dauguvos, neįsipainioti į antraeilių užduočių vykdymą... Birželio 24 d. pasiekusi Vilnių 3-iosios tankų grupės vadovybė, toliau laikydamasi nuomonės, kad priešo daliniai atsitraukė į rytus ir juos būtina persekioti iki pačios Dauguvos, pamėgino per „Centro" armijų grupės ryšių karininką pranešti savo požiūrį armijų grupės vadovybei. Armijų grupės vadovybė nepakeitė savo nurodymo dėl pasistūmėjimo su užduotimi 3-iajai tankų grupei užimti kalvas Minsko rajone."* **[353]**

Įsakymus tenka vykdyti ir 3-iosios tankų grupės motorizuotieji junginiai pradėjo sukti į pietryčius pulti Minsko išilgai Alšėnų, Voložino ir Smurgainių kelių. Iki birželio 25-osios ryto 3-iosios tankų grupės pirmasis ešelonas iš esmės jau paliko Lietuvos teritoriją ir puolė toliau atsidurdamas giliame Vakarų fronto kariuomenės užnugaryje. O vokiečių puolimo nusiaubtos Šiaurės vakarų fronto pietinio sparno divizijos vis dar ritosi į rytus pasklisdamos mažomis ir sparčiai nykstančiomis skeveldromis.

1941 m. vasara. Vermachto kariai centrinėje Kauno dalyje. Netoliese matomas soboras.

Birželio 24 d. Šiaurės vakarų fronto štabas atsitraukė į Daugpilį (155 km į šiaurės rytus nuo Vilniaus), prieš tai išsiuntė 11-ajai armijai įsakymą atitraukti kariuomenės likučius prie Kėdainių, Švenčionių linijos (per 35–70 km į šiaurę nuo Kauno, Vilniaus linijos). Fronto aviacijai įsakyta *„sugriauti visus karinius objektus*

Lietuvos gyventojos skaito okupacinės vokiečių valdžios atsišaukimą.

Kionigsberge, Dancige ir Mėmelyje bei tiltus per Nemuną." **[375]** Įvykdyti šiuos įsakymus (ir net transliuoti juos žemesniesiems štabams) jau nebuvo kam. Birželio 26 d. 20.35 Šiaurės vakarų fronto vadovybė pranešė į Maskvą: „*5-oji, 33-ioji, 188-oji, 128-oji šaulių divizijos nežinia kur yra ir nežinia kokios būklės. Daug atsilikusiųjų ir pabėgusiųjų, sulaikomų Daugpilio ruože. Daug išmestų ginklų. 11-oji armija nėra organizuotas kovai pasirengęs junginys.*" **[376]**

O prieš 16 valandų (16.25) generalinis štabas gavo visų trijų Šiaurės vakarų fronto karo tarybos narių pasirašytą tokio turinio šifrogramą: „*SSRS gynybos liaudies komisarui. Sprendžiant iš virtinės aiškių faktų, 11-osios armijos štabas pateko į nelaisvę arba nelaisvėje yra* (taip tekste – M.S.) *šifruoti dokumentai. Dvi dienas iš 11-osios armijos štabo gaunama sufabrikuotų šifruotų telegramų. Ne kartą mano siųsta žvalgyba (23, 24, 25) negalėjo susisiekti su 11-osios armijos štabu...*" **[377]** Po keleto dienų 11-osios armijos štabas buvo aptiktas. Jis nebuvo nelaisvėje, tiesiog jo pranešimai taip smarkiai skyrėsi nuo tų, kurių tikėjosi fronto štabas (nekalbant jau apie prieškarinius gynybos operacijų Pabaltijyje planus), kad buvo palaikyti vokiečių sukurptais falsifikatais...

3.3. SKYRIUS

Brestas

Kai tik užsimenama apie pradinį karo laiko tarpą, sovietiniam ar dabartinės Rusijos skaitytojui atmintyje pirmiausia iškyla žodžiai „Brestas“, „Bresto tvirtovė“. Tad ir mes nepažeisime tos tvirtos tradicijos, Vakarų fronto kariuomenės kovos veiksmus nagrinėti pradėsime nuo Bresto ruožo, t. y. nuo 4-osios armijos sutriuškinimo istorijos. Ši istorija gali būti akivaizdi „didžiojo žaidimo“, kurį žaidė Stalinas 1941 m. birželį, mįslių ir žaidimo padarinių iliustracija.

„Svarbiausias planų trūkumas buvo jų nerealumas...“

Visuose žinomuose 1941 m. žiemą–vasarą sudarytuose strateginio išskleidimo plano variantuose Vakarų fronto kairysis (pietinis) sparnas turėjo tapti vieno iš dviejų Raudonosios armijos smūgių svarbiausių krypčių. Konkrečiai, gegužės 15 d. žemėlapyje, pasirašytame paties Vasilevskio, aiškiai matyti dvi raudonos „strėlės“, kurios nuo „Balstogės kyšulio“ pietinio pakraščio nutįsusios Varšuvos ir Demblino kryptimi (34 pav., p. 517). Kiekvienoje iš šių dviejų operatyvinių krypčių buvo numatoma išskleisti po vieną armiją (13-ąją ir 4-ąją), be to, 4-oji armija (štabas Kobrine) turėjo būti pati pajėgiausia (jai ketinta skirti du mechanizuotuosius korpusus).

4-osios armijos vadovybės ir štabų karinis rengimas visai atitiko šiuos planus. Generolas pulkininkas Sandalovas (karo išvakarėse – pulkininkas, 4-osios armijos štabo viršininkas) su grifu „slaptai“ 1961 m. išspausdintame karo istorijos tyrime, nė kiek nesikuklindamas ir nesidrovėdamas, rašė:

„Visi prieškariniai mokymai savo užmačiomis ir vykdymu orientavo kariuomenę daugiausia į įtvirtintųjų pozicijų pralaužimą. Manevringi puolamieji veiksmai, pasitiktiniai mūšiai, o gynybos organizavimo ir vykdymo sudėtingomis sąlygomis veiksmų beveik nebuvo mokoma...

1938 m. Lenkų 4-ojo tankų diviziono kariai prie Bresto pilies. Vokietijos ir Lenkijos karo metu Brestą užgrobė vokiečiai, o po to, pagal sutartį su SSRS, perdavė miestą sovietams.

1941 m. kovą–balandį 4-osios armijos štabas dalyvavo Minske surengtame apygardos operatyviniame žaidime naudojantis žemėlapiais. Buvo pratinamasi įvykdyti fronto puolamąją operaciją iš Vakarų Baltarusijos teritorijos Balstogės, Varšuvos kryptimi...

Gegužės pabaigoje buvo surengta lauko išvyka, kuri baigėsi žaidimu žemėlapiuose. Buvo žaidžiama puolamoji operacija iš Pružanų, Antopolio, Berezos Kartuzkos rajono Bresto, Biala Podliaskos kryptimi... Karo išvakarėse 1941 m. birželio 21 d. baigėsi armijos štabo vykdomas 28-ojo šaulių korpuso dviejų laipsnių vadų bei štabų mokymas tema „Šaulių korpuso puolimas įveikiant upės sudarytą kliūtį"...

Birželio paskutinei savaitei korpuso štabas pateikė žaidimą su 4-osios armijos štabu – rengiama puolamoji operacija. Be to, vykdomos priemonės, ypač mechanizuotųjų korpusų ir VVR artilerijos pulkų formavimas, buvo tik puolimo interesais, neatsižvelgiant į tai, kad teks ir gintis..." **[378]**

Beje, trumpai apie VVR artilerijos pulkus. 4-osios armijos vadovybei nuo karo pradžios turėjo būti operatyviniu atžvilgiu pavaldus VVR 120-asis didelės galios haubicų pulkas, „senas" kadrinis pulkas, suformuotas 1929 m., suspėjęs jau dalyvauti dviejuose „išvaduojamuosiuose žygiuose" (Lenkijoje ir Bukovinoje). Karininkų nuotaika visai atitiko vyriausiosios vadovybės planus – likus keletui dienų iki 1941 m. birželio 22 d., pulko vado pavaduotojas politiniam darbui, bataliono komisaras Rusakovas vadų žmonoms „einamąjį momentą" apibūdino šiais žodžiais: *„Ko jūs nerimstate? Nejau blogai čia gyventi?* Prasidės makalynė – gyvensite Varšuvoje ar Berlyne."* **[379]**

* Gyveno gerai. L. Lopuchovskis, 120-ojo haubicų artilerijos pulko vado sūnus, prisimena: *„Mes gyvenome gerame mūriniame lenkų „osadniko" name. Jis buvo suimtas NKVD darbuotojų, o jo šeima deportuota. Mano motina po visų gyvenimo privačiuose namuose ir bendrabučiuose kankynių buvo sužavėta namu, prie kurio plytėjo didelis, gerai prižiūrėtas sodas."*

Bet tame fone tikroji 4-osios armijos būsena apie 1941 m. birželio vidurį buvo slogi.

„Smogiamajai armijai" iš viso priklausė keturios šaulių divizijos ir vienas (14-asis) mechanizuotasis korpusas, aprūpintas lengvaisiais ir techniškai pasenusiais tankais T-26, bet ir šių turėta pusė etatinio skaičiaus. 4-ajai armijai skirta 100-oji šaulių divizija buvo išdėstyta Minsko rajone ir pagal planą turėjo atvykti į 4-osios armijos juostą, baigiantis trečiajai mobilizacijos dienai. 47-ojo šaulių korpuso, kurio divizijos dislokuotos Baranovičių rajone, Slucke, įjungti į 4-ąją armiją neplanuota net popieriuje. Dešiniosios kaimynės (13-osios armijos) iš esmės nebuvo, būsimosios armijos štabas įkurdintas Mogiliove (už 500 km į rytus nuo sienos), o kai pagaliau 13-osios armijos štabas išsijudino (birželio 16 d.), tai į Belską patraukė kažkokiu labai keistu keliu, sustodamas Naugarduke, o paskui traukdamas visai priešinga nuo Belsko kryptimi, į Maladečiną...

Bet galbūt Raudonosios armijos vyriausiosios vadovybės strateginiai planai radikaliai pasikeitė ir tam tikru metu tarp gegužės 15 d. ir birželio 22 d. atsirado naujas, kol kas archyvuose dar neaptiktas planas, pagal kurį 4-ajai armijai reikėjo vykdyti atkaklią gynybą? Deja, gynybai 4-oji armija buvo pasirengusi dar prasčiau negu puolimui. 4-oji armija neturėjo nė vienos artilerijos brigados (ir ji buvo vienintelė tokia armija išilgai visos Sovietų Sąjungos–Vokietijos sienos) iš keturių šaulių divizijų dvi (šeštoji ir 42-oji) dislokuotos prie pačios pasienio stulpų linijos, Breste, be to, bent jau pusė šių divizijų pajėgų ir priemonių suspaustos Bresto tvirtovės plotelyje. Priešui smogus pirmąjį netikėtą smūgį, šios divizijos buvo pasmerktos sutriuškinimui.

Iš 14-ojo mechanizuotojo korpuso trijų divizijų viena (22-oji tankų divizija) taip pat įkurdinta prie pačios sienos, iš Bugo vakarinio kranto puikiai matomame kariniame miestelyje, piečiau Bresto. Beprotiškas pasitikėjimas savimi pasiekė tokią ribą, kad pagal priedangos planą 22-oji tankų divizija turėjo išvykti į sutelkimo rajoną prie Žabinkos ir šiauriau, t. y. judėdama į šiaurės rytus nuo sienos, persikelti per Muchaveco upę, peržengti Bresto, Kobrino kelią („Varšuvos plentą") ir dvi geležinkelio linijas, taip keletui valandų visiškai sustabdydama bet kokį eismą Bresto rajone.

Didelę štabininko patirtį turintis generolas pulkininkas Sandalovas savo knygoje, aišku, susilaikė nuo žodžio „beprotybė", pakeitė jį dviem puikiomis frazėmis: „*Svarbiausias apygardos ir armijos planų trūkumas buvo jų nerealumas... Toks kariuomenės sutelkimo palei sieną planavimas iš anksto buvo pasmerktas nesėkmei.*" **[378]** Aiškiai ir tiesiai, kariškai paaiškinti skaitytojams, kad **priešo įsiveržimas, kuriant planą, nebuvo numatytas**, nusipelnęs generolas taip ir nedrįso.

Priešas rengėsi kur kas rimčiau. Pagrindinio smūgio (pagrindinio viso Rytų fronto mastu) juostoje buvo sutelkta pati pajėgiausia 2-oji tankų divizija: penkios tankų divizijos, tūkstantis tankų, iš jų 138 Pz IV ir 381 paskutinių modifikacijų Pz III su pastiprintais priekiniais šarvais ir 50 mm patranka. Pusė tūkstančio vidutinių tankų viename operatyviniame ruože – tiek vokiečiai daugiau niekur nėra telkę. Iš penkių tankų divizijų trys (3-ioji, 4-oji ir 10-oji) jau turėjo realią kovos veiksmų patirtį. Trumpai sakant, Bresto ruožas tapo

1939 m. rugsėjo 22 d. Brestas. Bendras sovietų ir nacių paradas miesto perdavimo proga.

tuo vieninteliu tašku Rytų fronto žemėlapyje, kur Vermachtas iš tikrųjų turėjo pranašumą ir tankų skaičiumi, ir jų kokybe. O pėstininkų prie „Balstogės kyšulio" pietinio pakraščio vokiečiai sutelkė tiek, kad pirmosiomis karo dienomis ta divizijų sankaupa tiesiog neišsiteko keliuose ir „kelių ruožuose".

Esant tokiam pajėgų santykiui, 4-oji armija sutriuškinimo tiesiog negalėjo išvengti. Vienintelis dalykas, kurį buvo galima pakeisti, tai sutriuškinimo tempas, atitinkamai ir priešo motorizuotųjų junginių pasistūmėjimo į Baltarusijos teritorijos gilumą tempas. Spręsdama šį uždavinį 4-oji armija turėjo tris „sąjungininkus". Pirmasis – tai vandeninga Bugo upė, natūrali operatyvinės svarbos kliūtis, per kurią perkelti šimtus tūkstančių žmonių ir tūkstantį tankų, be to, esant aktyviam priešiškam poveikiui, visai nebūtų paprasta. Kita vertus, buvo 128 (ir tai mažiausias iš visų dabar žinomų skaičių) baigtų statyti Bresto įtvirtintojo rajono IUT, iš kurių 49 jau turėjo specialią ginkluotę ir įrangą. Sutelkti dešimtyje gynybos mazgų jie sudarė galimybę pasienio zonoje aprėpti ugnimi pagrindinių krypčių kelius. Be to, trukdė miškinga bei pelkėta, ratinėms mašinoms sunkiai išvažiuojama ar visai neišvažiuojama vietovė. Iš tikrųjų Bresto, Baranovičių juostoje buvo du plentai, bet kai kuriose vietose dešimtis kilometrų į abi puses nuo jų plytėjo neįžengiamas liūnas (27 pav., p. 389).

„Šiandien priešas nuo jūsų per penkiolika kilometrų. Tai, drauge Molyšai-Uly, labai arti, kai nesipriešinama, ir labai toli, kai kiekvienas miškelis, kiekvienas kauburėlis priešinasi." Šiuos

žodžius A. Beko apysakoje „Volokolamsko miškas“ ištarė legendinis generolas Panfilovas.* Nuo Bresto iki Ščiaros upės ne 15, o 150 kilometrų trumpiausia tiesiąja linija. Panfilovo apibūdintomis sąlygomis („kai kiekvienas miškelis, kiekvienas kauburėlis priešinasi“) tame ruože vokiečius buvo galima sustabdyti keletui savaičių. Beje, taip ilgai nė nereikėjo, nes išskleisti Vakarų fronto antriesiems ešelonams prie natūralios gynybos ribos užteko 3–4 dienų. Tikrovėje viskas klostėsi visai kitaip.

Pirmoji diena

Kitaip negu Pabaltijo YKA (Šiaurės vakarų fronte), kur iš tiesų kariuomenė buvo išjudinta paskelbiant kovinį aliarmą birželio 16–18 d., situacijos Vakarų YKA taip paprastai aprašyti nepavyktų. Prieinamų tyrėjui pirminių dokumentų beveik nėra ar visai nėra. Vakarų fronto kovos veiksmų žurnalas sudarytas atgaline data ir situacijoje, kai daugeliui veikėjų kilo didelis noras „pakoreguoti“ fronto sutriuškinimo istoriją. Jei tikėtume tuo, ką 1961 m. rašė Sandalovas, 4-ojoje armijoje įsigalėjo trumparegiškas (ar demonstratyvus?) ypatingo masto nerūpestingumas:

„Birželio 21 d. nei 4-osios armijos vadovybė, nei junginių bei dalinių vadai, nei Bresto srities sovietinės ir partinės organizacijos nesitikėjo vokiečių fašistų kariuomenės įsiveržimo ir nemanė, kad jis įvyks po keleto valandų. Todėl jokių priemonių kariuomenę parengti kovai birželio 21-osios vakarą Bresto ruože nevykdyta. Dviem paromis vėliau, birželio 19 d. įvyko išplėstinis partijos srities komiteto plenumas, kuriame dalyvavo daug kariuomenės politinių darbuotojų... Į plenumo dalyvių klausimus, ar galima šeimas iš Bresto išgabenti į rytus, srities komiteto sekretorius atsakė, jog tai daryti nereikia, kad nekiltų nepageidautinų nuotaikų...“

Artėjant vidurnakčiui, vadovybė susirinko į Kobrine įkurdinto armijos štabo patalpą. Miegoti iš tiesų tą lemtingąją naktį neteko niekam. Pasak Sandalovo versijos, *„maždaug birželio 22-osios 2 valandą nakties nutrūko armijos štabo laidinis ryšys su apygarda ir kariuomene. Ryšį pavyko atkurti tik 3 valandą 30 minučių. Kad Zapruduose ir Žabinkoje nutraukti laidai, pastebėjo mūsų ryšininkai. Atkūrus ryšį, armijos vadas gavo telegrafu (BODO) paliepimą atviru tekstu Vakarų YKA parengti kariuomenę kovai. Kartu nurodyta pirmiausia be triukšmo iš Bresto tvirtovės „paketais“ išgabenti 42-ąją šaulių diviziją ir parengti kovai 14-ąjį mechanizuotąjį korpusą.“* **[378]**

Sandalovas rašė knygą praėjus 20 metų po aptariamų įvykių, o suimtas Vakarų fronto vadas armijos generolas Pavlovas davė parodymus po keleto savaičių nuo karo pradžios. Pirmojo jo tardymo (liepos 7 d.) protokole aprašyti įvykiai atrodo kiek kitaip:

---

* A. Beko knyga, nors pagal visus formalius požymius yra literatūrinė, o ne mokslinis istorijos kūrinys, niekaip negali būti priskirta „lengvosios beletristikos“ rūšiai. Visi pagrindiniai įvykiai joje realūs, užrašyti, kaip autorius jau pirmosiose eilutėse praneša skaitytojui, pagal knygos pagrindinio herojaus žodžius. Pats Bauržanas Molyšas-Uly – visiškai tikra asmenybė. Jis iš tikrųjų Panfilovo divizijoje vadovavo batalionui, paskui – pulkui, o, karui baigiantis, buvo divizijos vadas, daugelį metų karo akademijoje dėstė taktiką. Izraelio gynybos kariuomenėje A. Beko knyga buvo įtraukta į vadams būtinos perskaityti literatūros sąrašą – ir tai ne mitas.

Sovietų tankai *T-26* juda Bresto gatve. Kairėje – juos stebintis vokiečių motociklininkų padalinys.

„Pagal liaudies komisaro nurodymą aš nedelsdamas prie DD (didelio dažnio) aparato pakviečiau visus armijų vadus, įsakiau jiems atvykti į armijos štabą drauge su štabų ir operatyvinių skyrių viršininkais... Aš taip pat liepiau vadams ***parengti kariuomenę kovai*** (čia ir toliau paryškinta mano – M.S.*) ir užimti visus kovinio tipo statinius, net nebaigtus gelžbetoninius. 4-osios armijos vadas Korobkovas pranešė, kad jo kariuomenė pasirengusi mūšiui. Bresto* įgulos *kovinę parengtį jis pažadėjo patikrinti. Korobkovui nurodžiau, kad įgula turi būti toje vietoje, kur jai priklauso pagal planą, ir liepiau mano nurodymą vykdyti nedelsiant. Šis pokalbis su armijų vadais įvyko* ***maždaug antrą valandą nakties****.*

*3 valandą 30 min. gynybos liaudies komisaras vėl paskambino man telefonu ir paklausė: kas nauja? Aš jam atsakiau, kad dabar nieko nauja nėra, mano ryšys su armijomis sutvarkytas ir vadams duoti atitinkami nurodymai. Per kitas 15 minučių aš gavau iš vadų šią informaciją: iš 4-osios armijos – „visur ir viskas ramu, kariuomenė vykdo jūsų skirtą užduotį.“ Man paklausus, ar 22-oji tankų divizija išvyksta iš Bresto, gavau atsakymą: „****Taip, išvyksta, kaip ir kiti daliniai****“* (paryškinta mano – M.S.).“ **[319]**

Pavlovas ir Korobkovas buvo sušaudyti. Kuris iš jų kaltesnis, jau nesužinosime niekada, bet iš Bresto tvirtovės (lygiai, kaip ir iš pietinio karinio miestelio) niekas kariuomenės neišvedė. Ten juos, miegančius perpildytose kareivinėse, ir užgriuvo vokiečių artilerijos ugnies škvalas.

Vermachto vadovybė sutelkė prieš Bresto tvirtovę pajėgią, užduoties sudėtingumą atitinkančią, artilerijos grupuotę (*„tvirtovės branduolys buvo saloje, kurią iš pietvakarių skalavo Vakarų Bugas, o iš pietų ir šiaurės – Muchaveco upės atšakos, esanti jos citadelė. Citadelės žiedinė siena buvo iš plytų sumūrytos dviaukštės kareivinės su 500 kazematų įkurdinti kariuomenei. Po kazematais buvo sandėlių patalpos, o žemiau – septyni požeminiai koridoriai... Bastionų žiedas su tvirtovės statiniais, kareivinėmis ir sandėliais buvo citadelės išorinės*

Vakarų fronto vadas generolas pulkininkas Dmitrijus Pavlovas. Netrukus po vokiečių įsiveržimo D. Pavlovas buvo suimtas, apkaltintas bailumu, sabotažu, „pralaimėtojišku nusiteikimu" ir šušaudytas.

priedangos. Iš šio žiedo išorinės pusės daugiau kaip 6 kilometrus driekėsi dešimties metrų aukščio masyvus žemės pylimas, kuris buvo visos tvirtovės išorinė siena. Žemės pylimą juosė Vakarų Bugo bei Muchaveco upių atšakos, kanalai ir vandens pripildyti platūs grioviai"). Be tvirtovę šturmavusios 45-osios pėstininkų divizijos savo artilerijos pulko, buvo pasitelkti trys divizionai 210 mm kalibro haubicų ir 9 baterijos reaktyvinių minosvaidžių „Nebelwerfer", įskaitant ir sunkiuosius su 280 mm ir 320 mm kalibro raketiniais sviediniais).* Požeminiams kazematams griauti nuspręsta panaudoti dvi 600 mm mortyras – po 126 tonas sveriančias savaeiges pabaisas, galinčias 4–6 km atstumu svaidyti nuo 1,2 iki 2,2 tonos sveriančius sviedinius.

Žinoma, sąvokos „daug" ir „mažai" labai priklauso nuo to, iš kurios fronto pusės žvelgtum į skaičius. Vokiečiai laikė (apie tai galima paskaityti 45-osios pėstininkų divizijos vado pranešimo eilutėse), kad artilerijos jie turėjo mažai: *„Artilerijos puolimo planas buvo parengtas ne tiek tikintis jo veiksmingumo, kiek netikėtumo... Nepaisant daugelio divizijos prašymų, aprūpinimas buvo nepakankamas ir apšaudymas iš artilerijos negalėjo būti ilgas...Tai, kad sunkieji reaktyviniai minosvaidžiai nepajėgūs sugriauti rūsių ir kitų tvirtovės priedangų, divizijų vadams buvo žinoma ir jie ne kartą tai pabrėždavo...*" **[380]** Ne itin sėkmingai vokiečiai naudojo ir 600 mm mortyras. Pirmąją dieną jie iš viso paleido 7 šūvius, o tada abu įrenginiai sugedo. Birželio 23 d. pavyko iššauti dar 7 sviedinius, birželio 24 d. – 17, du sviediniai nesprogo.**

Visi šie – ir realūs, ir išgalvoti siekiant pasiteisinti dėl didelių nuostolių, šturmo artilerijos rengimo trūkumai buvo su kaupu „kompensuoti" to, kaip sovietų vadovybė panaudojo Bresto tvirtovę. Sandalovas rašo visai atvirai: *„Daug 6-osios ir 42-osios šaulių divizijų karinio personalo liko tvirtovėje ne todėl, kad jie turėjo užduotį ginti tvirtovę, o todėl, kad negalėjo iš jos pasitraukti."* Tai ir suprantama – kiekviena tvirtovė statoma taip, kad į ją būtų sunku įžengti, tad ir, priešui apšaudant, išvesti pro „adatos skylutės" dydžio vartus tvirtovės sienoje daugiatūkstantinę minią buvo nė kiek ne lengviau.

* Įsidėmėtina, kad Sandalovas apie juos neužsiminė nė žodžiu – jis suprato (ar jam buvo priminta), kad reikia saugoti propagandinį mitą apie pirmąją pasaulyje, vienintelę ir nepalyginamą „Katiušą".

** Dar kartą priminsiu skaitytojui, kad, pralaužiant „Manerheimo liniją", be visa kita, buvo išeikvota 46 tūkst. 203 mm haubicų sviedinių, 6 tūkst. ypatingos galios artilerijos sistemų šaudmenų, 1677 aviacinės bombos FAB-500.

Bresto šturmo akimirka. Tolumoje matyti tvirtovė.

Dviejų šaulių divizijų daliniai, taip pat 33-iasis inžinerinis pulkas, apygardos karo ligoninė, NKVD kariuomenės padaliniai, didelė dalis vadų su šeimomis (!) pateko į spąstus tiesiog todėl, kad išdėstytus per šautuvo šūvį nuo sienos tvirtovės pastatus nuspręsta panaudoti kareivinėms. Nei „išvaduotos" Lenkijos teritorijoje praleisti dveji metai, nei nerimą keliančių žvalgybos pranešimų srautas, kuris paskutinėmis prieškario dienomis virto tiesiog banga, Vakarų YKA ir 4-osios armijos vadovybei nepagelbėjo priimti akivaizdų sprendimą ir rasti kariniam personalui įkurdinti kitą vietą, ne palei pačius sienos stulpus.

Pradedant apšaudyti Bresto tvirtovę, joje glaudėsi 6-osios ir 42-osios divizijų daliniai – maždaug 10 šaulių batalionų, vienas artilerijos pulkas, 4 atskirieji batalionai (ryšių, žvalgybos, prieštankinės ir priešlėktuvinės artilerijos). Dalis vadų buvo tvirtovėje, dalis – Bresto mieste, butuose. Tuose padaliniuose, kuriuose pavyko išsaugoti minimalią tvarką ir juos valdyti, vadai mėgino įvykdyti jiems žinomą užduotį – paskelbus kovinį aliarmą, išvesti valdinius iš kareivinių į sutelkimo rajonus, kurie buvo ne tvirtovėje, o 48-ajai šaulių divizijai – net už dešimt kilometrų nuo tvirtovės. Ten, kur žmones užvaldė tokioje situacijoje visai suprantama panika, minia iš kareivinių netvarkingai puolė prie vartų. Ir vienu, ir kitu atveju didžiulė žmonių masė atsidūrė atviroje erdvėje, kur juos negailestingai naikino vokiečių artilerijos ugnis. Daugelis išgyvenusių liudininkų pasakojo, kad visas tvirtovės kiemas buvo užverstas lavonais.

Nuostolių tikslių skaičių dabar neįstengs nustatyti niekas. Tam tikrą supratimą apie sutriuškinimo mastą gali padėti įsivaizduoti trys skaičiai iš vokiečių 45-osios pėstininkų divizijos ataskaitos: Breste ir Bresto tvirtovėje paimta 14 576 šautuvai ir 1327 kulkosvaidžiai, į nelaisvę pateko 7223 žmonės. **[380]** Vakarų fronto kovos veiksmų žurnalo įrašas itin trumpas: *„Bresto tvirtovėje sutelktos dvi pilnakraujės divizijos (po 12 tūkst. žmonių), – 6-oji ir 42-oji, – patyrė didelių nuostolių traukdamosi iš tvirtovės ir išėjo iš ten dezorganizuotos, palikusios daug turto ir visas atsargas."* **[381]**

Tuo metu, kai Bresto rajone sutelktos dvi divizijos buvo naikinamos artilerijos ugnimi ar virto nevaldoma minia, vokiečiai sparčiai ir sėkmingai sprendė savo pirmaeilius uždavinius:

„Dėl netikėtumo, kurį rusai patyrė apšaudant artilerijai ir reaktyviniams minosvaidžiams, taip pat dėl labai energingo pėstininkų puolimo iš pradžių gauta tokių rezultatų:

1. Geležinkelio tiltas per Bugo upę užimtas per drąsų išpuolį, sprogmenys pašalinti ir tiltas, kartu su kitu, mažesniu tiltu, apsaugotas nuo sugriovimo. Per geležinkelio tiltą tapo įmanoma persikelti kariuomenei.

2. 130-ojo pėstininkų pulko puolimo į pietus nuo tvirtovės ir Brest Litovsko miesto rezultatas buvo iki pietų užimti nesugadinti svarbūs pirmajai tankų kolonai perkelti tiltai per Muchaveco upę į pietvakarius ir pietryčius nuo miesto. 81-ojo pionierių bataliono šturmo valtys, plaukdamos Muchaveco upe prieš srovę, gerokai pagelbėjo užimant tiltus...

3. Tiltas per Bugą tvirtovės pietiniame pakraštyje buvo nutiestas greitai. Be to, priešo apšaudomas 61-asis pionierių batalionas nutiesė laikiną 8 tonų tiltą tvirtovės šiauriniame pakraštyje." **[380]**

Vakarų fronto kovos veiksmų žurnalas konstatuoja:

„Bresto tvirtovės įgula (42-oji ir 6-oji šaulių divizijos) labai nukentėjo nuo priešo aviacijos ir artilerijos, dėl ko 6-oji šaulių divizija buvo priversta iki 6-22 7.00 kaudamasi atiduoti Brestą, o 42-osios šaulių divizijos pavieniai daliniai renkasi... (toliau vardijami vietovardžiai per 10–15 km į šiaurės rytus nuo Bresto)." Tiesą sakant, visa, ko vokiečiams reikėjo Breste, – tiltų per Bugą ir priėjimo prie Varšuvos plento, – jie užėmė jau pirmosiomis karo valandomis. Kita vertus, visiems jų laimėjimams kilo grėsmė, kol Bresto tvirtovėje liko nesudėjusių ginklų Raudonosios armijos padalinių.

Mėginimas užimti tvirtovę šturmu nepavyko nei pirmąją, nei antrąją dieną – didvyriškieji gynėjai atkakliai priešinosi iki birželio 29-osios vakaro. Net priešas, netekęs mūšiuose dėl Bresto tvirtovės 1120 žuvusių ir sužeistų žmonių, – didžiulis skaičius Rytų fronte Vermachto patirtų bendrų nuostolių fone, – pripažino jos gynėjų drąsą: *„Rusai Brest Litovske kovėsi itin ištvermingai ir tvirtai, pademonstravo puikų karinį pasirengimą ir dauguma atvejų rodė pagarbos vertą siekį kovoti.*" **[380]**

Vadovybės likimas pasirodė ne mažiau tragiškas. 42-osios šaulių divizijos vadas generolas majoras Lazarenka buvo suimtas ir 1941 m. rugsėjo 17 d. SSRS aukščiausiojo teismo karo kolegijos nuteistas sušaudyti.* Jis pripažintas kaltu dėl to, kad *„jau pirmąją vokiečių fašistų užpuolimo akimirką sutriko ir nieko neveikė, paliko Bresto tvirtovėje dalį divizijos kariuomenės, ginkluotę, maisto ir daiktų sandėlius. Jokių nurodymų minėtiems daliniams Lazarenka nedavė... Užuot ėmęsis ryžtingų veiksmų organizuoti priešui atkirtį, savavališkai išvažiavo į korpuso štabą pranešti apie padėtį, tą atsakingą akimirką palikęs divizijos dalinius be deramo vadovavimo.*" **[382]** 6-osios šaulių divizijos vadas pulkininkas Popsujus-Šapka iki 1941 m. rudens neišgyveno. Vienomis žiniomis, jis žuvo mūšyje liepos 31 d., o dabartiniai tyrėjai teigia, jog buvo suimtas ir už tai, kad Breste divizija buvo sutriuškinta, sušaudytas. **[383]**

* Ši paprasta istorija plėtojosi tiesiog unikaliai. Nepaisant negailestingos frazės „nuosprendis galutinis, skųsti kasacine tvarka negalima", generolas nebuvo sušaudytas. Sušaudymas pakeistas 10 metų lagerių, paskui, 1942 m. rugsėjo 21 d., Lazarenka anksčiau laiko paleistas, jam grąžintas laipsnis, gavo pulko vado, vėliau – ir divizijos vado pareigybę. 1944 m. birželio 26 d. žuvo mūšyje. Jam po mirties suteiktas Sovietų Sąjungos didvyrio vardas.

Tiek pat sėkmingai (priešui) prasidėjo puolimas ir kituose 4-osios armijos fronto ruožuose. Kaip rašo Sandalovas, *„armijos juostoje per Bugo upę buvo du geležinkelio tiltai (į Brestą ir Semiatyčius) ir keturi tvarkingi ir veikiantys kelių tiltai (Drohičino, Kodenio, Domačevo ir Vlodovo). Šiuos tiltus saugojo 89-asis (Bresto) pasienio būrys, kuris, nors ir buvo įtrauktas į priedangos-4 rajoną, jokių užduočių parengti šiuos tiltus griauti negavo. Todėl jau karo pirmąją dieną visas perkėlas ir tiltus per upę priešas užėmė tvarkingus.“* Taip, be mūšio ir priešinimosi buvo prarasta natūrali Bugo upės gynybos linija.

Ne ką geriau panaudota ir dirbtinė gynybos linija – Bresto ĮR bunkeriai. Dažniausiai vokiečiai to įtvirtintojo rajono tiesiog nepastebėdavo. Vermachto 4-osios armijos vadovybės vakariniame pranešime „Centro“ armijų grupės štabui (iki birželio 22 d. 20.30) jam skirta vos keletas žodžių: *„Pasienio įtvirtinimai pralaužti visų korpusų ruožuose.“* **[384]** Šio įvykio tikrąją priežastį Sandalovas aprašo visiškai ramiai: *„Didžioji dalis 17-ojo kulkosvaidininkų bataliono* (atskirasis artilerijos bei kulkosvaidininkų batalionas, iš viso 62-ajame Bresto ĮR iki karo pradžios buvo trys tokie batalionai – M.S.) *karinio personalo traukėsi Vysokojės kryptimi, kur buvo 62-ojo įtvirtintojo rajono štabas... Ta pačia kryptimi iš Bresto rajono traukėsi 18-ojo kulkosvaidininkų bataliono grupė karinio personalo... Bresto įtvirtintojo rajono vadas generolas majoras Puzyriovas su dalimi kulkosvaidininkų batalionų, pasitraukusių pas jį į Vysokoję, jau pirmąją dieną traukėsi į Belską, o paskui tolyn į rytus...“* **[378]**

Jokių paaiškinimų (tuo labiau įvertinimų) Sandalovas nepateikia. „Traukėsi... atsitraukė – štai ir viskas. Kam reikėjo statyti IUT, jei jau pirmosiomis karo valandomis jų įgulos per 20 km „atsitraukė“ nuo betoninių dėžių? Ką įtvirtintojo rajono vadas ketina rasti „toliau rytuose“? Neatmestina, kad šie klausimai buvo pateikti pačiam generolui Puzyriovui. Atsakymai nežinomi iki šiol. *„Gim. 1890 m. 62-ojo įtvirtintojo rajono komendantas. Mirė 1941 m. lapkričio 18 d. Duomenų apie palaidojimo vietą nėra“*, – štai ir viskas, ką savo skaitytojams pranešė oficialusis „Vojenno-istoričeskij žurnal“. Kaip, kur, kokiomis aplinkybėmis 51 metų generolas Puzyriovas mirė, – visa tai ir po septynių dešimtmečių slypi neperregimoje valstybės paslapties tamsybėje.

Vokiečių pozicijos Breste.

Ir tuo pačiu metu kai kurie Bresto ĮR padaliniai įnirtingai priešinosi. Vokiečiai jau užėmė Balstogę, Minską ir Bobruiską, o grupė 17-ojo kulkosvaidininkų bataliono (to paties, kurio karių didžioji dalis „atsitraukė" į rytus) kovotojų toliau gynė keletą IUT Semiatyčių rajone (ten, kur Bugą kerta geležinkelis ir Belsko plentas). „Centro" armijų grupės vadas feldmaršalas Bokas savo dienoraštyje rašė: *„Per šimtą kilometrų išilgai fronto linijos, Semiatyčiuose, 293-ioji divizija toliau kaunasi dėl keleto stipriai įtvirtintų IUT, kuriuos jai tenka imti šturmu vieną po kito. Nepaisant itin smarkios artilerijos ugnies ir naudojant visas mūsų turimas šiuolaikines kovimo priemones, šių IUT įgulos atkakliai atsisako pasiduoti."* **[311]** Dviejų paskutinių IUT („Oriol" ir „Bystryj") kovotojai, vadovaujami leitenanto I. Fiodorovo ir jaunesniojo leitenanto I. Šibakovo, kovėsi iki birželio 29 d. ir tik apsupę vienišas betonines dėžes vokiečiai sunkiais fugasais įstengė sugriauti perdangas, kurios palaidojo saujelę didvyrių.

Dešiniajame (šiauriniame) 4-osios armijos sparne Vermachto pėstininkai sėkmingai persikėlė per Bugą ir plėtojo puolimą į šiaurės rytus. Birželio 22-osios vakarop vokiečiai pasiekė Nužeco ir Vysokojės gyvenvietes, t. y. tą dieną pasistūmėjo 15–20 km. Jiems besipriešinanti 49-oji šaulių divizija liko „beturtė" – pagal priedangos planą ji turėjo būti prijungta prie 13-osios armijos, o kad armijos štabas neatvyko į Belską nei pirmąją, nei jokią kitą karo dieną, tai divizija buvo palikta veikti savarankiškai. Vėliau 4-osios armijos štabo ryšiai su 49-ąja šaulių divizija galutinai nutrūko, pavieniai daliniai, spaudžiami keturių vokiečių pėstininkų divizijų (292-osios, 252-osios, 134-osios ir 131-osios) buvo nublokšti prie Belovežo girios, kur jie galutinai „išsisklaidė". 49-osios šaulių divizijos vadas pulkininkas Vasiljevas pateko į nelaisvę.

Su atkakliu ir gana organizuotu priešinimusi vokiečiai susidūrė tik 4-osios armijos kairiajame (pietiniame) sparne. Ten, tarp Polesės miškų ir pelkių, išsidėstė gynyboje 75-oji šaulių divizija (štabas Maloritoje). Nors įsakymą skelbti daliniuose kovinį aliarmą divizijos štabas gavo vienu metu su priešo artilerijos apšaudymu, divizijos vadas generolas majoras Nedviginas įstengė daliniuose išsaugoti tvarką ir juos valdyti. Greitai įveikęs pirmąjį sąmyšį (Vermachto 3-iosios tankų divizijos KVŽ 3.25 konstatavo, kad „iš esmės nėra jokio priešinimosi"), 115-ojo šaulių pulko daliniai stojo į mūšį ir keletą valandų gynė pasienio Stradečio gyvenvietę bei geležinkelio stotį. Vermachto 3-iosios tankų grupės KVŽ skaitome:

„0.35. Veldmano vadovaujamas batalionas Stradečės geležinkelio stoties neužėmė, nes įstrigo įnirtingame mūšyje priešais stoties pastatą.

06.35. Vyksta mūšiai dėl Stradečės. Kaip matyti iš priešo didelių nuostolių, jis kaunasi iki paskutinio kareivio..." **[358]**

Per keletą dienų 75-oji šaulių divizija Maloritos, Bresto, Kovelio plento linijoje stabdė trijų (1-osios kavalerijos, 255-osios ir 267-osios pėstininkų divizijų) priešo junginių puolimą. Vokiečių generalinio štabo operatyviniuose žemėlapiuose aiškiai matyti, kad smogiamosios grupuotės pietinis sparnas kasdien vis labiau atsilieka, o 24-osios tankų grupės KVŽ –

aptinkama įrašų, panašių į šiuos: „... *priešas atkakliai kaunasi Maloritos juostoje... puolimas ten plėtojasi labai sunkiai.*“ **[405]** Taip, žinoma, tokioje vietovėje (vien miškai ir pelkės) ne itin ir įsivažiuosi, bet ir jokia vietovė savaime priešo kariuomenės sustabdyti negalės... Birželio 25 d. generolo Nedvigino divizija buvo galutinai apsupta. Pralaužę apsupties žiedą daliniai drauge su divizijos vadu atsitraukė prie Pinsko ir toliau, per bekraščius Polesės miškus pasiekė 21-osios armijos juostą palei Dnieprą.

Pagal Vermachto vadovybės planus pirmosios karo dienos svarbiausiais įvykių dalyviais turėjo tapti 47-ojo tankų korpuso (17-oji, 18-oji) ir 24-ojo tankų korpuso (3-ioji, 4-oji) tankų divizijos. Panaudodami 24-ąjį tankų korpusą vokiečiai pernelyg „pagudravo“ – be to, taip pat kaip ir 3-ioji tankų grupė. Užuot trumpiausiu keliu per Bresto tiltus pasiekusios Varšuvos plentą, 3-ioji ir 4-oji tankų divizijos su didžiuliais sunkumais ir vingrybėmis (pavyzdžiui, buvo naudojami tankai Pz III, pritaikyti važiuoti upės dugnu), persikėlė per Bugo upę už 15–20 km piečiau Bresto. Paskui vokiečių tankai mėgino pasistūmėti nuo upės į rytus, Maloritos, Kobrino kelio link, bet visai įklimpo pelkėtoje vietovėje. Sprendžiant pagal 3-iosios tankų divizijos KVŽ, pirmąją karo dieną neišvažiuojama vietovė jiems kliudė kur kas labiau negu priešas:

„10.30. 3-iasis motociklininkų batalionas praneša, kad „raudonasis“ žygio maršrutas, esantis piečiau 2-ojo tarpinio objekto, yra neišvažiuojamas, nes labai pelkėtas.

Bresto tvirtovės perdangoms griauti vokiečiai pasitelkė dvi milžiniškas 600 mm kalibro savaeiges mortyras *Karl Gerät 040 Nr.III*. Abi jos buvo pavadintos senųjų germanų dievybių Odino ir Toro garbei. Mortyrų sviediniai išmušdavo 15 metrų skersmens duobes, tačiau ypatingu taiklumu jos nepasižymėjo.

11.00. Dėl katastrofiškos kelių tinklo būklės šiame sektoriuje teko atlikti daugybę bandymų.

14.30. Dėl katastrofiškos bekelės Faustynovo rajone tapo neįmanomas bet koks tolesnis judėjimas šiame sektoriuje.

19.00. Vakariniame pranešime korpuso štabui buvo pažymėta, kad divizijai žygiuoti labiau trukdo bekelė negu priešo veiksmai..." **[385]**

Galiausiai nuspręsta grįžti atgal, prie Bugo, paskui Stradečės, Bresto lauko keliu pasiekti Varšuvos plentą. Vakarop 3-iosios tankų divizijos priešakiniai daliniai plentu pasiekė Bulkovą, kur sustojo prie sugriauto tilto per Muchaveco upę. Didžiulė plieninė juosta, neturėdama galimybių judėti, vėl sustingo. Ir tik dėl Vakarų fronto KOP visiško neveiklumo vokiečiai tada išvengė triuškinamo smūgio iš oro. Atrodytų, buvo galimybė traukti atgal, nuo Bulkovo prie Bresto, grįžti į kairįjį (pietinį) Muchaveco krantą ir aplenkti nelemtąjį tiltą iš pietų. Bet toks žygiavimo variantas buvo nepriimtinas, nes juostoje nuo Bulkovo iki Kobrino, piečiau Varšuvos plento – tikra pelkė. O tankams riedėti reikėjo kelio ir tilto:

„*20.10. Bulkovo rajone tiesiamas 16 tonų keliamosios galios tiltas. Tiltas pradėtas tiesti labai pavėluotai todėl, kad 39-ojo pionierių bataliono perkėlų kuopa atvyko labai vėlai. Tik tankai su galimybe važiuoti po vandeniu galėjo 22.00 forsuoti upę* [Muchavecą] *šiame rajone. Jiems pavyko prasiveržti prie Kobrino be esminio priešinimosi. 3-iasis motociklininkų batalionas, kuris, žygiuodamas pagal planą, jau pasiekė tankų daliniams skirtą maršrutą, įstengė prasiveržti prie Žabinkos ir šiame rajone užimti tiltus.*" **[385]**

1944 m. Varšuvos griuvėsiuose aptiktas nesprogęs sunkiosios savaeigės mortyros *Karl Gerät* sviedinys.

Nedaug kuo sėkmingiau plėtojosi 17-osios ir 18-osios tankų divizijų puolimas šiauriau Bresto. Užduotis buvo pasiekti Vidomlio, Pružanų, Slonimo (Slanimo) plentą, tad reikėjo forsuoti Bugą ir Lesnajos upelį. Maždaug 10 valandą ryto, naudojant po vandeniu galinčius judėti tankus ir smarkiai padirbėjus pionieriams, abi upės įveiktos, priešas (Raudonoji armija) iš esmės nesipriešino, be to, ten ir nebuvo kam priešintis – tarp 49-osios ir 42-osios šaulių divizijų gynybos ruožų žiojėjo daugelio kilometrų properša ir 42-oji šaulių divizija dar neatsitokėjo po kautynių Bresto tvirtovėje.

Bresto tvirtovė pasibaigus apgulčiai.

Iki birželio 22-osios vidurdienio padėtis 47-ojo tankų korpuso puolimo juostoje pradėjo keistis. Peliščės rajone įvyko vokiečių 18-osios divizijos priešakinių būrių pasitiktinis mūšis su 14-ojo mechanizuotojo korpuso 30-ąja tankų divizija. „Centro" armijų grupės pranešime tai apibūdinama kaip „smarki rusų tankų ataka". Nepaisant aiškios vokiečių vidutinių tankų techninės persvaros prieš lengvuosius T-26, 18-osios tankų divizijos puolimas sulėtėjo ir toliau Peliščės jie tą dieną nenuriedėjo. O didžiausių problemų atsirado prie perkėlų per Bugą. Vokiečiai, matyt, nežinojo (teisingiau sakant, jų vadovybė nepasirūpino, kad sužinotų) važavimo per požeminio vandens patvindytą lanką ypatybių – užtenka tik praplėšti velėną ir bet kokia ratinė mašina klimpsta iki stebulių. Sunkvežimius prie perkėlos teko tempti po vieną vikšrinėmis mašinomis, o dėl to upė buvo forsuojama labai lėtai. Pagaliau artėjant vakarui, sugriuvo perkrautas tiltas, dėl ko perkėla neveikė ištisas penkias valandas. Taigi iš tiesų tik dėl sovietų aviacijos neveiklumo vokiečiai, darydami tokių klaidų, išvengė žmonių ir technikos nuostolių nuo bombų.*

Nors apie kokią aiškią fronto liniją birželio 22 d. nėra ko nė kalbėti, Vermachto 2-osios tankų grupės ir jai priskirtų pėstininkų junginių pasistūmėjimo liniją galima brėžti maždaug per Vysokoję, Peliščę, Žabinką, Radvaničius – visa tai yra už 20 – 30 km nuo sienos. Lyginant su 3-iosios tankų grupės fenomenaliu šuoliu į Alytų ir Varėną, Guderiano valdinių laimėjimai buvo gerokai kuklesni. Ir tai situacijoje, kai Raudonosios armijos vadovybė – ir Maskvoje, ir Minske – padovanojo priešui visus galimus netikėto pirmojo smūgio pranašumus.

* Dėl „triuškinamojo smūgio aerodromams" dvi Vakarų fronto bombonešių divizijos (12 BAD ir 13 BAD) neprarado nė vieno lėktuvo, į 3-iojo TBA korpuso aerodromus Smolensko rajone apskritai nenukrito nė viena bomba. Pinsko rajone besibazuojantis 10-osios vidutinių bombonešių aviacijos divizijos 39-asis bombonešių pulkas apie vidurdienį neteko 14 lėktuvų iš 48. Iš viso pirmąją karo dieną 650 (įskaitant tolimojo veikimo) bombonešių atliko vos 263 kovinius išskridimus, o perkėlas per Bugo upę 4-osios armijos ruože bombardavo tik vieną kartą, birželio 22-osios rytą, 18 lėktuvų grupė.

„Traukimasis virto bėgimu...“

Birželio 22-osios pavakare situacija 4-osios armijos gynybos juostoje klostėsi taip. Dešiniajame sparne, sandūroje su 10-ąja armija VBermachto pėstininkai iš esmės be kliūčių slinko į sovietų teritorijos gilumą, tačiau priešais juos plytėjo Belovežo giria, kurioje pėstininkų su arklių traukiamų vežimų gurguolėmis žygiavimo tempas neišvengiamai turėjo sumažėti. Kairiajame sparne 75-oji šaulių divizija atkakliuose mūšiuose stabdė priešo žygiavimą, o miškingoje bei pelkėtoje vietovėje vokiečiai taip pat neturėjo galimybių sparčiai veržtis į Pinską. Pati nemaloniausia padėtis susidarė 4-osios armijos operatyvinės rikiuotės centre: nors priešas susidūrė su įvairiais keblumais bei trukdžiais, jis vis tiek įstengė per Bugą perkelti dvi pėstininkų divizijas ir didelę dalį keturių tankų divizijų pajėgų. Ir šis „šarvuotasis taranas“ jau pasiekė du magistralinius kelius (Vidomlio, Pružanų ir Bresto, Kobrino).

Kokiomis pajėgomis galėjo priešintis 4-osios armijos vadovybė? Tuos 6-osios ir 42-osios šaulių divizijų dalinius, kurie, prasidėjus karui, glaudėsi Bresto tvirtovėje, jau buvo galima įtraukti į nuostolių sąrašą – jei ten dar ir liko gyvų žmonių, jie arba slėpėsi „pelėkautų“ viduje, arba jau dezorganizuota minia traukė į rytus. Tačiau į spąstus pateko anaiptol ne visi. Ne tvirtovėje liko: vienas šaulių pulkas (459-asis) ir keturi 42-osios ir 6-osios šaulių divizijų šaulių batalionai, du 42-osios šaulių divizijos artilerijos pulkai ir du korpuso artilerijos pulkai (447-asis ir 455-asis). Iš viso susidarė kažkas panašu į šaulių brigadą, sustiprintą didele artilerijos grupe.

Armijos išsidėstymo gilumoje, prie Kosovo m. (tarp dviejų kelių, per 20 km į pietryčius nuo Ružanų) buvo dislokuotas kol kas dar nenukentėjęs 120-asis VVR didelės galios

1941 m. vasara, Baltarusija. Vermachto kariai platina tiltą per upę.

haubicų pulkas. Iki karo pradžios pulkas turėjo 36 haubicas – 203 mm kalibro ir daugiau kaip 2 tūkst. joms skirtų artilerijos šaudmenų, daugiau, negu priklausė pagal etatų sąrašą, vilkikų ir automobilių (įskaitant tokios retos Raudonojoje armijoje technikos rūšies priemones, kaip pusiau vikšriniai visureigiai ZIS-33), 2171 žm. karinio personalo. Sumaniai naudojamas vienas toks pulkas siaurais miškų keliais šliaužiančią vokiečių tankų koloną galėjo paversti dideliu apdegusio metalo laužo sąvartynu.

O svarbiausias armijos rezervas buvo 14-asis mechanizuotasis korpusas. 30-oji tankų divizija iš nuolatinio dislokavimo vietos (Pružanų) išvyko plentu prie Peliščės, kur jos priešakiniai daliniai stojo į mūšį su priešo tankų padaliniais. 205-oji motorizuotoji divizija liko nuolatinio dislokavimo vietoje (palei Varšuvos plentą, piečiau ir šiauriau Berezos Kartuzkos), bet vienas jos motorizuotasis šaulių pulkas buvo pastūmėtas į Muchaveco upės liniją prie Zaprudų gyvenvietės. Mechanizuotojo korpuso štabas patraukė į numatytą pagal priedangos planą vadavietę Tevlių rajone.

Nepalyginamai prastesnėje situacijoje atsidūrė 22-oji tankų divizija, kurią karo pradžia užklupo stovykloje tiesiog prie Bugo ir kuri buvo apšaudoma priešo artilerijos. *„Vietoje buvo sudaužyta dalis kovos mašinų, didesnioji dalis pagalbinių mašinų, sunaikinti šaudmenų ir degalų sandėliai, žuvo ir sužeista apie 20 proc. karinio personalo ir šeimų. Išgelbėta kovos technika turėjo maždaug po vieną kovinį komplektą šaudmenų ir vieną pripylimą degalų.“* **[386]** Jau pirmosiomis karo valandomis žuvo du 22-osios tankų divizijos vado pavaduotojai (pulko komisaras A. Ilarionovas ir 2-ojo rango karo inžinierius E. Čertovas), buvo sužeistas divizijos štabo viršininkas papulkininkis A. Kislicynas ir 44-ojo tankų pulko vadas majoras N. Kvasas. Iki vidurdienio gerokai išretinti divizijos tankų pulkai persikėlė per Muchaveco upę ir susitelkė rajone į šiaurės vakarus nuo Žabinkos, be to, divizijos motorizuotasis šaulių pulkas traukėsi nuo sienos Radvaničių link.

Apskritai iki birželio 22-osios vakaro Bresto, Kobrino, Pružanų ruože priešas turėjo trigubą pranašumą žmonių skaičiumi. Jį papildė vidutinių tankų techninis pranašumas, kurių Vermachto 47-ajame ir 24-ajame tankų korpusuose buvo apie pusė visų tankų, prieš 14-ojo mechanizuotojo korpuso lengvuosius T-26. Galbūt apibūdinant tokią situaciją, derėtų pavartoti žodį „vienintelis“. Vienintelis protingas sprendimas galėjo būti pereiti į judriąją gynybą, pasinaudojant natūraliomis Muchaveco, Jaseldos ir Ščiaros upių linijomis (27 pav.). Galbūt vertėjo, pasinaudoti laikina sumaištimi, iškart atitraukti visus likusius sveikus dalinius prie Jaseldos upės – ten besiginančiųjų užnugaryje ir sparnuose plytėjo tankus miškas, ideali vieta tankų pasaloms, galima sudaryti minų užtvaras, užvartas siekiant išvarginti puolantį priešą.

O iš tikrųjų elgtasi visai kitaip:

„Kovinis įsakymas Nr. 02. Armijos štabas-4, Zaprudai, 1941-6-22 18.30

4-osios armijos štabas, naktį toliau tvirtai gindamas užimtas pozicijas, nuo 1941-6-23 pereina į puolimą, aplenkia Brestą iš šiaurės su užduotimi sunaikinti priešą, persikėlusį per Vakarų Bugo upę, 14-ajam mechanizuotajam korpusui (22-oji, 30-oji tankų ir 205-oji

1941 m. vasara, Baltarusija. Ne itin gilūs vandens telkiniai būdavo įveikiami motorizuotomis transporto priemonėmis.

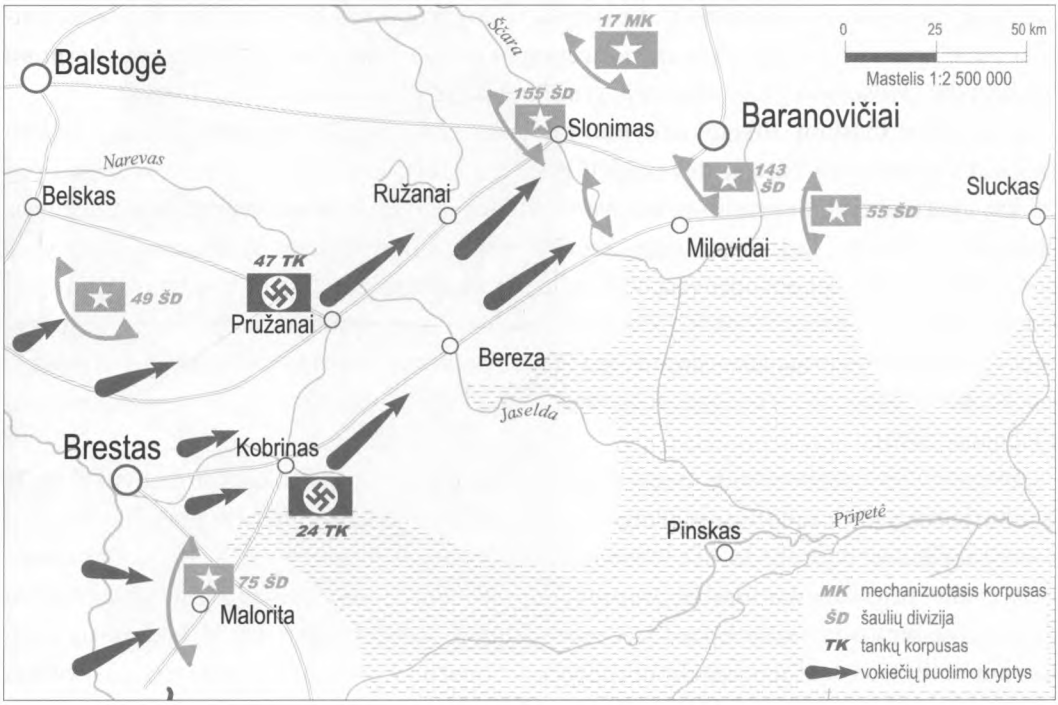

27 pav. Mūšiai prie Kobrino.

motorizuotoji divizijos) nuo 1941-6-22 ryto smogti nuo Krivlianų, Peliščės, Chmeliovo linijos bendra Vysokojės kryptimi su užduotimi iki dienos pabaigos sunaikinti priešą ryčiau Vakarų Bugo upės... 28-asis šaulių korpusas smogia smūgį iš savo dešiniojo sparno (6-oji, 42-oji šaulių divizijos ir 205-osios motorizuotosios divizijos batalionas tankų) bendra Bresto kryptimi turėdamas užduotį iki dienos pabaigos užimti Brestą. Ataką pradėti 1941-6-23 5.00 po 15 minučių trukmės apšaudymo." **[387]**

Dabartiniu supratimu, tai būtų visiška beprotybė. Apie kokį puolimą galima kalbėti esant tokiam pajėgų santykiui (ir atsižvelgiant į realią šių pajėgų būklę)? Sandalovas visai savikritiškai apibūdina jam dalyvaujant duotą įsakymą: „*Armijos vadovybė mėgino įgyvendinti iki karo pagal priedangos planą priimtus sprendimus, kurie niekaip neatitiko susidarančios padėties... Nei armijos vadas, nei armijos štabas, nei korpusų vadai nekėlė fronto štabui klausimo dėl kontrsmūgio netikslingumo ir nepasiūlė pereiti į gynybą.*" **[378]** Tačiau teisybės dėlei reikia atsižvelgti ir į aplinkybes, kuriomis buvo priimtas savižudiškas sprendimas surengti kontrpuolimą.

Pirmiausia tenka pažymėti, kad nei 4-osios armijos štabas, nei Vakarų fronto štabas, nei Maskvoje esantis generalinis štabas neturėjo adekvačios informacijos apie priešo grupuotės sudėtį ir planus. Anksčiau pateiktame koviniame įsakyme Nr. 2 apskritai nieko neužsimenama apie priešą, o tai tiesiogiai prieštarauja kovinių įsakymų rengimo normatyvų nustatytai tvarkai, be to, – ir sveikam protui. Birželio 22 d. 20.00 parengta Vakarų fronto štabo žvalgybos suvestinė Nr. 1 „aptiko" Belsko kryptimi puolančias tikrovėje nesamas tankų divizijas ir nė žodžiu nepaminėjo itin pajėgios tankų grupuotės Bresto ruože. Priešo ketinimai buvo apibūdinti taip: „*Koncentrišku smūgiu Gardino kryptimi ir šiaurės rytų kryptimi Volkovysko (Valkavisko) link atkirsti pagrindines* [fronto] *komunikacijas.*" **[388]**

Abstrakčiai mąstant, tokiam siūlymui buvo kai kurių logiškų pagrindų: smūgis Belsko kryptimi vokiečiams būtų leidęs pradėti puolimą santykinai atviroje vietoje ir vėliau pro 20 km „gerklę" tarp Supraslio ir Belovežo, Volkovysko girių prasiskverbti prie Balstogės, Volkovysko plento. Bet, nelaimė, ši „teorija" visiškai nesutapo su Vermachto vadovybės sprendimais, siekiant apsupti visą Vakarų fronto kariuomenę, užuot vykdžius dalinę užduotį, nurėžti „Balstogės kyšulį". Šiek tiek nusižengdami pasakojimo chronologijai, pažymėsime, kad net antrąją karo savaitę, jau žlugus puolimui, 4-osios armijos vadovybė koviniame įsakyme Nr. 03 priešo grupuotę apibūdino kaip „tankų diviziją, dvi trys pėstininkų divizijos". **[389]**

Antra iš eilės ir pati pirmoji pagal svarbą priežastis buvo generolui Korobkovui (kaip ir bet kuriam kitam Raudonosios armijos vadui) patikėtoje kariuomenėje prasidėjusių procesų tragiškas nesupratimas. „Tą kruviną akimirką negalėjo suprasti..." Galvose dar skambėjo žvalūs prieškariniai maršai, atmintyje dar buvo neišblėsę prisiminimai apie triumfo žygį sutriuškintos Lenkijos keliais ir 4-osios armijos štabui vis dar atrodė, kad mūsų žmonės kupini drąsos, kad tereikia duoti įsakymą – ir patrauks komandos pakylėtas, šarvuotas

1941 m. vasara. Raudonarmiečių vora žengia pasitikti priešo. Šalia matyti *ZiS-5* sunkvežimis.

1941 m. mūšiuose pasižymėjusių Raudonosios armijos pėstininkų kolektyvinė nuotrauka.

smogiamasis batalionas, sudrebės po vikšrais žemė ir priešai leisis bėgti plieno ir ugnies lavinos nublokšti...

Prasidėjo birželio 23-iosios rytas. 4-osios armijos junginiai perėjo (?) į puolimą. Priešas, tiesą sakant, to „puolimo" net nepastebėjo. Dvi Vermachto 12-ojo pėstininkų korpuso divizijos (31-oji ir 34-oji) ėmė žygiuoti toliau, pasistūmėjo maždaug 20 km ir iki dienos pabaigos pasiekė Kobrino, Tevlių liniją. Korpuso KVŽ įrašas lakoniškas: *„Rusų priešinimasis labai menkas."* Birželio 23 d. 31-osios pėstininkų divizijos nuostoliai: 1 žuvęs, 5 sužeisti, 6 susirgę žmonės. **[390]**

Vermachto 3-iosios tankų divizijos kovos veiksmų žurnale didelėmis pastangomis galima įžiūrėti keletą žodžių, kuriuose bent kiek minimas pasiktiktinis mūšis su 14-ojo mechanizuotojo korpuso tankais:

„06.20. Tankų brigada vis dar yra prie Bulkovo. Kovinė grupė „Korvin" praneša apie pajėgius priešo junginius šiauriau Kobrino, ten taip pat esama ir tankų.

Pastebėta, kad priešas traukiasi iš Kobrino šiaurės rytų kryptimi... Divizijos vado įsakymu, 1-asis žvalgybos batalionas, 3-iasis motociklininkų batalionas ir 6-ojo tankų pulko 3-iasis batalionas (tai po vandeniu važiuojantys tankai, birželio 22 d. vėlų vakarą persikėlę per Muchavecą prie Bulkovo – M.S.) *pradėjo ataką prieš Kobriną.*

08.45. Priešakiniams daliniams šturmu pavyko įsiveržti į Kobriną. Sunaikinta keletas tankų, vienas tiltas sugriautas ir dar vienas yra sveikas.

11.40. 3-iasis motociklininkų batalionas yra Buchovičiuose (gyvenvietė prie plento per 5 km į šiaurės rytus nuo Kobrino – M.S.), *šiame miestelyje priešo kariuomenės neaptikta. Paimta daug trofėjų...*" **[385]**

Tiesa, 1941 m.rugpjūčio 7 d. pasirašytoje detalioje, pagal atskiras dienas, suvestinėje apie 3-iosios tankų divizijos paimtus belaisvius bei trofėjus minimi 137 tankai, „paimti ar sunaikinti" birželio 23 d. **[391]** Būsimųjų istorikų patogumais suvestinės sudarytojai nesirūpino ir atskirai sunaikintų ir paimtų tankų skaičių nepateikia. Taip pat žinoma, kad 18-oji tankų divizija pranešė apie mūšyje prie Ščenių (per 5 km į pietvakarius nuo Pružanų) pamuštų 120 sovietų tankų. Pranešimas apie 14-ojo mechanizuotojo korpuso kovos veiksmus – vienintelis iki šiol aptiktas dokumentas, susijęs su 14 MK ir jo veiksmais, taip pat nekuria aiškaus įvykusio mūšio paveikslo:

„Iškeltos užduoties vykdymo procese mechanizuotasis korpusas kartu su 28-uoju šaulių korpusu kovėsi pasitiktiniame mūšyje su priešo tankais ir aviacijos remiamomis trimis pėstininkų divizijomis. Kai kurie pulkai per 2–3 valandas buvo bombarduoti iki 6 kartų. Priešo taktika: priekyje (taip tekste) *bombarduoja aviacija, prieš pėstininkus rieda lengvieji ir vidutiniai tankai. Mūsų tankams atakuojant, lengvieji tankai atsitraukia, į mūšį stoja vidutiniai tankai. Mūšyje korpusas patyrė nemažų nuostolių, daugiausia dėl aviacijos veiksmų ir atsitraukė: 30-oji tankų divizija Gorodnikų, Linevo link, 22-oji tankų divizija – į Guckų, Poliatyčių, Andronovo rajoną* (tai Kobrino šiaurės vakarų pusės priemiesčiai, bet 10 valandą ryto „sovietų" laiku Kobrine jau buvo vokiečiai – M.S.)". **[386]**

Štai iš esmės ir viskas, kas sakoma pranešime apie įvykį, kurį kai kurie autoriai vadina „didžiausiu karo pradinio laikotarpio tankų mūšiu." Be to, dar reikia atsižvelgti į tai, kad pranešimas parengtas centrinio fronto šarvuočių bei tankų valdybos viršininko pulkininko Kabanovo rugpjūčio 2 d. ir baigėsi šia fraze: *„Sudaryta remiantis turimais negausiais dokumentais ir liudininkų pasakojimais."*

Nors neaiškus tankų mūšio vyksmas, bet aiškus jo rezultatas. 9.50 „vokiečių laiku" Vermachto 18-oji tankų divizija užėmė Pružanus ir, tuo nepasitenkindama, nesustodama forsavo Jaseldos upę per nesusprogdintą tiltą. Paskui iš esmės nepatirdami priešinimosi 47-ojo tankų korpuso tankai pasistūmėjo 30 km plentu per miškus (korpuso KVŽ nurodomas 50 km atstumas) ir 8 val. vakaro užėmė Ružanus. 3-ioji tankų divizija, žygiuodama

Vokiečių kario palaikai.

Baltarusijos pamiškėje žuvęs raudonarmietis.

24-ojo tankų korpuso avangarde, 16.00 užėmė Berezą Kartuzką, o tai reiškė, kad galutinai pralaužta Jaseldos upės linija visame 4-osios armijos gynybos fronte. 14 MK kovos veiksmų žurnale galutinis korpuso sutriuškinimas aprašytas taip:

„Iki birželio 23 d. pabaigos 14 MK ir 28 ŠK, nespėję susitvarkyti, vėl patyrė priešo aviacijos, tankų ir pėstininkų kombinuotą ataką. 28 ŠK smūgio neatlaikė ir pradėjo trauktis. Traukimasis virto bėgimu. Tankų junginiai, kaudamiesi apsuptyje, patyrė didelių nuostolių. Tik nedideli padaliniai iki 6-24 ryto pasiekė Slonimo, Ivancevičių (gyvenvietė per 32 km plentu į šiaurės rytus nuo Berezos – M.S.) *liniją. 205-oji motorizuotoji divizija išsidėstė gynyboje palei Ščiaros upę pridengdama persiformuojančiuosius* (taip tekste) *14 MK ir 28 ŠK.“* **[386]**

4-osios armijos štabo kovinis pranešimas ne mažiau iškalbingas:

„Priešo aviacija iki 1941-6-23 kartu su tankų daliniais atakavo mūsų dalinius Jaseldos upės linijoje. Paskiri 28-ojo šaulių ir 14-ojo mechanizuotojo korpusų daliniai, nespėję susitvarkyti, neatlaikė tos atakos, kurią rėmė daug aviacijos ir pradėjo trauktis ir, nepaisant neretų užtveriamųjų punktų, traukimasis virto neorganizuotu susimaišiusių dalinių traukimusi už Jaseldos upės. Iki 1941-6-24 daliniai nusirito ryčiau Slonimo, Ščiaros upės linijos (t. y. per vieną naktį „nusirito“ 50–60 km nuo Jaseldos – M.S.) *iki Ivancevičių soties prie Ščiaros upės prisidengdami 205-ąja motorizuotąja divizija.“* **[392]**

Nuolat aviacijos smūgiai minimi neatsitiktinai ir greičiausiai objektyviai apibūdina realią situaciją: 4-osios armijos kariuomenė tą dieną „ritosi“ tokiu greičiu, kad tam tikrą akimirką galėjo atitrūkti nuo sausumos priešo, bet ne nuo aviacijos, nuo kurios pabėgti neįmanoma iš principo. Beje, vokiečiai iš visų jėgų stengėsi neatsilikti. 3-iosios tankų divizijos KVŽ skaitome:

„23.00. Divizijos priešakiniai daliniai pasiekė Ščiaros upės liniją, užėmė nesugadintą tiltą ir sudarė nedidelį placdarmą, kuriame yra motociklininkų bataliono ir tankų pulko 3-iojo bataliono daliniai. Korpuso vadovybė įsakė visomis jėgomis persekioti sumuštus priešo dalinius.

Birželio 24 d. 03.30. Tankų brigada gavo nurodymą pasipildyti degalų iš paskutinę akimirką atvykusių 9-osios autotransporto kolonos mašinų, o paskui 04.00 kartu su motociklininkų batalionu vėl stoti į mūsų dalinių avangardą. 75-ojo artilerijos pulko 2-ajam divizionui reikia nedelsiant pasistūmėti prie Ščiaros upės linijos.

Apie 05.00 kariuomenei pavyko išplėsti placdarmą rytų kryptimi.

00.45. 3-ioji motorizuotoji šaulių brigada forsavo Ščiaros upę per tiltą štokios sudėties...

08.15. Divizijos vadavietė perkelta prie Ščiaros upės linijos (tai reiškia, kad per parą štabas persikėlė už 130 km – M.S.)." **[385]**

4-osios armijos štabas dar birželio 23-iosios vakare atsitraukė į Milovidų gyvenvietę (Ščiaros didžiajame vingyje), o paskui birželio 24-ąją vakarop dar toliau į rytus, prie Siniavkos (gyvenvietė prie Varšuvos plento, per 70 km vakariau Slucko). Ten birželio 24-osios vakare buvo parengta operatyvinė suvestinė Nr. 01, pirmoji pagal numerį ir iš tikrųjų pateikusi 4-osios armijos kovos veiksmų rezultatą:

„...28-ojo šaulių korpuso 6-osios ir 42-osios šaulių divizijų dalinių likučiai po virtinės gynybos mūšių iki 18 valandos atsitraukė į Rusinovičių, Talminovičių rajoną (tai jau už Ščiaros upės vingio rytinės pusės – M.S.), *kur tvarkosi. Šie likučiai nėra pajėgūs kovoti... 14-asis mechanizuotasis korpusas, aktyviai gindamasis, ne kartą pereidamas į kontratakas, patyrė didelių technikos ir karinio personalo nuostolių. Ir 1941-6-25 jau nėra pajėgus kovoti.* 120-asis haubicų artilerijos pulkas beveik nebuvo naudojamas, nes mūšis vyko trumpai* (įdomi formuluotė, kur čia priežastis, o kur padarinys? – M.S.)... *Dėl nuolatinio ir žiauraus bombardavimo pėstininkai demoralizuoti ir ginasi neatkakliai. Netvarkingai besitraukiančius padalinius, o kartais ir dalinius visų junginių vadams tenka stabdyti ir nukreipti į frontą, nors šios priemonės, nepaisant net ginklo panaudojimo, nėra pakankamai efektyvios...*" **[393]**

Visai neeilinį „ginklo panaudojimo" atvejį aprašo L. Lopuchovskis, tirdamas 120-ojo haubicų artilerijos pulko istoriją. *„Kažkoks generolas savo mašina ZIS užtvėrė kelią ir įsakė artileristams įsirengti ugniavietes tiesiog šalia kelio ir nedelsiant pradėti šaudyti* (Lopuchovskio nuomone, tai buvo generolas majoras Chabarovas, tas pats, kuriam Pavlovas įsakė „sušaudyti bet kokį skaičių žmonių, bet 4-osios armijos atsitraukimą sustabdyti" – M.S.)... *Siekdami sustabdyti paniškai bėgančias kariškių grupes pabūklai paleido keletą šūvių. Generolo įsakymu artileristai skersai kelio paliko „B" tipo kilnojamąją remonto dirbtuvę, kad sustabdytų mašinas, ir sudarė užkardą. Vadai su ginklais rankose sustabdė bėgančiuosius. Akimirksniu kelyje susidarė grūstis. Atskrido priešo lėktuvai, ėmė bombarduoti ir užkarda tiesiog buvo pašalinta...*" **[379]**

Prie paskutinės ribos

Vokiečių tankų daliniams prasiveržus prie Ščiaros upės, iš esmės keitėsi situacija viso Vakarų fronto mastu. Ir ne vien dėl stulbinamos aritmetikos – per dvi paras įveikta pusė atstumo nuo Bresto iki Minsko. Priešo prasiveržimas į Slonimo, Baranovičių rajoną reiškė, kad jo mechanizuotiesiems daliniams atsiveria operatyvinė erdvė, atvira ir išvažiuojama (kitokia, negu ta, kurią teko įveikti Polesės pakraštyje) vietovė. Kita vertus, netekus

* 14 MK vadas generolas majoras S. Oborinas suimtas liepos 8 d. už Dniepro, Donske, kur buvo išvesti performuoti korpuso likučiai ir ne Smolenske, kur buvo įkurdintas Vakarų fronto štabas, o Maskvoje, kur korpuso vadas atvyko liepos 16 d. SSRS aukščiausiojo teismo kolegija nuteisė Oboriną sušaudyti „už kario priesaikos sulaužymą, bailumą ir nusikalstamą neveiklumą". Reabilituotas 1957 m.

Slonimo, perkirsta pagrindinė transporto magistralė (Balstogės, Volkovysko, Baranovičių plentas), kuria buvo galima atitraukti į rytus 3-iosios ir 10-osios armijų junginius.

Tiesą sakant, šis „atitraukimas" stichiško, netvarkingo traukimosi forma jau tapo visuotinis. 17-ojo mechanizuotojo korpuso politinės propagandos skyriaus viršininkas liepos 24 d. pranešė fronto štabui:

„Per Baranovičius į rytus nenutrūkstamu srautu slenka kariškius, šeimas vežantys automobiliai, taip pat pėsti – grupėmis ir pavieniui. Be to, dauguma atrodo panikuojantys. Nors imtasi priemonių siekiant organizuoti surinktus vadus, bet teigiamo rezultato nepasiekta. Naktį dauguma jų pabėgo. Be to, daug vadų yra be ginklų... Geležinkelio valdyba ir komendantūros ištuštėjo, kariniai komisariatai ir kitos įstaigos palieka miestą. Gyventojai miniomis bėga iš miesto. Atvykstantys vadai ieško štabų, apie kurių daugumą žinių nėra..." **[404]**

Vilties, kad sutriuškintų dalinių ir divizijų „nepajėgūs kovoti likučiai" galėtų kontratakuoti ir nublokšti priešą, jau nebuvo ir Vakarų fronto vadovybė skubiai įjungė į veiksmą rezervus. Pirmasis iš jų – kaip ir daugelyje panašių situacijų šiame ir kituose frontuose, buvo aviacija. Lūkesčiai, kad ji pagelbės, buvo grindžiami ir prieškariniu, itin perdėtu visa naikinančiu smūgio iš padangės įsivaizdavimu, ir savos kariuomenės pranešimais, kuriuose priešo aviacija buvo vaizduojama kaip visa griaunanti jėga.

„Siekdamas išvengti priešo puolimo spartos aš pirmiausia 23 dieną mečiau visą turimą bombonešių aviaciją tik bombarduoti puolančiam priešui Kobrino rajone." Tai eilutė iš fronto vado Pavlovo tardymo protokolo. Visa „turima aviacija" Vakarų fronto pietiniame sparne tuo metu buvo 13-oji bombonešių aviacijos divizija. Divizija su „nelaimingu numeriu" dar prieš karą tapo viena iš geriausiai parengtų kovai sovietų karinėse oro pajėgose. Tai buvo ir žmonių skaičiumi labai didelis (penki aviacijos pulkai) junginys ir 13 BAD vadas visai neprastas – Sovietų Sąjungos didvyriui generolui majorui F. Polyninui 1941 m. birželio 22 d. prasidėjęs karas buvo jau trečias iš eilės (be dalyvavimo Sovietų Sąjungos–Suomijos kare, generolas turėjo patirties dar ir oro karo Kinijoje, kurioje su pertraukomis dalyvavo net nuo 1933 metų.

Sprendžiant pagal 13 BAD štabo operatyvinę suvestinę Nr. 3, birželio 24 d. divizijos lakūnai atliko 146 antskrydžius ir Kobrino, Berezos, Pružanų, Ružanų rajone ant priešo mechanizuotųjų kolonų numetė daugiau kaip tūkstantį bombų (591 FAB-100, 96 FAB-50, 326 AO-25, 171 AO-15). **[394]** Šį smūgį priešas pastebėjo, nors, aišku, jis ir neišnyko be pėdsakų, kaip po tokių smūgių nutikdavo kitoje fronto pusėje. Bombarduotas buvo net 2-osios tankų grupės štabas (apie tai atsiminimuose rašo pats Guderianas). Vermachto 3-iosios tankų divizijos KVŽ skaitome:

„12.00. Žygio kolonos padalinius bombardavo priešo bombonešiai „Martin" (taip vokiečiai vadino dvimotorį bombonešį SB – M.S.). *Divizijos štabo rajone buvusi kariuomenė nuostolių nepatyrė.*

13.00. 11-ojo zenitinės artilerijos pulko 1-ojo diviziono padaliniai perdislokuoti į Ščiaros upės sektorių saugoti tilto...

Garsios „asų eskadros" *JG-51 (Jagdgeschwader 51)* naikintuvas *Messerschmitt Bf-109*. Ant lėktuvo korpuso matoma eskadros emblema.

„Asų eskadros" *JG-51* vadas pulkininkas Verneris Miolderas *(Werner Mölders)*. Po jo žūties 1941 m. eskadrai suteiktas Miolderso eskadros pavadinimas.

14.25. Dėl priešo naikintuvų ir bombonešių antskrydžių (naikintuvų ten nebuvo iš viso, greičiausiai vokiečiai taip aprašė pasirodžiusį naują vienmotorį bombonešį Su-2 – M.S.) *divizijos žygiavimo greitis sumažėjo. Tačiau per šiuos antskrydžius divizija patyrė tik nedidelių nuostolių.*" **[385]**

Net už šį gana kuklų rezultatą teko labai brangiai sumokėti – prarasti (numušti ar priverstinai nusileido) 52 lėktuvai! Didelių nuostolių priežastis labai paprasta: sava naikintuvų aviacija ištirpo paniškai „persibazuodama" iš pasienio aerodromų, o vokiečių 2-osios tankų grupės puolimą dengė įžymiojo Melderso vadovaujamos geriausios ir gausiausios „asų eskadros" (JG-51) naikintuvai. Bet net patidama tokių nuostolių (per dieną numuštas kas trečias lėktuvas!) Polynino divizija kovojo toliau ir birželio 25 d. tame pačiame rajone atliko dar 98 išskridimus, numetė apie pusę tūkstančio bombų. **[395]**

Kaip ten būtų, to meto aviacija buvo pajėgi vien sulėtinti priešo puolimą, jam padaryti tik šiokių tokių nuostolių. Sustabdyti ir sutriuškinti „tankų taraną" galėjo tik sausumos kariuomenė. Ir šiuo aspektu bent vieną kartą pasisekė Raudonajai armijai: kaip tik ten, kur išsiveržė Vermachto 2-osios tankų grupės priešakiniai daliniai, buvo išskleidžiamos trys 47-ojo šaulių korpuso šaulių divizijos (155-oji, 121-oji, 143-ioji). Dar viena divizija (55-oji šaulių) Pavlovo įsakymu iš Slucko prie Ščiaros upės linijos buvo permetama autotransportu. Tam tikru „pasisekimu" galima laikyti ir tai, kad vokiečių vadovybė „iš karto vijosi du kiškius",

t. y. vienas tankų korpusas (47-asis) mėgino toliau pulti per Baranovičius, Stolbcus Minsko kryptimi, o kitas (24-asis) pasiųstas išilgai Varšuvos kelio Slucko ir toliau – Bobruisko – kryptimi. Nuo tos akimirkos mūšius Ščiaros upės vingyje galima sąlyginai padalyti į dvi operacijas – rytiniame (Slucko) ir šiauriniame ruožuose.

Negausūs išlikę dokumentai leidžia pačiais bendriausiais bruožais atkurti mūšių vaizdą Slucko ruože. Ščiaros upė kerta Varšuvos plentą dviejuose taškuose. Vakarinį ruožą (prie Bytenio, Domanovo) vokiečių 3-iosios tankų divizijos priešakinis būrys forsavo birželio 24-osios naktį. Pirmąkart nenutrūkstamą priešo žygiavimą pavyko sustabdyti Malovidų rajone: ten į mūšį stojo 205-osios motorizuotosios divizijos ir 14 MK tankų divizijų likučiai. Iki vidurdienio prie jų prisijungė pirmieji iš 55-osios šaulių divizijos atvykusių padalinių ir pirmąkart nuo karo pradžios Vermachto 24-ojo tankų korpuso KVŽ atsirado toks įrašas: *„Priešas atkakliai priešinasi turėdamas tikslą išsaugoti 2-ąjį Ščiaros ruožą. Priešo pajėgi artilerija ir tankai. Panašu, kad čia jau ne staiga užklupti kareiviai taikos meto garnizone, o ginantys geras, sumaniai įrengtas pozicijas... 3-ioji tankų divizija ketina pradėti puolimą vakare remiant pikiruojamiesiems bombonešiams, bet jų paprašyta pavėluotai ir dėl prasidedančios tamsos „štukų“ atakos įvykdyti jau negalima. Nepaisant to, divizijai vis tiek pavyko užimti tiltą Ščiaros upės 2-ajame ruože.“* **[405]**

14 MK pranešime apie kovos veiksmus tai aprašyta kiek kitaip, būtinai dalyvaujant visur esančiai vokiečių aviacijai:

„Birželio 24 d. 205-oji motorizuotoji divizija, patirdama didelių nuostolių, atmuša priešo atakas ir 13.00 jos likučius pakeičia naujai atvykusi 55-oji šaulių divizija. 14.00 priešas atakuoja, prieš tai smarkiai subombardavęs divizijos pozicijas. Divizija, nepaisant panaudotų tankų likučių (25 vien.), neišlaikė, atsitraukė atgal...“ **[386]**

Kaip būtų keista, išliko ir 55-osios divizijos kovos veiksmų žurnalo rankraštis. Įrašai jame trumpi, kas, beje, tik sustiprina spėjimą, kad KVŽ sudarytas pagal karštus įvykių pėdsakus. Birželio 24-osios diena aprašyta taip:

Civiliai ir vokiečių kariai.

„Birželio 24 d. 13.00. 111-asis šaulių pulkas (jis atvyko anksčiau už kitus) stojo į mūšį su priešo motorizuotuoju bei mechanizuotuoju korpusu linijoje už 5 km nuo Milovidų. Prasiveržus priešo motorizuotiesiems bei mechanizuotiesiems daliniams, atsitraukė į Rosačių rajoną (gyvenvietė Ščiaros upės vingio viduje, už 10 km į pietryčius nuo Milovidų). *Iki birželio 24 d. 16.00 228-asis šaulių pulkas, 141-asis artilerijos pulkas, 79-asis žvalgybos batalionas, pasirengę gintis Myšankos upės rytiniame krante* (dešinysis Ščiaros upės intakas, jis kerta plentą už 9 km ryčiau Milovidų), *plento ir linijoje šiauriau plento, miške, nuo 16.00 iki birželio 25 d. 2.00 atkakliai gynė nustatytą liniją ir atrėmė tris priešo atakas...“* **[396]**

Sprendžiant iš 4-osios armijos kovinio pranešimo Nr. 07, 55-oji šaulių divizija Myšankos upės linijos neapgynė ir jau birželio 24-osios vakare atsitraukė į Ščiaros upės rytinį krantą: *„1941-6-24 14.00 priešas po artilerijos ir aviacijos rengimo perėjo į puolimą prieš 55-ąją šaulių diviziją, turėdamas priekyje ešeloną tankų (20–30 vien.). Divizijos daliniai neatlaikė ir, nepaisydami įvestų į mūšį pulkų antrųjų ešelonų bei visų 14-ojo mechanizuotojo korpuso turimų tankų (iki 25 mašinų), pradėjo trauktis ir iki 18 valandos atsitraukė už Ščiaros upės.“* **[392]**

Bet kokiu atveju atkaklus mūšis Ščiaros vingyje įvyko ir tai patvirtina Vermachto 3-iosios tankų divizijos KVŽ:

„19.00... Kai „Linarco“ grupės daliniai pasiekė antrąją perkėlą per Ščiaros upę, juos priešas apšaudė. Pavieniai priešo pabūklai nukreipti į kelią, kuriuo traukia mūsų kariuomenė, o rytiniame upės krante pastebėta apie vieną pulką priešo pėstininkų. Matyt, tai ariergardo padaliniai, jų atkaklumo negalima menkinti...

20.15. Atakos pradžia perkelta į 21.15. Dengiama tankų ugnies motociklininkų bataliono 1-oji kuopa ir 394-ojo motomechanizuotojo pulko 1-oji kuopa sudarė placdarmą. Užvirė įnirtingas susišaudymas, per kurį turėjo nuostolių abi pusės. Pagaliau persikėlusiems daliniams

Rusų snaiperiai šliaužia į savo pozicijas.

vis tiek teko grįžti į Ščiaros upės vakarinį krantą (nedažnai pasitaiko aptikti tokių mūšių aprašymų pirmosiomis karo dienomis – M.S.).

Birželio 25 d. 07.00. Vadovybė įsakė nutraukti puolimą, sutelkti atsilikusius padalinius, pasipildyti degalų bakus ir kovinius šaudmenų komplektus... Motociklininkų bataliono žvalgybos padalinio karininkas, kuris iki 08.00 išvyko į Ščiaros liniją su užduotimi nustatyti, kokia yra padėtis ryčiau upės, grįžo ir pranešė, kad priešas paliko savo pozicijas ir traukiasi rytų kryptimi..." **[385]**

Birželio 25 d. vokiečių 3-ioji tankų divizija sparčiai puolė išilgai plento Slucko kryptimi ir vakarop jau buvo Semeževo gyvenvietės rajone per 37 km vakariau Slucko. Beje, divizijos KVŽ įrašai vis tiek fiksuoja dažnus susidūrimus su besiginančiais Raudonosios armijos daliniais (šiuo atveju verta įsidėmėti, kad ruože nuo Ščiaros upės iki Slonimo kelią kerta penkių upių, Pripetės intakų (Nočios, Lanės, Balvankos, Moročės, Loknejos) ir dviejų bevardžių upelių vagos. Netgi vyko mūšiai su pavienėmis tankų grupėmis, greičiausiai tai buvo atskiri 14-ojo mechanizuotojo korpuso padaliniai. Galbūt tą dieną, birželio 25-ąją, dingo be žinios (ar buvo nukautas) 55-osios šaulių divizijos vadas D. Ivaniukas.

Paskutinis mėginimas sulaikyti 3-iosios tankų divizijos puolimą įvyko birželio 26-osios rytą Slucko vakariniuose priemiesčiuose. 14 MK pranešime apie kovos veiksmus skaitome: *„Birželio 26 d. 22-osios ir 30-osios tankų divizijų likučiams iškelta užduotis iki paskutinio šovinio bei žmogaus ginti Slucko miestą palei Slučės upės rytinį krantą.*" Sprendžiant pagal Vermachto 3-iosios tankų divizijos KVŽ, atsirado kovotojų ir padalinių, kurie šį įsakymą įvykdė:

„08.50. Vakariau Slucko pastebėta apie 20 priešo tankų, taip pat artilerijos pabūklų, kurie yra ugniavietėse...

09.00. „Linarco" grupės daliniai pradėjo šturmuoti Slucką, kuris užimtas 10.30. Visur veikia priešo snaiperiai, kurie taip pat atakuoja pavienes nešarvuotas mašinas...

13.00. „Linarco" kovinei grupei kartu su 6-ojo tankų pulko 1-uoju batalionu pavyko prasiveržti per Slucką. Mieste likusių priešo pajėgų likvidavimo užduotį imasi vykdyti 394-ojo pėstininkų pulko 1-asis batalionas." **[385]**

O apskritai Slucko gynyba aprašyta Vakarų fronto kovos veiksmų žurnale tokiais žodžiais: *„14 MK 6-osios ir 42-osios šaulių divizijų daliniai ir 113-osios šaulių divizijos daliniai, kuriems buvo pavesta ginti Slucko ĮR, įtvirtintajame rajone su priešu nekovojo ir, palikę Slucką, atsitraukė į Bobruiską.*" **[406]**

Prasiveržusi per miestą ir be mūšio paliktus Slucko ĮR įtvirtinimus Modelio divizija (3-ioji tankų divizija) vis sparčiau žygiavo į Bobruiską. Pirmiau jos ritosi netvarkingai atsitraukianti ginkluota minia. 97-ojo bombonešių aviacijos pulko žvalgybos skyriaus viršininkas kapitonas Lazutenka birželio 27 d. pranešė:

„12.00 pats skraidžiau į Slucko žvalgybą išilgai Bobruisko, Slucko plento 5 metrų (taip tekste – vert. pastaba) *aukštyje. Mūsų kariuomenė traukia Slucko kryptimi, motorizuotieji pėstininkai, šarvuotieji automobiliai ir artilerija, judėjimas iš Slucko į Bobruiską, daiktų*

prikrautos mašinos ir pėstieji, evakuojamieji, sanitarinės mašinos. Zenitinė artilerija iš Slucko nešaudo. Kariuomenė sveikina skrendantį lėktuvą. Bobruiske nieko nėra. Sandėliai susprogdinti. Zenitinė artilerija iš pozicijų pasitraukė ir slenka į rytus. Naikintuvų pridengti Bobruisko aerodromui nėra. Ryšys su Bobruisku nutrauktas." **[442]**

Vakarų fronto politinės propagandos viršininko padėjėjas vyresnysis bataliono komisaras Gorbunovas* stebėjo šį bėgimo žygį iš mažesnio nei 5 metrai atstumo ir jo pranešime pateikti šiurpūs sutriuškinimo vaizdai:

„*Atsitraukiant mūsų kariuomenei iš gynybos linijos senosios sienos rajone prie Filipovičių kaimo, mūsų daliniai skubiai traukėsi pereidami į gynybą, kuri pasirodė laikina, nes, atvykstant priešo priešakiniams daliniams, mūsų besiginantys daliniai skubiai traukėsi. Atsitraukimas vyko paniškai, ypač kalbant apie autokolonas iš Staryje Dorogų rajono* (gyvenvietė per 50 km ryčiau Slucko – M.S.) *Bobruisko link. Mašinos važiavo dideliu greičiu, eilėmis po dvi, lenkė viena kitą, taip keldamos ir didindamos paniką...*

Daliniuose būta nemaža apšaudymo atvejų keliuose įtariant šnipinėjimu, nors neturint tam pagrįstų duomenų. Tai teikia galimybę provokatoriams ir diversantams vykdyti savo šlykščią veiklą siekiant išvesti iš rikiuotės vadus. Birželio 27 d., judant automobilių kolonai, vienas iš nežinomų vadų sustabdė mašinas, kuriose važiavo 4-osios armijos vadai. Jiems buvo liepta iškėlus rankas lipti iš mašinų, mėgino nuginkluoti ir sušaudyti, bet tai neįvyko tik įsikišus vienam vadui, kuris kai kuriuos sulaikytuosius pažinojo. Tą pačią dieną šešis 3-iojo skyriaus („ypatingojo skyriaus") *darbuotojus sušaudė 141-ojo šaulių pulko jaunesnysis vadas...*" **[397]**

Šiauriniame (Slonimo, Baranovičių) ruože vokiečiams teko susidurti su atkakliu priešinimusi ir užvirė sunkūs, daugiadieniai mūšiai. Euforija po svaiginamo „sparčiojo žygio" nuo sienos iki Slonimo baigėsi greitai. 47-ojo tankų korpuso kovos veiksmų žurnalas su neslepiamu susirūpinimu fiksuoja: „*Priešui ne kartą pavyksta prasiveržti į plentą į pietvakarius nuo Slonimo. Apie 15.30 viena iš šių priešo vykdomų atakų, remiamų daugybės tankų, galia ir atkaklumas vis didėja, baigėsi prasiveržimu, kai buvo sunaikinta daug mašinų su degalais, kurios riedėjo plentu papildyti tankų pulkų degalų atsargas.*" **[398]** Sprendžiant iš Guderiano atsiminimų, tą dieną kelionėje iš Pružanų į Slonimą ir atgal jis dukart susidūrė su sovietų pėstininkais, o Slonime, 17-osios tankų divizijos vadavietėje, buvo apšaudytas iš dviejų į miestą prasiveržusių tankų pabūklų.

Birželio 24-osios vakarop padėtis tapo kritiška. 47-ojo tankų korpuso ryšys su 18-ąja divizija nutrūko, korpuso KVŽ atsiranda įrašas: „*Tenka spėti, kad rusams pavyko sunaikinti 18-osios tankų divizijos štabą.*" Tik birželio 25-osios paryčiui situacija pasidarė aiškesnė: „*Išvakarėse nuo 21.00 vyko smarkios priešo atakos prieš 17-osios ir ypač prieš 18-osios tankų divizijų pozicijas. Tačiau priešas antroje dienos pusėje neįstengė išplėsti savo proveržio, atakos visur atmuštos su dideliais nuostoliais. Mūsų nuostoliai taip pat dideli.*" **[398]**

* Pavardė dokumente parašyta neaiškiai, galbūt – Gorbuchinas.

1941 m. Prie Baranovičių į nelaisvę patekę raudonarmiečiai.

Nuostoliai turbūt galėjo būti dar didesni, jei 155-osios, 121-osios ir 143-iosios šaulių divizijų veiksmus būtų koordinavusi viena vadovybė. Deja, 47-ojo šaulių korpuso štabas (kartu su ryšių batalionu ir 462-uoju korpuso artilerijos pulku) iki karo pradžios buvo ryčiau Berezinos ir tik naktį iš birželio 24-osios į 25-ąją korpuso vadas generolas majoras Povetkinas atvyko į Minską, kur štabo fronte gavo įsakymą *„susisiekti su 4-ąja armija Siniavkos rajone ir imti vadovauti 121-ajai, 143-iajai, 155-ajai šaulių divizijoms ir 17-ajam mechanizuotajam korpusui“.*

Generolui Povetkinui aptikti savo valdinių taip ir nepavyko, o tuo metu prie Slonimo, Baranovičių kelio liepsnojo įnirtingas mūšis. Itin susirūpinusi dėl nenumatyto puolimo trikdžio Vermachto 2-osios tankų grupės vadovybė skubiai pradėjo permesti rezervus prie Ščiaros upės – gerai, kad vokiečiai buvo užėmę du pagrindinius plentus.

Birželio 25-osios vakare į Slonimo rajoną atvyko 29-oji motorizuotoji divizija, o tai padėjo atlaisvinti 17-ąją tankų diviziją ir pasiųsti ją pagelbėti 18-ajai tankų divizijai, kuri nesėkmingai puolė Baranovičius. Paskui nuo Varšuvos plento į šiaurę Baranovičių pusėn pasuko 4-osios tankų divizijos daliniai. 2-osios tankų grupės vadavietė buvo perkelta į Tartakų gyvenvietę (prie plento, per 20 km į pietvakarius nuo Baranovičių).

Tokiomis pastangomis (viename taške buvo sutelkti trijų divizijų daliniai!) birželio 26-osios dienos antroje pusėje vokiečiams pavyko pralaužti sovietų šaulių divizijų gynybą ir vakare vokiečių 17-oji divizija, pasistūmėjusi 60 km, užėmė Stolbcus. Kad vyko įnirtingi mūšiai, iškalbingai liudija nuostolių skaičiai. Per pirmąsias dešimt karo dienų 18-oji tankų divizija neteko (žuvusių, sužeistų ir dingusių be žinios) 1346 žmonių – stulbinamas skaičius kitų Vermachto junginių netekčių fone. 29-oji motorizuotoji divizija neteko 1026 žmonių, 17-oji tankų divizija – 653. [**400**]

Prie Stolbcų mūšyje buvo sužeistas ir 17-osios tankų divizijos vadas, generolas fon Arnimas.

Prie Baranovičių į nelaisvę patekęs raudonarmietis fotografą sudomino azijietiška išvaizda. Vokiečių propaganda komunizmą dažnai vadino „žydišku", „azijiniu" reiškiniu.

Vienintelis rezervas, kurį galėjo tuo metu panaudoti Vakarų fronto vadovybė, buvo 17-asis mechanizuotasis korpusas. Šio junginio būklė atrodė nepaprasta – 10 tūkst. žmonių karinio personalo (greičiausiai tai buvo į „mokomąsis stovyklas" atvykę rezervistai) nebuvo aprūpinti net šaulių ginklais, trim „mechanizuotojo korpuso" divizijoms priklausė vos 56 lengvieji tankai (9 BT-7 ir 47 T-26) bei 38 šarvuotieji automobiliai. Jei tikėtume 27-osios tankų divizijos politinės propagandos skyriaus viršininko pranešimu, divizijos haubicų pulkas iš viso neturėjo sviedinių (kai vien tik 122 mm kalibro artilerijos šaudmenų apygardoje buvo sukaupta 720 tūkst. vien.). [**401**] Pagaliau korpuso motorizuotoji šaulių divizija (209-oji), dislokuota šiauriau Nemuno, Ivjės, Trabų, Alšėnų rajone, iš pirmųjų karo dienų buvo išjungta iš korpuso pavaldumo (nominaliai ji tapo pavaldi 3-iosios armijos vadovybei, bet aptikti kažkokių jos dalyvavimo kovos veiksmuose vakariau ar šiauriau Nemuno, prie Gardino, Lydos, Trabų taip ir nepavyko).

Pats trumpiausias ir dramatiškiausias 17-ojo mechanizuotojo korpuso būklės apibūdinimas aptinkamas telegramoje, kurią birželio 24 d. 14.13 gavo generalinis štabas: *„17-ojo MK vado pavaduotojas Kožochinas Nikolajus Viktorovičius birželio 23 d. nusižudė, iš revolverio „nagan" šovęs sau į širdį. Atliekamas tyrimas."* [**402**]

Žinoma, tokio junginio „mechanizuotuoju korpusu" pavadinti negalima. Taip pat teisinga, kad bendrai generolas majoras Petrovas vadovavo kariuomenei, kurios dydis atitiko šaulių diviziją, sustiprintą batalionu tankų ir pajėgia artilerijos grupe.* O kaip tai buvo panaudota, galima perskaityti rugpjūčio pranešime apie mechanizuotojo korpuso kovos veiksmus:

„...Kadangi Slonimo rajone veikusios šaulių divizijos pradėjo trauktis Baranovičių kryptimi, korpuso vadas įsakė: *27-ajai ir 36-ajai tankų divizijai pasukti į Baranovičius. Iki birželio*

* Žinomame ir gana autoritetingame interneto tinklaraštyje „Mechkorpusa RKKA" 17-ajam mechanizuotajam korpusui skirtame skyriuje pranešama (tiesa, nenurodant konkretaus informacijos šaltinio), kad: iki karo pradžios korpusui priklausė 163 pabūklai (iš jų 12 zenitinių (37 mm) ir 54 haubicos)." Jei tai tiesa, tai paprasta aritmetika rodo, kad turėta 43 „vamzdžiais" daugiau, negu priklausė pagal etatus. Greičiausiai tai ir buvo tos pačios 45 mm ir 76 mm patrankos, kuriomis pagal generalinio štabo gegužės direktyvą turėjo būti baigti ginkluoti mechanizuotojo korpuso tankų pulkai.

25 d. 16.00 divizijos ėmė artėti prie Baranovičių ir išsidėstė gynybos pozicijose iš pietvakarių. 71-asis tankų pulkas (36-oji tankų divizija) turėjo užduotį ginti Baranovičių aerodromą, sunaikinti aerodrome priešo desantą (iš tikrųjų tai buvo vokiečių 3-iosios tankų divizijos žvalgybos batalionas – M.S.) *išvežti iš ten likusius lėktuvus.*

Per 6-26 suaktyvėjo priešo atliekama gynybos rajonų oro žvalgyba ir šių rajonų bombardavimas. Nuo 6-26 ryto į Baranovičių divizijų grupės vadovybę atvyko Vakarų fronto vado pavaduotojas karinėms mokymo įstaigoms generolas majoras Chabarovas. Iki 6-26 pabaigos generolas majoras Chabarovas nusprendė atitraukti 155-ąją, 121-ąją, 143-iąją šaulių divizijas į Ušos upės liniją, o 27-ąją ir 36-ąją tankų divizijas – į Miro rajoną (18 km vakariau Stolbcų). *Divizijos pradėjo trauktis vėlai naktį į 6-27. Jau traukiantis prie Stolovičių* (10 km nuo Baranovičių), *buvo nustatyta, kad atsitraukiančių dalinių užnugaryje yra priešo tankų ir motociklininkų. Auštant pasirodė priešo aviacija, kuri, veikdama išvien su sausumos kariuomene, išsklaidė besitraukiančius dalinius į skirtingas puses, iš dalies juos sunaikino...*“ **[403]**

Kaip ten būtų, bet Slonimo, Baranovičių linijoje Vermachto 2-osios tankų grupės puolimas buvo pristabdytas trim dienoms (birželio 24, 25, 26 d.) ir šių mūšių istorija dar laukia atidaus ir nešališko tyrėjo dėmesio.

3.4. skyrius

Gardinas

Dviejuose ankstesniuose skyriuose nagrinėjome kovos veiksmų vyksmą vokiečių „Centro“ armijų grupės sparnuose. Ir Alytaus, Viniaus ruože, ir Bresto, Baranovičių juostoje Vermachto pranašumas karių skaičiumi prieš Raudonosios armijos pirmąjį ešeloną susidarė toks didelis, kad šis ešelonas iš esmės turėjo neišvengiamai pralaimėti. Didesnis ar mažesnis kariuomenės atkaklumas, 11-osios ir 4-osios armijų vadų karinis meistriškumas galėjo pakeisti tik priešo puolimo tempą ir jo sėkmės kainą. Tai, beje, irgi gana svarbu, nes nuo to priklausė kito kautynių etapo baigtis. Šiame skyriuje kalbėsime apie kovos veiksmus „Centro“ armijų grupės operatyvinės rikiuotės centre (Raudonajai armijai tai buvo Vakarų fronto dešinysis sparnas), kur sovietų mechanizuotieji junginiai, atrodė, buvo tiesiog „pasmerkti laimėti“.

Užuomazga

Visuose žinomuose Raudonosios armijos strateginio išskleidimo plano variantuose „Balstogės kyšulo“ šiauriniame krašte buvo numatoma gintis, galiausiai net atsisakyta ketinimo smogti trumpą smūgį šiaurės vakarų kryptimi su užduotimi „nurėžti Suvalkų kyšulį“. Vakarų YKA 3-iosios ir 10-osios armijų kariuomenė rengėsi gynybai, o Balstogės, Bresto juostoje sutelktiems mechanizuotiesiems korpusams būtų reikėję pulti pietvakarių kryptimi, Varšuvos ir Demblino link.

Vietovė gynybai buvo visai patogi (24 pav., p. 321). „Balstogės kyšulio“ smaigalyje – Narevo upės žemutinė plati vaga. Prie „Balstogės kyšulio“ šiaurinio krašto, beveik tiksliai atkartodama sienos liniją teka Bebros (Biebžos) upė pelkėtais (kai kuriose vietose – iki dešimties kilometrų) krantais. Spėjamos gynybos linijos gilumoje – vandeningasis Nemunas.

1941 m. vasara.
Sudaužyti sovietų tankai
kelyje iš Suvalkų į Gardiną.

Dešiniajame (šiauriniame) sparne – Augustavo kanalas, jungiantis Bebrą su Nemunu. 1939 m. rugsėjį „SSRS ir Vokietijos valstybių interesų skiriamoji linija" kanalą padalijo į tris dalis: centras „Suvalkų kyšulyje" atiteko vokiečiams, šiaurinė ir pietinė dalys – sovietų teritorijoje. Galiausiai pulti Gardino kryptimi vokiečiams liko santykinai atviras (Lipskas, Sapackinė) ne didesnio kaip 20 km pločio „koridorius".

Natūralias kliūtis planuota sustiprinti dviem itin galingais – Osoveco ir Gardino – įtvirtintaisiais rajonais, kuriuose turėjo būti atitinkamai 594 ir 606 IUT – tai absoliutus rekordas tarp visų įtvirtintųjų rajonų prie naujosios sienos. Taip, grandiozinės programos baigti nespėta ir sovietų istorikai, nė kiek nenusižengdami tiesai, kiekvienąkart primindavo, kad Gardino ĮR iki karo pradžios buvo pastatyti vos niekingi 16 procentų IUT. O, tai išreiškus absoliučiu skaičiumi, reiškia 98 divizijos artilerijai neįveikiamas betonines dėžes (pusė visos „Manerheimo linijos") ir 42 iš jų jau buvo su specialia įranga bei ginkluote.

Vermachto vadovybė, ryžtingai telkdama pajėgas (du tankų ir du pėstininkų korpusai) Vilniaus kryptimi, neišvengiamai susilpnino savo 9-osios armijos centrą ir pietinį sparną. Išilgai 130 km ilgio „Balstogės kyšulio" šiaurinės briaunos buvo kaip siūlelis ištemptos trys pėstininkų divizijos, tad apie sėkmingą puolimą, esant tokiam kariuomenės operatyviniam tankiui (daugiau kaip 40 km vienai divizijai), neverta nė kalbėti. Gardino ruože, 3-iosios armijos gynybos juostoje, puolė penkios Vermachto 8-ojo ir 20-ojo armijos pėstininkų korpusų divizijos. 3-iosios armijos pirmajame ešelone buvo trys šaulių divizijos (956-oji, 85-oji ir 27-oji), o tai, atsižvelgiant į anksčiau minėtas vietovės savybes ir esamus įtvirtintuosius rajonus, teoriškai užtikrino tvirtą gynybą.

Suprantama, vokiečių vadovybė apie tai turėjo savo nuomonę. 6-ajam armijos korpusui (iš šiaurės į pietus – 161-oji, 28-oji ir 8-oji pėstininkų divizijos) buvo skirta užduotis: puolant rytų kryptimi, forsuoti Nemuną prie Gardino bei šiauriau ir žygiuoti iki Lydos, Voronovo automobilių kelio. Taigi pirmajame operacijos etape pėstininkams teko pulti į operatyvinį gylį iki 100 km. Dvi 20-ojo armijos korpuso pėstininkų divizijos (162-oji ir 256-oji), turėjo žygiuodamos į pietryčius išilgai Nemuno kairiojo kranto, forsuoti Lasosnos (Lososnos) ir Svisločės upes. Puolimo gylis – apie 75 km.

Raudonosios armijos kavalerijos dalinio trimitininkas skelbia pavojų. 1943 m. nuotrauka.

Atsižvelgiant į būsimojo įtvirtintojo rajono pralaužimo užduotį, į Vermachto 8-ąjį ir 20-ąjį armijos korpusus buvo įjungta neįprastai galinga artilerijos grupė: be 11 divizionų, ginkluotų 105 mm patrankomis ir 150 mm haubicomis (Raudonojoje armijoje tai būtų vadinama „korpuso artilerija"), buvo 5 divizionai sunkiųjų 210 mm haubicų ir 4 divizionai „ypatingos galios" artilerijos (240 mm ir 305 mm pabūklai). Atrodo įspūdingai, bet ir Raudonosios armijos kariuomenė turėjo kuo gintis. 3-ioji armija turėjo du (152-ąjį ir 444-ąjį) korpuso artilerijos pulkus, be to, jie jau buvo pasienio juostoje). Tai mažiausiai 6 divizionai. O gretimoje 10-ojoje armijoje – septyni tokie pulkai (130, 156, 262, 315, 311, 124, 375-asis). Tiesa, didelės galios artilerijos (203 mm ir didesnio kalibro haubicų) 3-ioji ir 10-oji armijos neturėjo, bet tokioms artilerijos sistemoms nebuvo ir adekvataus taikinio – vokiečiai juk neturėjo savų, kilnojamųjų, IUT...

Paskelbti kovinį aliarmą atplėšiant „raudonuosius paketus" (t. y. iš tikrųjų pradedant vykdyti priedangos planą) įsakė Vakarų fronto vadas Pavlovas ir, kas specifinėmis Stalino imperijos sąlygomis buvo dar reikšmingiau, be atitinkamos komandos iš Maskvos. Pranešimų apie tai gausiai prikaišiota memuarinėje literatūroje, bet dabar juos galima patvirtinti ir visai autentiškais 1941 m. vasarą parengtais dokumentais. Pirmasis iš jų – tai Vakarų fronto kovos veiksmų žurnalas. Prie žurnalo pridėtas trumpas pranešimas (pažyma), parašytas rugpjūčio 23 d. 10-osios armijos štabo viršininko generolo majoro Liapino ir papulkininkio Markuševičiaus. Lemtingosios nakties įvykiai ten aprašomi taip:

„Generolas majoras Golubevas (10-osios armijos vadas) buvo iškviestas į armijos štabą iš pulkininko Lubockio buto 6-24 apie 24.00 ir gavo Pavlovo įsakymą būti prie AD (aukštojo dažnio) *aparato, laukti ypač svarbaus nurodymo. Koks tai turėjo būti nurodymas, Golubevas nežinojo. Nuo 24.00 iki 6-22 1.30 štabo darbuotojai įspėjo korpusų ir divizijų vadus, kad jie irgi būtų prie aparatų ir lauktų nurodymų. Tarp 2–2.30 Pavlovas davė trumpą komandą aukštojo dažnio telefonu dėl dalinių išvedimo pagal „raudonąjį paketą", ir kartu perspėjo, kad*

siunčiama detali šifruotė. Nelaukdamas šifrotelegramos nuo 2.30 iki 4.00 armijos štabas davė nurodymą visiems korpusų ir divizijų vadams, išskyrus 113-ąją šaulių diviziją, į kurią bus pasiųstas delegatas... Ryšys su fronto štabu 6-22 buvo patenkinamas ne tik per radiją, bet ir Morzės telegrafu ir net kartais atsirasdavo per AD..." **[407]**

Reikia dar pažymėti, kad jokios naudos taip aprašinėti įvykius 10-osios armijos vadovybei negalėjo būti, greičiau atvirkščiai, jai buvo „patogiau" viską vaizduoti, esą, jos niekas apie nieką neįspėjo ir netgi suklaidino reikalavimas „nereaguoti į provokacijas..."

Antrasis dokumentas – tai 7-osios tankų divizijos (6-asis mechanizuotasis korpusas, 10-oji armija) vado generolo majoro Borzilovo pranešimas. Prie šio unikalaus dokumento dar ne kartą grįšime. Kol kas pacituosime tik vieną jo fragmentą: *„1941-6-22 2.00 buvo gautas slaptažodis per ryšių delegatą dėl kovinio aliarmo su „raudonojo paketo" atplėšimu. Po dešimties minučių divizijos daliniams buvo paskelbtas kovinis aliarmas ir 4.30 divizijos daliniai susitelkė surinkimo punkte* (t. y. išvyko iš nuolatinio dislokavimo vietos – M.S.)."* [**408**]

Trečiasis dokumentas – 4-osios tankų divizijos (6-asis mechanizuotasis korpusas, 10-oji armija) vado generolo majoro Potagurčevo 1941 m. rugpjūčio 30 d. tardymo vokiečių nelaisvėje protokolas. Neturėdamas jokios galimybės susitarti su anksčiau minėtais generolais Potagurčevas aprašo įvykius iš esmės taip pat: *„Birželio 22-ąją 24.00 jis buvo iškviestas pas 6 MK vadą generolą majorą Chackilevičių. Apie 2 valandą nakties****, pagal grįžusio iš susitikimo su 10-osios armijos vadu generolu majoru Golubevu korpuso vado žodžius* [jis sužinojo], *kad tarp Vokietijos ir Rusijos – karas. Palaukęs dvi valandas jis gavo pirmąjį įsakymą – prikelti dalinius paskelbiant aliarmą ir užimti numatytas* [plane] *pozicijas"*. [**409**]

Kaip ten būtų, bet pernelyg vėlyvas Pavlovo ryžtingumas prasidėjusių kovos veiksmų visai nepaveikė. Vermachto 9-osios armijos štabų pirmieji pranešimai iš esmės pažodžiui atkuria visa tai, ką jau skaitėme kitų Rytų fronto dalyvių dokumentuose.

9-osios armijos operatyvinė suvestinė, birželio 22 d. 6 val. 45 minutės:

„Siena peržengta pagal puolimo planą. Puolimas visu frontu laisvai žygiuojant priekin... Visame armijos veiksmų ruože – tik silpnas priešinimasis. Iki šio laiko pastebėti pavieniai priešo artilerijos veiksmai ir 8-ojo armijos korpuso ruože – priešo sunkiosios artilerijos baterija." [**410**] 20-ojo armijos korpuso kovos veiksmų žurnalas: *„Korpuso divizijoms pavyksta veržliai peržengti sieną. Puolimas aktyviai vyksta toliau... 481-ajam pėstininkų pulkui iki 13.00 pavyko nužygiuoti iki Novyj Dvoro* (gyvenvietė palei Dombrovo, Gardino kelią, už 20 km nuo sienos – M.S.). *476-asis pėstininkų pulkas iki vidurdienio pasiekė Lipską* (gyvenvietė prie Bebros ir Sidro – M.S.). *Tiltai* [per Bebros upę] *sveiki..."* [**411**]

---

* Borzilovo pranešime pažymėtas dar vienas, ypač įdomus faktas: *„1941-6-20. Korpuso vadas surengė pasitarimą su divizijų vadais, kuriame buvo iškelta užduotis sustiprinti kovinę parengtį... korpuso vadas įspėjo, kad šie veiksmai būtų atliekami be bruzdesio, niekam apie tai nesakyti, mokymus vykdyti toliau pagal planą."* Paskutinė frazė beveik pažodžiui atkuria 12-ojo mechanizuotojo korpuso (PribYKA) birželio 18 d. įsakymą *(„dalinius parengti kovai pagal kovinio aliarmo paskelbimo planus, bet paties aliarmo neskelbti, visą darbą atlikti greit, bet be triukšmo, be panikos ir tauškalų").*

** Dokumento originale po šių žodžių parašyta: „(03.00 Vokietijos laiku)", o tai aiškiai klaidinga – Vokietijos laikas buvo viena valanda ankstesnis už „sovietinį", t. y. Berlyne tą akimirką buvo 1 valanda nakties.

Vokiečių šarvuočiai *SdKfz 250* rieda keliu pro Baltarusijos kaimo sodybas.

Niekuo nesiskyrė nuo daugelį kartų anksčiau aprašytų ĮR ir Gardino įtvirtintojo rajono istorija: didžioji dalis IUT buvo palikti be mūšio ir jau 5.15 Gardino kryptimi puolanti Vermachto 8-oji pėstininkų divizija pranešė, kad pasienio įtvirtinimai pralaužti. Štai taip, per porą valandų paaiškėjo viso daugelio mėnesių statybos „avralo" rezultatai. Bet, kaip ir kai kuriuose kituose fronto ruožuose, atskiros IUT įgulos kovojo keletą dienų ir žūdavo palaidotos po sunkiosios artilerijos sviedinių sugriautų sienų nuolaužomis.

Galbūt vienintelė vokiečių nesėkmė tą rytą buvo vieno iš pagarsėjusio pulko „Brandenburg" padalinių suplanuota operacija. 20-ojo armijos korpuso kovos veiksmų žurnale skaitome: *„Birželio 22 d., 02.30. 800-ojo ypatingos paskirties pulko prie 256-osios pėstininkų divizijos operacija, kurią ketinta atlikti iki „Č" laiko pradžios, neįvyko. Operacijoje dalyvavę padaliniai atitraukti atgal, kad nebūtų sudrumsta ramybė prie sienos ir neatkreiptas priešo dėmesys."* **[411]** Taigi 3-iosios armijos ryšių laidai liko nenutraukti. Visa kita vyko pagal liūdną Raudonajai armijai „standartą."

Didžiausių laimėjimų pasiekė 8-ojo armijos korpuso junginiai, puolantieji šiauriau Gardino (161-oji ir 28-oji pėstininkų divizijos). Jie sėkmingai pasistūmėjo prie Nemuno, keliose vietose jį forsavo ir iki birželio 22 d. pabaigos 161-osios pėstininkų divizijos priešakiniai daliniai žygiavo Pariečės kryptimi (gyvenvietė per 23 km nuo Nemuno). 8-ojo armijos korpuso operatyvinėje suvestinėje konstatuojama: *„Miško masyve prie Pariečės organizuotos gynybos nepastebėta. Pasitaiko tik besipriešinančių atskirų priešo grupių."* **[412]** Vokiečiai neapsiriko – jiems besipriešinanti 56-oji šaulių divizija sparčiai „išsisklaidė". Pavlovo tardymo protokole (liepos 7 d.) skaitome: *„Antroje dienos* [birželio 22-osios] *pusėje Kuznecovas* [generolas leitenantas V. Kuznecovas, 3-iosios armijos vadas] *drebančiu balsu pareiškė, kad, jo nuomone, iš 56-osios šaulių divizijos teliko numeris... ten padėtis, jo nuomone, katastrofiška, nes pavieniai daliniai Chozės rajone* (gyvenvietė palei Nemuną, per 16 km

šiauriau Gardino – M.S.) *vos įstengia sulaikyti priešą, o tarp Chozės ir Druskininkų esantis šaulių pulkas buvo nušluotas smūgiu iš užnugario labai didelių mechanizuotųjų dalinių...*"

Jokių „mechanizuotųjų dalinių, nei didelių, nei mažų, ten nebuvo. 3-iosios tankų grupės junginiai pražygiavo gerokai šiauriau, Alytaus, Merkinės juostoje, o vienintelis 8-ajam korpusui priskirtas 184-asis šturmo pabūklų divizionas turėjo iš viso 18 kovos mašinų ir buvo mestas į mūšį piečiau, Gardino ruože. Dėl visa kita generolas Kuznecovas buvo teisus – divizija visiškai suiro (3-iosios armijos štabo Nr. 3 birželio 24-osios koviniame pranešime rašoma, kad „*56-oji šaulių divizija po mūšių turi du nedidelius pavienius būrius, apie 700–800 žmonių*"). Turėjo reikšmę ir tai, kad 56-ojoje šaulių divizijoje tarnavo šauktiniai iš „rytinės Lenkijos „išvaduotųjų rajonų", kurie po pirmųjų šūvių metė ginklus ir išsilakstė, patraukė namo.

Svarbiausi įvykiai plėtojosi vokiečių puolimo juostos centre, Sapackinės, Gardino ruože. Įveikdami 85-osios šaulių divizijos ir keleto IUT priešinimąsi Vermachto 8-osios pėstininkų divizijos priešakiniai daliniai iki vidurdienio sunkiame mūšyje pasistūmėjo Augustavo, Gardino plentu. Šioje situacijoje 3-iosios armijos vadas nusprendė nedelsdamas įtraukti į veiksmą savo svarbiausią rezervą – 11-ojo mechanizuotojo korpuso tankų divizijas. Taip nuspręsta galbūt ir dėl paniką skatinančių generolo Kuznecovo pranešimų apie neva mūšio lauke pasirodžiusius vokiečių sunkiuosius tankus. Bent jau taip šį epizodą savo parodymuose vaizduoja Pavlovas: „*Paklausiau Kuznecovą, kaip jis panaudoja 85-ąją šaulių diviziją? Jis atsakė, kad 85-oji divizija, išsiskleidusi linijoje vakariau Gardino, spaudžiama priešo sunkiųjų tankų, pradėjo trauktis į pietus, pietryčius, bet jis, Kuznecovas, meta į kontrataką Steklovo tankų diviziją* (aiškiai klystama, 29-osios divizijos vadas buvo pulkininkas Studnevas – M.S.) *ir taip pamėgins atkurti 85-osios divizijos padėtį.*"

Nelaimingos mažametės mergaitės. Už jų – sudegusio namo liekanos. Baltarusija.

Iš 11-ojo mechanizuotojo korpuso (kaip ir daugumos kitų 1941 m. vasarą sutriuškintų tankų junginių) iš esmės nieko neliko. Korpuso ir trijų jam priklausiusių divizijų (29-osios, 33-iosios tankų, 204-osios motorizuotosios divizijų) archyviniai fondai yra, bet jie visai tušti – vadų apskaitos knyga, komjaunuolių nario mokesčių mokėjimo žiniaraščiai, bet ir tai nuo birželio 22 d. nutrūksta. Operatyvinių dokumentų (įsakymų, kovinių pranešimų, žvalgybos suvestinių ir operatyvinių suvestinių) nėra iš viso. Visa šiuo metu prieinama „šaltinių bazė" iš esmės tėra du dokumentai: 11-ojo MK vado pavaduotojo politiniam darbui pulko komisaro Andrejevo liepos 15 d. trumpas pranešimas (paskelbtas dar 1989 m.) ir jo vado generolo majoro Mostovenkos rugpjūčio pradžioje surašytas išsamus pranešimas apie korpuso kovos veiksmus (šis dokumentas buvo išslaptintas 2005 m. vasarį), šarvuočių bei tankų vyriausiosios valdybos archyviniuose fonduose taip pat išliko daugybė Vakarų YKA, įskaitant 11 MK, buvusio karinio turto apskaitos žiniaraščių. **[413]**

Svarbiausios rūšies technikos priemonių – tankų – mechanizuotasis korpusas turėjo trečdalį priklausančio pagal etatų sąrašą skaičiaus, o absoliučiais skaičiais tai buvo apie 380 tankų, daugiausia lengvųjų T-26. „Naujųjų tipų" tankų buvo visai nedaug: 3 KV ir 28 T-34. Tiesa, esama dokumentų, kuriuose pateiktas 11-ojo mechanizuotojo korpuso sunkiųjų KV skaičius yra kur kas didesnis (20 vien.), bet tai galbūt susiję su pradėtu, bet nebaigtu sunkiųjų tankų perdavimu iš Pabaltijo YKA 5-osios tankų divizijos (tai buvo minėta atitinkamame ankstesniame skyriuje). Taip pat reikia atsižvelgti į tai, kad, kaip rašoma korpuso vado pranešime, *„išvykimo dieną, 1941-06-22, dalis mašinų (10–15 proc.) buvo netvarkingos ir į žygį nepaimtos"*, **[414]** 45 mm patrankomis ginkluotų šarvuotųjų automobilių BA-10 turėta (sprendžiant pagal mechanizuotojo korpuso formavimo pradinio etapo mastus) neįprastai daug – 59 (pagal kitą žiniaraštį, – netgi 90).

1941 m. birželio pabaiga. Vokiečių kariai Gardino gatvėse. Tolumoje matyti Bernardinų bažnyčia.

Geriausiai parengtas kovai 11 MK junginys buvo 29-oji tankų divizija, suformuota „senosios" kadrinės 25-osios tankų brigados pagrindu 1935 m. Tiesa, tikros kovinės patirties (išskyrus „išvaduojamąjį žygį" į Lenkiją) ši brigada neturėjo. 1941 m. balandžio viduryje 29-oji tankų divizija turėjo 173 tankus T-26 (įskaitant 13 ugniasvaidžių). Vėliau kaip tik šiai divizijai skirta didžioji dalis korpuso gautų „naujųjų tipų" tankų. Apskritai 29-osios tankų divizijos kovos mašinų parkas visai atitiko tipišką vokiečių 3-iosios tankų grupės tankų diviziją – taip pat 150–170 lengvųjų tankų ir trys dešimtys mašinų, ginkluotų 76 mm patrankomis. Taigi, atidžiau pažvelgus, matyti, kad vienos vokiečių tankų patrankų salvės sviedinių svoris trigubai mažesnis (vokiečių „vamzdžiai" – 20 mm ir 37 mm kalibro), be to, ir T-34 šarvus ne visai korektiška lyginti su PZ IV priekiniu „prielipu".

Vermachto 3-iosios tankų grupės divizijos per penkias dienas kaudamosi pasiekė Minską. 29-osios sovietų tankų divizijos puolimo maršrutas nutrūko prie Koniuchų miestelio, per 12 km į šiaurės vakarus nuo Gardino. Sovietų istorikai į šį skirtumą stengėsi visai nekreipti dėmesio. Dabartiniai rusų istorikai tradicininkai rado jau gal porą šimtų „objektyvių priežasčių" – pradedant nuo nevisiško divizijos užpildymo kariniu personalu bei artilerija ir pagaliau aptikę, kad prastai sukonstruotas tanko kairiojo užpakalinio rato tepimo mazgas. Daug kas iš to – gryna tiesa, štai *„ypač prastai vyko aprūpinimas traktoriais, tad nebuvo galimybės pasinaudoti net turimais pabūklais ir evakuoti pamuštus tankus"*. **[414]** Tikra ir tai, kad tiesiog 29-osios divizijos kovos veiksmų rajone jau buvo 152-asis haubicų artilerijos pulkas, kuris gerokai pranoko net visai sukomplektuotą tankų diviziją.

Beje, visų tų trūkumų nereikia paversti dūmų uždanga, uždengiančia nuo mūsų tai, kas svarbiausia. O svarbiausia tai, kad vokiečių ir sovietų tankistams teko kokybiškai skirtingi priešai. Vokiečių 8-oji pėstininkų divizija pasitiko 29-osios tankų divizijos kontrsmūgį žygiuodama, o pasitiktinis mūšis su tankais – blogiausia, kas gali nutikti pėstininkams, kurie tokiu atveju neturi nei priedangos, nei parengtų ugniaviečių prieštankiniams pabūklams, nei laiko visa tai sukurti. Ir, nepaisant to, klaikus šūksnis „Tankai! Apsupa!" taip ir nepasigirdo. Pasigirdo aiškios vadų komandos, kurias valdiniai vykdė.

Dabar norėčiau trumpai pertraukti griežtai dokumentinį pasakojimą ir pažvelgti į žinomai šališką ir netikslų šaltinį. 1942 m. Vokietijoje išleista Horsto Slesinos knyga „Kariai – prieš mirtį ir velnią. Mūsų kova SSRS. Kario dienoraštis". Autorius buvo Vermachto etatinis propagandininkas (tai aiškiai atsiliepė teksto turiniui bei intonacijai) ir jo knyga pirmiausia skirta „jaunimo kariniam patriotiniam ugdymui". Bet žvilgtelėkime, kaip mūšis prie Koniuchų atrodė iš arti:

„Pasirengimas gynybai baigiasi per keletą sekundžių. Per didelis skubėjimas ir nervingi įsakymai sugadintų psichinį nusiteikimą, kuris yra būtinas ir geriausias ginklas mūšyje. Prieštankinio padalinio karininkas, kai tik buvo paleisti pirmieji sviediniai, ramiai išsitraukia cigaretę ir prašo savo kareivius ugnies. Tai kuria didesnį efektą nei paprasti įsakymai... Siūbuodami ir griaudėdami privažiuoja mūsų šturmo pabūklai. Nors jų nedaug, tik viena

Baltarusijoje sunaikintas sovietų šarvuotis *BA-10*.

baterija (t. y. vos 6 mašinos – M.S.), *bet tai pats galingiausias ginklas kovoje su tankais. „Štugai" privažiuoja prie kelio iš dešinės ir iš kairės. Dabar mes turime laukti...*

Mes girdime, kaip riaumoja varikliai, trinksi ir žvanga tankų vikšrai... Artyn, vis artyn. Dabar matyti kiekviena detalė. Jų bokšteliai pasisuka, nes ieško mūsų. Suloja, sukaukia, sustaugia šūviai! Trasuojamieji prieštankinių patrankų sviediniai savo ugniniais „pirštais" pasiekia priešą. Pasigirsta žemesnio tono šturmo pabūklų šūvių trenksmai. Penki sovietų tankai buvo tiesiog sukapoti ir sudraskyti į gabalus... Kiti sovietų tankai taip pat įsijungė į mūšį ir atkakliai apšaudo mūsų pozicijas slėpdamiesi už sunaikintų ir pamuštų savų tankų. ...

Pakilusios dulkės, parako dūmai ir degančio tepalo debesys mus pridengia. Rusai įnirtingai šaudo iš kulkosvaidžių ir pabūklų. Skeveldros, plienas ir su purvu sumišęs kraujas krinta ant geltono smėlio. Rusų tankas rieda priekin – 40 metrų, 30 metrų... Baimė gniaužia gerklę. Baisus smūgis – ugnis, šarvų plokštės, pabūklo vamzdis, žmonių kūnai, degantis tepalas ir tiršti juodi dūmai, kurie gailestingai uždengia tą siaubingą vaizdą... ugnis nuslopsta, nes mes jau neturime daugiau taikinių. Paskutiniai tankai apsisuko ir pasislėpė. Didžiulių dūmų stulpų apimti vienuolika liepsnojančių deglų suteršė lauką..." **[415]**

Nemėginant iš šio agitacinio paveikslo išgauti pernelyg daug tiesos, vis tiek verta atkreipti dėmesį į vieną dalyką – pateiktame mūšio paveiksle visiškai neįmanoma įžvelgti šimtus atakuojančių sovietų tankų, jų aiškiai mažiau, vos keliasdešimt. Ir tai labai keista. Joks propagandininkas neims mažinti įveikto priešo pajėgų, greičiau, atvirkščiai...

Vermachto operatyviniuose dokumentuose mūšis prie Koniuchų aprašytas itin šykščiai. Birželio 22 d. 9-osios armijos vadovybės baigiamojoje suvestinėje skaitome: *„8-osios pėstininkų divizijos dešiniasparnis 84-asis pėstininkų pulkas kaunasi sunkiame mūšyje prie Koniuchų gyvenvietės. Priešo tankai kontratakuoja.*" **[410]** Birželio 23-osios rytą 8-asis armijos korpusas pranešė, kad mūšiuose dėl Gardino pamušti 80 sovietų tankų. Vakarinėje suvestinėje (birželio 23 d. 22.00) tas skaičius padidintas: *„06-22 pamuštų priešo tankų, naujausiais duomenimis, lyginant su šios dienos ryto suvestinėmis, padidėjo iki 105–110.*" **[412]**

Vermachto kariai Gardino miesto centrinėje dalyje.

Su visomis išlygomis dėl neišvengiamo priešo nuostolių padidinimo galima pastebėti, kad toks viename mūšyje pamuštų tankų skaičius Vermachto dokumentuose aptinkamas itin retai.* Belieka spėti, kad mūšis prie Koniuchų iš tikrųjų buvo įnirtingas ir ilgas (anksčiau cituotoje propagandinėje versijoje jis truko 11 valandų) ir pulkininko Studnevo tankistai stengėsi žūtbūt įvykdyti skirtą užduotį.

11 MK vado pranešime birželio 22 d. įvykęs mūšis aprašytas kažkaip keistai, nors ir visai optimistiškai: *„Jau per pirmąsias mūsų tankų atakas priešas patyrė didelių tankų nuostolių (?) ir, kituose mūšiuose pasirodžius mūsų tankams, traukdavosi už savų besiginančių pėstininkų... Vokiečių tankai, birželio 22 d. per susidūrimą su 29-ąja tankų divizija, neteke apie 30 tankų* (net jei suprastume, kad tankais pavadinti ir savaeigiai šturmo pabūklai, tai nesuprantama, kur jų ir kiek būta – M.S.), *atsitraukė ir buvo naudojami kaip prieštankiniai pabūklai,* [veikdami] *užmaskuoti ir iš priedangų.“* Iš pranešimo išeitų, kad mūšyje prie Koniuchų buvo naudojami ir sunkieji tankai KV (*„2 tankai KV pražuvo linijoje piečiau Sapackinės. Vienas tankas apvirto ir paskendo pelkėje, antras buvo pamuštas, pataikius į važiuoklę.“*) **[414]** Ir šiuo atveju keista, kad H. Slesina nieko neužsimena apie susidūrimą su sovietų šarvuotaisiais gigantais, nors toks siužetas labai papuoštų jo dramatišką pasakojimą apie mūšį prie Koniuchų.

Iš konkrečių to mūšio smulkmenų dar daug kas lieka neaišku, bet galutinis rezultatas nekelia abejonių – užimti Gardiną nesustojant, pirmąją puolimo dieną, vokiečiams nepavyko. Tačiau laimėtas pusdienis nebuvo deramai išnaudotas pasirengti miesto gynybai. Nepaisant Vakarų fronto karo tarybos kategoriško įsakymo („3-iosios armijos vadui. Jums reikia visomis priemonėmis tvirtai ginti Gardiną“), 3-iosios armijos štabas birželio 22-osios vakare persikėlė į Luną (40 km į pietryčius). Didžiuliai Gardino kariniai sandėliai buvo prarasti, geriausiu atveju – susprogdinti. Štai birželio 25 d. Vakarų fronto štabo operatyvinio

* Vienintelis (iš šioje knygoje aprašytų) epizodas su dar didesniu vokiečių pateiktu pergalių skaičiumi – tai 22 MK 19-osios tankų divizijos mūšis su vokiečių 14-ąja tankų divizija prie Aleksandrovkos (Voinicos).

skyriaus viršininkas generolas majoras Semionovas praneša į Maskvą: „*Artilerijos sandėlio Nr. 856 sprogimas patvirtintas. Sandėlį padegė,* [dėl ko] *jis vėliau nuo ugnies sprogo, sandėlio viršininkas 3-iosios armijos vado paliepimu. Nuo bombardavimo sandėlis nenukentėjo, žinoma, kad iš viso kariuomenei iš sandėlio išduota 10–12 vagonų šaudmenų, kiti apie 250 vagonų sunaikinti.*“ **[443]**

Netvarkingai traukiantis nebuvo net visai sugriauti tiltai per Nemuną. Vermachto 8-ojo tankų korpuso galutinėje operatyvinėje suvestinėje konstatuojama: „*Gardino automobilių tiltas šiek tiek apgadintas, vėl sutvarkytas ir gali atlaikyti iki 16 tonų krovinius... Gardino geležinkelio tilto susprogdinta vidurinė dalis, tilto atramos sveikos.*“ Birželio 23 d. 22.00 8-osios pėstininkų divizijos štabo operatyvinėje suvestinėje yra ir toks, galbūt ginčytinas, samprotavimas: „*Remiantis faktu, kad svarbaus Gardino* [transporto] *mazgo priešo ariergardas negina, o tiltas sprogdintas, kaip atrodo, negrabiai, galima daryti išvadą, kad per vakarykštę dieną priešo kovinė dvasia pradėjo menkti. Susidaro įspūdis, jog mūsų vakarykštė sėkmė rusų vadovybę paveikė labiau negu atskirų rusų kareivių tvirtybę...*“ **[412]**

Operacijos sumanymas

Iki birželio 22 d. pabaigos Vakarų fronto juostoje susidarė tokia situacija. Šiauriau Gardino priešas (161-oji, 28-oji pėstininkų divizijos) forsavo Nemuną ir toliau puolė į rytus, iš esmės nesusidurdamas su organizuotu priešinimusi. Gardino rajone vokiečių 8-osios pėstininkų divizijos puolimas buvo pristabdytas 29-osios tankų divizijos kontrsmūgiu, tad 85-oji šaulių divizija įstengė santykinai organizuotai atsitraukti prie Lasosnos upės linijos. Vermachto 20-ojo armijos korpuso 256-oji pėstininkų divizija, nubloškusi 27-ąją šaulių diviziją į pietinį Bebros upės krantą, užėmė Dombrovą ir Novyj Dvorą. Kaip pažymima korpuso KVŽ, „*išskyrus mūšius dėl IUT prie Krasnės, mūsų nuostoliai, palyginus su pasiektais laimėjimais, buvo labai nedideli*“. **[411]** 162-osios pėstininkų divizijos laimėjimai buvo ne tokie įspūdingi – sunkiame pusvalandį trukusiame mūšyje („*priešas atkakliai gina savo pozicijas ilgalaikiuose ugnies taškuose ir naudoja iš medžių šaudančius snaiperius*“) vokiečiai forsavo Augustavo kanalą ir vakarop užėmė Augustavą.

Išilgai „Balstogės kyšulio“ šiaurinio krašto priešas apsiribojo kaustomaisiais veiksmais, be to, viena iš trijų 42-ojo armijos korpuso divizijų dar neperžengė sienos, dvi kitos pasistūmėjo keletą kilometrų į sovietų teritorijos gilumą. O priešais jas buvo Raudonosios armijos dvi šaulių (2-oji ir 8-oji) ir viena kavalerijos (6-oji) divizijos. Išilgai „Balstogės kyšulio“ pietinio pakraščio 9 Vermachto pėstininkų divizijos, nubloškusios nuo sienos 4 sovietų šaulių divizijas (13, 86, 113, 49-ąją), sėkmingai plėtojo puolimą šiaurės rytų kryptimi. Bresto, Kobrino linijoje prasidėjo katastrofiškas 4-osios armijos triuškinimas.

Tokia buvo tikroji situacija. Informacija, kurią iki to meto turėjo Vakarų fronto vadovybė, neatitiko realybės dviem svarbiais atžvilgiais: nebuvo nustatyta pačios pajėgiausios priešo tankų grupuotės (2-osios tankų grupės) susitelkimo vieta Bresto ruože ir, atvirkščiai,

Vokiečių karo korespondentas ragauja baltarusių kaimietės atneštų agurkų.

„aptiktos" dvi nesančios tankų divizijos, neva puolančios Belsko kryptimi. Pagaliau birželio 22-osios vėlų vakarą fronto štabas gavo iš Maskvos Raudonosios armijos vyriausiosios karo tarybos direktyvą Nr. 3, kurioje keliama užduotis *„stabdant priešą Varšuvos ruože ne mažesnėmis kaip dviejų mechanizuotųjų korpusų pajėgomis, ir fronto aviacijai smogti stiprų kontrsmūgį priešo Suvalkų grupuotės užnugariui, kartu su Šiaurės vakarų frontu sunaikinti ją ir iki 6.24 pabaigos, užimti Suvalkų rajoną."* **[99]** Bet ši direktyva dar buvo ne viskas, *„6-22 vėlai vakare į fronto štabą atvyko Sovietų Sąjungos maršalas drg. Šapošnikovas ir Sovietų Sąjungos maršalas drg. Kulikas. Maršalas Kulikas išvažiavo į 10-ąją armiją, kur anksčiau apie 12.00 išvažiavo vadovauti 6 MK ir 6-ojo kavalerijos korpuso veiksmams kariuomenės vado pavaduotojas generolas leitenantas Boldinas I.V."* **[416]**

Iš turimų dokumentų negalima tiksliai nustatyti, kada (prieš gaunant direktyvą Nr. 3 ar jau ją gavus), nuspręsta kavalerijos mechanizuotajai grupei (KMG) pulti Gardiną ir ar buvo tikrovėje fronto vadovybės įsakymas smogti smūgį priešinga kryptimi, į pietus, Belsko link. Bet kokiu atveju birželio 10-osios armijos birželio 23 d. 9.00 operatyvinė suvestinė patvirtina, kad iš tiesų 6 MK pasistūmėjimo į pietus nebūta: *„6-asis mechanizuotasis korpusas naktį į 1941-6-23 pasiekė rajoną: 29-oji motorizuotoji divizija išsidėsto gynybai linijoje išilgai Lasosnos upės, Kuznicos, Sokulkos ruože frontu į šiaurės vakarus, 4-oji ir 7-oji tankų divizijos susitelkė miškų rajone šiauriau Grudeko."* **[417]**

Taip pat būtina pažymėti, kad jau birželio 22-osios dieną Vakarų fronto vadovybė, nelaukdama ir neturėdama sankcijos iš Maskvos, nusprendė 10-osios armijos dalinius atitraukti per 60–80 km nuo sienos į Narevo upės liniją. Anksčiau minėtame 10-osios armijos štabo viršininko generolo majoro Liapino pranešime (pažymoje) apie tai pasakyta visai konkrečiai: *„Įsakymas atsitraukti prie Narevo upės generolo Liapino, gautas AD telefonu iš*

fronto štabo viršininko Klimovskicho, buvo tokio turinio: „Visus atitraukti už Narevo naktį į 6-23". Šio įsakymo gavimo laikas – birželio 22 d. tarp 14 ir 16 valandos." **[418]** 10-osios armijos operatyvinėje suvestinėje Nr. 2 konstatuojama, kad *„armijos daliniai, prisidengdami nakties tamsa, per naktį atsitraukė į Narevo upės rytinį krantą"*. Anaiptol ne faktas, kad šis pranešimas visa kuo atitinka tikrovę (prasidėjus chaosui, įsakymas atitraukti kariuomenę galėjo ir nepasiekti atitinkamų štabų), bet abejoti tuo, kad Pavlovas greit ir savarankiškai padarė situaciją atitinkantį sprendimą, neverta.*

Birželio 22-ąją šiek tiek prieš vidurnaktį, 23.40, Pavlovas susisiekė su tuo metu į Balstogę, į 10-osios armijos štabą, atvykusiu savo pavaduotoju generolu leitenantu Boldinu. Nuo tos akimirkos ir prasideda viena iš pačių dramatiškiausių ir tamsiausių pirmųjų karo dienų istorijų:

„Prie aparato drg. Boldinas.

Klausimas: Ar domėjotės, kokia yra padėtis ir ką nusprendėte?

Atsakymas: Domėjausi, kokia yra padėtis. Jūsų sprendimus, kuriuos štabo viršininkas perdavė Golubevui apie tai, kad Golubevas turi būti Nareve (t. y. dėl 10-osios armijos atitraukimo prie Narevo upės ribos – M.S.), *o Chackelevičius piečiau Sokulkos* (6-ojo korpuso sutelkimas miškuose į šiaurės rytus nuo Balstogės – M.S.), *laikau teisingais.*

Išklausyti įsakymą:

Jums reikia suorganizuoti smogiamąją grupę iš Chackelevičiaus korpuso ir 36-osios kavalerijos divizijos, Mostovenkos dalinių (t. y. 11-ojo mechanizuotojo korpuso) *ir smogti bendra Balstogės, Lipsko kryptimi, piečiau Gardino su užduotimi sunaikinti priešą Nemuno kairiajame krante ir neleisti jo daliniams pasiekti Volkovysko rajono, paskui visa grupė taps pavaldi Kuznecovui. Tai artimiausia jūsų užduotis. Jai vadovaukite pats..."* **[419]**

Lyginant su direktyvoje Nr. 3 iškelta užduotimi, Pavlovas „baigė sukti" puolimo smaigalį į šiaurės rytus ir tai, be abejonės, buvo protinga iniciatyva. Mėginimas pulti nuo Balstogės Suvalkų link reiškė, kad būtina prastumti didžiulę masę tankų per Bebros upės pelkėtą slėnį (o tai vienodai sudėtinga ir iš šiaurės į rytus, ir iš pietų į šiaurę), o vėliau puolantys daliniai atsidurtų „Suvalkų kyšulio" teritorijoje, kurioje vokiečiai iš anksto rengėsi gynybai. O, puolant Gardino kryptimi, būtų tekę veržtis per atvirą vietovę, per kurią Sokulkos, Gardino ruože nutiestas tvirtas plentas ir kur nebuvo jokių priešo gynybos statinių (28 pav.).

Paradoksiškai atrodė tai, kad suplanuotam kontrsmūgiui palanki aplinkybė buvo sėkmingi priešo veiksmai: 8-asis armijos korpusas ir 3-iosios tankų grupės divizijos jau forsavo Nemuną šiauriau Gardino ir veržliai žygiavo į rytus, taigi tuo metu, kai Boldino KMG galėjo susitelkti ir pereiti į puolimą, Nemuno kairiajame krante vokiečių jau nebuvo.

---

* Neverta šiuose žodžiuose ieškoti tyčinio noro „užstoti Pavlovą". Aš nejaučiu nuoširdžios meilės žmogui, kuris 1939 m. gruodžio 21 d. rašė Vorošilovui: *„Reikia negailestingai sukrėsti visą Suomiją, kad kitiems nebūtų smagu; esu įsitikinęs, jog kai baigsime tvarkyti Suomiją (nepaisant kokių reikės priemonių, išteklių bei būdų), ją užmirš ir anglai, ir prancūzai."* Bet iš tuometinių generolų jis buvo vienas iš geriausių, turėjo solidžią kovos veiksmų patirtį (Pirmasis pasaulinis karas, pilietinis karas, 1929 m. karas su Kinija dėl Kinijos–Rytų geležinkelio, Ispanija, kur jaunas kombrigas Pavlovas atvyko vienas iš pirmųjų ir grįžo tapęs Sovietų Sąjungos didvyriu), buvo pasirengęs imtis drąsios iniciatyvos (kaip tikina kai kurie autoriai, 1938 m. jis kreipėsi į Staliną laišku ragindamas nutraukti represijas kariuomenėje).

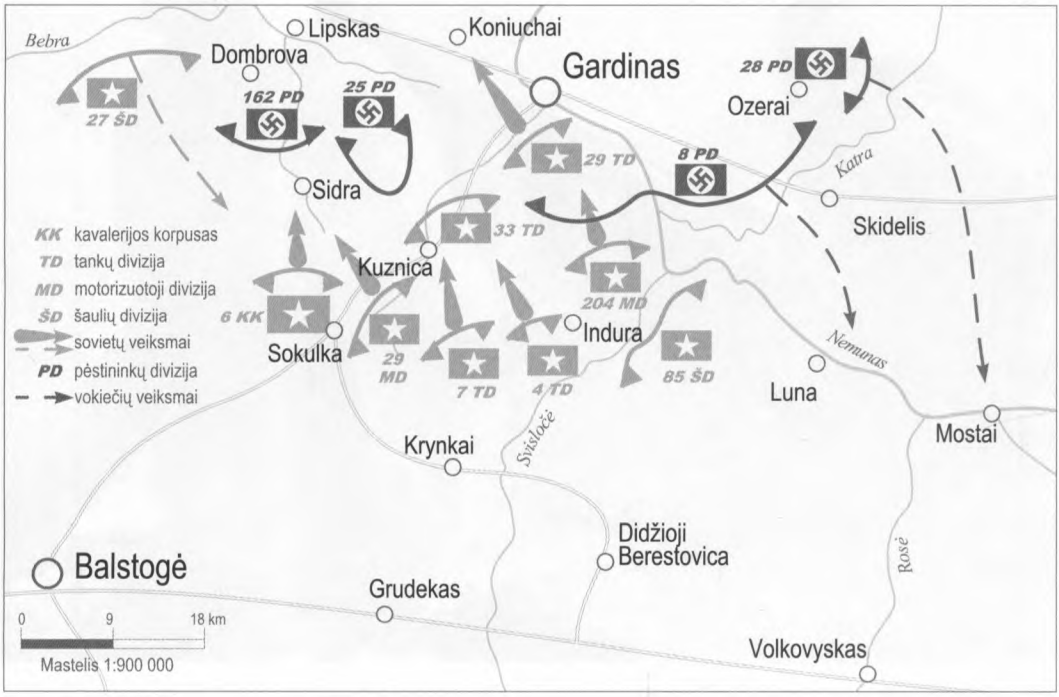

28 pav. Sovietų kontrpuolimas Gardino kryptimi.

Vadinasi, atsirado galimybė „kaip peilis per sviestą" per apnuogintą sparną įsiveržti į priešo pagrindinės grupuotės užnugarį ir perkirsti jo komunikacijas.

Pažymėsime, kad 1942 m. gegužę tokią pačią operaciją įvykdė vokiečiai. Tada per liūdnai pagarsėjusią Charkovo puolamąją operaciją sovietų kariuomenė forsavo Šiaurinį Donecą ir, puldama vakarų kryptimi, pasiekė Charkovo priemiesčius. Tuo metu vokiečių tankų grupuotė smogė iš pietų šiaurės kryptimi ir, veržtamasi abiem Šiaurinio Doneco krantais, perkirto sovietų kariuomenės komunikacijas, kurios atsidūrė katile. Galutinis rezultatas buvo penkių sovietų armijų sutriuškinimas, o daugiau kaip 200 tūkstančių Raudonosios armijos kovotojų ir vadų pateko į vokiečių nelaisvę. Galima dėl šio ar to ginčytis, atsižvelgiant į kariaujančių šalių realų pasirengimą kovoti, kaip galėjo baigtis Pavlovo sumanyta operacija, bet Boldino KMG pradiniame etape, atrodė, buvo „pasmerkta" laimėti.

Boldino KMG svarbiausia jėga buvo 6-asis mechanizuotasis korpusas (4-oji ir 7-oji tankų, 29-oji motorizuotoji divizija), vienas iš pačių galingiausių Raudonosios armijos junginių. Korpusas buvo kuriamas per formavimo „pirmąją bangą" (1940 m. liepą–rugpjūtį) ir iki 1941 m. birželio buvo „su kaupu" aprūpintas kovos ir pagalbine technika. Korpusui priklausė 3504 sunkvežimiai ir 894 specialiosios mašinos (jam aiškiai atiteko pirmoji vieta tarp visų Raudonosios armijos mechanizuotųjų korpusų), 108 lengvieji automobiliai, taigi aštuoniems karinio personalo žmonėms teko vienas automobilis. Be to, buvo ir 1042 motociklai.

1942 m. Sovietų kariai per puolamąją Charkovo operaciją, kuri Raudonajai armijai baigėsi visiška katastrofa.

Mechanizuotasis korpusas gavo 260 vikšrinių vilkikų, įskaitant 22 galingus „Vorošilovecus" ir 40 lengvai šarvuotų „Komsomolecų", 135 patrankomis ginkluotus šarvuotuosius automobilius BA-10 (taip pat pirmoji vieta visoje Raudonojoje armijoje) ir 91 žvalgybos šarvuotąjį automobilį BA-20. Radijo ryšio priemonės (be tankų racijų): 51 galingą radijo stotį (5 RSB ir 46 vien. 5AK) bei 64 „batalioninių" (RB, RRU, 6-PK).

6 MK tankų turėjo daug, apie tūkstantį. Tikslių skaičių pateikti neįmanoma, nes į korpusą plaukė srautas naujųjų, ką tik iš gamyklų išriedėjusių KV ir T-34, taip pat kartu buvo nurašomi pasenę lengvieji tankai. Bendras sunkiųjų monstrų KV skaičius yra žinomas – jų 6-ajame mechanizuotajame korpuse buvo 114 (63 vien. 4-ojoje tankų divizijoje ir 51 – 7-ojoje tankų divizijoje). Vėliau, birželį, į Balstogę iš gamyklų atgabenta dar 114 „trisdešimtketvirtukų" ir galima spėti, kad kaip tik dėl šių tiekimų 7-osios tankų divizijos vado pranešime atsirado 150 tankų T-34 skaičius. Galiausiai „naujųjų tipų" tankų jau būta 352–466; labiausiai tikėtinas skaičius yra 424 vien.

6-asis mechanizuotasis korpusas anaiptol turėjo ne vien „naujųjų tipų" tankų, bet ir 19 tvarkingų tribokščių T-28 (iš viso jų būta 58), apie 420 BT (be sudilusių BT-2), 67 T-26 (ginkluotų tik kulkosvaidžiais) ir bent 44 ugniasvaidžiai ChT-26 (esama žinių, kad 29-ajai motorizuotajai divizijai priklausė dar 17 viršnorminių ChT-26). Štai toks išėjo mechanizuotasis korpusas su dviem visai sukomplektuotomis tankų divizijomis, kurių kiekviena turėjo apie 370 tankų (įskaitant dvi šimtines KV ir T-34), bei motorizuotąja divizija, kuri tankų skaičiumi (180–200 vien.) buvo pranašesnė už daugelį vokiečių tankų divizijų.

Sovietų 152 mm kalibro haubicos *ML-20* ugnies pozicijoje.

Šios didžiulės galios fone kitos Boldino KMG pajėgos atrodė gerokai kuklesnės, bet ir jų kovinis potencialas anaiptol neatrodė nieko vertas. 11-ajame mechanizuotajame korpuse, net, atsižvelgiant į tai, kad karo pradžioje buvo 15 proc. tankų netvarkingi, net jei patikėsime, jog didžiausias vokiečių pateiktas mūšyje prie Koniuchų bei Gardino pamuštų tankų skaičius (110 vien.) yra teisingas, vis tiek dar turėjo likti daugiau kaip du šimtai tvarkingų tankų ir keletas dešimčių šarvuotųjų automobilių. Su visomis išlygomis dėl nevisiškai sukomplektuoto korpuso karinio personalo bei ne visos numatytos artilerijos (beje, konkrečių skaičių iki šiol dar niekas nepateikė) 11 MK bent jau prilygo vienai „apskaitinei tankų divizijai." Ir tai visai apčiuopiamas 6-ojo mechanizuotojo korpuso trijų divizijų priedas, su kuriuo 25–30 km iš viso turėjo būti sutelkta 1,2 tūkst. tankų. Tokio šarvuotosios technikos sutelkimo 1941 m. nebuvo nė vienoje kitoje Rytų fronto vietoje.*

Birželio 23 d. į KMG įjungtas 124-asis haubicų artilerijos pulkas (fronto rezervas). Pulkas turėjo 48 haubicas (152 mm kalibro) ir bendru salvės sviedinių svoriu pusantro karto viršijo Vermachto pėstininkų diviziją. Reikalingos buvo ir dvi 6-ojo kavalerijos korpuso divizijos (iš pradžių numatyta į KMG įjungti tik 36-ąją kavalerijos diviziją, bet iš tikrųjų dalyvauti kontrsmūgyje pasitelkta ir 6-oji kavalerijos divizija). Suprantama, niekas nesirengė atakuoti raitelių lavina per miškus ir pelkes. Antrojo pasaulinio karo metais

* Pietvakarių fronto „Trys galiūnai" (4 MK, 8 MK, 15 MK) tankų, įskaitant „naujųjų tipų" mašinas, turėjo dar daugiau, bet, taikant Pietvakarių fronto ir 6-osios armijos vadovybės operatyvinį meną, šie mechanizuotieji korpusai buvo „sudraskyti" į daugybę fragmentų ir mesti į mūšį per šimtus kilometrų vienas nuo kito.

arkliai buvo naudojami transporto reikmėms, bet jie galėjo įveikti mechaninio transporto priemonėms – to meto „faneriniams" sunkvežimiams, kuriems juk reikėjo ir degalų, neišvažiuojamas vietoves. Kadangi kavalerijos divizijos yra labai judrios, jos per parą nužygiavo 70–90 km (6-oji kavalerijos divizija iš Lomžos į rytus, 36-oji kavalerijos divizija iš Volkovysko į vakarus) ir susitelkė Suvalkų, Krynkų rajone.

Be to, tai nebuvo paprastos divizijos. 6-oji Kubanės–Tereko raudonosios vėliavos S. Budiono divizija buvo neperdedant elitinis Raudonosios armijos junginys, tikra jos vyresniųjų vadų „kadrų kalvė". 1919 m. rudenį divizijai vadovavo Timošenka – būsimasis maršalas ir SSRS gynybos liaudies komisaras, kitais, 1920 m. 6-osios kavalerijos divizijos štabo viršininko padėjėju tampa Mereckovas – būsimasis maršalas ir generalinio štabo viršininkas, divizijos artilerijos pulko štabo viršininku pradėjo savo puikią karinę karjerą būsimasis maršalas Moskalenka. 6-ajam kavalerijos korpusui ketvirtajame dešimtmetyje vadovavo du būsimieji maršalai – Žukovas ir Jeriomenka.

1939 m. rugsėjį 6-oji kavalerijos divizija įjungta į kavalerijos mechanizuotąją grupę, kuri to paties Boldino vadovaujama „išvadavo" Balstogę (t. y. iš vokiečių priėmė jų užimtą miestą). Tad veiksmų rajonas divizijos kovotojams ir vadams seniai buvo gerai žinomas. „Keliais pažįstamais, su narkomu mylimu kovos žirgais mes vėl josim..." Taip pat pažymėsime, kad be arklių, kardų ir karabinų 6-oji kavalerijos divizija turėjo 155 rankinius ir 64 sunkiuosius, 15 zenitinių kulkosvaidžių ir 4 zenitines 76 mm patrankas, 8 haubicas (122 mm kalibro), 24 patrankas (76 mm), 48 tankus BT (divizijos tankų pulke), 9 šarvuotuosius automobilius ir 66 radijo stotis.

Jei Pavlovo įsakymas būtų įvykdytas tiksliai ir Bodino KMG pradėjusi puolimą birželio 23 d., tai visa ši plieninė armada būtų užgriuvusi vienintelę Vermachto 256-ąją pėstininkų diviziją, kuri anksčiau ir toliau už visas pasistūmėjo nuo Bebros upės į pietryčius (30-ojo armijos korpuso antroji divizija, 162-oji pėstininkų divizija dar tik pasiekė Bebros upės šiaurinį krantą prie Lipsko). Bet birželio 23 d. KMG ir jos grupė vadų (maršalas Kulikas, generolas leitenantas Boldinas, 10-ajai armijai vadovaujantis generolas majoras Golubevas, 6-ojo mechanizuotojo korpuso vadas generolas majoras Chackelevičius) mėgino susivokti, kas vyksta, ir telkė kariuomenę. Nors nuo „miškų rajono šiauriau Grudeko", kur 6 MK tankų divizijos buvo permestos naktį į birželio 23-iąją, iki Kuznicos vos 40 km tiesia linija (arba 62 km keliu per Didžiąją Berestovicą, Krynkus, Sokulką), tankų divizijoms pasiekti pradines pozicijas prireikė pusantros dienos.

Birželio 23 d. kažkurią akimirką (tikslus laikas dokumente nepažymėtas) Pavlovo kantrybė baigėsi ir į 10-osios armijos štabą nuskriejo telegrama:

„Kodėl mechanizuotasis korpusas nepuolė, kas kaltas, nedelsdami aktyvuokite veiksmus ir nepanikuokite, o vadovaukite. Priešą reikia mušti organizuotai, o bėgti be vadovavimo (ši frazė atsirado neatsitiktinai, nes birželio 22-osios vakare visi partijos ir čekistų viršininkai pasitraukė iš Balstogės, iš pradžių persikėlė į mišką šalia Grudeko – M.S.). *Apie kiekvieną diviziją mes turime žinoti, kur ji, ką veikia ir kokie rezultatai. Kodėl jūs mechanizuotajam*

korpusui neskiriate užduoties atakuoti?.. Atsiminkite, jei jūs aktyviai neveiksite, karo taryba to daugiau nepakęs." **[420]**

Taip išklojęs, kas jam spaudė širdį, Pavlovas tą pačią dieną, birželio 23-iąją, pasiuntė trimis adresais (Boldinui, Golubevui ir Kuznecovui) kovinį įsakymą (b/n), kuriame keliama užduotis „pulti toliau", be to, į gerokai didesnį operatyvinį gylį:

„*Birželio 24-osios rytą jums reikia:*

1. *Drg. Boldino vadovaujamos smogiamosios grupės, sudarytos iš 6-ojo ir 11-ojo mechanizuotųjų korpusų, 36-osios kavalerijos divizijos pajėgomis tęsti ryžtingą puolimą bendra Gardino kryptimi, užimti šį miestą ir toliau pulti abiem Nemuno krantais Druskininkų ir Merkinės kryptimi. Dienos galutinis tikslas – užimti Merkinę* (60 km šiauriau Gardino – M.S.). *Pasirūpinti, kad operacija išilgai Nemuno vakarinio kranto būtų apsaugota nuo Augustavo miškų iš Suvalkų pusės.*
2. *3-iosios armijos vadui drg. Kuznecovui 85-osios ir 56-osios divizijų pajėgomis atakuoti bendra Gardino kryptimi ir įsitvirtinti šiauriau šio miesto. 27-ajai šaulių divizijai pulti Ladno* (Gardino vakarinis priemiestis – M.S.), *Lipsko, Dombrovo frontą, kur ir įsitvirtinti... Apie duotus nurodymus nedelsiant pranešti.*" **[421]**

Tuo metu vokiečių pėstininkai tęsė savo birželio 22 d. iš tikrųjų sėkmingai pradėtą puolimą. Birželio 23 d. 16.15 8-ojo armijos korpuso operatyvinėje suvestinėje pranešama:

„*8-asis armijos korpusas palaužė paskutinį rusų priešinimąsi Nemuno vakariniame krante. Mūšiai prie Sapackinės dar vyksta. Mūsų kariuomenė pasiekė Gardino–Pariečės geležinkelį. Paimta daug tankų ir artilerijos pabūklų...*" Birželio 23-iosios galutinė 8-ojo armijos korpuso suvestinė: „*Priešui 6.23 nepavyko organizuotai pasipriešinti. Didesnis priešinimasis įvyko vakariau Gardino. Sapackinėje apsupta pajėgi priešo grupė, kuri atkakliai priešinasi. Gardinas užimtas 8-osios divizijos pajėgų. Daug trofėjų...*" Kitos dienos planai:

Vokiečių artileristai Gardine su 37 mm kalibro pabūklu *Pak 36/37*. 1941 m. birželio pabaiga.

„8-asis armijos korpusas 06.24 toliau persekioja sumuštą rusų 3-iąją armiją. Užduotis – pasiekti Lydos–Vilniaus plentą (80 –100 km ryčiau Nemuno – M.S.)." **[412]**

161-oji ir 28-oji pėstininkų divizijos žygiavo į rytus, iš esmės priešais save neturėdamos priešo, be to, 28-oji divizija, dienai baigiantis, užėmė taktiniu požiūriu svarbų tarpuežerį Ozerų m. rajone (24 km ryčiau Gardino). 8-oji pėstininkų divizija persiskyrė į dvi kovines grupes: divizijos pagrindinės pajėgos perėjo į Nemuno dešinįjį krantą ir puolė išilgai kelio Skidelio kryptimi. Iki dienos pabaigos priešakiniai padaliniai jau buvo per 1 km nuo Katros upės, dešiniasparnis 84-asis pėstininkų pulkas užėmė Gardiną ir lėtai traukė į pietus išilgai Nemuno kairiojo kranto atremdamas daugybę 11-ojo mechanizuotojo korpuso atakų. O sovietų 85-oji šaulių divizija (sprendžiant pagal Vakarų fronto štabo operatyvinę suvestinę Nr. 4) iki 17.00 „užėmė liniją palei Svisločės upę" ir „tvarkėsi", t. y. sparčiai atsitraukė 20 km nuo Lasosnos linijos, prie kurios buvo išsidėsčiusi birželio 22-osios vakare. **[422]** Galutinėje birželio 23 d. 8-osios pėstininkų divizijos štabo suvestinėje minimi aktyvūs, bet be rezultatų sovietų aviacijos veiksmai: *„Prieš divizijos išsidėstymo rajoną šiandien taip pat priešas įvykdė daug oro atakų ir* ***visada iš didelio aukščio*** (paryškinta mano – M.S.). *Nė vienas divizijos padalinys rimtai nenukentėjo."*

Reikia pažymėti ir vokiečių kariuomenės žvalgybos darbo kokybę: birželio 23 d. 8-ojo armijos korpuso štabo suvestinėje teisingai pateikti sovietų divizijų numeriai (56-oji, 85-oji, 27-oji, 2-oji ir 8-oji šaulių, 29-oji tankų), nustatytas faktas, kad 3-iosios armijos štabas persikelia į Luną. Vokiečiai suklydo tik 11-ojo mechanizuotojo korpuso 204-ąją motorizuotąją diviziją pavadindami „86-ąja motorizuotąja brigada". **[423]**

Vokiečių 20-ojo armijos korpuso birželio 23 d. laimėjimai buvo kuklūs. Korpuso KVŽ skaitome:

„11.00. Priešakinio būrio įvykdyta Kuznicos ataka buvo atmušta... 256-osios divizijos vadovybė siūlo korpuso vadovybei pulti Kuznicą 481-ojo pėstininkų pulko (pulko vadas – pulkininkas Veberis) ir priešakinio būrio pajėgomis panaudojant joms priskirtą artileriją... Priešas įnirtingai ginasi miškingose ir kalvotose vietovėse šiauriau Kuznicos, vietomis naudodamas įkastus tankus (greičiausiai tai buvo 11-ojo mechanizuotojo korpuso 33-ioji tankų divizija, dar birželio 22 d. sutelkta prie Lasosnos upės ribos Kuznicos rajone ir šiauriau – M.S.). *Korpuso vadovybė mano, kad birželio 23 d. užimti Kuznicą jau nepavyks... 162-osios pėstininkų divizijos 329-asis pulkas keičia 256-osios pėstininkų divizijos apsaugą prie Kamenkos upės vakarų ruože ir aplink Dombrovą. Kiti divizijos daliniai telkiasi Lipsko rajone.*

Birželio 24 d. 01.20. Kuznica užimta 481-ojo pėstininkų pulko su 256-osios divizijos priešakiniu būriu. Korpuso vadavietė persikėlė į Novyj Dvorą. 256-oji divizija puola toliau į pietvakarius Podlinkų kryptimi (gyvenvietė per 4 km į pietryčius nuo Kuznicos – M.S.)." **[411]**

Užimti Kuznicą (artimiausias dienas šiam nedideliam miesteliui teko atsidurti įnirtingų kautynių epicentre) vokiečiams pavyko naktį iš birželio 23-iosios į 24-ąją. Iki vidurdienio 481-asis pėstininkų pulkas persikėlė į Lasosnos dešinįjį krantą, kiti 256-osios pėstininkų divizijos daliniai pasiekė upę šiauriau Kuznicos iki Bakūnų gyvenvietės (prie upės ir

Sokulkos, Gardino plento sankirtos). 162-oji pėstininkų divizija nuo Bebros upės pradėjo žygiuoti į pietus ir jos priešakiniai daliniai pasiekė Sidros miestelį. Štai esant tokiai padėčiai, vokiečius ir užklupo birželio 24 d. pirmoje pusėje prasidėjęs Boldino KMG kontrsmūgis.

Mėginimas pulti

Pagal paprasčiausią logiką, pagal visus karo mokslo kanonus išeitų, kad plieninė sovietų tankų lavina (keturi šimtai 76 mm pabūklų, pridengtų vokiečių „tarškynėms" neįveikiamais šarvais, be to, šimtai lengvųjų BT ir T-26) turėjo nušluoti, sutraiškyti, paversti dulkėmis likusius 256-osios divizijos dalinius. Bet nieko panašu neįvyko nei birželio 24 d., nei per kitas dvi dienas. Tiesą sakant, apskritai nieko neįvyko, išskyrus tai, kad vienas, 20-asis, Vermachto armijos korpusas turėjo lokalinių, trumpalaikių problemų. 6-ojo mechanizuotojo korpuso tūkstantis tankų ir dešimtys tūkstančių kovotojų „išsisklaidė" nesuprantama, kaip, kur ir kodėl.

Nors pastaraisiais metais paskelbta nemaža straipsnių bei išleista knygų, skirtų nagrinėti Boldino KMG sutriuškinimo istoriją, vis tiek niekas joje nepaaiškėjo. 6-ojo mechanizuotojo korpuso ir jo divizijų archyviniai fondai nominaliai yra, bet pirminių operatyvinių dokumentų juose tradiciškai nesama. Ir tai šiek tiek keista, jei prisiminsime, kad pagal etatų sąrašą mechanizuotojo korpuso valdybai priklausė 11 raštininkų ir dar 13 žmonių, kurie vadinami „raštvedybos vedėjais" – buvo kam surašyti operatyvinę suvestinę, buvo kam ir ją parengti (96 vyresnieji vadai), be to, ir 1042 motociklais galima traukiantis išgabenti porą kartoninių aplankų su dokumentais... Yra tik du, surašyti jau po sutriuškinimo, dokumentai. Jie sudaryti tą patį mėnesį, bet iš esmės kitokiomis sąlygomis. Tai 7-osios tankų divizijos vado generolo Borzilovo pranešimas, kurį vyriausioji šarvuočių bei tankų valdyba gavo rugpjūčio 4 d., ir į vokiečių nelaisvę patekusio 4-osios tankų divizijos vado generolo majoro Potagurčevo 1941 m. rugpjūčio 30 d. tardymo protokolas.

Borzilovo pranešimas nedidelis, vos trys mašinraščiai teksto, o Potagurčevo tardymo protokolas gerokai ilgesnis (su vokiečiais generolas buvo iškalbus), bet jam patikėtų divizijų dalyvavimo kontrsmūgyje prie Gardino aprašymui iš esmės skiriama vos keletas frazių.

Potagurčevo tardymo protokolas:

„Po susitelkimo Grudeko rajone abu tankų pulkai, 7-asis ir 8-asis, pasiųsti žygiuoti į Gardiną, kur prie jų prisijungdavo iš dešinės – 11-osios divizijos (taip tekste, bet kalbama, suprantama, apie 11-ąjį mechanizuotąjį korpusą), *iš kairės – 7-osios divizijos daliniai, skirti gynybai (???) 12 km pločio fronte Induros, Kuznicos linijoje nuo vokiečių dalinių, puolančių iš Gardino ruožo. Apie* [divizijos dalinių] *pavaldumo tvarką jis negalėjo pateikti aiškių žinių. Jo vadavietė yra Grudeko rajone. Diviziją valdyti buvo neįmanoma, nes buvo toli viena nuo kitos* (taip tekste). *Jau pirmosiomis dienomis jo divizijos dalinius sumušė Vokietijos KOP. Su didžiąja dalimi tankų jis pasistūmėjo į* [nurodytą] *liniją* [pagal] *įsakymą. Jis turėjo griežtą įsakymą nesitraukti. Vokietijos priešakinėms pajėgoms aplenkus bei aprietus Gardiną*

Volkovysko kryptimi, divizija buvo priversta trauktis ir, vykstant mūšiui Balstogės (???) *rajone,* išvarginta *ir visiškai sutriuškinta. Birželio 30 d. jis su keletu* [likusių] *kareivių ir karininkų paliko nustojusį egzistuoti junginį.*" **[409]**

Sunku iš to ką suprasti. Vidinį parodymų sujauktumą bei prieštaringumą dar padidina problemos, kilusios dėl dvigubo vertimo (iš rusų į vokiečių kalbą ir iš vokiečių – į rusų kalbą). Tačiau tikrai žinoma, kad Potagurčevo divizija, kaip ir visi Boldino KMG junginiai, turėjo užduotį pulti, o ne gintis „nuo vokiečių dalinių, puolančių iš Gardino ruožo." Aplenkimas bei apsupimas iš Nemuno dešiniojo kranto pusės (teisingiau tokio apsupimo grėsmė) iš tikrųjų Boldino KMG dalinius privertė trauktis, bet jie traukėsi, žinoma, ne į vakarus Balstogės link, o visai priešinga kryptimi, Volkovysko, Slonimo pusėn.

Pagrindine sutriuškinimo priežastimi Potagurčevas vadina vokiečių aviacijos poveikį („jo divizijos daliniai buvo sumušti Vokietijos KOP"). Neverta net gaišti laiką įrodinėjant, kad šis teiginys absurdiškas, tiesiog dar kartą perversime keletą protokolo puslapių: *„Į klausimą, ar vokiečių oro atakos buvo sėkmingos, jis atsakė, jog kartą per „štukų"* (vokiečių pikiruojamasis bombonešis Ju-87) *antskrydį prieš 16 tankų koloną, nė karto nebuvo pataikyta. Bombos nekliudė nė vieno tanko. Skeveldros nepadarė žalos."* Ir tai ne vienintelis savų parodymų paneigimo pavyzdys. Tardymo protokolo pradžioje skaitome: *„Kad vokiečiai aptiko daug neapgadintų tankų, buvo taip paaiškinta: arba jie* [varikliai] *perkaito, arba neturėjo daugiau degalų."* Po keleto puslapių: *„Jo nuomone, varikliai gedo nedažnai, nes beveik visi tankai buvo visiškai nauji."* Paskui protokole atsiranda įrašas: *„Čia jis pats sau prieštarauja."*

Ko gera, vienintelis reikšmingas (ir, konkrečiai, daug ką paaiškinantis Potagurčevo parodymų alogiškumą faktas atsiskleidžia trumpoje frazėje: *„Jo vadavietė buvo Grudeko rajone."* Ypač iškalbinga tai atrodo kartu su tuo, kad *„radijo ryšys nebuvo naudojamas siekiant užkirsti kelią klausymuisi ir pelengavimui iš vokiečių pusės".* Nuo Grudeko iki Kuznicos 45 km tiesia linija. Kaip galima vadovauti tankų divizijos puolimui iš tokio atstumo nuo mūšio

Pirmosiomis karo dienomis nukentėjęs Gardino miesto centras.

1941 m. vasara, Balstogė. Vokiečiams atitekę sovietų tankai *KV-1* ir *T-34*.

lauko, be to, ir nesinaudojant radijo ryšiu? Ar tik ne todėl Potagurčevo parodymai tokie prieštaringi, kad jis buvo priverstas spręsti apie tai, ko pats nematė ir negirdėjo?

Dabar pažvelkime į generolo majoro Borzilovo pranešimą. Visi žodžiai žinomi, bet suprasti to, kas įvyko, esmę sunku:

„Vykdydama užduotį divizija 6-24 pirmoje dienos pusėje susitelkė atakai linijoje piečiau Sokulkos ir Staroje Dubojės (gyvenvietė už 8 km šiauriau Induros – M.S.). *Žvalgyba nustatė, kad priešo tankų divizijos nėra, o buvo mažų tankų grupių (???), veikiančių išvien su pėstininkais bei raitininkais (???). 6-24–25 divizija, vykdydama korpuso vado ir maršalo drg. Kuliko įsakymą, smogė smūgį: 14-asis tankų pulkas – Staroje Dubovojės ir toliau Gardino kryptimi, 13-asis tankų pulkas – Kuznicos ir toliau Gardino kryptimi iš vakarų pusės, kur buvo sunaikinta ir išvaikyta apie 2 batalionai pėstininkų ir apie 2 baterijas artilerijos.*

Įvykdę užduotį divizijos daliniai susitelkė Kuznicos ir Staroje Dubovojės rajone, neteko 18 tankų – sudegusių ir įklimpusių pelkėse. Birželio 25–26 d. iki 21.00 divizija kovojo gynybos mūšyje veikdama išvien su 29-ąja motorizuotąja divizija ir 36-ąja kavalerijos divizija, smogė trumpų smūgių priešais 29-osios motorizuotosios divizijos 128-ojo motorizuotojo šaulių pulko ir 36-osios kavalerijos divizijos frontą.“ **[408]**

Ką reiškia „įvykdę užduotį“? Užduotis buvo fronto vado įsakymu užimti Merkinę, be to, iki birželio 24 d. pabaigos. Iš pranešimo teksto lyg ir išeitų, kad Borzilovo gautas iš mechanizuotojo korpuso vado įsakymas kėlė mažesnio masto užduotį – pasiekti Gardiną. Iš tikrųjų divizija, neva „įvykdžiusi užduotį“, grįžta į pradinį rajoną (Kuznica, Staroje Dubovojė). Ir su kokiu priešu tris šimtus tankų turinti tankų divizija, be to, dar veikdama išvien su dviem kitomis divizijomis, kovojo „gynybos mūšyje?“ Šarvuotasis monstras dvi dienas gynėsi nuo Vermachto pėstininkų divizijos? Bet taip ir neatsigynė:

„Iki 1941-6-26 pabaigos priešas, panaudodamas rezervą (kokį „rezervą"? 20-ajam armijos korpusui tapusi pavaldi 129-oji pėstininkų divizija tuo metu žygiavo ir 6-26 pavakare dar buvo Sidros rajone ir turėjo užduotį birželio 28-osios rytą pradėti puolimą iš Kuznicos rajono – M.S.), *pradėjo puolimą. 21.00 36-osios kavalerijos divizijos ir 29-osios motorizuotosios divizijos daliniai netvarkingai (apimti panikos) pradėjo trauktis. Aš ėmiausi priemonių tvarkai atkurti, bet nesėkmingai. Aš įsakiau pridengti atsitraukiančius 29-osios motorizuotosios divizijos ir 36-osios kavalerijos divizijos dalinius, Krynkų rajone antrąkart pamėginau sustabdyti besitraukiančius dalinius, kur pavyko sustabdyti 128-ąjį motorizuotąjį šaulių batalioną* (apie priešo stabdymą jau nėra ir kalbos – M.S.) *ir naktį iš 6-26 į 27 persikelti per Svisločės upę ryčiau Krynkų (tai buvo bendro netvarkingo traukimosi pradžia)...*" **[408]**

Pats svarbiausias klausimas – kur dingo 7-osios tankų divizijos tankai? Prarasta mūšyje ir paskandinta (Staroje Dubovojės, Kuznicos rajone pelkės dar reikėjo gerai paieškoti – topografiniame žemėlapyje ten kalvota lyguma su retais miškeliais) 18 vien. Kitų aiškiai paminėtų kovinių nuostolių pranešime nėra. Kokių tipų tankai pamušti, nenurodoma, bet yra dar vienas Borzilovo pasirašytas liepos 28 d. pranešimas, kuriame jis rašo: *„Reikia pažymėti, kad daugiausia išvedami iš rikiuotės pabūklai ir kulkosvaidžiai, o T-34 mašina puikiai atlaiko 37 mm pabūklų sviedinių smūgius, nekalbant jau apie KV.*" **[424]** Kaip ten būtų, birželio 22 d. divizijai priklausė 368 tankai (būtent toks skaičius gaunamas sudedant Borzilovo pranešime pateikiamus skaičius).* Aritmetinis skirtumas – 350. Vermachtui tai būtų dviejų divizijų tankų parkas. Kur visa tai?

Pirmąją netikėto užpuolimo dieną subombardavo vokiečiai?

„4.00 priešo aviacija bombardavo Balstogę, Chorošo ir Novosiolkų miestelius, bet divizijos daliniai, išskyrus 13-ojo tankų pulko likučius, nebuvo bombarduojami. Nuostoliai: 26 žmonės sužeisti ir 4 žuvo, technikos priemonės nenukentėjo." Galbūt priešo aviacija subombardavo divizijos tankų kolonas pakeliui į mūšio lauką? *„Divizija, vykdydama įsakymą, įsibraudavo į visuose keliuose netvarkingai iš Balstogės besitraukiant armijos užnugario tarnyboms susidariusias grūstis (kelių tarnyba veikė prastai, tad visi netvarkingai bėgo). Divizija, žygiuojanti ir būdama sutelkimo rajone nuo1941-6-23 4.00 iki 9.00 ir nuo 11.00 iki 14.00, nuolat buvo puldinėjama priešo aviacijos. Žygiuodama ir būdama sutelkimo rajone iki 14.00 divizija patyrė nuostolių: a) 63 priešo aviacijos sudaužyti ir išsklaidyti tankai, b) sumuštos visos užnugario pajėgos, ypač nukentėjo 13-ojo pulko užnugaris. Imtasi priemonių suburti išvaikytas užnugario tarnybas ir tankus.*" **[408]**

Išvaikyti galima nebent muses, paukščius, neorganizuotą chuliganų minią. Raudonosios armijos statutas nenumatė nei tokio pobūdžio manevro, nei tokios nuostolių kategorijos, kaip „išvaikyti aviacijos". Reikia manyti, dėl tos priežasties visose Borzilovo pranešimo publikacijose šie neteisingai pavartoti žodžiai iš tekstų pašalinti. Taip pat pasielgta ir su birželio 22 d. bombardavimo aprašymo žodžiais „technikos priemonės nenukentėjo" – nuspręsta

* Įdomus dalykas. Pranešimo originaliame tekste parašyta: „Technikos priemonės": KV –51,T-34 – 150, BT-5/7 maždaug 125, T-26 – 42. Be to, – šarvuočiai ir specialiosios mašinos". Visose man žinomose publikacijose nėra nei KV, nei T-34, vietoj jų – žodžiai „sunkieji tankai", „vidutiniai tankai". O frazė apie „šarvuočius, transporto ir specialiąsias mašinas" visai pašalinta.

Sviedinio sprogimo sunaikintas sovietų pabūklas ir sudraskyti jį traukusio arklio palaikai.

netrikdyti idėjiškai nebrandžių skaitytojų. Ir tai teisinga: mitą apie visa triuškinančią vokiečių aviaciją reikia saugoti ir puoselėti! Beje, velniai nematė tų falsifikuotojų, svarbiau kas kita – kaip iš tikrųjų galėjo būti atliktas toks „manevras"? Kiek besistengtum, bet tanku nuo lėktuvo nepabėgsi...

Galbūt atsakymą į šį klausimą rasime Liuftvafės 8-ojo aviacijos korpuso kovos veiksmų* aprašyme: *„Per bombardavimą visos įgulos persigandusios metė savo tankus, arkliai atitrūko nuo vežimų ir leidosi šuoliais per vietovę be raitelių. Baisūs vaizdai!"* [**245**] Iš tikrųjų baisus neišmokytos ir nemotyvuotos kariuomenės vaizdas, kai žmonės elgiasi taip pat, kaip nelaimingi neprotingi arkliai (tanko viduje tuo labiau, jei tai KV ar T-34, per bombardavimą kur kas saugiau negu lauke).

Galima manyti, kad vyko tai, kas blogiausia (be to, ir mažai tikėtina) – „priemonės suburiant išvaikytus tankus" buvo be jokių rezultatų, jų suburti nepavyko. 63 tankai pateko į negrįžtamųjų nuostolių sąrašą. Iš 368 atėmus 63 ir dar 18, liks 287. Nė viena Vermachto tankų divizija Rytų fronte neturėjo tiek tankų (net jei įskaitytume mokomuosius bei kovinius Pz I). Kur, kaip ir kodėl Borzilovo divizija galėjo netekti beveik trijų šimtų tankų? Juos teko palikti dėl degalų stokos?

„Divizijos aprūpinimas koviniu turtu: benzino B-70 ir KB-70 (aviacinis benzinas lengvųjų tankų varikliams) – 3 pripylimai, dyzelino – 1 pripylimas." Tiek divizija turėjo prasidedant karui. Prastai. Aiškiai nepaisyta daugelio prieškarinių įsakymų, pagal kuriuos daliniuose

* „1941 m. kampanija Rusijoje. 8-asis aviacijos korpusas." Tekste pateiktas paaiškinimas: *„Dokumentas sudarytas atsistatydinusio pulkininko H. V. Deichmano, tada – 8-ojo korpuso karinio personalo valdybos viršininko, remiantis užrašais, apklausomis, ir korpuso vado generolo feldmaršalo Richthofeno (Frhr. v. Richthofen) žurnalu."*

privalėjo būti visų degalų rūšių po 3 pripylimus. Tačiau nuo Balstogės iki Gardino pačiu „kreiviausiu maršrutu" (per Grudeką, B. Berestovicą, Sokulką) iš viso 120 km. Sunkiojo KV eigos atsarga su vienu pripylimu – 180 km, o T-34 – 300 km (ne veltui sukurti ir transporto sistemoje naudojami ekonomiški dyzeliniai varikliai). Tad kur ta problema? O jei vis dėlto atsirado problema dėl degalų, ją galima juk pašalinti: *„Pavyko įgyti po vieną iš sudegusių sandėlių Kuznicoje ir Krynkuose (apskritai degalais apsirūpinti vienaip ar kitaip įstengėme).*" **[408]** Keistai pavartotas veiksmažodis „įgyti". Savoje teritorijoje iš nuolatinio sandėlio, esančio už 40 km nuo divizijos įprastinio dislokavimo vietos, tai vadinama „įgyti, kaip kas įstengė". O kaip vokiečiai svetimoje teritorijoje, puldami 100 km per dieną tempu, „įgydavo" benzino?

Dabar pasistengsime žvilgtelėti į situaciją „iš kitos fronto pusės". Iš vokiečių dokumentų visai aiškiai matyti, kad dviejų dienų (birželio 24–25 d.) kautynės su tankais Kuznicos, Sokulkos, Sidros rajone iš tiesų įvyko, tačiau jų mastas buvo pateikiamas skirtingai ir dažnai prieštaringai. Pirmiausia pažvelkime į 20-ojo armijos korpuso kovos veiksmus (kaip tik jo divizijoms teko svarbiausias Boldino KMG smūgis), o plačiame informacijos masyve pasistengsime rasti atsakymą vos į du klausimus: kiek tankų pamatė vokiečiai mūšio lauke ir kiek tankų jiems pavyko sunaikinti (teisingiau, pavadinti sunaikintais).

„Birželio 24 d... Apie 10.00 priešakinė kovinė grupė (256-oji pėstininkų divizija) buvo atakuota priešo tankų iš Sokulkos rajono (tai pirmasis pranešimas apie prasidėjusį kontrsmūgį, be to, sprendžiant pagal laiką ir vietą, tai nebuvo 4-osios ar 7-osios divizijos tankai, tikriausiai kalbama apie 29-osios motorizuotosios divizijos, kuri anksčiau už kitus 6-ojo mechanizuotojo korpuso junginius traukė prie Lasosnos upės linijos – M.S.). *Priešo atakos buvo sėkmingai atremtos...*

Maždaug 12 valandą 256-osios divizijos 481-ojo pėstininkų pulko grupė forsavo Lasosnos upę... Korpuso užduotis – toliau pulti Induros kryptimi. Be to, smarkėja priešo tankų atakos (apie vidurdienį) prieš 481-ojo tankų pulko pozicijas. Vykstant kovos veiksmams, buvo sunaikinta daug priešo tankų. Kilo būtinybė atitraukti atgal į ankstesnes pozicijas 256-osios divizijos avangardą, kuris jau pasistūmėjo iki vietovės ryčiau Podlipkos (gyvenvietė per 5 km ryčiau Kuznicos – M.S.). *162-ąją diviziją taip pat atakavo priešo tankai iš pietų, nuo Sidros pusės* (ir šis pranešimas tikriausiai susijęs su 29-osios motorizuotosios divizijos veiksmais – M.S.). *Šie tankai taip pat sėkmingai atmušti.*

Priešo baterijos iš pozicijų ryčiau Sokulkos šaudė į Kuznicą ir iš esmės 256-ajai divizijai trukdė atlikti kovinę užduotį (sprendžiant iš šaudymo nuotolio, tai pirmoji ir paskutinė užuomina apie 124-ojo haubicų artilerijos pulko veiksmus – M.S.). *Per mūsų pikiruojamųjų bombonešių ataką šios baterijos buvo sudaužytos, be to, sunaikinti priešo tankai...*

Apie 17.30 armijos štabui radijo ryšiu pranešta, kad Luno, Induros, Sokulkos rajone pastebėta daug sutelktų priešo tankų (tikriausiai jie traukia į atakos pradinę poziciją). *Nenutrūkstant priešo tankų atakoms, galima spėti, kad priešas ketina atsiimti Kuznicą ir išstumti 256-ąją diviziją iš jos sukurto placdarmo* [Lasosnos upės rytiniame krante].

Iki vakaro 256-oji divizija sėkmingai atrėmė 12 priešo tankų atakų. Vykstant mūšiui, buvo pamušta maždaug 80 priešo tankų. Ypač pasižymėjo 210-asis šturmo pabūklų divizionas ir 4-ojo zenitinio pulko 2-asis divizionas (korpusui priskirti padaliniai – M.S.). *162-oji divizija, pasistūmėdama į Sidrą, taip pat buvo priversta atmušti priešo atakas. Pamušta daugiau kaip 20 priešo tankų.*

Apie 21.00 162-osios divizijos štabas pranešė apie netikėtai smarkią priešo tankų ataką prieš Sidrą. Kadangi divizija persitvarkė į kovos rikiuotę pulti ir nebuvo vientiso organizuoto gynybos fronto, kilo pavojus, kad priešo tankai prasiverš. Vienu metu buvo susidariusi kritinė situacija, kurią vis dėlto pavyko suvaldyti...

Birželio 24 d. rezultatų suvestinė. Mūšių eiga: birželio 24-osios ankstų rytą užėmusi Kuznicą 256-oji pėstininkų divizija puolė toliau iki Podlipkos. Divizijos puolimą sustabdė 12 smarkių priešo tankų atakų iš pietvakarių ir pietryčių. Nepaisant masinės atakos (apie 100 tankų, remiamų artilerijos), priešui taip ir nepavyko pasistūmėti iki Kuznicos." **[411]**

Rytinis (nuo birželio 25-osios 7.00) 9-osios armijos štabo pranešimas jau fiksuoja priešo smogiamosios grupuotės pajudėjimą į rytus: „*Vakarykštės tankų atakos prieš Kuznicą rajone piečiau Gardino, matyt, baigėsi. Induros, Rosės ir Induros, Didžiosios Berestovicos keliais nežinoma kryptimi traukia didelės motorizuotosios kolonos.*" Tačiau jau 18.05 armijos štabas buvo priverstas pripažinti: „*Į pietryčius nuo Gardino, Dombrovo, Sidros, Kuznicos linijoje nesiliauja tankų atakos.*" **[471]** Ne visai suprantama, kaip susieti šį pranešimą su ankstesniu (apie didelių mechanizuotųjų kolonų traukimąsi į rytus), bet birželio 25-osios dieną kažkas iš tikrųjų atakavo, be to, dar didesnėmis pajėgomis, 20-ojo armijos korpuso pozicijas prie Kuznicos. Korpuso KVŽ skaitome:

„*Birželio 25 d... 14.00. Generolas Kaufmanas, 256-osios pėstininkų divizijos vadas, pats praneša apie smarkią priešo tankų, taip pat ir sunkiųjų tankų ataką prieš Kuznicą ir jo divizijos pozicijas (apie 200 tankų) iš pietryčių pusės* (tai, kaip galima spręsti iš žinomų vokiečių dokumentų, pati smarkiausia tankų ataka 1941 m. birželį visame Rytų fronte – M.S.). *Korpuso štabas tuojau paprašė pikiruojamųjų bombonešių, kurie greitai pakilo ir išsklaidė atakuojančias priešo pajėgas, padarė joms apčiuopiamų nuostolių...*" **[411]**

Tikėtina, kaip tik šis mūšio epizodas užfiksuotas Liuftvafės 8-ojo aviacijos korpuso kovos veiksmų aprašyme: „*Birželio 25-ąją auštant rusai toliau vykdo atakas vakariau Gardino prie Kuznicos ir prie Balstogės Dombrovos. 4 valandą prasideda mūsų pirmasis atsakomasis veiksmas su geru rezultatu. Čia taip pat sunaikinama daug tankų ir mašinų. Atakos lėktuvai seniai išbandyta maniera puola kavaleriją, arklių traukiamą artileriją ir pėstininkus. Rusai traukiasi, vietomis bėga Balstogės ir Volkovysko kryptimi.*" **[425]**

Naktį iš birželio 25-osios į 26-ąją 50-ojo aviacijos korpuso vadovybė išleido įsakymą, kuriame kėlė užduotį pereiti į gynybą ir pateikia dviejų mūšio dienų rezultatus: „*20-asis armijos korpusas 06-24 ir 06-25 įstengė atremti daugybę kartais labai smarkių priešo atakų 162-osios ir 256-osios divizijos fronto juostoje. 256-osios divizijos daliniai, veikdami gynyboje, atmušė 13 priešo atakų ir sunaikino 108 tankus. 162-osios divizijos kariuomenė*

Raudonarmietis ryšininkas.

iki šio meto sunaikino 56 priešo tankus. Divizijoms remti buvo skirtas 4-ojo zenitinio pulko 2-asis divizionas, kuris pamušė 21 priešo tanką, ir 8-ojo aviacijos korpuso dalinių, kurie vien 06-25 sunaikino 43 priešo tankus, 44 sunkvežimius ir 5 artilerijos baterijas." [**427**]

Taigi net pačiose masiškiausiose atakose dalyvavo nuo 100 iki 200 tankų (nepamirškime, kad „baimės didelės akys", o laiko ir nervų šaltakraujiškai suskaičiuoti atakuojančius priešo tankus paprastai neužtenka). Iš viso per dvi dienas pranešta apie 228 sunaikintus tankus, bet koks „padauginimo koeficientas", iš kurio reikėtų dalyti šį skaičių, – apie tai dabar galima tik spėlioti.

Įsidėmėtina, kad vakariniame (birželio 25 d. 22.00) 9-osios armijos štabo pranešime pateiktas kur kas menkesnis sovietų tankų dalinių veiksmų įvertinimas: *„Tankų mūšiai prie Gardino nėra didelis suplanuotas puolimas, greičiau tai buvo atskiros vietinės reikšmės atakos (10–20 tankų). Kontratakos turėjo tikslą pristabdyti vokiečių kariuomenės puolimą prieš Indurą. Kartais pamuštuose tankuose buvo randama žmonių civiliais drabužiais. Miškuose aptinkama paliktų tankų.*" [**472**] Rytas už vakarą protingesnis ir rytiniame (birželio 26-osios 8.00) pranešime vokiečių štabininkai susivokė, ką reiškia, kad tankus jų įgulos paliko: *„Tai, kad miškuose aptinkama nesugadintų tankų be įgulų, leidžia manyti, jog įgulos patikimose priedangose laukia akimirkos pulti.*" [**473**] Kitoks paaiškinimas Vermachto karininkams nė į galvą neatėjo...

Kaip ir reikėjo tikėtis, pats smarkiausias smūgis (ir pranešimai apie pačias didžiausias pergales) teko 256-ajai pėstininkų divizijai prie Kuznicos, t. y. 4-osios ir 7-osios tankų divizijų veiksmų juostoje. Kokių tipų pamušti tankai, neskelbiama, bet iš dokumento matyti, kad daugiausia jų pamušė pėstininkų divizijos, kurių prieštankinė ginkluotė buvo 37 mm „tarškynės" (ir geriausiu atveju – po dvi 50 mm prieštankines patrankas pėstininkų pulkui). Tikrų techninių galimybių pamušti T-34 ir KV turėjo tik zenitininkai, bet jie, sprendžiant pagal įsakymo tekstą, pamušė tik 21 tanką.

Istorikų laimei, išliko ir labai detalus pranešimas *„Apie 4-ojo zenitinio pulko 2-ojo diviziono veiksmus ir laimėjimus 1941-6-22–27".* [**428**] Divizionui priklausė penki padaliniai (baterijos) su eilės numeriais nuo 6 iki 10 (vokiečių zenitiniame pulke buvo griežtai sunumeruoti visi jo padaliniai). Po keturias sunkiąsias 88 mm zenitines patrankas turėjo tik trys baterijos (šiuo atveju 6-oji, 7-oji ir 8-oji), kitos dvi (9-oji ir 10-oji) turėjo 20 mm patrankų –

kiekviena po 12. Be to, dvi 20 mm patrankas turėjo ir 3-ioji baterija. Taigi sušaudyti keturias šimtines „naujųjų tipų" sovietų tankų turėjo tekti vienam tuzinui 88 mm zenitinių patrankų. Iš tikrųjų viskas vyko kiek kitaip.

„Birželio 24 d. apie 13.00 abi baterijos (8-oji ir 9-oji) išsidėstė pozicijose ant 236-osios kalvos, į pietryčius nuo Podlipkos, per 4 km nuo Kuznicos. Priešakinių dalinių judėjimas sustojo. Priešo tankai atakavo mūsų pozicijas nuo dienos antrosios pusės iki vėlaus vakaro. Jau per pirmąją ataką abiejų baterijų vadų įsakymu visi pabūklai buvo išsklaidyti priešakiniuose kalvų šlaituose priešintis atakuojančiajai šarvuotajai technikai ir ją naikinti. Vykstant žiauriam gynybos mūšiui, nenutrūkstamai šaudant iš tankų kulkosvaidžiams (taip, kaip tik taip tekste ir tai labai keista, turint galvoje, kad KV ir T-34 galėjo atsakyti ne tik „kulkosvaidžių ugnimi", bet ir svariais 76 mm sviediniais – M.S.), *buvo atmuštos 9 priešo atakos. Iki 1941-06-24 18.30 dvi baterijos iš viso sunaikino 20 priešo tankų. Ypaš drąsiai ir narsiai veikė 8-osios ir 9-osios baterijų vadai vyresnieji leitenantai Turmas ir Dikelis...*

6-oji baterija birželio 24 d. apie 14.00 pasitraukė iš pozicijų už 2 km į pietvakarius nuo Kuznicos ir persikėlė ant kalvos per du kilometrus ryčiau Kuznicos. Užduotys: priešlėktuvinė gynyba, taip pat gintis nuo tankų, kurie iš pietų judėjo Kuznicos link.

16.50 priešo 15 tankų veržėsi Luno, Kuznicos kryptimi. 6-oji baterija ėmė šaudyti ir sunaikino 5 tankus. Kiti tankai atsitraukė.

Naktį iš birželio 24-osios į 25-ąją, apie 3.45 trys priešo tankai atakavo 8-osios ir 9-osios baterijų pozicijas. Viena priešo mašina buvo sunaikinta, kitos atsitraukė...

Birželio 25 d. apie 4.30 pulko 7-oji baterija persidislokavo iš rajono šiauriau Kuznicos į 162-osios pėstininkų divizijos pozicijas priešintis prie Sidros pastebėtai priešo šarvuotajai technikai ir ją naikinti. Įvykdžiusi užduotį 7-oji baterija grįžo į 256-osios pėstininkų divizijos pozicijas šiauriau Kuznicos." **[428]**

Tai ir viskas. Toliau pranešime minimi tik atskiri susidūrimai su nedidelėmis grupėmis tankų. Bendras rezultatas: per penkias karo dienas zenitininkai pranešė apie 31 pamuštą priešo tanką (mašinų tipai nutylimi, pats sunkiųjų tankų pasirodymo faktas apskritai niekaip neminimas). Tačiau įspūdingiausiai atrodo savų nuostolių sąrašas: *„Iš viso birželio 22–27 d. divizionas neteko 9 sužeistų žmonių, 1 žmogus vėliau nuo žaizdų mirė."* Dvi „žiauraus mūšio dienos" (be to, ir per kitas dienas karinis personalas nesijautė kaip turistų išvykoje), pamušta daug priešo tankų, 1 žmogus žuvo, 8 sužeisti.

Lebežanai, Novaja Myš

Birželio 27-osios vakare Vakarų fronto štabe (iki to meto jis jau persikėlė į Mogiliovą) sudaryta operatyvinė suvestinė Nr. 8. Fronto vadovybės ryšiai su yrančių korpusų bei armijų štabais buvo jau beveik nutrūkę, pranešimus šimtus kilometrų gabeno ryšių delegatai, tad neverta abejoti, kad birželio 27 d. suvestinėje minimi praėjusių dienų įvykiai ir kariuomenės buvimo vietos. Operatyvinėje suvestinėje yra ir šie žodžiai:

„6-asis mechanizuotasis korpusas – 4-oji tankų divizija iki 1941-6-24 susitelkė Lebežanų, Novaja Myš rajone patyrusi apie 20–25 proc. nuostolių, daugiausia mažųjų tankų. Tankai KV ne visada prarandami, net tiesiogiai pataikius bomboms.

7-oji tankų divizija buvo žygyje tarp Volkovysko ir Baranovičių, jos ariergardas kovėsi vakariau Volkovysko.

6-ojo mechanizuotojo korpuso motociklininkų pulkas, patyręs didelių nuostolių, iki 1941-6-24 23.00 susitelkė Stolbcų rajone.“ **[429]**

Vokiečiai apžiūrinėja sugriuvusį, sovietų tanko svorio neatlaikiusį medinį tiltą.

Paprasta frazė apie 4-osios tankų divizijos būklę ir sutelkimo rajoną sukėlė nuoširdų skaitytojų bei rašytojų susidomėjimą, tema „Lebežanai, Novaja Myš“ internete padrikai biro šimtai užklausų. Tačiau publikos dėmesį atkreipė ne tai, kas ten buvo iš tikrųjų įdomu, o visai kuklus faktas („tankai KV ne visada prarandami net tiesiogiai pataikius bomboms“).* Tad suvestinę citavo kone visi apie Boldino KMG rašantys autoriai (tai tekstą daro solidesnį – remiamasi tikru „archyviniu“ dokumentu, kuriame pateikiama detali, net minint mažiausias gyvenvietes, karo veiksmų teatro geografija), niekam nekilo abejonių, nuostabos, prieštaravimų.

Rašydamas savo pirmąją knygą („Statinė ir lankai“), buvau pamėginęs tuos Lebežanus, Novaja Myš rasti, bet kiek bežiūrinėjau man prieinamus Sokulkos, Kuznicos, Induros rajono žemėlapius, bet aptikti šių ar panašiai vadinamų gyvenviečių neįstengiau. Ėjo laikas ir, kai jau galėjau naudotis greituoju internetu su *Google map* paieškos sistema, Novaja Myš** aptikau akimirksniu – už 4 km į šiaurės vakarus nuo Baranovičių, kitoje magistralinės autostrados pusėje. Prieškarinėje Lenkijoje tai buvo valsčiaus administracinis centras. Tame valsčiuje buvo ir Lebežanų miestelis, bet dabartiniuose žemėlapiuose jo jau nėra.

Kaip tai suprasti? Nuo Staroje Dubovojės, Induros, Kuznicos (kaip tik ten birželio 24–25 d. tarsi kovėsi 4-oji tankų divizija) iki Baranovičių 170 km trumpiausiu maršrutu (lauko keliu iki Krynkų ir paskui per D. Berestovicą – į magistralinį plentą). Pakeliui

* Ir ne tik KV. Generolo Mostovenkos pranešime (o jo 11 MK buvo daugiausia aprūpintas lengvaisiais tankais su vien kulkoms atspariais šarvais) skaitome: *„Po 1941-06-23 vokiečiai prieš mūsų tankus naudojo PTG ir bombardavo aviacija, kuri sunaikino 6 tankus.“* Šešis iš bemaž keturių šimtų tankų.

** Beje, šis toponimas niekuo nesisieja su mažyčiu naminiu graužiku. Miestelis (o jis labai senas, jau minimas XVI a. kronikose) taip pavadintas pagal Myšankos (arba – gudiškai – Myšos) upę, o tai, kraštotyrininkų nuomone, siejasi su baltų (lietuvių) kalbos žodžiais *mažas* ar *miškas*.

neišvengiamai tektų keltis per keturias (!) upes: Svisločę, Rosę, Zelvianką, Ščiarą. Tai ne pačios didžiausios upės, ne Amūras ar Jenisejus, bet ir pervažiuoti jas tankams reikia tilto. Ir ne kaimiško rąstinio tiltuko, o tvirto statinio, galinčio atlaikyti 30 tonų sveriantį T-34 ir 50 tonų masės KV. Tokių tiltų šiose vietose nedaug, o nutiesti reikalingos keliamosios galios pontoninę perkėlą visai nėra paprasta, ypač priešo aviacijai nuolat bombarduojant (Balstogės, Baranovičių plento operatyvinę svarbą vokiečiai puikiai suprato).

Betgi ir tai dar ne viskas! Iki birželio 24-osios ryto Vermachto 47-asis tankų korpusas pasiekė Slonimą ir visą birželio 24-osios dieną (kaip ir dvi kitas dienas) Slonimo, Baranovičių ruože vyko įnirtingas mūšis, be to, su permainingais rezultatais. Tomis aplinkybėmis „peršokti kaip pelytei" per Slonimą iki Baranovičių (40 km dabartiniu keliu) būtų visai nelengva, greičiausiai aplenkiant Slonimą iš šiaurės, per miškus bei pelkes, dėl ko tektų prarasti dar daugiau laiko.

Kad tankų divizija birželio 24-osios vakare pasiektų Lebežanų, Novaja Myš rajoną, ji turėjo pradėti žygį nuo Grudeko (6 MK sutelkimo pradinė vieta) nė kiek ne vėliau kaip birželio 23-iosios rytą. 170 km kelio ir keturios perkėlos per dvi dienas – tai to meto Raudonosios armijos tankų dalinių realių galimybių riba. Kitaip sakant, į mūšio lauką prie Kuznicos dvizija net neužsuko.

Ar galima daryti tokias toli siekiančias išvadas remiantis vienintelio dokumento viena data? Aišku, ne. Operatyvinės suvestinės Nr. 8 sudarytojai (ar publikuotojai, kas taip pat įmanoma) galėjo elementariai apsirikti nurodydami datą, mergužėlė mašininkė spustelėjo ne tą klavišą ir birželio 27-oji virto 24-ąja. Tiesą sakant, „mergužėlė apsiriko" dukart – ten juk greta yra ir užuomina apie 6-ojo mechanizuotojo korpuso motociklininkų pulką, kuris „iki 1941-6-24 susitelkė Stolbcų rajone", t. y. nuskriejo dar 60 km nuo Baranovičių į šiaurės rytus... Bet kokiu atveju, nieko nemėginau keisti ar papildyti vėlesniuose knygos leidimuose – iki to meto, kai Vakarų fronto štabo operatyvinės valdybos archyvinio fondo byloje nuobodžiu pavadinimu „Įvairus susirašinėjimas" pavyko aptikti dar vieną dokumentą.

Greičiausiai kaip tik remiantis šiuo pranešimu ir surašyta operatyvinė suvestinė Nr. 8. Pageltusiame nuo laiko popieriaus lape paprastu pieštuku parašyta:

„Pagal fronto štabo delegatų gautus duomenis nustatyta:

1. *6-25 Baranovičiai buvo mūsų. 17-asis mechanizuotasis korpusas organizuota gynyba artilerijos ugnimi išvedė iš rikiuotės apie 40 priešo tankų ir toliau gina savo pozicijas.*
2. *4-oji tankų divizija 6-24 17–18 valandą buvo Lebežanų, Novaja Myš rajone (diviziją matė pats delegatas). Nuostoliai apie 20–25 proc., daugiausia lengvieji tankai, KV neįveikia net tiesiogiai pataikiusios bombos.*
3. *7-oji tankų divizija buvo žygyje tarp Volkovysko ir Baranovičių, jos ariergardas kovėsi vakariau Volkovysko.*
4. *13-ojo mechanizuotojo korpuso likučiai, atskiri žmonės ir mašinos 6-24 telkėsi Stolbcų, Baranovičių* [neįskaitoma] *rajone.*

5. *6-24 23.00 Stolbcų rajone* [yra] *6-ojo mechanizuotojo korpuso motociklininkų pulko (patyrė didelių nuostolių mūšyje su* [priešo] *apie 300 žmonių aviadesantu, kurį smarkiu antskrydžiu rėmė aviacija) likučiai.*

Delegatai: 3-iojo rango karo inžinierius S... [neįskaitoma] *ir 3-iojo rango intendantas Sidorovas pranešė: 4-oji tankų divizija 6-24 14.00 išvyko iš Slonimo į Baranovičius...*" **[430]**

Taigi jokia „mergužėlė" datos iš 27-osios į 24-ąją nekeitė. Dvi grupės vadų, nepriklausomai viena nuo kitos, praneša, kad 4-oji tankų divizija birželio 24-osios antroje dienos pusėje buvo tarp Slonimo ir Baranovičių (panašu, kad šis faktas apstulbino ir patį pranešimo sudarytoją, kuris manė, kad reikia patikinti: „diviziją matė pats delegatas"). 6-ojo mechanizuotojo korpuso antroji divizija (7-oji tankų divizija) taip pat atsidūrė visai „ne savo vietoje" – užuot puolusi Gardino kryptimi, ji, pasirodo, žygiavo nuo Volkovysko į Baranovičius. 6 MK motociklininkų pulkas iki birželio 24-osios dienos pabaigos nusibastė taip labai toli nuo mūšio lauko prie Kuznicos, kad norint paaiškinti, dėl kokių priežasčių pulkas virto „likučiais", teko išgalvoti „priešo apie 300 žmonių aviadesantą".

Ką tai reiškia? Tikslaus atsakymo jau negausime niekada. Labiausiai tikėtina, paaiškinanti didžiąją dalį sužinotų faktų, man atrodo ši versija: 1941 m. birželio 22 d. prasidėjo karas. Po poros dienų 4-oji tankų divizija, kaip ir visas 6-asis mechanizuotasis korpusas, virto „savanoriškuoju junginiu". Kiekvienas savo valia darė, ką norėjo, nepaisydamas pusės šimto radijo stočių ir telefono laidų, bet koks centralizuotas valdymas buvo prarastas. Korpusas suiro į keletą nesusijusių viena su kita grupių.

Pirmoji grupė buvo vadovybė su štabu, pasislėpę gūdžiame miške ir išjungę radijo ryšį. Kita grupė be ilgų dvejonių ėmė brautis į rytus ir jau birželio 24-osios vakarą sėkmingai atbėgo iki Novaja Myš. Bet buvo ir tokių, kurie su įnirtingu atkaklumu, be deramo koordinavimo, be ryšio ir sąveikos su sava artilerija bei pėstininkais, atakavo vokiečius prie Kuznicos – neatsitiktinai juk vokiečių dokumentuose atsirado įrašų apie 12 tankų atakų ir dvi šimtines pamuštų tankų. Kiek kurių buvo? Sprendžiant iš to, kiek tankų pastebėjo mūšio lauke vokiečiai, kiek karių jie neteko, kiek laiko prireikė „sumalti" didžiuliam mechanizuotajam korpusui, į mūšį ėjo kas ketvirtas, jei ne kas penktas ar šeštas.

Iš tikrųjų nekokia išeina versija. Visai neteisinga. Netinka ji „pavyzdžio neturinčio istorijoje masinio didvyriškumo" paveikslui. O 4-osios tankų divizijos vado tardymo vokiečių nelaisvėje protokolas tinka?

„Kai paliko savo kariuomenę, jis mėgino [patekti] *per Slonimą, Baranovičius į Smolenską, o iš Smolensko – į Maskvą. Jis manė, kad iki to meto, kai nusigaus į Smolenską, Maskva žlugs ir jis galės iš ten patekti pas savo šeimą.*

Paprašytas trumpai pailiustruoti pagrindinius rusų tankų kariuomenės panaudojimo kovai principus jis paprašė lapo popieriaus ir nubraižė scheminį eskizą... Jo ne itin platūs paaiškinimai [priminė] *schematiškai ir su tam tikru vargu išmoktą* [pamoką]. *Sąžiningai, su* [mokinio] *pasididžiavimo ir pasitenkinimo jausmu per taktikos egzaminą jis, baigęs braižyti, atsilošė...*

Būrys raudonarmiečių pasiduoda SS divizijos *Leibstandarte SS Adolf Hitler* kariams. Priklausymą šiai divizijai liudija emblema ant motociklo priekabos.

Įsidėmėtina, kad jis noriai teikia žinių apie savo diviziją, kovos rikiuotės tvarką bei struktūrą, net apie tankų kariuomenės naudojimo kovai principus. Jam neateina į galvą, kad mūsų požiūriu jis taip nusižengia švenčiausiai karininko pareigai. Mūsų nuomone, jam trūksta nacionalinės garbės ir pareigos jausmo, kas mums yra savaime suprantami dalykai. Šis pastebėjimas nėra pavienis, o bendras, nuolat pasitaikantis [reiškinys] *kiekvienąkart tardant vyresniuosius karininkus.*" **[409]**

O štai dar vienas vyresnysis karininkas – ir taip pat iš 4-osios tankų divizijos:

„*1941-06-29 25-ojo motorizuotojo pėstininkų pulko 2-ojo bataliono* (Vermachto 12-osios tankų divizijos – M.S.) *ruože paimtas į nelaisvę rusų pulkininkas, kuris pasakė, kad jis besarabas* (kilęs iš Moldavijos?) *ir kad mūsų pusėn perėjo savanoriškai, nes nepritaria sovietų idėjai. Todėl nusiplėšė skiriamuosius ženklus. Jis pasakė, kad buvo 10-osios armijos 4-osios tankų divizijos artilerijos viršininkas* (tikriausiai 4-osios tankų divizijos artilerijos viršininkas pulkininkas Jefimas Cvikas – M.S.). *Divizijos artilerijai priklauso vienas haubicų pulkas su 12 cm ir 15 cm pabūklais. Jo divizija kaudamasi traukėsi iš Balstogės iki Minsko. Su armijos vadovybe nuo 06-26 jis neturėjo ryšio.*

Divizija (t. y. vokiečių divizijos vadai), *padedama vertėjo, paragino rusų pulkininką grįžti į savo dalinį ir pasakyti, kad priešintis beprasmiška ir kad rusai belaisviai nešaudomi. Be ilgų apmąstymų rusų pulkininkas su tuo sutiko. Šiandien apie 5 valandą ryto 25-ojo motorizuotojo pulko 2-ojo bataliono ruože jis buvo pasiųstas į rusų kariuomenę. Po dviejų valandų šiame ruože buvo pranešta apie didelį skaičių perbėgėlių. Ar ši aplinkybė susijusi su pulkininko veikla, kol kas pasakyti negalima. Tardomas padedant vertėjui šis pulkininkas dar pasakė, kad, jo nuomone, visa rusų kariuomenė suirs per 12 dienų.*"

Kad vaizdas būtų visai aiškus, pateiksime ir tą frazę iš Vermachto 12-osios tankų divizijos, kuri užfiksuota po prognozės apie Raudonosios armijos suirimo terminą: *„Trys rusų kareiviai, perėję mūsų pusėn 06-30 ankstų rytą, pasakė, kad jie iš 251-ojo šaulių pulko* (numeris aiškiai neteisingas – M.S.*). Paskutines 5 dienas jie negavo jokio maisto ir kai turėjo eiti į ataką prieš vokiečius, atsisakė vykdyti savo leitenanto įsakymą ir jį nušovė.“* **[431]**

Deja, kol kas neprieinami generolo majoro Zybino, 36-osios kavalerijos divizijos – dar vieno junginio, priklausiusio Vakarų fronto KMG, – vado tardymo protokolai. Tardymų būta daug: iš pradžių vokiečių nelaisvėje, kur jis pateko 1941 m. liepą, paskui – tardant ir teisiant 1946 m. Buvęs generolas nuteistas sušaudyti *„už divizijos valdymo praradimą ir antisovietinę agitaciją nelaisvėje“.* **[432]**

Atomazga

Anksčiau minėtame 11-ojo mechanizuotojo korpuso vado generolo majoro Mostovenkos pranešime 6-ojo mechanizuotojo korpuso veiksmams skirti tik du sakiniai: *„6 MK puolimas nebuvo sėkmingas. 4-oji tankų divizija pasistūmėjo iki Kuznicos ir ėmė trauktis.“* Prie šių dviejų frazių galima pridurti dar vieną: *„33-ioji tankų divizija grupės vado generolo majoro Boldino nurodymu tapo pavaldi 6 MK vadui.“* **[414]** Po šio nurodymo Mostovenkai liko 29-oji tankų divizija, anksčiau patyrusi sunkių nuostolių mūšyje pie Koniuchų, ir 204-oji motorizuotoji divizija. Šios 11 MK pajėgos gana sėkmingai kontratakavo priešą – vokiečių generalinio štabo birželio 24–26 d. operatyviniuose žemėlapiuose aiškiai matyti, kaip fronto linija piečiau Gardino iš pradžių nustoja judėti, o paskui pradeda „smegti“ į šiaurę, Gardino priemiesčių link. Tiesos dėlei vis dėlto reikia pažymėti, kad dviejų sovietų divizijų priešas buvo vienintelis Vermachto 8-osios pėstininkų divizijos pėstininkų pulkas.

Nepalyginamai prasčiau įvykiai klostėsi į rytus nuo Nemuno, kur priešo pėstininkai nesustodami žygiavo toliau. Vermachto 8-ojo armijos korpuso operatyvinė suvestinė birželio 25 d. 15.45 konstatavo: *„8-ojo armijos korpuso 28-osios pėstininkų divizijos daliniai, nesusidurdami su priešu, artėja prie Ostrino* (gyvenvietė už Katros upės, per 46 km ryčiau Gardino – M.S.), *o 161-osios pėstininkų divizijos daliniai pasiekia Rodūnę* (gyvenvietė už 85 km į šiaurės rytus nuo Gardino – M.S.)... *06-26 d. planai: 161-osios pėstininkų divizijos daliniams pasiekti Lydą, 28-ajai pėstininkų divizijai pasiekti rajoną piečiau Lydos, 8-oji divizija, atsižvelgdama į kaimyno iš dešinės* (t. y. 20-ojo armijos korpuso juostoje, atremiančio sovietų tankų junginių pagrindinį smūgį – M.S.) *situaciją, arba pridengti dešinįjį sparną, arba įžengti į rajoną į pietryčius nuo Lydos.“* Be ilgų apmąstymų jau birželio 25-osios vėlų vakarą buvo nuspręsta: *„Įsakymas korpusui Nr. 4.*

9-oji armija pasuka į pietus, kad sutrukdytų priešui atsitraukti per Nemuno upę į šiaurę ir šiaurės rytus. Šiai užduočiai įvykdyti 8-asis armijos korpusas pereina į gynybą prie Nemuno upės linijos, fronte nuo Gardino iki Mostų.“ **[412]**

Šiuo atveju žodžiai „pereina į gynybą“ reiškė 28-osios pėstininkų divizijos ir 8-osios pėstininkų divizijos kairiojo sparno (161-ąją pėstininkų diviziją nuspręsta palikti Lydos rajone ir priskirti ją 5-ojo armijos korpuso vadovybei) dalinių puolimą (žygį) nuo Ozerų, Ostrino į pietus pasiekiant Nemuno dešinįjį krantą Luno, Mostų juostoje. Sovietų 3-iosios armijos vadovybė laiku suprato priešo ketinimus ir gresiantį apsupimo pavojų. Pirmasis atsakomasis veiksmas buvo pačios vadovybės „persibazavimas“. Generolas Mostovenka savo pranešime šį veiksmą aprašo taip: *„3-iosios armijos vadas man nurodė vadovauti 85-osios ir 56-osios šaulių divizijų likučiams (būriams)... Nuo 6-25 neturėjau ryšio su 3-iosios armijos štabu. 3-iosios armijos vadas per Luną išvažiavo į rytus.“** Ne tik vienas Mostovenka neteko ryšio su V. Kuznecovu, Vakarų fronto operatyvinėse suvestinėse pradeda monotoniškai kartotis frazė: „Duomenų apie 3-iosios armijos dalinių buvimo vietą ir veiksmus negauta.“

Baigdami kalbėti apie 3-iosios armijos vadovybės operatyvinį meną, pateiksime dar vieną dokumentą. Tai 17 MK 209-osios motorizuotosios divizijos vado pulkininko Muravjovo birželio 25 d. 22.30 pasirašytas pranešimas fronto štabui. Du languoti stambia padrika rašysena prikraiglioti mokyklinio sąsiuvinio lapeliai. Tiesą sakant, šiame pranešime išsamiai išdėstyta visa Vakarų fronto sutriuškinimo istorija, todėl pateiksime ją visą, iki paskutinio žodžio:

„Vakarų ypatingosios karinės apygardos kariuomenės vadui armijos generolui Pavlovui
Pranešu:

1. *Prarastas bet koks valdymas iš 3-iosios armijos vadovybės pusės. Į mane kasdien kreipiasi šimtai 3-iosios armijos štabo ieškančių vadų, 1941-6-25 taip pat kreipėsi 3-iosios armijos KOP štabo viršininkas ir 3-iojo skyriaus* (karinė žvalgyba – M.S.).
2. *Beveik tokia pati padėtis ir 4-ajame šaulių korpuse* (korpusui priklausė 56-oji, 85-oji ir 27-oji šaulių divizijos – M.S.).
3. *Rodūnės, Volkovysko fronte priešas nėra ypač aktyvus, o visa bėda vien tik todėl, kad niekas nevadovauja. Bėga masė vadų ir eilinių, be to, niekas iš jų gyvo vokiečio nematė* (tai nėra perdėta, nes ryčiau Nemuno, Svisločės upių linijos vokiečių dalinių, išskyrus žvalgybos grupes, tuo metu dar nebuvo – M.S.), *o tik girdėti: „Vokietis bombarduoja, gyventi neleidžia.“ Iš tikrųjų sausumos kariuomenės nuostoliai dėl aviacijos veiksmų, vykstant dabartiniams karo veiksmams, itin nedideli. Pavyzdžiui, 209-oji pėstininkų divizija 1941-6-22–25 sistemingai patiria aviacijos antskrydžių ir per šias dienas neteko 7 žuvusiųjų ir 12 sužeistųjų. Aš šiomis dienomis sulaikiau apie 3000 ginkluotų sveikų žmonių, kurie bėgo tik nuo aviacijos, o ne nuo sausumos kariuomenės.*
4. *Lydos, Slonimo fronte 6-22–25, be* [priešo] *aviacijos veiksmų, aš daugiau nieko nepastebėjau.*

Prašau:

* V. Kuznecovas vėliau vadovavo 1-ajai smogiamajai armijai prie Maskvos, 63-iajai armijai prie Stalingrado ir 3-iajai smogiamajai šturmuojant Berlyną. Baigiantis karui, turėjo generolo pulkininko laipsnį, Sovietų Sąjungos didvyrio vardą, apdovanotas Suvorovo ordinu.

Vokiečiai tardo alkanus ir išsekusius sovietų belaisvius.

Suburti užtveriamuosius būrius ir pasiųsti atsakingus vadus į tam tikrus fronto ruožus, o dabar visa ta nevaldoma masė skleidžia paniką apie nesamus sukilimus miesteliuose, parašiutininkus ir aviacijos desantus, kas itin kenksmingai atsiliepia atvykstantiems naujiems daliniams, gyventojams. Tie visiškai netikėtini gandai skverbiasi toli į Sovietų Sąjungos erdves. Lauko kariuomenei itin sunku be jokių priežasčių bėgančiuosius grąžinti į frontą." **[426]**

Neprasidėjusio Boldino KMG kontrpuolimo finalas įvyko birželio 25 d. 16.45, kai iš fronto štabo išsiųsta ši telegrama: *„Į 3-iąją ir 10-ąją armiją. 6-ojo mechanizuotojo korpuso vadui. Nedelsdami nutraukite mūšį ir sparčiuoju žygiu, naktį ir dieną, susitelkite prie Slonimo. Susisiekite* [per] *radiją su Golubevu* (10-osios armijos vadu) *ir tiesiogiai su manimi. Apie žygio pradžią 26-osios rytą ir apie žygio pabaigą praneškite. Per radiją praneškite apie degalų ir šaudmenų atsargas.*" **[433]** Šis įsakymas buvo sprendimo dėl bendro 3-iosios ir 10-osios armijų atitraukimo iš „Balstogės kyšulio" į Maladečinos, Lydos, Ščiaros upės ruožą sudedamoji dalis. Sprendimas, kuris galėjo būti naudingas, jį priėmus prieš dešimt dienų iki birželio 22-osios. Birželio 25-osios vakarą atitraukti kariuomenę į rytus buvo vėlu, be to, ir atitraukti iš esmės jau nebuvo ką...

Tą patį birželio 25-osios vakarą (tik vėliau, 23.30) Vermachto 9-osios armijos vadovybė nusprendė pasukti 8-ąją ir 28-ąją pėstininkų divizijas į pietus, *„siekiant sutrukdyti atitraukti priešo kariuomenę, persikelti per Nemuno upę ir žygiuoti į šiaurę bei šiaurės rytus.*" Vermachto 4-osios armijos pėstininkų divizijos birželio 25-osios pavakare pasiekė Narevo upės krantą ir kai kuriose vietose upę jau forsavo. Taigi atitraukti sovietų kariuomenei liko siauras, 40–50 km pločio, „butelio kaklas", kurio ašis buvo Balstogės, Volkovysko, Slonimo plentas. Kelią negailestingai bombardavo vokiečių aviacija. Net Vermachto štabų operatyvinėse suvestinėse ir pranešimuose, t. y. ten, kur apskritai ne vieta emocijoms, atsirado tokių įrašų: *„Pagal 7-ojo armijos korpuso pranešimą, Balstogės, Volkovysko kelias ten, kur jis eina mišku, užgriozdintas sumušto priešo technikos. 14 kilometrų ilgio kelio atkarpoje buvo*

suskaičiuoti 139 pabūklai (iš jų 60 sunkiųjų), 150 tankų (iš jų 30 supersunkiųjų). Gyvosios jėgos sunaikinimo vaizdas siaubingesnis nei Diunkerke... Pagal „štukų" įgulų pranešimus, kelias atrodo baisiai. Rusų nuostoliai neapsakomi..."

11-ojo mechanizuotojo korpuso likučiai kartu su jam priskirtais 56-osios ir 85-osios šaulių divizijų likučiais (ne daugiau kaip batalionas) keletą dienų gynėsi Nemuno kairiajame krante nuo Luno iki Mostų. Korpuso vadas generolas Mostovenka pranešime rašo:

„Iki atsitraukiant prie Svisločės upės, korpuso daliniai buvo tokios būklės:

29-oji tankų divizija – ne daugiau kaip 350–400 žmonių, 25 tankai ir 15 šarvuotųjų automobilių.

33-ioji tankų divizija – atsitraukė prie Rosės upės turėdama 153 žmones, be kovos technikos.

204-oji motorizuotoji divizija – apie 2 pėstininkų batalionus pėsčiųjų rikiuote, su 5 tankais ir 5 šarvuotaisiais automobiliais.

...Didžiausias priešo spaudimas buvo keliantis per Nemuno upę, ypač prie Mostų m. Priešas nenutrūkstamai rengė aviacijos antskrydžius, smarkiai apšaudė iš artilerijos bei minosvaidžių. Visos jo atakos buvo atmuštos. Dėl man nesuprantamų priežasčių tiltas prie Mostų nebuvo susprogdintas. Sprogmenų aš neturėjau...

Birželio 28 d., 18 val. priešas, sustiprinęs savo dalinius pėstininkais, tankais ir artilerija, perėjo į puolimą, pralaužė prietilčio gynybą ir pasiekė Mostų m. Mostai buvo keletą kartų priešo užimti ir iš jo atsiimti mūsų šaulių durtuvų ataka ir šaudant karteče. Gyniboje įsitvirtinęs šaulių batalionas iš dalies atsitraukė per tiltą, iš dalies persikėlė plaukte per Nemuno upę. Mūšis dėl Mostų vyko per naktį ir priešui neleidome persikelti į pietinį krantą... Naktį iš 1941-06-28 į 29 d. buvo duotas įsakymas atsitraukti prie Ščiaros upės. Atsitraukimas vyko kovos bei transporto mašinų užkimštais keliais, apšaudant artilerijai ir bombarduojant aviacijai..." **[414]**

Vienišas apkase žuvęs karys.

Vermachto 28-oji pėstininkų divizija iš tikrųjų negalėjo persikelti per Nemuną iki birželio 28-osios vakaro, kas aiškiai matyti vokiečių operatyviniuose žemėlapiuose. Tai pagelbėjo dviem Vakarų fronto armijoms atsitraukti į rytus, per Volkovyską prie Zelviankos ir Ščiaros upių. Šis „mirties kelio" punktas buvo paskutinis. Slonimo–Baranovičių juosta buvo jau tvirtai užimta Guderiano tankų grupės dalinių, šiauriau autostrados Zelviankos

ir Ščiaros upių krantai labai pelkėti ir iš esmės neišvažiuojami. Tie, kurie nusprendė nepasiduoti, mėgino prasiveržti arba į šiaurę, prie Naugarduko (kur jie patekdavo į kitą, – Minsko, – katilą), arba į pietryčius, per Slonimą, Ružanus – į Pinsko pelkes. Vermachto 4-osios armijos pranešimuose „Centro" armijų grupės štabui (liepos 1 d. 2.30) skaitome: *„Priešas mėgina išsiveržti iš bekelės vietovės Ščiaros žemupyje į jos dešinįjį krantą prie Slonimo. Kad naudojami 55 tonas sveriantys tankai ir pėstininkai* [puola] *8–12 gretų (grandinių) viena paskui kitą, liudija, kaip labai jis stengiasi prasiveržti per Slonimą lengviau išvažiuojamais keliais į pietryčius..."* **[434]**

Šiuose mūšiuose žuvo 6-ojo mechanizuotojo korpuso vadas generolas majoras Chackelevičius, korpuso artilerijos viršininkas generolas majoras Mitrofanovas, 29-osios tankų divizijos (11 MK) vadas pulkininkas Studnevas, be žinios dingo 6 MK štabo viršininkas pulkininkas Kovalis, pateko į nelaisvę (kur ir žuvo) 6-ojo kavalerijos korpuso vadas generolas majoras Nikitinas, 11-ojo mechanizuotojo korpuso vado pavaduotojas generolas majoras Makarovas ir 11 MK artilerijos viršininkas generolas majoras Starostinas. Iki šios dienos tarp pelkių bei miškų Zelvos, Slonimo, Ružanų „trikampyje" paieškų komandos randa daugybę žuvusiųjų palaikų.

3.5. skyrius

Minskas

Per pirmąsias tris karo dienas Vermachto 3-iosios tankų grupės junginiai forsavo Nemuną ir nuolat puldami pasiekė Vilniaus, Voronovo (Varanavo) liniją, be to, 20-osios ir 12-osios tankų divizijų priešakiniai padaliniai iki birželio 24 d. pabaigos priartėjo prie Ašmenos, Alšėnų kelio. Prieš juos kovojantys Raudonosios armijos daliniai (Šiaurės vakarų fronto 11-osios armijos kairysis sparnas) buvo pusiau sutriuškinti ir netvarkingai ritosi į rytus (*„daug atsilikusiųjų ir pabėgusiųjų, sulaikytųjų Daugpilio ruože. 11-oji armija nėra organizuotas kovoti pajėgus junginys“*). Eilinis 3-iosios tankų grupės vadovybė siūlymas dėl sovietų kariuomenės grupuotės paties didžiausio apsupimo bei apsupimo išilgai Dauguvos, Dniepro upių linijos buvo atmestas ir vokiečių tankų divizijos pradėjo suktis į pietryčius, Minsko link.

Vakarų fronto vadovybė parengto plano, kaip veikti tokioje situacijoje, neturėjo, Vakarų YKA priedangos plane numatyti penki „pagrindinių operatyvinių ruožų gynybos, jei priešo motomechanizuotieji daliniai prasiveržtų per kariuomenės gynybos rajonus, užtikrinimo“ variantai, bet nė viename jų nebuvo numatyta, kad priešas gali prasiveržti toliau Vilniaus, Lydos linijos, be to, dar tokiu tempu. 11-asis mechanizuotasis korpusas, kuris viename iš šių variantų turėjo *„susitelkti šiauriniame Nemuno upės krante, Skidelio ir miško šiauriau bei į šiaurės rytus rajone, išvien su 11-ąja mišriąja aviacijos divizija ir 12-ąja bombonešių aviacijos divizija atakuoti prasiveržusį priešą bendra Rodūnės, Šalčininkų ar Lydos, Ašmenos kryptimi“*, iki birželio 24 d. pabaigos jau patyrė nemažų nuostolių, o kiti rikiuotėje likę daliniai buvo pasitelkti vykdant Boldino KMG veiksmus (t. y. mėginant pulti visai kita kryptimi). Anksčiau minėtos 11-osios aviacijos divizijos jau nebuvo.

Susiklosčiusioje krizinėje situacijoje fronto vadovybei liko tik du „instrumentai“, dvi kariuomenės grupės: 21-asis šaulių korpusas, kuris dar iki karo pradžios pradėjo žygiuoti į

Lydos rajoną, ir keturios šaulių divizijos (64-oji, 100-oji, 108-oji, 161-oji), sutelktos (ar iki to meto dar tik telkiamos) fronto giliame užnugaryje, prie Minsko. Šių „kariuomenės grupių" kovos veiksmai iš tikrųjų vyko visai nepriklausomai vienai nuo kitos, tiesiog tai buvo dvi atskiros operacijos. Vadinasi, ir aprašyti šiuos įvykius verta atskirai.

21-asis šaulių korpusas

Pagal prieškarinius planus iš 17-osios ir 37-osios šaulių divizijų sudarytas 21-asis šaulių korpusas, pradedant nuo mobilizacijos trečios dienos, turėjo būti permestas geležinkeliu iš nuolatinio dislokavimo vietos (Vitebskas, Polockas, Lepelis) į Nemuno upės liniją nuo Druskininkų iki Luno. 24-oji šaulių divizija nuo trečios mobilizacijos dienos į šį rajoną taip pat buvo permetama automobiliais ir tiesiogiai įjungiama į 3-iąją armiją. Formuojamas 20-asis mechanizuotasis korpusas turėjo būti pastūmėtas į Ašmenos rajoną, 8-oji prieštankinė artilerijos brigada – į Lydos rajoną. **[435]**

Atviroji mobilizacija SSRS turėjo būti paskelbta nuo birželio 23-iosios, tačiau slaptas išskleidimas, prasidėjęs nuo birželio 13–18 d., jau vyko visa sparta ir iki birželio 21 d. fronto 2-ojo ešelono junginių padėtis (kaip rašoma fronto KVŽ) atrodė taip: 8-oji PTABr jau buvo jai nustatytame rajone, 24-oji šaulių divizija žygiavo į Maladečiną, 37-oji pradėta iškrauti iš ešelonų Šalčininkų stotyje (45 km šiauriau Lydos), 17-oji šaulių divizija žygiavo (birželio 23-iosios vakare ji buvo Trabų, Juratiškių, t. y. per 40 km į šiaurės rytus nuo Lydos rajone). Be to, prie Maladečinos iš Polocko rajono žygiavo 50-oji šaulių divizija (Vakarų YKA priedangos plane ji niekaip nepaminėta). **[436]**

Pažvelgę į šį dislokavimą žemėlapyje, pamatysime, kaip dėl grynai atsitiktinio aplinkybių sutapimo 21-ojo korpuso junginiai atsirado kaip tik ten, kur jie ir galėjo būti mesti į mūšį siekiant kuo daugiau laimėti (29 pav.). Vietovės nuo Vilniaus iki Minsko juosta – tai gana siauras „koridorius" (40–50 km), iš šiaurės ribojamas neišvažiuojamo pelkėto miško masyvo kairiajame Neries upės krante, o iš pietų – taip pat be kelių, išvagotas daugelio mažų upių, pelkėtas miško masyvas (Naliboko giria). Nuo Vilniaus Minsko pusėn nutiesta „pusantro kelio" – normalus plentas tvirta danga (Smurgainys, Maladečina, Radoškovičiai) ir labai sąlyginis „kelio ruožas" Alšėnų, Voložino, Rakovo linijoje – įvairaus „pagerinimo" lygio gruntiniai keliai (tvirta danga – tik Rakovo, Minsko atkarpoje).

Turbūt geriausias sprendimas būtų išsidėstyti gynybos pozicijose 35 km juostoje vakariau Maladečinos, Voložino linijos. Tada besiginančiųjų sparnai būtų pridengti Neries upės ir Naliboko girios pelkių, o priešais frontą kaip natūralia prieštankine kliūtimi galėjo būti pasinaudota Berezinos* upe, kurios krantai dumblini, klampūs. Tačiau Vakarų fronto štabe tuo metu niekas nežinojo (o greičiausiai ir spėlioti negalėjo), kad gynyba Šiaurės vakarų ir Vakarų frontų gretimuose sparnuose sugrius taip greitai, tad niekam nė į galvą neatėjo pristabdyti 21-ojo šaulių korpuso pasistūmėjimą į pietvakarius. Priešingai, jis visaip

* Tai vakarinė, „mažoji" Berezina, Nemuno dešinysis intakas. Nepainioti su „didžiąja" Berezina, Dniepro intaku.

Raudonosios armijos kavalerijos dalinio žvalgai. 1941 m. nuotrauka.

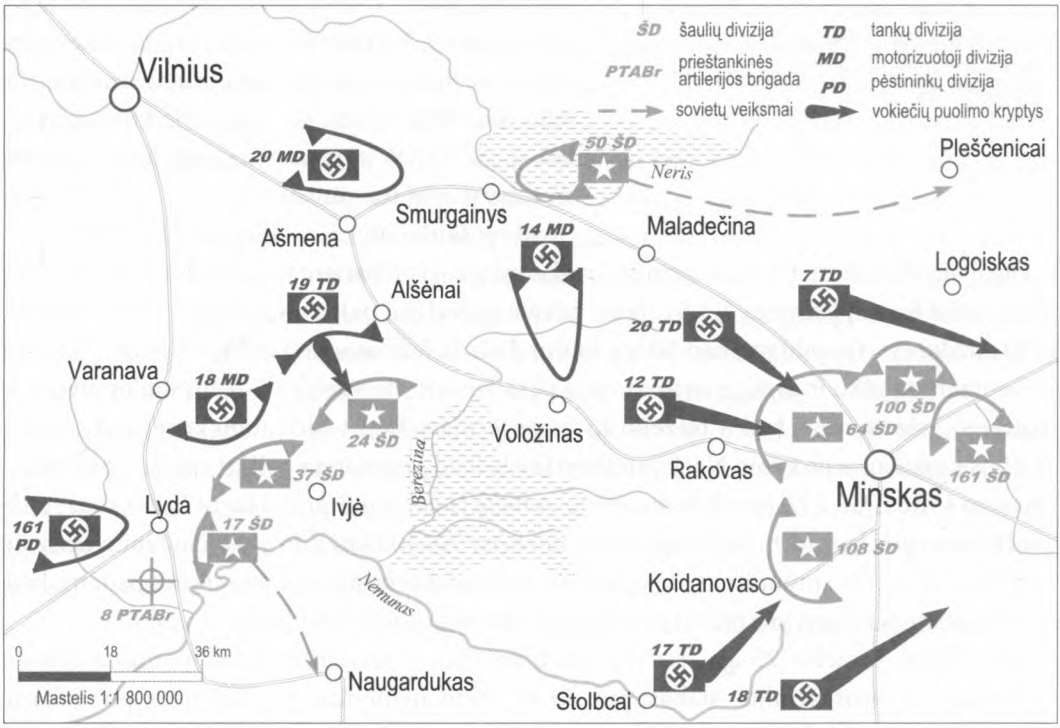

29 pav. Minsko puolimas.

Vakarų ypatingosios apygardos kariuomenės vadas generolas leitenantas Piotras Filatovas. 1941 m. liepos 8 d. sunkiai sužeistas per vokiečių aviacijos antskrydį, po savaitės nuo patirtų sužalojimų mirė.

spartintas ir iki birželio 25-osios ryto korpuso divizijos peržengė Alšėnų, Rakovo „kelio ruožą" ir pasiekė rajoną į šiaurės rytus nuo Lydos.

Išvakarėse, birželio 24 d., Vakarų fronto vadovybė nusprendė Nemuno šiauriniame krante susitelkusią kariuomenę padaryti pavaldžią 13-ajai armijai. Fronto operatyvinė direktyva, nusiųsta į 13-osios armijos štabą, birželio 24 d. 14.25 kėlė šias užduotis:

„Imkitės vadovauti 21-ajam šaulių korpusui (korpuso štabas 1941-6-23 – Lydoje), 8-ajai prieštankinei brigadai, 24-ajai ir 50-ajai šaulių divizijoms ir visiems daliniams, kurie pateks į jūsų rajoną, taip pat ir besitraukiantiems iš Šiaurės vakarų fronto, kuriuos sutvarkykite ir jiems vadovaukite.

Jūsų užduotis: 21-ajam šaulių korpusui, naudojant 24-ąją ir 37-ąją šaulių divizijas, užimti Ašmenos, Beniakonių stoties (12 km šiauriau Varanavo) *frontą ir užtikrinti savo saugumą nuo Vilniaus pusės. 17-ajai šaulių divizijai pulti bendra Rodūnės, Varėnos kryptimi turint tikslą veikti išvien su Boldino smogiamąja grupe, smogiančia nuo Balstogės Lipsko, Gardino, Merkinės kryptimi. 8-ąją PTABr panaudokite ginti Lydos rajonui iš vakarų ar iš šiaurės vakarų.*

50-oji šaulių divizija – jūsų žinioje." [**437**]

Pagal šią direktyvą 13-osios armijos vadas generolas leitenantas Filatovas tą pačią dieną išleidžia kovinį įsakymą Nr. 01. Jame beveik pažodžiui pakartotos fronto vadovybės iškeltos užduotys (papildant, kad 50-ąją šaulių diviziją numatoma papildyti 84-uoju NKVD kariuomenės pulku ir drauge su savo vadu pasiekusiais Maladečiną 5-osios tankų divizijos likučiais). Įsidėmėtina, kad ir birželio 25-osios 9 valandos 21-ojo šaulių korpuso 13-osios armijos koviniame įsakyme Nr. 1 prieštankinę brigadą numatyta palikti rajone į pietvakarius nuo Lydos *(„8 PTABr užtikrina tvirtą gynybą iš vakarų ir pietvakarių Lydos ruože išilgai Dzitvos upės kranto")*. Tad brigada atsidūrė per 70–100 km nuo vokiečių tankų divizijų žygio maršruto. Šis sprendimas, deja, liudija, kad visiškai nesuprantama tikroji padėtis, kad nenutuokiama, kokios yra priešo grupuotės pajėgos ir kokie ketinimai.

Kitą dieną, birželio 25-ąją, šis nesupratimas buvo patvirtintas pačiu dramatiškiausiu būdu. 13-osios armijos štabas, jau iki to meto nemenkai paklaidžiojęs po Vakarų Baltarusiją, buvo Maladečinoje ir pagal kovinį įsakymą Nr. 01 turėjo iki birželio 25-osios

10 valandos ryto persikelti į Ivjės rajoną. Bet nepersikėlė ir iki pat birželio 25-osios vakaro buvo prie Gorodoko – tiesiai viduryje tarp dviejų į Minską vedančių kelių (17 km piečiau Maladečinos), t. y. tarp dviejų priešo motorizuotosios kariuomenės srovių. Rezultatas aprašytas 13-osios armijos štabo operatyvinės valdybos viršininko Ivanovo pranešime taip: *„1941-6-25 20.00 grupė tankų su motorizuotaisiais pėstininkais užpuolė 13-osios armijos štabą miške už 4 km šiauriau Gorodoko, priešinosi ryšių bataliono postai ir vadai. Tankai iš arti šaudė į mašinas ir žmones, generolas leitenantas* [Filatovas] *davė įsakymą pakeisti vadavietę, kurią buvo numatyta perkelti į Voložino rajoną. Kai kurios mašinos išsisklaidė įvairiomis kryptimis... Nėra generolo leitenanto Filatovo, kuris buvo tiesiogiai apšaudomas ir, prieštaringais duomenimis, liko gyvas, išvažiavo šarvuotuoju automobiliu ar mašina su štabo viršininku kombrigu Petruševskiu, įsakė trauktis, bet galbūt jie ir žuvo...“* **[438]**

Ne, likimas generolui Filatovui dar paliko 19 dienų gyventi*, išlikusius vadus (be žinios dingo 50 žmonių, priešas užgrobė štabo turtą, įskaitant šifruotus dokumentus) iki birželio 26 d. pabaigos pavyko rasti Minsko priemiesčiuose ir toliau 13-osios armijos štabas vadovavo visos Vakarų fronto Minsko grupuotės kariuomenės kovos veiksmams. Tačiau 21-asis šaulių korpusas liko be jokios vadovybės (į 3-iąją armiją jis taip ir nebuvo įtrauktas, be to, ir šios armijos vadovybė birželio 25-osios vakare „ištirpo miške“), o paskui – liko ir be ryšio su fronto štabu.

Priešas (57-asis tankų korpusas) išnaudojo birželio 25-osios dieną taip: nuo pačios sienos žygiuojanti korpuso avangarde 12-oji tankų divizija per dieną įveikė 80 km atstumą nuo Alšėnų iki Rakovo. Kaip galima spręsti pagal 57-ojo tankų korpuso KVŽ, divizija išvengė didelių susirėmimų su jos žygio maršrutą kertančiais 21-ojo šaulių korpuso daliniais. Birželio 25 d. 12-osios tankų divizijos veiksmams skirtos vos dvi frazės: *„12-osios tankų divizijos puolimas ypač smarkiai sulėtėjo* (taip vokiečiai apibūdino 80 km spartųjį žygį per vieną dieną – M.S.) *dėl sunaikintų tiltų ir itin prastų kelio sąlygų... 12-oji tankų divizija pasiekė rajoną šiauriau Rakovo. Divizija iki vakaro čia susitiko su stipriu priešu, kurio iki sutemų neįstengė nublokšti.“* **[439]** Taigi 12-oji tankų divizija savo čekiškais tankais (siauri vikšrai, 125 AG variklis 10 tonų svorio) per keturias karo dienas įstengė labai sąlyginiais „keliais“ nužygiuoti 250 km nuo sienos iki Minsko įtvirtintojo rajono priešakinio krašto. Ten jai teko stoti į įnirtingą daugiadienį mūšį ir paskui pirmajai įžengti į Minską.

Dvi kitos divizijos (57-ojo tankų korpuso 19-oji tankų divizija, 18-oji motorizuotoji divizija), persikėlusios per Nemuną, užtrukdamos 1–2 dienas (12-osios tankų divizijos puolimo chronologijos atžvilgiu), „peršokti“ be mūšio bekelės ruožą nuo Varanavos iki Berezinos upės nespėjo. Pirmieji vokiečių divizijų ir 37-osios šaulių divizijos priešakinių padalinių susidūrimai įvyko jau birželio 24-osios vakare.

21-ojo šaulių korpuso štabo operatyvinėje suvestinėje šis epizodas aprašytas visai savikritiškai:

---

* Liepos 8 d. Mogiliovo rajone 13-osios armijos vadas buvo sunkiai sužeistas per priešo aviacijos antskrydį ir nuo žaizdų mirė ligoninėje, Maskvoje 1941 m. liepos 14 d.

Minsko pakraštyje paimtas sovietų šarvuotasis automobilis *BA-10* – jau pritaikytas vokiečių reikmėms.

„6-24 antroje dienos pusėje priešo aviadesanto grupės su tankais atakuota 37-oji šaulių divizija (tipiškas pirmosioms karo dienoms vokiečių motorizuotųjų būrių aprašymas sovietų dokumentuose – M.S.) *Voronovo m. rajone, dėl ko menkai valdomi 247-asis šaulių pulkas su 170-uoju šaulių pulku deramai nepasipriešino ir netvarkingai atsitraukė už Žižmos upės, kur perėjo į gynybą.* 6-25 rytą Olgovkos, Rakovščiznos ruože rengdamasis puolimui 91-asis šaulių pulkas, Trabų miesto rajone netikėtai atakuotas priešo aviadesanto, buvo išsklaidytas. 20-ojo šaulių pulko priešakiniai daliniai 6-25 5.00, nesutikdami priešo, pasiekė Trakelius. Divizijos štabas Lipniškėse. Tuo metu, kai kariuomenė susidūrė su priešu, 37-osios šaulių divizijos štabas jau negalėjo jai vadovauti.“* **[440]**

21-ojo šaulių korpuso pranešimuose ir operatyvinėse suvestinėse, žinoma, pažymima, kad trūksta šaudmenų, degalų ir maisto. Yra ir kitas informacijos šaltinis – birželio 23 ir 24 d. Lydos miesto PLG štabo operatyvinės suvestinės Nr. 2 ir Nr. 3. Šis dokumentas vertingas tuo, kad tai yra nešališkas „žvilgsnis iš šalies“ – už sausumos kariuomenės veiksmus (ar neveikimą) 229-ojo zenitinės artilerijos diviziono vadas kapitonas Sumarovas neturėjo atsakyti:

„Po miesto bombardavimo visa valdžia: miesto taryba, VKP(b) rajono komitetas, įmonių direktoriai, milicija ir NKVD metė postus ir pabėgo. Miestas liko be jokios valdžios, taip pat – ir rajonai. Priešiški elementai pradėjo plėšti karinių dalinių be jokios apsaugos paliktus karinius sandėlius, taip pat gyventojai viską grobsto iš įvairių tiekimo bazių... Kadangi mieste liko neapgadintas degalų bei tepalų sandėlis ir pagrindinis maisto sandėlis, viena baterija buvo skirta saugoti šiuos sandėlius...“ **[444]**

* Liepos 25 d. 170-ojo aviacijos pulko vadas majoras Nesterenka ir 170-ojo aviacijos pulko politinis vadovas Gribkovas išsiuntė laišką VKP(b) CK ir valstybės gynimo komitetui, kuriame, be kita ko, rašoma: *„37-ojoje šaulių divizijoje pėstininkai buvo panikos šaltinis... pirmuose mūšiuose pėstininkai mesdavo savo artileriją likimo valiai ir mes netekdavome technikos“.*

Karo grobis. 132-ojo Atskirojo NKVD bataliono vėliava. Virš SSRS herbo – užrašas: „Visų šalių proletarai – vienykitės!"

Be didelių pastangų nubloškę nuo Žižmos upės linijos 37-ąją šaulių diviziją Vermachto 19-osios tankų divizijos daliniai birželio 25 d. antroje pusėje pasiekė Gaujos upę Trabų, Subotnikų ruože. Štai šioje vietoje jų „lengvas gyvenimas ir baigėsi:

„18.00. Prie Trabų divizija netikėtai susidūrė su priešo tvirta gynyba, kurios negalėjome įveikti iki sutemų...

22.00. Iki šiol užimta: 18-osios motorizuotosios divizijos – vietovė prie Rodūnės, Žirmūnų.

19-oji tankų divizija – Trabų m. pakraščius, didžiąją dalį Surviliškių, Trabus. Priešui sumaniai surengus artimąsias kautynes ir daugelyje vietų susprogdinus kelius bei tiltus, pavyko sustabdyti diviziją, tad dienos užduotis – užimti kalvas prie Rakovo – nebuvo net iš dalies atlikta...

22.30. Pagal sausumos ir oro žvalgybos duomenis, galima daryti išvadą, kad dideliame miško masyve į pietus ir pietryčius nuo bendros Surviliškių–Trabų–Rakovo linijos esama didelių priešo pajėgų... Net naktį priešas rengė atakas 19-osios tankų divizijos fronte, kurias divizija įstengė sėkmingai atremti padarydama priešui didelių nuostolių. Priešui pavyko į pietvakarius nuo Surviliškių aptikti plyšį korpuso kovos rikiuotėje, miške, prasiveržti, užpulti žygiuojančią papildyti kariuomenei rezervų koloną, taip pat padegti medinį tiltą, kuris turėjo didelę reikšmę tiekimui ir permesti pastiprinimams..." **[439]**

Toks vokiečiams atrodė pirmasis susidūrimas su 24-ąja Samaros–Ujanovsko dukart Raudonosios vėliavos Geležine divizija. Tai buvo seniausia ir viena iš pačių įžymiausių Raudonosios armijos šaulių divizijų, visų karinių kampanijų dalyvė, įskaitant Lenkijos (1920 m.) ir Suomijos (1939–1940 m.) karą. Pasibaigus Suomijos karui, 24-osios divizijos dalinių pagrindu suformuota 8-oji atskiroji šaulių brigada, kuri buvo išdėstyta Suomijoje, Hanko pusiasalyje. Brigada turėjo daug nuveikti: užtikrinti, kad į Hanką būtų išlaipinta 1–2 šaulių divizijos ir tada drauge su jomis žygiuoti į Helsinkį iš vakarų pusės. Suformavus

Kovų Baltarusijoje pertrauka. Vokiečiai tvarsto sužeistuosius.

atskirąją šaulių diviziją, Geležinė divizija iš esmės atkurta iš naujo, bet jos pirmojo vado, legendinio Gajaus*, pradėtos kovinės tradicijos neišnyko.

Birželio 1 d. 24-oji šaulių divizija turėjo 10 390 žmonių, 415 automobilių, daugiau, negu pagal etatus priklauso prieštankinių 45 mm patrankų (ne 54, o 65) ir 76 mm patrankų (ne 34, o 46), 4 zenitinius 76 mm kalibro pabūklus. Ir, – kas įsidėmėtina, – nepaisant to, ką pranešė gretimos korpuso divizijos (17-oji ir 37-oji šaulių divizijos), Geležinei divizijai šaudmenys nepranyko nei po pirmojo, nei po antrojo mūšio. Prasidedant mūšiui prie Trabų, divizijoje atsirado ir sava tankų grupė: Juratiškių stotyje buvo aptikti ir iškrauti iš ešelono 8 „niekieno" sunkieji tankai KV, nuo 10 iki 15 tankų T-34 skirti divizijai iš atsitraukiančios į rytus kariuomenės (bene tai buvo prie Alytaus sutriuškintos Šiaurės vakarų fronto 5-osios tankų armijos likučiai), divizija turėjo „savų" 15 tankečių T-37/38, o tuziną lengvųjų tankų T-26 pasiėmė iš atsitraukiančiųjų.

24-osios šaulių divizijos pirminių operatyvinių dokumentų iš esmės neliko (divizijos fondo archyvas yra, bet jame tradiciškai tėra keletas „tuščių" eilučių), ne ką daugiau liko apskritai iš 21-ojo šaulių pulko (Vakarų fronto archyvo fonde išliko mokyklinis „languotas" sąsiuvinis su 21-ojo šaulių korpuso kovos veiksmų ataskaita, pasirašyta korpuso štabo viršininko pavaduotojo papulkininkio Regblato). Birželio 26 d. 9.45 21-ojo šaulių pulko štabo koviniame pranešime rašoma, kad birželio 25 d. mūšyje sunaikinta *„apie 50 priešo tankų ir 14 lėktuvų"*, **[440]** Yra ten ir frazė, kurią galima sieti su vokiečių 57-ojo tankų korpuso KVŽ

* Gaikas Bžiškianas (Gaja Dmitrovičius Gajus) gimė 1887 m. Persijos Tebrize, armėnas. Revoliuciniame judėjime dalyvavo nuo 1903 m. Savanoriu išėjo į 1-ojo pasaulinio karo frontą kariauti su turkais, už nemenką drąsą apdovanotas dviem Georgijaus kryžiais. Po spalio perversmo prisidėjo prie bolševikų, 1918 m. vasarą Pavolgyje iš atskirų partizanų būrių suorganizavo pajėgią kovoti šaulių diviziją. Per Lenkijos karą vadovavo raitininkų korpusui, įstengė užtikrinti, kad ji pasitrauktų į Vokietijai priklausančios Prūsijos teritoriją ir taip karinį personalą išgelbėjo nuo lenkų nelaisvės. 1935 m. suimtas, o tai tikriausiai buvo viena iš pačių pirmųjų represijų prieš oficialiai išgarsėjusius „pilietinio karo didvyrius" apraiškų. Etapuojamas į kalėjimą pabėgo, buvo antrąkart suimtas. 1937 m. gruodį sušaudytas.

įrašu: „*Pagal belaisvio parodymus,* [19-oji] *tankų divizija turėjo užduotį birželio 25 d. įžengti į Minską, bet sustabdyta jau minėtame rajone, nes neturėjo degalų, kurių tikimasi gauti šiandien.*“ 24-osios šaulių divizijos daliniams prasiveržus ir sutriuškinus transporto koloną, vokiečiams pasipildyti degalų nepavyko.

24-osios šaulių divizijos veiksmus labai menkai rėmė kiti 21-ojo šaulių korpuso junginiai. 8-oji prieštankinė artilerijos brigada (5147 žmonių karinio personalo, 36 patrankos – 85 mm kalibro ir 18 patrankų – 107 mm kalibro) toliau atkakliai „gynėsi“ palei Dzitvos upę, šiauriau ir piečiau Skidelio, Lydos kelio, bet, 161-osios pėstininkų divizijos (Vermachto 8-ojo armijos korpuso divizija, anksčiau ir toliau už kitas prasiveržusi į rytus) daliniams pasiekus miestą, 17-oji šaulių divizija atsitraukė, be to, „*iš vieno artilerijos brigados vado buvo žinoma, kad 17-oji šaulių divizija nuo 6-27 ryto pradėjo trauktis pietų kryptimi perbridusi bei perplaukusi Nemuną*“. Nesunku numanyti, kiek per tą „bridimą ir plaukimą“ prarasta technikos bei ginkluotės.

Net tokioje situacijoje, kariaudama su atvirais sparnais, 24-oji šaulių divizija ir vis dar pajėgūs kovoti 37-osios šaulių divizijos padaliniai galėjo vokiečiams sudaryti labai rimtų problemų – dvi divizijos (19-oji tankų ir 18-oji motorizuotoji) buvo ilgai sukaustytos mūšio ir vėliau (įsakymas duotas birželio 28-osios rytą) prie jų teko prisijungti 14-ajai motorizuotajai divizijai. Vermachto 57-ojo tankų korpuso kovos veiksmų žurnale šis mūšis aprašomas tokiais pasakymais, kurių beveik neįmanoma aptikti kituose 1941 m. birželio dokumentuose:

Vandens telkinyje įklimpęs ir paliktas sovietų tankas *KV-1*.

„Birželio 26 d.

1.00. Per naktį priešas šaudo iš artilerijos miško masyve aplink Surviliškes bei į pietryčius nuo jų ir nuo ankstaus ryto smarkiai apšaudo tiltą per Klevos upę, prie Surviliškių, priešais 19-ąją motorizuotąją diviziją.

7.00. Priešas smogia smūgį 19-osios tankų divizijos daliniams, išsidėsčiusiems kalvose į pietvakarius nuo Surviliškių. Į prasidėjusį mūšį įtrauktas korpuso štabas, kuris rengėsi vykti į vadavietę miške, į šiaurę nuo Surviliškių... Priešui pavyko pasistūmėti pusantro kilometro prie tilto, esančio piečiau Surviliškių...

14.00. Per pirmąją dienos pusę padėtis prie tilto iš dalies pasidarė jau kritiška, visa kas aplink tiltą buvo smarkiai apšaudoma iš artilerijos. Todėl korpuso vadavietė perkelta maždaug per 3 km į užnugarį.

Prasideda 19-osios tankų divizijos ataka. Divizijai nepavyksta užimti kalvų dėl labai tvirto ir sumanaus priešinimosi. Tankų nuostoliai nemaži... 19-ajai tankų divizijai dėl to nepavyksta pasistūmėti į rytus. Ji daugelį kartų gavo įsakymų iš korpuso sudaryti gynybos liniją į vakarus nuo Subotnikų, Surviliškių, Trabų ir neleisti priešui prasiveržti...

22.00. 18-oji motorizuotoji divizija per dieną savo Žirmūnų–Geranainių gynybos linijoje atmušė daugelį priešo atakų, neužleido šios linijos iki sutemų... Priešas dideliuose miškų masyvuose į pietus ir pietryčius nuo Surviliškių, Trabų, Bogdanovo linijos tikriausiai gavo didelį pastiprinimą iš atsitraukiančių iš vakarų dalinių.

Birželio 27 d.

Vakaras. 18-oji motorizuotoji divizija, kuri rytą gavo 3-iosios tankų grupės vado įsakymą persidislokuoti į Vilniaus, Ašmenos liniją, tampa pavaldi 57-ajam tankų korpusui (t. y. palikta mūšio vietoje prie Geranainių, Trabų – M.S.)... *Priešais 19-osios tankų divizijos frontą priešas vis labiau įsitvirtina... Matyt, priešas ypač smarkiai spaudžia 19-ąją tankų diviziją, kurios padėtis yra nelengva dėl ištęsto fronto, tačiau, nepaisydama nemažų nuostolių, savo pozicijų ji nepalieka. Tankų grupės vadas aiškiai supranta, kad 19-osios tankų divizijos padėtis nelengva ir, siekiant sėkmingai baigti šią operaciją, būtina apginti jos pozicijas.*

Birželio 28 d.

4.00. Įkandin dar vienos ramios nakties nuo ankstaus ryto [atsinaujino] *aktyvūs kovos veiksmai. Priešas šaudo iš 2–3 baterijų (taip pat ir iš vidutinio kalibro) į visa, kas juda. Reikia pažymėti, kad priešas akylai stebi, jis net įstengia įžvelgti mūsų užnugarį...*

Priešais 19-osios tankų divizijos frontą priešo mėginimas prasiveržti prie Trabų m. atmuštas, jam padaryta didelių nuostolių. Kaip praneša divizija, priešas tankiomis, giliai ešelonuotomis kolonomis mėgina prasiveržti per Trabus į šiaurę.

16.00. 18-osios motorizuotosios divizijos sausumos žvalgyba nustatė, kad priešais ją plytinti teritorija Žižmos ir Gaujos upių ruože (per 10 km į šiaurės vakarus nuo Ivjės) laisva nuo priešo (tai reiškia, kad 37-oji šaulių divizija galutinai suiro – M.S.). *Divizija siūlo dar šiandien užimti šį ruožą. Korpuso vadovybė patvirtina šį sprendimą ir paveda divizijai užtikrinti*

atvirų bendrų sparnų – jos ir 19-osios tankų divizijos – apsaugą, nes ši divizija negali pajudėti priekin: jos pajėgos būtinos atremti nesiliaujančioms priešo kontratakoms...

Priešas panaudojo prieš 19-ąją tankų diviziją sunkiuosius tankus (matyt, 55 tonų). Priešo rengiami smarkūs apšaudymai leidžia daryti išvadą, kad rusai per vakarą ketina pamėginti smarkiai prasiveržti šiaurės kryptimi.

19.00. Korpuso vadas, kalbėdamas telefonu, pabrėžė, kad vadovybė, deja, neturi papildomų pajėgų sustiprinti Surviliškių, Trabų ruožo gynybai... Divizijai rekomenduota panaudoti didelio kalibro artileriją kovai su rusų sunkiaisiais tankais pačioje pirmojoje linijoje...*

Šiandien reikia pažymėti, kad 19-oji tankų divizija, kuri turėjo išlaikyti neįprastai ištęstą fronto liniją, kad priešas nepralaužtų, nepaisant jos ribotų pėstininkų išteklių, sėkmingai atrėmė visas priešo atakas. Nors jos nuostoliai dėl kartais labai smarkaus priešo artilerijos apšaudymo nemenki, visi divizijos daliniai pavyzdingai įvykdė iškeltą užduotį." **[439]**

Ir tai dar ne viskas. 3-iosios tankų grupės KVŽ birželio 28-osios įraše yra šie žodžiai: *„Gautas 57-ojo tankų korpuso pranešimas apie tai, kad rusai pradėjo kontrataką birželio 28-osios rytą didelėmis pajėgomis. Kautynės su didele mase rusų mūsų karius privertė pagalvoti apie ateitį. Rusai panaudojo savo pačius sunkiausius tankus (4 vienetus), kurių neįmanoma sunaikinti naudojant mūsų 50 mm prieštankines patrankas.*" **[353]**

Keturios patrankos. 6-ajame mechanizuotajame korpuse tankų KV buvo 114 vienetų. Ir tik labai pasistengus galima rasti porąkart neaiškiai užsimenant apie juos Vermachto 20-ojo armijos korpuso KVŽ...

Birželio 28 d. buvo nuspręsta trauktis. Vakarų fronto kovos veiksmų žurnale skaitome: *„6-28 korpuso vadas nusprendė ir įsakė – siekiant išsaugoti gyvąją jėgą ir techniką bei ginkluotę, atitraukti kariuomenę iš kautynių prisidengiant stipriu ariergardu, atsitraukti prie buvusios valstybės sienos.*" **[469]** Iš visko sprendžiant, vokiečiai taip labai „mąstė apie ateitį" (be to, ir 21-ojo šaulių korpuso ariergardas buvo tvirtas), kad Vermachto 19-oji tankų divizija taip ir nesiryžo pereiti į puolimą iki pat birželio 29-osios vakaro:

„Birželio 29 d.

Naktis praėjo ramiai, priešas, kitaip nei tikėtasi, iš ryto nepradėjo naujų atakų. 19-oji tankų divizija praneša, kad priešais ją buvęs priešas pasitraukė į pietryčius... Todėl paraiška dėl 19-osios tankų divizijos parėmimo 8-ojo aviacijos korpuso pajėgomis atmesta. Kai tik 3-iajai tankų grupei buvo išsiųstas šis pranešimas, paaiškėjo, kad priešas nepasitraukė, o tik kai kuriose vietose atsitraukė mažiau nei 100 metrų, kitur jo pozicijos liko nepakitusios.

14.00. 19-oji tankų divizija, kaip ir anksčiau, turi priešais save stiprų priešą (taip pat ir sunkiuosius tankus) ir mano, kad vakare atsinaujins atakos didelėmis pajėgomis.

19.30. Diena apskritai praėjo ramiai, 19-osios tankų divizijos ruože iš abiejų pusių buvo šaudoma iš artilerijos. Priešas gina pozicijas visomis galiomis. Priešas nepersidislokavo..." **[439]**

---

* Tikriausiai kalbama apie 105 mm patranką (nepainioti su lengvąja 105 mm haubica!), kurios 4 vien. galėjo turėti Vermachto tankų divizijos artilerijos pulkas. Šie galingi ilgavamzdžiai pabūklai pajėgūs pramušti ir tanko KV šarvus.

Į Naliboko girią 24-oji šaulių divizija atsitraukė turėdama rikiuotėje mažiau nei 2 tūkst. žmonių. Tokia buvo penkiadienių mūšių kaina. Bet ir rezultatas nebuvo menkas: trys 3-iosios tankų grupės divizijos išjungtos iš kautynių dėl Minsko, ketvirtoji (20-oji motorizuotoji) liko Vilniaus, Ašmenos juostoje, ir pridengė smogiamosios grupuotės užnugarį nuo hipotetinio smūgio iš šiaurės rytų pusės. O iš tikrųjų tas atsargumas pasirodė perteklinis – smogti nebuvo kam, 50-oji šaulių divizija, likusi be jokio 13-osios armijos štabo vadovavimo, iš pradžių ilgai kaupė jėgas smūgiui Smurgainių kryptimi, paskui po pirmojo susidūrimo su priešu, nusirito iki Pleščenicų (90 km į rytus nuo Smurgainių), bet ir ten ilgai neužtruko. Vakarų fronto štabo operatyvinė suvestinė Nr. 14 (liepos 1 d. 20.00 trumpai konstatuoja: *„50-oji šaulių divizija 1941-7-1 buvo apie 120 tankų atakuota Pleščenicų rajone* (jokių tankų iki liepos 1 d. ten nebuvo nė kvapo – M.S.) *ir Logoisko rajone apie 100 tankų, paskui divizija pradėjo trauktis už Berezinos upės...“* **[441]**

Karštas dangus

Kautynės dėl Minsko prasidėjo birželio 24 d. rytą ore. Per pirmąsias dvi dienas Liuftvafės grupuotė „Centro“ armijų grupės juostoje buvo užsiėmusi pačiu skubiausiu reikalu – iškovoti pranašumą ore smogiant sovietų KOP aerodromams. Trečiąją dieną vokiečiai galėjo sau leisti skirti nemažas pajėgas ir smogti svarbiausiam Baltarusijos administraciniam ir transporto centrui.

Teoriškai Minskas buvo labai patikimai ginamas nuo antpuolių iš oro – mieste veikė „Vakarų PLG zonos štabas“, bazavosi 7-osios PLG brigados daliniai, įskaitant ir naujausią „retenybę“ – radiolokacijos stotį RUS-1, priklausančią 64-ajai atskirajai oro stebėjimo, informavimo bei ryšių radiokuopai. Suprantama, sovietų istorikai „kaip dukart du“ nustatė, kodėl visa tai nieko nepagelbėjo: baigėsi sviediniai (matyt, jau iki pirmųjų priešo aviacijos išskridimų), zenitiniai pabūklai (visi?) buvo poligone ryčiau Minsko, prie Krupkų (o atgabenti sava teritorija 100 km per 2 dienas nebuvo jokios galimybės), be to, *„188-ojo zenitinės artilerijos pulko baterijos vos tik išvakarėse perginkluotos 85 mm zenitinėmis patrankomis su PUAZO-3* (naujausios modifikacijos zenitinio šaudymo pusiau automatinio valdymo prietaisas – M.S.) *ir deramai nespėjo įvaldyti naujosios technikos“*, o ankstesnioji, aišku, buvo beviltiškai pasenusi ir t.t. **[445]**

Turėjo Minską apginti ir trys 43-iosios naikintuvų aviacijos divizijos pulkai (bazavosi Loščicos ir Slepiankos aerodromuose, Minsko priemiestyje ir Puchovičių aerodrome, per 60 km į pietryčius nuo Minsko). Iki karo pradžios jiems priklausė 60 biplanų I-153 ir 115 lėktuvų I-16 (be to, paskutinių modifikacijų su galingais 1000 AG varikliais) ir pirmąją karo dieną jie žemėje neprarado nė vieno lėktuvo. Divizija veikė, sprendžiant pagal 43-iosios naikintuvų aviacijos divizijos štabo pranešimą, iki birželio 25 d. 20.00 ir labai aktyviai – per tris dienas (birželio 23, 24, 25) atliko 795 lėktuvų išskridimus ir pranešė, esą, numušę 53 priešo lėktuvus. **[446]**

Sovietų Sąjungoje 1939 m. pradėtas gaminti 85 mm kalibro zenitinis pabūklas *52-K*.

Tuo, kad šie skaičiai susiję su realiais Liuftvafės nuostoliais, nereikia abejoti. Štai kaip tik Minsko rajone ir jo šiaurės vakarų priemiesčiuose birželio 24 d. atsitiko pirmosioms karo savaitėms labai įsidėmėtinas įvykis: septyni Liuftvafės 8-ojo aviacijos korpuso pikiruojamieji bombonešiai Ju-87 buvo numušti per vieną dieną (dar du numušti birželio 24 d. Volkovysko rajone, o tai galbūt susiję su tos pačios 43-iosios naikintuvų aviacijos 162-ojo naikintuvų aviacijos pulko veiksmais). Tačiau savo pagrindinę užduotį – dezorganizuoti Vakarų fronto centrinių valdymo tarnybų veiklą – vokiečių aviacija atliko ir gerokai viršijo.

„Ore visiškai viešpatauja priešo aviacija, Minsko miestas per dieną daugelį kartų bombarduotas bangomis nuo 8 iki 50 lėktuvų. Mieste dideli gaisrai ir sugriovimai. Fronto štabo ir KOP štabo pastatai smarkiai apgadinti tiesiogiai pataikius bomboms.“ **[447]** Taip Vakarų fronto štabo vakarinėje operatyvinėje suvestinėje aprašomi birželio 24 d. Liuftvafės masinio smūgio Baltarusijos sostinei padariniai. Mačiusiųjų prisiminimuose šis įvykis įsirėžė kaip tikra apokalipsė:

„Išsvaidyti kaip pūkeliai akmenys, kuriais buvo išgrįstos gatvės... Sovietų ir Urickio gatvių sankryžoje riogsojo apversti tramvajaus vagonai, kurie tapo visų amžiaus tarpsnių žmonių kapinėmis... Visas Minsko centras buvo sunaikintas. Jau iki vidurdienio nustojo veikti vandentiekis, nutrūko elektros tiekimas. Kol buvo vandens, ugniagesiai mėgino kovoti su ugnimi. Bet liepsnojantis laužas, kuriuo priešai pavertė miestą, plieskėsi vis labiau... Minsko gaisrų žara buvo matyti už 10 kilometrų nuo miesto...“ **[448]**

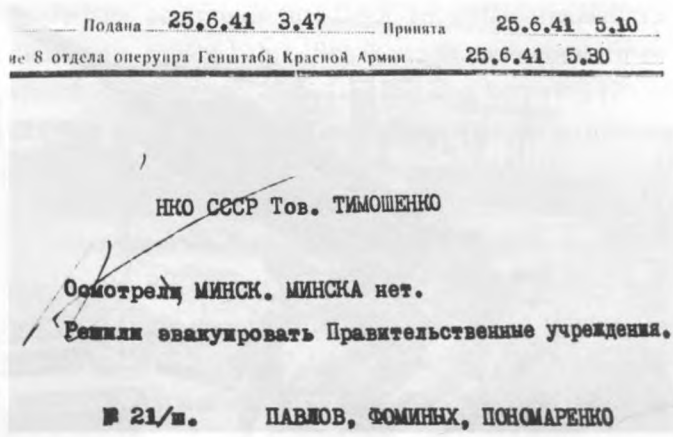

Подана 25.6.41 3.47 Принята 25.6.41 5.10

не 8 отдела оперупра Генштаба Красной Армии 25.6.41 5.30

НКО СССР Тов. ТИМОШЕНКО

Осмотрели МИНСК. МИНСКА нет.

Решили эвакуировать Правительственные учреждения.

№ 21/м. ПАВЛОВ, ФОМИНЫХ, ПОНОМАРЕНКО

Vakarų fronto vadovybės telegrama SSRS gynybos liaudies komisarui.

Vakarų fronto vadovybė, kaip ir pridera kariškiams, pranešė trumpai ir aiškiai. Birželio 25 d. auštant (3.47) į Maskvą, gynybos liaudies komisarui Timošenkai išsiųsta šio turinio telegrama: *„Apžiūrėjome Minską. Minsko nėra. Nusprendėme evakuoti valstybės įstaigas. Pavlovas, Fominychas, Ponomarenka.“* **[449]**

Evakuojant buvo tuojau prarastas ryšys su kariuomene ir jos valdymas. Vakarų fronto kovos veiksmų žurnale skaitome: *„Birželio 25 d. Beveik visą dieną duomenų apie padėtį fronte Vakarų fronto štabas neturėjo... Vėlai vakare fronto štabas gavo duomenų (per delegatus ir iš civilių asmenų), kad priešo tankai užėmė Radoškovičius... Birželio 26 d. apie 4.00 fronto štabas gavo duomenų, kad priešo tankai prasiveržė Zaslavlio, Minsko kryptimi (duomenų šaltinio nustatyti nepavyko).*

Fronto vadovybė davė nurodymą perkelti vadavietę į Bobruisko rajoną... Pagal naująjį įsakymą fronto štabas persikėlė į Mogiliovą (175 km ryčiau Minsko – M.S.). *Per 6-26-ąją ir naktį į 27-ąją štabas vyko į Mogiliovą ir susibūrė vadavietės rajone. Tą dieną kariuomenei iš esmės nevadovauta...“* **[450]**

Iš arti „Minsko evakavimo“ vaizdas buvo dar liūdnesnis.* 2-ojo šaulių korpuso kovos veiksmų žurnale jis aprašomas taip: *„Begaliniai srautai mašinų ir žmonių traukė į rytus, užgriozdino kelius ir trukdė žygiuoti kariuomenei. Daugelyje vietų liepsnojo padegtas gyventojų likimo valiai paliktas Minsko miestas. Priešgaisrinė apsauga su gaisrais nekovojo ir gaisrinės mašinos taip pat riedėjo į rytus. Vakarų YKA štabas, palikęs miestą, nei organizavo komendanto tarnybą, nei evakavo karinį ir kitą vertingą turtą.“* **[451]** „Begaliniai srautai“ trukdė ne tik tuo, jog užgriozdindavo kariuomenės judėjimo kelius. *„Pranešu, kad Dzeržinskio keliu juda atsilikusiųjų, pabėgusių nuo bombardavimo ir šiaip pabėgusių kovotojų bei vadų srautas, daugiausia iš 85-osios šaulių divizijos štabo ūkio tarnybos, kurie savo išvaizda (basi, be kepurių, apsileidę) skleidžia paniką ir demoralizuoja...“* **[452]**

* Minsko srities komiteto sektoriaus vedėjas M. Sorokinas 1941 m. liepos 5 d. rašė Stalinui: *„Iki birželio 24-osios 10 valandos vakaro niekas nežinojo, kad miestas turi evakuotis. Apie tai nežinojome ir mes, BKP(b) atsakingieji darbuotojai. 10 valandą vakaro srities komiteto sekretoriai ir kiti miesto vadovaujantieji darbuotojai nieko nepranešdami sėdo į mašinas ir išvažiavo, kaip vėliau sužinojome, į Mogiliovą, paliko kitus atsakinguosius darbuotojus be važiavimo priemonių.“*

Sovietų tolimasis bombonešis *DB-3f*.

Anaiptol nesėdėjo rankų sudėjusi ir sovietų bombonešių aviacija. Taip, fronto KOP pirmasis ešelonas (9-oji, 10-oji ir 11-oji aviacijos divizijos) iki to meto jau iš esmės visiškai ištirpo (liko tik atskiros, atkakliai kariaujančios lėktuvų įgulos, grandys, eskadrilės), bet antrasis ešelonas (12-oji ir 13-oji bombonešių aviacijos divizijos, 3-iasis tolimojo veikimo aviacijos korpusas) buvo dar visai pajėgus kovoti. 13-oji aviacijos divizija vis bombardavo Guderiano tankų kolonas Bresto, Baranovičių juostoje, o ant Vermachto 3-iosios tankų grupės tankų divizijų bėrė bombas 3-iojo tolimosios bombonešių aviacijos korpuso lėktuvai. Sprendžiant iš aviakorpuso štabo pranešimo, iki birželio 24-osios ryto 3-iojo TBAK daliniams priklausė 137 tvarkingi, galintys kovoti bombonešiai DB-3f. [**453**] Tą pačią dieną aviacijos korpuso įgulos atliko 170 išskridimų, bombarduotas Vilniaus aerodromas (iki to meto jame jau įsikūrė vokiečių aviacijos daliniai), priešo kariuomenės grupės Gardino rajone.

Birželio 26 d. SSRS gynybos liaudies komisaras Timošenka pasirašė vyriausiosios vadovybės direktyvą, kurioje tolimojo veikimo aviacijos junginiams buvo keliama užduotis *„sistemingais nenutrūkstamais antskrydžiais, dieną ir naktį, naikinti priešo tankus... bombarduoti iš 400 metrų aukščio ne mažomis grupėmis, o pulkais“*. Vyriausiosios vadovybės logiką suprasti nesunku: ankstesnėmis dienomis Maskva gavo dešimtis pranešimų apie tai, kaip Raudonosios armijos kontrsmūgius sužlugdo priešo aviacijos antskrydžiai „vaikydamasi kiekvieną mašiną“. Jie „išvedė iš rikiuotės apie 60–70 proc. tankų“, „sudaužė visą tankų divizijų užnugarį“ ir t. t. Dabar vyriausioji vadovybė tikėjosi, kad brangaus ir deficitinių išteklių nuostolių (lėktuvų ir tolimosios aviacijos įgulų) kaina gal ir nepavyks sutriuškinti priešo motorizuotųjų kolonų, tačiau bent pasiseks pristabdyti jų nenuilstamą žygiavimą į rytus.

Sovietų propaganda skelbė, kad atėję hitlerininkai žudys visus gyventojus be išimties. Tai vertė daugelį civilių bėgti į rytus.

Po dviejų dienų 3-iojo TBAK vadas generolas majoras Skripka fronto KOP štabui pranešė: *„6-26 visi DB-3 pulkai vykdė užduotis ištisą dieną, naikino priešo tankų dalinius Maladečinos, Vilniaus, Ašmenos, Krėvos rajone, neleido jiems prasiveržti piečiau Rakovo, Radoškovičių linijos. Atlikti 254 DB-3 lėktuvų išskridimai (tankų kautynės su DB-3). Bombarduota iš mažų aukščių, taikant pikiravimo metodą ir, be to, apšaudant motokolonas iš kulkosvaidžių... 6-26 esama 80 tvarkingų lėktuvų, 17 – netvarkingų.“* **[454]**

254 išskridimai per dieną, maždaug po šimtą lėktuvų. Su tokia įtampa dar nekariavo nė vienas sovietų bombonešių aviacijos junginys. Kaip tik tą dieną, birželio 26-ąją, Radoškovičių rajone, atakuodamos vokiečių tankų koloną, žuvo kapitonų Nikolajaus Gastelo ir Aleksandro Maslovo* lėktuvų įgulos. Tąkart priešas pastebėjo veikiant sovietų aviaciją. Vermachto 7-osios tankų divizijos 78-ojo artilerijos pulko pranešime skaitome: *„Birželio 26 d. nuo 8 valandos ryto pastebėta aktyviai veikiant priešo aviaciją. Šie veiksmai sustiprėjo iki tokio laipsnio, kad tai buvo galima pavadinti rusų viešpatavimu ore. 1941-6-26 per oro antskrydžius patirta nuostolių: 4 žuvusieji, 20 sužeistųjų... Dėl aviacijos apgadinto tilto prie Radoškovičių* (miestas įsikūręs prie dviejų mažų upelių santakos – M.S.) *divizionas negali išvykti anksčiau nei 10 valandą.“* **[455]**

Nuostoliai (24 žmonės) nėra tokie jau dideli apskritai, bet tai yra beveik du trečdaliai 78-ojo artilerijos pulko patirtų nuostolių per pirmąsias devynias karo dienas (39 žmonės). Artilerijos (šiuo atveju – haubicų) pulkui tokios nuostolių proporcijos ne itin stebėtinos, –

* Ištirtuose 3-iosios tankų grupės, jos junginių ir dalinių prieškariniuose dokumentuose niekaip neužsimenama apie numušto sovietų bombonešio kritimą ant kelio ir su tuo susijusias technikos ir (ar) karinio personalo netektis. O kalbant apie atsitikimą, kai iš degančio lėktuvo niekas neiššoko su parašiutu, tai 7-osios tankų divizijos zenitinio bataliono koviniame pranešime minimi du birželio 26 ir 27 d. panašūs epizodai (Radoškovičių, Rogovo rajonai), kurie iš principo gali būti susieti su kapitono Aleksandro Maslovo ir vyresniojo leitenanto Isako Presaizeno įgulų žūtimi. Be to, nereikia pamiršti, kad ten buvo ne tik šis paminėtas zenitinis divizionas.

haubicas palei priešakinį kraštą išdėstyti nebūtina ir jų nuostoliai dėl priešo aviacijos veiksmų gali būti santykinai dideli. Bet štai dar vienas karinis dalinys, tos pačios 7-osios tankų divizijos 6-asis motorizuotasis pėstininkų pulkas, per pirmąsias 9 karo dienas iš viso neteko 107 žmonių. Tačiau iš dviejų pulko batalionų birželio 26 d. per sovietų aviacijos antskrydį tik vienas neteko 44 žmonių (12 žuvo, 32 sužeisti). 7-osios tankų divizijos motociklininkų bataliono koviniame pranešime rašoma: *„Dėl priešo aviacijos antskrydžio batalionas patyrė sunkių karinio personalo, mašinų bei įrangos nuostolių.“* Konkrečių aviacijos padarytų nuostolių skaičiai neminimi, bet iš viso birželio 26 d. batalionas neteko 44 žuvusių ir sužeistų žmonių, o tai daugiau kaip pusė per devynias dienas patirtų nuostolių. **[455]**

Iš viso Vermachto 7-ajai tankų divizijai birželio 26-oji tapo neįprastai didelių (Vermachto mastais ir apskritai „rekordinių“) nuostolių diena: 193 žmonės (57 žuvo, 5 dingo be žinios, 131 sužeistas). Per kitas dienas 7-osios tankų divizijos nuostoliai buvo gerokai mažesni: birželio 25-ąją prarasti 32 žmonės, birželio 27-ąją – 48, o kitomis birželio dienomis nuostoliai ir visai pasidarė vienetiniai (šiuo atveju svarbu pažymėti, kad tuose skaičiuose, gautuose sudedant dalinių pranešimus, nesama divizijos antrojo motorizuotojo pėstininkų pulko (7-ojo) duomenų, be to, patys pirminių kovinių pranešimų duomenys paprastai ne visai išsamūs bei tikslūs). Interpretuoti šią statistiką galima įvairiai. Man atrodo, adekvačiausias yra toks paaiškinimas: Vermachto 7-osios tankų divizijos nuostoliai mūšiuose su tankais (prie Alytaus tilto) ir pėstininkais (kova dėl Minsko) buvo tokie maži, kad šiame fone visai kuklūs (lyginant su išskridimų ir panaudotų bombų skaičiumi) nuostoliai dėl sovietų aviacijos poveikio vokiečiams atrodė visai apčiuopiami.

Mūšiai Minsko įtvirtintajame rajone

Aviacijos smūgiai kiek sulėtino ir sukomplikavo vokiečių tankų kolonų judėjimą prie Minsko, bet jas iš esmės sumušti galėjo tik sausumos kariuomenė, o Vakarų frontui kariuomenės jau visai nedaug liko. Fronto vadovybės viltis, kad apsuptos į vakarus nuo Ščiaros upės divizijos galės išsiveržti į rytus būdamos bent kiek pajėgios kovoti, galiausiai pasirodė tuščia. Priešingai, priešo kariuomenė „sumokėjo“ už Vakarų fronto pirmojo ešelono greitą sutriuškinimą minimaliais nuostoliais (iki birželio 25–26 d. vidutiniškai neviršijančiais 200–250 žmonių divizijai) ir, pasiekdama Minską, iš esmės išsaugojo pradines pajėgas bei išteklius. Šiame kampanijos etape pagrindinė „Centro“ armijų grupės tankų junginių problema buvo kasdien didėjantis sudarkytuose gruntiniuose keliuose įstrigusių kovos ir transporto technikos priemonių skaičius (*„nepaprastai prastos vežimų sąlygos, vienvėžiai, kalvotoje vietovėje smėlėti keliai, kuriuose tiesiog neįmanomas priešpriešinis judėjimas, kai sunkiosios transporto priemonės kartais pasiekia paskirties punktą per parą“*). **[353]**

Vakarų fronto antrojo ešelono kovos veiksmai buvo iš esmės sėkmingesni: Slonimo, Baranovičių rajone Vermachto 47-ojo tankų korpuso spartusis žygis buvo sustabdytas atkakliai besiginančių 155-osios, 121-osios ir 143-iosios šaulių divizijų, tad vienu metu „tankų pleištais“ suspausti sovietų kariuomenę prie Minsko vokiečiams nepavyko. Tai turėjo

Vermachto kariai Minsko priemiestyje. 1941 birželis–liepa. Kairėje tankas *Pz IV*.

tam tikrų padarinių, apie kuriuos kalbėsime vėliau. Dėl 21-ojo šaulių korpuso kontrsmūgio 3-iosios tankų grupės sparnui trys Vermachto divizijos (19-oji tankų, 18-oji ir 14-oji motorizuotosios) iki birželio 29 d. buvo prikaustytos prie Lydos, Trabų, Voložino rajono.

Taigi birželio 26-osios rytą į Minsko įtvirtintojo rajono (Rakovas, Radoškovičiai, Logoiskas) galėjo nužygiuoti tik trys tankų divizijos (7-oji, 20-oji ir 12-oji). Itin svarbu, kad nė vienos vokiečių pėstininkų (motorizuotosios) divizijos prie Minsko nebuvo, sunkioji artilerija beviltiškai atsiliko, o „pagal mokslą" trijų tankų divizijų 15 motorizuotųjų pėstininkų batalionų buvo pernelyg mažai pralaužti įtvirtintąjį rajoną dešimčių kilometrų fronte.

Minsko ĮR buvo vienas iš pačių didžiausių vadinamosios Stalino linijos – įtvirtintųjų rajonų sistemos prie „senosios" Sovietų Sąjungos–Lenkijos sienos, kuri tada driekėsi per Radoškovičius, Rakovą. Iki 1936 m. pradžios Minsko įtvirtintajame rajone pastatyti 242 kulkosvaidžių IUT ir 26 – artilerijos IUT. 1938 m. statybos darbai buvo atnaujinti ir ĮR atsirado dar 10 IUT su artilerijos ginkluote.* Aišku, visi šie statiniai buvo prastesni, negu IUT prie „Molotovo linijos" palei naująją sieną, bet ir pavadinti juos primityviomis „betoninėmis daržinėmis", panašiomis į „Manerheimo linijos" IUT, būtų neteisinga: 1,5 m storio

* Tai minimalūs žinomi duomenys. Visai oficialiuose sovietų istorikų darbuose pateikiami didesni skaičiai: iš viso 326 IUT, iš jų 34, statyti 1938–1939 m.

tvirto betono, šarvinės ambrazūrų užsklandos, filtruojamieji ventiliacijos įrenginiai, skeveldroms atspari vidinė sienų danga iš metalo lakštų, šildymas, apšvietimas ir kita.

Svarbiausias 1941 m. birželį susiklosčiusioje situacijoje Minsko ĮR trūkumas buvo mažai IUT su artilerijos ginkluote. Kokie lengvi bei silpni būtų čekiški tankai, kuriais aprūpinta Vermachto 3-iosios tankų grupė, pramušti jų šarvus iš kulkosvaidžio buvo neįmanoma. Nė vienos iš trijų Vakarų frontui priklausančių prieštankinių artilerijos brigadų nebuvo reikalingu laiku ir reikalingoje vietoje: 6-oji be pėdsakų ištirpo miškuose prie Balstogės, 8-oji atkakliai „gynė" Lydą nuo nesamų tankų, 7-oji, žygiuodama iš Ružanystoko (28 km vakariau Gardino) į rytus, „išsiskirstė skirtingais keliais", bet taip niekada ir nesusitelkė (iki Minsko atžygiavo tik keletas pabūklų tarnybų). [**456**]

Itin naudingas galėjo būti anksčiau minėtas 188-asis zenitinės artilerijos pulkas, ginkluotas 85 mm patrankomis. Tokios galios pabūklai lengvai pramušdavo „čeko" šarvą per kilometrą, o šaudyti į tankus galima ir neįvaldžius to įmantraus prietaiso PUAZO-3. Tačiau buvo nuspręsta kitaip: *„Bendra padėtis Minsko fronto ruože susiklostė nepalankiai ir birželio 26 d. Vakarų PLG zonos vado įsakymu 7-osios atskirosios PLG brigados Minską dengę daliniai ėmė trauktis Borisovo link."* [**445**] Padėtis klostėsi savaime...

Galiausiai Minskui ginti liko trys štabai ir „pusketvirtos" divizijos: 2-ojo ir 44-ojo šaulių korpusų bei birželio 26-osios vakarą Minsko vakariniuose priemiesčiuose iš esmės atsitiktinai atsidūręs formuojamos 13-osios armijos štabas, 44-ojo šaulių korpuso 64-oji ir 108-oji šaulių divizijos bei 2-ojo šaulių korpuso 100-oji šaulių divizija. Buvo dar ir 161-oji divizija, bet jos galimybės atrodė labai kuklios: prieš karą divizija turėjo tik 3 tūkstančius žmonių (vadinamoji „trigubo išskleidimo divizija"). Ir tik likus keletui dienų iki birželio 22-osios, ji buvo sukomplektuota pagal karo meto etatus iš priskirtojo personalo. Visi šie junginiai, išskyrus 100-ąją šaulių diviziją, Minsko rajone atsidūrė dėl birželio viduryje pradėto Vakarų YKA „giluminių junginių" perdislokavimo, be to, kaip rašo žinomuose atsiminimuose buvęs 64-osios šaulių divizijos vadas generolas majoras Jovlevas, „paskirties stotis nebuvo pranešama, ją žinojo tik karinio susisiekimo žinybos". 2-ojo šaulių korpuso štabas iki karo pradžios buvo „mokymuose Balstogės rajone", iš kur skubiai grįžo į Minską.

Galutinis korpuso dalinių mobilizavimas turėjo įvykti Minske, tačiau „aplinkybės susiklostė taip", kad rezervistų pritrūko. 2-ojo šaulių korpuso politinės propagandos viršininkas brigados komisaras Miftachovas praneša:

„Iki birželio 24 d. 24.00 į dalinius atvyko šauktinių: 151-asis korpuso artilerijos pulkas – 86, turi atvykti 750, 86-asis zenitinis batalionas – 85 iš 340, 10-asis ryšių batalionas – 45 iš 240, 5-asis pionierių batalionas – 210 iš 410. Į keturias ligonines, kurias formuoti pavesta 2-ojo šaulių korpuso štabui, atvyko nuo 6 iki 27 proc. Menkas prirašytojo personalo atvykimas pastebimas net iš Minsko miesto RKK (respublikinio karinio komisariato). Dar prastesni reikalai dėl prirašytojo autotransporto atvykimo. Į 151-ąjį korpuso artilerijos pulką iš prirašytųjų 204 mašinų į pulką atvyko tik 10, į 5-ąjį atskirąjį šaulių batalioną iš 24 mašinų negauta nė vienos... [**458**] *Net į 100-ąją šaulių diviziją, nuolat dislokuotą Minske, „prirašytojo personalo*

atvykimas buvo 70 proc. Iki birželio 25 dienos pabaigos divizijoje, daugiausia užnugario daliniuose, karinio personalo trūkumas siekė 3000 žmonių, divizija taip pat negavo 40 proc. priklausančio jai autotransporto." **[461]**

Rezervistų neatvykimas buvo dar ne pati didžiausia nelaimė. 2-ojo ir 44-ojo šaulių korpusų junginiai buvo nenutrūkstamai papildomi žmonėmis iš statute nenumatyto šaltinio. Birželio 24 d. 2-ojo šaulių korpuso politiniame pranešime skaitome: *„Į Minską vedančiais keliais padažnėjo savo dalinių ieškančių pėsčių kovotojų, jaunesniųjų ir vyresniųjų vadų judėjimas. Sulaikius šiuos žmones, paaiškėja, kad jie sutrikę, panikuojantys, bėga nuo kovos veiksmų... Vadas nusprendė sustabdyti šiuos kariškius ir iš jų formuoti kariuomenės padalinius bei dalinius.*" *[459]*

Kur kas sudėtingiau buvo pašalinti klajojančios kariuomenės aprūpinimo šaudmenimis problemą. Birželio 28 d. 13-osios armijos vadas praneša fronto štabui: *„Per armijos ruožą nenutrūkstama srove traukia žmonės ir net daliniai. Sustabdytas ir grąžintas į kovos rikiuotę 108-osios šaulių divizijos 301-asis haubicų artilerijos pulkas su ribotu sviedinių kiekiu. Pražygiavo 518-asis zenitinės artilerijos pulkas, kuris turi naują ginkluotę, bet nė vieno sviedinio.*" **[460]** Ir tai, pastebėsime, tada, kai tiesiog vakarinėse apygardose buvo sukaupta: vienam 76 mm pabūklui vidutiniškai po 1109 artilerijos šaudmenis, o naujosioms 85 mm zenitinėms patrankoms – po 143 šaudmenis.

Birželio 25-osios pirmoje dienos pusėje 2-ojo ir 44-ojo šaulių korpusų divizijos užėmė joms skirtas gynybos juostas. Tačiau ir šiaip menkos pajėgos panaudotos ne per geriausiai, iškelta užduotis (ginti Minsko įtvirtintąjį rajoną) suprasta pažodžiui ir dvi 44-ojo šaulių korpuso šaulių divizijos buvo tolygiai išdėstytos „siūleliu" 80 km fronte, kuris atkartojo ĮR kontūrus. Ši taktika galbūt tiktų atremti lenkų pėstininkus, bet ne vokiečių tankus. Pavojingiausiame (Rakovo–Minsko ir Radoškovičių–Minsko) ruože buvo vos du (30-asis ir 159-asis) 64-osios šaulių divizijos pulkai, be to, ir ten didžiausios pajėgos nebuvo sutelktos saugoti kelius (to nematyti nei operatyvinėse suvestinėse, nei prie 64-osios šaulių divizijos vado atsiminimų pridedamose schemose). Divizijos trečiasis (288-asis šaulių) pulkas buvo ištęstas 15 km miško masyve į vakarus nuo Viačos upės (šiauriau Kozekovo, Slobodos kelių), t. y. iš dalies paliktas už aktyvių kovos veiksmų ribų.

Antroji 44-ojo šaulių korpuso divizija (108-oji šaulių) išskleista piečiau, 30 km ilgio Staroje Selo, Koidanovo*, Stankovo (gyvenvietė per 8 km į pietryčius nuo Koidanovo) ruože, be taip pat be būtino pajėgų sutelkimo prie Koidanovo–Minsko plento ir dėl to vėliau vokiečių 17-osios tankų divizijos smūgis teko vienam (444-ajam šaulių) divizijos pulkui, kai kiti daliniai nieko neveikė (tai tiesiogiai užfiksuota dokumentuose). Tenka konstatuoti, kad dabar kiekvienam smalsiam moksleiviui žinomas faktas: vokiečių mechanizuotieji junginiai puolė tiesiai išilgai kelių, nerizikuodami (be to, ir nemanydami esant reikalo) lįsti tolyn į miškus ir pelkes, tuo metu Raudonosios armijos vadams dar nebuvo įsisąmonintas.

* Iki to meto ši gyvenvietė buvo jau pervadinta Dzeržinsku. Dokumentuose aptinkamas ir vienas, ir kitas pavadinimas.

1941 m. birželio 24–25 d. Minsko bombardavimų aeronuotrauka.

Pats pajėgiausias kovoti junginys, Lenino ordino 100-oji šaulių divizija („išvaduojamųjų žygių“ į Lenkiją, Suomiją, Rumuniją dalyvė), įsitvirtino gynyboje piečiau Kozekovo, Slobodos kelio, puslankiu apėmė Minsko priemiesčius, frontu į vakarus, šiaurę ir rytus. Ne visai suprantama, kokį priešą ir iš kur sovietų vadovybė tikėjosi ten pamatyti. Pati keisčiausia buvo 161-osios šaulių divizijos, taip pat įtrauktos į 2-ąjį šaulių korpusą, sudėtis: vienas 603-iosios divizijos šaulių pulkas, sustiprintas dviem 542-ojo pulko batalionais ir užėmęs gynybos pozicijas prie Ostrošicų Gorodoko (t. y. 100-osios divizijos juostoje). Kiti divizijos daliniai liko Minsko rytiniuose priemiesčiuose.

Taigi trijų (!) Vermachto tankų divizijų smūgis teko dviejų 64-osios šaulių divizijos šaulių pulkų frontams ir taip pat buvo nukreiptas į 100-osios šaulių divizijos sparną. Tik šių divizijų kovotojų ir vadų nemenkas tvirtumas bei drąsa, – anaiptol neatsitiktinai jos pirmosios Raudonojoje armijoje buvo pavadintos gvardijos junginiais, – sutrukdė vokiečiams nesustojant pramušti taip sudarytą gynybą.

Pirmąjį „ėjimą“ kautynėse padarė „raudonieji“ ir jis buvo labai efektyvus. 44-ojo šaulių korpuso štabo koviniame pranešime Nr. 1 šis įvykis vėliau su visokiausiais perdėjimais pateko į „Sovinformbiuro“ suvestinę, į knygas, net vadovėlius. Jis aprašytas taip: *„1941-6-25 vakare pasiųsti 64-osios ir 108-osios šaulių divizijų žvalgybos būriai prasiskverbė į priešo poziciją gilumą ir Šeluchų, Dekšnianų, Putnikų* (vakariau Radoškovičių – M.S.) *rajone susidūrė su priešo motomechanizuotaisiais daliniais. Per naktinį mūšį aptiktasis padalinys (matyt, kariuomenės junginio štabas) buvo visai sunaikintas, paimtus dokumentus aš pasirūpinau nugabenti į fronto štabą.*“ **[462]**

„Kariuomenės junginio štabas visiškai sunaikintas“ nebuvo, bet Vermachto 39-ojo tankų korpuso štabo dokumentai iš tikrųjų pateko į 64-osios šaulių divizijos žvalgybos būrio rankas.

Vermachto ryšininkai Minsko puolimo metu. Matoma radijo stotis *Torn.Fu.d2.*, kurią gamino įmonė *Telefunken*.

Tiesa, vokiečių 20-osios tankų divizijos KVŽ šį faktą „gėdingai" pakeitė dokumentų sunaikinimu: *„Apie 20.00 39-ojo korpuso vadas, mėgindamas su 92-ojo žvalgybos bataliono avangardu* (20-osios tankų divizijos padaliniu – M.S.) *nuo Olechnovičių* (gyvenvietė per 9 km vakariau Radoškovičių – M.S.) *priartėti prie Radoškovičių, netikėtai stojo į mūšį. Daug žuvusiųjų bei sužeistųjų, taip pat ir automobiliuose. Generolas laikinai atkirstas. Generolo ir korpuso štabo automobiliai sunaikinti kartu su radijo bei kitais dokumentais."* Korpuso vadas, tankų kariuomenės generolas Šmidtas liko gyvas, bet dokumentai, įskaitant operatyvinį žemėlapį su pažymėta padėtimi, bei detalios žinios apie korpuso kovinę sudėtį pateko į Maskvą (vėliau šio įvykio atgarsiai pastebimi daugelyje sovietų štabų dokumentų).

Birželio 26-osios rytą vokiečių tankų divizijų priešakiniai padaliniai ėmė artintis prie Minsko ĮR linijos. Išvakarėse duotame įsakyme Nr. 5 reikalauta: *„Trečiosios tankų grupės prasiveržimas prie Minsko yra neatidėliotinas uždavinys ir armijų grupės operacijoms turi lemiamą reikšmę... Dalyvauti užimant Minsko miestą nėra 3-iosios tankų grupės pagrindinė užduotis, jai svarbiau yra užtverti vietovę iš abiejų miesto pusių, ypač automobilių kelius bei geležinkelius rytų ruože".* **[353]**

Esami birželio 25 d. įvykių dokumentiniai aprašymai labai padriki ir prieštaringi. Iš jų sudėlioti aiškų vaizdą iš esmės neįmanoma. Koviniuose pranešimuose neišvengiamai sklandantis „karo rūkas" (fragmentiškumas, vėluojanti ir nepatikima informacija) šiuo atveju dar labiau sunkino padėtį, kurioje atsidūrė 3-iosios tankų grupės divizijos. Stebuklų nebūna ir nenutrūkstamas 250–300 km penkių dienų žygis privertė vientisus „mechanizmus" dalytis į atskirus mazgus bei agregatus, o tai, kas laikraščių straipsniuose įprasta vadinti „tankų pleištais", virto plonomis, ilgomis, tarpais nutrūkstančiomis „plieninėmis gijomis".

Tai labiausiai išryškėjo 7-ojoje tankų divizijoje: birželio 26-osios pirmoje dienos pusėje divizijos ariergardas (prieštankinis divizionas su jam priskirtais pėstininkų padaliniais) vis dar kovėsi prie Maladečinos, motociklininkų batalionas buvo Radoškovičiuose, 6-asis motorizuotųjų pėstininkų pulkas artėjo prie Mackų gyvenvietės, tankų pulko priešakiniai padaliniai pasiekė Kozekovo, Slobodos kelią, divizijos žvalgybos batalionas skubėjo Rudnios link. Taigi vienos divizijos daliniai buvo išsklaidyti 60 km ilgio juostoje. Nedaug kuo skyrėsi ir 20-osios bei 12-osios tankų divizijų padėtis.

Ši kaitalynė minima ir Raudonosios armijos štabų dokumentuose. 44-ojo šaulių korpuso kovos veiksmų žurnale birželio 26 d. įrašas prasideda taip: *„5.00 priešo tankų grupė, apie 1000 įvairių mašinų, prasiveržė iš Radoškovičių m. prie Kozekovo... 6.00 priešo tankų grupės, motorizuotieji pėstininkai motociklais ir transporteriais, remiami artilerijos bei aviacijos, pradėjo įtvirtintojo rajono ataką..."* **[463]** Tačiau korpuso štabo koviniame pranešime Nr. 1 (sudarytas birželio 30 d.) priešo pėstininkai „dingsta," tankų jau kur kas mažiau: *„Nenutrūkstamai, visą dieną priešo tankai nedidelėmis grupėmis po 5–10 tankų, o kartais ir daugiau, toliau atakavo 30-ąjį ir 159-ąjį šaulių pulkus (64-oji šaulių divizija) savo veiksmus derindami su aviacijos antskrydžiais. Priešo tankai pasklido į Semkovo Gorodoką ir Minską*

1941 m. vasara. Karas ir įprastas civilių gyvenimas greta.

vedančiuose keliuose. Priešo pėstininkai 1941-6-26 priešais 44-ojo šaulių korpuso frontą beveik nepasirodydavo." **[462]**

3-iosios tankų grupės kovos veiksmai birželio 26 d. Minsko vakarinėse prieigose aprašyti gana šykščiai: „*20-osios tankų divizijos daliniai sustojo prie Radoškovičių, kai buvo priversti įveikti rimtą priešinimąsi prie Grodeko* (tikriausiai kalbama apie Semkovo Gorodoką – M.S.)... *Mūsų priešakinių tankų grupės bombarduojamos... Gaunama pranešimų iš 12-osios tankų divizijos štabo... Pralaužus IUT liniją į šiaurės vakarus nuo Rakovo, 12-osios tankų divizijos sustiprintas motociklininkų batalionas yra prie IUT linijos priešais Šubnikus* (gyvenvietė per 4 km vakariau Zaslavlio – M.S.) *Rakovo, Zaslavlio kelyje. 12-osios tankų divizijos 25-ojo sustiprinto pėstininkų pulko daliniai susitiko su 20-osios tankų divizijos daliniais į pietvakarius nuo Radoškovičių...*" **[353]**

Vienareikšmis ir dviejų pusių dokumentų patvirtintas yra galutinis rezultatas: „*Priešo tankų grupuotė, kurią organizuota ugnimi pasitiko prieštankinė artilerija, divizijos bei korpuso artilerija, per visą dieną* [birželio 26-ąją] *nepralaužė 64-osios šaulių divizijos, kuri laikėsi savo pozicijose, gynybos fronto.*" Neabejotina, prie to prisidėjo ir tai, kad 44-ojo šaulių korpuso štabas (o nuo birželio 26-osios vakaro – ir 13-osios armijos štabas) buvo Ždanovičių rajone (dabar – Minsko m. ribose) iš viso 20 km nuo mūšio lauko, 64-osios šaulių divizijos vadavietė įkurdinta miške, prie Ratomkos stoties, t. y. už 10 km nuo priešakinių linijų.

Gerokai sėkmingiau priešui įvykiai klostėsi birželio 26 d. šiauriau Minsko. Pasinaudodami tuo, kad 2-ojo šaulių korpuso gynybos linija, kurioje išsidėstė 2-ojo šaulių korpuso daliniai, driekėsi piečiau Kozekovo, Slobodos, Smolevičių kelio, Vermachto 7-osios tankų divizijos priešakiniai padaliniai iki vakaro iš esmės be mūšio pasiekė Rudnios, Slobodos, Smolevičių liniją. Tai reiškė, kad vokiečių tankai pasiekė betonuotą Minsko, Borisovo, Smolensko autostradą, o tai iš tiesų ir buvo svarbiausia Minsko operacijos užduotis. Įsidėmėtina, kad tuo metu 3-iosios tankų grupės ryšių sistema taip sutriko, kad apie savo laimėjimą vokiečių vadovybė sužinojo tik iš žvalgybos aviacijos pranešimų, be to, vis tiek su klaida (*„pagal aviacijos žvalgybos pranešimą, 39-ojo tankų korpuso daliniai 18.45 pasiekė Minsko–Borisovo kelią. Galima spėti, kad tai 20-osios tankų divizijos daliniai“*).

Mėginimas prie autostrados sutelkti 7-osios tankų divizijos ir 20-osios tankų divizijos kairiojo sparno pagrindines pajėgas susidūrė su 2-ojo šaulių korpuso dalinių įnirtingu priešinimusi. 2-ojo šaulių korpuso kovos veiksmų žurnale tai aprašyta taip:

„Birželio 26 d. 15 val. priešas iš Voronovo, Ostrošicko Gorodoko rajono puolė Skuratų, Kurganų (gyvenvietė per 6–9 km į pietryčius nuo Ostrošicko Gorodoko – M.S.) *kryptimi. Atakoje dalyvavo ne mažiau kaip batalionas motorizuotųjų pėstininkų ir aviadesantas bei batalionas tankų. Nesusidūrę su artilerija*, tankai pralaužė pėstininkų* [gynybos] *frontą ir ėmė skverbtis į 100-osios šaulių divizijos 85-ojo šaulių pulko pozicijas. Apie 10 tankų buvo padegti benzino buteliais. Dalis tankų pasiekė Skuratus, be to, dar keletas tankų buvo padegti pulko antrojo ešelono rajone ir Skuratus pasiekė vos 14 tankų ir grupė pėstininkų bei motociklininkų. Susidūrę su 131-osios šaulių divizijos 542-ojo šaulių pulko gynyba priešo tankai ir pėstininkai ėmė trauktis į šiaurės vakarus...*

Dar viena maždaug kuopos dydžio priešo pėstininkų grupė ir ne mažiau kaip kuopa tankų atakavo Paperijos, Dubovlianų kryptimi (t. y. į pietus nuo Ostrošicko Gorodoko Minsko kryptimi – M.S.). *Sudeginus 8 priešo tankus, pėstininkų ataka buvo atmušta su jų patirtais dideliais nuostoliais, be to, kai kurie 355-ojo šaulių pulko* (100-osios šaulių divizijos) *padaliniai puolė į artimąjį mūšį. Priešas netvarkingai atsitraukė šiaurės kryptimi... 17 valandą priešas, surinkęs savo dalinius, pakartojo ataką, bet mažesnėmis pajėgomis ir ne taip atkakliai. Atakos visuose ruožuose buvo atmuštos prieš gynybos priešakinį kraštą... 100-osios ir 161-osios šaulių divizijų nuostoliai, nors visai neturėta artilerijos, buvo nedideli.“* **[461]**

Birželio 27 d. situacija gerokai pablogėjo – vokiečių tankų junginių kovos rikiuotė natūraliai tankėjo (į priešakines linijas atvykdavo atsilikę žygiuodami daliniai bei padaliniai) ir „plonos plieno gijos“ palengva virto „šarvuotuoju kumščiu“. Be to, birželio 27-osios rytą 12-oji tankų divizija tapo pavaldi 39-ajam tankų korpusui, taigi visos trys tankų divizijos, besikaunančios šiaurės vakarų Minsko priemiesčiuose, buvo sujungtos, su viena vadovybe.

* Birželio 26-osios išvakarėse 15 valandą visa 100-osios divizijos artilerija buvo atiduota 44-ajam šaulių korpusui, t. y. į didesnio tankų pavojaus ruožą. 2-ojo šaulių korpuso zenitinės artilerijos divizionas dar birželio 23 d. fronto įsakymu buvo pasiųstas į Negorelojės stotį (45 km keliu nuo Minsko Stolbcų kryptimi).

Tuo metu besiginantiesiems atsirado problemų (nepašalinamų vis didėjančio chaoso aplinkoje) dėl šaudmenų. *„Jau 1941-6-26 vakarop artilerijai ėmė trūkti sviedinių, nes visai nebuvo atgabenama iš užnugario. 64-osios šaulių divizijos vado pasiųstos į Minską 15 mašinų atvežti sviedinių iki šiol, matyt, negrįžo. Ypač smarkiai sviedinių trūko 152 mm kalibro artilerijai ir visiškai nebuvo 122 mm haubicų sviedinių.“* [**462**] Kad trūksta sviedinių, pastebėjo net vokiečiai. *„Atrodo, priešui nutrūko planingas sviedinių tiekimas“* (birželio 26 d. įrašas 3-iosios tankų grupės KVŽ).

Vokiečių tankų junginių pagrindinio smūgio kryptis pradėjo krypti į šiaurę. 12-oji tankų divizija, birželio 26 d. neįstengdama pramušti 159-ojo šaulių pulko gynybos išilgai Rakovo–Minsko plento, pasuko į Zaslavlį, ketino vėliau prasibrauti į Semkovo Gorodoką ir priartėti prie Minsko iš šiaurės vakarų. Iki 11 valandos ryto vokiečiai užėmė Zaslavlį. 64-osios šaulių divizijos vadas, įjungdamas į mūšį paskutinius rezervus (vieną šaulių batalioną), privertė priešą atsitraukti. Šiame mūšyje žuvo 159-ojo šaulių pulko vadas papulkininkis Belovas. Iki 16 valandos 12-oji tankų divizija vėl užėmė Zaslavlį ir jos tankų padaliniai pasistūmėjo dar 5 km į rytus, prie Laporovičių gyvenvietės.

64-osios šaulių divizijos šiauriniame sparne (Mackų, Kozekovo, Semkovo Gorodoko juostoje) veikė jau dvi priešo tankų divizijos. Divizijos dešinysis pulkas be įsakymo atsitraukė į rytus. 44-ojo šaulių korpuso štabo koviniame pranešime Nr. 1 tai aprašyta: *„Vakare gavome vienintelę per visą dieną 288-ojo šaulių pulko radiogramą, kurioje pranešama: „Pulkas atsitraukė į mišką į šiaurės rytus nuo Logoisko.“ Mes nežinojome, kas vyksta šiame pulke. Pasiųsti ryšiui atkurti žmonės negrįždavo.“* [**462**] Likęs be kaimynų 30-osios šaulių divizijos pulkas iki vakaro atremdavo priešo tankų atakas. 3-iosios tankų grupės kovos veiksmų žurnale trumpai fiksuojami 20-osios tankų divizijos nesėkmingi mėginimai

1941 m. Minsko aerodrome sunaikinti sovietų *I-153 Čaika* naikintuvai.

Vokiečiai užimtame Minske. Ant buvusios ministrų tarybos pastato SSRS herbas pakeistas svastika.

išplėtoti puolimą: *„13.45 20-oji tankų divizija turi įveikti IUT liniją per 6–8 km į pietryčius nuo Radoškovičių... 19.30. 20-osios pėstininkų divizijos daliniai vis dar kovoja su IUT piečiau Radoškovičių.“* **[353]**

Birželio 27 d. įrašas 44-ojo šaulių korpuso KVŽ:

„10.00. 64-osios šaulių divizijos štabo viršininkas Belyševas pranešė, kad 6-26 buvo atsitikimų, kai IUT įgulos juos palieka. 44-ojo šaulių korpuso vadas komdivas Juškevičius įsakė: nedelsiant į kovos veiksmų rajonus pasiųsti IUT komendanto pavaduotoją politiniam darbui, imtis pačių griežčiausių priemonių atkurti nuolatinėms IUT įguloms, savavališkai pasitraukusius iš IUT – bėgančius į užnugarį šaudyti vietoje.*

10.30. Nustatyta, kad priešo tankai juda nuo Zaslavlio Ratomkos kryptimi. Lošanų rajone buvo iš IUT neapšaudoma erdvė, šia kryptimi pasuko priešo tankai. 30-asis šaulių pulkas, praleidęs tankus, liko užimtoje linijoje...

16.10. Prarastas ryšys su 64-osios šaulių divizijos štabu. Priešo tankai kursuoja Rogovo, Kozekovo ir Zaslavlio, Laporovičių keliais. Tuo pačiu metu priešo pėstininkai veikia Kozekovo, Vyškovo (gyvenvietė per 7 km piečiau Kozekovo – M.S.) *30-asis šaulių pulkas atsidūrė apsuptyje. 30-ojo šaulių pulko kontrataka iš Vyškovo į rytus buvo nesėkminga. 16.10 64-osios šaulių divizijos vado ryšys su 30-ojo šaulių pulko vadu nutrūko ir daugiau neatkurtas.*

* Tai buvo ne pavieniai atvejai, apie ką galima spręsti iš vokiečių pionierių batalionų mažų nuostolių: *„Prie Zaslavlio vėl pasižymėjo pionierių batalionas, kartu su tankais, motociklininkų ir prieštankiniais daliniais jis šturmavo 22 bunkerius, nuostoliai – tik dvejetas sužeistųjų. 7-osios tankų divizijos priešakinis būrys – 58-ojo pionierių bataliono kariai kartu su tankų pulku – nukenksmino bunkerius Radoškovičių–Ostrošico Gorodoko kelyje, nuostoliai – 4 žuvusieji, 14 sužeistųjų.“* (NARA, T. 313, R 231, f. 160–161)

18.00. 44-ojo šaulių korpuso vado įsakymu į 64-ąją šaulių diviziją pasiųsti generolas majoras Orlovas ir pulko komisaras Usenka pagelbėti 64-ajai šaulių divizijai ir atkurti tvarką...

Birželio 25, 26, 27 d. 64-osios šaulių divizijos daliniai sunaikino 350–400 priešo tankų ir šarvuočių, paimta keletas belaisvių. Generolas majoras drg. Orlovas ėmėsi pačių griežčiausių priemonių siekdamas grąžinti atskirus bėgančius raudonarmiečius iš fronto į užnugarį, daugiausia iš ĮR įgulos..." **[463]**

Ne mažiau aršus mūšis liepsnojo birželio 27 d. ir į šiaurę nuo Minsko. Vokiečiams diena prasidėjo keistu epizodu: „*39-ojo tankų korpuso vadas radiograma praneša: 7-oji tankų divizija 6.00 prie Smolevičių atmušė priešo tankų ataką. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad yra naujų atakų galimybė. Ar tai negali būti tankų rezervai nuo Maskvos?*" **[353]** Ką tai reiškia? „Rezervai nuo Maskvos", t. y. 7-ojo mechanizuotojo korpuso 1-oji motorizuotoji divizija atsirado prie Berezinos upės tik birželio 29 d., o prie Minsko jos niekada nebuvo. Greičiausiai vokiečius atakavo (keista, kad iš rytų pusės) vienas iš daugelio sutriuškintų Vakarų fronto mechanizuotųjų korpusų padalinių (o gal ir Šiaurės vakarų fronto 5-osios tankų divizijos padalinys, atsiritęs nuo Vilniaus iki Minsko rytinių priemiesčių).

Kaip ten būtų, pranešimai apie kontrsmūgius dalyvaujant tankams birželio 27–28 d. vokiečių dokumentuose pasitaiko ne kartą. Vokiečiai net įtraukė į veiksmą prieštankinį rezervą (vieną 7-osios tankų divizijos 50 mm prieštankinių pabūklų būrį ir du 88 mm zenitinius pabūklus, parengtus ugniavietėse prie Minsko, Borisovo autostrados) ir pateikė ataskaitą dėl birželio 27 d. 35 sunaikintų priešo tankų.

O svarbiausi įvykiai rutuliojosi Ostrošico Gorodoko, Beloručjės rajone, kur 100-oji šaulių divizija, remiama 151-ojo artilerijos pulko, smogė smūgį šiaurės kryptimi, pasistūmėjo 10–12 km ir kuriam laikui perkirto prie Smolevičių prasiveržusios Vermachto 7-osios tankų divizijos komunikacijas. Situacija buvo apibūdinta kaip labai grėsminga: „*Jei priešas*

1941 m. Karo belaisviai rusai apžiūrinėja Minske nuverstą Lenino paminklą.

toliau rengs atakas prieš 7-osios tankų divizijos dalinius prie Smolevičių, 3-iosios tankų grupės vadas įsakė, siekiant užkirsti kelią priešui pralaužti 7-osios tankų divizijos pozicijas, ribotas pajėgas atitraukti į vakarus." **[353]**

Iš tikrųjų vokiečiai apsiribojo tuo, kad 180 laipsnių pasuko 7-osios tankų divizijos žvalgybos batalioną ir 16.30 iškėlė jam užduotį pulti nuo Rudnios Ostrošico Gorodoko kryptimi. **[455]** Matyt, šis epizodas pateiktas 2-ojo šaulių korpuso politinės propagandos skyriaus viršininko pranešime: *„Apie pulką pėstininkų su tankų batalionu iš Rudnios pradėjo žygiuoti vakarų kryptimi į 603-iojo šaulių pulko* (161-oji šaulių divizija), *prigludusio prie 100-osios šaulių divizijos, sparną ir užnugarį.*" **[464]**

O svarbiausią vaidmenį deblokuojant 7-osios tankų divizijos komunikacijas, suvaidino 7 valandą vakaro pradėtas 20-osios tankų divizijos pėstininkų dalinių puolimas nuo Mackų Beloručjės link, remiamas divizijos tankų pulko, puolančio išilgai kelio iš vakarų, veiksmų.

Įnirtingas mūšis truko iki sutemų. Patyrę didelių nuostolių 100-osios šaulių divizijos daliniai atsitraukė prie Papernios (gyvenvietė prie Viačos upės už 3 km piečiau Kozekovo kelio). **[461]**

„Kai baterijos nukreipė gerai koreguojamą ugnį į priešo pozicijas, priešinimasis nutrūko ir mūsų puolimas galėjo vykti toliau. Tarp paliktų prieštankinių patrankų, minosvaidžių ir kulkosvaidžių lizdų gulėjo žuvusių sovietų kareivių kūnai. Priešo tankai ir artilerija įstengė pasitraukti."

Birželio 28-oji

Atomazga prasidėjo birželio 28 d., kai į kautynių prie Minsko vietą iš pietvakarių ėmė atvykti 2-osios tankų grupės 17-osios ir 18-osios tankų divizijų priešakiniai daliniai. Nuo to meto 44-ojo šaulių korpuso padėtis tapo visai beviltiška – paskutinis nepanaudotas rezervas, 108-oji šaulių divizija, anksčiau iš esmės nieko neveikusi, dabar patyrė pranašesnių priešo pajėgų smūgį:

„10.00. 44-ojo šaulių korpuso divizijos vadas komdivas Juškevičius įsakė žodžiu savo pavaduotojui generolui majorui Orlovui važiuoti į 444-ąjį šaulių pulką ir geležine ranka atkurti tvarką, pareikalauti atkakliai gintis, nė žingsnio atgal, į užnugarį nepraleisti nė vieno žmogaus, prieš bėglius ir nevykdančiuosius reikalavimo grįžti į frontą naudoti ginklą.*

10.45. 44-ojo šaulių pulko vadas komdivas Juškevičius įsakyme Nr. 5 iš 64-osios šaulių divizijos vado ir ĮR įgulų reikalauja atkakliai ginti užimtą liniją ir nė žingsnio atgal. Visus bėglius – savavališkai pasitraukiančius iš mūšio lauko, grąžinti į vietą, o nenorinčiuosius tai daryti šaudyti vietoje...

---

* Vasilijus Juškevičius (1897–1951), VKP(b) narys nuo 1919 m., 4-ojo dešimtmečio viduryje vadovavo 100-ajai šaulių divizijai ir 13-ajam šaulių korpusui. Karinis patarėjas Ispanijoje, grįžęs buvo represuotas, paleistas 1939 m. lapkritį, paskirtas DVRA karinio rengimo valdybos 1-ojo skyriaus viršininku. Karo pradžioje turėjo senąjį „komdivo" laipsnį net eidamas 44-ojo šaulių korpuso vado pareigas. Vėliau vadovavo armijoms, išsitarnavo iki generolo pulkininko laipsnio. Paskutinė pareigybė – Pavolgio karinės apygardos vadas.

1941 m. vasara, Minskas. Į vokiečių nelaisvę patekę raudonarmiečiai. Dešinysis – žydų tautybės. Tai liudija ant drabužių dažais nupiešta šešiakampė žvaigždė.

12.00. 444-ąjį šaulių pulką atakavo keletas grupių tankų, bendras skaičius apie 70, iš Dzeržinsko rajono. Priešo tankai nuslopino vieną lengvosios artilerijos pulko divizioną, įveikė 49-ojo korpuso artilerijos pulko 3-iąjį divizioną ir prasiveržė į 108-osios šaulių divizijos gynybos vidų.*

13.00. Prasiveržę priešo tankai iš Dzeržinsko rajono atakavo 44-ojo šaulių pulko vadavietę miško ryčiau Volkovičių rajone. 4 priešo tankus sunaikino prieštankinės baterijos ugnis, 2 pamušti tankai buvo nutempti. Vadavietė patyrė nuostolių: 7 žmonės žuvo, iš jų trys viduriniai vadai, 22 sužeisti." **[463]**

Tuo metu anaiptol nebuvo be veiklos ir „seni priešai". 12-oji tankų divizija pagaliau prasiveržė per nukraujavusio 159-ojo šaulių pulko (64-oji šaulių divizija) gynybą ir 16 valandą įžengė į bombų sugriautą Minską.

64-osios šaulių divizijos gynybos centre kai kas dar priešinosi, apie ką šykščiai liudija Vermachto 20-osios tankų divizijos dokumentai: *„Birželio 25 d. 04.30 tankų pulkas su 3-iuoju batalionu priešaky pradėjo puolimą. Iš pradžių sekėsi gerai, bet vėliau pasitaikyta vis*

* Birželio 28 d. Vermachto 17-osios tankų divizijos didžioji dalis tankų stovėjo Stolbcų, Nesvyžiaus rajone dėl degalų stokos, tad šis skaičius – 70 tankų, trečdalis jų visų – galėjo būti net perdėtas.

1941 m. Minske ir jo apylinkėse lankėsi SS reichsfiureris Heinrichas Himleris *(Heinrich Himmler)*. Šioje nuotraukoje jis kalbina „rasiškai visavertį" baltarusių berniuką.

stipresnio priešo. Net su 59-ojo motorizuotojo pėstininkų pulko vieno bataliono parama priešinimosi nepavyksta palaužti, o pačių nuostoliai didėja..." Kaip tik šioje, paskutinėje, kautynių fazėje 20-oji tankų divizija netenka motorizuotojo pėstininkų pulko vado (žuvo) ir artilerijos pulko vado (sužeistas). Tik birželio 28-osios vakarop 20-oji tankų divizija pasiekė Ostrošico Gorodoko, Minsko kelią ir, pasisukusi į pietus, birželio 29-ąją 9.30 įžengė į Minską.

44-ojo šaulių korpuso vado ryšys su jam pavaldžiais daliniais galutinai nutrūko. „*24 valandą ryšys su 108-ąja šaulių divizija visiškai nutrūko ir daugiau neatsinaujino, iš korpuso štabo į 64-osios šaulių divizijos štabą pasiųsti delegatai – operatyvinio skyriaus viršininko padėjėjas majoras Nartovas ir užnugario skyriaus viršininkas papulkininkis Kuzinas – į štabą negrįžo. Pasiųstas į 100-ąją šaulių diviziją operatyvinio skyriaus viršininko padėjėjas vyr. leitenantas Syroježkinas, 539-ojo šaulių pulko delegatas ir trys korpuso ryšių bataliono vadai, vienas iš jų bataliono vadas kapitonas Aršavskis taip pat negrįžo atgal.*" **[462]**

Birželio 29 d. rikiuotėje likę 64-osios bei 108-osios divizijos vadai ir kovotojai susitelkė miško masyve tarp Ratomkos ir Staroje Selo. Ten rinkosi daugybė iš vakarų atsitraukiančių kovotojų, o birželio 30-osios vakare pasirodė ir 3-iosios armijos vadai drauge su jos vadu generolu leitenantu V. Kuznecovu. Nuspręsta veržtis į pietryčius ir šis sprendimas buvo teisingas: „Minsko katilo" pietinis kraštas buvo dar labai plonas*, vokiečių 17-osios tankų divizijos daliniai nutįso 60 km ruože nuo Stolbcų iki Minsko, o 18-ąją tankų diviziją Guderianas metė aplenkti Minską iš pietų, per Svisločės ir Volmos upes iki Minsko, Borisovo magistralės. Veržtis iš apsupties pradėta naktį, iš liepos 1-osios į 2-ąją. Kaunantis pavyko išvesti iš katilo apie 3 tūkst. žmonių.

* Jei tikėtume 3-iosios tankų grupės KVŽ įrašu, birželio 29 d. 17.00 Minsko–Smilovičių kelyje iš katilo be kliūčių pasitraukė 10 km ilgio mechanizuotoji kolona.

Baltarusių vaikai Heinricho Himlerio automobilyje.

2-ojo šaulių korpuso (t. y. nedaugelio 100-osios ir 161-osios divizijų dalinių, kurie liko valdomi bei pajėgūs kovoti) atsitraukimas prasidėjo anksčiau, atitinkamą įsakymą korpuso vadas generolas majoras Jermakovas davė birželio 28 d. 3.00. Daliniai kaudamiesi traukėsi į Volmos upės rytinį krantą, į platų miškų masyvą tarp Minsko, Smolevičių ir Minsko, Smilovičių kelių. Kokia buvo padėtis, iškalbingai liudija keletas korpuso politinio skyriaus pranešimo eilučių:

„331-ojo šaulių pulko štabo viršininkas majoras Margonas nusižudė. Pulko vadas buvo sunkiai sužeistas, o štabo viršininkas majoras Margonas neįstengė vadovauti pulko atsitraukimui, dėl ko du batalionai neatvyko į numatytą surinkimo rajoną.“ Kitame Vakarų fronto politinės valdybos archyvinės bylos puslapyje turbūt tas pats epizodas aprašytas taip: *„Majoras Morgunas nužudė tris vadus ir pats sunkiai susižeidė.“* **[467]**

Priešo nuostoliai (kaip galima spręsti iš 7-osios tankų divizijos dalinių pranešimų) birželio 28 d. buvo maži, bet viena netektis labai „nuskambėjo“ – žuvo divizijos tankų pulko vadas pulkininkas Rotenburgas, tuo metu jau pristatytas apdovanoti už sėkmingą Nemuno forsavimą prie Alytaus. Įvykio aplinkybės 3-iosios tankų grupės KVŽ aprašytos taip: *„Kelyje, kuris eina per priešo užimtą teritoriją į divizijos medicinos punktą, po lengvo sužeidimo.“* 2-ojo šaulių korpuso ir 100-osios šaulių divizijos dokumentuose pabrėžiama, kad *„asmeninis portfelis su dokumentais išsiųstas į korpuso štabą“.* **[487]**

Nors priešas ne itin stengėsi persekioti besitraukiančiuosius (vokiečiams reikėjo kelių – Borisovo ir Mogiliovo plentų, o gainiotis po miškus bėgančių priešo karių jie nesistengė), už Volmos upės atsitraukė tik mažos grupės kovotojų bei vadų. Bataliono komisaro Dibrovo (fronto politinės valdybos atstovas 161-ajai šaulių divizijai) aiškinamajame rašte skaitome: *„Volmos rajone iš atsilikusių kovotojų vadų bei surinktų iš 155-osios, 100-osios, 108-osios šaulių divizijų iš viso 1200 žmonių – suformuoti du batalionai. Per mūšių laiką 161-oji šaulių divizija patyrė nedidelių nuostolių – žuvusių ir sužeistų žmonių (maždaug 354, ne daugiau), kiti pamesti, pateko į apsuptį (vadinamieji dingusieji be žinios), prasiveržė prie kitų dalinių ar klaidžioja keliais ir miškais ieškodami savo dalinių.“* **[468]**

Taip baigėsi trijų dienų kautynės dėl Minsko. Atsižvelgiant į tai, kad iš vokiečių pusės veikė vien tankų junginiai, verta pažymėti ir technikos nuostolių lygį. Liepos 7 d. Vermachto 3-iosios tankų grupės vadovybė išsiuntė sausumos kariuomenės generalinio štabo užnugario skyriui pranešimą apie nuostolius. Iki birželio 30 d. negrįžtamai prarasta: 19-osios tankų divizijos – 30 tankų, 7-osios tankų divizijos – 25 tankai (bet reikia prisiminti, kad 11 tankų buvo prarasta prie Alytaus), 20-osios tankų divizijos – 15 tankų, 12-oji tankų divizija iki liepos 4 d. negrįžtamai prarado 11 tankų. **[486]** Iš viso šios trys (7-oji, 12-oji, 20-oji) prie Minsko kariavusios divizijos negrįžtamai prarado 51 tanką.* Jei iš „tankų“ kategotijos pašalintume kulkosvaidžiais ginkluotus Pz I, tai nuostolių sąrašas sutrumpėtų iki 41.

* 100-osios šaulių divizijos pranešime apie kovos veiksmus nuo birželio 26 iki 28 d. tikinama, kad divizija sunaikino 101 priešo tanką.

3.6. SKYRIUS

Vakarų frontas. Rezultatai

Apsupties prie Minsko žiedas veržėsi santykinai lėtai. Bent jau tris dienas – birželio 29 ir 30 d., liepos 1 d. piečiau Minsko buvo tik labai skylėta uždanga, sudaroma iš atvykstančių prie miesto Vermachto 17-osios tankų divizijos padalinių bei dalinių. Tokia pat plona buvo 18-osios tankų divizijos „plieninė gija“, nutįsusi į pietryčius nuo Minsko, per 35 km nuo Volmos upės iki Žodino. Labai sąlyginiame „fronte“ nuo Minsko iki Bobruisko 80 km tarpą tarp 47-ojo ir 24-ojo tankų korpusų užpildė du judrieji junginiai: 10-oji tankų divizija ir motorizuotoji SS divizija „Das Reich“.

Abstrakčiai mąstant tokia situacija teikė galimybių deblokuoti apsuptą Vakarų fronto kariuomenės grupuotę smūgiu iš rytų, bet Raudonosios armijos vyriausioji vadovybė nė memėgino taip veikti. Birželio 27-osios rytą (atitinkamos telegramos į generalinio štabo ryšių mazgą atiduotos 7.00) su Budiono, Malenkovo ir Pokrovskio parašais („vyriausiosios vadovybės rezervo armijų grupės“ karo taryba) buvo duoti įsakymai išskleisti 22-ąją, 20-ąją ir 21-ąją armijas palei Dauguvos, Dniepro upių liniją (Polockas, Vitebskas, Orša, Mogiliovas, Rogačiovas, Rečica). **[470]** Galima (nors vargu ar reikia) ginčytis dėl šio sprendimo „humaniškumo“, bet, žvelgiant iš žiaurios karo logikos pozicijų, kito varianto nebuvo: gelbėti sutriuškintas Vakarų fronto armijas jau buvo per vėlu, išgelbėti Maskvą galima tik kuo greičiau sudarius naują frontą palei Dauguvą ir Dnieprą.

Priešintis dviejuose apsupties katiluose (Balstogė, Slonimas ir Naugardukas, Minskas) nenustota iki liepos pirmųjų dienų. „Centro“ armijų grupės štabų trumpuose pranešimuose apsupties tragedija aprašyta taip:

H. Guderiano tankų grupės SS divizijos *Das Reich* žvalgybos bataliono kolona Rytų fronte. 1941 m. liepa.

„Birželio 29 d.

Atskirais atvejais priešas vis dar atkakliai ir įnirtingai priešinasi. Daugiausia stengiasi prasiveržti ir atsitraukti į rytus. Vieningo vadovavimo operacijai prasiveržiant ir atsitraukiant nejaučiama...

Birželio 30 d.

Baigiant apsupti ir šukuojant užnugario rajoną, priešas vis dar atkakliai priešinasi. Priešo artilerija bei aviacija neveikli.... Panašu, kad Minsko rajone priešas demoralizuotas. Daugiau visai organizuotai nesipriešina, bet vis tiek iki pulko dydžio grupėmis vis smogia smūgius, kartais remiamas tankų turėdamas tikslą deblokuoti apsuptą savo kariuomenę...

Liepos 1 d.

Naktį iš birželio 30-osios į liepos 1-ąją atkaklūs mūšiai vyko tik prie Zelvos, kituose rajonuose priešas menkai tesipriešino, iš dalies ryškėja jo visiško demoralizavimo požymių. Daugėja belaisvių ir trofėjų. Kol kas sunku nustatyti jų bendrą apimtį...

Liepos 4 d.

Naliboko girioje priešas daugiau neturi jėgų smarkiau priešintis, o nuo liepos 3 d. jis vis dažniau pradėjo pereiti į mūsų pusę. Belaisviai ir perbėgėliai pasakoja, kad kariuomenė neturi maisto ir yra demoralizuota. Tik ten, kur dar liko komisarų, ji ryžtasi priešintis...“ **[474]**

Iki liepos 4 d. „Centro“ armijų grupės veikimo juostoje paimta į nelaisvę 217 tūkst. žmonių ir, kaip teigiama armijų grupės štabo pranešime, „jų vis daugėja.“ **[475]**

Liepos 8 d. armijų grupės vadas generolas feldmaršalas fon Bokas išleido įsakymą, kuriame aptarti operacijos rezultatai: *„Dvigubos kautynės dėl Balstogės ir Minsko baigėsi. Armijų grupei priešinosi keturios rusų armijos, turinčios apie 32 šaulių divizijas, 8 tankų divizijos, 6 mechanizuotosios brigados ir 3 kavalerijos divizijos. Iš jų mums pavyko sumušti 22 šaulių divizijas, 7 tankų divizijas, 6 mechanizuotąsias brigadas ir 3 kavalerijos divizijas... Vakar belaisvių skaičius ir paimto karinio turto kiekis buvo toks: 287 704 žmonės, iš jų keletas korpusų bei divizijų generolų. Paimta ar sunaikinta 2585 tankai, įskaitant pačius sunkiausiuosius, ir 1449 artilerijos pabūklai...“* **[476]**

Ir šie skaičiai nebuvo galutiniai. Sprendžiant pagal rugsėjo 28 d. „Centro“ armijų grupės štabo pažymą, kautynėse prie Balstogės, Minsko buvo paimta nelaisvėn 338,5 tūkst. žmonių, sunaikinti ir paimti 3188 tankai bei 1830 pabūklų. **[477]**

Bresto tvirtovė po mūšių.

Boko įsakyme pateikti skaičiai byloja, kad vokiečiai Vakarų fronto grupuotės dydį pervertino: suskaičiavo 49 junginius (divizijas ir brigadas), o iš tikrųjų Vakarų frontas turėjo 44 divizijas, bet, įskaičiavus Šiaurės vakarų fronto 11-osios armijos kairiojo sparno kariuomenę (3–4 divizijas, patekusias į Vermachto 3-iosios tankų grupės puolimo juostą), klaida yra nedidelė. Vokiečių įvertinimu, „nesumuštos" liko 11 divizijų. Negalima nepastebėti, kad ir šis skaičius visai sutampa su Vakarų fronto KVŽ pateiktais duomenimis: *„Iš apsupties pavyko išeiti atskirais būriais ir grupėmis, iš jų gausiausios buvo 155-oji, 143-ioji ir 24-oji šaulių divizijos. Iš kitų junginių išėjo nedidelės grupės bei atskiri asmenys. Prie Berezinos upės linijos ir piečiau kaudamosi išsiveržė tik 50, 100, 161, 64, 108, 143, 155, 55 ir 75-oji šaulių divizijos, 20-asis ir 14-asis mechanizuotieji korpusai, 4-asis oro desanto korpusas ir nedideli (iki 1000 žmonių) 24, 6, ir 42-osios šaulių divizijų likučiai."* **[478]**

Iš viso – 12 šaulių divizijų ir du mechanizuotieji korpusai. Išvardyti daugiausia fronto 2-ojo ešelono junginiai, bet yra ir trys 4-osios armijos divizijos (6-oji, 42-oji ir 75-oji). Vėliau, 1941 m. rugpjūtį, buvo sudarytas *„Vakarų YKA karinių dalinių, pasitraukusių iš Vakarų Baltarusijos ir dalyvaujančių mūšiuose iki 1941-8-1, sąrašas."* **[479]**

Esminių skirtumų sąrašuose nesama, prie išsiveržusių iš apsupties pridėtos dvi šaulių divizijos (49-oji ir 121-oji), pridėtas ir 17 MK, bet į sąrašą nepateko 14 MK ir 24-oji šaulių divizija. Visa ši gausybė skaičių bei numerių rodo, kad du trečdaliai Vakarų fronto kariuomenės junginių buvo visiškai prarasti, o vienas trečdalis tarsi išsiveržė. Dabar pasistengsime patikslinti, kokios būklės (su kiek žmonių) tos divizijos išvengė apsupties?

Vakarų fronto pirminių dokumentų būklė (apie ką daugelį kartų kalbėta anksčiau), be to, ir štabų, kuriuose šie dokumentai turėjo būti sudaryti, tokia, kad apie jokius tikslius skaičių nėra ko nė kalbėti – visa, kas įmanoma, – netvirti orientaciniai vertinimai, padaryti remiantis paskirais ir prieštaringais dokumentų šaltiniais.

6-oji ir 42-oji šaulių divizijos. Tai tos pačios „Bresto divizijos", sutriuškintos per dvi pirmąsias karo dienas, kaip tik jos 4-osios armijos štabo operatyvinėje suvestinėje Nr. 1 jau birželio 24-osios vakare apibūdintos kaip „nepajėgūs kovoti likučiai". Tačiau fronto KVŽ sudarytojai įtraukė jas į išsiveržusiųjų iš apsupties sąrašą, tiesa, su patikslinimu „nedideli likučiai (iki 1000 žmonių)." Yra ir liepos 4 d. fronto štabo operatyvinė suvestinė, o šiame dokumente pateikti tokie duomenys: *„6-oji šaulių divizija – 340 žmonių, 42-oji šaulių divizija – 4000 žmonių, iš jų apie 50 proc. neuniformuoti."* **[480]** Keturi tūkstančiai žmonių divizijoje, kuri kartu su 6-ąja šaulių divizija per savaitę nusirito nuo Bresto iki Dniepro, – tai fantastika. Šios mįslės įminimas gali būti tai, kad jau už Dniepro į diviziją įrašytas mobilizuotasis personalas (tad ir atsirado keista frazė apie „50 proc. neuniformuotų").

Operatyvinėje suvestinėje Nr.10 paminėta ir 55-oji šaulių divizija, kurioje iki liepos 4 d. buvo 800 žmonių.

Įtrauktas į išsiveržusiųjų sąrašą ir 14 mechanizuotasis korpusas. Kaip teigiama pranešime apie 14 MK kovos veiksmus, iki korpuso atitraukimo performuoti (birželio 29 d.), jo divizijose liko: 285 žmonės – 205-ojoje motorizuotojoje divizijoje, 450 – 22-ojoje tankų divizijoje, 1090 – 30-ojoje tankų divizijoje. [**386**] Vidutiniškai divizijai – po 600 žmonių.

Į rugpjūčio „Kariuomenės dalinių sąrašą" buvo įtrauktas 17-asis mechanizuotasis korpusas. Korpuso vadovybės pranešime visai savikritiškai konstatuojama: „*Korpuso tikrųjų nuostolių dydžio bei pobūdžio nustatyti nėra galimybių.*" Tačiau pranešime yra keletas žodžių, iš kurių maždaug galima nustatyti iš apsupties išsigelbėjusių žmonių skaičių: „*Liepos 14, 15, 16, 17 buvo išvestas iš dalinių bei korpuso likučių sudarytas 1400 žmonių būrys, kuris gynė liniją prie Sožo upės... 7-22 generolo majoro Borzikovo įsakymu iš korpuso likučių suformuotas ir pasiųstas į priešakines pozicijas į Jarcevo rajoną majoro Šipiliuko vadovaujamas motorizuotasis šaulių pulkas ir 7-25 suformuotas motorizuotasis šaulių batalionas.*" [**403**] Net jei manytume, kad visos trys formuotės („būrys", pulkas ir batalionas) buvo sudaromos iš skirtingų žmonių, ir atmestume galimybę, kad korpusas gavo naują papildymą, tai net su šiomis anaiptol netvirtomis prielaidomis vienai 17 MK divizijai vidutiniškai tenka po 1,6–1,8 tūkst. žmonių.

Ankstesniame skyriuje buvo minėtas bataliono komisaro Dibrovo (fronto politinės valdybos atstovo) aiškinamasis raštas, kuriame rašoma, kad iš trijų išėjusių iš apsupties divizijų likučių buvo suformuoti du bendro 1200 žmonių skaičiaus batalionai. Trys divizijos – tai 155-oji, 100-oji ir 108-oji šaulių divizijos. Pastebėsime, kad pirmoji iš jų paminėta fronto KVŽ „turinčių daugiausia žmonių" sąraše.

Įsidėmėtina ir tai, kad šios trys divizijos – iš trijų skirtingų korpusų. Visai galima spėti, kad kažkur iš apsupties išsigelbėjo ir kiti šių divizijų likučiai. Štai 44-asis šaulių korpusas (64-oji ir 108-oji šaulių divizija kartu su prisijungusiais prie jo kitų fronto junginių daliniais) išvedė iš apsupties apie 3 tūkst. žmonių.

Galbūt šiame siaubingame fone visų geriausiai sekėsi 24-ajai Geležinei divizijai – iš apsupties išsigelbėjo apie 2000 jos žmonių.

Išvada: net optimistiškiausiai skaičiuojant iš apsupties išsigelbėjusio divizijų karinio personalo kiekvienai vidutiniškai tenka ne daugiau kaip po 1,5 tūkst. žmonių. Toliau viskas skaičiuojama labai paprastai: 18 divizijų (12 šaulių divizijų ir 2 mechanizuotieji korpusai) po 1,5 tūkst. žmonių kiekvienoje. Iš viso susidaro 27 tūkstančiai. Na, sakykime, 30 tūkstančių. Gautą skaičių padidinkime pusantro du kartus (be frontui priklausančių divizijų, buvo dar ir korpusų, armijų, užnugario, karo mokyklų ir kitų dalinių bei įstaigų). Iš viso: 45–60 tūkst. žmonių – viskas, kas liko iš Vakarų ypatingosios karinės apygardos. O karo išvakarėse joje buvo, kaip nurodyta įžymiajame „Statistikos rinkinyje Nr. 1, 600 tūkst. žmonių (ir tai neįskaitant 71 tūkst. pašauktųjų į „mokomąsias stovyklas").

Negrįžtamai prarasta devyni dešimtadaliai karinio personalo. Daugiau kaip pusė milijono žmonių. Kad šis nuostolių įvertinimas yra teisingas, netiesioginį patvirtinimą galima aptikti žinomame ir visai oficialiame Krivošejevo statistikos rinkinyje („Slaptumo grifas

Pirmosiomis karo savaitėmis į nelaisvę pateko šimtai tūkstančių sovietų karių. Dažnas po karo apkaltintas tėvynės išdavimu ir represuotas.

pašalintas"), pagal kurį Vakarų frontas nuo birželio 22 d. iki liepos 9 d. neteko 521 tūkst. vienetų šaulių ginklų.

Keletas žodžių (be pretenzijų į enciklopedinę apžvalgą) apie sutriuškinto fronto vadų likimą.

Pirmuosiuose mūšiuose ir gelbėdamiesi iš apsupties žuvo: 6-ojo mechanizuotojo korpuso vadas generolas majoras M. Chackilevičius, korpuso artilerijos viršininkas generolas majoras A. Mitrofanovas, 13-ojo mechanizuotojo korpuso vadas generolas majoras P. Achliustinas, 21-ojo šaulių pulko vadas generolas majoras V. Borisovas, 27-osios šaulių divizijos vadas generolas majoras A. Stepanovas, 29-osios tankų divizijos vadas pulkininkas N. Studnevas.

Dingo be žinios (žuvo nenustatytomis aplinkybėmis): 5-ojo šaulių korpuso vado pavaduotojas generolas majoras A. Garnovas, jo pavaduotojas generolas majoras F. Budanovas ir korpuso artilerijos viršininkas generolas majoras G. Kozlovas, 13-ojo mechanizuotojo korpuso vado pavaduotojas generolas majoras V. Ivanovas, 11-ojo mechanizuotojo korpuso štabo viršininkas pulkininkas S. Muchinas, 6-ojo mechanizuotojo korpuso štabo viršininkas pulkininkas E. Kovalis, 6-osios šaulių divizijos vadas pulkininkas Popsuj-Šapka, 8-osios šaulių divizijos vadas pulkininkas N. Fominas, 55-osios šaulių divizijos vadas pulkininkas D. Ivaniukas, 25-osios tankų divizijos (13 MK) vadas pulkininkas N. Nikiforovas, 36-osios tankų divizijos (17 MK) vadas pulkininkas M. Mirošnikovas, 209-osios motorizuotosios divizijos vadas pulkininkas A. Muravjovas.

Pateko į nelaisvę: 4-ojo šaulių korpuso vadas generolas majoras E. Jegorovas, 6-ojo kavalerijos korpuso vadas I. Nikitinas, 21-ojo šaulių korpuso štabo viršininkas generolas majoras D. Zakutnas, 10-osios armijos šarvuočių bei tankų valdybos viršininkas pulkininkas G. Antonovas, 11-ojo mechanizuotojo korpuso vado pavaduotojas generolas majoras P. Makarovas ir korpuso artilerijos viršininkas generolas majoras N. Starostinas, 13-osios

Žuvusių vokiečių karių laidotuvės Rytų fronte.

šaulių divizijos vadas generolas majoras A. Naumovas, 49-osios šaulių divizijos vadas pulkininkas K. Vasiljevas, 4-osios tankų divizijos vadas generolas majoras A. Potagurčevas, 29-osios motorizuotosios divizijos vadas generolas majoras I. Bikžanovas, 36-osios kavalerijos divizijos vadas generolas majoras E. Zybinas. Pasibaigus karui, Jegorovas, Naumovas, Zybinas buvo nubausti mirtimi. Potagurčevas mirė kalėjime iki teismo, Antonovas aktyviai bendradarbiavo su Vlasovu, bet įstengė išvengti repatrijavimo į SSRS.

Buvo sužeisti: 3-iosios armijos štabo viršininkas generolas majoras A. Bondovskis 86-osios šaulių divizijos vadas pulkininkas M. Zašibalovas, 6-osios kavalerijos divizijos vadas generolas majoras M. Konstantinovas, 31-osios tankų divizijos (13 MK) vadas pulkininkas A. Kalichovičius. **[488]**

Iš viso – 34 vyresnieji vadai (generolai ar pulkininkai, ėję generolų pareigas).

Vakarų fronto vyriausiosios vadovybės likimas buvo tragiškas. Fronto kariuomenės vadas armijos generolas D. Pavlovas, štabo viršininkas generolas majoras V. Klimovskichas, artilerijos viršininkas generolas leitenantas N. Kličas, ryšių viršininkas generolas majoras A. Grigorjevas, fronto KOP vado pavaduotojas generolas majoras Tajurskis buvo suimti ir sušaudyti. Toje pačioje byloje, kaip ir Pavlovas, nuteistas ir sušaudytas 4-osios armijos vadas generolas majoras Korobkovas. Vakarų fronto KOP vadas generolas majoras I. Konecas nusišovė (ar buvo nušautas suimant). Fronto štabo operatyvinio skyriaus viršininkas generolas majoras I. Semionovas suimtas ir nuteistas 10 metų kalėjimo, bet 1942 m. spalį anksčiau termino paleistas, jam grąžintas laipsnis. **[382]**

Dabar pasistengsime įvertinti „Centro“ armijų grupės karinio personalo netektis, kurių ši armijų grupė patyrė taip triuškinamai įveikdama savo priešą.

1941-7-2 Vermachto 9-osios armijos štabo operatyvinėje suvestinėje rašoma, kad nuo birželio 22 iki 28 d. armija neteko 4764 žmonių, iš jų 1449 – negrįžtamai (žuvę ir dingę be žinios). [**482**] Padalijus iš 12 jai priklausančių pėstininkų divizijų, tai reiškia, kad prarasti 57 žmonės per dieną (iš tikrųjų dar mažiau, nes armijoje, be pėstininkų divizijų, buvo atskirųjų padalinių bei korpusui ar armijai pavaldžių dalinių). Pagal 1941 m. birželio mastus šis skaičius šiek tiek didesnis nei paprastai. Galima spėti, kad bendrą sumą paveikė (didėjimo pusėn) 20-ojo armijos korpuso divizijų, kurios atmušė Boldino KMG smūgį, nuostoliai.

3-iosios tankų grupės nuostoliai gerokai mažesni: nuo birželio 22 d. iki liepos 2 d. iš viso 1769, įskaitant negrįžtamuosius nuostolius – 583 žmones. [**483**] Skaičiuojant 7 grupės divizijai išeina 24 žmonės per dieną – fenomenalus skaičius, ypač atsižvelgiant į 3-iosios tankų grupės kovos kelią ir jos „beviltiškai pasenusį“ (grąžinsime sovietų istorikams šį skambų apibūdinimą) tankų parką.*

Birželio 3 d. 3.30 „Centro“ armijų grupės štabo operatyvinėje suvestinėje rašoma, kad *„negalutiniais duomenimis, 4-osios ir 9-osios armijų bei 3-iosios tankų grupės netektys yra tokios: žuvo 221 karininkas ir 2655 kareiviai, sužeisti 389 karininkai ir 7125 kareiviai, dingo be žinios 20 karininkų ir 945 kareiviai.“* [**484**] Iš viso – 11 355 žmonės, įskaitant 3841 negrįžtamai.

2-osios tankų grupės nuostoliai šioje operatyvinėje suvestinėje neminimi. Tačiau esama ir žinomų duomenų – iš vadinamųjų dešimtadienių (bendrieji Vermachto nuostolių, patiriamų kas dešimt karo dienų, žiniaraščiai, pagal kuriuos nuo birželio 22 d. iki liepos 20 d. Guderiano tankų grupė neteko 4368 žmonių, iš jų 1142 negrįžtamai. Iš pirmo žvilgsnio datos nesutampa, bet reikia atsižvelgti į tai, kad nuo liepos 3 d. abi tankų grupės (2-oji ir 3-ioji) buvo sujungtos į vieną 4-ąją tankų armiją (vėliau šis sprendimas buvo pripažintas ne itin sėkmingu ir viskas grįžo „į senas vėžes“). Taigi „dešimtadienių“ nuostoliai, priskirti prie patirtųjų iki liepos 20 d., yra iš esmės patirti iki liepos 2-osios pabaigos.

Vadinasi, pakankamu orientaciniu tikslumu „Centro“ armijų grupės nuostolių apatine riba per pirmąsias dešimt karo dienų galima laikyti 16 tūkst. žmonių (11 355 + 4368), iš jų 5 tūkst. negrįžtamųjų (3841 + 1142). Atsižvelgiant į tai, kad tos suvestinės neišvengiamai ne visai tikslios ir negalutinės, sudarytos, taip sakant, pagal mūšių karštus pėdsakus, gautus skaičius reikia 20–25 proc. padidinti. Taigi „Centro“ armijų grupės bendrų nuostolių per Vakarų fronto sutriuškinimo laiko tarpą (nuo 6-22 iki 7-2 viršutinė riba maždaug 19–20 tūkst. žmonių. **Vidutiniškai po 40 žmonių divizijai per dieną.**

Nuostolių santykis su priešo (Raudonosios armijos nuostoliais) maždaug 1 su 27. O jei skaičiuosime tik negrįžtamuosius nuostolius, proporcijos išeis ir visai beprotiškos (1 su 80), bet tai šiuo konkrečiu atveju visai neteisingas požiūris, nes Raudonojoje armijoje pats

* Vėliau 3-iosios tankų grupės nuostolių lygis padidėjo ir Vermachto mastais tapo visai „normalus“: per 50 karo dienų, nuo birželio 22 d. iki rugpjūčio 10 d., šios grupės septynios divizijos ir viena brigada (900-asis motorizuotasis pėstininkų batalionas) neteko 17 199 žmonių, t. y. 46 žmonių divizijai per dieną (NARA, T 313, R 231, f. 140).

sužeistųjų ir negrįžtamai išėjusiųjų iš rikiuotės santykis buvo visiškai nenormalus (negrįžtamieji nuostoliai daugelį kartų didesni už sanitarinius dėl nuostolių struktūroje didžiulės dalies „dingusiųjų be žinios“). Vakarų fronto daliniuose sužeistųjų skaičiaus dabar nepasakys niekas, be to, ir nagrinėti šios baisios temos iki šiol niekas nesiryžo. Tad apsiribosime „kuklia“ 1 su 27 proporcija. Galbūt net 1 su 25.

Vidutiniai aritmetiniai skaičiai paprastai neapibūdina visos šio vaizdo esmės. Todėl verta „labiau įsigilinti“ ir panagrinėti vokiečių divizijų skaudžiausius nuostolius.

Dideli (tikriausiai patys didžiausi „Centro“ armijų grupėje) buvo 18-osios tankų divizijos (2-oji tankų grupė) nuostoliai. Per pirmąsias 10 karo dienų divizija neteko (daugiausia mūšiuose prieš 47-ąjį šaulių korpusą prie Slonimo, Baranovičių) 1346 žmonių.

Paskutinė žuvusių kovos draugų pagerbimo salvė...

Bresto tvirtovę šturmavusi 45-oji pėstininkų divizija per 8 mūšių dienas neteko 1120 žmonių. Vidutiniai dienos nuostoliai buvo 140 žmonių ir tai taip pat „Centro“ armijų grupei rekordiškai dideli skaičiai.

29-oji motorizuotoji divizija (2-oji tankų grupė), 4–5 dienas daugybe smūgių stabdžiusi išsiveržimą iš Balstogės „maišo“, iki liepos 2 d. neteko 1026 žmonių, maždaug 100 per dieną.

Nepraėjo be pėdsakų Vermachto nuostolių statistikai ir birželio 25–28 d. mūšiai Trabų, Ivjės rajone su generolo Galickio Geležine divizija. Kaip atsiminimuose rašo (be to, rašo remdamasis tarnybiniu pranešimu) H. Hotas, 3-iosios tankų grupės vadas, *„per pirmąsias tris mūšių savaites 19-osios tankų ir 14-osios motorizuotosios divizijų bendri nuostoliai – 163 karininkai ir 3422 puskarininkiai bei kareiviai“*. **[455]** Vidutiniškai – 85 žmonės per dieną.

Patys didžiausi buvo tikriausiai 7-osios tankų divizijos nuostoliai birželio 26 d. Kaip pažymėta anksčiau, divizija tą dieną neteko daugiau kaip 193 žmonių („daugiau“, nes į šį skaičių neįtraukti vieno iš divizijos motorizuotųjų pulkų nuostoliai). Šis nuostolių „pikinis“

Žemė sulygina... Trijų žuvusių raudonarmiečių kapas. Tikėtina, kad juos palaidojo vokiečiai. Tolėliau matyti žuvusių Vermachto karių kapai.

lygis paaiškinamas tuo, kad birželio 26 d. diviziją masiškai puolė sovietų aviacija. Per visas kitas dienas jos nuostoliai buvo gerokai mažesni, birželį iš viso apie 500 žmonių.

Visa ši skaičių gausa pateikiama ne tiesiog siekiant išvarginti skaitytoją. Vidutinių, didelių, maksimalių („pikinių“) Vermachto divizijų vienadienių nuostolių dydis teikia mums tam tikrą „atramos aikštelę“, kuri leidžia įvertinti to meto kaunamųjų priemonių tikrąsias galimybes ir potencialiai galimas „kruvinas netektis“ (yra ir toks kraupokas karybos terminas, kuriuo apibūdinami bendrai ir žuvusieji, ir sužeistieji).

Iš viso vokiečių „Centro“ armijų grupei pirmoji karo diena buvo daugiausia žygiai, kuriuos kartais nutraukdavo atskiri trumpi susirėmimai. Šį „kovos veiksmų režimą“ atitiko 40–50 žmonių nuostoliai vidutiniškai vienai divizijai. 45-oji pėstininkų divizija prie Bresto tvirtovės sienų ne žygiavo, o kovėsi, tad ir „kruvinų nuostolių“ rezultatas – apie 140 žmonių per dieną. Įnirtinguose daugiadieniuose mūšiuose teko dalyvauti 7-ajai, 18-ajai, 19-ajai tankų, 29-ajai motorizuotajai divizijoms – ten ir nuostoliai priartėjo (ar net aiškiai peržengė) 100 žmonių per dieną ribą. Suprantama, visi šie skaičiai gali būti negalutiniai ir netikslūs, visai įmanoma, kad tam tikri atkaklių mūšių epizodai mūsų knygoje nebuvo paminėti, taigi galima spėti, kad Vermachto divizijų tikrieji nuostoliai tam tikromis kritinėmis akimirkomis siekė 200–250 žmonių per dieną.

O ką matome kitoje fronto pusėje? 128-oji šaulių divizija (Šiaurės vakarų fronto 11-oji armija) išnyksta per vieną – birželio 22-ąją – dieną. Divizijoje buvo 15,5 tūkst. žmonių – kur

jie dingo? 128-osios šaulių divizijos kaimynė iš kairės buvo 56-oji šaulių divizija. Birželio 24 d. 12.30 koviniame 3-iosios armijos štabo pranešime Nr. 3 teigiama, kad „*56-oji šaulių divizija po mūšių turi du nedidelius paskirus būrius, kiekvienas maždaug po 700–800 žmonių.*" Kokie tai mūšiai, kuriuose divizija netenka po 4–5 tūkst. žmonių per dieną? Galima iki begalybės ginčytis apie sovietų ir vokiečių kulkosvaidžių bei minosvaidžių taktines technines savybes, bet jokiais techniniais niuansais negalima paaiškinti jų kovojančių divizijų kasdienio nuostolių skirtumo, kuris yra bent 20 kartų.

Beje, šie klausimai – iš esmės retoriniai. Atsakymas aiškus. Vakarų fronte susiklosčiusi situacija įsidėmėtina tik dėl to, kad procesas, kuris Raudonosios armijos štabų dokumentuose buvo apibūdinamas žodžiais „divizija suiro", yra aiškiai išreiškiamas vokiečių paimtų belaisvių skaičiais. Jei remsimės ankstesniu bendru fronto karinio personalo nuostolių skaičiumi (540 tūkst. žmonių), vokiečių apskaičiuoti 338,5 tūkst. belaisvių būtų 63 proc. Vakarų fronto nuostolių.*

Šiuo atveju svarbu pabrėžti, kad bendras „išsisklaidžiusiųjų" skaičius buvo neabejotinai didesnis už vokiečių paimtųjų nelaisvėn skaičių. Tam tikras skaičius (tūkstančiai?) buvusių raudonarmiečių, persirengę civiliais drabužiais, išvengė nelaisvės – pasislėpė nuošaliuose tarp miškų įsikūrusiuose kaimuose, grįžo į savo namus (dėl labai skylėto apsupties žiedo tai buvo įmanoma dideliais geografiniais mastais, įskaitant Rytų Lenkijos gyventojų kraustymąsi į Vakarų Lenkiją), išėjo į partizanus, užsirašė į „policajus" ir t.t. Neabejotina ir tai, kad daugelis (dešimtys tūkstančių?) „birželio apsuptųjų" keletą mėnesių klaidžiojo miško takais, skverbdamiesi rytų pusėn ir pasiekė savuosius, jau sudarius anksčiau minėtas ataskaitas.

Pateikti bent kiek tikroviškesnį „išsisukėlių" (palikusiųjų savo dalinius, bet kartu ir įstengusiųjų išsisukti nuo belaisviams skirtų vokiečių lagerių) skaičių labai sunku, jei apskritai įmanoma. Reti, išsklaidyti įvairiuose sovietų štabų dokumentuose skaičiai leidžia tikinti, kad dingusiųjų be žinios buvo daugelį kartų daugiau negu žuvusiųjų.

„*Per kovų laiką 161-oji šaulių divizija* (kurios liko, kaip teigiama tame pačiame politiniame pranešime, vos 700 žmonių – M.S.) *patyrė nedidelių nuostolių žuvusiaisiais ir sužeistaisiais (maždaug 354 žmones, ne daugiau), kiti pamesti, pateko nelaisvėn (vadinamieji dingę be žinios), prasiveržė į kitus dalinius ar klaidžioja keliais bei miškais ir ieško savo dalinių.*" **[468]**

„*232-osios šaulių divizijos 797-ajame šaulių pulke buvo žuvusių ir sužeistų: vadų – 14, jaunesniųjų vadų – 15, eilinių – 113, o dingo be žinios: vadų – 31, jaunesniųjų vadų – 82, eilinių – 904* (iš viso išeina santykis 1 su 7 – M.S.). *Galima visai pagrįstai teigti, kad didžioji*

---

* Pastaraisiais metais „patriotiniuose sluoksniuose" ypač paplito pasakėlė, neva „vokiečiai griebė visus šaukiamojo amžiaus vyrus ir vertė karo belaisviais". Šio kliedesio autorių ir skleidėjų nė kiek netrikdo paprasti klausimai: Kam? Kas juos tada turėjo maitinti? Kaip tai suderinti su šimtų tūkstančių tikrųjų belaisvių paleidimo faktu? Sklinda Pasauliniame tinkle net kažkoks „liepos 8-osios įsakymas". Taip, liepos 8 d. įsakymo būta. Tiesa, tai 1943 m. liepos 8-osios dokumentas ir jį pasirašė Himleris, kuris su Vermachtu, karu ir karo belaisviais tiesiogiai nebuvo susijęs. „*Belaisviai vyrai nuo 16 iki 55 metų,* ***paimti kovojant su gaujomis*** (paryškinta mano – M.S.) *karo veiksmų zonoje, kariuomenės užnugaryje, rytiniuose komisariatuose, Generalinėje gubernijoje ir Balkanuose, laikomi karo belaisviais.*"

Vokiečių sargybos lydimi sovietų belaisviai neša sunkiai sužeistą draugą.

dalis dingusiųjų be žinios išsilakstė, dezertyravo iš mūšio lauko ir klaidžioja miškuose divizijos veikimo rajone." [**489**]

„Reikia manyti, kad karinio personalo nuostoliai gali būti išreikšti skaičiumi, neviršijančiu 5 proc. viso jo dydžio," – taip įrašyta pranešime apie 17-ojo mechanizuotojo korpuso, iš tikrųjų netekusio trijų ketvirtadalių karinio personalo, kovos veiksmus. [**403**] 86-oji aviacijos bazė (Alytaus aerodromo sausumos personalas) per 7 karo dienas neteko 1 žuvusio, 3 sužeistų, 242 dingusių be žinios žmonių. [**363**]

Suprantama, tai „atskiri, pavieniai atvejai." Taip pat neginčytina ir tai, kad nė vieno priešingo „pavienio atvejo" – divizijos, kurios nuostoliai žuvusiaisiais ir sužeistaisiais būtų didesni už išbėgiojusiųjų skaičių, kol kas niekas nenustatė. Pereinant nuo atskirybių prie bendrybių, nuo atskirų dalinių bei junginių prie viso Vakarų fronto nuostolių, galima pateikti tik labai netvirtą įvertinimą, remiantis tuo, kad žuvusiųjų ir sužeistųjų iš vienos pusės skaičius (šiuo atveju – Raudonosios armijos daliniuose) negalėjo daugiau kaip 4–5 kartus viršyti atitinkamo priešo (Vermachto) rodiklio. Remiantis šia (be to, labai netvirta ir kažin ar įrodoma) prielaida, galima manyti, kad Vakarų fronto nuostoliai susidarė iš 80–100 tūkst. žuvusiųjų bei sužeistųjų ir maždaug 400 –450 tūkst. „išsisklaidžiusiųjų".

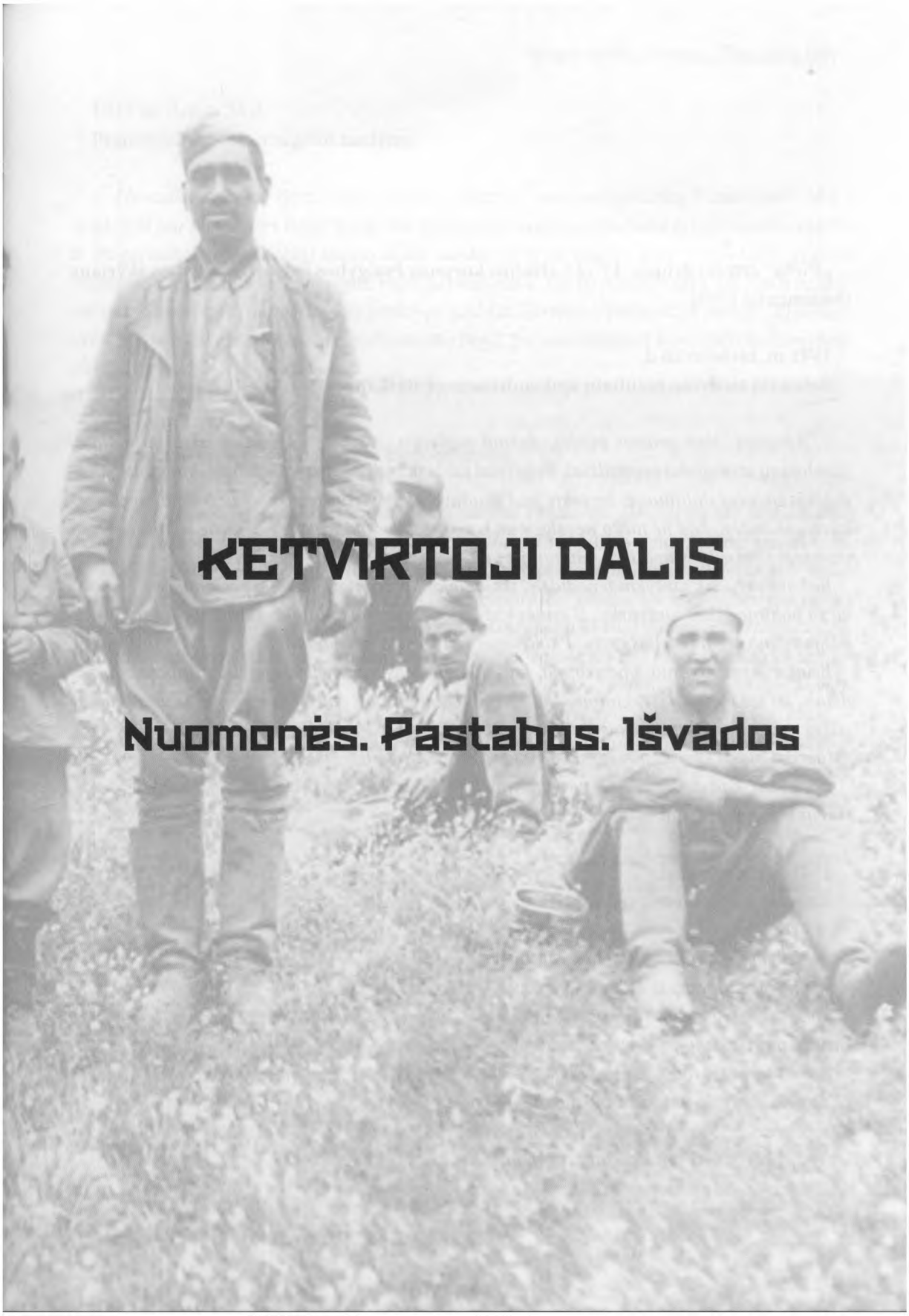

KETVIRTOJI DALIS

Nuomonės. Pastabos. Išvados

„Pietų“ armijų grupės 17-ojo armijos korpuso žvalgybos ir kontržvalgybos skyriaus dokumentai [490]

1941 m. birželio 26 d.
Belaisvių tardymo rezultatų apibendrinamoji ataskaita

„...Apranga labai prastos būklės, dažnai suplyšusi. Avalynė dažnai smarkiai nunešiota, naudojami atsarginiai puspadžiai. Belaisviai labai skundžiasi prastu aprūpinimu maisto produktais savuose daliniuose. Jie sako, kad gaudavo tik nevirtų sorų kruopų. 6-25 daugelis belaisvių skundėsi, kad jie nieko nevalgė nuo karo pradžios akimirkos. Kai kurie belaisviai daro smarkiai išsekusių ir apatiškų žmonių įspūdį.

Be komisarų, tik santykinai nedidelė, skaičiuojant procentais, karinio personalo dalis sutinka su politine šalies santvarka. Iš esmės visi karininkai yra komunistai ar atėję iš komunistinės jaunimo organizacijos gretų. Į kolchozus visi žvelgia neigiamai...

Belaisvių parodymuose pastebima, kad jie baiminasi, jog nelaisvėje bus sušaudyti. Jų žodžiais, jei tik vyrautų įsitikinimas, kad nebus šaudomi, tai galbūt kur kas daugiau rusų kariškių ryžtųsi pasiduoti nelaisvėn. Ketvertas belaisvių tikina, kad jie lyg ir girdėję, jog 98-ojo artilerijos pulko kariškiai metė savo ginklus, paliko techniką ir išsilakstė.

Pastebėta, kad daugelis belaisvių yra nusiplėšę apykaklių antsiuvus, taip pat rankovių antsiuvus ir kitus skiriamuosius ženklus...“

1941 m. liepos 12 d.
Karo belaisvių tardymų ataskaita

„...Vėl patvirtinta, kad didžioji dalis atgabentų belaisvių nusprendė pereiti į mūsų pusę paveikti mūsų numestų iš oro atsišaukimų. Į klausimą, kodėl ištisi junginiai nesudeda ginklų, buvo atsakyta, jog į mūsų atsišaukimus dar daugiausia žvelgiama skeptiškai, santūriai ir jų turiniu ne visai tikima. Savi vadai taip pat, suprantama, stengiasi tas abejones sustiprinti.

Pereiti sunku ir todėl, kad vadai beatodairiškai nušauna kiekvieną, kuris atrodo pasirengęs padėti ginklą. Taip pat ir dėl mūsų kulkosvaidžių, kurie tuoj paleidžiami veikti, kai tik kažkas aptinkamas, pabėgant labai rizikuojama. Tačiau iš visko matyti, kad pasirinktas būdas palengvinti kovos veiksmus mėtant iš oro lapelius mums yra vertingas...“

1941 m. liepos 24 d.
Pranešimas apie perbėgėlio tardymą

„...Nuotaika dalinyje (įtvirtintojo rajono atskirasis kulkosvaidininkų batalionas – M.S.) *slogi. Visi jau seniai nori baigti karą, bet vadai didžiausiai gąsdindami priverčia toliau kovoti. Po garsiakalbio* (vokiečių) *seanso vadai vaikščiojo su parengtais šauti pistoletais ir grasino sušaudyti kiekvieną, kuris pamėgins bėgti pas vokiečius. Bet šis planas žlugo, kai naktį netikėtai teko trauktis. Tačiau perbėgėlis įsitikinęs, kad kiti kareiviai, pasitaikius pirmai galimybei, vis tiek pasitrauks iš dalinio. Jam pačiam teko bėgti, kai atsitraukiant buvo paliktas sargyboje stebėti, ar vokiečiai nepuola".*

1941 m. liepos 24 d.
Pranešimas apie nuotaiką priešo kariuomenėje

„...Karo belaisviai praneša, kad tik dabar, būdami nelaisvėje, jie gali vienas su kitu atvirai kalbėtis. Raudonojoje armijoje niekas nedrįsdavo išsakyti savo nuomonės, nes kiekvieną klausytoją įtarė esant šnipą. Todėl taip retai pasitaiko, kai komisarai ir komunistai vadai pašalinami iš pareigų. Perbėgti pas vokiečius nepaprastai sunku, tai tėra įmanoma vokiečiams puolant, tuo metu, kai kariuomenė netvarkingai traukiasi. Belaisviai tvirtai įsitikinę, kad anksčiau ar vėliau visa kariuomenė perbėgs pas vokiečius, nes niekas iš raudonarmiečių nesupranta, už ką jie turi kovoti. Pagrindinė raudonarmiečių masė – sovietiniam režimui priešiški kolūkiečiai, nes iš jų buvo atimta privati nuosavybė. Daugumos raudonarmiečių tėvai ištremti, nužudyti ar gyvena sunkiai vargdami. Kariuomenė toliau priešinasi tik dėl didžiausio teroro..."

Raudonarmiečiai pasiduoda SS divizijos *Das Reich* kariams. Priklausomybę divizijai liudija vadinamoji „vilko kilpa" *(Wolfsangel)* – senovinis, ant šono pakreiptos „Z" raidės pavidalo simbolis. „G" raidė – tai, kad *Das Reich* veikė Heinco Guderiano tankų grupės sudėtyje.

1941 m. rugpjūčio 6 d.
Pranešimas apie perbėgėlių tardymą

„8-ojo SS motorizuotojo šaulių pulko 3-iojo bataliono 9-oji kuopa pristatė šiuos sovietų rusų perbėgėlius (išvardyti 9 žmonės, visi kilę iš Leningrado, 18–19 metų amžiaus – M.S.). *Šie perbėgėliai pranešė štai ką:*

Nuotaika mūsų kariniame dalinyje labai prasta. Mes nejaučiame vokiečiams jokios neapykantos. Mūsų komisaras, žydas, mums pasakojo, esą, vokiečiai mus sudraskys į gabalus, bet mes juo netikėjome. Tačiau patikėjome tuo, kas buvo parašyta vokiečių atsišaukimuose, kurių į mūsų dalinį buvo numesta iš lėktuvų.

Maitinimas buvo labai prastas. Per dieną gaudavome po 400 gramų duonos. O iš pradžių mums duodavo tik po 100 gramų duonos per dieną. Duona buvo labai prasta. Pinigų gaudavome po 8 rublius per mėnesį. Nuotaika Leningrade labai prasta. Žmonės laukia, kada vokiečiai įžengs į miestą, ir tikisi, kad tada prasidės geresni laikai. Miško, iš kurio mes atvykome, plote esama dar tūkstančių kareivių, kurie nori perbėgti. Mūsų karinis dalinys savavališkai išsivaikščioja.“

Mūšyje sužeistas raudonarmietis, beveik visai paauglys, pasiduoda į nelaisvę.

„Centro“ armijų grupės 3-iosios tankų grupės žvalgybos ir kontržvalgybos valdybos dokumentai [491]

1941 m. liepos 14 d.
Padėtis Baltarusijoje

„Taip pat kaip Lietuvoje, Baltarusijos teritorijoje, kuri anksčiau priklausė Lenkijai, gyventojai, išskyrus žydus, vokiečių kariuomenę sveikina kaip išvaduotoją. Priežastis: kaimo prievartinė kolektyvizacija ir kartu su ja vykstantys trėmimai bei sušaudymai. Mes neradome masinių kruvinų susidorojimų su civiliais gyventojais, apie kuriuos kalbėjo gyventojai, faktų. Tikriausiai, artinantis vokiečių kariuomenei, suimtieji buvo išvaryti į rytus. Gyventojų – baltarusių (graikiškosios tradicijos katalikų) bei lenkų (Romos katalikų) – džiaugsmas vienodas, didelių prieštaravimų tarp jų nėra.

Įsidėmėtina, kad ir Baltarusijos sričių gyventojai, nuolat priklausę Sovietų Sąjungai, ateinančius vokiečius pasitiko be priešiškumo. Priežastis: kolektyvinis ūkininkavimas išsigimė į prievartinę sistemą, kai žmonės dieną ir naktį dirba ir nemato savo darbo vaisių. 1933, 1934, 1935 m. badą valstiečiai dar gerai prisimena. Jei žmonės iš pradžių ne visur džiaugiasi, tai paaiškinama nežinojimu, kokia laukia ateitis, ir sovietų valdžios bauginimais, esą, kiekvieno vokiečio pareiga bus naikinti rusus.

Miestuose viešpatauja didesnė netvarka, kuri dideliuose miestuose, pavyzdžiui, Minske, skatina neapykantą ir priešiškumą. Tačiau abejingumas virsta neapykanta Stalinui, ypač, kai, vadovaudamiesi Stalino direktyvomis iš 1941-7-3 jo kalbos, komunistai prieš atsitraukdami pradėjo deginti miestus, pavyzdžiui, Vitebską. Kadangi žmonės miestuose ir kolūkiuose iki šiol gyveno iš to, kiek valstybė iš savo saugyklų kasdien skirstė gyvybiškai svarbių maisto produktų, tad žmonės, kad nebadautų, plėšikauja. Kiek tai įmanoma, vokiečių kariuomenė mėgina plėšikavimą nutraukti ir stengiasi skirstyti teisingai...

Bent kokio neklusnumo sovietų valdžiai nebuvo pastebėta. Žingsnį nuo kritikos ir vidinio priešiškumo sovietų valdžiai iki aktyvaus priešinimosi šiai labai iškankintai ir iniciatyvos stokojančiai tautai žengti sekasi itin sunkiai.

Kadangi gyventojai laiko save baltarusiais, jaučia bendrystę su Rusija ir jų neigiama pozicija Maskvos atžvilgiu yra socialinio ekonominio pobūdžio, tad labai tikėtina, kad Rusijos srityse mes pamatysime panašią padėtį, kaip ir aprašomame rajone.“

Ne tik Baltijos kraštų, Baltarusijos ir Ukrainos gyventojai, bet ir patys rusai pasitiko vokiečius kaip išvaduotojus nuo kruvinos Stalino bei jo pakalikų priespaudos.

1941 m. rugpjūčio 4 d.
Pranešimas apie rusų civilių gyventojų požiūrį į vokiečius

„Vykdydamas man pavestą užduotį rinkti žinias apie rusų civilių gyventojų elgesį bei poziciją, rugpjūčio 3 d. aplankiau dvi Veližo miesto cerkves. Jos buvo taip perpildytos tikinčiųjų (rugpjūčio 2 d. Stačiatikių bažnyčia švenčia Iljos (pranašo Elijo atminimo – vert. pastaba) dieną – M.S.), *kad ne visi joje rado vietos ir buvo priversti stovėti priešais cerkvę ir praėjimuose. Tai buvo stulbinamas reginys – matyti tuos paprastus žmones, kurie linkčioja ir verkia atidžiai klausydamiesi jų dvasininko pamokslo. Juk rusų tautai jau 22 metus prievarta atimta galimybė rinktis į bažnytines šventes. Su ašaromis akyse žmonės atsiklaupę dėkoja aukščiausiajai galiai, kad vokiečių kariuomenė juos išvadavo nuo komunizmo. Jie taip dėkojo ir džiaugėsi, kad dvasininko baigiamąją maldą už mūsų kariuomenės ir jos didžiojo fiurerio pergalę pasitiko labai nuoširdžiai. Šie nelaimingi žmonės su siaubu prisimena žiaurią bolševizmo tironiją ir, kaip patys prisipažįsta, verčiau jau, pakibę ant mūsų mašinų pakojų, išvažiuotų į Vokietiją, negu dar bent akimirkai patektų raudonųjų priespaudon.“*

„Centro“ armijų grupės 10-osios tankų divizijos žvalgybos ir kontržvalgybos skyriaus dokumentai [492]

1941 m. liepos 10 d.
Tema: belaisvių parodymai

„8 belaisviai papasakojo, kad jie – iš 542-ojo šaulių pulko (161-oji šaulių divizija, kautynių prie Minsko dalyvė – M.S.). *Pulkas veikė prie Minsko, vėliau traukėsi. Paskutiniai arjergardo mūšiai įvyko prieš tris dienas. Karininkai išvažiavo mašinomis, dalinyje liko tik kai kurie jaunesnieji vadai – komunistai. Kai belaisviai iš vietos gyventojų sužinojo, kad jei pasiduos vokiečių kariuomenei, jiems nieko nenutiks, tai iškart, vos pamatę mūsų žvalgybos automobilius, iškeltomis rankomis išėjo mums priešais.“*

1941 m. liepos 20 d.
Tema: belaisvių parodymai

„Vakar vakare į mūsų priešakinę saugą palei Leonidovką perbėgo rusų kareivis ir davė šiuos parodymus:

Birželio 7 d. 32-asis pėstininkų pulkas permestas iš Voronežo prie Jelnios. Ten jis statė lauko įtvirtinimus. Be to, įtvirtinimams sudaryti buvo naudojami 20 tūkst darbininkų iš Maskvos. Darbininkų ir pulko aprūpinimas buvo itin menkas. Paskutines dvi dienas nebuvo išduodama jokio maisto, pulke kilo maištas ir dalis kariškių nusprendė pereiti pas vokiečius. Apie jų sprendimą sužinojo [vadovybė], *tad maištininkai buvo panaudoti priešakiniame krašte per vokiečių tankų ataką. Šiauriau ir piečiau Jelnios sutelkta daug artilerijos (prieštankinių 152, 76 ir 50 mm patrankų). Vadas pasakė, kad dėl įsakymo nevykdymo sušaudyti 9 generolai* (tuo metu Vakarų fronto vadovybė dar nebuvo sušaudyta, bet Stalino pasirašytas valstybės gynimo komiteto (VGK) nutarimas Nr. 169 jau paskelbtas kariuomenėje ir ten kaip tik paminėtos 9 suimtų generolų pavardės – M.S.). *Vieta, kur išdėstytas pulkas, pažymėta kaip lauko paštas 116. Jelnioje ir aplink ją kariuomenė mūšiuose buvo labai išvarginta ir tik baimė, kad gali būti nelaisvėje sušaudyti, jai trukdo pereiti pas mus.“*

Į nelaisvę pateko ir šis Raudonosios armijos politinis vadovas.

1941 m. liepos 26 d.

„Brangusis Girgensonai,[*]

Be to, kad man viskas gerai, pranešu:

Galime tvirtai konstatuoti, kad vokiečių atsišaukimai gerai veikia ir rusų kareivius, ir civilius gyventojus. Mano žvalgybos grupių vadai tuo nuolat įsitikina patys...

Dabar, kai viskas tvarkoma, mes rengiamės sutvarkyti ūkinį gyvenimą, būtent žemės ūkį. Čia, Rusijos centre, per 60 km į pietryčius nuo Smolensko, kaimų gyventojai linki raudoniesiems komisarams eiti velniop. Jie atsiliepia į mūsų raginimą nedelsiant pradėti šienapjūtę. Jie aprūpina mus, neretai savanoriškai, pienu, svogūnais, mėsa. Atsiuntus šiek tiek ramių ir sumanių žmonių, taip pat turinčių žemės ūkio bei technikos žinių, mokančių kalbą, propagandistų, būtų nesunku be didelių nuostolių sukurti čia normalų gyvenimą ir sudoroti derlių.

Čionykščių žmonių pragyvenimo lygis toks žemas, kad net nedidelės dalies pajamų iš žemės ūkio veiklos visai užtektų, viena vertus, nemenkai pagerinti socialinę padėtį, padidinti perkamąją galią ir, kita vertus, skatinti norą dirbti.

Mes negalime panaikinti didelių kolektyvinių įmonių, beje, to ir nereikia. Bent todėl, kad čia, mūsų supratimu, valstiečiams, tai yra žmonėms, galintiems savarankiškai dirbti, daugiau nieko neliko. Bet jei šiems elgetoms valstybės padienininkams vietoj pusės margo žemės (maždaug 12 arų – vert. pastaba), *vienos kiaulės ir vienos karvės viso to būtų duota dvigubai, leista privačiai naudotis, tai jie būtų patenkinti ir laimingi. Be to, jei pasakytum bendruomenei: iš jūsų gauto savų sklypų derliaus įgysite dar tam tikrą procentą iš pelno, tai mes skatinsime iniciatyvą ir, rinkdamiesi pagal darbo rezultatus, galėsime dėti naujojo vidurinio sluoksnio pamatus. Geriausiems iš šio sluoksnio bus galima teikti galimybę pakilti iki vadovaujančiųjų pareigybių...“*

* Dokumentas be jokių rekvizitų, parašo taip pat nėra. Tačiau adresato asmenybę nustatyti nesunku – greičiausiai tai SA brigadefiureris Tomas Girgensonas, Pabaltijo („ostiškasis“) vokietis, SA štabo žvalgybos skyriaus viršininkas („šturmo būriai“), kuris tvarkė civilinės administracijos darbuotojų parinkimo Sovietų Sąjungos okupuotose teritorijose reikalus.

„Pietų“ armijų grupės 48-ojo tankų korpuso žvalgybos ir kontržvalgybos skyriaus dokumentai [493]

1941 m. liepos 16 d.
Tema: ypatingos tardymų protokolų smulkmenos

„...Patvirtinta, kad Ukrainos gyventojus labai veikia iš lėktuvų metomi aktyvios vokiečių propagandos lapeliai. Jų turinį žmonės, daugiausia moterys ir vaikai, perteikia vieni kitiems žodžiu, nes jie, kaip pranešama, gali be kliūčių kalbėtis su kareiviais.

Perbėgėliai naudojasi daugiausia sąmyšio akimirka, pavyzdžiui, per vokiečių aviacijos antskrydžius. Įsidėmėtinos aplinkybės yra tai, kad jų jau iš dalies ateina ir iš rusų užnugario rajonų. Štai atskiri perbėgėliai pareikšdavo, jog jiems teko skverbtis iš Kijevo rajono vakarų kryptimi, kol susitiko su pirmaisiais vokiečių kariškiais (1941 m. liepos viduryje vokiečių 48-ojo tankų korpuso daliniai kovėsi Berdičevo rajone, t. y. norintiesiems pasiduoti į nelaisvę teko nueiti apie 150 km – M.S.).

Įsidėmėtina, kad belaisviai musulmonai per tardymus ypač pabrėžia savo antikomunistines pažiūras. Jų kalbos tonas kalbant apie bolševizmą pasižymi ypatingu griežtumu ir tvirtu įsitikinimu [savo] *pranašumu.*

Belaisviai atsinešdavo vokiečių atsišaukimų ir atskirai vienas nuo kito pasakojo, kad, pabėgus komisarams, atsišaukimus jiems dalijo karininkai...“

Liuftvafės 4-ojo aviacijos korpuso žvalgybos ir kontržvalgybos skyriaus dokumentai [494]

Nr. 1 082/41, slaptai

„Rumunų kariuomenė paėmė nelaisvėn Odesos karinės jūrų bazės NKVD padalinio politinį komisarą, kuris atsakė į šiuos klausimus:

...Rusijos gyventojai nežino, kokia yra tikroji padėtis fronte. Jie žino tik apie mūšius Kijevo rajone, prie Belaja Cerkovės ir Žytomyro. Apie Besarabijos netektį nebuvo pranešama iki pat rugpjūčio 22 d. Pranešta tik apie mūšius prie Pruto upės. Rusijos gyventojai propagandos yra taip apmulkinti, kad negali turėti savo nuomonės.

Tardomasis mano, kad po tolesnių vokiečių laimėjimų, tokių kaip Leningrado, Maskvos, Kijevo ir t.t. užėmimas, gyventojai sukils. Tai paskatins ir didelis maisto produktų bei drabužių stygius. Pirmosios sukils moterys. Šią revoliuciją būtų galima pagreitinti nuolatine propaganda, atsišaukimais ir paleidus keletą patikimų belaisvių, kuriuos būtų galima grąžinti. Tie belaisviai turėtų platinti informaciją, kad belaisviai čia visai nežudomi, su jais gerai elgiamasi.

Tikriausiai, netekus politinių ir pramonės centrų, ir šios priemonės (teroras) jau nebus efektyvios... Jis mano, kad priešinimasis gali trukti ne ilgiau kaip 3 mėnesius, nes dėl patirtų nuostolių baigsis visi rezervai. Sunki gyventojų padėtis ir patirti nuostoliai gali palaužti vadovaujančiųjų įstaigų priešinimąsi...“

Rusijos gyventojai bendrauja su vokiečių kariu.

Vermachto kareivio Vilio Kubeko dienoraščio įrašai [495]

„Praėjus pusantro mėnesio, kai prasidėjo Rusijos kampanija, tada, kai susidariau nuomonę apie Ukrainos taikius gyventojus, man ateina į galvą išsaugoti savo atsiminimus vėlesniems metams. Pirma, kas mane apstulbino, – taikių gyventojų geranoriškumas. Man nebuvo žinoma nė vieno mūsų kareivių užpuolimo, bent jau fronto pietiniame ruože. Mes tada nebijojome jokių priešiškų aktų iš taikių gyventojų, netgi kai, eidami į žvalgybą, atsidurdavome priešo užnugaryje. Vykdami į kaimą prasimanyti maisto mes taip pat nebijojome, jog kas nors smogs į nugarą peiliu ar kirviu. Negirdėjau nė vieno panašaus incidento, priešingu atveju vadovybė būtų griežtai uždraudusi tokius reidus.

Mano paties supratimu, taikūs gyventojai iš visos širdies nekentė savo didžiojo vado Stalino. Mes nuolat girdėjome: „Leninas – gut, Stalinas...“ – ir tardami šiuos žodžius žmonės padaro reikšmingą gestą, visur reiškiantį tą pat, todėl ir suprantamą: kilpa ant kaklo. Labiausiai Stalino nekentė už žemės ūkio kolektyvizavimą, kai visos iš pasiturimai gyvenančių valstiečių žemės bei žemės ūkio inventorius, gyvuliai buvo konfiskuoti, paskelbti valstybės nuosavybe, kitaip sakant, atiduoti į kolektyvinę nuosavybę. Bet svarbiausias žodis suteiktas nekenčiamiems partokratams. Visi vieno ar kito kaimo gyventojai dirbo bendrai, už tai jie gaudavo grūdų ir pinigų – visai nedaug – perskaičiavus į mūsų pinigus, maždaug pusę reichsmarkės per dieną. Didžiausią pelną pasisavindavo valstybė, o kaimo gyventojams palikdavo tik tiek, kad galėtų šiaip taip išsiversti.

Iš mūsų Ukrainos gyventojai tikėjosi, kad padarysime galą kolektyvizacijai. Galbūt mūsų vadovybė vis dėlto supras, jog kaip tik tai ir atveria galimybę padaryti Ukrainą sąjunginink e. Esu tvirtai įsitikinęs, kad daugelis valstiečių būtų mūsų pusėje kovojant prieš Stalino režimą. Nebuvo padalinio, su kuriuo savanoriai iš vietos gyventojų su mumis aktyviai nebendradarbiautų...“

Iš generolo majoro Zakutno, buvusio 21-ojo šaulių korpuso štabo viršininko tardymo protokolo [496]

„...Generolo nuomone, šis karas ypač nepopuliarus Rusijoje ir gali lengvai baigtis dabartinio režimo nuvertimu. Šio pavojaus sovietų vyriausybė gali išvengti tik sudarydama separatinę taiką. Generolo žodžiais, didelę reikšmę turėjo taip pat klausimas, kaip toli frontas nusikels į rytus. Jei vokiečiams pavyks užimti dideles Rusijos erdves, sovietų vyriausybei kils grėsmė, kad okupuotoje teritorijoje bus sudaryta Rusijos paralelinė vyriausybė. Šios galimybės atsiradimas ypač pavojingas sovietų vyriausybei ir todėl jai, aišku, teks užkirsti kelią paralelinės vyriausybės sudarymui laiku pasirašant separatinę taiką. Jei separatinės vyriausybės sudarymo išvengti nepavyks, tai, sudarius tokią taiką, [sovietų vadovybė] *mėgins išsaugoti bent Rusijos teritorijos likučius.*

Daugumą savo politinių pažiūrų Zakutnas išdėstė paties iniciatyva, be to, šio pobūdžio konkrečių klausimų nepateikta. Jis aiškiai jautė poreikį išsišnekėti ta tema, tad šiuo atveju jo žodžiams reikia teikti ypatingą reikšmę.“

Iš vyriausiojo karo prokuroro V. Nosovo aiškinamojo rašto SSRS gynybos liaudies komisarui armijos komisarui L. Mechliui*

1941 m. rugsėjo 27 d.

„Šių metų liepos 10–20 d. 25-ojo šaulių korpuso daliniai, išsidėstę gynyboje Vitebsko, Suražo rajone, gėdingai išsilakstė, atvėrė kelią priešui traukti į rytus, o vėliau, patekę į apsuptį, neteko daugumos karinio personalo ir turto. Dėl šios priežasties atlikus tyrimą, nustatyta:

...Liepos 11-osios dieną 501-ojo šaulių pulko dviejų batalionų gynybos ruože priešo motomechanizuotieji daliniai, kurių žmonių skaičius nežinomas, (žvalgybos nebuvo) prasiveržė per Dauguvą į Vitebsko, Smolensko ir Vitebsko, Suražo plentus. Šie du 501-ojo šaulių pulko batalionai, neturėdami tinkamos vadovybės, paniškai išbėgiojo. Apimtas „apsupimo“ panikos, naktį į liepos 12-ąją pradėjo keisti savo buvimo vietą korpuso štabas. Iki liepos 12 d. 16.00 korpuso vadas generolas majoras Čestochvalovas su grupe štabo vadų ir ryšių batalionu, metęs dalį automobilių, atvyko į 134-osios šaulių divizijos vadavietę, į Prudnikų kaimą. Jų atvykimas iš karto sukėlė paniką dalyje divizijos, nes atvykusieji, iš jų ir Čestochvalovas, paniškai pasakojo apie neva vokiečių padarytus nuostolius 162-ajai šaulių divizijai, apie jų bombardavimą iš oro ir t.t...

* Karinės prokuratūros (visų lygių) ir karinių tribunolų dokumentai tyrėjams visiškai neprieinami, taigi galima tik numanyti, kiek tokių pranešimų paslėpta „archyvų Gulago“ dulkėse.

Korpuso vadui Čestochvalovui paliepus trauktis, prasidėjo paniškas bėgimas į rytus. Pirmiausia pabėgo korpuso štabas ir 134-osios šaulių divizijos štabo 2-asis ešelonas, vadovaujamas divizijos štabo viršininko papulkininkio Svetlično, kurio nuo liepos 9 d. vadavietėje nebuvo („atsiliko") ir tik prieš pat traukiantis liepos 12 d. atvyko į Prudnikų kaimą. Automobiliai be vadovybės paniškai skriejo į rytus, Janovičių miestelio link. Paniškas štabo vadų bėgimas pražūtingai atsiliepė daliniams ir vietos sovietų įstaigoms, kurių personalas, viską palikęs, bėgo į rytus dar nematydamas jokio priešo ir net negirdėdamas šaudant. Liepos 13 d. korpuso štabas sustojo prie Janovičių miestelio, bet liepos 14 d. pervažiavo į mišką prie Ponizovjės kaimo visai nustojęs vadovauti korpuso daliniams ir netekęs ryšio su armijos štabu. Korpuso štabo pavyzdžiu, visai nestodamas į kovą su priešu, metęs ginklus ir įrangą, išbėgiojo karinių dalinių personalas...

Įvažiuojant į Rypševo kaimą, 23.00 štabo kolona, netvarkingai šaudant nedideliam vokiečių žvalgybos būriui, buvo pasitikta šūksniu „Stok!" Mačiusiųjų žodžiais, žvalgų būta apie 10 žmonių. Autokolonai vadovavęs važiuojantis pirmojoje mašinoje korpuso štabo viršininkas pulkininkas Vinogradovas, nestabdydamas mašinos, pervažiavo per kaimą. Už jo antroje mašinoje važiuojantis korpuso vadas generolas majoras Čestochvalovas sustabdė mašiną, metė asmeninį ginklą, iškėlė rankas ir nuėjo pas vokiečius. Su juo buvęs mašinoje korpuso štabo inžinerinės tarnybos viršininkas papulkininkis Jegorovas iššoko iš mašinos ir puolė į kitą pusę, per daržus į mišką. Taip pat pasielgė ir kiti korpuso štabo vadai bei politiniai darbuotojai...*

Būdami apsuptyje, veikiami bailumo kai kurie vadai ir politiniai darbuotojai, siekdami nuslėpti savo priklausomybę Raudonosios armijos vadovaujančiajam personalui, nusiplėšė skiriamuosius ženklus ir apykaklių antsiuvus, savo karinę aprangą iškeitė į civilius drabužius, o dalis jų netgi sunaikino asmens ir partinius dokumentus. Korpuso politinio skyriaus viršininkas pulko komisaras Lavrentjevas sunaikino partijos nario bilietą, apkeitė savo vadovaujančiojo personalo aprangą į suplyšusią „kalinio" aprangą, užsiaugino barzdą, užsikabino ant pečių kuprinę ir kaip bailys bei dykinėtojas keletą dienų vilkosi paskui dalinius nieko neveikdamas, savo išvaizda demoralizuodamas karinį personalą. Kai jam buvo pasiūlyta karinė uniforma, jis atsisakė ir, vilkėdamas savo „kalinio" drabužius, vienišas patraukė į rytus. Taip pat atskirai traukė korpuso karinis komisaras brigados komisaras Kofanovas, pulkininkas Stulovas, korpuso ypatingojo skyriaus viršininkas valstybės saugumo vyresnysis leitenantas Bogatka. Pastarasis drauge su savo mašininke, persirengę kolūkiečių drabužiais, apsimetę „pabėgėliais", prasiskverbė į Viazmos miestą..." **[497]**

* Generolo Čestochvalovo paėmimo nelaisvėn (jei tai buvo įvykę) aplinkybės nenustatytos iki šiol. Pagal vienas versijas, jis žuvo per susišaudymą pirmąkart susidūręs su vokiečiais, pagal kitą – nušautas, kai mėgino pabėgti. Aišku tik viena, kad bent kiek ilgiau vokiečių nelaisvėje jis nebuvo.

Iš SSRS NKGB kontržvalgybos valdybos specialiojo pranešimo „Dėl antisovietinių apraiškų ir neigiamų politinių nuotaikų tarp rašytojų ir žurnalistų“

[Ne vėliau kaip 1943 m. liepos 24 d.]

K. Treniovas

„Aš vengiu skaityti laikraščius, man šlykštu skaityti laikraščius, vien tik melą ir akių dūmimą... O mūsų šalis daugiau karo atlaikyti negali, tuo labiau kad už esamo režimo išsaugojimą kažin ar daugelis sutiktų kovoti.... Reikia būti nuosekliam. Kominternas išvaikytas, reikia pakeisti himną, „Internacionalas“, negali patikti sąjungininkams...“ (Treniovas užsiminė, kad jis sąmoningai traukiasi iš visuomeninio darbo ir stengiasi tūnoti šešėlyje, rengti neskausmingą perėjimą „naujojo režimo“, kuris, jo nuomone, įsigalės po karo, pusėn.)“

A. Novikovas-Pribojus

„Valstiečiui reikia duoti laisvės ekonomikoje, kad rutuliotųsi jo iniciatyva tvarkant asmeninį ūkį. Vis tiek, karui pasibaigus, tai įvyks... Negali viena Rusija be galo ilgai stoviniuoti nuošaly nuo kapitalistinių šalių ir ji anksčiau ar vėliau pasuks tuo keliu, pati vyriausybė tai supras...“

Vokiečiams triuškinant Raudonąja armiją ir pergalingai žygiuojant į rytus, daugybė dezertyravusių raudonarmiečių vilkosi civilius drabužius bandydami apsimesti karo pabėgėliais ar paprastais kaimiečiais.

K. Fedinas

„Visa, kas rusiška, man seniai pražuvo atėjus bolševikams, dabar turi prasidėti nauja epocha, kai liaudis daugiau neturi badauti, neatiduos visko sava, kad klestėtų kažkokia saujelė žmonių (bolševikų). Už kare pralietą kraują liaudis pareikalaus užmokesčio ir štai tada prasidės tokie dalykai... Galbūt vėl liesis kraujas...“

A. Tolstojus

„Mes jau dabar rūpinamės, kad turėtume atsargoje žmonių išteklių karui – tam atvejui, kad, karui pasibaigus, mums dar teks peštis su savo sąjungininkais dėl Europos padalijimo ir pertvarkymo... Artimiausioje ateityje teks taikstytis su privačia iniciatyva, naujuoju „nepu“ (rus. NEP – naujoji ekonomikos politika – vert. pastaba), *be to, nebus galima atkurti ir atgaivinti ūkio bei prekių apyvartos...“*

N. Pogodinas

„Šalies gautos ir vos nepasibaigusios atsitiktiniu Maskvos, kurios vokiečiai nepaėmė 1941 m. spalio 15–16 d., atidavimu baisios gyvenimo pamokos tiesiog nepatikėjus, kad mūsų šalyje nesama bent kokio organizuotumo, turi pirmiausia byloti tik viena – taip toliau negali būti, taip daugiau negalima gyventi, taip mes neišgyvensime... Kažkas negera pačiame mūsų mechanizme ir jis vis stringa, girgžda. Kažkas negera yra pačioje mūsų sistemoje. Kas gerai, tai gerai ir daug kas mūsų šalyje puiku, bet ir tai, kas bloga, užgriuvo tokiomis dozėmis, kad tiesiog nesupranti, kaip ir kada tai galėjo nutikti...“

F. Gladkovas

„Pagalvokite, 25 metai sovietų valdžiai, o dar prieš karą žmonės vaikščiojo apdriskę, badavo... Tokiuose miestuose, kaip Penza, Jaroslavlis, 1940 metais žmonės tino iš bado, nebuvo galima papietauti ir gauti bent duonos. Tai kelia labai rimtų minčių: kam reikėjo daryti revoliuciją, jei po 25 metų prieš karą žmonės badavo taip, kaip badauja dabar...“

A. Dovženka

„Sovietinio auklėjimo ydingumo, sovietinio pedagogo netinkamumo, propagandos klaidingumo ir iš to kylančių tragiškų rezultatų tema artimiausiu metu turi tapti sovietinio meno, literatūros ir kino svarbiausia tema...“ **[498]**

Iš M. Koriakovo knygos „Dvasios išlaisvinimas“ (1952 m.)

„Pabaltijys, Polesė, Voluinė, Galicija, Bukovina, Besarabija buvo okupuotos, prijungtos prie SSRS, sovietų terminologija – „išvaduotos“. Gėrėdamiesi lengvomis, žaibiškomis pergalėmis, tukdami nuo okupacinių gėrybių gausos Raudonosios armijos kovotojai ir vadai buvo valiūkiškai nusiteikę. Tai buvo „Stalino jaunimas“, išaugintas dirbtiniame oranžerijos klimate,

Rusijos kaimo moterys susirinko į Švč. Trejybės šventę. Religinis gyvenimas vokiečių okupuotoje Sovietų Sąjungos teritorijoje kiek atsigavo.

kupinas tikėjimo „didžiojo, išmintingojo ir mylimo Stalino" genialumu, „Raudonosios armijos išvaduojamąja misija", „sovietinio ginklo nenugalimumu".

Prasidėjo karas... Neatsparūs pasirodė oranžerijos, šiltnamio klimate išpuoselėti tikėjimo Stalinu daigeliai. Jie tuojau nuvyto, kai tik papūtė karštas, svilinantis sunkių ir nesėkmingų mūšių vėjas. Dešimtmečiais bolševizmas gujo lauk jaunosios kartos organišką nacionalinį tikėjimą Rusija. Dabar smarkus karo uraganas nupūtė tikėjimą Stalinu – sovietų kareivio sieloje atsivėrė nyki tuštuma. Taip prasidėjo Raudonosios armijos išsivaikščiojimas.

Liepą ir rugpjūtį – pirmuosius du karo mėnesius – į veikiančiąją kariuomenę įsiliejo naujų kontingentų: milijonai Ukrainos, Šiaurės Kaukazo, Pavolgio, Rusijos vidutinės juostos valstiečių – ne komjaunuolių, o trisdešimtmečių, keturiasdešimtmečių žmonių, naujo – platesnio mąstymo – sluoksnio, menkai paveikto bolševikinės propagandos, Europos „išvadavimo", puolamojo karo idėjų. Šių kovotojų atmintyje glūdėjo kai kas kita: kaip 1930 metais bolševikai griovė individualius – tėvų ir senelių sukurtus – ūkius, atimdavo arklius, karves ir prievarta grūdo į kolchozus, kaip 1932 metais ištisi kaimai ir stanicos išmirė badu, apžėlė burjanais, buvo tremiami gyventi į poliarinę tundrą, Turkestano smėlynus, Kolymos koncentracijos lagerius.

Su naujuoju papildymu fronte pasklido antisovietinės nuotaikos, kurios iškart rado atbalsį tarp „Stalino jaunimo“ ir kuris buvo sutriuškintas prie sienos pirmosiomis karo dienomis. Be to, ne tik rado atbalsį, bet įgijo ir aiškų pavidalą – tiesioginę pralaimėjimo nuostatą. Netekę tikėjimo Stalinu, dvasiškai palūžę „Stalino epochos“ jauni žmonės ėmė linkti prie vokiečių. Atsirado „panirėlių“, kurie slėpėsi rūsiuose, požemiuose. Persirita vokiečių banga – „panirėliai“ išlenda. Buvę komunistai ir komjaunuoliai paprastai stodavo tarnauti vokiečiams. Pagyvenę kovotojai persirengdavo valstiečių drabužiais, traukdavo artyn savo kaimų siekdami išardyti kolchozus ir iš naujo kurti pavienius ūkius. Kuriam gimtasis kaimas buvo toli, apsistodavo kokios kaimo našlės, kareivio žmonos, troboje.

Rusijos laukuose prasidėjo didelė karinė, socialinė, politinė, bet svarbiausia – itin gili psichologinė liaudies drama. Neteisinga būtų manyti, kad milijonai rusų žmonių patraukė pas vokiečius. Nei pas vokiečius, nei pas bolševikus, o kur akys mato...“

EPILOGAS

1941 m. liepos 16 d. draugas Stalinas pasirašė VGK (valstybės gynybos komiteto) nutarimą Nr. 169, kuriame sakoma: „*Valstybės gynybos komitetas turi pripažinti, kad atskiri vadai ir eiliniai kovotojai netvirti, panikuoja, yra gėdingai bailūs, meta ginklus ir, pamiršdami pareigą Tėvynei, šiurkščiai nusižengia priesaikai, virsta avinų banda, paniškai bėgančia nuo sujžūlėjusio priešo.*“

Šios knygos tiriamoji užduotis, tikslas buvo žodžių junginiui „atskiri vadai ir eiliniai kovotojai“ suteikti konkretų turinį. Perkelti klausimo apie „žmogaus veiksnį“ ir jo vaidmenį katastrofiniame Raudonosios armijos pralaimėjime svarstymą iš emocijų, ritualinių frazių, isterijos, žongliravimo „patogiomis“ citatomis aplinkos į mokslo, pradžiai bent tokio paprasto mokslo, kaip aritmetika, plotmę. „Mokslas prasideda ten, kur pradedama matuoti“ (Mendelejevas).

Ši užduotis labai nelengva. Tankus, patrankas, lėktuvus galima suskaičiuoti, šarvų storį išmatuoti, tikrąją sviedinių pramušamąją galią – patikrinti poligone. Bet kaip išmatuoti „kovinę dvasią“, kiekybiniais parametrais išreikšti vadų kvalifikaciją ir kareivių motyvaciją atlikti karinę pareigą? Sudėtinga nereiškia, kad neįmanoma. Ir nors atsakymai niekada nebus tokie paprasti ir vienareikšmiai, kaip klasikinės mechanikos uždaviniuose, įmanoma rasti ir atitinkamų objektyvių (galimų kiekybiškai įvertinti) kriterijų, ir pirminių dokumentų su būtina kiekybinio įvertinimo pirmine informacija.

Pirmasis pagal reikšmę kriterijus gali būti karinio personalo nuostolių struktūra. Kariuomenė – tai ne tankai, o žmonės. Sutriuškinti kariuomenę – tai reiškia fiziškai sunaikinti priešo kareivius ar priversti juos nustoti vykdyti karinę pareigą. Kovos technikos sunaikinimas šiuo atveju vaidina grynai pagalbinį, antraeilį vaidmenį. Deja, nėra jokių galimybių sudaryti pavardžių sąrašus ar bent iki tūkstančio tikslumu nustatyti skaičių tų, kurie žuvo, buvo sužeisti, dezertyravo, pateko nelaisvėn (dviejų paskutinių kategorijų žmonių konkrečiomis 1941 m. sąlygomis dažnai neįmanoma atskirti – iš pradžių pabėgo į mišką, paskui po keleto dienų ar savaičių iš miško atsidūrė karo belaisvių stovykloje). Dar

prasčiau, kad Raudonoji armija iro taip greit, kad vien jau vartoti įprastinius terminus darosi problemiška. Ar galima vadinti dezertyru kareivį, kurį pametė visi vadai – nuo bataliono vado iki armijos vado? Ar galima vadinti „kariniu daliniu" tai, iš kur savavališkai pabėgo šis kareivis?

Tačiau, Rusijos nelaimei, ir būsimųjų istorikų gyvenimui palengvinti disproporcija tarp „kruvinųjų nuostolių" (žuvusiųjų ir sužeistųjų) ir nuostolių dėl chaoso bei suirutės (dezertyrai, belaisviai) yra tokia ryški, kad jai nustatyti bei išmatuoti užteko net to kuklaus informacijos kiekio, kurį mes dabar turime (arbūzas tiek didesnis už vyšnią, kad jų svorio skirtumą galima nustatyti net pačiomis prasčiausiosmis, netiksliomis ir sugedusiomis svarstyklėmis).

Tiesą sakant, pirmasis žingsnis siekiant nustatyti tą disproporciją buvo žengtas daugiau kaip prieš 20 metų ir anaiptol ne mano. 1993 m. išleistas pirmasis statistikos rinkinys „Slaptumo grifas pašalintas", kuriame generolo pulkininko G. Krivošejevo vadovaujamų visai „oficialių", „statusinių" istorikų kolektyvas pateikė duomenų apie Raudonosios armijos nuostolius pagal metus ir karo operacijas. Ten, konkrečiai, juodu ant balto parašyta, kad „dingusiųjų be žinios" būta 71 proc. Pietų ir Briansko frontų bendro nuostolių skaičiaus, 77 proc. Pietvakarių fronto nuostolių, 65 proc. Vakarų fronto nuostolių (tai visų 1941 m. duomenys).

Kituose Krivošejevo rinkinio skyriuose (lentelėse) žuvusieji ir dingusieji be žinios sujungti bendroje grafoje „Negrįžtamieji nuostoliai", tačiau ir šiuo atveju aiškiai matyti didžiulė „dingusiųjų" persvara: negrįžtamieji nuostoliai buvo 5,7 karto didesni už sanitarinius nuostolius Šiaurės vakarų fronte (nuo 6-22 iki 7-9), 4,4 karto didesni už sanitarinius nuostolius Vakarų fronte (nuo 6-22 iki 7-9), 2,5 karto Pietvakarių fronte (nuo 6-22 iki 7-6) tame pačiame Pietvakarių fronte laikotarpiu nuo 7-7 iki 9-26. Tokios „apverstos" proporcijos, nesuderinamos su logika, fiziologija ir karo istorija (tikrovėje sužeistųjų skaičius visuose XX a. mūšiuose 2,5–3 kartus viršija žuvusiųjų skaičių), gali būti paaiškinamos tik taip: negrįžtamieji nuostoliai daugiausia sudaryti iš „dingusiųjų be žinios", o žuvusiųjų skaičius buvo kur kas mažesnis.

Krivošejevo rinkinyje pateikti duomenys (kurių patys rinkinio sudarytojai iš visų jėgų pasistengė nepastebėti ir nesuprasti) liudijo tolesnio ieškojimo bendrą kryptį. Kliautis vien jais buvo neįmanoma bent dėl dviejų priežasčių: nėra konkrečiai detalizuoti, žinios pernelyg bendro pobūdžio (per visus 1941 metus, visame fronte), be to, ir patys nuostolių skaičiai gerokai sumažinti. Siekiant užpildyti tą tarpą, parašytos šios knygos 2-oji ir 3-ioji dalys. Pavyko nustatyti Pietvakarių fronto ir Vakarų fronto dešimčių dalinių bei junginių nuostolių per pirmąsias 10–15 karo dienų konkrečius skaičius. Tyrimo rezultatas patvirtino ir net gerokai sustiprino pirminius duomenis. Taip, **dingusiųjų be žinios buvo kur kas (dažnai – daugelį kartų) daugiau, negu štabų dokumentuose pateiktas žuvusiųjų ir sužeistųjų bendras skaičius.**

Formaliai sprendžiant, dokumentuose pateiktų „kruvinųjų nuostolių" skaičius ir jų tikrasis dydis gali nesutapti. Ir jei mūsų pirmųjų karo savaičių istorijos žinios apsiribotų vien anksčiau minėtais skaičiais, tai visai vertėtų išsakyti hipotezę (taip, būtent „išsakyti hipotezę", o ne kategoriškai teigti, kaip buvo daroma daugelį dešimtmečių), kad dingusieji be žinios iš tikrųjų žuvo kovodami iki paskutinio šovinio apsuptyje, vieniši, atitrūkę nuo vadovybės bei štabų.

Kai kuriais atvejais kaip tik taip ir būta. Tokių atvejų žinoma nemaža. Anksčiau ne kartą buvo parodyta, kaip Vermachto dokumentuose atsiranda mūšio „nežinia su kuo" aprašymas (atitinkamuose sovietų dokumentuose toks epizodas niekaip neminimas ir iš tų dokumentų net neįmanoma suprasti, kas gi ten kariavo). Tačiau svarbiausia, kad iš esmės anksčiau pateikta „hipotezė" kategoriškai neteisinga. Dingusieji be žinios 1941 m. vasarą – tai su retomis išimtimis dezertyrai ir belaisviai.*

Pirmiausia reikia prisiminti tai, kad „dingusieji" nedingo be pėdsakų. Jie aiškiai matomi: ir vokiečių kino kronikoje, fotografijose užfiksuoti net už horizonto nueinančiose belaisvių raudonarmiečių kolonose, ir Vermachto štabų dokumentuose. Kaip buvo parodyta anksčiau, du trečdaliai Vakarų fronto nuostolių visiškai kompensuojami vokiečių apskaitytų belaisvių skaičiumi (o jei remsimės Krivošejevo skaičiais – 418 tūkst. žmonių laikotarpiu nuo 6-22 iki 7-9, tai vokiečių paimti 338,5 tūkst. belaisvių bus ne du trečdaliai, o keturi penktadaliai visų fronto nuostolių). Iš viso iki 1941 m.pabaigos vokiečiai paėmė į nelaisvę 3,8 mln. žmonių, o tai yra maždaug pusė tikrojo nuostolių skaičiaus**, arba 85 proc. Krivošejevo rinkinyje pateiktų nuostolių (4,47 mln. žmonių).

Paimti ir apskaityti (kas nėra tas pats!) Vermachto dokumentuose belaisviai – tai tik viena iš (nors ir pati didžiausia) bendro „dingusiųjų" skaičiaus dalių. Didžiulis buvusių raudonarmiečių skaičius išvengė nelaisvės, be to, įvairiausiais būdais. Štai 1941 m. vien NKVD įstaigos (neskaitant kariuomenės užtveriamųjų būrių veiklos) sulaikė 710 755 dezertyrus (duomenys iš 1944 m. rugpjūčio 30 d. SSRS NKVD kovos su banditizmu skyriaus viršininko A. Leontjevo pranešimo). [**499**] Nepaisant formalaus tikslumo (tiesiog iki vieno žmogaus), šios ataskaitos, suprantama, nesudaro to, kas vyko, viso vaizdo.

---

* Įrodinėti ir ginti tokią rimtą išvadą tapo būtina tik dabar, pasirodžius Solonino pirmosioms knygoms. Iki tol, 1993 m. Krivošejevo rinkinio sudarytojai 338 puslapyje nė kiek nesivaržydami (ir stebėtinai tiksliai!) nustatė, kad iš 4559 tūkst. žmonių, apskaitytų kaip „dingusieji be žinios", 4059 tūkst. žmonių buvo nelaisvėje.

** Kaip jau daugelį kartų buvo pažymėta, didžiulė daugybė pirminių dokumentų prarasti (ar visai nebuvo sudaryti), taigi nustatyti bendrą nuostolių dydį sudedant štabų pranešimus apskritai neįmanoma. Adekvatus situacijai buvo ir tebėra tik „balanso metodas", t. y. sulyginant tris skaičius: veikiančiosios kariuomenės birželio 22 d. žmonių skaičių, kiek jų buvo metų pabaigoje, bendrą į veikiančiąją kariuomenę patekusių žmonių skaičių (šis skaičius tebėra diskusijų ir nuolatinių tikslinimų objektas). Apskritai balanso metodas padeda minimaliai įvertinti 1941 m. negrįžtamuosius nuostolius – maždaug 7,5–8 mln. žmonių. Detaliau žr. „Birželio 22-oji. Katastrofos anatomija."

Visai pagrįstai galima spėti, kad didžioji dalis dezertyrų pabėgo ne atgal (į rytus), į NKVD glėbį, o pasistengė likti priešo okupuotoje teritorijoje, grįžti į savo namus, tapti kokių gailestingų kareivienių „prielipais" ir t.t. 1941 m. vasarą vokiečiai į tokius dalykus žiūrėjo „pro pirštus" – jiems atrodė, kad karas jau laimėtas, o laukuose brendo derlius, kurį reikėjo iki paskutinio grūdo surinkti, iškultų javų grūdus išgabenti reikalinga linkme, t. y. Vokietijon, kuriai tradiciškai trūkdavo savų grūdų. Tokioje situacijoje nebuvo jokio reikalo gaudyti ir laikyti belaisvius stovyklose, kur juos dar teko saugoti ir maitinti.

Tam tikrą supratimą apie dezertyrų skaičių (jau šio reiškinio prigimtis paneigia tikslaus suskaičiavimo galimybę) gali padėti susidaryti „antrąkart pašauktųjų" skaičius. To paties Krivošejevo rinkinio duomenimis, *„939,7 tūkst. kariškių iš anksčiau dingusių be žinios ir buvusių nelaisvėje pašaukti antrąkart išvaduotoje nuo okupacijos teritorijoje."* Šią frazę vienareikšmiškai suprasti trukdo jungtukas „ir" („dingusių be žinios IR buvusių nelaisvėje"). Viena vertus, atsiranda „dvigubos apskaitos" galimybė (iš pradžių kaip belaisvio, paskui – „antrąkart pašauktojo"). Kita vertus, iki to meto, kai prasidėjo plataus masto okupuotų teritorijų atsiėmimas (1943–1944 m.), didžioji dalis belaisvių buvo seniai perkelti į Vokietijos teritoriją, o jų išlaisvinimas ir repatrijavimas (kai kuriais atvejais tie žmonės buvo paimti į karinę tarnybą) įvyko jau karui pasibaigus. O 1941 m. belaisvių du trečdaliai neįstengė išgyventi per pirmąją karo žiemą.

Anaiptol ne visi „dingusieji" ir likę okupuotoje teritorijoje išgyveno iki to meto, kai juos buvo galima pakartotinai šaukti į Raudonąją armiją. Šimtai tūkstančių žmonių žuvo kovodami abiejose pilietinio karo barikadų pusėse („policajuose" ir partizanų būriuose), patekę į bombardavimus ir artilerijos apšaudymus, mirė iš bado ir nuo ligų, buvo sušaudyti kaip „partizanų talkininkai", kaip „okupantų talkininkai" ir t.t. Pagaliau nereikia užmiršti, kad 1943–1944 m. išvaduotose iš vokiečių okupacijos SSRS teritorijose vyko masinis „šaukimas tiesiai į karinius dalinius." Tikrovėje tai reiškė, kad aptikti šaukiamojo amžiaus vyrai be jokių sentimentų buvo siunčiami „išpirkti kaltę" tiesiog į mūšį, dažnai net neperrengti karinėmis uniformomis. Šie žmonės jokiuose generalinio štabo mobilizacijos valdybos dokumentuose nebuvo apskaityti. Kiek jų buvo ir kiek žuvo, nežino niekas.

Dar viena faktų grupė, įtikinamai (nors ir netiesiogiai) liudijanti, kad dingusieji be žinios daugiausia anaiptol nežuvo mūšyje, susijusi su Vermachto nuostolių skaičiais. Didžiule daugybe atskirų ir bendrų pavyzdžių buvo parodyta, kad Vermachto nuostoliai fenomenaliai maži: 40–50–60 žmonių, įskaitant sužeistus ir susirgusius žmones divizijai per dieną. Vokiečių nuostoliai dešimtis kartų (!) mažesni už jiems besipriešinančių Raudonosios armijos junginių nuostolius. Tad mums teks arba manyti, kad raudonarmiečiai šaudė į vokiečius popieriniais rutuliukais, arba pripažinti, kad šaudančiųjų buvo daugelį kartų mažiau negu „dingusiųjų".

Raudonosios armijos kovos technikos (tankų) nuostolių proporcijos atitinka karinio personalo nuostolių proporcijas ir mums tenka daryti išvadas dėl šių nuostolių priežasčių. Dar „Statinėje ir lankuose“ nustatytas ir aprašytas reiškinys – nepaprastai didelis tankų nekovinių nuostolių tempas bei mastas („tankų kritimas“) – visiškai patvirtinamas šimtuose Raudonosios armijos pirminių dokumentų puslapių. Per 7–10 dienų (kartais ir kur kas greičiau) sovietų tankų divizijos netekdavo visų ar beveik visų savo tankų, bet dokumentuose aiškiai įžvelgiami koviniai nuostoliai tėra 15–20 proc. ir bent jau niekaip ne daugiau kaip 25 proc. jų pradinio skaičiaus. Visi kiti prarasti be priešo poveikio (jei nepriskirsime „priešo poveikio“ kategorijai paties prasidėjusio karo fakto). Kaip tik dėl šio istorijoje neturinčio pavyzdžio „tankų kritimo“ Pietvakarių frontas įsigudrino tankų negrįžtamai prarasti 50 kartų daugiau už priešą.

Raudonosios armijos štabų dokumentai liudija apie visiškai neįtikimas tankų ir tankistų nuostolių proporcijas. Štai Vermachto tankų divizijose vienam negrįžtamai prarastam tankui tenka 30–40 (kartais ir 70–80) žuvusių ir sužeistų žmonių, o sovietų tankų divizijose apskaityti karinio personalo nuostoliai tik 2–3–4 kartus didesni už tankų nuostolius. Tais atvejais, kai pagal dokumentus galima nustatyti ne tik visos divizijos, bet ir tankų pulkų nuostolius (pavyzdžiui, Pietvakarių fronto 32-oji, 34-oji ir 37-oji tankų divizijos), pastebima, kad trims negrįžtamai prarastiems tankams tenka du žmonės (žuvę ir (ar) sužeisti).

Ko gera, patį tiksliausią ir objektyviausią sovietų tankų kariuomenės veiksmų įvertinimą aptinkame priešo dokumentuose. Ten, kur sovietų tankai dingsta tūkstančiais (Pietvakarių frontas), vokiečiai netenka daugių daugiausia vienos dviejų šimtinių prieštankinių patrankų. Vokiečių zenitiniai padaliniai, neva atrėmę šimtų „naujųjų tipų“ sovietų tankų (KV ir T-34) smūgį, netenka iš viso keliasdešimt žuvusių ir sužeistų žmonių. Ten, kur lyg turėjo kariauti Raudonosios armijos tankų pulkas, Vermachto štabo dokumentuose pažymimos pasirodžiusios „atskiros mažos tankų grupės“. Ten, kur 6-ojo mechanizuotojo korpuso tūkstančio tankų lavina turėjo iškočioti kaip blyną Vermachto pėstininkų diviziją, vokiečių dokumentuose pažymėta, jog pastebėta 100–200 tankų. Net jei, priešingai bet kokiai logikai, manytum, kad vokiečių ataskaitos sudarytos visai tiksliai, be jokių prirašymų, – ir šiuo atveju išeina, jog bent dviejų trečdalių sovietų turėtų tankų vokiečiai mūšio lauke neregėjo.

Dar vienas informatyvus kriterijus, kuris leidžia įvertinti „atskirų vadų ir eilinių kovotojų netvirtumą, panikavimą, gėdingą bailumą“, yra priešo puolimo tempas. Štai šį rodiklį, kitaip nei daugelį anksčiau minėtųjų, galima tiksliai matematiškai įvertinti: esama Vermachto štabų dokumentų tekstų, vokiečių generalinio štabo operatyvinių žemėlapių, viskas puikiai matyti. Vokiečių pėstininkai puola 15–20 km per dieną tempu, suspėja naikinti šimtus betoninių IUT ir vieną po kitos forsuoti vandeningas upes (iš esmės visos išimtys, minėtos

ankstesniuose mūsų knygos puslapiuose, tik patvirtina šį bendrą dėsningumą). Esant tokiam puolimo tempui, vokiečiams kariauti tiesiog nebuvo kada, taigi vyko ne karas, o pergalingas žygis. Suderinti šio žygio tikrovę su propagandiniais užkeikimais apie „atkaklius mūšius ir Raudonosios armijos įnirtingą priešinimąsi" galima, bet tik su viena išlyga: įnirtingai priešinosi tik maža dalis didžiulės sovietų kariuomenės.

Pagaliau netiesioginis, bet labai iškalbingas liudijimas yra Raudonosios armijos štabų operatyvinių dokumentų būklė (t. y. tai, kad iš esmės jų visiškai nėra). Dar kartą priminsiu, kad divizijos ar korpuso vadas kariauja ne vienas, junginio štabe daugiau kaip pusantro šimto žmonių, iš jų pusė – vyresnieji vadai, du tuzinai vien raštininkų ir raštvedžių. Ką veikė šie žmonės, jei negalėjo parengti dviejų operatyvinių suvestinių per dieną ar neįstengė susikišti to plono popierių pluoštelio į užantį ir traukdamiesi neštis?

Beje, kas galėjo išsinešti štabo dokumentus, kai masiškai pražūdavo patys štabai kartu su vadais? Raudonosios armijos vadų pranykimo mastas tiesiog stulbina:

163 divizijų (brigadų) vadai;

221 divizijos (brigados) vadas;

1114 pulkų vadų.

Tai sausumos kariuomenės dingusių vadų skaičiai (neįskaitant iš skrydžių negrįžusių aviacijos vadų), dingusių be žinios per visą karą. **[500]** Atsižvelgiant į tai, kad pagal etatų sąrašą vienai šaulių divizijai reikėjo vieno vado, vieno štabo viršininko ir penkų pulkų vadų, prieiname išvadą, jog be žinios dingo karininkų korpusas, kurio užtektų sukomplektuoti 150–200 divizijų vadų personalui.

O dabar nuo paprastos aritmetikos pereikime prie karo istorijos. Pradėsime nuo N. Golovino fundamentalaus tyrimo „Rusijos karinių pastangų Pasauliniame kare".* Šis Rusijos imperatoriškosios kariuomenės generolas leitenantas baigė rašyti savo knygą 1939 m. ir tuo metu „Pasaulinio karo" tebūta vieno, be eilės numerio. Labai platus knygos skyrius skirtas analizuoti rusų kariuomenės karinio personalo nuostolių struktūrai. **[501]** Naudodamasis daugybe – Rusijos, Vokietijos, Austrijos – dokumentų Golovinas nustato „kruvinųjų nuostolių" (nukautųjų, sužeistųjų) ir belaisvių skaičiaus santykį.

Apskritai per visą karą ir visose rusų kariuomenės rūšyse šis santykis išeina 61 su 39. „Kruvinieji nuostoliai" pusantro karto didesni už belaisvių skaičių. Gerokai prastesnis šis rodiklis (Golovinas jį vadina „kariuomenės moraliniu stangrumu") buvo per 1915 m. vasaros kampaniją – tada Rusijos kariuomenė patyrė sunkių pralaimėjimų, jai teko trauktis.

* Prasidėjus karui, Golovinas ėjo Gardino husarų pulko leibgvardijos vado pareigas, užsitarnavo generolo leitenanto laipsnį, buvo armijos štabo viršininkas, siūlytas, bet dėl prasidėjusios revoliucijos nepaskirtas į generalinio štabo akademijos viršininko pareigas. Aktyviai dalyvavo „baltųjų judėjime", kaip karinis patarėjas atstovavo Kolčako „vyriausybei" Versalio konferencijoje. 1927 m., gyvendamas emigracijoje, Paryžiuje, suorganizavo „Aukštuosius karo mokslo kursus" ir jiems vadovavo. Šie kursai iš esmės vykdė Rusijos karo akademijos tremtyje funkcijas.

Aiškiai prastesnis rodiklis tai reiškia: 59 su 41 („kruvinieji nuostoliai“ vis dar didesni už belaisvių skaičių). Tiems, kurie pamiršo, primenu, jog kalbama apie karą, kuris visuose sovietų vadovėliuose apibūdinamas kaip „imperialistinis“, „antiliaudinis“, „svetimos darbo žmonėms kapitalistų ir dvarininkų surengtos skerdynės“. Įsidėmėtina, kad ir dabartiniai „*sovoko* (šiuo atveju rus. *sovok* („semtuvas“) – žodžių junginio „Sovetskij Sojuz“ (Sovietų Sąjunga) žargoniškas pakaitalas – vert. pastaba) patriotai“ tokiems įvertinimams aktyviai nesipriešina ir Pirmojo pasaulinio karo pavadinti „tėvynės karu“ neskuba.

Tačiau rusų kariuomenės struktūroje buvo visuomenės sluoksnių principu sukomplektuotų karinių dalinių, kuriuose įsigalėjo iš esmės kitoks požiūris į bet kokį karą. Tai kazokai ir imperatoriškoji gvardija – vyrai, kurie ilgoje kartų kaitalynėje ugdyti nenukrypstamos ištikimybės priesaikai dvasia. Kazokų daliniuose „kruvinųjų nuostolių“ ir belaisvių santykis (per visą karą) buvo 94 su 6, gvardijoje – 91 su 9.

Rusijos kariuomenė pradėjo irti (kaip statinė, nuo kurios nuimti lankai) tik po Vasario revoliucijos. 1917 m. vasaros kampanijoje „kruvinieji nuostoliai“ tampa mažesni už belaisvių skaičių (45 su 55), beje, iki to meto bet kokius nuostolių skaičius fronte jau lenkė dezertyravimo srautas. 1917 m. vasario padėtį Golovinas apibūdina šiais žodžiais: „*Negali būti jokios abejonės, kad šiuo atveju tai vyksta vien dėl revoliucijos ardomojo poveikio. Rusijos kareivių masė kautis nenori ir kiekvienai dešimčiai didvyrių, praliejusių kraują už Tėvynę, tenka dvylika–trylika metančiųjų savo ginklą.*“

Deja, man nežinoma, kaip N. Golovinas (jis mirė 1944 m.) apibūdino situaciją, kai kiekvienai dešimčiai didvyrių, praliejusių kraują už tėvynę, tenka 30–40–50 metusiųjų savo ginklą.

Tai vis dėlto: 30, 40 ar 50? Koks 1941 m. vasarą buvo tikrasis žuvusiųjų, sužeistųjų ir „dingusiųjų“ santykis? 1 su 3 ar 1 su 5, juk yra skirtumas! Taip, žvelgiant iš aritmetikos pozicijų, šių dydžių niekaip negalima pripažinti normaliais. Tačiau tarp aritmetikos ir karo istorijos esama daugybės skirtumų. Vienas iš jų yra tas, kad, siekiant nustatyti kariuomenės sutriuškinimo priežastis, visiškai nesvarbu: ar pabėgo į mišką trys ketvirtadaliai, keturi penktadaliai ar devyni dešimtadaliai karinio personalo. Bet kuriuo atveju, net esant mažiausiam iš čia paminėtų skaičių, kariuomenė, kuri visai neatsitiktinai vadinama „kariniu organizmu“, pasmerkta žūti.

Kadangi kalbame apie tokią siaubingą veiklą kaip karas, tiktų ir šis palyginimas: nesvarbu, į kiek dalių sukapotas žmogus – į tris, keturias ar septynias. Bet kuriuo atveju diagnozės variantas suprantamas, o apie prognozę galima jau ir nekalbėti, mirties priežastis nustatoma neklystamai aiškiai. Nesibaigiančių audringų diskusijų dėl „Solonino koncepcijos“ fone yra prasminga pažymėti, kad nė menkiausios reikšmės diagnozei neturi „kapotojo“ veiksmus skatinantys motyvai – nesvarbu, ar jis tą piktadarybę įvykdė už mokestį, dėl girtumo, užvaldžius pavydo priepuoliui, siekdamas apiplėšti ir t.t. Ir jau tuo labiau nėra jokios praktinės prasmės eikvoti jėgas bei laiką mėginant išsiaiškinti: ar užkapotasis, būdamas gyvas, sirgo chronišku gastritu ar nesirgo.

Lygiai taip pat nėra jokios praktinės prasmės toje veikloje, kurioje miklinosi dvi kartos sovietų istorikų, o dabar jų darbą su didžiuliu įkvėpimu varo toliau tūkstančiai mėgėjų nesuskaičiuojamuose internetiniuose forumuose. Visi tie gigabaitai žodžių, išeikvotų aptarti tanko T-34 variklio oro filtro konstrukcijai, Žukovo karvediškam talentui (ar nemokšiškumui), aviacijos pulkų aprūpinimo benzino piltuvais ir pristatomosiomis kopėčiomis – bereikšmiai tauškalai. Nuo pačių pirmųjų karo dienų **Raudonosios armijos karinio personalo didžioji dalis metė ginklus ir pasklido po miškus.** Šiuo atveju motyvai karo istorijos pobūdžio tyrimui neturi reikšmės, **visai užtenka nustatyti vien kariuomenės virtimo sparčiai yrančia minia faktą.** Minia kariauti neįstengia. Tai ir yra Raudonosios armijos pralaimėjimo 1941 m. vasarą priežasčių galutinė diagnozė.

Mano pirmoji knyga („Statinė ir lankai“) buvo baigta prieš gerą dešimtmetį. Per tuos metus gavau daugybę laiškų iš įvairių pasaulio kampelių. Ne vieną ir ne du kartus žmonės iš gerų paskatų man patardavo: *„Nelieskite paprasto kareivio! Keikite Staliną, plūskite nemokšas ir bailius generolus, na, jei jums ir to maža, galima prisikapstyti iki pulkininkų ir majorų. Bet nedera koneveikti paprasto žmogaus! Jūsų potencialūs skaitytojai – tų kareivių sūnūs ir anūkai, neatstumkite jų pasakojimais apie masinį dezertyravimą, apie 6 milijonus išmestų šautuvų...“*

Ši logika man suprantama. Bet jos nesilaikysiu. Deja, mano bičiuliai, mūsų bendros tragiškos istorijos karčią tiesą teks išgerti nesaldytą. Kaip negalima peršokti prarajos dviem šuoliais, taip negalima ir išsivaduoti iš totalitarinės sąmonės kvaišalo sunaikinus jį tik iki pusės.

Bet kokia totalitarinė valstybė kartu su dievinamo Vado kultu primeta visomis įmanomomis gerosiomis savybėmis apdovanotos Liaudies mitą. Šitoji Liaudis švyti atspindėdama nuo saulaveidžio Vado, priešais kurį kiekvienas privalo klusniai nulenkti galvą, sklindančią šviesą. Karas, į kurį Vadas pasiųs savo Liaudį, gali būti tik Šventas, Didysis ir Tėvynės karas. Liaudies dalyvavimas Šventame kare rodo pasauliui neturintį panašaus istorijoje įkūnytą masinio didvyriškumo pavyzdį. „Į kovą, pirmyn, ten, kur šėlsta ugnis, / Nuodėmingas ir šventas štai žengia jis, / Rusas – stebuklų žmogus...“

Viskas pasaulyje turi kainą. Abejotinas malonumas gėrėtis pasakomis apie savo šventumą ir stebuklingumą sovietų liaudžiai buvo suteiktas anaiptol ne dykai. Ir laisvės, teisės bent ką spręsti savo šalyje atsisakymas buvo tik menka tos kainos dalis. Teko dar gyventi barake su „patogumais kieme“, už kapeikas lenkti nugarą pernelyg sunkiame darbe (du trečdaliai liaudies gyventojų dirbo kolchozuose ir apskritai tik už „gramus“), šalti stovint eilėje nusipirkti surūdijusios silkės ir slopinti į pasąmonę nuvytą baimę degtine. Bet ir tai dar ne visa kaina! Svarbiausia įmoka – tai „pagal pirmą partijos ir vyriausybės šaukimą“ eiti į karą pačiam ir atiduoti į pražūtį savo vaikus. Kur eiti ir su kuo kariauti? Kur jus į mūšį pasiųs draugas Stalinas, štai ten ir eisite...

Brangiai kainavo sovietų (dabar rusų) liaudžiai graži pasaka, visa kita žingsnis po žingsnio iš jos pavogta ir aš, kaip žmogus, puikiai suprantu tuos, kurie mane apiberia rinktiniais keiksmais („visa, kas liko, atima niekšas!“). Bet dar labiau suprantu tuos veteranus, kurie dešimtyse laiškų rašė man apie tai, koks džiaugsmas jiems buvo sulaukti to laiko, kai melo uždanga, tankus šydas, apgaubęs šio baisaus karo istoriją, pradeda trūnyti.

Ramus, blaivus žvilgsnis į savo šalies praeitį, pasirengimas pripažinti padarytas klaidas, gėdos jausmas dėl tavo liaudies vardu įvykdytų nusikaltimų – tai prabanga, prieinama tik sveikai visuomenei, tvirtai ir patikimai kuriančiai savo ateitį. Ar įstengs Rusija kada leisti sau tokią prabangą, Dievas težino...

Slapti 1940–1941 metų Raudonosios armijos generalinio štabo parengti žemėlapiai, atskleidžiantys SSRС planus.

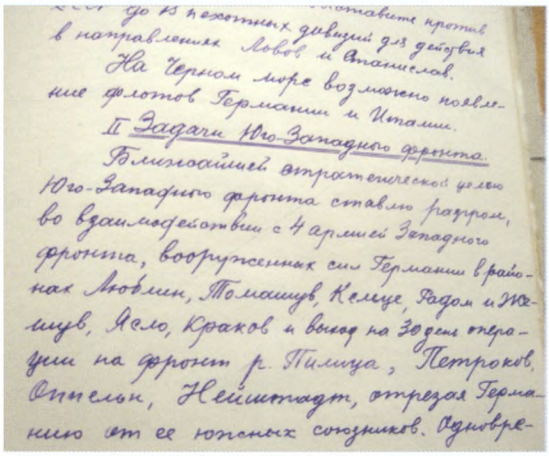

На Черном море возможно появление флотов Германии и Италии.

II Задачи Юго-Западного фронта.

Ближайшей стратегической целью Юго-Западного фронта ставлю разгром, во взаимодействии с 4 армией Западного фронта, вооруженных сил Германии в районах Люблин, Томашув, Келце, Радом и Жемлув, Ясло, Краков и выход на Задем операции на фронт р. Пилица, Петроков, Ченстохов, Нейштадт, отрезая Германию от ее южных союзников. Одновре-

Исполняющий
Генерал-майор
Василевский

30 pav. Pietvakarių frontas. 1940 m. gruodis.
Žemėlapyje užrašyta: „Visiškai slaptai. Ypatingos svarbos. Vienintelis egzempliorius."
Pietvakarių fronto kariuomenės išskleidimas.
Direktyvos priedas: „Pietvakarių fronto uždaviniai. Artimiausias strateginis uždavinys – Pietvakarių frontui drauge su Vakarų fronto 4-aja armija sunaikinti vokiečių ginkluotąsias pajėgas Liublino, Tamašuvo, Kelcų, Radomo, Žešuvo, Jaskų, Krokuvos... rajonuose...
Planą parengė Operatyvinės valdybos viršininko pavaduotojas generolas majoras Vasilevskis.

31 pav. Sovietų Sąjungos generalinio štabo 1941 m. vasario 24 d. karinių pajėgų išskleidimo pietinis variantas. Parengtas operatyvinės valdybos viršininko pavaduotojo generolo majoro Vasilevskio. Žemėlapyje užrašyta: „Visiškai slaptai. Ypatingos svarbos. Vienintelis egzempliorius."

МИНСК
13 Армия
3 А
10 Армия
13 Армия
4 Армия
4 А
5 Армия
5 А
19 Армия
19 А
6 А
6 Армия
ЛЬВОВ
26 А
26 Армия
12 Армия
20 А
18 А
18 Армия
Западный фронт
Всего на Западе
Резерв Главного Командования
КИЕВ
Юго-Запад

32 pav. Raudonosios armijos planuojama „Suvalkų kyšulio“ operacija. Vietinė toponimika. 1941 m. kovas.

33 pav. Raudonosios armijos 1941 m. balandžio 6 d. veiksmų planas. Raudonosios armijos generalinio štabo operatyvinės valdybos viršininko pavaduotojo generolo majoro A. (?) nubraižytas vienas egzempliorius.

34 pav. Gegužės siūlymai. 1941 m. Raudonųjų planuojamas puolimas Katovicų, Krokuvos, Kelcų, Liublino, Varšuvos kryptimi. Vykdytojas: generolas majoras Vasilevskis.

35 pav. „Karinio žaidimo" pirmasis etapas –1941 m. gegužė. Raudonųjų bei mėlynųjų kariuomenės dislokacija Vokietijos ir SSRS pasienyje. Raudonųjų smūgių kryptis į Vokietijos teritoriją bei didžiuosius centrus: Kionigsbergą, Dancigą, Berlyną. Aerodromų dislokacija.

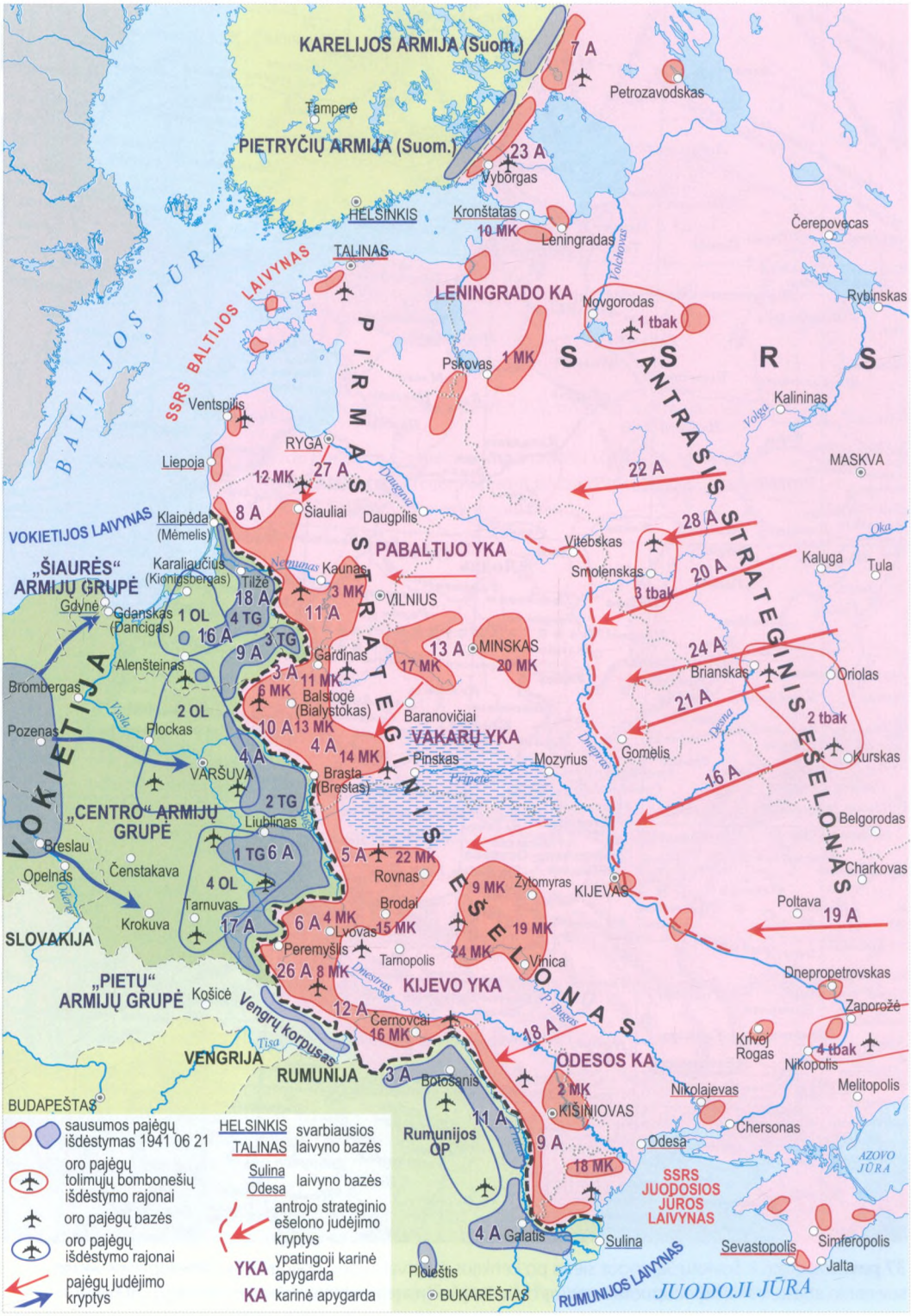

36 pav. SSRS ir Vokietijos bei jos sąjungininkų karinių pajėgų išdėstymas 1941 m. birželio 21 d.

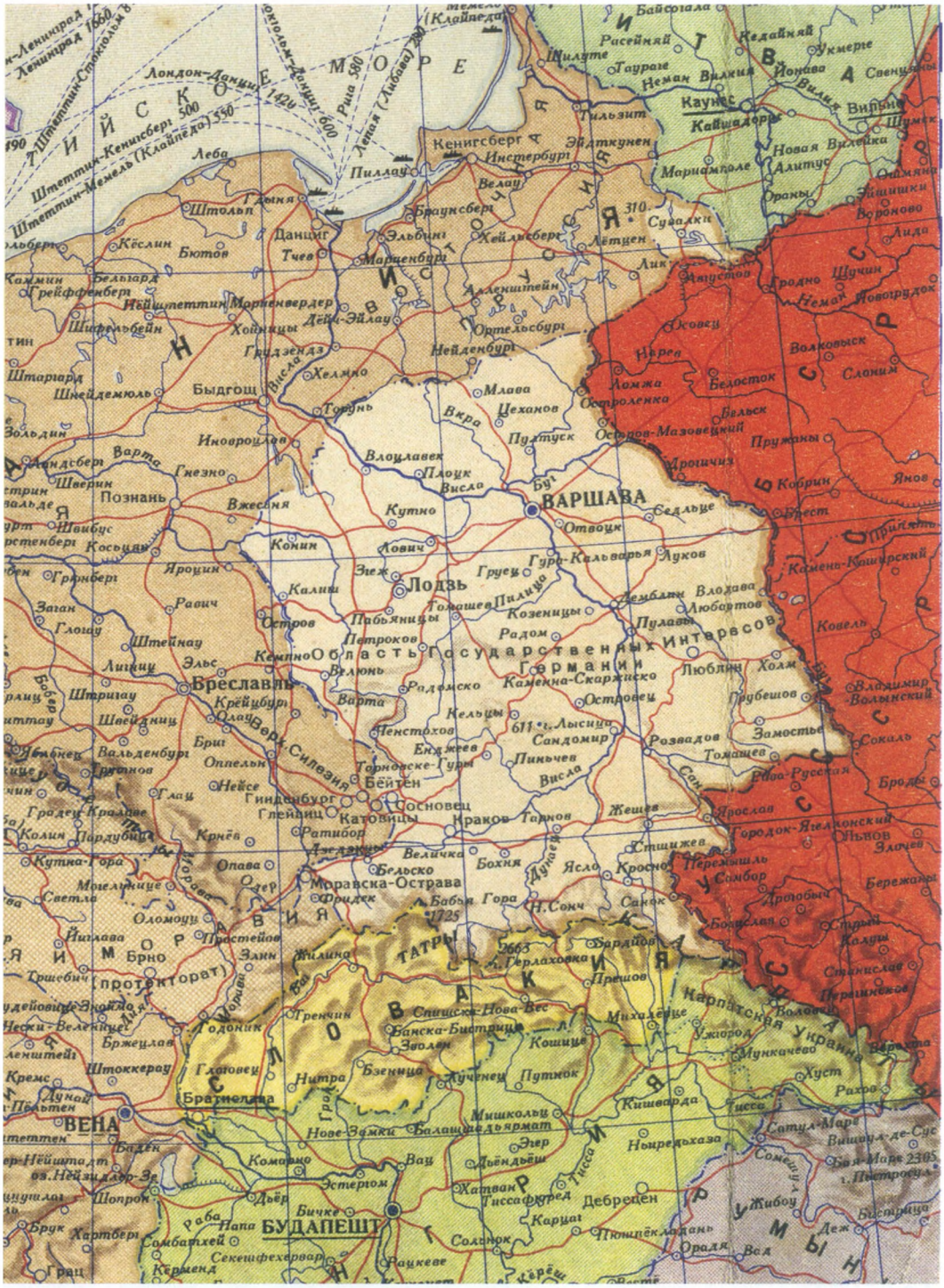

37 pav. Vokietijos ir Sovietų Sąjungos siena po Lenkijos, kaip valstybės, likvidavimo. Žemėlapis iš 1940 m. sovietinio atlaso. Vokiečių okupuota Lenkijos dalis čia įvardyta „valstybinių Vokietijos interesų sritimi".

ŠALTINIAI

1. Гриф секретности снят. Потери Вооруженных сил СССР, под ред. Кривошеева Г.Ф. – М.: Воениздат, 1993 г., с. 368.
2. Сборник боевых документов Великой Отечественной войны (СБД) № 34, с. 142.
3. Артиллерийское снабжение в Великой Отечественной войне 1941–1945 г., стат. сб. , т. 1. – Москва–Тула: Изд. ГАУ, 1977. (Tinklaraštyje: www.soldat.ru).
4. ЦАМО, ф. 35, оп. 11333, д. 23, л. 353.
5. NARA, T315, R 323 f. 0019.
6. Ten pat, f. 0040.
7. Ten pat, f. 0052–0062.
8. BA-MA, RH 24-48/198, s. 20.
9. NARA, T313, R 15, f. 0127.
10. BA-MA, RH 20–9/26, s. 35.
11. Ten pat, RH 24–49/8, s. 108.
12. NARA, T313, R 15, f. 0113, 0127.
13. BA-MA, RH 24–20/18, s. 12.
14. BA-MA, RH 20-9/26, s. 37.
15. Ивлев И.И. А в ответ тишина – он вчера не вернулся из боя. – Военная археология. 2011, № 1.
16. Hahn, Fritz. Waffen und Geheimwaffen des deutschen Heeres 1933–1945. – Koblenz: Bernard & Graefe, 1987.
17. Гриф секретности снят..., с. 162–164.
18. NARA, T313, R 15, f. 0385.
19. Мельтюхов М., Проблема соотношения сил сторон к 22 июня 1941 г. // Великая отечественная катастрофа-3. – М.: Яуза–ЭКСМО, 2008.
20. http://militera.lib.ru/docs/da/index.html, http://mechcorps.rkka.ru/index.htm, http://www.soldat.ru/doc/.
21. Уланов А., Шеин Д., Порядок в танковых войсках? Куда пропали танки Сталина. – М.: Вече, 2011.
22. Исаев А.В., От Дубно до Ростова. – М.: Транзиткнига, 2004.
23. Осокин А.Н., Великая тайна Великой Отечественной. – М.: Время, 2007.
24. Верховский Я. и Тырмос В. Сталин. Тайный „Сценарий" начала войны. – М.: Олма-Пресс, 2005.
25. Интернет-альманах „Лебедь", № 525. 2007, 29 апреля. (http://www.lebed.com/2007/art4992.html).
26. Исаев А., Указ. соч., с. 80.
27. РГАСПИ, ф. 17, оп. 162, д. 32, л. 67.
28. Россия – XX век. Документы. 1941 год. Книга 1. – М., фонд „Демократия", 1998, с. 623.
29. ЦАМО, ф. 16, оп. 1709, д. 39, л. 57–59.
30. Гриф секретности..., с. 351, 355.
31. Прочко Е., Артиллерийские тягачи Красной Армии // Бронеколлекция. 2002, № 3.

32. Мельтюхов М.И. Упущенный шанс Сталина. – М.: Вече, 2000, с. 597.
33. Мюллер-Гиллебранд. Сухопутная армия Германии. 1933–1945. – М.: Изографус, 2002.
34. РГАСПИ, ф.17, оп.162, д. 32, л. 41.
35. ЦАМО, ф. 48, оп. 3408, д. 7, л. 106.
36. Ten pat, л. 175, 262.
37. Семидетко В.А. Истоки поражения в Белоруссии // Военно-исторический журнал, 1989, № 4.
38. ЦАМО, ф. 48, оп. 3408, д. 22, л. 54–56.
39. Жуков Г.К. Воспоминания и размышления. т.1. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002, с. 233.
40. Хорьков А.Г. Укрепленные районы на западных границах СССР // Военно-исторический журнал, 1987, № 12.
41. Крупенников А.А. В первых боях. Красногорск, 1998. (Tinklaraštyje: http://www.vn-parabellum.com/fort/krupennikov.html).
42. Украинский историко-фортификационный форум (http://relicfinder.info/forum/viewtopic.php?f=58&t=326).
43. Владимирский А.В. На киевском направлении. По опыту ведения боевых действий войсками 5-й армии Юго-Западного фронта в июне-сентябре 1941 г. – М.: Воениздат, 1989.
44. Справка о боевых действиях артиллерии Красной Армии в войне с Финляндией. ЦАМО, ф. 16, оп. 2951, д. 209, л. 58, 59, 125.
45. Гриф секретности..., с. 106, 122.
46. ЦАМО, ф. 38, оп. 11360, д. 1, л. 65.
47. Ten pat, д. 2, л. 290, 291.
48. СБД № 33, л. 118.
49. ЦАМО, ф. 38, оп. 11360, д. 2, л. 330, 331.
50. ЦАМО, ф. 3431, оп. 1, д. 1, л. 39.
51. Ten pat, ф. 38, оп. 11360, д. 2, л. 148–152.
52. Ten pat, л. 91, 92.
53. СБД № 33, л. 188.
54. ЦАМО, ф. 38, оп. 11353, д. 5, л. 112.
55. Ten pat, оп. 11360, д. 1, л. 4,5.
56. Мельтюхов М.И., Упущенный шанс Сталина. – М.: Вече, 2000, с. 601, 604.
57. Ten pat, с. 592.
58. Россия – XX век. Документы. 1941 год. Книга 2. – М.: фонд „Демократия“, 1998, с. 508.
59. Гудериан Г. Воспоминания солдата. – Смоленск: Русич, 1999, с. 408–409.
60. Миддельдорф Э. Русская кампания: тактика и вооружение. СПб.: Полигон. 2000, с. 60, 63.
61. Tinklaraštyje: http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Zusatz/Heer/Panzerdivision41.htm
62. ЦАМО, ф. 38, оп. 11360, д. 1, л. 3.
63. Миддельдорф Э., nurodyt. rašt., с. 16.
64. Hahn Fritz, Waffen und Geheimwaffen des deutschen Heeres 1933–1945.
65. Tinklaraštyje: http://pro-tank.ru/blog/456-pravda-o-panzerjager
66. ЦАМО, ф. 332, оп. 4948, д. 186, л. 4.
67. Ten pat, ф. 28, оп. 11627, д. 41, л. 45–53.
68. Известия. 1939, 4 мая.
69. Солонин М. Три плана товарища Сталина // Нет блага на войне. – М.:Яуза-ЭКСМО, 2010, Солонин М. Первый удар. // Военно-промышленный курьер, № 24, 25, 26, 27 / 2012, http://vpk-news.ru/articles/8968
70. ЦАМО, ф.16, оп. 2951, д. 239, л. 1–37.
71. Ten pat, л. 197–244.
72. Ten pat, д. 242, л. 84–90.
73. Ten pat, д. 237, л. 118–130.
74. Ten pat , д. 225, л. 1–17.
75. Ten pat, д. 239, л. 245–277.

76. Ten pat, д. 241, л. 86–97.
77. Ten pat, д. 218, л. 1–45.
78. Ten pat, д. 241, л. 75–84.
79. Ten pat, л. 1–55.
80. Ten, д. 237, л. 48–64.
81. Ten pat, д. 241, л. 101–117.
82. Ten pat, д. 237, л. 1–15.
83. Ten pat, д. 241, л. 16, 17.
84. Россия – XX век. Документы. 1941 год. Кн. 2, с. 303.
85. РГАСПИ, ф.17, оп. 162, д. 33, л. 42–51.
86. Невежин В. Сталин о войне. Застольные речи 1933–1945 г. – М.: Яуза-ЭКСМО, 2007.
87. Стадник И. Германия теряет пыл... // Время новостей, 2005-15-09, № 170.
88. ГАРФ ф. Р-8418, оп. 25, д. 683, л. 227.
89. ЦАМО, ф. 16, оп. 2951, д. 245, л. 12 (карта).
90. Россия – XX век. Кн. 2, с. 358–361.
91. Ten pat, с. 147.
92. ЦАМО, ф. 16, оп. 2951, д. 242, л. 16; ф. 28, оп. 11627, д. 41, л. 25, 38; ф. 48, оп. 3408, д. 19, л. 90.
93. Солонин М. Неизвестная „игра" мая 41-го // Военно-промышленный курьер. 2012 № 7. 22 февраля. http://vpk-news.ru/articles/8636.
94. ЦАМО, ф. 16, оп. 2951, д. 239, л. 106, 107.
95. РГАСПИ, ф. 17, оп. 162, д. 36, л. 11.
96. ЦАМО, ф. 48, оп. 3408, д. 3, л. 200.
97. Ten pat, ф. 16, оп. 1071, д. 1, л. 2–5.
98. Ten pat, л. 6.
99. Россия – XX век. Документы. 1941 год. Кн. 2, с. 440.
100. ЦАМО, ф. 16, оп. 1071, д. 38, л. 1–8.
101. Ten pat, л. 10–14.
102. Россия – XX век. Документы. 1941 год, Книга 2, с. 432.
103. Накануне: Западный особый военный округ: Док. и материалы / сост. В.И. Адамушко и др. – Минск: НАРБ. 2007, док. № 135.
104. Постановление КО при СНК СССР „О порядке разработки в ГШ РККА сов. секретных особой важности вопросов" от сентября 1938 г. // ЦАМО, ф. 16, оп. 2951, д. 209, л. 230; План разработки оперативных планов на 194 –1941 г. // ЦАМО, ф. 16, оп. 2951, д. 209, л. 221.
105. ЦАМО, ф. 16, оп. 2951, д. 237, л. 138–156.
106. Ten pat, ф. 148a, оп. 3763, д. 110, л.л. 10–13 (cit. iš: http://www.almanacwhf.ru/?no=4&art=3).
107. NARA, T 314, R 1138, f. 545; BA-MA, RH 24-8/42.
108. BA-MA, RH 20-4/1182 (dok. vert. žr. http://www.solonin.org/doc_plan-prikryitiya-po-nemetski).
109. NARA, T 314, R 1138, f. 696.
110. Планы прикрытия западных округов опубликован: Военно-исторический журнал. 1996, № 2–6.
111. ЦАМО, ф. 16, оп. 2951, д. 243, л. 173–176.
112. Россия – XX век, Документы. 1941 год. Кн. 2, с. 229, 235, 241, 285.
113. Ten pat, с. 233.
114. ЦАМО, ф. 131, оп. 12507, д. 30.
115. Ten pat, ф. 208, оп. 2511, д. 206, л. 44; СБД № 36, с. 32.
116. Секреты Гитлера на столе у Сталина. – М.: Мосгорархив,1995.
117. Россия – XX век. Документы. 1941 год. Кн. 2, с. 147.
118. Персональный сайт М.Солонина, http://www.solonin.org/docs.
119. NARA, T 314, R 1138, f. 473.
120. Россия – XX век. Документы. 1941 год. Книга 2, с. 341.
121. NARA, 3 Panzerdivision, KTB, f. 037.

122. Россия – XX век. Документы. 1941 год. Книга 2, с. 457.
123. ЦАМО, ф. 48, оп. 3408, д. 3, л. 251, 252.
124. Ten pat, д. 46, л. 192.
125. Ten pat, ф. д. 22, л. 36.
126. Георгий Жуков. Стенограмма октябрьского (1957 г.) пленума ЦК КПСС и другие документы. — М.: МФ „Демократия". 2001, с. 140.
127. Россия – XX век. Документы. 1941 год. Кн. 1, с. 614.
128. Боевой и численный состав Вооруженных сил СССР в период ВОВ. Стат. сборник № 1 (22 июня 1941 г.). М.: 1994.
129. ЦАМО, ф. 38, оп. 11373, д. 67, л. 97–116 (cit. iš: http://mechcorps.rkka.ru/files/spravochnik/docs/d_gabtu_003.html).
130. 1941 год – уроки и выводы. / Кол. авт. под ред. г-м Неласова. – М.: Воениздат, 1992.
131. ЦАМО, ф. 16, оп. 2951, д. 242, л.195–201.
132. Ten pat, л. 132.
133. Россия – XX век. Документы. 1941 год. Кн. 2, с. 357.
134. ЦАМО, ф. 208, оп. 2511, д. 206, л. 8.
135. Ten pat, ф. 48, оп. 3408, д. 46, л. 72, 87, 103, 130, 150.
136. Мельтюхов М. Nurodyt. rašt., с. 110.
137. ЦАМО, ф. 48, оп. 3408, д. 22, л. 177.
138. ЦАМО, ф. 16, оп. 2951, д. 238.
139. Россия – XX век. Документы. 1941 год. Кн. 2, с. 417.
140. Боевой состав Советской армии. Часть 1 (июнь-декабрь 1941 г.). Военно-научное управление ГШ, отв. ред. полк. Грылев А.Н – М.: Типография ГШ, 1963 (ar 1964), с. 7–15.
141. ЦАМО, ф. 38, оп. 11353, д. 909, л. 2–10.
142. Ten pat, оп. 11373, д. 5, л. 114.
143. NARA, T 313, R 15, f. 490–498.
144. NARA, T 313, R 15, f. 368.
145. Солонин М. Новая хронология катастрофы (т.1), Другая хронология катастрофы (т.2) – М.: Яуза-ЭКСМО. 2010, 2011.
146. Автобиография Кирпоноса // Военно-исторический журнал. 1989 № 7.
147. NARA, T 314, R 1138, f. 559, 640.
148. NARA, T 314, R 1138, f. 535.
149. Филиппи А. Припятская проблема. – М.: Иностранная литература, 1959.
150. NARA, T 314, R 1138, f. 540, 541.
151. ЦАМО, ф. 28, оп. 11627, д. 15, л. 24.
152. Ten pat, ф. 229, оп. 157, д. 20, л. 6, 9.
153. М.Солонин. Игры 41-го года // Военно-промышленный курьер, 2012, № 45,46.
154. Россия – XX век. Документы. 1941 год. Кн. 2, с. 440, 441.
155. Баграмян И. Так начиналась война. – М.: Воениздат, 1971.
156. Сборник боевых документов Великой Отечественной войны (СБД) № 36, с. 182.
157. Ten pat, с. 10.
158. Ten pat, с. 22.
159. Ten pat, с. 16.
160. Перевод трофейной „Инструкции по ведению боя танковым полком и танковым соединением", утвержденной 18.01.1941 г. хранится в ЦАМО, ф. 229, оп. 157, д. 3, л. 173.
161. СБД № 36, с. 37.
162. Россия – XX век. Документы. 1941 год. Кн. 2, с. 290.
163. ЦАМО, ф. 16, оп. 1071, д. 38, л. 7, 19.
164. Ten pat, ф. 48, оп. 3408, д. 47, л. 282–284.
165. Ten pat, л. 590, 591.
166. Гальдер Ф. Военный дневник, т. 3, запись от 30 марта 1941 г. – М.: Воениздат, 1971.

167. BA-MA, RH 20-17 / 774 (Журнал боевых действий 17-й Армии вермахта).
168. Первые дни войны в документах. // Военно-исторический журнал, 1989 № 5, с. 44.
169. Еремин Н. Первые дни боев на Рава-Русском направлении // Военно-исторический журнал. 1959 № 4, с. 61–75.
170. BA-MA, RH 24-49 / 8 (Журнал боевых действий 49-го корпуса вермахта).
171. ЦАМО, ф. 3429, оп. 1, д. 1, л. 3, 4.
172. Ten pat, ф. 1230, оп 1., д. 23, л. 1–13 (Журнал боевых действий 81-й моторизованной дивизии).
173. Ten pat, ф. 38, оп. 11360, д. 2, л.148–152 (Краткий отчет о боевых действиях 8-й тд с 22.6 по 1.8.41).
174. Ten pat, ф. 1230, оп. 1, д. 13, л. 18.
175. Ten pat, л. 26.
176. http://niemirow41.narod.ru/Taim/Taim_boi_History_KTV_71_ID.html http://niemirow41.narod.ru/Taim/Taim_boi_History_History_71_ID.html.
177. ЦАМО, ф. 1230, оп. 1, д. 4, л. 54.
178. Ten pat, ф. 38, оп. 11353, д. 865, л. 209.
179. СБД № 36, с. 184.
180. Ten pat, с. 186.
181. Ten pat, № 33, с. 181–192 (Доклад о боевых действиях 32-й танковой дивизии).
182. Ten pat, № 36, с. 196.
183. Ten pat, с. 30.
183. BA-MA, RH 24-49 / 8, s. 108.
184. СБД № 36, с. 194.
185. Ten pat, с. 199.
186. Гурьянов А., Кокурин А. Эвакуация тюрем // Карта, № 6 (см. http://www.hro.org/node/6729).
187. NARA, T 314, R 1138, f. 538.
188. BA-MA, RH 24-48 / 4, s. 11–50 (Журнал боевых действий 48 ТК вермахта).
189. СБД № 36, с. 130.
190. Россия – XX век. Документы. 1941 год. Кн. 2, с. 234.
191. ЦАМО, ф. 16, оп. 1709, д. 26, л. 56–57.
192. Ten pat, ф. 48, оп. 3408, д. 21, л. 451.
193. СБД № 36, с. 11.
194. Ten pat, с. 183.
195. ЦАМО, ф. 38, оп. 11353, д. 865, л. 242.
196. Ten pat, л. 245.
197. Ten pat, ф. 38, оп. 11360, д. 2, л. 3.
198. СБД № 36, с. 253–275 (Доклад о боевых действиях 15-го мехкорпуса).
199. Ten pat, № 33, с. 193–214 (Доклад о боевых действиях 10-й танковой дивизии).
200. Ten pat, с. 217–232 (Доклад о боевых действиях 37-й танковой дивизии).
201. ЦАМО, ф. 229, оп. 157, д. 7/1, л. 255.
202. Ten pat, л. 288.
203. NARA, T 313, R 15, f. 346.
204. Ten pat, T 314, R 1138, f. 922.
205. Ten pat, T 313, R 15, f. 371.
206. ЦАМО, ф. 38, оп. 11353, д. 865, л. 247.
207. BA-MA, RH 24-48 / 198, s. 21–25 (Доклад управления тайной военной полиции при 48 ТК от 1.7.41).
208. ЦАМО, ф. 38, оп. 11353, д. 865, л. 226, 233, 277–279.
209. Ten pat, ф. 38, оп. 11360, д. 2, л. 101–107 (Доклад о боевых действиях 8 МК).
210. Ten pat, л. 108–111 (Журнал боевых действий 12-й тд).
211. Попель. Н.К. В тяжкую пору. – М.: АСТ . 2001.
212. СБД № 36, с. 13.

213. Ten pat, c. 186.
214. ЦАМО, ф. 3029, оп. 1, д. 8, л. 2–11 (с оборотом листов) Журнал боевых действий 34-й тд.
215. ЦАМО, ф. 229, оп. 157, д. 7/1, л. 59–73 (Доклад о боевых действиях 34 тд от 2.8.41).
216. СБД № 36, с. 24.
217. ЦАМО, ф. 38, оп. 11360, д. 2, л. 186.
218. СБД № 36, с. 30.
219. Хрущёв Н.С. Время. Люди. Власть. – М.: ИИК „Московские Новости“, 1999.
220. СБД № 36, с. 37–38.
221. Ten pat, № 36, с. 43.
222. Ten pat, с. 44.
223. Ten pat, с. 45.
224. Ten pat, с. 51.
225. ЦАМО, ф. 3456, оп. 1, д. 14, л. 15, 16 (Доклад о боевых действиях 228-й сд).
226. СБД № 33, с. 237.
227. ЦАМО, ф. 229, оп. 157, д. 7/1, л. 270.
228. Ten pat, л. 273.
229. Ten pat, л. 129–130.
230. NARA, T 313, R 15, f.f. 137–147 (Журнал службы тыла 1-й Танковой группы).
231. Ten pat, T 314, R 1138, f. 1398.
232. BA-MA, RH24-3 / 50.
233. ЦАМО, ф. 3456, оп. 1, д. 6, л. 28.
234. ЦАМО, ф. 3456, оп. 1, д. 6, л. 31.
235. Ten pat, л. 124, 125.
236. Ten pat, ф. 1230, оп. 1, д. 1, л. 37.
237. Ten pat, ф. 3456, оп. 1, д. 14, л. 21–22 (Доклад о боевых действиях 19-й танковой дивизии).
238. BA-MA, RH 24-3/43 (Журнал боевых действий 3 ТК вермахта).
239. ЦАМО, ф. 3456, оп. 1, д. 14, л. 5–14 (Доклад о боевых действиях 41-й танковой дивизии).
240. Тимин М. Ответный удар. Действия советской бомбардировочной авиации 22 июня 1941 г. // Авиапарк. 2010, № 2.
241. СБД № 36, с. 53.
242. NARA, T 313, R 15, f. 125.
243. Ten pat, T 314, R 183, f. 90.
244. ЦАМО, ф. 131, оп. 12951, д. 36, л. 31–32.
245. Ten pat, ф. 3456, оп. 1, д. 10, л. 4.
246. NARA, T 314, R 183, f. 88, 90.
247. Ten pat, f. 138.
248. ЦАМО, ф. 3456, оп. 1, д. 11, л. 13.
249. Ten pat, д. 14, л. 27.
250. Рокоссовский К. Солдатский долг. – М.: Воениздат, 1997.
251. ЦАМО, ф. 3456, оп. 1, д. 14, л. 24.
252. Ten pat, д. 11, л. 7, 8.
253. NARA, T 314, R 183, f. 89, 106.
254. ЦАМО, ф. 48, оп. 3408, д. 21, л. 451.
255. NARA, T 314, R 183, f. 104.
256. Ten pat, f. 114.
257. Ten pat, f. 138.
258. ЦАМО, ф. 38, оп. 11360, д. 2, л. 168–170 (Доклад о боевых действиях танкового полка 131-й мд).
259. Ten pat, ф. 3456, оп. 1, д. 10, л. 5.
260. Ten pat, д. 14, л. 1,2 (Доклад о боевых действиях мотоциклетного полка 22 МК).
261. NARA, T 314, R 183, f. 171.
262. ЦАМО, ф. 3456, оп. 1, д. 6, л. 128.

263. Ten pat, д. 14, л. 5–8 (Доклад о боевых действиях 41-й танковой дивизии).
264. Ten pat, д. 11, л. 17.
265. NARA, T 314, R 183, f. 105.
266. ЦАМО, ф. 229, оп. 157, д. 20, л. 3.
267. Ten pat, ф. 3456, оп. 1, д. 10, л. 11.
268. Ten pat, ф. 38, оп. 11373, д. 6, л. 214.
269. Ten pat, ф. 3456, оп. 1, д. 6, л. 1.
270. СБД № 33, с. 233–248 (Доклад о боевых действиях 43-й танковой дивизии).
271. ЦАМО, ф. 38, оп. 11353, д. 865, л. 256.
272. СБД № 33, с. 159.
273. ЦАМО, ф. 229, оп. 157, д. 7/2, л. 425–428 (cit. iš: http://mechcorps.rkka.ru/files/spravochnik/docs/d_gabtu_003.html).
274. СБД № 36, с. 43.
275. История ВОВ. В 6 т. / под ред. Поспелова, т. 2. – М.: Воениздат. 1961, с. 32.
276. NARA, T 314, R 183, f. 313.
277. ЦАМО, ф. 3456, оп. 1, д. 6, л. 89.
278. Ten pat, д. 10, л. 15.
279. Ten pat, ф. 3029, оп. 1, д. 46, л. 18.
280. СБД № 36, с. 54.
281. Ten pat, с. 38.
282. Гриф секретности снят. Потери Вооруженных сил СССР. – М.: Воениздат, 1993, с. 368.
283. ЦАМО, ф. 38, оп. 11360, д. 2, л. 89.
284. Ten pat, л. 122.
285. Ten pat, ф. 3029, оп. 1, д. 46, л. 3, 36.
286. Ten pat, ф. 38, оп. 11360, д. 2, л. 167.
287. СБД № 33, с. 185.
288. Ten pat, с. 184.
289. ЦАМО, ф. 38, оп. 11360, д. 2, л. 153.
290. Ten pat, ф. 229, оп. 157, д. 7/1, л. 144.
291. СБД № 36, с. 269.
292. Ten pat, № 33, с. 205.
293. Ten pat, с. 211.
294. ЦАМО, ф. 38, оп. 11360, д. 2, л. 7.
295. Ten pat, оп. 11353, д. 3, л. 5.
296. Ten pat, ф. 229, оп. 157, д. 3, л. 149.
297. Ten pat, ф. 1230, оп. 1, д. 4, л. 79.
298. NARA, T 313, R 15, f. 498.
299. Ten pat, f. 114, 127.
300. Ten pat, f. 101, 104, 114, 122, 125, 127.
301. Ten pat, f. 492.
302. Ten pat, f. 385.
303. Ten pat, f. 496.
304. Ten pat, f. 442.
305. 10-дневные сводки потерь сухопутных войск: http://ww2stats.com/cas_ger_okh_dec41.html
306. Текст доклада комиссии Маленкова: http://www.battlefield.ru/report-to-stalin-11-04-1944.html
307. Гриф секретности снят..., с. 226–227.
308. Боярский В. Партизаны и армия. История упущенных возможностей. – Минск: Харвест, 2001.
309. Гриф секретности снят..., с. 203, 371.
310. BA-MA, RH 24-48/198, s. 20, 34, 35.
311. Бок Ф. Я стоял у ворот Москвы. Военные дневники 1941–1945 г. – М.: Яуза–Эксмо, 2006.
312. ЦАМО, ф. 208, оп. 2511, д. 206, л. 8.

313. Исаев А. Неизвестный 1941. Остановленный блицкриг. – М.: Эксмо, 2010.
314. ЦАМО, ф. 48, оп. 3408, д. 45, л. 559.
315. Накануне: Западный особый военный округ. Док. и материалы. – Минск: НАРБ, 2007, с. 12.
316. ЦАМО, ф. 208, оп. 2526, д. 27-А, л. 423–432.
317. Бойко И. Тыл Западного фронта в первые дни Отечественной войны // Военно-исторический журнал. 1966. № 8 .
318. ЦАМО, ф. 48, оп. 3408, д. 22, л. 325.
319. Россия – XX век. Документы. 1941 год. Кн. 2, с. 456–469.
320. Рейнгардт К. Поворот под Москвой. Крах гитлеровской стратегии зимой 41/42 г. – М.: Воениздат. 1980 г.
321. ЦАМО, ф. 38, оп. 11353, д. 5, л. 110, 132.
322. Ten pat, д. 909, л. 33–35, 103.
323. ЦАМО, ф. 221, оп. 1351, д. 64, л. 26 (www.podvignaroda.ru).
324. Ten pat, л. 18 (www.podvignaroda.ru).
325. Ten pat, д. 42, л. 1 (www.podvignaroda.ru).
326. Ten pat, ф. 3025, оп. 1, д. 3, л. 14.
327. Ten pat, ф. 221, оп. 1374, д. 33, л. 1.
328. Ten pat, оп 1351, д. 2, л. 13 (www.podvignaroda.ru).
329. Ten pat, д. 42, л. 2 (www.podvignaroda.ru).
330. Ten pat, ф. 344, оп. 5564, д. 1, л. 47 (cit. iš: Военно-исторический журнал 1989. № 5, с. 51).
331. Ten pat, ф. 221, оп. 7833, д. 3, л. 17–21 (cit. iš: СБД № 34, с. 22–25).
332. Ten pat, ф. 619, оп. 266019, д. 11, л. 14–15 (cit. iš: СБД № 33, с. 23–24).
333. Ten pat, ф. 3447, оп. 1, д. 29, л. 1.
334. Ten pat, ф. 3025, оп. 1, д. 5, л. 1.
335. Ten pat, ф. 3021, оп. 1; д. 3, л. 1.
336. Ten pat, д. 4, л. 3.
337. Ten pat, ф. 3025, оп. 1, д. 3, л. 3, 7.
338. Ten pat, л. 6.
339. Ten pat, ф. 221, оп. 1374, д. 11, л. 1–3.
340. NARA, T 313, R 224, f. 100.
341. Ten pat, f. 153.
342. Гот Г. Танковые операции. – М.: Воениздат, 1961. Прил. 2.
343. NARA, T 314, R 1470, f. 962.
344. Ten pat, f. 67–85 (Журнал боевых действий 57 ТК вермахта).
345. СБД № 34, с. 30, 31.
346. Ten pat, с. 34.
347. Ten pat, с. 37, 38.
348. Егелявичюс С. К вопросу об участии 5-й тд в боях 22 июня 1941 г. (http://www.solonin.org/other_s-egelyavichyus-i-m-solonin).
349. ЦАМО, ф. 221, оп. 1374, д. 5, л. 1.
350. Ten pat, д. 11, л. 5.
351. Ten pat, ф. 208, оп. 2589, д. 26, л. 12.
352. NARA. T 315, R 407, f. 853.
353. Ten pat, T 313, R 225, f. 52–96 (Журнал боевых действий 3-й ТГр вермахта).
354. ЦАМО, ф.16, оп. 2951, д..241, л. 95.
355. СБД № 34, с. 45.
356. Ten pat, с. 38.
357. ЦАМО, ф. 3005, оп. 1, д. 20, л. 1, 2.
358. Ten pat, д. 18.
359. Ten pat, д. 35.
360. Ten pat, д. 41.

361. Ten pat, д. 4, л. 6–17.
362. Ten pat, л. 44.
363. Ten pat, ф. 20045, оп. 1, д. 3, л. 19–21.
364. Ten pat, ф. 3005, оп. 1, д. 4, л. 45.
365. NARA, T 315, R 407, f.f. 843, 848 (Донесения частей 7-й тд вермахта).
366. Ten pat, T 313, R 225, f. 138.
367. Hasso von Manteuffel, Die 7. Panzer-Division im Zweiten Weltkrieg.
368. ЦАМО, ф. 221, оп. 1351, д. 201, л. 5.
369. NARA, T315, R 407, f. 862.
370. Ten pat, f.f. 833–877.
371. ЦАМО, ф. 3005, оп. 1, д. 4, л. 47.
372. СБД № 34, с. 107.
373. Иванов С. Штаб армейский, штаб фронтовой. – М.: Воениздат. 1990, с. 49.
374. СБД № 35, с. 170.
375. Ten pat, № 34, с. 65.
376. Ten pat, с. 68.
377. ЦАМО, ф. 48, оп. 3408, д. 47, л. 139.
378. Сандалов Л. Боевые действия войск 4-й армии в начальный период ВОВ – М.: 1961.
379. Лопуховский Л. В первые дни войны. // Великая Отечественная катастрофа-3. М.: Яуза–ЭКСМО. 2008.
380. BA-MA, RH 20-4/192, s. 8–18 (доклад 45 пд вермахта).
381. ЦАМО, ф. 208, оп. 2511, д. 206, л. 20.
382. Звягинцев В. Война на весах Фемиды. – М.: ТЕРРА, 2006.
383. Абатуров В. и др. На земле Беларуси: канун и начало войны. – М.: Кучково поле, 2006, с. 526.
384. Первые дни войны в документах // Военно-исторический журнал, 1989, № 6.
385. NARA, 3 Panzerdivision, KTB, f.f. 44–69.
386. ЦАМО, ф. 38, оп. 11360, д. 2, л. 313–317 (Доклад о боевых действиях 14 МК).
387. СБД № 35, с. 145.
388. ЦАМО, ф. 208, оп. 2511, д. 184, л. 1–3.
389. СБД № 35, с. 147.
390. Ростислав Алиев. Штурм Брестской крепости. – М.: Яуза–Эксмо, 2010.
391. BA-MA, RH 27–3/179.
392. СБД № 35, с. 150.
393. СБД № 35, с. 149.
394. ЦАМО, ф. 20060, оп. 1, д. 2, л. 24.
395. Ten pat, л. 16.
396. Ten pat, ф. 229, оп. 161, д. 58, размещено на сайте Подвиг Народа, документ № 60242967.
397. Ten pat, ф. 208, оп. 2526, д. 27, л. 214–219.
398. Журнал боевых действий 47 ТК вермахта, cit. iš: A. Исаев. Неизвестный 1941. Остановленный блицкриг. – М.: ЭКСМО, 2010.
399. СБД № 35, с. 190, 191.
400. NARA, T314, R1097, f 71 (cit. iš: Исаев A. Nurodyt. rašt.).
401. ЦАМО, ф. 208, оп. 2526, д. 27, л. 148–152.
402. Ten pat, ф. 48, оп. 3408, д. 47, л. 85.
403. Ten pat, ф. 38, оп. 11360, д. 2, л. 318–320 (Доклад о боевых действиях 17 МК).
404. Ten pat, ф. 208, оп. 2526, д. 27, л. 61,61(об), 62.
405. NARA, T 314, R 715, f. 27–126 (Журнал боевых действий 24 ТК вермахта).
406. ЦАМО, ф. 208, оп. 2511, д. 206, л. 44.
407. Ten pat, л. 22.
408. Ten pat, ф. 38, оп. 11353, д. 5, л. 51–54 (Доклад командира 7-й тд).
409. NARA, T 314, R 348, f. 1042 –1051 (Протокол допроса генерала Потатурчева).

410. BA-MA, RH 20-9/26, s. 1–8 (Оперсводки 9-й Армии вермахта).
411. Ten pat, RH 24-20/8 s. 12–21 (ЖБД 20 АК).
412. BA-MA, RH 24–8/44a (Оперсводки 8 АК).
413. ЦАМО, ф. 38, оп. 11353, д. 5, л. 138 –139, д. 909, л. 103.
414. Ten pat, оп. 11360, д. 2, л. 286–291 (Доклад командира 11 МК).
415. Tinklaraštyje: „Рубон“ (http://edu.grsu.by/rubon), перевел Д. Лютик.
416. ЦАМО, ф. 208, оп. 2511, д. 206, л. 21.
417. СБД № 35, с. 166.
418. ЦАМО, ф. 208, оп. 2511, д. 206, л. 23.
419. СБД № 35, с. 25.
420. Ten pat, с. 31.
421. Ten pat, с. 26.
422. Ten pat, с. 37.
423. NARA, T 313, R 224, f. 165.
424. СБД № 35, с. 118.
425. BA-MA, RL 8/47, s. 3–11.
426. ЦАМО, ф. 208, оп. 2511, д. 90, л. 8–11.
427. BA-MA, RH 24–20/15, s. 10.
428. Ten pat, RH 24–20/18 s. 6–12.
429. СБД № 35, с. 51.
430. ЦАМО, ф.208, оп. 2511, д. 29, л. 67.
431. NARA, T 313, R 244, f. 670.
432. Свердлов Ф. Советские генералы в плену. – М.: 1999, с. 112.
433. СБД № 35, с. 44.
434. NARA, T 313, R 227, f. 110.
435. ВИЖ. 1996. № 3 (План прикрытия Западного ОВО).
436. ЦАМО, ф. 208, оп. 2511, д. 206, л. 5–7.
437. СБД № 35, с. 39.
438. Ten pat, с. 171.
439. NARA, T 314, R 1470, f. 89–115 (Продолжение ЖБД 57 ТК вермахта).
440. Документы штаба 21-го стрелкового корпуса (Tinklaraštyje: http://reibert.info/).
441. СБД № 35, с. 87.
442. ЦАМО, ф. 208, оп. 2511, д. 184, л. 33–34.
443. Ten pat, ф. 48, оп. 3408, д. 47, л. 88.
444. Ten pat, ф. 208, оп. 2511, д. 29, л. 51–53.
445. Войска противовоздушной обороны страны / Колл. авт. – М.: Военное издательство, 1968.
446. ЦАМО, ф. 208, оп. 2589, д. 47, л. 12.
447. СБД № 35, с. 42.
448. Михайлов В. Как это было. История разрушения Минска в воспоминаниях очевидцев // Советская Белоруссия, 2003. 28 июня.
449. ЦАМО, ф. 48, оп. 3408, д. 47, л. 90.
450. Ten pat, ф. 208, оп. 2511, д. 206, л. 43, 44, 46.
451. Ten pat, ф. 807, оп. 1, д. 5, л. 3 (cit. iš: Исаев А. Nurodyt. rašt.).
452. ЦАМО, ф. 208, оп. 2526, д. 27, л. 44.
453. Ten pat, оп. 2589, д. 26, л. 21.
454. Ten pat, ф. 208, оп. 2589, д. 26, л. 24.
455. NARA, T315, R 407, f.f. 895–1014 (боевые донесения частей 7-й тд вермахта).
456. Ten pat, ф. 48, оп. 3408, д. 45, л. 559.
457. СБД № 35, с. 11.
458. ЦАМО, ф. 208, оп. 2526, д. 27, л. 66.
459. Ten pat, л. 29.

460. СБД № 35, с. 173.
461. Ten pat, № 31, с. 11–15 (ЖБД 2 СК).
462. Ten pat, № 35, с. 187–189 (БД № 1 44 СК).
463. Ten pat, ф. 924, оп. 1, д. 11, л. 3–6 (ЖБД 44 СК).
464. Ten pat, ф. 208, оп. 2526, д. 28, л. 47–48 (Донесение начальника ОПП 2 СК).
467. Ten pat, д. 27, л. 107, 190.
468. Ten pat, д. 28, л. 260–265.
469. Ten pat, оп. 2511, д. 206, л. 51.
470. Ten pat, ф. 48, оп. 3408, д. 22, л. 502, 503, 504.
471. Ten pat, ф. 500, оп. 12462, д. 606, л. 58, 72.
472. Ten pat, д. 606, л. 75.
473.Ten pat, ф. 500, оп. 12462, д. 606, л. 84.
474. Ten pat, д. 625, л. 6, 27, 31, 45, 140.
475. Ten pat, ф. 500, оп. 12462, д. 625, л. 109.
476. Бок Ф. Я стоял у ворот Москвы, с. 74.
477. ЦАМО, ф. 500, оп. 12462, д. 603, л. 13.
478. Ten pat, ф. 208, оп. 2511, д. 206, л. 67.
479. Ten pat, ф. 38, оп. 11353, д. 5, л. 141.
480. СБД № 35, с. 161.
481. Гриф секретности снят..., с. 368.
482. BA-MA, RH 20-9/26, s. 37.
483. NARA, T 313, R 225, f. 108.
484. ЦАМО, ф. 500, оп. 12462, д. 625, л. 99.
485. Гот Г. Nurodyt. rašt., с. 108.
486. NARA, T 313, R 225, f. 138.
487. СБД № 31, с. 16.
488. Мартов В. Белорусские хроники. 1941 год (http://www.idiot.vitebsk.net/i41/mart41_1.htm).
489. ЦАМО, ф. 208, оп. 2526, д. 28, л. 373–374.
490. BA-MA, RH 24–17\171.
491. Ten pat, RH 21–3/437.
492. BA-MA, RH 39/529.
493. BA-MA, RH24–48/198.
494. BA-MA, RL 8/37.
495. Кубек В. В авангарде танковых ударов. Фронтовой дневник. – М.: Яуза-Пресс, 2010.
496. Военно-исторический журнал. 1992. № 3, с. 24–25.
497. ЦАМО, ф. 913, оп. 11309, д. 70, л. 160–165, cit. iš: Военно-исторический архив, 2001. № 6.
498. ЦА ФСБ РФ, cit. iš: Власть и художественная интеллигенция. Документы. – М.: Междунар. фонд „Демократия“, 1999.
499. НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом..., сб. док., сост. Владимирцев, Кокурин. – М.: Объед. Ред. МВД России, 2008, с. 540.
500. Гриф секретности снят..., с. 319.
501. Головин Н. Н. Военные усилия России в Мировой войне. – Париж, 1939. (http://militera.lib.ru/research/golovnin_nn/index.html).

SERIJA
II PASAULINIS KARAS

VLADIMIR BEŠANOV
Raudonasis žaibo karas

KARL KNOBLAUCH
Pabaigai artėjant

JOACHIM HOFFMANN
Naikinamasis Stalino karas. 1941–1945

MICHAEL SHARPE, IAN WESTWEL
Vokietijos specialiosios pajėgos

NIKOLAJ NIKULIN
Atsiminimai apie karą

SIMON DUNSTAN, IAN WESTWEL
Sąjungininkų specialiosios pajėgos

HINRICH-BOY CHRISTIANSEN
Su šūksniu HURRA – pirmyn!

RAYMOND F. TOLIVER, TREVOR J. CONSTABLE
Šviesiaplaukis Vokietijos riteris

ROLF MICHAELIS
SS 500/600-asis parašiutininkų jėgerių batalionas

OTTO LASCH
Karaliaučiaus žlugimas

BILL NIVEN (sud.)
Svajonių laivas *Wilhelm Gustloff*

VLADIMIR BEŠANOV
Leningrado skerdynės

MIKA KULJU
Ratės kelias. Legenda apie Žiemos karo didvyrius

PATRICK HOOK, MICHAEL SHARPE, BRIAN L. DAVIS
Hitlerio elitinės pajėgos

DR. HANS HEINZ REHFELDT
Su tankų korpusu *Grossdeutschland* Rusijoje, Vengrijoje, Lietuvoje ir kovoje dėl Rytprūsių

ARMIN SCHEIDERBAUER
Mano jaunystės nuotykiai, arba vokiečių pėstininkas Rusijoje 1941–1947 m.

WERNER HAUPT
Kuršas. Pamirštos armijų grupės kronika nuotraukose

HANS ULRICH RUDEL
„Štukos" pilotas. Karo dienoraštis

LEONID RABIČEV
Karas viską nurašys

ALEXANDER GOGUN
Stalino komandosai

JUTAKA JOKOTA, JOSEPH D. HARRINGTON
Povandeniniai kamikadzės

OTTO CARIUS
„Tigrai" purve

CAJUS BEKKER
K vyrai. Vokiečių jūrų diversantai II pasaulinio karo metais

JOHANN VOSS
Juodasis edelveisas. Waffen-SS kario atsiminimai

PETRI SARJANEN
Baltoji mirtis. Suomis Simo Häyhä – žymiausias visų laikų snaiperis
Knyga apie vieną geriausių snaiperių per visą istoriją, kuris su paprastu šautuvu be optinio taikiklio per kelis karo mėnesius nukovė daugiau kaip 500 sovietų karių

VLADIMIR BEŠANOV
1942-ųjų mėsmalė
Nemokšos sovietų kariuomenės vadai 1942-aisiais dar tik mokėsi kariauti... Šis „mokslas" kainavo daugiau kaip 7 milijonus gyvybių!

HEINZ GUDERIAN
Kareivio atsiminimai
Įžymaus vokiečių generolo atsiminimai. Operacijos, kovos, tarnybinių santykių peripetijos Vokietijos kariuomenės štabe

SERIJA
II PASAULINIS KARAS

BUS IŠLEISTA:

BEN MACINTYRE
Dvigubas kryžius. Tikroji D dienos šnipų istorija
Knyga apie vieną žymiausių istorijoje dezinformacijos operacijų, kuri užtikrino D dienos – sąjungininkų išsilaipinimo Normandijoje 1944 m. – sėkmę

JOACHIM HOFFMANN
Vlasovas prieš Staliną.
Rusijos išvaduojamosios armijos tragedija 1944–1945 m.
Paneigiamas sovietų ilgus dešimtmečius kurtas mitas, kad generolas Vlasovas kartu su savo kariuomene buvo tėvynės išdavikai. Autorius tvirtina: Vlasovas kovojo prieš Staliną bei kruviną jo režimą, bet ne prieš Rusiją ir jos žmones

ROCHUS MISCH
Fiurerio šešėlyje: paskutinio Hitlerio sargybinio užrašai
Labiausiai atsidavusio A. Hitlerio apsauginink, mačiusio paskutines nacistų lyderio valandas Berlyno bunkeryje, atsiminimai

ILMARI JUUTILAINEN
Kaip aš kovojau su raudonaisiais
Vieno geriausių Suomijos naikintuvų asų atsiminimai

VLADIMIR BEŠANOV
1945-ieji. Pergalė!
Sovietų karių „kerštо" ypatumai

OTTO SKORZENY
Benito Mussolinio išlaisvinimas ir kitos operacijos
SS oberšturmbanfiurerio, labiausiai išgarsėjusio Musolinio išlaisvinimo iš kalėjimo operacijoje, atsiminimai

THOMAS GOODRICH
Pragaro audra
Nacistinės Vokietijos žlugimas 1944–1947 m.

ALISTAIR URQUHART
Užmirštas kalnietis
Neįtikėtina išgyvenimo istorija per karą Tolimuosiuose Rytuose

WINSTON CHURCHILL
Tai vienos iškiliausių XX a. asmenybių sero Winstono Spencerio Churchillio (1874–1965) memuarai, už kuriuos jam skirta Nobelio literatūros premija. Lietuviškai bus išleisti keturi W. Churchillio „Antrojo pasaulinio karo" tomai.

I tomas – „Pakeliui link katastrofos"
II tomas – „Vieni"
III tomas – „Didžioji sąjunga"
IV tomas – „Triumfas ir tragedija"

2017 m. pabaigoje galėsite įsigyti kolekcinį rinkinį dėžutėje!

ISTORINĖ PROZA IR PUBLICISTIKA

MINDAUGAS MILINIS
Partizanas

MARK LAWRENCE SCHRAD
Vodkos imperija: alkoholis, valdžia ir politika Rusijoje

SERGEI LOIKO
Oro uostas

JUZEFAS IGNACAS KRAŠEVSKIS
Paskutinė iš Slucko kunigaikščių
Pirmasis vertimas lietuvių k.! Istoriniame romane vaizduojami realūs įvykiai, kurių scena buvo XVI–XVII a. sandūros Vilnius. Aprašomas Chodkevičių ir Radvilų giminių ginkluotas konfliktas. Tai kartu buvo katalikų ir protestantų susidūrimas Vilniuje

INGEBORG JACOBS
Vilko vaikas
Nuo bado bėgančios mergaitės iš Rytų Prūsijos klajonės po Sovietų Sąjungą. Sukrečianti gyvenimo istorija ir Lietuvos buities panorama

GENEROLAS SERAS RICHARDS SHIRREFF
2017-ieji. Karas su Rusija
Buvusio NATO generolo įspėjimas dėl Europos ateities – karas su Rusija yra neišvengiamas

BUS IŠLEISTA:

IGNAS ŠEINIUS
Raudonasis tvanas
Memuarinės publicistikos knyga, tiesiogiai inspiruota istorinių pervartų Lietuvoje (1940-ųjų sovietinės okupacijos, Nepriklausomos Lietuvos žlugimo) ir išgyventa asmeniškai (stebint sovietų karinę invaziją, trečiuoju bandymu emigruojant iš okupuotos Lietuvos)

IVER HENNINGSEN
Sanitarijos kareivis Rytų fronte
I pasaulinio karo metais į kaizerio kariuomenę mobilizuoto dano Ivero Henningseno laiškai ir piešiniai šeimai iš pafrontės. Su savo kuopa po 1915 m. žiemos mūšių jis žygiavo per Kalvariją, Marijampolę iki Zarasų. Knygoje – unikalūs to meto Lietuvos aprašymai

SERIJA
KOMUNIZMAS BE GRIMO

IGOR BUNIČ
Partijos auksas

NIKITA PETROV
Budeliai. Jie vykdė Stalino užsakymus

VARLAM ŠALAMOV
Kolymos apsakymai

VLADIMIR VOINOVIČ
Kareivio Ivano Čonkino gyvenimas ir nepaprasti nuotykiai. Neliečiamasis asmuo

JUKKA RISLAKKI
Vorkuta! Sukilimas lageryje
Pasakojama, kas nutiko Vorkutoje prieš daugiau nei 60 metų, apie neramumus visame Gulage ir kelių milijonų gyvybių pareikalavusią Stalino diktatūrą

BUS IŠLEISTA:

ROBERT CONQUEST
Sielvarto derlius
Knygoje pasakojama apie SSRS komunistų partijos nusikalstamą politiką valstietijos atžvilgiu. Didžiausias dėmesys skiriamas išbuožinimo kampanijai, kolektyvizacijai ir terorui badu (1932–1933 m.) Ukrainoje ir kai kuriuose kituose SSRS regionuose. Dėl bado, trėmimų į darbo stovyklas, sušaudymų mirė milijonai žmonių. Autorius pritaria nuomonei, jog teroras badu (holodomoras) – planuotas Ukrainos tautos genocidas

ROBERT SERVICE
Draugai komunistai
Knygoje nagrinėjama komunizmo istorija visame pasaulyje. Autorius pateikia nepatogią išvadą – žinutę XXI a. žmogui – nors komunizmo kaip politinės doktrinos nebėra, korupcija, skurdas, neteisybė ir toliau klesti

VLADIMIR BEŠANOV
Kruvinai Raudonoji armija
Knygoje atskleidžiama, kokiais principais buvo kuriama ir kokios asmenybės vadovavo kruvinai Lenino-Stalino Raudonajai armijai

AKIM ARUTIUNOV
Leninas be grimo
Šokiruojanti tiesa apie nuožmųjį bolševikų „genijų" – V. Leniną

SERIJA
VILNIUS LIEPSNOSE

GINTAUTAS ŠIRONAS (sud.)
Liepsnojantis Vilnius.
Liudininkų prisiminimai
Bevilтiška gynyba ir sunkus puolimas, kruvini mūšiai siaurose senamiesčio gatvelėse, apsuptis, prasiveržimas ir belaisvių lagerio kasdienybė. Visa tai – lūpomis žmonių, praleidusių tas lemtingas dienas liepsnojančiame Vilniuje

ANTANAS VERKELIS
Kas sugriovė Vilnių
Sovietinė propaganda tikino, kad per Antrąjį pasaulinį karą buvo sugriauta 40 % Vilniaus senamiesčio. O kas nutiko iš tikrųjų? Kur dingo ištisi viduramžių Vilniaus kvartalai, sovietmečiu virtę plačiais bulvarais ir niūriomis automobilių stovėjimo aikštelėmis?

JÓZEF MACKIEWICZ
Nereikia garsiai kalbėti
Atskleidžiami nežinomi Vilnijos istorijos faktai Antrojo pasaulinio karo metais, kai komplikuotų santykių raizgalynėje susipynė vieni su kitais kovoję vokiečiai, lietuviai, lenkai ir sovietų diversantai bei teroristai, save vadinę „partizanais"

BUS IŠLEISTA

ANTANAS VERKELIS
Operacijos „Ostra brama" blefas
Žlugusio Armijos krajovos Vilniaus puolimo anatomija

ANTANAS VERKELIS
Fester Platz Vilna
Penkios 1944 m. liepos mėnesio kruvinų kovų dienos Vilniuje

SERIJA
MARK SOLONIN

MARK SOLONIN
Birželio 22-oji: katastrofos anatomija

MARK SOLONIN
Mozgoimenije. Suklastota Didžiojo karo istorija

MARK SOLONIN
Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją

MARK SOLONIN
Kare nieko gero

MARK SOLONIN
Katastrofos chronologija

MARK SOLONIN
1941-ųjų birželis. Galutinė diagnozė

SERIJA
ŠALTASIS KARAS

M. STANTON EVANS, HERBERT ROMERSTEIN
Stalino slaptieji agentai. Poveikis Roosevelto vyriausybei
Autoriai rašo apie daugybę sovietų agentų (tarp jų buvo daug vietinių JAV komunistų ir jiems prijaučiančių), įsiskverbusių į įvairias JAV valstybės institucijas keliose Roosevelto vyriausybėse. Bet tai knyga ne apie šiaip šnipinėjimą, o apie slaptuosius įtakos agentus ir jų poveikį valstybės politikai

BEN MACINTYRE
Šnipas tarp draugų.
Kimas Filbis ir didžioji išdavystė
Knyga apie K. Filbį, įžymiausią XX a. šnipą, kuris ištisus 20 m. išdavinėjo Sovietų Sąjungai savo šalį ir draugus. Remiamasi neviešintais britų žvalgybos dokumentais, atskleidžiami nauji jaudinantys šaltojo karo istorijos puslapiai

BUS IŠLEISTA:

DAVID E. HOFFMAN
Negyvėlio ranka
Remiantis mokslininkų, karių, diplomatų ir šnipų liudijimais, pasakojama apie JAV ir SSRS šaltojo karo laikotarpio vidinius motyvus ir slaptus sprendimus

SHERRY SONTAG, CHRISTOPHER DREW,
ANNETTE LAWRENCE DREW
Medžioklė po vandeniu
Povandeninis šnipinėjimas – JAV karinio jūrų laivyno povandeninės operacijos šaltojo karo metais

LT. GEN. ION MIHAI PACEPA, PROF. RONALD J. RYCHLAK
Dezinformacija
Buvęs Rumunijos žvalgybos vadovas I. M. Pacepa ir istorijos bei teisės mokslų profesorius R. Rychlak atskleidžia didžiausias, plačiajam pasauliui nežinomas dezinformacijos kampanijas

E. KNYGYNAS
LEIDĖJO KAINOMIS
www.briedis.lt

Mark Solonin

1941-ųjų birželis. Galutinė diagnozė

Vertėjas Vytautas Leščinskas
Redaktorė Danutė Kuodienė
Viršelio dizaineris Simas Stonkus
Maketuotojas Marius Čeponis

Išleido leidykla „Briedis“,
Parodų g. 4, LT-04133 Vilnius, Lietuva, www.briedis.lt, info@briedis.lt

Spausdino UAB „BALTO print“,
Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius, Lietuva, www.baltoprint.com, info@baltoprint.com

Jei iliustracijų autoriai pareikštų savo teises,
esame pasirengę vykdyti visus pagrįstus reikalavimus.

„1941-ųjų birželis. Galutinė diagnozė“ yra šeštoji, paskutinė, Rusijos istoriko Marko Solonino knyga lietuvių kalba, kuria baigiama didelio populiarumo sulaukusi knygų serija MARK SOLONIN.

Daugelio metų autoriaus darbą vainikuojančioje knygoje įrodoma, kodėl Raudonoji armija, kovos technika bei karių gausa pranašesnė už Vermachtą, patyrė daugybę triuškinamų pralaimėjimų. Puolamajam karui svetimoje teritorijoje atkakliai rengiamos sovietų kariuomenės vadai pirmosiomis karo dienomis susidūrė su masinio dezertyravimo atvejais, raudonarmiečių nenoru kautis už kruvinąjį Stalino režimą.

Šios niūrios tiesos mūsų dienų Rusijoje vis dar nenorima pripažinti. Būtent todėl M. Soloninui vis dar klijuojama istorinio revizionisto etiketė. Jis lyg krislas akyje dabartinei Rusijos valdžiai, kuri iki šiol telkia naciją savo agresyviems tikslams remdamasi „didžiojo tėvynės karo“ mitu.

E. KNYGYNAS
LEIDĖJO KAINOMIS
www.briedis.lt

SERIJA **MARK SOLONIN**

ISBN 978-9955-26-575-7
9 789955 265757